

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Ana Mihaljević

Sintaksa hrvatskoglagoljskih tekstova prevedenih s latinskoga

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2018.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Ana Mihaljević

Sintaksa hrvatskoglagoljskih tekstova prevedenih s latinskoga

DOKTORSKI RAD

Mentor:

prof. dr. sc. Ivo Pranjković

Zagreb, 2018.

Sveučilište u Zagrebu

Faculty of Humanities and Social Sciences

Ana Mihaljević

Syntax of Croato-Glagolitic Texts

Translated from Latin

DOCTORAL THESIS

Supervisor:
prof. dr. sc. Ivo Pranjković

Zagreb, 2018.

SADRŽAJ

Podatci o mentoru.....	I
Životopis.....	II
Zahvale.....	IV
Sažetak i ključne riječi.....	V
Abstract.....	VI
1. Uvod.....	1
1.1. Jezici u dodiru.....	1
1.2. Prevođenje kao mjesto dodira dvaju jezika.....	6
1.3. Jezično stanje u hrvatskome srednjem vijeku.....	17
1.4. Srednjovjekovni i kršćanski latinski.....	20
1.5. Prevođenje s latinskoga na crkvenoslavenski.....	27
2. Metodologija.....	31
3. Korpus.....	35
3.1. Popis kratica.....	37
4. Prijedložni izrazi.....	39
4.1. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>de</i>	42
4.2. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>ad</i>	58
4.3. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>in</i>	76
4.4. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>post</i>	83
4.5. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>propter</i>	85
4.6. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>super</i>	90
4.7. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>ante</i>	96
4.8. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>contra</i>	98
4.9. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>pro</i>	100
4.10. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>cum</i>	105
4.11. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>a/ab</i>	110
4.12. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>adversus/adversum</i>	119
4.13. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>e/ex</i>	121
4.14. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>coram</i>	124
4.15. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>apud</i>	125

4.16.	Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>inter</i>	127
4.17.	Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>per</i>	129
4.18.	Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>obviam</i>	137
4.19.	Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>prope</i>	138
4.20.	Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>sine</i>	138
4.21.	Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>absque</i>	140
4.22.	Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>trans</i>	140
4.23.	Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>extra</i>	141
4.24.	Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>secundum</i>	142
4.25.	Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>intra</i>	144
4.26.	Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>sub</i>	145
4.27.	Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>causa</i>	148
4.28.	Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>gratia</i>	149
4.29.	Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>circa</i>	150
4.30.	Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>ob</i>	153
4.31.	Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>erga</i>	154
4.32.	Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>prae</i>	155
4.33.	Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>iuxta</i>	157
4.34.	Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>praeter</i>	160
4.35.	Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>infra</i>	161
4.36.	Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>ultra</i>	161
4.37.	Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom <i>supra</i>	161
4.38.	Zaključak.....	163
5.	Participi.....	168
5.1.	Zaključak.....	185
6.	Perifrastična konjugacija aktivna.....	188
6.1.	Zaključak.....	190
7.	Ablativ apsolutni.....	191
7.1.	Ablativ apsolutni preveden dativom apsolutnim.....	192
7.2.	Ablativ apsolutni preveden instrumentalom apsolutnim.....	195
7.3.	Ablativ apsolutni preveden participski.....	199
7.4.	Ablativ apsolutni preveden prijedložnim izrazom.....	202
7.5.	Ablativ apsolutni preveden besprijedložnom imenskom skupinom.....	202
7.6.	Ablativ apsolutni preveden nezavisnom rečenicom.....	203

7.7. Ablativ apsolutni preveden zavisnom rečenicom.....	205
7.7.1. Ablativ apsolutni preveden vremenskom rečenicom..	205
7.7.2. Ablativ apsolutni preveden poredbenom rečenicom...	206
7.7.3. Ablativ apsolutni preveden odnosnom rečenicom.....	206
7.8. Ostali načini prevođenja ablativa apsolutnoga.....	206
7.9. Prevođenje ablativa apsolutnoga bez participa.....	207
7.10. Zaključak.....	207
8. Gerund i gerundiv.....	209
8.1. Zaključak.....	221
9. Perifrastična konjugacija pasivna.....	223
9.1. Zaključak.....	228
10. Infinitivne konstrukcije.....	229
10.1. Akuzativ s infinitivom.....	229
10.2. Nominativ s infinitivom.....	242
10.3. Zaključak.....	244
11. Zavisnoupitne rečenice.....	245
11.1. Zavisnoupitne rečenice uvedene odnosnim zamjenicama <i>qui, quae, quod</i> i <i>quis</i>	246
11.2. Zavisnoupitne rečenice uvedene veznikom <i>quantum</i> i <i>quantus, 3</i>	249
11.3. Zavisnoupitne rečenice uvedene veznikom <i>unde</i>	250
11.4. Zavisnoupitne rečenice uvedene veznikom <i>cur</i>	251
11.5. Zavisnoupitne rečenice uvedene veznikom <i>si</i>	252
11.6. Zavisnoupitne rečenice uvedene veznikom <i>utrum</i>	254
11.7. Zavisnoupitne rečenice uvedene veznikom <i>qualis, e</i>	255
11.8. Zavisnoupitne rečenice uvedene veznikom <i>quam</i>	255
11.9. Zaključak.....	256
12. Izrične rečenice.....	257
12.1. Rečenice uvedene veznikom <i>quia</i>	259
12.2. Rečenice uvedene veznikom <i>quod</i>	262
12.3. Rečenice uvedene ostalim veznicima.....	265
12.4. Zaključak.....	266
13. Namjerne rečenice.....	267
13.1. Rečenice uvedene veznikom <i>ut</i>	267
13.2. Rečenice uvedene veznikom <i>ne</i>	271

13.3.	Rečenice uvedene veznikom <i>ut non</i>	273
13.4.	Namjerne rečenice prevedene participski.....	273
13.5.	Namjerne rečenice prevedene infinitivom.....	274
13.6.	Namjerne rečenice prevedene nezavisnim rečenicama.....	274
13.7.	Namjerne rečenice prevedene ostalim vrstama zavisnosloženih rečenica	275
13.8.	Namjerne rečenice prevedene prijedložnim izrazima.....	276
13.9.	Odnosne rečenice s namjernim značenjem.....	277
13.10.	Prevođenje glagolskih oblika.....	277
13.11.	Zaključak.....	279
14.	Zahtjevne rečenice.....	280
14.1.	Zaključak.....	285
15.	Vremenske rečenice.....	286
15.1.	Rečenice uvedene veznikom <i>cum temporale</i>	286
15.2.	Rečenice uvedene veznikom <i>cum historicum</i>	288
15.3.	Vremenske rečenice uvedene ostalim veznicima.....	299
15.3.1.	Rečenice uvedene veznikom <i>dum</i>	299
15.3.2.	Rečenice uvedene veznikom <i>ubi</i>	304
15.3.3.	Rečenice uvedene veznikom <i>donec</i>	304
15.3.4.	Rečenice uvedene veznikom <i>ut</i>	307
15.3.5.	Rečenice uvedene veznikom <i>quando</i>	309
15.3.6.	Rečenice uvedene veznikom <i>postquam</i>	311
15.3.7.	Rečenice uvedene veznikom <i>quamdiu</i>	313
15.3.8.	Rečenice uvedene veznicima <i>antequam</i> i <i>priusquam</i>	314
15.3.9.	Rečenice uvedene veznikom <i>usquequo</i>	315
15.3.10.	Rečenice uvedene veznicima <i>quousque</i> i <i>quousquam</i>	316
15.4.	Zaključak.....	316
16.	Uzročne rečenice.....	318
16.1.	Rečenice uvedene veznikom <i>quia</i>	318
16.2.	Rečenice uvedene veznikom <i>quoniam</i>	323
16.3.	Rečenice uvedene veznikom <i>quod</i>	325
16.4.	Rečenice uvedene veznikom <i>cum causale</i>	326
16.5.	Zaključak.....	328

17. Dopusne rečenice.....	329
17.1. Rečenice uvedene veznikom <i>etiamsi</i>	329
17.2. Rečenice uvedene veznikom <i>cum concessivum</i>	331
17.3. Rečenice uvedene veznikom <i>etsi</i>	332
17.4. Rečenice uvedene veznikom <i>quamquam</i>	333
17.5. Rečenice uvedene veznikom <i>quamvis</i>	334
17.6. Rečenice uvedene veznikom <i>licet</i>	335
17.7. Zaključak.....	336
18. Posljedične rečenice.....	337
18.1. Zaključak.....	340
19. Pogodbene rečenice.....	341
19.1. Stvarne (realne) pogodbene rečenice.....	341
19.2. Moguće (potencijalne) rečenice.....	347
19.3. Nestvarne (irealne) rečenice.....	348
19.4. Zavisni hipotetički period.....	351
19.5. Pogodbene rečenice uvedene ostalim veznicima.....	352
19.6. Ostale uporabe veznika <i>si</i> i <i>nisi</i>	352
19.7. Zaključak.....	353
20. Poredbene rečenice.....	354
20.1. Rečenice uvedene veznikom <i>sicut</i>	354
20.2. Rečenice uvedene veznikom <i>quemadmodum</i>	358
20.3. Rečenice uvedene veznikom <i>quasi</i>	359
20.4. Rečenice uvedene veznikom <i>qualiter</i>	361
20.5. Rečenice uvedene veznikom <i>ut</i>	361
20.6. Rečenice uvedene veznikom <i>tamquam</i>	362
20.7. Poredbene rečenice uvedene relativnim priložima.....	363
20.8. Zaključak.....	364
21. Odnosne rečenice.....	365
21.1. Rečenice uvedene veznikom <i>iže, êže, eže</i>	365
21.2. Rečenice uvedene veznikom <i>ki, ka, ko</i>	369
21.3. Rečenice uvedene veznikom <i>ča</i>	372
21.4. Rečenice uvedene veznikom <i>č'to</i>	372
21.5. Odnosne rečenice prevedene participski.....	372
21.6. Odnosne rečenice prevedene nezavisnom rečenicom.....	373

21.7.	Ostali načini prevođenja odnosnih rečenica.....	374
21.8.	Rečenice uvedene odnosnim priložima.....	375
21.9.	Relativno povezivanje.....	376
21.10.	Odnosne rečenice s konjunktivom.....	378
21.11.	Zaključak.....	379
22.	Negacija.....	380
22.1.	Načini izražavanja negacije.....	381
22.2.	Niječnica <i>non</i>	382
22.3.	Niječnice <i>neque</i> i <i>nec</i>	388
22.4.	Niječnica <i>ne</i>	393
22.5.	Niječne zamjenice i zamjenički pridjevi.....	396
22.6.	Niječni prilozima.....	398
22.7.	Niječni veznici zavisnih rečenica.....	399
22.8.	Niječni glagoli.....	402
22.9.	Niječni pridjevi.....	404
22.10.	Dvostruka negacija i niječno slaganje.....	405
22.11.	Položaj i doseg niječnice.....	409
22.12.	Zaključak.....	413
23.	Red riječi.....	415
23.1.	Zaključak.....	425
24.	Zaključak.....	426
25.	Literatura.....	439

Podatci o mentoru

Doktorski je rad izrađen u sklopu Poslijediplomskoga doktorskog studija lingvistike pod mentorstvom prof. dr. sc. Ive Pranjkovića.

Profesor dr. sc. Ivo Pranjković rođen je 17. kolovoza 1947. u Kotor Varošu u BiH. Franjevačku klasičnu gimnaziju pohađao je u Visokom. Studij jugoslavenskih jezika i književnosti te komparativne književnosti završio je 1973. Od jeseni 1974. na Katedri za hrvatski standardni jezik, najprije je lektor, zatim asistent, docent, izvanredni profesor, a od 1996. redoviti profesor. Umirovljen je 2017. Magistrirao je radom *Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku* (1978), a doktorirao disertacijom *Sintaktička jukstapozicija u hrvatskom književnom jeziku* (1982). Predavao je najčešće hrvatsku sintaksu i poglavlja iz povijesti hrvatskoga standardnog jezika. Predavao je na poslijediplomskim studijima kroatistike u Zagrebu, Rijeci i Osijeku te na poslijediplomskim studijima lingvistike u Zagrebu i Sarajevu. Od 1984. do 1986. bio je lektor na Sveučilištu u Bochumu (Njemačka). Držao je raznovrsna predavanja na sveučilištima u Oslu, Aarhusu, Leipzigu, Berlinu, Parizu, Beču, Grazu, Klagenfurtu, Trstu, Budimpešti, Szombathelyu, Pečuhu, Ljubljani, Sarajevu, Mostaru, Tuzli, Beogradu, Novom Sadu, Cetinju i drugdje. Objavio je dvadesetak autorskih knjiga te nekoliko stotina raznolikih znanstvenih i stručnih radova te sudjelovao na velikomu broju znanstvenih skupova u zemlji i inozemstvu.

Životopis

Ana Mihaljević rođena je 3. svibnja 1989. u Zagrebu. U Zagrebu je završila osnovnu školu s programom klasičnih jezika i Klasičnu gimnaziju. Studirala je latinski i kroatistiku na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Tijekom studija dobila je Rektorovu nagradu za rad *Onomastička analiza imena s latinskih epigrafskih spomenika iz prvih stoljeća hrvatske pismenosti* te tri dekanove nagrade za izvrsnost u studiju. Tijekom srednjoškolskoga je obrazovanja i tijekom preddiplomskoga, diplomskoga i doktorskoga studija dobivala stipendiju grada Zagreba za nadarene učenike i studente. Diplomirala je 2012. s diplomskim radom *Hrvatskoglagoljski Život Marije Magdalene u odnosu na latinski predložak*. Od 2012. do 2014. predavala je hrvatski i latinski u Osnovnoj Montessori školi, a od 2014. do prosinca 2017. u Klasičnoj gimnaziji. U kolovozu 2014. kao stipendist je sudjelovala na međunarodnoj ljetnoj školi NetWordS – *Words: structure, meaning, acquisition, processing* u Trondheimu u Norveškoj, godine 2015. bila je stipendist OeAD-a na CEEPUS stipendiji na Institutu za slavistiku Sveučilišta u Beču, a u kolovozu 2017. na ljetnoj školi *Summer School of Linguistics* u Litomyšlu u Češkoj. Od prosinca 2017. asistentica je na Odsjeku za klasičnu filologiju.

Bibliografija

1. Povratne konstrukcije u hrvatskoglagoljskome *Životu Marije Magdalene*. U suautorstvu s Juricom Polančecom. U zborniku *Jučer, danas, sutra – slavistika*. Zagreb. 2013.
2. Анета Димитрова, *Синтактична структура на преводната агиографија*. Prikaz. Slovo 63. Zagreb. 2013.
3. Slavska imena na latinskim epigrafskim spomenicima prvih stoljeća hrvatske pismenosti. U zborniku *2nd Conference for Young Slavists in Budapest*. Budimpešta. 2014.
4. Usporedba fonološkoga nazivlja u Klaićevim pravopisima s ostalim hrvatskim pravopisima. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 40/2. Zagreb, 2014. – izvorni znanstveni rad
5. Stručni ispit očima pripravnika. U suautorstvu s Igorom Medićem. *Hrvatski jezik* 1/4, Zagreb. 2014.
6. Hrvatskoglagoljski *Život Marije Magdalene* u odnosu na latinski predložak. *Ricerche slavistiche*. Rim. 2014.
7. Neslavenski antroponimi na latinskim epigrafskim spomenicima prvih stoljeća hrvatske pismenosti. *Folia Onomastica Croatica* 23. Zagreb. 2014. – izvorni znanstveni rad
8. Glasovne promjene u udžbenicima hrvatskoga jezika. U suautorstvu s Maris Pree. *Luč*. Velika Gorica. 2015.

9. Riječi iz klasičnih jezika u *Pravopisu hrvatskoga jezika* Petra Tutavca Bilića. *Neretvanski zbornik*. Metković. 2015.
10. Primjena Bloomove taksonomije u vrednovanju znanja u predmetu Hrvatski jezik. U suautorstvu s Igorom Medićem i Anđelom Vukasović Korunda. *Hrvatski jezik* 2/2. Zagreb. 2015.
11. Reklame očima jezikoslovaca. Prikaz. *Rasprave* 41/1. 2015.
12. *Brevis grammatica Slavica* fra Benedikta Mihaljevića. U suautorstvu s Milanom Mihaljevićem. *Radovi* 47. Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta sveučilišta u Zagrebu. 2015. – izvorni znanstveni rad
13. Croatian Substandard Invariant Relativizers *šta* and *kaj*: A Corpus Study. U suautorstvu s Juricom Polančecom. *Jezikoslovlje* 17. 2016. – izvorni znanstveni rad
14. Riječi i sveze iz klasičnih jezika u hrvatskim pravopisima. *Latina et Graeca*. 2016. br. 29.
15. Sapfo, Medeja, kurikul, silab, skripta... *Hrvatski jezik* 4/3. Zagreb. 2017.
16. Анета Димитрова, *Златоструят в преводаческата дейност на старобългарските книжовници*. Prikaz. *Slovo* 67. 2017.
17. Mrežne igre u poučavanju i učenju hrvatskoga jezika. U suautorstvu s Josipom Mihaljevićem. *Dijete i jezik* – zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa *Dijete i jezik*. – prihvaćeno za objavljivanje.

Zahvale

Zahvaljujem ravnateljicama Staroslavenskoga instituta dr. sc. Marici Čunčić i dr. sc. Vidi Vukoji, koje su mi omogućile pristup građi Staroslavenskoga instituta te drugim djelatnicima koji su mi pomogli u radu s građom. Zahvaljujem dr. sc. Johannesu Reinhartu koji mi je tijekom boravka na stipendiji u Beču pomogao u pronalasku literature te u nabavljanju i analizi korpusa. Ponajviše zahvaljujem svojem mentoru prof. dr. sc. Ivi Pranjkoviću na svekolikoj pomoći pri radu.

Sažetak

U radu se proučava sintaksa hrvatskoglagoljskih tekstova prevedenih s latinskoga i sintaktički utjecaji latinskoga na jezik hrvatskoga crkvenoslavenskog u prijevodnim tekstovima. Metodologija rada podređena je opisu građe te je uglavnom deskriptivna i interpretativna te kontrastivna, temelji se na osnovnoj lingvističkoj teoriji te na spoznajama iz kontaktne lingvistike, teorije prevođenja te teorije procesuiranja rečenica i *parsinga*. Korpus tekstova koji se analiziraju uključuje apokrifne tekstove: *Život Adama i Eve*, *Nikodemovo evanđelje*, *Protoevanđelje Jakovljevo*; hagiografije: *Čtenie svete Margarite*, *Čistilište svetoga Patricija*, *Život Marije Magdalene*; biblijske knjige: *Knjiga mudrosti*, *Estera*, *Knjige o Makabejcima*, brevijarska služba *Služba u čast sv. Anti* te korpus za *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*. Analizira se utjecaj latinske sintakse na sintaksu prijevoda: prijedložni izrazi, participi, perifrastična konjugacija aktivna, ablativ apsolutni (s participom prezenta, perfekta i bez participa), ablativ apsolutni, gerund i gerundiv, perifrastična konjugacija pasivna, infinitivne konstrukcije (akuzativ i nominativ s infinitivom), zavisne rečenice (osobito prevođenje veznika i uporaba glagolskih načina) – zavisnoupitne, izrične, namjerne, zahtjevne, vremenske, uzročne, dopusne, posljedične, pogodbene, poredbene i odnosne rečenice, negacija, red riječi. Pri prevođenju s latinskoga na hrvatski crkvenoslavenski većina se struktura prevodi svojim prototipnim prijevodnim ekvivalentom. Zbog toga se često u prijevodu neki prijedlozi, veznici, glagolski oblici i druge strukture upotrebljavaju u značenjima koje im nije prototipno. Osobito su bliski latinskomu izvorniku prijevodi biblijskih tekstova, u kojima su utjecaji latinskoga i najvidljiviji.

Ključne riječi: sintaksa, hrvatski crkvenoslavenski, latinski, prijevodni utjecaji, zavisnosložene rečenice, infinitivne konstrukcije, participi, prijedložni izrazi, negacija, red riječi

Abstract

Syntax of Croato-Glagolitic Texts Translated from Latin

The syntax of Croato-Glagolitic texts translated from Latin and the syntactic influence of Latin on the language of Croatian Church Slavonic translations are analyzed in this thesis. The methodology depends on the description of the corpus elements and it is mainly descriptive, interpretative and contrastive, based on the so-called basic linguistic theory (Dixon 1997, 2010, 2012 and Dryer 2006). In addition, the principles of contact linguistics and translation theory, as well as the theory of processing of sentences and parsing called *syntax/syntactic/structural priming*, are being consulted. The influence of priming is the phenomenon of facilitating sentence processing after the subject has been exposed to a sentence with a similar syntactic structure. The corpus of analyzed texts consists of a number of Croato-Glagolitic texts of different type and content for which it is known that they have been translated from Latin or have been composed following a Latin protograph. The corpus includes these apocryphal texts: *Vita Adae et Evae* (Life of Adam and Eve), *Evangelium Nicodemi* (Nikodem's Gospel), *Protoevangelium Jacobi* (Jakob's Protogospel); hagiographies: *Lectio s. Margaritae* (Čtenie s(ve)te Margarite), *Tractatus de purgatorio sancti Patricii* (Čistilište svetoga Patricija), *Vita Mariae Magdalenae* (The Life of Maria Magdalena); books of the Bible: *Liber sapientiae* (Wisdom of Solomon), *Ester* (Esther), *Libri Machabaeorum Duo* (Books of the Maccabees), and breviary office for St. Anthony of Padua. In addition to these complete texts, some features have been additionally examined in the corpus of the Croatian Church Slavonic Dictionary of the Old Church Slavonic Institute.

Translation as the place of contact between two languages has long been neglected. The text type, the attitude of the translator towards the text, the level of standardness of the language, the status of the language from which a text is translated and into which it is translated, as well as the attitude of the translator towards translation, affect the level of influence of the source language on the target language. The translations of Biblical texts, the texts that the translators have felt as those which transfer religious truths and which should not be changed by translation, have followed the original most closely. While translating from one foreign language into another the translator is influenced by his mother tongue, the structure of which influences the language of the translation. The translator is subconsciously shaped by his mother tongue and the structures of the mother tongue can sometimes be reflected in the translation. This influence depends on the level of knowledge of the language from which the translator

translates, the language into which he translates as well as translation techniques, especially the consciousness of the difference between word-for-word translation and free translation.

Latin and Croatian Church Slavonic are two languages which had a similar status throughout the Middle Ages. Both languages didn't have native speakers, i.e. Latin had gradually lost its native speakers and finally had no native speakers. Latin was, depending on the territory on which it was used, modified according to the native language of the speakers. This is similar to the mixing of Old Church Slavonic with the native idioms of its speakers (Chakavian amalgam). Christian Latin was under a strong influence of Greek and Hebrew, the structures of which penetrated into Latin via Biblical texts, which had been translated from them. The situation was similar in Croatian Church Slavonic as the language was also under the influence of translation and in addition under the influence of Latin as well as Greek and Hebrew. When a translator translated from Latin into Church Slavonic he was translating from one literary language into another, none of which were his native languages. Thus the translators were under the influence of the source language as well as their native language which, although similar to Croatian Church Slavonic, was not equal to it. Matějka (1968:274) stresses that in these translations three systems interact and that, in addition to the fact that the translator knows all three systems and is conscious of their interaction, an important fact is how educated and stylistically competent he is.

The following features have been analyzed: syntax of prepositional phrases, use of participles, translation of periphrastic conjugation active, ablative absolute (with participle present, with participle perfect, without participle), translation of gerunds and gerundives, translation of periphrastic conjugation passive, infinitive constructions (accusative with infinitive, nominative with infinitive), use of dependent clauses (translation of conjunctions and conjunctives by the conditional and indicative), negation, and word order (position of the verb, the relation of adjectival attribute and noun, position of nominal attribute).

In translations from Latin into Croatian Church Slavonic, most of the prepositions have been translated by their prototype translational equivalents. Thus in Old Church Slavonic translations, some Croatian Church Slavonic prepositions are used in meanings which are not prototype for them. The most common case of Latin influence on the syntax of prepositional phrases are the translations of the Latin preposition *de* by the preposition *ot* when introducing the topic of conversation or a literary work as well as the translation of the preposition *ad* by the preposition *k* when introducing the recipient of the message. These features sometimes

occur even in cases when *de* and *ad* do not appear in Latin. These features have probably spread due to Italian influence. However, Latin influence can be seen in the use of the preposition *ot* in cases in which Croatian Church Slavonic would typically use some other preposition, e.g. the use of that prepositions in expressions meaning 'connected with'. The preposition *k* occurs as a translational equivalent of the preposition *ad* also in other non-spacial meanings as is the expression of intention. Under the influence of Latin, some other prepositions (e.g. *pro*, *na* etc.) also broaden their meaning.

The Latin participle is most often translated by Croatian Church Slavonic participle due to the very developed participle system in Croatian Church Slavonic. The participle is more often translated by a participle than by a relative or other dependent clauses to be formally close to the original as the translators usually like to choose the translational equivalent which is the closest to the original although today relative clauses are the translational equivalent of participles and in Croatian Church Slavonic texts they occur very often. The present participle is most often translated by active present participle but is often translated by the first active present participle, especially when talking about an action the duration of which is perceived as short, when the action directly precedes the action of the main verb or when dealing with verbs which have a prototype finished meaning. The passive participle is most often translated by the first active past participle or by the passive past participle. The first active past participle is the most common translational equivalent while translating the participle of deponent verbs because of its active meaning. The greatest challenge for the translator while translating the participle is how to translate the future participle which has no formal correspondent in Croatian Church Slavonic. Thus different structures mostly close to the expression of the future occur in translations of such constructions. This participle also occurs as a part of the construction of the periphrastic active conjugation which is often translated very similarly as an independent future participle often with the addition of the verb *biti* in order to render the original Latin structure as fatefully as possible.

Periphrastic active conjugation rarely occurs in the analyzed corpus. As this is a construction having relatively low occurrence there are no common ways in which it is translated. As the translators sometimes try to imitate the structure of the construction, the verb *biti* often appears as one of the constituent elements in the translation. Often the forms of the verbs *hotêti* and *imêti*, which are also used for translating the future participle. With verbs *biti*, *hotêti* and *imêti* the infinitive or participle of verbs often occur in translations. Sometimes the construction is translated by finite forms.

The imitation of the original structure can be seen very often in the translations of ablative absolute which is in translations mostly translated by Croatian Church Slavonic absolute constructions in the dative or the instrumental, which occur in translations because the translators consider them to be the translational equivalents of the ablative. While translating ablative absolute, absolute constructions occur much more often than dependent clauses which are today the translational equivalents of this construction. While translating the ablative absolute the word order of the original is mirrored closely. The Latin participle as a part of that construction is translated by the present or past participle. Present participle is often translated by the past participle of perfective verbs when dealing with prefixed verbs and verbs which are considered as momentary by the translator (e.g. *veniente abbate: opatъ prišad'she*).

Gerund and gerundive are two forms having no formal correspondent in Croatian Church Slavonic. Thus they are translated in various ways. The most common way of translating gerund and gerundive which replaces the gerund is by means of a verbal noun. With the gerund in intentional meaning or in the meaning of purpose, the preposition *ad* often occurs; this preposition is translated by the preposition *k* in other contexts as well. The use of the preposition *k* as an equivalent of the preposition *ad* is caused by their spacial meaning. However, under the influence of Latin, the meaning of the preposition *k* is broadened and it appears in non-spatial meanings of the preposition *ad* as well. One of these meanings is the meaning of intention or purpose with the gerund. However, the preposition *ad* with the gerund is translated with other spatial prepositions which are in some contexts equivalent to the spacial *ad*, as are *na* and *v*. The preposition *na* in Croatian Church Slavonic and contemporary Croatian can have the meaning of purpose and is thus one of the most frequent equivalents of the Latin *ad* in contemporary Croatian. The infinitives having the meaning of purpose occur as translations of the gerund. With the prepositions *causa* and *gratia*, the gerund is translated by the noun with the postposition of purpose *radi*. Less often while translating the gerund and gerundive the participles, mostly passive, occur and they are mostly in the instrumental. In some examples, it is obvious that the translators did not understand the original meaning of the gerund and the sentence in the translation is unintelligible because of the translator's wish to imitate the original structure.

Periphrastic passive conjugation is a Latin construction the translation of which presents a challenge for translators. As the gerundive occurs in the construction which doesn't have a formal correspondent in Croatian Church Slavonic, translators translate this construction in different ways. Some translators imitate the structure of the original fatefully while others

deviate from the original trying to convey the Latin debitative meaning as fatefully as they can. Some translators use the constructions consisting of the dative, the infinitive and the verb *biti* (e.g. *Scala illa erigenda est: Onu skalu postaviti e n(a)mь*) which exists in Croatian Church Slavonic and is close to the Latin construction in meaning as well as in structure. Other translators try to translate the gerundive which is a part of the Latin construction literally and instead of using constructions with the infinitive translate such constructions with passive participles and use sometimes passive present participle and sometimes passive past participle. Thus, under the influence of Latin the constructions with passive present participle with the verb *biti* (*eo quod occidendus esset ab eis: togo radi êko ubiem' bêše ot nih'*) or passive past participle with the verb *biti* (*a deo est, inquit, hoc consilium requirendum: ot b(og)a estь si s(vê)t' iziskanjь*) are used. In order to stress the debitativeness, some translators translate the forms of the verb *biti* with the imperative (*Quae tamen lecta frequenter ab abbate scrutinanda sunt propter opus peculiare ne inveniatur: I te postile od' opata često budite iziskane da potaene tvari v nihь ne naiet se*). In some examples, the translators deviate from the Latin structure trying to emphasize the debitative meaning. Such examples are translated by the imperative *Qui codices in caput quadragesimae dandi sunt: I te knigê na počt'e korizme vzdajte se*. The debitative meaning of the periphrastic passive conjugation is expressed by the forms of the verbs *imêti*, *htêti*, *moći* or *trebati*. Due to the attempt to translate the gerundive fatefully verbal nouns or nouns having meanings similar to that of verbs from which the gerundive is derived occur in translations. This is the most common way of translating the gerund. Sometimes the periphrastic passive conjugation is translated by the finite verb and the translation transmits neither the structure nor the meaning of the original.

Under the influence of the Latin protograph the sentences having the construction accusative with the infinitive occur. While translating that construction the translators try to copy the structure of the original as fatefully as they can and they translate the accusative with the accusative and the infinitive with the infinitive. Sometimes such sentences are translated by declarative sentences with *da* and *êko* or, with the verbs of perception, by the accusative participle. Another problem is presented by the infinitives which do not have a formal correspondent in Church Slavonic such as passive infinitives and future and past infinitives. The passive present infinitive is translated by the active present infinitive in which the accusative becomes the object. Thus the meaning of the Latin construction is fatefully translated but its structure is changed as the accusative is no longer the subject but the object of the infinitive. The future infinitive is translated either by the combination of the infinitive and the

present participle which imitates the Latin structure or by the infinitive and the participle of the verb *imēti*. The infinitive perfect active is translated by the past participle (*Ratus autem Menelaus accepisse se tempus opportunum: uzrēv že menesaulb priem'sha sebē vrême potrebnoe*). The infinitive of the passive perfect, as it consists of the past participle, is translated by the participle. The construction accusative with the infinitive can be translated by the accusative and accusative participle. Sometimes the construction accusative with the infinitive is translated by declarative sentences with the conjunctions *da* and *ēko*.

Nominative with the infinitive occurs rarely and there is no unified way of translating it. This construction is sometimes translated literally, and the main verb is translated with the reflexive pronoun. Future infinitive, as well as the accusative with the infinitive, are translated by the infinitive with the participle present of the verb *imēti*. The nominative with the infinitive is also translated by the declarative sentence and there are also some examples of inconsistent translations.

While translating dependent clauses, the greatest problem is the translation of verbal forms as in Latin some types of dependent clauses occur with the conjunctive which is sometimes used according to the rules of sequence of tenses and sometimes absolutely. As in Croatian Church Slavonic conjunctive forms do not exist, the translators are often at a loss how to translate them. The forms of the conjunctive present are most often translated by the indicative, but sometimes they occur with the conjunction *da* to stress the difference from the indicative. The past conjunctives are sometimes translated by the conditional. Most frequently the conjunctive, imperfect, and pluperfect are translated by the conditional. In most sentences, such a translation is due to Latin influence as we are dealing with the sentences which do not express potential or wish characteristically expressed by the conditional. The problem in translating is also the difference in the usage of certain conjunctions in Latin and in Croatian Church Slavonic. In Latin, conjunctions *cum* and *ut* occur very often and they are conjunctions of different sentence types. Under the influence of Latin and the prototype usage of conjunctions, one type of dependent sentences is often translated by another type. Moreover, in Croatian Church Slavonic under the influence of Latin, some conjunctions broaden their meaning and usage. Sometimes Latin also influences the decision of the translator which of the synonymous conjunctions he will use as he tends to translate different Latin conjunctions by different Croatian Church Slavonic conjunctions.

Dependent interrogative sentences are mostly translated literally and their structures in Latin and Croatian Church Slavonic are very similar. Under the influence of Latin

sentences, which are in Latin introduced by the originally conditional conjunction *si*, the sentences are translated by the conditional conjunction *aêe*.

One of the characteristics of medieval Latin is the frequent occurrence of explicative sentences instead of the construction accusative with the infinitive. Explicative sentences are one of the characteristics of Biblical texts. In Latin explicative sentences in the analyzed corpus the conjunctions *quia* and *quod* most commonly occur as their meaning broadens in vulgar and medieval Latin. Due to the originally causal meaning, the conjunction *quia* is mostly translated by conjunctions *êko* and *ere*, which are causal conjunctions in Croatian Church Slavonic. The conjunctions of explicative sentences are often translated by the conjunction *da*, which is a prototype conjunction for introducing explicative sentences in Croatian Church Slavonic. Rarely under the influence of the Latin original is the conjunction *quod* translated by a relative pronoun. The conjunctions *quomodo* and *qualiter* occur as conjunctions of explicative sentences due to their original meaning translated by the adverb *kako*.

Latin final sentences are usually literally translated into Croatian Church Slavonic by final sentences. Due to the fact that in Latin final sentences are mostly introduced by the conjunction *ut*, the prototype meaning of which corresponds with that of the conjunction *da*, which is a prototype conjunction of Croatian Church Slavonic sentences, their translation usually doesn't present a problem. Less often the final sentence is replaced by the participle, infinitive or prepositional phrase in the translation as these are the ways in which the final meaning can be expressed in Croatian Church Slavonic. The final sentence is sometimes translated by an independent clause, mostly copulative, by which the original meaning is changed from the final to the already realized. Less often the final sentence is translated by other types of dependent sentences and the translator misinterprets them as some other sentence type. Negative final sentences are mostly introduced by the conjunction *da*, and the verbal forms are negated, but sometimes the sentence with the conjunction *eda* appears as the translation of the negative final sentence. As a translation of the imperfect conjunctive most often the conditional appears. However in final sentences, this doesn't present a deviation from the Croatian Church Slavonic norm as in final sentences, in general, the conditional can appear.

Sentences after verbs of will and desire are translated literally or by infinitive constructions. The conjunctive imperfect in these sentences is mostly translated by the conditional, type I to be as close as possible to the Latin original.

Latin temporal sentences with almost all conjunctions are most often translated by temporal sentences with conjunctions *kada* or *egda*. The conjunction *egda* appears in all

Biblical texts. In the translations, the temporal sentences appear as translational equivalents of other Latin clausal types especially when introduced by the conjunction *cum*, which the translator interprets as a temporal conjunction due to its prototype sentence meaning. The imperfect and pluperfect conjunctives are sometimes, especially in Biblical texts, under the influence of Latin translated by conditionals.

Causal sentences are most often translated into Croatian Church Slavonic by sentences introduced by the conjunction *êko* regardless of which conjunction appeared in the Latin sentence. Often in the corpus, the conjunction *ere* appears as the translation of the conjunction *quia*. Sometimes the conjunctions *zane* and Chakavian *začb* appear as translations of the Latin causal conjunction. The conjunction *cum* in the causal meaning is often translated temporally because of its prototype temporal meaning. Sometimes the choice of the conjunction in Latin influences the translation. In the text *The Life of Maria Magdalene*, the use of conjunctions *ere* and *začb/zane* depends on the Latin original.

While translating Latin concessive sentences the structure of the Latin conjunction is mostly fatefully imitated. Thus the translational equivalents of the conjunctions *etiamsi* and *etsi* are differentiated as the calques *takožde aêe* and *oêe aêe* are used as translations of *etiamsi* as opposed to *aêe/ako i* which is used as a typical concessive conjunction and the equivalent of the conjunction *etsi* with which it corresponds formally. The concessive conjunction *cum* is often mistranslated as a temporal conjunction as the translators understand it in its prototype temporal meaning. Concessive conjunction *licet* is not identified as a conjunction and is translated by a verb.

Consecutive sentences appear relatively rarely in the corpus. The sentences are in Latin introduced by the conjunction *ut*, which is most often translated by the conjunction *da*, which is the most frequently occurring conjunction of Church Slavonic consecutive sentences. The conjunction *êko*, which is also a consecutive conjunction, appears less often. Consecutive sentences are sometimes translated without a conjunction or by a copulative sentence.

While translating conditional sentences the translators try to imitate Latin structure and do not focus on stating clearly the level of the realizability of each condition. Thus the translators mostly do not differentiate between real and potential sentences as in potential sentences conjunctives occur which are prototypically translated by indicative forms. In unreal conditional sentences, the conditional appears as a means of translating the Latin conjunctive imperfect and pluperfect. The conjunction *si* is systematically translated either by the conjunction *aêe* or by a more recent conjunction *ako*. The conjunction *nisi* is under the influence

of Latin translated by the conjunction *aĉe* which is directly preceded by the negation but does not negate the predicate, which would be a prototype way of negating the whole sentence.

Latin comparative sentences are usually translated into Croatian Church Slavonic by comparative conjunctions *êkože* and *kako*. The conjunction *êkože* usually appears as a conjunction in Biblical texts. The conjunctions *sicut* and *tamquam* are often translated by the conjunction *lêki*. Those comparative sentences in which there is a conjunctive in Latin are translated into Croatian Church Slavonic by sentences with a conditional. In order to stress the potentiality or unrealizability in some examples, in addition to the comparative conjunction, the conjunction *da* appears, which sometimes appears in other types of dependent clauses as a translation of the conjunctive and with the conjunctive in independent clauses.

Relative clauses in Croatian Church Slavonic and in Latin have a very similar structure, thus they do not cause many problems for the translator. As translations of the relative pronoun the pronouns *iže*, *êže*, *eže* or *ki*, *ka*, *ko* appear depending on the text. Latin influence is seen in sentences in which the conjunctive occurs because the conjunctive imperfect is translated by the conditional, although as in Croatian Church Slavonic the conditional can occur in relative sentences, this is not exclusively due to the influence of Latin. This is seen in some translated sentences in which relative connection occurs with pronouns *ki*, *ka*, *ko* at the beginning of the sentence.

The Latin negation is mostly translated into Croatian Church Slavonic by the general negation *ne*. Negations *nec* and *neque*, which mostly introduce a coordinated negated sentence or a negated constituent, are mostly under the influence of Latin translated by the negation *ni*. In Croatian Church Slavonic, following the Latin model, mostly there is no negative concord with adverbs and pronouns. In Latin, the position of the negation is different from that in Croatian Church Slavonic. The negation *non* in Latin tends to be in front of the finite verb, while the negations *nec* and *neque* stand in front of the whole sentence part which is negated. Unlike Latin, in Croatian Church Slavonic translations the negation is mostly put in front of the finite verb. Still, under the influence of Latin, some sentences in which a language constituent is placed between the negation and the finite verb occur.

In most texts word order mostly follows the word order of the original. This is especially true for Biblical texts which have very few deviations from the original word order. The Latin word order in which the verb occurs at the end of the sentence is often mirrored. It is interesting to note that the verb occurs at the end of the sentence even in some examples in which in Latin it occurs in front of another constituent. In such cases, we can see the tendency of the translator to unify the style of the whole document. In some cases, in the translation, the

verb appears before the object or adverbial phrase and sometimes before the subject. This is probably caused by the unconscious influence of the mother tongue but also maybe by topicalization of a particular sentence element. While translating the nominal phrase, the adjectives occur mainly after the noun they refer to even when they do not occur in that position in Latin. However, there are numerous deviations from this tendency. The order of the noun and the causal and final preposition *radi* is always reversed.

Taking all the above into consideration we can conclude that the syntax of Croato-Glagolitic texts translated from Latin is under considerable influence of Latin syntax. Biblical texts follow the original text fatefully, but even other texts mostly follow the original fatefully and try to mirror its structure. It is obvious that the translators have the awareness which are the prototype ways of translating certain language features. This is probably due to the way Latin was taught and learned at the time. In order to remain faithful to the Latin protograph sometimes the translators disregard the meaning of the text and produce unintelligible sentences.

1. UVOD

1.1. Jezici u dodiru

Kontaktna lingvistika ili dodirno jezikoslovlje jedna je od grana lingvistike koja se bavi proučavanjem jezika u kontaktu, tj. situacijama u kojima se na nekome području susreće više jezika. Kontaktna se lingvistika bavi pojmovima kao što su *jezični savez* (eng. Sprachbund, linguistic area) – skup jezika koji imaju neke zajedničke značajke jer su zbog zemljopisne blizine bili u intenzivnim kontaktima; *zamjena koda* (eng. code switching) – dva jezika koja se upotrebljavaju na istome području unutar iste rečenice; *miješani jezici* (eng. mixed languages) – pidžini i kreolski jezici, ali se bavi i svim oblicima posuđivanja iz jednoga jezika u drugi, tj. integracijom elemenata jednoga jezika u drugi jezik te proučavanjem uvjeta koji su za to potrebni. Riječ je o grani lingvistike koja je postala osobito popularnom u 19. stoljeću kao dio proučavanja genetske srodnosti i povijesnoga razvoja jezika jer se u tome razdoblju intenzivno proučavalo uzroke i mehanizme promjene u jezicima. Veliki je spor vođen tijekom niza godina o tome postoje li promjene u jeziku koje nastaju pod utjecajem drugoga jezika ili promjene prouzročuju isključivo pojave unutar jednoga jezika te ako postoje, koja je njihova uloga u jezičnome razvoju. Oštro su bili suprotstavljeni stavovi lingvista koji su smatrali da miješanje jezika ne postoji, ili barem ne postoji na razini gramatike, i koji su tvrdili da se jezici razvijaju isključivo zbog unutrašnjih procesa te onih koji su tvrdili da miješanje i kontakt jezika ne samo da postoje nego su i iznimno česti.¹ U nekim je razdobljima i među nekim lingvistima prevladavalo mišljenje da je kontakt najveći izvor promjene u jeziku i sve su se pojave pokušavale objasniti utjecajem vanjskih čimbenika. S druge su strane neki povijesni lingvisti tvrdili da se kontakt odražava samo na leksik i da je jedina posljedica koja može nastati pri utjecaju jednoga jezika na drugi preuzimanje riječi za nove pojave i predmete. Danas uglavnom prevladava stav da na jezični razvoj utječu i pojave unutar jednoga jezika, ali i utjecaj vanjskih čimbenika pa tako i utjecaj drugih jezika. Pri kontaktu se dvaju jezika uglavnom uvijek barem u jednome od njih događaju neke promjene.² Još uvijek, međutim, postoje opširne rasprave u području dodirnoga jezikoslovlja o tome do koje je razine međujezični transfer (eng. crosslinguistic transfer) moguć, tj. pitanje je što se sve može prenijeti iz jednoga jezika u drugi. Često se utjecaj jednoga jezika na drugi ograničavao isključivo na leksičku razinu jer su leksički

---

¹ Winford 2003: 6-7.

² »The most common result of language contact is change in some or all of the languages...« (Thomason 2001: 10)
(Najčešći je rezultat jezičnoga dodira promjena jednoga ili svih jezika koji u dodiru sudjeluju...)

utjecaj i leksičko posuđivanje na površinskoj razini najvidljiviji. Dokaz je tomu i činjenica da je u hrvatskim normativnim priručnicima, osobito u jezičnim savjetnicima, veliki broj jezičnih savjeta povezanih s leksičkom razinom i utjecajem engleskoga i drugih jezika na hrvatski leksik. I u nastavi se hrvatskoga jezika u školama tako, kad je riječ o jezičnome posuđivanju, govori gotovo isključivo o leksičkoj razini jer je to razina na kojoj je i prosječnomu govorniku koji nije lingvist vidljivo da utjecaj postoji. Utjecaj jednoga jezika na drugi na leksičkoj razini gotovo nitko ne osporava, međutim, oprečni su stavovi o tome je li moguć gramatički, osobito sintaktički utjecaj. Thomason i Kaufman (1988.) tvrde da je svaki transfer bilo s kojega jezika bilo na koji moguć i da se može ostvariti bilo na kojoj razini³ te da razina do koje će utjecaj doći ovisi isključivo o jačini kontakta. Površni će kontakti dovesti isključivo do utjecaja na leksičkoj razini, dok će produbljivanjem kontakta doći do utjecaja i na ostalim razinama. Premda je jezično posuđivanje najvidljivije na razini leksika jer je često vrlo lako prepoznati strane posuđenice, Grickat (1972.) smatra da jezično posuđivanje prvo prodire na razinu sintakse te da su osobito česta kalkiranja veznika. Bauer (1958.) također smatra da je sintaksa razina koja je pod najvećim utjecajem stranih elemenata te da je utjecaj mnogo veći na složene rečenice. Složene su rečenice češće pod stranim utjecajem zbog kompliciranijega i često za pojedini jezik specifičnoga odnosa među glagolskim oblicima i značenjima pojedinih veznika. Neki, međutim, smatraju da je sintaksa razmjerno otporna na utjecaj drugih jezika (Prince 1988., 1992., 1998. i Silva-Corvalán 1993., 1994., 1998., 2008.) te se utjecaj sintakse ograničava samo na pragmatičnu uporabu. Neki autori smatraju da se pod utjecajem drugoga jezika mogu primiti samo one strane strukture koje odgovaraju tendencijama koje već postoje u jeziku.⁴ Postoji i mišljenje da je posuđivanje strukturnih elemenata moguće samo ako su jezici tipološki jako slični jer je moguće posuditi strukturu jedino ako se ona dobro uklapa u sustav.⁵ Danas se uglavnom smatra da je kontakt uzrok jezične promjene ako bi promjena bila manje vjerojatna da kontakta nije bilo.⁶ Također, ističe se da je u većini jezika ili vidljiv velik utjecaj

---

³ »Anything can be transferred from any language to any other language.« (Thomason i Kaufman 1988: 14).

»... under circumstances of intense contact, any linguistic feature can be transferred to any other language.« (Thomason i Kaufman 1988: 41)

(Sve se može prenijeti bilo iz kojega jezika bilo u koji drugi jezik.)

(... u slučaju intenzivnih dodira bilo koja jezična značajka može biti prenesena bilo u koji drugi jezik.)

⁴ Jakobson 1938.

⁵ Npr. Winford 2003.

⁶ »Contact is a source of linguistic change if it is less likely that a particular change would have happened outside a specific contact situation.« (Thomason 2010: 32)

»... a change is caused at least in part by language contact if it is less likely to have occurred outside a particular contact situation.« (Thomason 2001: 6)

drugoga jezika ili taj utjecaj gotovo u potpunosti izostaje jer su jezici ili u intenzivnome kontaktu i postoji utjecaj na više od jednoga primjera ili je kontakt nedovoljan bilo za kakav utjecaj.⁷ Kontakt na sintaktičkoj razini može dovesti do pojave novih struktura, ali i do gubitka postojećih ili do promjene njihove čestote te do zamjene postojećih struktura novima.⁸ Pod utjecajem se drugoga jezika strukture koje postoje u jeziku mogu pojavljivati češće nego što su se pojavljivale prije kontakta. Dio utjecaja na strukturu i strukturne inovacije proizlazi iz leksičkoga posuđivanja jer se s pojavom novih leksema često preuzimaju i tipične kolokacije i funkcije izraza.⁹

Danas je veliki dio proučavanja s područja dodirnoga jezikoslovlja usmjeren na pitanje zašto se neke pojave nastale pod utjecajem drugoga jezika zadrže, a neke ne i koji su uvjeti potrebni za uspješnu integraciju elementa jednoga jezika u drugi. Smatra se da je nekoliko uvjeta koji su nužni za jezičnu promjenu pod utjecajem drugoga jezika. Prvi je i nužan uvjet interakcija. Da bi došlo do promjene jednoga jezika pod utjecajem drugoga, nužno je da jezici budu u kontaktu. Nikad neće doći do utjecaja jednoga jezika na drugi ako je riječ o dvama jezicima za koje ne postoji ni jedan bilingvni govornik i koji se govore na udaljenim područjima te se njihovi govornici ne susreću. Svaka promjena nastaje u pojedinačnome govorniku i od njega se širi dalje i ključno je da u toga pojedinca postoji kontakt dvaju jezika. Zbog toga se u proučavanju jezika u dodiru važnim smatra položaj bilingvnih pojedinaca koji se služe dvama jezicima i učenje stranih jezika.¹⁰ U jedan se jezik iz drugoga mogu prenijeti samo one strukture

---

(Jezični je dodir izvor jezične promjene ako je manje vjerojatno da bi se neka promjena dogodila da nije bilo toga dodira.)

(... promjena je barem djelomično izazvana jezičnim dodirima ako je manje vjerojatno da bi se dogodila da dodira nije bilo.)

⁷ »... a language is much more likely to have undergone either a whole range of contact induced typological changes in its various subsystems or none.« (Thomason 2001: 5)

(... veća je vjerojatnost da će jezik pod utjecajem jezičnih dodira doživjeti ili niz tipoloških promjena u svojim podsustavima ili neće doživjeti nijednu promjenu.)

⁸ »Contact can lead to the borrowing of syntactic features... It can also lead to the loss of features that distinguish the languages in contact.« (Kroch 2001: 23)

»Typology of effects on the recipient-language structure: loss of features, addition of features, replacement of features« (Thomason 2001: 60)

(Dodir može dovesti do posuđivanja sintaktičkih struktura... Također, može dovesti do gubitka jezičnih značajka koje razlikuju jezike koji su u dodiru.)

(Tipologija je učinaka na strukturu jezika primaoca: gubitak značajka, preuzimanje značajka, zamjena jezičnih značajka.)

⁹ Winford (2003: 134)

¹⁰ »In real life, one or more speakers innovate, and those innovations spread through the innovators' speech and the community's speech in various ways and at various rates, with extensive variation in both individuals and the community as a whole during the process.« (Thomason 2001: 4). »Language change presupposes diffusion from individuals or smaller groups to the speech community as a whole, and this applies to language contact every bit as much as to internal linguistic change.« (Sankoff 2001: 19)

koje govornik poznaje i upotrebljava, stoga je nužno da je govornik upoznat s obama jezicima barem na nekoj razini.¹¹

Mnogi autori ističu da je, da bi se strani element integrirao u jezik, potrebno vrijeme.¹² Da bi se promjena proširila, nužan je intenzivan kontakt koji ne može biti ograničen na vrlo kratko vrijeme. Za usvajanje stranih elemenata i struktura u neki jezik iznimno su važne i društvene okolnosti kontakta.¹³ Pojedina se promjena postupno širi s pojedinca na širi broj govornika te su za takav proces nužni pogodni društveni uvjeti. Thomason (2001: 60) čimbenike koji utječu na mjeru u kojoj će jedan jezik utjecati na drugi dijeli na socijalne i lingvističke. Socijalni su čimbenici: jačina kontakta, prisutnost nesavršenoga učenja i stav govornika. Što je intenzivniji kontakt, dublji je utjecaj koji se širi na više razina.¹⁴ Pri učenju stranoga jezika govornik često i nesvjesno zbog nedovoljnoga poznavanja novoga jezika preslikava neke strukture svojega jezika, upotrebljava lažne prijatelje te značenje riječi i struktura u jednome jeziku proširuje značenjima iz drugoga jezika, ali i u svoj materinski jezik unosi strane riječi. Primjerice, na latinski jezik kršćanskih tekstova snažno je utjecala činjenica da se njime služe ljudi koji nisu izvorni govornici. U takvoj se situaciji gramatika često pojednostavnjuje da bi se lakše razumjela. Jezični se kontakt može ostvariti i u obrazovnome sustavu između jezika koji nisu zemljopisno bliski.¹⁵ Pri razlučivanju onoga što će se u jezik unijeti važan je i stav govornika prema jezicima koji su u kontaktu. Veći će utjecaj imati jezik koji govornik doživljava prestižnim. Tako je danas u hrvatskome u govoru mladih iznimno veliki broj anglizama, ne samo zbog velikoga gospodarskog i političkog utjecaja Sjedinjenih Američkih Država nego i zbog toga što mladi engleski doživljavaju kao jezik popularnih

---

(U stvarnome životu jedan ili više govornika započinu jezičnu inovaciju, ta se inovacija širi na različite načine različitom brzinom govorom inovatora i govorom zajednice te je velika razlika u govoru pojedinaca i zajednice u različitim fazama toga procesa.)

(Jezična promjena podrazumijeva širenje promjene od pojedinca ili manje skupine do čitave jezične zajednice, tako se šire i promjene nastale pod utjecajem jezičnoga dodira i promjene koje su nastale kao rezultat jezičnoga razvoja.)

¹¹ »... you can't borrow what you don't know, so only the most fluent bilinguals can introduce hard-to-learn features into their second language.« (Thomason 2001: 41)

(Može se posuditi samo ono što govornik zna, tako da samo bilingvalni govornici koji tečno govore neki jezik mogu uvesti teško naučljive strukture u svoj drugi jezik.)

¹² Npr. Sakel i Matras 2007: 64.

¹³ »... all aspects of language structure are subject to transfer from one language to another, given the right mix of social and linguistic circumstances.« (Thomason 2001: 11)

(Sve se jezične strukture mogu prenijeti iz jednoga jezika u drugi u odgovarajućim društvenim i jezičnim okolnostima.)

¹⁴ Thomason 2001: 66.

¹⁵ »Finally, language contact can come about solely through education, or what might be called 'learned contacts'.« (Thomason 2001: 21)

(Naposljetku, jezični dodir može se dogoditi i u obrazovanju, takav se dodir može nazvati naučenim.)

glazbenih sastava, filmova, glumaca itd. i kao jezik koji postavlja trendove. U povijesti su mnogih jezika i naroda uglavnom prevladali jezici i jezične značajke gospodarski i politički jačih naroda. Međutim, zbog nesavršenoga je učenja jezika u odrasloj dobi u tim jezicima također često mnogo tragova supstratnoga jezika. Lingvistički su čimbenici utjecaja: obilježnost, stupanj do kojega su značajke integrirane u jezični sustav te tipološka udaljenost između jezika izvornika davaoca i jezika primaoca. Što su jezici tipološki bliži, utjecaji će biti intenzivniji jer će se nove značajke lakše uklopiti u postojeći sustav.

Proučavanje se jezika u dodiru uglavnom usmjerava na situacije u kojima je većina govornika u dodiru s govornicima drugoga jezika i u kojima je zbog toga jezik u cijelosti pod utjecajem drugoga jezika. Međutim, budući da svaka inovacija kreće od pojedinca od kojega se, ovisno o socijalnim i drugim čimbenicima, širi, zanimljivi su i slučajevi dodira dvaju jezika koji su ograničeni na pojedinca ili malu skupinu ljudi. Jedna je od situacija u kojima je dodir dvaju jezika osobito intenzivan prevođenje. Za prevođenje je nužan bilingvni pojedinac koji je općenito pokretač promjena izazvanih dodirima u jezicima. Inovacije se u prevođenju uz odgovarajuće socijalne i druge okolnosti šire i na druge prijevode i utječu na prevoditeljske tehnike drugih prevoditelja. U svakoga je pojedinog prevoditelja dodir jezika iznimno intenzivan jer izravno radi s dvama jezicima. Pritom je pod izrazito jakim utjecajem jezika s kojega prevodi jer treba gotove strukture na jednome jeziku prevesti na drugi. Pri prevođenju s latinskoga na crkvenoslavenski kontakt je tih dvaju jezika ograničen uglavnom na pismene prevoditelje i svećenike. Hrvatski su prevoditelji koji prevode s latinskoga na crkvenoslavenski u osobitoj situaciji jer prevode s jezika koji im nije materinski na jezik koji im, premda blizak materinskomu, također nije materinski, stoga na jezik prijevoda često utječe nesavršeno znanje obaju jezika. Prevođenje je dugo bilo zanemarivano kao područje jezičnoga dodira, ali se u novije vrijeme sve češće pojavljuju radovi koji se bave i takvim tipom odnosa.¹⁶ Za razliku od utjecaja na govorni jezik koji se katkad smatrao prestižnim jer je pokazivao znanje novoga i prestižnoga jezika i poznavanje njegovih tekovina, utjecaj jezika izvornika u prijevodu često se

---

¹⁶ »Literal translation has remained rather neglected as a language contact phenomenon.« (Filipović 1986: 42, 44)

»Over the last thirty years, this lack of interest in translation has been highlighted on a few occasions. It was lamented by Danchev (1984: 55) in the 1980s, by Blake (1992: 4) in the 1990s and most recently by myself (McLaughlin 2011: 111).« McLaughlin 2011/2: 6 U proučavanju toga utjecaja v. McLaughlin 2009., 2011., 2013., 2014.

(Doslovno je prevođenje zanemareno pri proučavanju jezičnih dodira.)

(Tijekom posljednjih trideset godina u više je navrata istaknut nedostatak interesa za prevođenje. Na to se žalio Danchev 1980-ih, Blake 1990-ih, a u posljednje vrijeme i ja.)

danas doživljava negativno jer se smatra da odražava neukost prevoditelja i njegovu nesposobnost odupiranju stranim utjecajima.¹⁷

1.2. Prevođenje kao mjesto dodira dvaju jezika

Prevođenje se općenito najčešće definira kao proces zamjene teksta na jednome jeziku tekstem na drugome jeziku.¹⁸ Sama definicija, međutim, ne određuje što je to što se zamjenjuje, je li riječ o dosljednoj zamjeni svake pojedine riječi ili rečenice. Još općenitije prevođenje se definira i kao nastanak teksta u prisutnosti teksta na kojemu drugom jeziku.¹⁹ Međutim, često se naglašava da je cilj prevođenja tekst koji se prevodi u drugome jeziku učiniti jednakovrijednim tekstu na izvornome jeziku.²⁰ Važno je da »u oba jezična izraza ona (poruka) mora ostati ista, što znači da primaoci prevedene poruke moraju primiti onaj isti sadržaj koji su primili i primaoci izvorne poruke«²¹. Takve definicije u prvi plan stavljaju sadržaj i naglašavaju da nije važno formalno dosljedno pratiti izvornik, nego prenijeti njegovu misao. Umberto Eco (2006: 9) kaže da je katkad problem pri prevođenju utvrditi što znači »reći istu stvar«, je li to parafraza, definicija, objašnjenje, reformulacija, sinonimska zamjena te problematiku prevođenja prikazuje na primjeru engleskoga frazema: *it's raining cats and dogs*. Eco kaže: »Bio bi blesav onaj prevoditelj koji bi, misleći da govori istu stvar doslovno preveo da kiše psi i mačke.« Eco ističe da za njega »prevoditi, dakle, znači razumjeti unutarnji sustav nekog jezika i strukturu nekog teksta danog u tom jeziku, i stvoriti dvojnika tekstualnog sustava koji, s izvjesnom diskrecijom, može kod čitatelja proizvesti slične učinke, i na semantičkom i

---

¹⁷ »In studying linguistic interference, one should clearly distinguish between influence due to the historical phenomenon of actual language contact, and the influence the source language exerts on the target language as the result of a translation process. The latter case may receive the somewhat pejorative label "translationese" and does not entail any actual historical contact of the speakers of the languages involved« (Rubio 2009: 195)

(Pri proučavanju jezične interferencije treba jasno razlikovati utjecaj nastao kao posljedica stvarnoga povijesnog jezičnog dodira i utjecaj jezika izvornika na jezik primalac koji je rezultat prevođenja. Utjecaj jezika izvornika pri prevođenju katkad se opisuje pejorativno kao *translationese* i ne podrazumijeva stvaran povijesni dodir govornika tih dvaju jezika.)

¹⁸ »Translation is an operation performed on languages: a process of substituting a text in one language for a text in another.« (Catford 1965: 1)

(Prevođenje je jezični proces, to je proces zamjenjivanja teksta na jednome jeziku tekstem na drugome jeziku.)

»Translation may be defined as follows: the replacement of textual materijal in one language (SL) by equivalent textual material in another language (TL).« (Catford 1965: 20)

(Prevođenje se može definirati kao zamjena teksta na jednome jeziku istovrijednim tekstem na drugome jeziku.)

¹⁹ »Translation is defined as the production of a text in the presence of a text in another language.« (McLaughlin 2011/2: 7)

(Prevođenje se definira kao proizvodnja teksta u prisustvu teksta na drugome jeziku.)

²⁰ »Sam čin prevođenja sastoji se u pretvaranju poruke (misli, osjećaja, želje, naredbe) prethodno izražene jednim jezikom u jednakovrijednu poruku izraženu nekim drugim jezikom.« (Ivir 1978/1: 9)

²¹ Ivir 1978/1: 9.

sintaktičkom, i na stilističkom, metričkom i fonosimboličkom planu, a isto tako i emotivne učinke kojima je težio izvorni tekst.« Sadržaj, dakle, nije jedino što je važno prijevodom prenijeti, cilj je dobroga prevoditelja oblikovati tekst koji zvuči prirodno u jeziku na koji je preveden te je jedan od zahtjeva koji danas stoji pred prevoditeljem da tekst bude »oblikovan u skladu s izražajnim mogućnostima i zahtjevima svojega jezika«²². Dobar bi prevoditelj pri prevođenju trebao uzeti u obzir ne samo sadržaj koji je potrebno prenijeti nego i stil autora izvornoga teksta, funkcionalni stil kojemu tekst pripada i učinke koje taj tekst postiže na čitatelja u izvornome jeziku. Svaki je prevoditelj pri prevođenju u dvojbi do koje je mjere poželjno i potrebno držati se teksta izvornika, tj. do koje mjere treba i smije odstupati od strukture izvornika. Na donošenje odluke utjecaj ima i tip teksta koji se prevodi, »tako se za književne prijevode dozvoljava onoliko slobode koliko je potrebno da bi se u prijevodu postigao isti umjetnički doživljaj kao i u izvornom tekstu (...), dok se za neknjiževne tekstove zahtijeva veći stupanj vjernosti, pa čak i doslovnosti«²³. Tekstovi se prijevoda razlikuju s obzirom na to koliko se udaljuju od predloška i koliko se u njima može prepoznati jezik izvornika. U suvremenoj teoriji prevođenja često se upotrebljavaju nazivi *covert* i *overt translation*. Naziv *covert translation* označuje tip prevođenja u kojemu prevoditelj teži postići učinke koje izvorni tekst ima na izvorne čitatelje prilagođavajući tekst kulturi govornika jezika prijevoda i žanrovskim i drugim konvencijama ciljne kulture. Za razliku od toga naziv *overt translation* označuje prevođenje u kojemu je naglasak na strukturnoj istovrijednosti.²⁴ Odabir tipa prevođenja odgovornost je svakoga pojedinog prevoditelja, međutim, u različitim se razdobljima prijevodu pristupa drukčije. Karakteristika je uglavnom starijih prijevoda težnja vjernomu prenošenju strukture rečenica, dok se danas obično prijevod smatra neuspješnim ako se u njemu odražava struktura jezika s kojega se prevodi i prevoditelji nastoje prijevode oblikovati tako da oni zvuče prirodno u jeziku na koji se prevodi, a prijevod u kojemu se prevodi riječ za riječ, u kojemu čitatelj može zaključiti da je riječ o prijevodu i prepoznati jezik s kojega

---

²² Ivir 1978/1: 57.

²³ Ivir 1978/1: 31.

²⁴ »In overt translations, the translator concentrates on formal, structural equivalence (even if it means sacrificing naturalness and adherence to TL textual conventions); in covert translations, the translator mainly strives for functional or communicative equivalence, using a 'cultural filter' to adapt the text to the conventions of the target culture.« (Kranich 2014: 99-100)

(Pri doslovnome prevođenju prevoditelj se usredotočuje na formalnu i strukturnu istovrijednost (čak i ako to znači žrtvovanje prirodnosti i vjernosti tekstnim konvencijama jezika na koji se prevodi), u nedoslovnome prevođenju cilj je prevoditelja postići funkcionalnu i komunikacijsku istovrijednost koristeći se kulturnim filtrom s pomoću kojega se tekst prilagođava konvencijama kulture zajednice na čiji se jezik prevodi.)

je prevođeno smatra se odrazom prevoditeljeve neukosti, neznanja i neiskustva. Međutim, često se ipak pod utjecajem prijevoda pojavljuju novi oblici i nove konstrukcije.²⁵

U teoriji prevođenja razlikuju se nazivi *prijevodni ekvivalent* (istovrijednica) i *formalni korespondent*. Formalni su korespondenti dvije jezične jedinice koje su u dvama jezicima podudarne i nalaze se na istome mjestu unutar sustava.²⁶ Prijevodni je ekvivalent izraz u jeziku prijevoda koji zamjenjuje izvorni izraz. Glavna je zadaća svakoga prevoditelja pronaći i odabrati najbolji prijevodni ekvivalent.²⁷ Formalni korespondent uvijek je mogući prijevodni ekvivalent, međutim, ne smatra se uvijek i najboljim izborom pri prenošenju sadržaja izvornoga teksta. Formalni korespondenti u dvama jezicima mogu imati različite stilske vrijednosti, ali mogu i dati posve pogrešan prijevod. Često su drugi prijevodni ekvivalenti prirodniji i ljepši od formalnoga korespondenta. Međutim, najveći je problem što napraviti u slučajevima kad pravoga prijevodnog ekvivalenta nema²⁸, a osobito kad ne postoji ni formalni korespondent, u tim slučajevima posebno dolazi do izražaja prevoditeljev talent i njegova kreativnost.

Gotovo je svaki prijevod pod utjecajem izvornika jer je teško u potpunosti se odmaknuti od izvornika, međutim, od prijevoda do prijevoda razlikuje se stupanj utjecaja izvornoga teksta na prijevod. Neki autori smatraju da se u prijevodnim tekstovima pojavljuje samo ono što već postoji unutar sustava jezika na koji se prevodi, samo da se izmjenjuje čestota određenih pojava, tj. da se pod utjecajem jezika izvornika neke strukture koje su rjeđe u jeziku prijevoda, ali ipak postoje, pojavljuju češće nego u tekstovima koji nisu nastali prevođenjem. Međutim, Harris i Campbell (1995.) pobijaju takav stav tvrdeći da je takvo prevođenje češće, ali da ima i protuprimjera koji dokazuju da se u jeziku prijevoda pojavljuju i strukture koje nisu potvrđene u sustavu, nego su nastale isključivo pod utjecajem izvornika. Navode primjere jezika koji su tipološki promijenjeni pod utjecajem stranoga elementa i zaključuju da je resintaktizacija moguća i česta. Neki znanstvenici takvo posuđivanje promatraju kao proces popunjavanja rupa te smatraju da se u nedostatku odgovarajućih prijevodnih ekvivalenata u jezik preuzimaju neke

---

²⁵ »Često se u jezik na kojemu prijevod nastaje unose oblici i konstrukcije koje u njemu ne postoje, nego su preuzete iz jezika izvornika gramatičkim, morfološkim ili sintaktičkim prevođenjem.« (Hudeček 2006: 3)

²⁶ »Formalnu korespondenciju možemo definirati kao odnos između neke lingvističke jedinice jednoga jezika i njoj odgovarajuće lingvističke jedinice drugog jezika...« (Ivir 1978/2: 13)

»Korespondenti su one jezične jedinice dvaju jezika koje funkcioniraju na identičan način kao nosioci jednakoga značenja u dva teksta koji stoje u odnosu prijevodne ekvivalencije.« (Ivir 1978/2: 67)

²⁷ »The central problem of translation-practice is that of finding TL translation equivalence.« (Catford 1965: 21)

(Središnji je problem prevođenja pronalaženje istovrijednih prijevoda u jeziku na koji se prevodi.)

²⁸ »In some cases there is no TL equivalent of a given SL item...« (Catford 1965: 29)

(U nekim slučajevima ne postoji ekvivalent u jeziku na koji se prevodi.)

pojave i strukture koje nisu dotad bile prisutne u sustavu. Katkad se događa da se proširuje uloga formalnoga korespondenta te se njime pokrivaju i značenja i uloge koje nisu u jeziku dotad postojale. Pojava u jeziku izvorniku može potaknuti češću uporabu pojave koja u jeziku na koji se prevodi postoji, ali je rjeđa ili stilski obilježena.²⁹ Na mogućnost i čestotu takvih pojava zasigurno utječe i čestota prevođenja s nekoga jezika.³⁰

Suvremeni prevoditelji pri prevođenju sve više teže postizanju izvornoga učinka koji je tekst izvornika imao na čitatelje, za razliku od toga stariji prijevodi teže više formalnoj podudarnosti, pa je u njima i vidljiva veća razina utjecaja jezika izvornika na prijevod.³¹ Lewis (2016: 17) ističe razliku između stare i nove koncepcije prevođenja. Stari koncept podrazumijeva sljedeće ideje: 1. prevoditi može svatko tko je koliko-toliko dvojezičan; 2. prevođene je djelatnost u kojoj se riječi ili čak morfemi jednoga jezika jednostavno zamjenjuju odgovarajućim riječima ili čak morfemima drugoga jezika. Novi se koncept temelji na idejama da: 1. postoje suodnosi između pojedinih elemenata teksta (intratekstualnost), 2. postoje suodnosi između teksta i ostalih tekstova neke kulture (intertekstualnost), 3. postoje suodnosi između teksta, njegova proizvođača i korisnika. U novijim se književnim pristupima

---

²⁹ »However, its occurrence in translations is triggered by a similar structure in their source texts and is, on the whole, found significantly more frequently in translations as compared to original texts produced in the target language.« (Baumgarten i Ozcetin 2008: 294)

(Određena pojava u prijevodima potaknuta je sličnom strukturom u tekstu predloška i pojavljuje se mnogo češće u prijevodima nego u originalnim tekstovima nastalima na jeziku na koji se prevodi.)

»Beginning with linguistic change, I propose that translation can in theory affect any level of the language, from its phonology to style and discourse-pragmatics. At each level, two types of change can be produced: translation can lead to the introduction of new forms, or it can affect the use of an existing form.« (McLaughlin 2011: 14-15)

(Što se tiče jezične promjene, smatram da prevođenje u teoriji može utjecati bilo na koju jezičnu razinu, od fonologije do stila i pragmatike. Na svakoj razini mogu nastati dvije vrste promjena: prevođenje može dovesti do uvođenja novih oblika ili može utjecati na uporabu postojećih.)

³⁰ »Literal translation, especially from languages from which the volume of translation is very large or in the case of very influential texts, affects the target language in two ways: it introduces into the language structures which the language did not have before, and it stimulates the use of certain existing structures in that language (those that correspond to the structures of source language), boosting their frequency, at the expense of other structures available in the language.« (Ivir 1990: 91)

(Doslovno prevođenje, osobito s jezika s kojih se puno prevodi ili kad je riječ o prevođenju vrlo utjecajnih tekstova, utječe na jezik prijevoda na dva načina: uvodi u jezik strukture koje jezik prije nije poznao ili potiče uporabu pojedinih struktura koje postoje u tome jeziku (a koje su strukturno jednake strukturama u jeziku s kojega se prevodi), čime se povećava njihova čestota na račun drugih struktura koje postoje u jeziku.)

³¹ »The ancient and medieval translations generally strive more for formal proximity, while present-day translations generally aim more at functional proximity, and the latter show fewer types of innovations introduced through translatory practice, namely no morphological and syntactic innovation.« (Kranich 2014: 105)

(Antički i srednjovjekovni prevoditelji uglavnom teže većoj formalnoj bliskosti, dok suvremeni prevoditelji uglavnom teže funkcionalnoj bliskosti. Suvremeni prevoditelji zato uvode manje inovacija pri prevođenju, tj. ne uvode morfološke i sintaktičke inovacije.)

prevođenju često ističe ideja da je prevoditelj zapravo novi autor i da je prijevod zapravo ponovno stvaranje i interpretacija polaznoga teksta. Tip prevođenja utječe na razinu do koje će utjecaji doprijeti. Što je prevođenje doslovnije, veći je utjecaj na sintaksu prijevoda.³²

Na razinu utjecaja jezika izvornika na jezik prijevoda utječe i status tih dvaju jezika. Pozitivan stav prema jeziku izvornika ili njegov status kao prestižnoga jezika mogu pridonijeti proširenju pojava te njihovu pojavljivanju i u tekstovima koji nisu prevedeni te u govoru jednojezičnoga stanovništva.³³ Rašireniji i prestižniji jezik tako će često više utjecati na jezik koji je smatran manjim.³⁴ Doslovno je prevođenje teksta osobito često ako prevoditelji jezik izvornika doživljavaju prestižnijim te iznimno cijene autorov stil. U takvim se situacijama prevoditelji katkad i boje da će preveliko udaljšavanje od jezika izvornika uništiti njegovu ljepotu.³⁵ Pri prevođenju s jezika koji autor doživljava prestižnijim vjernije će, katkad i podsvjesno, prenositi njegove strukture. Takav je strah osobito čest kad je riječ o iznimno cijenjenim klasicima jer prevoditelji smatraju da ne smiju umanjiti autorov talent i promijeniti stil. Vjerojatno ne postoji prevoditelj s engleskoga koji ne zadrhti na pomisao da treba prevesti Shakespeareove tragedije ili sonete i sl. zbog svijesti da je riječ o iznimno cijenjenome autoru čiji se stil smatra jednim od vrhunaca književnosti. Primjer je takvoga osobito cijenjenog teksta

---

³² »The increased influence at the level of syntax is paralleled by an increase in the fidelity of translation.« (McLaughlin 2011: 15)

(Porast utjecaja na razini sintakse proporcionalan je vjernosti prijevoda.)

³³ »However, a high prestige of the SL and a generally positive attitude towards it can be assumed to be necessary for translation-induced innovations to find their way into general text production in the TL. Developments that spread to non-translated text production (e.g. new subordinating conjunctions in Old Swedish on the basis of Latin, or the introduction of English- based discourse patterns into non-translated texts in German popular science) have only been observed so far in cases where the TL community attributes high prestige to the SL and the discourse community associated with it.« (Kranich 2014: 105)

(Prestižni status jezika s kojega se prevodi i pozitivan stav prema njemu nužni su za širenje inovacija koje su nastale prevođenjem u tekstove koji nastaju na jeziku na koji se prevodi. Promjene koje se prošire na neprevedene tekstove (npr. novi veznici zavisnosloženih rečenica u starošvedskome pod utjecajem latinskoga, ili uvođenje na engleskome utemeljenih diskursnih obrazaca u neprevedene popularnoznanstvene tekstove na njemačkome) uočene su samo u slučajevima u kojima jezična zajednica jezik s kojega se prevodi i društvo u kojemu se taj jezik upotrebljava doživljava kao vrlo prestižnim.)

³⁴ »Additionally, interference tends to increase when the translation is conducted from a widely spoken into a less widely spoken language« (Tourey 1995: 278 prema Malamatiđou 2013: 414)

(Takoder, interferencija se povećava kad se prevodi s jezika koji se govori na velikome zemljopisnome području na jezik koji se govori na manjemu području.)

³⁵ »Some national writers feel obliged to imitate the forms of other languages which they regard as having more prestige. Hence they borrow wholesale, not only words, idioms, and stylistic devices, but even grammatical forms, for they conclude that these prestigious languages must be right.« (Nida i Taber 2003: 101).

(Neki autori smatraju nužnim oponašati oblike iz drugoga jezika koje smatraju prestižnijima. Stoga posuđuju veće jezične jedinice, ne samo riječi, fraze ili stilska sredstva nego čak i gramatičke oblike jer smatraju da je prestižan jezik zasigurno ispravniji.)

i *Biblija*.³⁶ Pri prevođenju biblijskih tekstova ne postoji strah samo od toga da će se povrijediti izvorni stil i da se neće vjerno prenijeti ljepota teksta, nego su prevoditelji često bili skloni vjerno prenositi tekst bojeći se da bi preveliko formalno udaljavanje od izvornika moglo naškoditi i prenošenju vjerskih istina. Lujčić (2007: 60) tvrdi: »Prijevod Biblije je tim zahtjevniji jer su njezini tekstovi po sebi višestruko određeni i iziskuju da se te činjenice neminovno uvažavaju: ponajprije, nastali su pred nekoliko tisuća godina u posve drukčijem kulturnom i civilizacijskom okruženju; tijekom tolikih stoljeća doživljavali su razne teološke i jezične preradbe; prilikom nastanka bili su pod utjecajem raznih religijsko-kulturoloških zbivanja tog vremena; predaja ih je prenosila tijekom povijesti sa sviješću, vjerom i dubokim uvjerenjem da je u njima sadržana Božja objava kao konkretna poruka čovjeku; predstavljaju najrazličitije književne vrste i bili su strpljivo i savjesno prepisivani i čuvani tijekom brojnih stoljeća.« Dakle, na tekst se prijevoda može odraziti i povijest teksta izvornika. Na prevođenje biblijskih i vjerskih tekstova utječe odnos prevoditelja prema svetosti teksta jer se smatra da je riječ o Bogom nadahnutome tekstu koji treba što vjernije prenijeti. Zbog te se vjernosti izvorniku katkad gubi njegova razumljivost, ali Nida i Taber (2003.) smatraju da je nerazumljivost katkad bila poželjna pri prevođenju svetih tekstova kako bi neuki puk prihvatio vjersku istinu koju su mu svećenici prenosili, a ne bi propitivao njezinu istinitost jer bi smatrao da je riječ o kompliciranome tekstu koji se i ne može razumjeti.³⁷ Stoga su u povijesti prevođenja takvih tekstova često događalo da prevoditelj jeziku izvornika pristupa slično kao učenik koji ga tek uči, tj. da se doslovno drži teksta izvornika. Catford (1965: 71) takvu pojavu naziva leksičkim prijevodom.³⁸ Kad je riječ o prevođenju svetih tekstova iz položaja teologije i znanosti o religijama, nedopustivo je da se sveti tekst reinterpreтира i da je prijevod odraz prevoditeljeva shvaćanja teksta. Zanimljivo je, međutim, da se prevođenjem prestižnih tekstova ili tekstova s prestižnoga jezika povećava i prestiž jezika na koji se prevodi te se tako mnogi narodi hvale time koliko je rano pojedini važan tekst bio preveden na njihov jezik.³⁹ *Biblija* je također tekst

---

³⁶ »Iz razdoblja prevođenja *Biblije* na pučke jezika datira i mišljenje da se svakomu izvornom (polaznom) tekstu treba prići kao svetomu i prevoditi riječ za riječ.« (Lewis 2016: 17)

³⁷ »Some persons, both national and foreign, genuinely fear that if the Scriptures are made fully clear, something of the mystery of religion will be lost.« (Nida i Taber 2003: 101).
(Neki se ljudi boje da će se dio mističnosti religije izgubiti ako je Sveto pismo posve jasno napisano.)

³⁸ Lexical translation is restricted translation in which the SL lexis of a text is replaced by equivalent TL lexis, but with no replacement of grammar.

(Leksičko je prevođenje prevođenje u kojemu se riječi jezika s kojega se prevodi zamjenjuju riječima jezika na koji se prevodi, a gramatičke se strukture ne mijenjaju.)

³⁹ »advocating translation as a tool to increase the prestige of vernacular tongues.« (McLaughlin 2011: 17)

(... ističući prevođenje kao sredstvo povećavanja prestiža narodnih jezika.)

koji je izrazito važan pri standardizaciji jezika. »U vrlo velikom broju svjetskih jezika i u procesima njihove standardizacije, pa naravno i u kulturama naroda koji su se tim jezicima služili ili se služe i danas, *Biblija* je odigrala presudno važnu ulogu, i to na različite načine i na različitim razinama.«⁴⁰

Svaka je pojedinačna situacija prevođenja drukčija i zapravo zahtijeva od prevoditelja veliku prilagodljivost i snalažljivost. Prevoditelj stalno ima mogućnost izbora koliko će dosljedno prevesti tekst. Ivir smatra da se prevođenje temelji na kompromisu u kojemu prevoditelj mora ostati vjeran tekstu i autoru izvornika, ali i promijeniti onoliko koliko je nužno za razumijevanje i prenošenje izvornoga dojma i smisla.⁴¹ Ivir ističe, međutim, da se prevoditelj često doslovno oslanja na tekst izvornika kad se boji da bi slobodniji prijevod mogao imati drukčije komunikacijske implikacije.⁴² Kao najveće probleme u prevođenju Lewis ističe: »1. Nedostatak ekvivalentne situacije, pojave, predodžbe, predmeta ili osobe u životu naroda na čiji se jezik prevodi; 2. Mogućnost da u jeziku prijevoda ne postoji riječ kojom se obuhvaćaju sva značenja riječi upotrijebljene u izvorniku ili da odgovarajući prijevodni supstitut ne može biti upotrijebljen u istoj stilskoj i estetskoj funkciji u kojoj je upotrijebljen u izvorniku; 3. Postojanje više riječi u ciljnome jeziku za različita značenja jedne riječi u polaznome tekstu, što autora prijevoda upućuje na izbor među apsolutnim ili djelomičnim sinonimima; 4. Postojanje riječi koje su izrazno (formalno) jednake ili donekle slične, sadržajno (značenjski) slične ili posve različite, a autor prijevoda na osnovi izraza pogrešno pretpostavlja istost sadržaja.«⁴³ Ti se problemi uglavnom odnose na leksičku razinu teksta, ali isto je primjenjivo i na sintaktičku. Prevoditeljski je problem ako ne postoji struktura kojom se mogu prenijeti sva značenja koja postoje u izvorniku ili ako treba izabrati između apsolutno ili djelomično sinonimnih struktura u jeziku na koji prevodi. Također, moguće je postojanje formalno jednakih struktura u dvama jezicima koje imaju različita značenja.

---

⁴⁰ Pranjković 2005: 23.

⁴¹ »Translation appears as a compromise: starting from the source text, the translator changes as much as necessary (to serve the receiver) but as little as possible (to serve the original sender).« (Ivir 1990: 90.)

(Prevođenje je kompromis: polazeći od jezika izvornika prevoditelj mijenja onoliko koliko je nužno (da bi zadovoljio primatelja), ali što manje (da bude vjeran izvornomu autoru).)

⁴² »... the translator borrows or translates literally when he fears that substituting something that the target language does offer would be communicatively inadequate.« (Ivir 1990:90).

(Prevoditelj posuđuje jezične jedinice iz jezika izvornika ili prevodi doslovno kad se boji da će, promijenivši jezičnu jedinicu koja u jeziku na koji se prevodi ne postoji, iznevjeriti izvorni tekst.)

⁴³ Lewis 2016: 21.

Prevođenjem kao specifičnim tipom kontakta među jezicima dugo se nisu bavili ni lingvisti ni proučavatelji teorije prevođenja.⁴⁴ U važnim je djelima u temeljima dodirnoga jezikoslovlja (Thomason, Weinreich, Haugen itd.), historijske lingvistike (MacMahon, Campbell, Chambers, Trudgill i Schilling-Estes, Jeffers i dr. itd.) prevođenje uglavnom izostavljeno ili je spomenuto tek kao rubna pojava. Zanimanje za prevođenje kao jedan od važnih tipova kontakta među jezicima živo je tek u posljednjih nekoliko godina (v. npr. radove McLaughlin i Malamatiidou), a istraživanja su u najvećoj mjeri usmjerena na utjecaje engleskoga kao važnoga globalnog jezika na ostale jezike osobito u području poslovanja. Većina se lingvista u analizi prijevodnih utjecaja oslanja na teoriju kopiranja koda (eng. code-copying, v. Johanson 1993., 1999., 2002., 2008.). Kopiranje koda označava pojavu u kojoj se neke jezične značajke u jednome jeziku koji služi kao uzor (eng. model code) oponašaju u drugome jeziku (eng. basic code) (Johanson 2008: 62). Kad se kopije počnu upotrebljavati i u situacijama koje ne uključuju bilingvne govornike ili prijevodne tekstove, one postaju sastavnim dijelom jezika (eng. habitualised copies).⁴⁵ Jezik prijevoda može se smatrati i trećim

---

⁴⁴ »Translation as an instance of language contact between the source and the target language is a field of research that has largely been ignored by both linguistics and translation studies.« (Malamatiidou 2016.)

(Prevođenje kao mjesto dodira između dvaju jezika područje je koje su dugo zanemarivali i lingvisti i teoretičari prevođenja.)

⁴⁵ »The final stage of the continuum is the ‘monolingualisation’ of the linguistic copy; this stage is reached when copies are used by monolinguals and do not presuppose any bilingual ability. At this stage, it can be said that copies have finally resulted in language change.« Malamatiidou 2016.

(Posljednji je stupanj kontinuuma monolingvalizacija jezičnoga sadržaja koji je nastao kao kopija iz stranoga jezika – to je situacija kad monolingvni govornici koji nemaju dvojezične kompetencije upotrebljavaju taj jezični sadržaj. Tada se može reći da je konačno postignuta jezična promjena.)

»If translation is considered as a situation of code-interaction, where translators are likely to copy elements from the source language when translating into the target language, the source language can serve as the Model Code, and the target language as the Basic Code, while the direction of code-copying is ‘adoption’. Translators can be considered as a particular speech community, and copies can be regarded as habitualised when they are regularly used by them, i.e. found in translated texts. Monolingualisation can be investigated through the examination of comparable texts, i.e. monolingual productions, since, if a particular copy is found to be used in monolingual speech, it can be assumed, in general terms, to be an accepted linguistic item that is part of the Basic Code. Conventionalised copies can be studied in the context of translation, but they require measurement of acceptability and social evaluation, which might be problematic in terms of a diachronic study.« Malamatiidou 2016.

(Ako se prevođenje promatra kao interakcija dvaju jezika, pri kojemu će prevoditelji unijeti elemente jezika izvornika u jezik prijevoda, tada se jezik izvornika može smatrati jezikom modelom, a jezik prijevoda osnovim kodom, dok se prijenos jezičnih činjenica može smatrati prihvaćanjem. Prevoditelji se mogu smatrati specifičnom jezičnom zajednicom, a kopije se mogu smatrati udomaćenima kad ih prevoditelji redovito upotrebljavaju, tj. kad ih je moguće naći u prijevodnim tekstovima. Monolingvalizacija se može proučavati analizom usporedivih tekstova, tj. tekstova koje proizvode jednojezični govornici. Ako je pojedina jezična značajka vidljiva u govoru jednojezičnih govornika, može se smatrati da je postala prihvaćenom u pojedinome jeziku. Udomaćene kopije mogu se proučavati u kontekstu prevođenja, ali treba istražiti njihovu prihvatljivost i razvoj u društvu, što je sporno u dijakronijskim istraživanjima.)

kodom koji nije istovjetan ni jeziku izvornika ni jeziku prijevoda⁴⁶, nego je riječ o specifičnome jeziku karakterističnome za konkretan tekst prijevoda. Međutim, u teoriji prevođenja često se na taj jezik gledalo negativno jer se odstupanje od norma jezika na koji se prevodi smatralo odrazom lošega prijevoda i nesposobnosti prevoditelja, takav se jezik naziva *translationese*⁴⁷. Doslovnim prevođenjem u tekst se unose značajke koje ne postoje ili su rijetke u jeziku na koji se prevodi, ali se katkad i mijenja status pojedinih pojava koje u jeziku prijevoda dobivaju drukčiju stilsku vrijednost ili čestoću. Jezik prijevoda može se promatrati kao posve novi jezik koji se temelji na jednome jeziku, ali pod utjecajem drugoga jezika dobiva nove značajke.⁴⁸

Pojava utjecaja jednoga jezika na drugi na sintaktičkoj razini u literaturi se opisuju različitim nazivima: *grammatical calquing*, *loanshift* (Haugen 1950.), *indirect (morphosyntactic) diffusion* (Heath 1978.; Aikhenvald 2002: 4), *interference* (Thomason i Kaufman 1988.), *congruence* (Corne 1999.; Mufwene 2001.), *code-switching*, *convergence*, ili *attrition* (Myers-Scotton 2002.), *structural borrowing* (Winford 2003: 12). a općenito se proučava pod nadređenim pojmovima *loan translation*, *calquing* (Greenberg 1983.), *syntactic*

---

⁴⁶ Frawley 1984.

⁴⁷ Malamatidou 2013: 413.

⁴⁸ »Since translation always involves two languages, the language of translation is a hybrid linguistic code somewhere in-between the source and the target language and it can either be a moderate innovation or a radical one regarding the codes that created it (Frawley 1984). In the first case, the code is closely linked to either the source or the target language, generating instances of what is widely known as foreignization and domestication, respectively. In the latter case, the linguistic code employed in the translated text is different from both the source and the target language. Thus, a new code in its own right is created with its own standards and rules of usage, which are however derived from both the source and the target language (Frawley 1984). The unique character of this new code, which is the inevitable result of the process of translation, is what makes it worthy of scholarly investigation. This phenomenon is considered to be so natural that almost all translations employ a unique linguistic code and its linguistic features allow the native speakers of a language to distinguish translated from non-translated texts (Toury 1979). According to it, the target text tends to take over the linguistic phenomena that belong to the source text (Toury 1995: 275). Such transfer is conditioned on the translator's professional experience and on the socio-cultural environment surrounding the translation. The more experienced the translator, the less he or she will be affected by the make-up of the source text.« Malamatidou 2013:414.

(Budući da prevođenje uvijek uključuje dva jezika, jezik prijevoda hibridni je jezični kod koji se nalazi između jezika izvornika i jezika prijevoda te može biti više ili manje izmijenjen (Frawley 1984). Ako je riječ o malo izmijenjenome kodu, jezik je vrlo sličan ili jeziku izvornika ili jeziku na koji se prevodi, a nastaju strukture koje se smatraju internacionaliziranima (bližima stranomu jeziku) ili nacionaliziranima (bližima domaćemu jeziku). Ako je riječ o većim izmjenama, jezik prijevoda različit je i od jezika izvornika i od jezika prijevoda (Frawley). Jedinstvene značajke toga novoga jezika, što je nužna posljedica procesa prevođenja, ono je što ga čini zanimljivim za znanstveno proučavanje. Ta je pojava toliko prirodna da gotovo svi prijevodi imaju jedinstveni jezični kod i jedinstvene jezične značajke koje omogućuju izvornomu govorniku da odredi je li riječ o jeziku prijevoda ili o izvornome tekstu nastalom na nekome jeziku (Toury 1979). U skladu s time, tekst prijevoda često preuzima lingvističke značajke jezika izvornika (Toury 1995:275). Na takav transfer utječe prevoditeljevo profesionalno iskustvo i društveno-kulturno okruženje u kojemu prijevod nastaje. Što je prevoditelj iskusniji, manje će na njega utjecati stil jezika izvornika.)

interference (Alanne 1972.; Nau 1995: 94), *indirect morphosyntactic diffusion* (Heath 1978.; v. Aikhenvald 2002). U teoriji prevođenja katkad se pojavljuje i naziv *shining-through* (Teich 2003.).⁴⁹

Prema McLaughlin (2011: 14) dva su osnovna tipa promjena koje su izazvane prevođenjem: lingvistička i metalingvistička promjena. Lingvistička promjena pogađa sve jezične razine (fonetiku i fonologiju, pravopis, morfologiju, sintaksu, leksik i razinu diskurza i pragmatike), a metalingvistička mijenja stavove ljudi, tj. utječe na standardizaciju, status jezika, jezičnu ideologiju itd.

Na razinu utjecaja jezika izvornika na jezik prijevoda može utjecati i razina standardizacije jezika na koji se prevodi. Ako se prevodi sa standardiziranoga jezika, razina će utjecaja biti veća. A osobito će jak biti utjecaj ako se prevodi na slabo standardizirani jezik. Prevoditelji koji prevode na nestandardiziran ili slabije standardiziran jezik neće biti toliko ograničeni idejom da postoje čvrste norme toga jezika te neće imati toliko jasnu ideju o tome što je točno, a što nije.⁵⁰ McLaughlin ističe da je osobito jak utjecaj kad je riječ o prevođenju s tzv. mrtvih jezika, među koje se ubraja i latinski.⁵¹ To je jedan od uzroka velikoga utjecaja koji je latinski imao na razvoj standardnih jezika u Europi općenito.

---

⁴⁹ Prema Heine-Kuteva 2005: 19.

⁵⁰ »The degree of standardisation of the TL seems to play a major role both for the actuation of a translation-induced innovation as well as for its spread.

Translators were therefore not held back by ideas about correct grammar, but probably felt rather that the replication of for instance Latin syntactic patterns in their native vernaculars lent something of Latin's elegance to their native language and was therefore desirable rather than to be avoided. The difference between overt and covert translations is closely linked to this. Ancient and medieval translations were often overt, not only because of the commonly high prestige of the STs (often religious texts), but also because there were no widely accepted established norms to which the TT should have been adapted.« (Kranich 2014: 109)

(Razina standardizacije jezika izvornika utječe na pojavu i širenje jezičnih inovacija nastalih pod utjecajem jezika izvornika. Prevoditelji nisu ograničeni idejama o pravilnim gramatičkim oblicima, nego su vjerojatno smatrali da će oponašanje npr. latinskih sintaktičkih struktura njihovu narodnomu jeziku donijeti eleganciju koja je svojstvena latinskomu te se takvo prevođenje smatralo poželjnim. S time je usko povezana razlika između doslovnoga i nedoslovnoga prijevoda. Antički i srednjovjekovni prijevodi bili su doslovni ne samo zato što se jezik izvornika (često jezik religijskih tekstova) smatrao prestižnijim nego i zato što nisu postojala jasno utvrđena i široko prihvaćena pravila koja bi normirala tekst prijevoda.)

⁵¹ »The final linguistic variable to account for is the nature of the source language: it is clear that translation-induced linguistic change is more likely to take place if the source language is standardized, and even more so if it is a dead language. The reason for this is that a fixed code generally appears more prestigious than a wildly varying vernacular. (...) Looking just at the linguistic factors, then, the most favorable circumstances for translation-induced linguistic change are when a standardized or dead language is in contact with a non-standardized vernacular.« (McLaughlin 2011: 19-20)

(Posljednji je čimbenik narav jezika izvornika. Jasno je da su promjene prouzročene prevođenjem vjerojatnije ako je jezik izvornik standardiziran, a pogotovo ako se smatra mrtvim jezikom. Razlog je tomu to što se standardizirani jezik smatra prestižnijim od promjenjivoga narodnog jezika. (...) Ako se promotre samo jezične

Pri prevođenju s jednoga stranog jezika na drugi strani jezik svaki je prevoditelj pod utjecajem i vlastitoga materinskog jezika, čije strukture utječu na jezik prijevoda.⁵² Prevoditelj je i nesvjesno oblikovan svojim materinskim jezikom i strukture se materinskoga jezika katkad mogu odražavati u prijevodu. Iznimno je važno također znanje jezika s kojega se i na koji se prevodi te prevoditeljska tehnika, osobito svijest o razlici između doslovnoga i slobodnoga prijevoda. Svaki se profesor stranoga jezika u svojoj karijeri zasigurno susreo s pojavom da su učenici ili studenti, nedovoljno vješti u stranome jeziku, prevodili doslovno prenoseći strukture stranoga jezika u materinski. Čini se da je pritom osobito čest utjecaj na red riječi jer su nevješti prevoditelji skloni prijevod oblikovati tako da oponaša strukturu izvornika. Nevještumu prevoditelju često se čini važnijim strogo se pridržavati reda riječi i struktura u izvornome tekstu te se često izgubi smisao prijevoda.⁵³ Takve su pogreške osobito česte pri prevođenju s jezika koji uglavnom sustavno ima drukčiji stilski neobilježeni red riječi od reda riječi u jeziku na koji se prevodi (primjerice, česta je pogreška pri prevođenju s latinskoga na hrvatski prevođenje glagola na zadnjemu mjestu u rečenici, što je tipično za latinski, ali nije svojstveno hrvatskomu jeziku). Druga je česta pogreška nevještih prevoditelja uporaba gramatičkih lažnih parova. Lažni se parovi izrazito često pojavljuju na leksičkoj razini i takvim smo pojavama gotovo svakodnevno bombardirani u svim medijima (svi su filmovi danas ultimativni hitovi i sl.). Lewis (2016: 1) kaže: »Razlika u značenju prouzročuje nesporazume i pogreške pri prevođenju i usmenoj komunikaciji jer se pretpostavlja da izrazna jednakost/sličnost između leksičkih jedinica polaznoga i ciljnoga jezika podrazumijeva i sadržajnu jednakost/sličnost.« Međutim, pri prevođenju se često događa da se preslikava i gramatička struktura jer prevoditelj (ili govornik stranoga jezika) misli da, ako se nešto nalazi na istome mjestu u sustavu, to može obuhvatiti i ista značenja.

---

značajke, tada je vidljivo da su promjene prouzročene prevođenjem najvjerojatnije ako je riječ o dodiru standardiziranoga ili mrtvoga jezika i nestandardiziranoga narodnog jezika.)

⁵² V. Matějka 1968: 252.

⁵³ »The attempt to preserve structural form usually results in either complete unintelligibility, or in awkwardness.« (Nida i Taber 2003: 112)

(Pokušaj vjernoga prenošenja forme obično dovodi ili do potpune nerazumljivosti ili do nespretnih izraza.)

1.3. Jezično stanje u hrvatskome srednjem vijeku

Kad je riječ o jezičnoj situaciji u hrvatskome srednjem vijeku, većini obrazovanih ljudi na pamet dolaze riječi *trojezičnost* i *tropismenost*. Već i u osnovnoškolskim udžbenicima hrvatskoga jezika iznose se tvrdnje da hrvatski srednji vijek obilježava uporaba triju jezika – latinskoga, (staro)hrvatskoga i (hrvatskoga) crkvenoslavenskog te triju pisama – latinice, glagoljice i hrvatske ćirilice ili bosančice. Ta se tri jezika, međutim, ne upotrebljavaju u svim kombinacijama s trima pismima. Latinski se piše isključivo latinicom, (hrvatski) crkvenoslavenski glagoljicom, a samo se hrvatski piše svim trima pismima.

Latinski je jezik s kojim se Hrvati susreću dolaskom na današnje prostore pri susretu s lokalnim romanskim i ilirskim stanovništvom.⁵⁴ I kao što Hercigonja kaže: »Ušavši u ozračje latinske duhovnosti, Hrvati su morali upoznati latinski jezik i grafiju kao medij komunikacije sa civilizacijom čijim su tijekovima pridruženi.«⁵⁵ Za razliku od dijela Europe u kojemu se iz latinskoga postupno stvaraju narodni jezici na prostoru Hrvatske riječ je o stranome jeziku čiju ulogu postupno zamjenjuju slavenski idiomi.⁵⁶ Latinski je jezik u hrvatskoj povijesti iznimno važan zbog velikoga broja pravnih i političkih dokumenata koji su njime napisani, zbog velikoga broja latinskih znanstvenih rasprava, ali i zbog velikoga broja hrvatskih književnika koji su odabrali latinski kao jezik svojega stvaralaštva. Latinski je osim toga u Hrvatskoj sve do 1847. imao i status službenoga jezika koji se upotrebljavao u saboru kako bi se smanjili utjecaji germanizacije i mađarizacije. Usto je, kao i u većini Europe, bio jezikom Crkve i crkvenoga bogoslužja.⁵⁷

Nastanak prvoga slavenskog književnog jezika povezuje se s djelovanjem Konstantina Ćirila i Metoda, dvojice Grka iz Soluna koje je car Mihajlo poslao moravskom knezu Rastislavu nakon što je Rastislav 862. godine poslao Mihajlu poslanstvo s molbom da pošalje učitelja koji bi njegovu narodu prenio kršćanski nauk na njima razumljivu jeziku. Budući da su u to vrijeme Solunjani dobro znali slavenski jezik, Konstantin i Metod bili su najpogodniji za

---

⁵⁴ Važnost latinskoga ističe i Katičić (1997: 111): »Odatle se nešto preoštreno može kazati da je latinski materinski jezik hrvatske književnosti, a to će reći najprije pismenosti. Odatle se dojmljivo razabire koliko je latinski jezik važan u povijesti hrvatskoga, kako njega takva kakav jest bez latinskoga i nema. Kad god pišemo hrvatski, u nekom smislu pišemo i latinski.«

⁵⁵ Hercigonja 2006: 12.

⁵⁶ »... kod Germana i Slavena on je strani jezik i bit će zamijenjen narodnima, ostavljajući, gdje manje, gdje više, tragova na oblikovanje književnih narodnih jezika.« (Damjanović 1984: 20)

⁵⁷ »Mislim da je jasan jednostrani utjecaj latinskoga jezika na narodne europske jezike – kako u zalihi riječi tako i u sintaktičkoj strukturi. Po mome shvaćanju možemo tu govoriti o bilingvizmu – svakako o bilingvizmu književnih jezika socijalno i funkcionalno ograničenome, s prilično jakim posljedicama u razvoju; možemo govoriti o utjecaju na izgradnju složenih rečenica, red riječi, na participijalne konstrukcije i tako dalje, i izvan granica književnog jezika.« (Havranek 1964: 181)

takvu misiju. Konstantin je sastavio glagoljicu i počeo je prevoditi prvu knjigu – aprakos (izbornu evanđelje). Djelovanjem Konstantina i Metoda u Moravskoj postavljeni su temelji prvoga slavenskog književnog jezika. Taj je jezik u prvim spomenicima nazvan jednostavno slavenskim, a u današnjoj se znanstvenoj literaturi navodi pod različitim imenima: starocrkvenoslavenski, staroslavenski, crkvenoslavenski, starobugarski, staromakedonski, općeslavenski književni jezik itd. Razlikuju se dvije inačice toga jezika: moravska i makedonsko-bugarska. Od kraja 11. st. taj se jezik više ne temelji na nekome živom narječju, nego na knjiškoj tradiciji. Jača utjecaj mjesnih govora, a njegova norma slabi. Nastaju brojne redakcije pod utjecajem različitih slavenskih jezika. Izdvajaju se: 1. makedonsko-bugarska, 2. srpska, 3. hrvatska, 4. češka, 5. istočnoslavenska (ruska) i 6. rumunjska redakcija. Smatra se da je hrvatska redakcija bila najotvorenija za utjecaje govornoga jezika. Položaj je toga jezika bio drukčiji nego latinskoga jer »... općeslavenski književni jezik nije Hrvatima, dakako, bio ni izdaleka tako tuđ kao latinski. Ipak, s etničkog gledišta, i on je bio strani jezik, mada blizak, mada jezik kojemu je osnovica bila, kao i hrvatskim idiomima, južnoslavenska.«⁵⁸ Smatra se da u Hrvatskoj ovo razdoblje traje do 1561. godine, kad pop Nikola Brozić iz Omišlja na Krku tiska u Veneciji brevijar koji se smatra posljednjom knjigom tiskanom tom inačicom jezika. U sljedećemu razdoblju crkvenoslavenski ostaje samo liturgijski jezik. Normiran je te se udaljava od mjesnih govora. U Hrvatskoj je prvi dio ovoga razdoblja obilježen istočnoslavenizacijom, a drugi dio povratkom na staru hrvatsku crkvenoslavensku normu iz 14. – 16. st. To se razdoblje najčešće naziva novocrkvenoslavenskim te se razlikuju ruska i hrvatska inačica. Hrvatska je redakcija osobita po tome što je do polovice 19. st. aktivno upotrebljavala glagoljicu, koja je u drugim krajevima bila u uporabi do 11./12. st. Osobita je također zbog toga što tekstovi njome pisani pripadaju rimskom obredu za razliku od ostalih redakcija koje pripadaju istočnomu obredu. Ta je redakcija oblikovana unošenjem čakavskih idioma u naslijeđene tekstove.

U Gadžijeva i dr. (2014: 18) ističe se da naglašavanje hrvatske srednjovjekovne pismenosti kao trojezične upućuje na pogrešan zaključak da je riječ o jezicima koji su u jednakome položaju. Naglašava se da je točnije govoriti o latinsko-hrvatskome bilingvizmu s crkvenoslavensko-hrvatskom diglosijom. U toj diglosijskoj situaciji govornici doživljavaju crkvenoslavenski i hrvatski kao jedan jezik koji se ostvaruje u dvjema inačicama: višoj/književnoj crkvenoslavenskoj i nižoj/neknjiževnoj hrvatskoj. Bilingvizam je pojava kad jedan ili više govornika upotrebljavaju naizmjenično dva jezika, čije sustave ne moraju jednako

---

⁵⁸ Damjanović 1984: 20.

dobro poznavati. Diglosija je, pak, pojava u kojoj dvije inačice istoga jezika na istome području imaju različite uloge.⁵⁹ Hrvatski su glagoljaši svjesni razlike između hrvatskoga jezika, koji upotrebljavaju u govoru i hrvatskoga crkvenoslavenskog, kojim pišu. Međutim, oni i crkvenoslavenski jezik katkad nazivaju hrvatskim, što govori o tome da ga ne doživljavaju kao nešto strano. Drugi je dokaz u prilog tvrdnji da ne doživljavaju crkvenoslavenski jezik stranim činjenica da svećenika glagoljaša javni bilježnici nazivaju *presbyter de littera sclavica, littere sclavonice capellanus*, ali i *presbyter littere croatice*. Glagoljaši su s druge strane bili svjesni razlike u položaju između latinskoga i crkvenoslavenskoga. Postoje tekstovi koji su pisani crkvenoslavenskim i imaju rubrike pisane hrvatskim jezikom, ali ne postoje latinski tekstovi s hrvatskim rubrikama. Dokaz je drukčijega položaja i postojanje hrvatsko-crkvenoslavenskoga amalgama neliturgijskih zbornika u 15. i 16. st., ali nepostojanje latinsko-hrvatskoga ni latinsko-crkvenoslavenskoga amalgama.

U diglosijskoj situaciji dva jezika imaju različite uloge. Odnos se uloga hrvatskoga i crkvenoslavenskoga mijenjao tijekom duge uporabe. U prvome razdoblju (11. – 14. st.) crkvenoslavenski ima ulogu književnoga jezika, dok hrvatski jezik ima isključivo svakodnevnu i praktičnu ulogu te je zapisan u spomenicima, na grafitima, na kolofonima, na marginama rukopisa, u rubrikama i epigrafici. U Hercigonja (2006.) tablično se prikazuju odnosi uloga pojedinih jezika:

jezik	funkcija		
	liturgija	književnost	pravo
latinski	+	+	+
crkvenoslavenski	+	+	-
čakavski	-	-	+

Vidljivo je da u to vrijeme latinski obavlja sve uloge, dok su uloge crkvenoslavenskoga i narodnoga jezika komplementarno podijeljene.

Krajem 14. stoljeća stanje se mijenja i pojavljuje se i treća inačica – čakavsko-crkvenoslavenski amalgam u zbornicima neliturgijskih tekstova u kojima se »u različitim

⁵⁹ Klasičnu je definiciju toga pojma iznio Charles Ferguson u članku *Diglossia* 1959. godine.

omjerima i na različite načine miješaju hrvatske jezične osobitosti s onima iz najstarijega slavenskoga književnog jezika.«⁶⁰

1.4. Srednjovjekovni i kršćanski latinski

Status se latinskoga jezika tijekom stoljeća intenzivno mijenjao. Latinski je započeo kao marginalni jezik jednoga italskog plemena, zatim je njegova važnost sve više rasla i postao je službeni jezik najvećega carstva u Europi i šire, zatim je postao jezik Crkve, znanosti i kulture bez izvornih govornika, ali prestižnoga statusa, a naposljetku u novije vrijeme jezik koji sve manji broj osoba razumije i koji ima sve marginalniji status. Srednji je vijek razdoblje u kojemu je utjecaj latinskoga još uvijek snažan i latinski je još uvijek zastupljen na širokome području, međutim, postupno nestaju njegovi izvorni govornici te tekstovi njime napisani više ne odražavaju govorno i živo jezično stanje, nego razinu obrazovanja autora i kvalitetu obrazovnoga sustava.⁶¹ Budući da je riječ o iznimno dugome razdoblju, u različitim je njegovim dijelovima status latinskoga bio drukčiji i njegov se položaj i norme razlikuju od regije do regije, od jednoga do drugoga žanra, ali i od autora do autora jer ovisi o autorovu shvaćanju i poznavanju norme. Latinski se jezik srednjega vijeka postupno udaljava od klasičnih normi i u romanskome se svijetu sve više prelijeva u romanske jezike, dok u ostalim dijelovima u njega ulaze strukture materinskih jezika govornika, ali i mnogi autori, pišući na latinskome, nastoje pokazati svoju učenost i poznavanje klasičnih norma. Srednjovjekovni latinski funkcionira s jedne strane kao književni jezik, ali i kao pojednostavnjeni jezik koji služi u dijelu svakodnevnog i službene komunikacije (slično kao današnji pidžini), a s treće strane funkcionira kao sveti jezik u kojemu često prevladavaju gotove formule i koji je više pisani jezik nego govoreni.⁶² Latinski se jezik toga vremena također razlikuje i ovisno o funkcionalnome stilu kojemu pripadaju na njemu napisani tekstovi.

Na latinski jezik u kasnoj antici i u srednjem vijeku snažno utječe i položaj kršćanstva kao glavne religije u to vrijeme⁶³ jer latinski već u drugome stoljeću zamjenjuje grčki kao jezik kršćanstva na čitavu zapadnome području.⁶⁴ U raspravama o kršćanskome latinskom često se

---

⁶⁰ Damjanović 2008: 351.

⁶¹ »Texts are no longer written reflecting the way people spoke, but the way they were taught to write.« (Clackson 2011: 265)

(Tekstovi se više ne pišu onako kako ljudi govore, nego onako kako ih se učilo da pišu.)

⁶² V. Mohrmann 1955: 44.

⁶³ »Eventually, Christianity was to change everything, and it is Christianity that separates the ancient world from the modern.« (Clackson 2011: 284)

(Naposljetku, kršćanstvo je sve promijenilo, i upravo ono razgraničava antički i modreni svijet.)

⁶⁴ »The colloquial language, the common medium of intercourse of the Roman Christians had been Latin since the middle of the second century, but apostolic Greek remained the language of the cult for another

ističe da se on prvo pojavio u sjevernoj Africi, međutim, Mohrmann ističe da je kristijanizacija latinskoga započela i u samome Rimu u trenutku kad su se pojavile prve skupine kršćana premda naglašava da je sjeverna Afrika zaista iznijela mnoge plodne kršćanske pisce.⁶⁵ Velike se rasprave vode o tome postoji li kršćanski latinski kao izdvojena i koherentna jezična tvorevina. Prvi se proučavanjem razvoja latinskoga općenito, pa onda i nastanka romanskih jezika i položaja srednjovjekovnoga latinskog, bavio Löfstedt, koji je uočio neke osobitosti kršćanskoga jezika, kao što su mnoštvo neologizama i posuđenica te sintaktičke inovacije. Međutim, kršćanski latinski izdvaja se kao zasebni sustav u radovima Schrijnena i njegove učenice Christine Mohrmann.⁶⁶ Oni smatraju da se u jeziku i na razini strukture odražava činjenica da je riječ o jeziku izdvojene skupine i o jeziku koji ima specifičnu ulogu.⁶⁷ Status je kršćanskoga latinskog osobito teško utvrditi s obzirom na nedostatak zapisa govorenoga jezika i zbog nemogućnosti usporedbe govornoga jezika kršćana s ostalim govornicima. Činjenica da je latinski usko bio povezan sa svetim tekstovima i Božjom riječi te da je bio jedan od svetih jezika kršćanstva snažno je utjecala na mnoge autore i prevoditelje koji su svjesno odbacivali bilo kakve promjene smatrajući da promjene u svetome tekstu utječu na poruku koja se prenosi

---

two centuries in the celebrating of the Eucharist, the «mysterium» which the Eary Church still shrouded in reverent awe.» (Mohrmann 1961/1: 111)

(Razgovorni jezik, zajedničko sredstvo komunikacije rimskih kršćana, od sredine 2. stoljeća bio je latinski, ali apostolski grčki i dalje je tijekom sljedećih dvaju stoljeća bio jezik vjerske službe i euharistije, misterija kojemu se rana Crkva još uvijek neizmjereno divila.)

⁶⁵ »The process of Latinizing the church in the West and of «Christianizing» thee Latin idiom, was primarily the work of the early Christian community. The process of converting the Christian body of ideas into Latin began from the moment when people whose mother tongue was Latin adopted Christianity.« (Mohrmann 1961/1: 109)

(Proces latinizacije zapadne Crkve i pokršćavanja latinskoga jezika primarno je bio zadatak rane kršćanske zajednice. Proces latinizacije kršćanstva počeo je u trenutku kad su izvorni govornici latinskoga primili kršćanstvo.)

⁶⁶ »Il (i.e. Schrijnen) a vu – et c'était une originalité qui s'est montrée des plus fécondes – qu'il ne s'agit pas d'un certain nombre de mots nouveaux ou de quelques innovation sémantologique, mais que nous avons affaire ici à une vraie révolution linguistique, suite naturelle d'une révolution spirituelle. Il a vu qu'il s'agissait de la création d'une langue spéciale (dans le sens technique du mot), d'une langue de groupe, dans le sein de la langue commune.« (Mohrmann 1955: 18)

(Schrijnen je uočio – a to je bilo jedno od najplodonosnijih otkrića – da nije riječ o određenome broju novih riječi ili o nekoj promjeni u značenju riječi, nego da je riječ o pravoj jezičnoj revoluciji koja je prirodni nastavak duhovne revolucija. Vidio je da je riječ o stvaranju specijaliziranoga jezika (u tehničkome smislu riječi), o jeziku skupine unutar jezika zajednice.)

⁶⁷ »La différenciation linguistique est l'effet du sentiment d'unité d'un groupe qui se solidarise autour d'un élément commun: unité de métier, unité de sexe, d'âge, de religion, etc., etc.« (Mohrmann 1955: 19)

(Jezična diferencijacija posljedica je osjećaja zajedništva unutar skupine koja je ujedinjena oko nekoga zajedničkog elementa: istoga zanimanja, istoga spola, iste dobi, iste religije itd.)

i mogu izokrenuti i oskvrnuti Božju riječ.⁶⁸ Na kršćanski latinski, a osobito na tekst prijevoda *Biblije*, snažno je utjecala činjenica da je riječ o svetomu tekstu čije se preinake mogu odraziti na točno prenošenje vjerskih istina.⁶⁹ Neki latinisti izdvajaju kršćanski latinski kao neovisan oblik latinskoga jezika (npr. Mohrmann) te ističu njegove razlike u odnosu na ostale pojavne oblike latinskoga jezika, dok drugi ističu da se biblijski i kršćanski latinski većinom razlikuju od ostalih pojava oblika latinskoga jezika uporabom naziva povezanih s crkvenim obredima i religijom, ali da odražavaju gramatičke strukture govornoga jezika. O posebnosti latinskoga jezika Crkve govori već i sv. Augustin u *Božjoj državi* (10:21) kad govori o crkvenome načinu govora (*ecclesiastica loquendi consuetudo*). Značajka je sakralnih jezika općenito da teže arhaičnomu izrazu i da su često zbog arhaičnosti običnomu puku nerazumljivi.⁷⁰ Činjenica da je riječ o tekstovima koji bi trebali prenositi vjerske istine utječe na strukturu jezika i stav autora i prevoditelja prema tekstu i utječe na to da se sakralni jezik odmakne od govornoga jezika.⁷¹

---

⁶⁸ »The prestige of the written word, reinforced by the perception that Latin was a 'sacred language' of the Christian religion led to a conscious rejection of innovation or experimentation in the standard.« (Clackson 2011: 269)

(Prestiž pisane riječi zajedno s doživljavanjem latinskoga kao svetoga jezika kršćanske religije doveo je do svjesnoga odbijanja promjena ili odmicanja od pravila.)

»... the Old Latin Bible versions whose translators attempt a close rendering of the Greek text of the gospels, occasionally without completely understanding what they were translating.« (Clackson 2011: 285)

(... inačice latinske Biblije (Vetus Latina) čiji prevoditelji nastoje vjerno prevesti grčki tekst evanđelja, katkad bez potpunoga razumijevanja teksta koji prevode.)

⁶⁹ »Aus diesem ältesten christlichen Umgangslatein schöften nun zweifellos die ersten Bibelübersetzer, aber andererseits haben diese Übersetzer bestimmt nicht ausgekommen. Die besonders für den Menschen des Westens grosse Neuheit der biblischen Welt, die Eigenart der alttestamentlichen Gedankenwelt, die Kühnheit der Lehre der Evangelien, das alles rief neue sprachliche Formen hervor. Mit der Skrupulosität, die allen alten Bibelübersetzern eigen war und die selbst Hieronymus noch nicht völlig überwunden hat, mit der ehrerbietigen Scheu vor dem heiligen Texte ziehen sie die Kühnheit sprachlicher Neubildung vor, als es darauf ankommt, die Worte der Hl. Schrift genau und buchstäblich wiederzugeben.« (Mohrmann 1961/2: 36-7)

(Iz toga najstarijeg kršćanskog latinskoga bez sumnje su proizišli prvi prevoditelji Biblije, ali se s druge strane ti prevoditelji zasigurno nisu u tome mogli snaći. Za zapadnoga čovjeka osobita novost biblijskoga svijeta – osobitost starozavjetne misli, smjelost učenja Evanđelja, to je sve proizvelo nove jezične oblike. Sa skrupuloznošću koja je bila karakteristična za sve stare prevoditelje Biblije i koju sam Jeronim još nije posve nadvladao, s poštovanjem prema svetim tekstovima uvode jezične novotvorenice, što dovodi do toga da se riječi Svetoga pisma točno i doslovno prenose.)

»Denn in den frühesten Bibelübersetzungen führt die Scheu vor dem Heiligen, die Sorgfalt, womit man Gottes Wort in einer noch spröden Sprache zum Ausdruck zu bringen bemüht ist, zu einer zwar primitiven, aber dadurch eben rührenden Form einer hieratischen Sprache.« (Mohrmann 1961/2: 37)

(U najranijim prijevodim Biblije vlada strah pred svetim, briga kojom se nastoji prenijeti Božja riječ na jezik koji je još krhak, dovodi do primitivnoga, ali time i miješanoga oblika hijeratskog jezika.)

⁷⁰ Usp. Mohrmann 1961/2: 43.

⁷¹ »Wir sehen in den verschiedensten Kulturen und Sprachen, dass überall, wo der Mensch in Kontakt mit dem Göttlichen tritt, sich seine Sprache von der Alltagssprache differenziert.« (Mohrmann 1961/2: 41)

Međutim, u različitim je razdobljima kršćanski latinski također različit. U ranim je razdobljima pod jačim utjecajem grčkoga i hebrejskoga, dok je od 5. stoljeća sličniji govornomu jeziku.

Mohrmann ističe da nakon pada Zapadnoga Rimskog Carstva latinski ostaje usko povezan s Crkvom i kao govorni jezik bogoslužja koji ujedinjuje mnoge društvene slojeve jer kršćani nisu bili pripadnici samo jednoga društvenog sloja. Smatra da se kršćanski jezik razlikuje od razgovornoga jezika jer teži klasičnim normama: uporabi pasiva, ablativa apsolutnih, gerundiva, participa prezenta. Ističe da je kršćanstvo osobito utjecalo na pojavu novih riječi i proširenje značenja postojećim riječima. Govori da se kršćanski latinski razlikuje od razgovornoga i vulgarnoga jezika po tome što teži klasičnim normama, međutim, također u nekim pojavama sustavno od njega odstupa. Cilj je kršćanskoga latinskog prenijeti vjerske istine i ta je njegova uloga u prvome planu i važnija je od stilske i normativne savršenosti.⁷² Na latinski jezik kršćanskih tekstova snažno utječu biblijski prijevodi, ali s druge strane i kršćanski pisci (npr. Tertulijan), čiji jezik nastoji pratiti klasične norme.

Prijelomnu točku u razvoju srednjovjekovnoga latinskog i njegov povratak antičkim normama označava trenutak kad je Karlo Veliki Alkuinu iz Yorka dao zadatak da obnovi latinski jezik i sastavi gramatičke priručnike. Neki autori razlikuju pojave koje su se događale u razvoju romanskih jezika od stanja kakvo se nalazi u latinskim tekstovima. U razvoju su romanskih jezika velike promjene na razini sintakse pod utjecajem promjena u morfologiji. Postupno pretapanje i gubitak padežnih oblika dovodi do toga da je potrebno na drukčiji način izreći ono što se dotad izražavalo padežima. U pisanome latinskom promjene nisu toliko velike, samo su nastavak onih tendencija koje su već postojale u klasičnome latinskome⁷³. Međutim, mnogi autori i u latinske tekstove unose neke značajke materinskoga. Vrlo je čest uzrok promjena i analogija prema postojećim i proširenijim oblicima. Književni se jezik razlikuje od govornoga i zbog toga što je podložan metričkim i ritmičkim zakonima te književnim tradicijama i normama.

Najveći je utjecaj na kršćanski latinski imala *Vulgata* kao prijevod *Biblije*. Budući da je riječ o svetome tekstu, tekst *Vulgate* vjerno prati grčki izvornik te se u jeziku odražavaju

---

(Vidimo u različitim kulturama i jezicima da posvuda, gdje god čovjek dolazi u kontakt s božanskim, jezik odudara od svakodnevnoga.)

⁷² »... les chrétiens rejetaient décidément l'exclusivisme et le normativisme du latin cultivé et littéraire. ... le langage était considérée plutôt comme un instrument qui devait être prêt à donner expression à l'idéologie chrétienne.« (Mohrmann 1955: 29)

(Kršćani su odlučno odbacivali isključivost i normativizam učenoga i književnoga latinskog. ... jezik se smatrao sredstvom koje bi trebalo moći izraziti kršćansku ideologiju.)

⁷³ Rigg-Mantello 1996.

strukture grčkoga i hebrejskoga.⁷⁴ Te u latinskome nove strukture iz *Biblije* proširile su se i na druge tekstove i crkvene prakse. Najočitiji je utjecaj na razini leksika. Mnogo je posuđenica iz grčkoga i hebrejskoga te riječi kojima je prošireno ili suženo značenje u skladu s crkvenom uporabom ili kojima je promijenjena čestota. Mnogi su i neologizmi i kalkovi nastali prema jeziku izvornika. Primjeri su posuđenica iz grčkoga: *ecclesia, episcopus, presbyter, evangelium, martyr* itd., a iz hebrejskoga preko grčkoga: *sabbatum, pascha, satanas*... Primjeri su riječi kojima je značenje promijenjeno u skladu s kršćanskim naukom: *fides, credo, salus, gratia*... Primjeri su novotvorenica: *sanctificare, trinitas, incarnatio, salvator*...⁷⁵ Međutim, utjecaj se izvornika nije zadržao samo na razini leksika.⁷⁶ Pod utjecajem jezika izvornika u biblijski su latinski ušle i neke grčke i hebrejske strukture⁷⁷. U Mantello (1996: 146-149) kao pojave iz hebrejskoga izdvajaju se: uporaba ženskoga umjesto srednjega roda (Ps 26:4 *unam petii a Domino, hanc requiram ut inhabitem*), kvalitativni genitiv (Ps 88:11 *in brachio virtutis*), uporaba genitiva za intenzifikaciju (npr. *rex regnum*), uporaba *ab* nakon pozitiva i komparativa (Lc 18:14 *descendit hic iustificatus in domum suam ab illo*), uporaba *a, ex, prae* i *super* za izražavanje komparativa (Ps 92:3-4 *elevabunt flumina fluctus suos a uocibus aquarum multarum*, uporaba *in* s akuzativom u značenju *kao* ili *za* (Gn 1:14 *et sint in signa*), uporaba *in* s ablativom za izražavanje sredstva (Lc 22:49 *Domine si percutimus in gladio*) ili za kauzalnost (Mt 6:7 *putant enim quia in multiloquio suo exaudiantur*) ili za kombinaciju kauzalnosti i

⁷⁴ »Ces anciennes versions sont marquées par un littéralisme extrême: on a traduit mot à mot, et de cette manière on a gardé beaucoup du caractère exotique des textes sacrés. Dans ces versions, il n'est pas question de purisme, il y a même absence complète de soucis littéraires. C'est cette forme rude et exotique qui a scandalisé les lettrés, qui a même détourné beaucoup d'intellectuels du christianisme. J'ai déjà fait observer que le scrupule des anciens traducteurs, qui – malgré le caractère populaire de leur langue – ont voulu garder à tout prix le caractère hiératique des textes sacrés... Ils ont aussi gardé assez souvent les constructions syntaxiques de l'original.« (Mohrmann 1955: 29)

(Te stare inačice obilježene su iznimnom doslovnošću: prevodi se riječ za riječ i tako se uvelike čuva izvorna specifičnost svetih tekstova. U tim inačicama nije riječ o purizmu, dapače potpuno izostaje briga za književno. Upravo je taj grubi i egzotični oblik koji je zgražao književnike, odbio mnoge intelektualce od kršćanstva. Već sam primijetio da je skrupuloznost starih prevoditelja, koji su unatoč narodnim značajkama svojega jezika željeli pod svaku cijenu zadržati hijeratski karakter svetih tekstova... Oni su također čuvali izvorne sintaktičke konstrukcije.)

⁷⁵ V. Norberg 1968.

⁷⁶ »Biblical Latin had a far-reaching influence on syntax also. The fact, for, example, that the accusative with infinitive construction is replaced by *quod, quia* or *quoniam* certainly can be traced back, in general, to the Vulgate.« (Strecker 1968: 24)

(Biblijski je latinski uvelike utjecao i na sintaksu. Podrijetlo pojave da je npr. konstrukcija akuzativa s infinitivom zamijenjena rečenicama s *quod, quia* ili *quoniam* zasigurno se može općenito povezati s Biblijom.)

⁷⁷ Mohrmann 1961/1: 48 ističe da su pod utjecajem hebrejskoga postale učestalije one pojave koje su već postojale u nekim oblicima latinskoga jezika: »Dans le domaine de la syntaxe l'influence hébraïque a stimulé le plus souvent des tendances déjà existantes.«

(U području sintakse hebrejski je utjecaj poticao već postojeće tendencije.)

instrumentalnosti (Dt 9:3 *non in solo mane vivat homo se din omni verbo quod egreditur ex ore Domini*), uporaba prijedložnih parafraza umjesto prijedloga (*a facie, ante faciem, de manu*), zalihosna uporaba pokaznih zamjenica (Ps 18:4 *non sunt loquellae neque sermones quorum non audiantur voces eorum*), uporaba *si* i *nisi* / *si non* u strogim tvrdnjama i zakletvama (Ps 88:36 *semel iuravi in sancto meo si David mentiar*), priložna uporaba *addere, adicere, adponere* u značenju *uz to napraviti, ponoviti, dalje učiniti* (Lc 20:11-12 *et addidit alterum servum mittere... Et addidit tertium mittere*), uporaba upitnih zamjenica za izražavanje želje (Ps 13:7 *quis dabit ex Sion salutare Israhel dum avertit Dominus captivitatem populi sui*), emfatička uloga veze infinitiva i finitnoga glagola koja se u latinskome odražava kao uporaba prezenta s participom (Lam 1:2 *plorans ploravit*) ili uporabom glagola s ablativom srodne imenice (Lc 22:15 *desiderio desideravi*), uporaba *facere* i *dare* umjesto hebrejskoga kauzativnog glagola (Mt 21:17 *et eum desuper sedere fecerunt*), često izostavljanje glagola *biti*, što je tendencija koja postoji i u klasičnome latinskom. Kao utjecaji iz grčkoga izdvajaju se: uporaba genitiva uspoređivanja (Mc 12:31 *maius horum aliud mandatum non est*), genitiv apsolutni umjesto tipičnoga ablativa apsolutnoga (Rm *et inter se cogitationum accusantium aut etiam defendentium*), uporaba genitiva iza nekih pridjeva (Io 6:45 *docibiles Dei*), uporaba genitiva iza nekih glagola kao što su *dominari, regnare, implere*, uporaba pozitiva umjesto komparativa uz *quam* (Mt 18:9 *bonum tibi est unoculum in vitam intrare quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis*), neobična uporaba glagola u pasivu i uz akuzativ kao što su *benedicere, commemorari, confundi, inluminare, nocere, petere, suaere, triumphare, zelare*, infinitiv namjere (Mt 2:2 *venimus adorare*), infinitiv s *habeo* (Lc 12:50 *baptisma autem habeo baptizari*), particip prezenta umjesto infinitiva (Mt 11:1 *cum consummasset Iesus praecipiens*), uporaba *in* s ablativom gerunda za prevođenje grčkoga infinitiva s članom (Ps 52:7 *in convertendo Dominus captivitatem Sion*), doslovno prevođenje nekih grčkih izraza (*nisi quia, ut quid*), uporaba veznika *quia* za uvođenje upravnoga govora (Act 2:13 *alii autem inridentes dicebant quia musto pleni sunt*), doslovno prevođenje mnoštva čestica, pridjevska uporaba zamjenica *is, hic, ille, ipse* za prevođenje određenoga člana, a zamjениčkoga pridjeva *unus* za neodređeni član, proširena uporaba riječi *ecce*, česte formule *factum est* i *factum est autem*. U *Vulgati* se pojavljuju i neke pojave vulgarnoga latinskog: genitiv usporedbe, nepoštivanje nekih norma klasičnoga latinskog u rekciji glagola, neslaganje predikata i subjekta (Mt 21:8 *plurima autem turba straverunt vestimenta sua in uia*), perifrastični oblici (Mc 1:4 *fuit Ioannes in deserto baptizans*), uporaba infinitiva namjere, infinitiv i *habeo*, komparacija s prijedlozima s komparativom ili bez njega (Eccl 6:8 *quid habet amplius sapiens ab stulto*), uporaba zamjenica *is, hic, ille* kao određenoga člana i zamjениčkoga pridjeva *unus* kao neodređenoga, ablativ

gerunda umjesto participa prezenta i uporaba objekta s gerundom (Lc 10:25 *quid faciendo vitam aeternam possideam*), uporaba *quia*, *quod*, *quoniam* za uvođenje neupravnoga govora, kombinacije prijedloga i priloga (*ab ante*, *de deorsum*, *de retro*), nesustavna uporaba pokaznih zamjenica, česta uporaba elipse (Ps 67:7 *Deus qui inhabitare facit unius mori sin domo*), anakolut (Ps 10:5 *Dominus in templo sancto suo Dominu sin caelo sedes eius*), redundancija radi isticanja ili jasnoće (Prv 31:30 *mulier timens dominum ipsa laudabitur*). Teško je odrediti granice između slučajeva kad je riječ o posuđenici iz grčkoga samo u jeziku prijevoda *Biblije* i slučajeva kad je to pojava koja je utjecala na latinski jezik općenito te je li riječ o utjecaju iz grčkoga ili o tendenciji koja postoji u latinskome od ranijih vremena. Često su pod grčkim i neposredno hebrejskim jezikom zaživjele neke pojave koje postoje u nekim fazama latinskoga, ali su pod utjecajem jezika izvornika znatno češće. Jedna je od velikih strukturnih promjena u razvoju romanskih jezika promjena iz poretka subjekt, objekt, predikat (SOV) u poredak subjekt, predikat, objekt (SVO). Pretpostavka je da je to nešto za što je tendencija postojala i ranije u kasnim fazama latinskoga govornog jezika.⁷⁸ Od osobitosti koje se pojavljuju u srednjovjekovnome latinskom za razliku od klasičnih norma najčešće su zamjene nominativa i akuzativa s infinitivom rečenicama s veznicima *quia* i *quod* (akuzativ s infinitivom češće se i dalje pojavljuje uz percepcijske glagole), veznici *quia* i *quod* često zamjenjuju i u klasičnome latinskom čest veznik *ut*, u zavisnim se rečenicama ne poštuju pravila o slaganju vremena (CT) te se prijedlozi upotrebljavaju uz padeže koje u klasičnome latinskom ne zahtijevaju (npr. *cum* i *de* s akuzativom). Konjunktiv se širi na sve rečenice s veznikom *cum*, širi se uporaba ablativa gerunda, upotrebljava se pasivni perfekt s oblicima imperfekta ili perfekta glagola *biti* umjesto prezenta, infinitiv se upotrebljava kao imenica u svim padežima, osobito u izražavanju namjere, kombinacija glagola *habere* i participa perfekta upotrebljava se kao prošlo vrijeme, umjesto dativa česta je uporaba prijedloga *ad*, šire se značenja modalnih glagola (*habeo* se upotrebljava za izricanje prošlosti, ali i za izricanje obveze, *valere* se upotrebljava umjesto *posse*, *volo* s infinitivom služi za izricanje futura), gubi se razlika u značenju perfekta i imperfekta, pojavljuje se konstrukcija nominativa apsolutnoga, a ablativ apsolutni često se zamjenjuje odnosnom rečenicom s *quod*.⁷⁹ Naglašenija je uporaba kombinacije pridjeva i imenice umjesto adnominalnoga genitiva (*passio dominica*, *divina gratia*).⁸⁰

Neke su značajke statusa latinskoga jezika u srednjemu vijeku slične crkvenoslavenskomu. Riječ je o dvama jezicima koji nemaju izvorne govornike, tj. latinski ih

⁷⁸ Clackson 2011: 281.

⁷⁹ Rigg u Mantello 1996: 83-92.

⁸⁰ Mohrmann 1955: 27.

tijekom stoljeća ima sve manje, sve do potpunoga nestanka izvornih govornika. Latinski se, ovisno o području na kojemu se upotrebljava, prilagođava materinskomu jeziku stanovnika, slično kao što se crkvenoslavenski miješa s materinskim idiomom govornika (čakavski amalgam). Kad je riječ o kršćanskome latinskom, on je pod snažnim utjecajem grčkoga i hebrejskoga, čije strukture prodiru u latinski posredstvom biblijskih tekstova koji su s tih jezika prevedeni. Slično je i u hrvatskome crkvenoslavenskom jer je jezik također pod utjecajem prijevoda i u njemu su, osim utjecaja iz latinskoga, također vidljivi utjecaji grčkoga i hebrejskoga.⁸¹

1.5. Prevođenje s latinskoga na crkvenoslavenski

Kad prevoditelji prevode s latinskoga na crkvenoslavenski, prevode s jednoga književnog jezika na drugi, od kojih im nijedan nije materinski⁸². Zbog toga su prevoditelji pod utjecajem i jezika izvornika, ali i svojega materinskog jezika koji, premda je blizak crkvenoslavenskomu, nije isti jezik. Matějka⁸³ ističe da su pri takvome tipu prevođenja tri sustava u igri (te da je, osim poznavanja svih triju sustava i svijesti o njihovu međudnosu, važno koliko je prevoditelj obrazovan i stilistički vješt. Međutim, kako bi dobro preveo tekst s latinskoga na crkvenoslavenski, prevoditelju nije važno samo dobro poznavanje tih dvaju jezika, nego je važno i veliko teološko znanje. Upravo zbog tipa teksta koji se prevodi često je doslovno prevođenje. Tendencija što doslovnijega prijevoda s latinskoga proizlazi iz toga što crkvenoslavenski nije bio priznati sveti jezik i zato se smatralo da se treba što vjernije držati izvornika kako se ne bi nehotice promijenile vjerske poruke.⁸⁴ Smatra se da su prvi prijevodi samostaljniji od kasnijih tekstova i da teže većoj kreativnosti i originalnosti, dok se u kasnijim tekstovima istodobno javljaju dvije suprotne tendencije: cilj je što doslovnije prevesti s latinskoga, ali držati se i ustaljenih crkvenoslavenskih norma koje su pod utjecajem grčkoga.⁸⁵ Za razliku od današnjega prevođenja u kojemu je doslovan prijevod najčešće pokazatelj neukosti prevoditelja, mnogi autori ističu da dosljedno praćenje teksta izvornika nije nužno odlika lošega prevoditelja, nego je svjestan odabir i prijevodna karakteristika.⁸⁶ Coleman

---

⁸¹ v. Gadžijeva i dr. 2014: 357-361 i 379

⁸² O odnosu latinskoga i crkvenoslavenskoga v. i Galabov 1973., Keipert 1987., 1996., o crkvenoslavenskome v. Gutschmidt i dr. 2014.

⁸³ Matějka 1968: 274.

⁸⁴ Grickat 1972: 18.

⁸⁵ Páclová 1970.

⁸⁶ »Takvo doslovno prevođenje nije posljedicom prevoditeljeve neukosti i neznanja, već je to prijevodna karakteristika koju susrećemo kod većine staroslavenskih i hrvatskoglagoljskih biblijskih prijevoda. Za slavenske prevoditelje tekst Biblije je „svet“, tekst u kojega nije trebalo samovoljno

(1987.) ističe da je pri prevođenju biblijskih tekstova vjernost izvorniku često važnija od gramatičke točnosti.⁸⁷ Na prevođenje s latinskoga također utječu i riječi i strukture iz govornoga jezika crkve⁸⁸. Timofeeva (2010.) govoreći o utjecaju latinskoga na staroengleske tekstove kaže da je mali broj ljudi znao latinski, ali da su to ljudi koji su bili pismeni i koji su pisali i staroengleske tekstove. Slično je i na hrvatskome području. Prevoditelji su bili rijetki pismeni ljudi i latinski je na njihove tekstove utjecao čak i kad nisu prevodili s njega. Često se postavljalo pitanje koliko su učenici naši prevoditelji i postojale su teorije o tome da je riječ o razmjerno neukim seoskim popovima koji nisu dobro poznavali norme ni latinskoga ni crkvenoslavenskoga⁸⁹. Josip Leonard Tandarić u svojim je istraživanjima pobijao takve tvrdnje i isticao da hrvatski glagoljaši nisu slabo poznavali ni latinski kao jezik s kojega su prevodili ni crkvenoslavenski kao jezik na koji su prevodili i na kojemu su služili misu. U svojim je djelima tvrdio da su hrvatski prevoditelji dobro znali oba jezika i da odstupanja od norma nisu posljedica neznanja, nego svjesnoga prevoditeljskog odabira.⁹⁰ Tandarić također ističe da se malo zna o prevoditeljima s latinskoga, ali da su vjerojatno djelovali u benediktinskim i pavlinskim samostanima: »Mislim da bismo bili najbliži istini – premda imena vjerojatno nećemo ni tada saznati – ako pretpostavimo da su prijevod s latinskoga na crkvenoslavenski hrvatske redakcije mogli nastati u sredinama liturgijski dvojezičnima (bilingvnima), tj. ondje gdje je moglo biti poznavalaca i latinskoga i crkvenoslavenskoga jezika, a takvi su kod nas bili benediktinski i pavlini samostani. Kako je takav rad bio organiziran, je li npr. ista osoba morala biti znalac latinskoga i prevodilac na crkvenoslavenski, to su pitanja koja prelaze okvire ove radnje.«⁹¹ Prevođenje s latinskoga na crkvenoslavenski dokaz je i otvorenosti prema zapadnoj crkvi i latinskome bogoslužju: »... pokazuje kako je glagoljaško svećenstvo bilo

---

intervenirati. Odatle znatna razina tekstološke ovisnosti hrvatskoglagoljskih svetopisamskih tekstova o grčkim i latinskim predlošcima.« (Badurina-Stipčević 2009: 51)

⁸⁷ O prevođenju *Biblije* v. Fućak 2005.

⁸⁸ Večerka 1978.

⁸⁹ Npr. Cronia.

⁹⁰ Iz tih prijevoda zaključujemo da su glagoljaši, barem pojedini među njima, poznavali latinski jezik s kojega su prevodili i crkvenoslavenski jezik na koji su prevodili potrebne liturgijske tekstove.« (Tandarić 1980: 19). Slične tvrdnje ponavljaju se nekoliko puta: »... oni su prevedeni kod nas i pokazuju koliko su naši prevodioci poznavali crkvenoslavenski jezik i koliko su znali sačuvati njegovu normu u novim prijevodima. ... Posebno značenje imaju ritualni tekstovi za proučavanje hrvatskog tipa crkvenoslavenskog jezika, jer pokazuju da su naši prevodioci doista poznavali crkvenoslavenski jezik na koji su prevodili, a morali su poznavati i latinski jezik s kojega su prevodili. Stoga je svaka polemika o općoj neukosti glagoljaškog svećenstva nakon susreta s ovim tekstovima suvišna.« Tandarić 1980: 84. »Nije potrebno posebno naglašavati da je te primljene tekstove trebalo prevesti s latinskog na crkvenoslavenski i da je taj posao (...) obavljen bez veći nedostataka i bez osjetnijeg povoda za narodnim jezikom.« Tandarić 1979: 15.

⁹¹ Tandarić 1980: 69

otvoreno prema novinama u liturgijskom životu te nije dopuštalo da se u svom liturgijskom repertoaru zatvori i zadovolji naslijeđenim knjigama, već ih je trajno popunjavalo i obnavljalo prema knjigama susjednoga latinskog svećenstva.«⁹²

Mnogi su se autori, istražujući pojedini tekst ili pojedinu pojavu, dotakli pojedinih prevoditeljskih zahvata pri prevođenju s latinskoga na crkvenoslavenski. Pri prevođenju su s latinskoga osobito teško prevodive pojave koje u hrvatskome nemaju formalni korespondent kao što su konjunktivi, različite konstrukcije (nominativ i akuzativ s infinitivom, ablativ apsolutni, perfirastične konjugacije), gerund i gerundiv i sl. Problematične su i strukture koje imaju u latinskome i crkvenoslavenskome različitu stilsku ili čestotnu vrijednost ili ne pokrivaju u potpunosti isto značenje, kao što su pasivi, participi i veznici pojedinih zavisnih rečenica.

Matějka ističe da se latinski konjunktivi često prevode imperativom. Budući da se u latinskome konjunktivi najčešće upotrebljavaju u zavisnim rečenicama, uporabom imperativa u crkvenoslavenskome se tekstu najčešće gubi izvorno značenje zavisnih rečenica. Ističe se da je neupravni govor često prebačen u upravni zbog nemogućnosti prevođenja konjunktiva. U tekstovima nastalima na hrvatskome području ističe da se konjunktiv često prevodi veznikom *da* s indikativom, što je bliže izvornomu značenju. Smatra da se konjunktiv također prevodi kondicionalom. Veznik *ut* s konjunktivom prevodi se na više načina: 1. *da* + indikativ, 2. *da* + imperativ, 3. imperativ bez veznika, 4. *i* + imperativ. Pasivni se konjunktiv često prevodi imperativom sa zamjenicom (*ny*). U hrvatskim se tekstovima veznik *ut* s konjunktivom često prevodi aktivnim participom prošlim bez veznika, što otežava razumijevanje (Matějka 1971). Pasivne se konstrukcije, i danas nesvojstvene hrvatskomu jeziku, često prebacuju u aktiv uz čestu uporabu osobne zamjenice (osobito *ny*). Budući da su česti prijevodi riječ za riječ⁹³, neke se stilske figure iz teksta izvornika ne ostvaruju, za razliku od starijih prijevoda koji su bili slobodniji, ali vjernije pratili stilsku razinu teksta. Red je riječi mnogo bliži izvorniku nego što je bio u starijim tekstovima, pogotovo je vidljiv utjecaj na položaj glagola⁹⁴, koji se često postavlja na kraju rečenice, što je tipičan položaj u latinskome, te na poredak sastavnica u imenskoj skupini. Kao prijevod ablativa apsolutnoga česta je uporaba instrumentala apsolutnoga, umjesto očekivanoga dativa apsolutnoga. Odraz su latinskoga utjecaja⁹⁵ neke pogrešno prevedene riječi jer svojom fonološkom strukturom (*lenis* = *lěnost*) podsjećaju na neke druge riječi. Neke se pojave prisutne u izvornome latinskom tekstu u crkvenoslavenskome

---

⁹² Tandarić 1979: 15.

⁹³ Matějka 1968: 257.

⁹⁴ Matějka 1966.

⁹⁵ Matějka 1966: 268.

tekstu ipak katkad izbjegavaju. Katkad se izbjegava hiperbaton i cijepanje nominativne strukture te finalni položaj glagola. Povećava se udio participskih konstrukcija u odnosu na ranije tekstove. Bauer (1958.) ističe da se povećava broj nekih konstrukcija u odnosu na njihov broj u tekstovima koji se ne prevode s latinskoga. Ističe da je veći broj pasivnih konstrukcija, participa, nominalnih konstrukcija, genitiva apsolutnoga, instrumentala apsolutnoga. Tvrdi da se konstrukcije akuzativa i nominativa s infinitivom često prevode s pomoću instrumentala s infinitivom. O latinskim posuđenicama na leksičkoj razini v. Dimitrova 1998.

2. METODOLOGIJA

Metodologija rada podređena je opisu građe te je uglavnom deskriptivna i interpretativna te kontrastivna (usporedna raščlamba) koja se temelji na tzv. osnovnoj lingvističkoj teoriji (eng. *basic linguistic theory*).⁹⁶ Pojam je skovao Dixon koji ističe da je takav tip metodologije prikladan za deskriptivni opis jezika i ta se teorija često naziva *theory neutral language description*. Ta teorija tradicionalni opis upotpunjuje strukturalističkim, generativnim i tipološkim pristupom, ali naglašava da svaki jezik treba opisati poštujući njegove osobitosti i karakteristike, a ne mu nametati okvire nastale na temelju proučavanja drugih jezika.⁹⁷ Teorija je široko primjenjiva osobito u tipološkim radovima.⁹⁸ Riječ je o teoriji koja se često naziva eklektičnom zbog različitih teorijskih okvira na koje se oslanja, a u novije je vrijeme često primjenjiva u proučavanju hrvatskoga crkvenoslavenskog.⁹⁹

U radu se također primjenjuju znanja iz područja kontaktne lingvistike (osobito Thomason 1988., 2001., 2010., Sankoff 2001., Winford 2003.) jer je riječ o kontaktu latinskoga kao jezika na kojemu su napisani izvornici i hrvatskoga crkvenoslavenskoga na koji su tekstovi prevedeni te se oslanja na radove o sintaktičkim promjenama i radove koji propituju mogućnost promjene sintakse jednoga jezika pod utjecajem drugoga (npr. Prince 1988., 1992., 1998.; Silva-Corvalán 1993., 1994., 1998., 2008.; Kroch 2001., Sakel i Matras 2007.). Osim toga rad se oslanja i na radove iz teorije prevođenja (npr. Catford 1965., Ivir 1978., Nida i Taber 2003.) te pripada i području teorije prevođenja koja se temelji na korpusu (eng. *corpus-based translation studies*). U Laviosa (2003: 45) ta se disciplina definira ovako: »*Corpus-based Translation Studies (...)* can be defined as the branch of the discipline that uses corpora of original and/or translated texts for the empirical study of the product and process of translation, the elaboration of

---

⁹⁶ Dixon 1997., 2010., 2012., 2013. i Dryer 2006.

⁹⁷ »The term Basic Linguistic Theory has recently come into use for the fundamental theoretical concepts that underlie all work in language description and change, and the postulation of general properties of human languages.« (Dixon 1997: 128)

(Naziv osnovna lingvistička teorija nedavno se počeo upotrebljavati za osnovne teorijske koncepte koji su u podlozi svih radova u opisu jezika i jezičnih promjena i pri utvrđivanju osnovnih značajka ljudskih jezika.)

⁹⁸ »Typological theory is much like what Dixon (1997: 128-135) calls "Basic Linguistic Theory" (though I would remove the capital letters because it is not a framework but rather a framework-neutral theory): the body of knowledge about grammar built up over the years by analysis and comparison of different languages.« (Nichols 2007: 232)

(Tipološka je teorija vrlo slična onome što Dixon naziva osnovnom lingvističkom teorijom (premda bi to trebalo pisati malim slovima jer nije zapravo riječ o teorijskome okviru, nego o teorijski neutralnome opisu): osnove znanja o gramatici koje su skupljena tijekom godina analize i usporedbe različitih jezika.)

⁹⁹ V. npr. Kovačević 2016.

theoretical constructions, and the training of translators.«¹⁰⁰ S obzirom na to da ne postoji računalni usporedni korpus latinskoga i hrvatskoga crkvenoslavenskog, za potrebe su rada odabrani reprezentativni tekstovi za koje je poznato da su prevedeni s latinskoga i čiji je predložak poznat. Analiza prijevoda i izvornika zapravo je primjer usporednoga korpusa koji omogućuje laku usporedbu jer bi značenja teksta i kontekst u izvorniku i prijevodu trebali biti istovrijedni. U literaturi se posebno ističe primjer biblijskih prijevoda kao osobitoga izvora za proučavanje jer je riječ o tekstu prevedenom na izrazito velik broj jezika.¹⁰¹

U podlozi je rada i pojam iz teorije procesuiranja rečenica i *parsinga* koji se naziva učinak sintaktičkoga pobuđivanja (eng. *syntax/syntactic/structural priming*). Učinak pobuđivanja pojava je olakšavanja procesuiranja rečenice nakon što je subjekt bio izložen rečenici s jednakom sintaktičkom strukturom. U istraživanjima učinka sintaktičkoga pobuđivanja dokazano je da je vjerojatnije da će ispitanik proizvesti oblik sličan rečenici koju je prethodno čuo ili pročitao.¹⁰² Najčešće je istraživana struktura bila pojava pasiva u engleskome ili uporaba prijedložnoga dativa. Ispitanici koji su čuli rečenicu *The governess made [a pot of tea] [for the princess]* vjerojatnije će i sljedeću sliku opisati kao *The woman is showing [the dress] [to the man]*. Dok će ispitanici koji su prvo čuli *The governess made [the princess] [a pot of tea]*

---

¹⁰⁰ (Istraživanje prijevoda na temelju korpusa može se definirati kao grana discipline koja se koristi korpusima originalnih i/ili prevedenih tekstova za empirijska istraživanja rezultata i procesa prevođenja, razvoj teorijskih postavki i poučavanja prevoditelja.)

¹⁰¹ »Bible translations offer to the linguist a unique opportunity to investigate a natural parallel corpus characterized by a potentially optimal combination of factors, among which the homogeneity of pragmatic contexts and the expected faithfulness on the part of the translator are of particular import to syntactic investigation.« (Gianollo 2011: 75)

(Prijevodi Biblije pružaju lingvistu jedinstvenu priliku za istraživanje prirodnoga usporednog korpusa čije su karakteristike vjerojatno izvrsna kombinacija svih čimbenika, među kojima je homogenost pragmatičkih konteksta i očekivana vjernost pri prevođenju koja može biti iznimno korisna za sintaktičko istraživanje.)

¹⁰² »*Structural priming* refers to speakers' tendency to produce sentences with previously heard or produced syntactic structures.« (Ferreira-Bock 2006)

(Učinak sintaktičkoga pobuđivanja odnosi se na govornikovo nastojanje da proizvede rečenice koje imaju istu sintaktičku strukturu kao rečenica koju je već čuo ili izrekao.)

»*Syntactic priming* is the facilitation of processing that occurs when a sentence has the same syntactic form as a preceding sentence. Syntactic priming occurs reliably in studies of language production. In an early demonstration, participants tended to produce the syntactic form of a sentence they had just heard and repeated aloud (Bock, 1986). Subsequent studies have extended this basic finding to a broad range of participants, sentence types, and languages (Branigan, et al., 2000; Hartsuiker & Kolk, 1998a,b; Hartsuiker, et al., 2004; Loebell & Bock, 2003; Pickering & Branigan, 1998; Savage, et al., 2003).«

(Učinak sintaktičkoga pobuđivanja olakšavanje je procesiranja koje se događa kad rečenica ima istu sintaktičku strukturu kao prethodna rečenica. Učinak pobuđivanja pojavljuje se u proučavanju govorne proizvodnje. U ranim istraživanjima sudionici su češće proizvodili sintaktičke strukture koju su tek čuli i naglas ponovili (Bock, 1986). Sljedeća su istraživanja proširila tu osnovnu tvrdnju na velik broj sudionika, vrsta rečenica i jezika.)

vjerojatnije izreći rečenicu *The woman is showing [the man] [the dress]*. U eksperimentalnim je istraživanjima taj učinak potvrđen u nizu raznorodnih pojava, a izostaje samo u jezicima u kojima je pojava koja se pojavljuje kao pripremni podražaj (*primer*) izrazito rubna, stilski obilježena i neplodna. U studijama u kojima se taj učinak pokušao postići vizualnim poticajima uočeno je da ovisi o strukturnim mogućnostima jezika. Pri prevođenju se prevoditelj također susreće s nekom vrstom učinka pobuđivanja jer je prije prijevoda suočen s određenom strukturom u jeziku izvorniku. Pretpostavka je da će pojedina struktura u jeziku izvorniku potaknuti stvaranje slične strukture u jeziku na koji se prevodi, osobito ako takva struktura postoji u jeziku na koji se prevodi. To je pojava koja je u podlozi povećanja čestote pojedinih jezičnih struktura koje postoje i u jeziku s kojega se prevodi i u jeziku na koji se prevodi, ali njihova čestota i katkad stilski vrijednost nisu jednake.

U gramatikama različitih jezika vidljiva je razlika u pristupu pojedinim pojavama i često se usporedne jezične strukture iz različitih jezika različito opisuju. Primjer je toga latinska rečenica *Rogo cur veneris*, koja se u latinskim gramatikama određuje kao zavisnoupitna rečenica, dok se njoj istovrijedna rečenica na hrvatskome *Pitam zašto si došao*, određuje kao objektna rečenica, što je kategorija koja u latinskim gramatikama obično ne postoji, dok se zavisnoupitne rečenice u hrvatskim gramatikama pojavljuju kao podvrsta drugih tipova rečenica. Kad se usporede opisi istih pojava, i u gramatikama hrvatskoga i gramatikama hrvatskoga crkvenoslavenskog postoje razlike. Osim toga postoje i brojne tipološke razlike između latinskoga, hrvatskoga crkvenoslavenskog i suvremenoga hrvatskog. S obzirom na to da je jezik izvornika latinski, latinski je uglavnom odabran kao polazni jezik, tj. početni je položaj iz kojega se opisuje pojedina pojava latinski, a zatim se objašnjava kakva je situacija u hrvatskome crkvenoslavenskom i hrvatskome. I u opisima unutar istoga jezika postoje različiti pristupi. Kao polazna se točka pri opisu latinskoga uzima gramatika Gortana, Gorskoga i Pauša (2005.), a opis se dopunjava drugim latinskim gramatikama (Kühner 1912., Pinkster 2015., Gildersleeve i Lodge 1903., Menge 2000., Touratie 1994., Traina i Bertotti 2015., Scherer 1975., Leumann i dr. 1965.). Osobitosti se neklasičnoga latinskog promatraju na temelju Löfstedt 1907., Bourgain i Hubert 2005., Clackson i Horrocks 2011., Coleman 1987., Grandgent 1907., Harrington 1957., Herman 2000., Mantello i Rigg 1996., Mohrmann 1961., Norberg 1968., Palmer 1954., Stotz 1998., Strecker 1968., Tekavčić 1970., Sidwell 2006., Väänänen 1967. Pri opisu hrvatskoga crkvenoslavenskog osnovni je priručnik Gadžijeva i dr. 2014. Osim toga upotrebljavaju se Damjanović 1984., 2003., 2008., 2009., Diels 1963., Hamm 1970., Reinhart 1993., Vaillant 1948., Večerka 1993. Pri opisu suvremenoga hrvatskog osnovna je gramatika Silić i Pranjković 2007., a osim toga za opis se upotrebljavaju gramatike Težak i Babić 2009.,

Barić i sur. 2003., Hudeček i Mihaljević 2017. Rječnici su koji su upotrijebljeni za opise značenja Divković 1997., Lewis i Short 1996., Marević 2000., Birtić i suradnici 2012.

Pri analizi i opisu tekstova korišteni su i radovi Bláhová 1992., De Santos Otero 1978.-81., Fučić 1982., Grünenthal 1909., Head 2001., Hercigonja 1961. i 1983., Horálek 1968., Hudeček 2005., Jagić 1913., Kovačević, Matějka 1971., Mihaljević i Sudec 2010., Kuna 1977., Leumann 1954., MacRobert 1986., Mareš 1963., Mihaljević 2006., 2009., 2011., Miličić 1999., Pranjković 1984., Petrović 2000., Reinhart 1990., Sedláček 1989., Sudec 2008., Štefanić 1960., 1969-1970., Van Tilburg 1988., Timofeeva 2006. i Zima 1887.

3. KORPUS

Korpus se tekstova koji se analiziraju sastoji od niza hrvatskoglagoljskih tekstova različitoga tipa i sadržaja za koje je utvrđeno da su prevedeni s latinskoga ili nastali po uzoru na latinski predložak. Korpus uključuje apokrifne tekstove: *Vita Adae et Evae* (Život Adama i Eve), *Evangelium Nicodemi* (Nikodemovo evanđelje), *Protoevangelium Jacobi* (Protoevanđelje Jakovljevo); hagiografije: *Lectio s. Margaritae* (Čtenie s(ve)te Margarite), *Tractatus de purgatorio sancti Patricii* (Čistilište svetoga Patricija), *Vita Mariae Magdalenae* (Život Marije Magdalene); biblijske knjige: *Ester* (Ester) i *Libri Machabaeorum Duo* (Dvije knjige o Makabejcima) te brevijarska služba u čast sv. Anti. Osim tih cjelovitih pojava dio je pojava istražen na građi za *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*. Analiziraju se sljedeće pojave: prijedložni izrazi, participi, perifrastična konjugacija aktivna, ablativ apsolutni (s participom prezenta, perfketa i bez participa), ablativ apsolutni, gerund i gerundiv, perifrastična konjugacija pasivna, infinitivne konstrukcije (akuzativ i nominativ s infinitivom), zavisne rečenice (osobito prevođenje veznika i uporaba glagolskih načina) – zavisnoupitne, izrične, namjerne, zahtjevne, vremenske, uzročne, dopusne, posljedične, pogodbene, poredbene i odnosne rečenice, negacija i red riječi (položaj glagola, odnos pridjevskoga atributa i imenice, položaj imenskoga atributa).

Vita Adae et Evae (Život Adama i Eve) tekst je o životu prvih ljudi Adama i Eve i njihovu izgnanstvu iz raja. Tema je teksta bila popularna i često je obrađivana u različitim apokrifnim tekstovima na različitim jezicima. Dva su hrvatskoglagoljska rukopisa – jedan je iz *Žgombićeva zbornika* iz 16. st., a drugi iz *Fatovićeva zbornika* iz 17. st. U radu se analizira cjeloviti tekst iz *Žgombićeva zbornika* na temelju Štefanićeva izdanja (Štefanić 1969: 161-167), a tekst iz *Fatovićeva zbornika*, objavljen u Strohal (1917.) analizira se djelomično. Tekstovi su obrađeni u Turkalj (2008.).

Evangelium Nicodemi (Nikodemovo evanđelje) tekst je koji se sastoji od dvaju neovisnih apokrifnih tekstova – *Pilatova djela* i *Kristov silazak nad pakao*. Prvi dio govori o Pilatovu suđenju Isusu, Isusovoj smrti i uskrснуću, a drugi o Kristovu silasku u pakao među duše starozavjetnih likova koji su bili pravedni. Smatra se da je tekst s latinskoga preveden najkasnije u 10. st. u Hrvatskoj te da je taj prijevod bio predloškom drugim slavenskim prijevodima. Najstariji je prijepis prvoga dijela u fragmentima sačuvan u *Pazinskim fragmentima* iz 14. st.¹⁰³, a drugoga dijela u rukopisu Arhiv JAZU 32 c iz 15. st.

---

¹⁰³ V. Mihaljević-Vince 2012. i Mihaljević 2018.

Protoevangelium Jacobi (*Protoevanđelje Jakovljevo*) tekst je nastao na grčkome u 2. st., a hrvatskoglagoljski je tekst preveden s latinskoga vjerojatno u 12. st. Prvi je odlomak sačuvan u rukopisnome glagoljskom brevijaru Metropolitane MR 161 iz 1442. i u tiskanome *Baromićevu brevijaru* iz 1493. Drugi je odlomak sačuvan u *Ljubljanskome brevijaru* i u brevijaru iz Britanskoga muzeja. Ulomak iz *Ljubljanskoga brevijara* tiskao je Jagić u *Archiv für slavische Philologie* 25. O tekstu je pisala Vesna Badurina-Stipčević (2008.).

Lectio s. Margaritae (*Čtenie s(ve)te Margarite*) tekst je o svetoj Margariti sačuvan je s mnogo lakuna, a postoje dvije glagoljske inačice prevedene iz istoga izvora.

Tractatus de purgatorio sancti Patricii (*Čistilište svetoga Patricija*) tekst je sačuvan u *Oksfordskome zborniku* (Can. lit. 414) iz 14. st. Izdao ga je Stjepan Ivšić u *Starinama* 41 (1948.). Tekst donosi popularnu priču o irskome svetcu koji je, opkruživši štapom zemlju, otvorio provaliju kamo su vjernici dolazili u nadi da će im se oprostiti grijesi. U legendi se opisuje spuštanje nekoga Nikole koji je opisao svoje događaje. Nije poznat točan latinski izvornik, ali se tekst do neke mjere slaže s latinskim tekstom iz *Zlatne legende* (*Legenda aurea*), s kojom je uglavnom podudaran i Mombricijev tekst iz djela *Sanctuarium seu Vitae sanctorum*.

Vita Mariae Magdalene (*Život Marije Magdalene*) tekst je sačuvan u dvama hrvatskoglagoljskim zbornicima: *Ivančićevu zborniku* iz 14. st. i *Žgombićevu zborniku* iz 16. st. Latinski je predložak tekst iz djela *Legenda aurea* Jacoba de Voragine (Da Varazze 1995.; De Voragine 1988. i 1993.). Legenda govori o životu i čudesima poznate biblijske preobraćenice Marije Magdalene. Latinski tekst i obje hrvatskoglagoljske inačice te jezična analiza objavljeni su u Mihaljević 2014.

Ester (*Estera*) – biblijska knjiga iz Staroga zavjeta koja govori o hrabroj i lijepoj Židovki koja se založila za svoj narod. O tekstu je pisala Vesna Badurina-Stipčević (2004. i 2012.)

Libri Machabaeorum Duo (*Prva i Druga knjiga o Makabejcima*) – Biblijski tekst koji govori o izraelskoj povijesti između 167. i 134. O hrvatskoglagoljskome je tekstu pisala Vesna Badurina-Stipčević (1999., 2006. i 2009.).

Služba u čast sv. Anti brevijarska je služba u čast sv. Anti Padovanskomu.

3.1. Popis kratica¹⁰⁴

- BrBar – *Baromićev brevijar*, Venecija 1493., sačuvano šest primjeraka (Sibiu, Zagreb, München, Milano)
- BrLab1 – *I. ljubljanski (beramski) brevijar*, kraj 14. st., Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, Ms 161
- BrLab2 – *II. ljubljanski (beramski) brevijar*, 15. st., Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, Ms 163
- BrMet – *Brevijar Metropolitanske knjižnice*, 1442., Zagreb, Metropolitanska knjižnica, MR₁₆₁
- BrN₂ – *II. novljanski brevijar*, 1495., Novi Vinodolski, Župni ured.
- BrPad – *Padovanski brevijar*, sredina 14. st., Padova, Biblioteca Universitaria, MS 2282.
- BrPm – *Pašmanski brevijar*, druga polovica 14. i 15. st., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, III b 10.
- BrVat₅ – *Vatikanski brevijar Illirico 5* – I. dio, sredina 14. st., Rim, Biblioteca Apostolica Vaticana, Borg. illir. 5
- BrVat₆ – *Vatikanski brevijar Illirico 6* – II. dio, sredina 14. st. (1379.?), Rim, Biblioteca Apostolica Vaticana, Borg. illir. 6
- BrVat₁₉ – *Vatikanski brevijar Vat. Slav. 19*, 1465., Rim, Biblioteca Apostolica Vaticana. Vat. Slav. 19
- BrVb₁ – *I. vrbnički brevijar*, 13. – 14. st., Vrbnik, Župni ured.
- BrVb₂ – *II. vrbnički brevijar*, 14. st., Vrbnik, Župni ured.
- BrVb₄ – *IV. vrbnički brevijar*, 14. st., Vrbnik, Župni ured.
- BrVO – *Brevijar Vida Omišljanina*, 1396., Beč, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. slav. 3.
- CBč – *Zbornik u Berčićевой zbirci* br. 5, 15. st., Sanktpeterburg, Rossijskaja nacional'naja biblioteka, Bč 5
- CFat – *Fatovićev zbornik duhovnoga štiva*, 1617. Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
- CIvan – *Ivančićev zbornik*, 14. – 15. st., Zagreb, Samostan franjevac III. reda sv. Ksaver
- COxf – *Oksfordski zbornik*, 15. st., Oxford, Bodleian Library, Ms. Canon. Lit. 414
- CPar – *Pariški zbornik*, 1375., Pariz, Bibliothèque Nationale, Slave 73
- CŽg – *Žgombićev zbornik*, 16. st., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, VII 30
- FgaNov – *List brevijara dodan Misalu kneza Novaka*, 13. st., Beč, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. slav. 8
- FgEpist – *Epistola o nedjelji*, 13. st., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Fragm. glag. 123
- FgGeorg – *Krčki fragmenti Pasionala, Fragment mučenja sv. Jurja*
- FgKij – *prva stranica Kijeveskih listića*, 11. – 12. st.
- FgNic – *Pazinski fragment Nikodemova evandjelja*, početak 14. st.
- FgNicod – *Odlomci zbornika*, 15. st., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Fragm. glag. 32/b–c.
- FgPaul – *Odlomci zbornika*, 15. st., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Fragm. glag. 32/b–c.
- FgSpal – *Splitski fragment misala*, početak 13. st., Split, Kaptolski arhiv, 468.

¹⁰⁴ Podatci se navode prema Gadžijeva i dr. (2014.) Navodi se naziv, vrijeme nastanka, mjesto na kojemu se čuva i signatura.

FgVind – *Bečki listići*, 11. – 12. st., Beč, Österreichische Nationalbibliothek, *Cod. slav.* 136
 MBirb – *Bribirski misal*, 15. st., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, *III b 3*
 MNov – *Misal kneza Novaka*, 1368., Beč, Österreichische Nationalbibliothek, *Cod. slav.* 8
 MSegn – *Senjski misal*, 1494., tiskan u Senju, tri primjerka sačuvana (Budimpešta, Sanktpeterburg, Cres)
 MVat₄ – *Vatikanski misal Illirico 4*, početak 14. st., Rim, Biblioteca Apostolica Vaticana, *Borg. Illir. 4*.
 RegBen – *Regula sv. Benedikta*, kraj 14. st., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, *I a 74*.
 RitSegn – *Senjski ritual*, tiskan u Senju 1507. ili 1508., dva primjerka sačuvana (Zagreb i Sanktpeterburg)

4. PRIJEDLOŽNI IZRAZI

U različitim se jezicima različita značenja izražavaju različitim prijedlozima i padežima. Učenje uporabe prijedloga u pojedinome jeziku često je jedna od najtežih tema kojoj se uglavnom posvećuje mnogo vremena na nastavi stranoga jezika. Na primjer pri učenju španjolskoga jezika jedna je od najčešćih pogrešaka pogrešna uporaba prijedloga *por* i *para*, a i poprilično napredni govornici španjolskoga kao stranoga jezika nisu često sigurni koji prijedlog ide s kojim glagolom jer se uporaba ne podudara s njihovim materinskim jezikom.¹⁰⁵ Kao primjer toga problema u tablici donosimo popis nasumičnih riječi koje u engleskome, španjolskome i hrvatskome dolaze s različitim prijedlogom.

španjolski	engleski	hrvatski
<i>agradecer a</i>	<i>to thank for</i>	<i>zahvaliti na</i> + lokativ / <i>za</i> + akuzativ
<i>buscar</i> – bez prijedloga	<i>to look for</i>	<i>tražiti</i> – bez prijedloga + akuzativ
<i>mirar</i> – bez prijedloga	<i>to look at</i>	<i>gledati</i> – bez prijedloga + akuzativ
<i>temer</i> – bez prijedloga	<i>to be afraid of</i>	<i>bojati se</i> – bez prijedloga + genitiv
<i>viajar en</i>	<i>to travel by</i>	<i>putovati</i> – bez prijedloga + instrumental
<i>sonar con</i>	<i>to dream of/with</i>	<i>sanjati</i> – bez prijedloga + akuzativ
<i>estar enamorado de</i>	<i>be in love with</i>	<i>biti zaljubljen u</i> + akuzativ
<i>depende de</i>	<i>depend on</i>	<i>ovisiti o</i> + lokativ

Česte su i pojave da jedan prijedlog u jednome jeziku ima nekoliko ekvivalenata u drugome, npr. u španjolsko-engleskim se rječnicima navodi da prijedlog *sobre* može značiti *about, on, upon, above, over, around...* Kao primjer nepodudaranja značenja prijedloga donosimo nekoliko rečenica koje u španjolskome dolaze s prijedlogom *a*, a na engleski se i hrvatski prevode na različite načine.

španjolski	engleski	hrvatski
<i>Fuimos a Croatia.</i>	<i>We went to Croatia.</i>	<i>Otišli smo u Hrvatsku.</i>

¹⁰⁵ V. Pinto i Rex 2006.

<i>Vamos al baile.</i>	<i>We are going to the dance.</i>	<i>Idemo na ples.</i>
<i>Vamos a pie .</i>	<i>We go on foot.</i>	<i>Idemo pješke.</i>
<i>Lo hice a mano.</i>	<i>I did it by hand.</i>	<i>Napravio sam to rukom.</i>
<i>¿Conoces a Ivan?</i>	<i>Do you know Ivan?</i>	<i>Poznaješ li Ivana?</i>
<i>Le di el regalo a Ivan.</i>	<i>I gave the gift to Ivan.</i>	<i>Dao sam poklon Ivanu.</i>
<i>Cenamos a las ocho.</i>	<i>We eat dinner at eight o'clock.</i>	<i>Večerao u osam.</i>

U primjerima je vidljivo da je španjolski prijedlog *a* moguće na engleski prevesti prijedlozima *to*, *on*, *by* i *at* ili bez prijedloga, a na hrvatskom prijedlozima *u* i *na*, prilogom ili imenicom bez prijedloga u instrumentalu, dativu i akuzativu. Pri učenju stranoga jezika glagoli se zato često uče zajedno s prijedlozima koji uz njih dolaze. Katkad i isti glagol dolazi s različitim prijedlozima. Pri učenju hrvatskoga jezika strancima je često teško naučiti kad uz glagol *ići* dolazi prijedlog *na*, a kad *u*, npr. *ići u školu*, ali *ići na fakultet*. U primjerima iz engleskoga, španjolskoga i hrvatskoga vidljivo je kolike nepodudarnosti postoje u uporabi prijedloga u različitim jezicima.

Slična je situacija kad je riječ o odnosu prijedložnih izraza u latinskome i hrvatskome. Situacija u dvama jezicima nije simetrična i jedan latinski prijedlog može značenjski pokrivati više hrvatskih prijedloga i obrnuto. U tablici su navedeni neki od primjera latinskih prijedložnih izraza koji imaju različite prijevodne ekvivalente na hrvatskome.

latinski	hrvatski
<i>utilis ad</i>	<i>koristan za</i>
<i>ad ducentos</i>	<i>oko dvjesto</i>
<i>ad me</i>	<i>k meni</i>
<i>adversus urbem</i>	<i>nasuprot gradu</i>
<i>adversus hostem</i>	<i>protiv neprijatelja</i>
<i>ob oculos versari</i>	<i>pred očima</i>
<i>ob eam rem</i>	<i>zbog toga</i>
<i>per provinciam</i>	<i>kroz provinciju</i>
<i>per totam vitam</i>	<i>za čitavoga života / tijekom čitavoga života</i>
<i>per iocum</i>	<i>u šali</i>
<i>per legatos</i>	<i>po poslanicima</i>
<i>per vim</i>	<i>silom</i>
<i>in montem</i>	<i>na planini</i>
<i>in Catillinam</i>	<i>protiv Katiline</i>
<i>in posterum diem</i>	<i>za sljedeći dan</i>
<i>in urbe</i>	<i>u gradu</i>

Međutim, s obzirom na čestotu pojedinih značenja pojedinih prijedloga, često postoji jedan ili manji broj značenja i prijevodnih ekvivalenata koji se smatraju prototipnima i koji će se navoditi npr. u rječnicima s manjim brojem natuknica i općenitijim i kraćim rječničkim člancima. To su također značenja koja će osobe kojima određeni jezik nije materinski prvo usvojiti. Katkad se pod utjecajem stranoga jezika i u prijevodu neki prijedlozi mogu upotrebljavati i u značenju koje nije tipično za jezik prijevoda. Osobito je to često kad prevoditelj ne prevodi na svoj materinski jezik jer katkad pod utjecajem stranoga jezika i formalnoga korespondenta stranomu prijedlogu odabire pogrešan prijevod. Neki autori ističu da su prijedlozi vrsta riječi koja se rijetko posuđuje, ali se često prijedložna značenja pod stranim utjecajem proširuju.¹⁰⁶

S obzirom na to da prevoditelju koji prevodi s latinskoga na hrvatski crkvenoslavenski nijedan od tih jezika nije materinski, očekivano je da će u prijevodu biti više odstupanja i da će biti veći utjecaj latinskoga nego što bi se to očekivalo u slučaju kad prevoditelj prevodi na svoj materinski jezik.

Međutim, ni u samome latinskom prijedložni sustav nije posve uređen i stabilan. U povijesti je latinskoga jezika razvoj padežnoga sustava jako utjecao na uporabu prijedloga. Do povećane je uporabe prijedloga došlo kao posljedica narušavanja padežnoga sustava u vulgarnome latinskom te su ona značenja koja su se izricala pojedinim padežima sve češće izražena prijedložno-padežnim izrazom, pri čemu se osobito proširuje uporaba akuzativa.¹⁰⁷

---

¹⁰⁶ »Although prepositions are rarely borrowed (Jespersen 1922:211), the data show that in situations of language interference they can change their distribution, functions and meanings.« (Danchev 1984: 51)

(Iako se prijedlozi rijetko posuđuju (Jespersen 1922:211), podatci pokazuju da se pod utjecajem jezičnih dodira može promijeniti njihova raspodjela, uloga i značenje.)

¹⁰⁷ »The case system begins to recede. The vocative is in full retreat, replaced by the nominative, and prepositional phrases, chiefly with *de*, *ad*, *per*, *cum* are substituted more and more for genitive, dative, and ablative. After prepositions, the use of the accusative becomes generalized; we find even in the inscriptions of Pompeii *a pulvinar, cum discentes suos*. The development of final sounds results in a fusion of accusative and ablative: *portam* > *porta*, *murum* > *muro*, *canem* > *cane*. The hesitation of the language between these two cases appears in certain constructions. One no longer distinguishes neatly between *ubi* and *quo*, in *provincia* and in *provinciam*, in *civitibus* and in *civitates*; the accusative begins to be used as a direct object of the verbs *uti*, *egere*, *maledicere*, *nocere*, *persuadere* and others; it replaces the genitive of price (*vendere aliquid decem solidos*, etc.); an accusative absolute appears in place of the ablative.« (Norberg 1968.)

(Padežni se sustav počinje urušavati. Vokativ se sve rjeđe upotrebljava, a zamjenjuje se nominativom. Prijedložni izrazi, osobito *s de*, *ad*, *per* i *cum*, sve češće zamjenjuju genitiv, dativ i ablativ. Akuzativ postaje najčešći padež nakon prijedloga. Čak se i na pompejskim natpisima nalaze izrazi kao što su *a pulvinar, cum discentes suos*. Zbog razvoja glasova u finalnome položaju stapaju se akuzativ i ablativ: *portam* > *porta*, *murum* > *muro*, *canem* > *cane*. Kolebanje u uporabi tih dvaju padeža pojavljuje se u mnogim konstrukcijama. Gubi se jasna razlika između *ubi* i *quo*, in *provincia* i in *provinciam*, in *civitibus* i in *civitates*, akuzativ se pojavljuje kao objekt glagola *uti*, *egere*,

Općenito je u jezicima bez padeža prijedložni sustav razvijeniji jer se padežna značenja izražavaju prijedlozima. S obzirom na nepreklapanje latinskoga i hrvatskoga crkvenoslavenskog sustava u prijevodima je katkad vidljiv utjecaj izvornoga teksta i neki se prijedlozi pod utjecajem latinskoga pojavljuju u ulozi koja im nije prototipna. Najjači su utjecaji latinskoga vidljivi pri prevođenju prijedloga *de* i *ad*. Na kraju su poglavlja tablično prikazani hrvatski crkvenoslavenski ekvivalenti latinskih prijedloga. Opis značenja prijedloga u hrvatskome i hrvatskome crkvenoslavenskom temelji se na Gadžijeva i dr. (2014.) i Silić i Pranjković (2007).¹⁰⁸

4.1. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *de*

Najčešća su značenja latinskoga prijedloga *de* ablativno prostorno (ablokalno) koje obuhvaća značenja hrvatskih prijedloga *s*, *iz* i *od*, ovisno o tome kojoj skupini pripada imenica koju prijedlog uvodi, te značenje teme uz glagole govorenja i semantički srodne glagole koja se u hrvatskome izriče prijedlogom *o*. U hrvatskome crkvenoslavenskom i u starijim razdobljima razvoja hrvatskoga jezika latinski i talijanski prijedlog *de* često se prevodio prijedlogom *od/ot* u svim njegovim značenjima, čak i kad je imao značenje današnjega prijedloga *o*, a takva se uporaba toga prijedloga proširila i na tekstove koji nisu prevedeni s tih dvaju jezika.¹⁰⁹ Uporaba prijedložnoga izraza kojim se izriče tema, a koji se sastoji od prijedloga *od* s genitivom smatra se najproširenijim utjecajem latinskoga i talijanskoga u povijesti hrvatskoga jezika.¹¹⁰ Prijedlog *od/ot* u hrvatskome crkvenoslavenskom ima osnovno značenje odvajanja od lokalizatora.¹¹¹ Od toga se osnovnog značenja izvode prenesena značenja koja su široka, ali najčešće izražavaju neku vrstu ishodišta, i doslovno prostorno i u prenesenome značenju.

---

maledicere, nocere, persuadere i drugih, zamjenjuje genitiv vrijednosti (*vendere aliquid decem solidos* i sl.), a akuzativ apsolutni pojavljuje se na mjestu ablativa.)

¹⁰⁸ V. i Pranjković 2001., 2004., 2007., 2009., 2013., 2016., Matovac 2016.

¹⁰⁹ Primjeri su takve uporabe toga prijedloga osobito česti u naslovima knjiga, primjeri su Marulićevo prijevodno djelo *Od naslidovanja Isukarstova*, Vetranićeva djela *Istorija od Dijane* i *Od poroda Jezusova*, dubrovački šesnaestostoljetni bosanički zbornik *Libro od mnozijek razloga* i mnogi drugi.

¹¹⁰ Mihaljević (2011/3: 67) ističe da je ta pojava proširenija u starohrvatskim tekstovima nego u hrvatsko crkvenoslavenskim: »The latter is a loan translation for Latin *de* + genitive. It should be mentioned that the examples of this construction in CCS texts are less common than in the texts written in Old Croatian.«

V. Hudeček 2001., 2003.

(To je kalk prema latinskome prijedlogu *de* s genitivom. Treba spomenuti da su primjeri te konstrukcije u hrvatskim crkvenoslavenskim tekstovima rjeđi nego u tekstovima pisanim na starohrvatskome.)

¹¹¹ V. Gadžijeva i dr. 2014: 279.

U hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku velik je broj primjera u kojima se prijedlog *de* u prijedložnome izrazu koji izriče temu prevodi prijedložnim izrazom s prijedlogom *ot/od*. Velik je broj primjera iz teksta *Regule sv. Benedikta*, u kojoj su naslovi pravila često u latinskome napisani u obliku prijedložnoga izraza s *de*. U *Reguli sv. Benedikta* ti se naslovi katkad prevode prijedložnim izrazom s prijedlogom *ot*.¹¹²

(1) Primjeri u kojima je prijedlog *de* u značenju uvođenja teme govorenja preveden prijedlogom *ot*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>meministi ex evangelio de Maria illa famosissima peccatrice</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>spominaš' li se ča v' ev(a)nġ(e)li govorit' se · ot lakomuūcee greš'nice</i> – CŽg 113r <i>sp(o)mieši (!) li se ot e(van)ġeliē lakomuūcee gr(ē)šn(i)ce.</i> – CIvan 119v
b. <i>praeceperat ei, ut de hac re omnino reticeret</i> – Est 2,10	b. <i>zap(o)v(ē)dělb b(ē)še ei da ot see veči vs'koēki ml'čala bi</i> – BrN ₂ 235d
c. <i>Sed cum venisset Jerosolymam, et benigne a summo sacerdote in civitate esset exceptus, narravit de dato indicio pecuniarum; et cujus rei gratia adesset, aperuit</i> – 2Mach 3,9	c. <i>na egda prišalb běše v' er(u)s(o)l(i)mъ · i bl(a)govol'stviemъ ot arhierē v gradē bil bi priētъ · navēsti ot danago suda pēnezъ koe veči radi blizъ bil bi otvr'ze</i> – BrVO 425ab
d. <i>male loquebatur de Onia</i> – 2Mach 4,1	d. <i>zlo g(ago)laše · ot ionie</i>
e. <i>de praefatione tantum dixisse sufficiat</i> – 2Mach 2,33	e. <i>ot prēdbg(lago)laniē · toliko rekše dovol'stvui</i> – BrVO 424cd
f. <i>Cumque retulisset ad regem Apollonius de pecuniis quae delatae erant, illae accitum Heliodorum, qui erat super negotia ejus, misit cum mandatis, ut praedictam pecuniam transportaret.</i> – 2Mach 3,7	f. <i>egdaže povédělb bê apoloniū (!) c(ēsa)ru ot pēnezъ iže otneseni bēhu · onъ prēpoē(sa)na eliudora · iže běše na potrēbi ego posla s' zapovēdiū · da prēe rečene pēnezi prinesal bi</i> – BrVO 425a
g. <i>et de negotiis necessariis responsa perlaturum</i> – 2Mach 4,23	g. <i>ot pečali potrēbniĥ otvēti donesti imuča</i> – BrVO 428a
h. <i>Dicamus quod de illa in lege perceptum sit.</i> – Hom. s. Augustini ep.	h. <i>rečemo čto ot nee v zakonē zap(o)véděno est'</i> – Br VO 192b
i. <i>Capitulum de mala femina</i> – Jagić, Starine V, str 64-65	i. <i>i svidočastvuūt' ot zlē</i> – CBč 64a

¹¹² Takvi se primjeri prevode katkad i prijedložnim izrazom s prijedlogom *o* (primjeri (3)).

j. <i>Et de Simone scribitur, quod rumore auxerit miraculi, vel magna pars fuerit</i> – Hom Origenis	j. <i>o cemь ot semiona pišet' se êko glasъ sliša i čudesa ili veliê čes'tь bila bi</i> – BrN ₂ 36d
k. <i>Et cogitavit de altari holocaustrum quod profanatum erat, quid de eo faceret</i> – 1Mach 4,44	k. <i>i pomisli ot oltara · olokavti že poskvrnenъ rêše čto o' nego stvorili bi</i> – BrVO 418a
l. <i>Ut enim de eis quiddam usu humano loquar</i> – Hom. s. Gregorii papae	l. <i>ot nihže n(i)ne lûbo mi est' pomenuti</i> – BrVO 70d
m. <i>Cumque de illis diceret, quod ignorarent eum, a quo missus est...</i> – Hom. s. Augustini ep.	m. <i>i egda ot onêh' gl(agol)aše iže ne znahu ego ot kogo poslanъ bêše</i> – BrVO 302d
n. <i>De quibus enim, nisi de membris suis in fine dicturus est</i> – Hom. s. Augustini ep.	n. <i>ot kihъ ubo takmo ot udovъ svoihъ v konac' gla(gola)lъ estъ</i> – BrVO 226a
o. <i>De quibus dicit apostolus</i> – Hom. s. Augustini ep.	o. <i>ot têhъ ubo gl(agole)tъ ap(osto)lъ</i> – BrN ₂ 344d
p. <i>Non enim illis credidi referentibus mihi de te quod patrem haberent, et minimum fratrem</i> – Lectio in Josepho	p. <i>ne verovah' bo nim' govoreči ot tebe da oca imamo moego oče živa i brata man'sega</i> – COxf 21a
r. <i>Cogitanti mihi de mariae magdalenae poenitentia flere magis libet, quam aliquid dicere</i> – Hom. s. Gregorii papae	r. <i>mislii mnê ot mariine pokore · veče plakati podobaet' · neže čto ino gl(agol)ati</i> – BrLab ₁ 176d
s. <i>De obedientia</i> – Reg. s. Benedicti	s. <i>ot poniženiê</i> – RegBen 11r
t. LXVII <i>De fratribus in via directis</i> – Reg. s. Benedicti	t. <i>otъ bratie · ki na putъ ot'hajaû</i> – RegBen 47r
u. <i>Cogitet tamen abbas se de omnibus iudiciis suis deo reddere rationem</i> – Reg. s. Benedicti	u. <i>i opatъ misli da mu e ot vsakogo suda svoego računъ vzdati b(og)u</i> – RegBen 46v
v. LXV <i>de praeposito monasterii</i> – Reg. s. Benedicti	v. <i>ot pripuš'tovo v mol'stiri</i> – RegBen 45r
z. LXIII. <i>de ordine congregationis</i> – Reg. s. Benedicti	z. <i>otъ redovъ shodiča</i> – RegBen 42v
aa. LXII <i>de sacerdotibus monasterii</i> – Reg. s. Benedicti	aa. <i>ot popov' molstirskih'</i> – RegBen 41v-42r
bb. LXI <i>De monachis peregrinis, qualiter suscipiantur si quis monachus peregrinus de longiquis provinciis supervenerit, si pro hospite voluerit habitare in monasterio</i> – Reg. s. Benedicti	bb. <i>ot' mnihovъ · ki su v hodočastvi · kako priêti budite · ako ki koludarъ hodačъ iz daleča pride · v gostine ime v molstiri prêbivati</i> – RegBen 40v-41r
cc. LX <i>De sacerdotibus qui voluerint in monasterio habitare</i> – Reg. s. Benedicti	cc. <i>ot popovъ ki hote v molstiri živiti</i> – RegBen 40rv

dd. LVIII <i>De disciplina suscipendorum fratrum</i> – Reg. s. Benedicti	dd. <i>ot nauka priêt'ê br(a)ta</i> – RegBen 37v-38r
ee. LII <i>De oratorio monasterii</i> – Reg. s. Benedicti	ee. <i>otb obarovan'ê cr(ê)kve</i> – RegBen 33v-34r
ff. XXXIX <i>De mensura cibi</i> – Reg. s. Benedicti	ff. <i>otb mirtuka krme</i> – RegBen 25v
gg. XXXVI <i>De infirmis fratribus</i> – Reg. s. Benedicti	gg. <i>ot nemočne brat'e</i> – RegBen 24r
hh. XXXV <i>de septimanariis coquinae</i> – Reg. s. Benedicti	hh. <i>ot' n(e)d(ê)lnik v kužini</i> – RegBen 23r
ii. XXXII <i>de ferramentis vel rebus monasteri</i> – Reg. s. Benedicti	ii. <i>ot želez' · i ot ine tvari mols(tira)</i> – RegBen 22r
jj. XLVII <i>De significanda hora operis dei</i> – Reg. s. Benedicti	jj. <i>ot' zvonen'ê na službu b(o)žiu</i> – RegBen 30v
kk. XLVI <i>De his qui in aliquibus rebus delinquant</i> – Reg. s. Benedicti	kk. <i>otb tihb ki vola kolko malo zgriše</i> – RegBen 30r
ll. XLIII <i>De his qui ad opus dei vel ad mensam tarde occurrunt</i> – Reg. s. Benedicti	ll. <i>otb tihb · ki na sl(a)vu b(o)žiu kasno pritekutb</i> – RegBen 28r
mm. <i>Nam de nocturnis vigiliis idem ipse propheta ait</i> – Reg. s. Benedicti	mm. <i>a ot ūtrie polunočne · tae pravi pr(o)r(o)kb g(ospod)u</i> – RegBen 21v-22r
nn. <i>hortans nos de hac re scriptura dicens</i> – Reg. s. Benedicti	nn. <i>svitue n(a)sb pismo · ot ispovidi i pravi</i> – RegBen 16r
oo. <i>Imitans dominum de quo dicit apostolus</i> – Reg. s. Benedicti	oo. <i>poslidue g(ospod)a · ot togo pravi ap(usto)lb ·</i> – RegBen 15r
pp. <i>De quibus dominus dicit</i> – Reg. s. Benedicti	pp. <i>ot kihb g(ospod)b govoritb</i> – RegBen 11r
rr. <i>Sed semper cogitet, quia animas suscepit regendas de quibus rationem redditurus est</i> – Reg. s. Benedicti	rr. <i>opatu vs(e)gda misiti e darê esi d(u)še priêlb narejevati · ot kih mu e b(og)u račun' v'zdati</i> – RegBen 7v
ss. <i>Forte si venerit vestris in manibus illud apocryphum de transitu eiusdem virginis</i> – In assumptione BVM	ss. <i>eda si bo ače pridetb pod' ruki v(a)še ono ipokrif[nb] pismo ot pres'tavleniê toežde d(ê)vi</i> – BrN ₂ 468c
tt. <i>de quo psalmista ait</i> – Hom. s. Gregorii papae	tt. <i>ot negože ps(a)lmnikb gl(agol)etb</i> – BrVO 211d
uu. <i>Cumque de illis diceret, quod ignorarent eum, a quo missus est</i> – Hom. s. Augustini ep.	uu. <i>i egda ot onêh' g(lago)laše iže ne znahu ego ot kogo poslanb bêše</i> – BrVO 302 d

Proširenost je uporabe prijedloga *ot* za uvođenje teme uz glagole govorenja vidljiva i u činjenici da se taj prijedlog uz temu pojavljuje i u primjerima u kojima ne slijedi latinski izvornik, doduše u malome broju primjera. U rečenici (2a) prijedlog *ot* pojavljuje se uz glagol govorenja na mjestu latinskoga odnosnog veznika. Uporaba se prijedloga u toj rečenici podudara s tipičnom uporabom prijedloga u cjelini toga teksta pa je autor vjerojatno pod utjecajem ostalih mjesta na kojima je tema uvedena prijedlogom *ot*. I u rečenici (2b) u latinskome se pojavljuje glagol govorenja, ali on nije doslovno preveden, nego je preveden glagolom *praviti* uz prijedlog *ot* koji uvodi temu.

(2) Primjeri u kojima se tema govorenja uvodi prijedložnim izrazom s *ot*, a koji nisu prijevod prijedložnoga izraza s *de*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Et illud, quod dicitur in Psalmo</i> – Hom. s. Hieronymi presb.	a. <i>ono ot' negože gl(agol)et se v psalmê</i> – BrVO 171d
b. <i>Cum dicit propheta domino</i> – Reg. s. Benedicti	b. <i>ot česa i pr(o)r(o)kъ pravi g(ospod)u</i> – RegBen 14v

Prijedlog se *de*, kad uvodi temu, nešto rjeđe prevodi i prijedlogom *o*, koji je i u suvremenome hrvatskom tipičan prijedlog za uvođenje teme uz glagole govorenja i u sličnim kontekstima. Dio primjera čine naslovi pravila iz *Regule sv. Benedikta*, iz koje je veći broj primjera u kojima je isto značenje izrečeno prijedlogom *ot* s genitivom. Ne postoji nikakva formalna ni značenjska razlika između primjera prevedenih s *o* i primjera prevedenih s *ot*, što svjedoči o tome da ih prevoditelj smatra jednako vrijednima.

(3) Primjeri u kojima je prijedložni izraz s *de* kojim se uvodi tema govorenja preveden prijedložnim izrazom s prijedlogom *o*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est: quoniam hoc est testimonium Dei, quod majus est, quoniam testificatus est de Filio suo.</i> – Ant.	a. <i>iče svêdêtel'stvo č(lovêče)sko priemaem' svêdêtel'stvo b(o)žie već'se est' êko se est' svêdêtel'stvo božie eže veče est' eže svêdêtel'stvoval' est' o s(i)nê svoem'</i> – BrVO 258bc

b. <i>De Abel nulla est ambiguitas, quin is sit quem Cayin frater occiderit</i> – Hom. s. Hieronymi presb.	b. <i>o abelê nikoeže est' raspačanie sь bo est' v istinu · onь egože kaenь brat' ubi</i> – BrVO 46cd
c. <i>LXVI de ostiariis monasterii</i> – Reg. s. Benedicti	c. <i>o bratih' molst(i)rskih'</i> – RegBen 46v
d. <i>LXXII de zelo bono quod debent monachi habere</i> – Reg. s. Benedicti	d. <i>o voli dobrih · ku e dalь mnihom' imit</i> – RegBen 49r
e. <i>VI. de taciturnitate</i> – Reg. s. Benedicti	e. <i>o malčaniži</i> – RegBen 12r
f. <i>De patientia ipsius et transitu mortis</i> – In s. Francisci	f. <i>o trpêni i prestavleni semrti</i> – BrVat ₆ 191a

Prijedlog se *de* i u drugim neprostornim značenjima često prevodi prijedlogom *ot/od*. Prijedlog se *de* pojavljuje uz glagole koji znače oslobađanje, izbavljivanje i sl. Uz takve se glagole i u hrvatskome i u hrvatskome crkvenoslavenskom pojavljuje prijedlog *od/ot* pa nije osobiti utjecaj latinskoga pojava toga prijedloga u tome značenju. To se značenje prijedloga *ot/od* također razvilo iz izvorno prostornoga značenja odvajanja od lokalizatora jer glagoli koji označavaju oslobađanje i izbavljivanje primarno podrazumijevaju da se nekoga odvaja od nečega. U takvoj je uporabi ono od čega se odvaja najčešće apstraktno.

(4) Prijedložni izrazi s prijedlogom *de* uz glagole oslobađanja

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>libera eum de tormentis</i> – Lectio s. Margaritae	a. <i>izb(a)vi nega ot muki one</i> – COxf 27b
b. <i>De magnis periculis a Deo liberati, magnifice gratias agimus ipsi, utpote qui adversus talem regem dimicavimus.</i> – 2Mach 1,11	b. <i>ot velikihь pagubь izbavleni velike hvali emu tvorismo · êko podobaet' protivu velikomu c(êsa)ru sagrêšismo</i> – BrVO 422a
c. <i>qui liberas Israël de omni malo</i> – 2Mach 1,25	c. <i>iže izbavlaeši iz(drai)le ot svakogo zla</i> – BrVO 422d
d. <i>Eripuit enim nos de magnis periculis, et locum purgavit.</i> – 2Mach 2,19	d. <i>i vshitil bo n(a)sь estь ot vsêhь pagubь · i mêsto naše ocêstilь estь</i> – BrVO 424a

Tomu je značenju slična i uporaba prijedloga *od'* u primjerima (5) u kojima prijedlog stoji uz glagol *cesso*, *I.*, koji je značenjski blizak oslobađanju iako je izvorno riječ o glagolu

kretanja. U rečenici (5a) prijedlog je *de* koji je upotrijebljen prostorno uz glagol *egredior*, 3. te je preveden inačicom prijedloga *z*.

(5) Prijedložni izrazi s prijedlogom *de* uz glagol *cesso*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Egredere de flumine et de cetero non piores, iam cessa de tristitia et gemitu, quid sollicita es tu</i> – Vita Adae et Evae	a. izidi <i>z</i> reki i od'počini · i prestani od' vzdihaniê tvoego i od' vzmučeniê · zač' nisi ûre veče tim' dlžna – ČŽg 32
b. <i>cessa iam de mea persona</i> – Lectio s. Margaritae	b. ustani ot moga sob'stva – COxf 26c
c. <i>cessa de mea uirginitate</i> – Lectio s. Margaritae	c. prestani... ot dev'stva moego – COxf 26c

Prijedlogom *de* izražava se i podrijetlo. U takvoj se uporabi *de* također često prevodi prijedlogom *ot*. U takvim se rečenicama za označavanje pripadnosti rodu upotrebljava glagol *esse* ('biti'). Podrijetlo se u suvremenome hrvatskom tipično izražava izrazom *iz obitelji/roda*. Međutim, i danas je u prijevodu *Biblije* prisutna konstrukcija *od roda*, koja je možda pod latinskim utjecajem.¹¹³ Prijedlozi *ot/od* i *iz* u hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku vrlo su bliski i često su zamjenjivi u različitim kontekstima.

(6) Izražavanje podrijetla

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>qui de sella regis est</i> – Est 6,8	a. iže <i>e(stb)</i> ot sed'la c(êsa)rsk(a)go – BrN ₂ 238a
b. <i>Si de semine Judaeorum est Mardocheus, ante quem cadere coepisti, non poteris ei resistere, sed cades in conspectu ejus.</i> – Est 6,13	b. aće ot sêmene iûdêovъ <i>e(stb)</i> mardočêi prêžde neže počelъ esi pasti ne vz'možeši emu prot(i)vu stoêti na padeš' v zracê ego – BrN ₂ 238ab
c. <i>qui erat de stirpe Agag</i> – Est 3,1	c. iže biše ot kolene agagova – BrN ₂ 236bc

¹¹³ Tada pristupe obiteljski glavari od roda sinova Gileada Br36,1. zađe odande čovjek od roda Šaulova. 2Sam16,5. hranio sam gladne, odijevao gole, kad bih vidio koga od roda svoga ubijena pa bačena izvan zidina Ninive, brižno bih ga ukopao. Tob1,17. Stanovnici Jeruzalema i stanovnici Judeje, starješine i Juda: savjetniku kralja Ptolemeja Aristobulu, od roda pomazanih svećenika, i Židovima u Egiptu pozdrav i dobro zdravlje! 2Mak 1,10. Svi od roda Jakovljeva, slavite njega! Ps 22,24. i veliki svećenik Ana, i Kajfa, i Ivan, i Aleksandar, i svi od roda velikosvećeničkoga. Dj 4,6. obrezan osmog dana, od roda sam Izraelova, plemena Benjaminova, Hebrej od Hebrejâ; po Zakonu farizej Fil 3,5

d. <i>Aristobolo magistro Ptolemaei regis, qui est de genere christorum sacerdotum</i> – 2Mach 1,10	d. <i>iûda aristovuilemъ moistromъ ptolomêê c(êsa)ra · iže estъ ot roda kr'st'ên'skago</i> – BrVO 422a
e. <i>Lectio v. Job. 14. Homo natus de muliere...</i> – Officium defunctorum	e. <i>č(lovê)kъ roenъ ot žene</i> – CPar 199r
f. <i>Joseph de domo David...</i> – Officium b. Mariae in adventu	f. <i>osipъ ot domu d(avi)d(o)va</i> – CPar 192r
g. <i>Simon autem de tribu Benjamin</i> – 2Mach 3,4	g. <i>simon že ot kolêne veniêminova</i> – BrVO 424d
h. <i>De Rachel natus est Benjamin</i> – Hom. s. Hieroyimi presb.	h. <i>iz rahili roen' est' beniêminъ</i> – BrVO 56d
i. <i>qui ad imaginem regis Christi per spiritus sancti virtutem de paupere matre nati, et ipsi per spiritum pauperitatis sunt in religione paupercula generandi.</i> – In s. Francisci	i. <i>iže v' obrazъ c(a)ra h(rъst)a d(u)ha s(veta)go siloû ot uboge m(a)t(e)re rodiše se · i si d(u)ha siloû ub(o)ž(e)stva sutъ v rodu ubogimъ rodeče se</i> – BrVat ₆ 188b

Prijedlog se *de* pojavljuje i za uvođenje objekta uz različite glagole od kojih su neka značenja bliska prijedlogu *o*, tj. na suvremeni bi hrvatski bila prevedena s prijedložnim izrazom *povezano s*, prijedlogom *s* ili besprijedložno. Blisko je nekima od takvih značenja prijedloga *de* i prijedlog u primjeru (11a) koji je preveden besprijedložno.

(7) Uvođenje objekta prijedlogom *de*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>De Juda vero Machabaeo, et fratribus ejus, et de templi magni purificatione, et de arae dedicatione: sed et de praeliis, quae pertinent ad Antiochum Nobilem, et filium ejus Eupatorem: et de illuminationibus quae de caelo factae sunt ad eos qui pro Judaeis fortiter fecerunt, ita ut universam regionem, cum pauci essent, vindicarent, et barbaram multitudinem fugarent, et famosissimum in toto orbe templum recuperarent, et civitatem liberarent, et leges, quae abolitae erant, restituerentur, Domino cum omni tranquillitate propitio facto illis.</i> 2Mach 2,20 – 23	a. <i>ot iûdi že mahabêê i bratie ego · i ot cr(ê)kve velikie ocêćenie i oltara posvećenîe · ni ot braki (sic!) eže pristoetъ kъ antiohu častnomu i s(i)nu ego eupatoru · i ot prosvêćenîe eže s n(e)b(e)se stvorena biše k nimъ · iže za iûdêe stvoriše krêpcê · tako da vsu stranu egda mali bili bi i mastili bi · i bar'barъsko množastvo popudili i preglasitoju v' vsei vselenei cr(ê)kvъ po>pravili bi · i gradъ izbavili bi · na zakoni iže potreni biše · vzyratili se bi · sъ g(ospo)demъ sa vsakoû tihostiû · m(i)l(o)stivimъ stvorenîemъ imъ</i> – BrVO 424ab
b. <i>Sicut enim novae domus architecto de universa structura curandum est: ei vero, qui pingere curat, quae apta sunt ad ornatum, exquirenda sunt: ita aestimandum est et in nobis.</i> – 2Mach 2,30	b. <i>êkože bo novago domu ar'hikrovcu ot vsego zdaniê pečalimo estъ emuže iže pismovati pečalitъ · eže prikladna sutъ · ka urešeniû iziskaema sutъ · tako mnimo estъ i v nasъ</i> – BrVO 424c

c. <i>Igitur de Heliodoro, et aerarii custodia ita res se habet.</i> – 2Mach 3,40	c. <i>ibo ot eliodora i mēdenъnika · straže taka več' se imatъ</i> – BrVO 426d
d. <i>qui apud Romanos de amicitia, et societate functus est legatione legitima, civium jura destituens, prava instituta sanciebat.</i> – 2Mach 4,11	d. <i>iže u rimlanъ ot priēzni i družab'stviē služilъ bēše posal'stviemъ · zakon'niki graēnъ prave ostavlāe nepostavlenie suēše</i> – BrVO 427bc
e. <i>de pecuniis vero regi promissis, nihil agebat</i> – 2Mach 4,27	e. <i>ot pēnēz že c(ēsa)ru obečanihъ ničtože dēēše</i> – BrVO 428b
f. <i>quid de eo disponat</i> – Vita Adae et Evae	f. <i>čto od nega b(og)ъ delaetъ</i> – ČŽg 40r
g. <i>de populo age quod tibi placet</i> – Est 3,11	g. <i>ot pl'ka tvori eže t(e)bē ugod'no e(stъ) –</i> BrN ₂ 236d
h. <i>Videamus, utrum sibi de hoc servo centurionis Mattheus Lucasque consentiant.</i> – Pars hyem. 521	h. <i>viimo ače ot raba sъtnikova meždū soboū matēi i luka skladaeta se</i> – BrVO 152bc
i. <i>Et cogitavit de altari holocaustum quod profanatum erat, quid de eo faceret</i> – 1Mach 4,44	i. <i>i pomisli ot oltara · olokavti že poskvrnenъ rēše čto ot nego stvorili bi</i> – BrVO 418a
j. <i>Habes quod agas de superfluis tuis</i> – Hom. s. Augustini ep.	j. <i>eže tvoriši ot zališnihъ tvoiъ</i> – BrVO 226a
k. <i>Dominus de grege suo, et de ostio, quo intratur ad ovile, similitudinem proposuit in hodierna lectione</i> – Hom. s. Augustini ep.	k. <i>g(ospod)ъ ot stada s(ve)t(a)go svoego · i ot vratъ imiže vhodit se vъ osēk' · podobъstvo poēpoloži v' d(a)n(a)šnem' čtenii</i> – BrVO 307c
l. <i>et de sorore sua conquesta est, quod eam laborantem non adjuvaret</i> – In assumptione BVM	l. <i>ot sestri svoee tužaše se ēk(o) ei truždaūci se ne pomagāše</i> – BrN ₂ 468d – 469a

Prijedlogom *de* u latinskom izražava se i dijelnost (partitivnost). U primjerima u korpusu skupinu iz koje se izdvaja čine ljudi.

(8) Partitivno značenje s prijedlogom *de*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Cave ne quidquam de his, quae locutus es, praetermittas.</i> – Est 6,10	a. <i>i varui da nič'tože ot sihъ eže g(lago)l(a)lъ esi mimopustiši</i> – BrN ₂ 238a
b. <i>Et destinaverunt aliqui de populo, et abierunt ad regem et dedit illis</i>	b. <i>i uvečavše se nēki ot lūdi i otidoše k c(ēsa)ru · i da imъ vlastъ da tvoretъ nepravdu narodomъ</i> – BrVO 408b

<p><i>potestatem ut facerent iustitiam gentium.</i> – 1Mach 1,14</p> <p>c. <i>Et congregati sunt multi de populo ad eos</i> – 1Mach 1,55</p> <p>d. <i>beatus Maximinus unus de LXXII domini discipulis</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>e. <i>Si quis de ordine sacerdotum in monasterio se suscipi rogaverit, non quidem ei citius assentiatur, tamen si omnino perstiterit in hac supplicatione</i> – Reg. s. Benedicti</p>	<p>c. <i>i sabraše se mnozi ot plъka k nimъ</i> – BrVO 409d</p> <p>d. <i>b(la)ž(e)ni makšimin ki biše učenikъ g(ospo)danъ ot ·ñ· (= 70) i dveû</i> – ČŽg 107v</p> <p><i>b(la)ž(e)ni makšiminъ · ed(a)nъ · o' ·ñ· [= 70] i ·ḃ· [= 2] uč(e)n(i)ki G(ospo)dn(i)hъ</i> – CIvan 114</p> <p>e. <i>ako ki ot reda popovskoga · v molstirъ prosi se priêti ni mu se tadaje vzdajъ · ako li savsima klanæ se prosi priêtъ budi</i> – RegBen 40rv</p>
--	--

Prijedlogom *de* koji se prevodi prijedlogom *ot* izriču se i različita značenja bliska uzročnosti ili izricanju izvora ili podrijetla te materijala od kojega je nešto napravljeno.

(9) Prijedložni izrazi s prijedlogom *de* koji se prevodi prijedlogom *ot*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>dominus illum de superba iustitia redarguit</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>g(ospod)ъ же simuna ot' oholstva pokara</i> – ČŽg 106 <i>(ospod)ъ bo simuna ot oholstva pokara</i> – CIvan 113
b. <i>quod feci de lapide</i> – Lectio s. Margaritæ	b. <i>ot kamene ku učinih'</i> – COxf 28a
c. <i>Dicto etiam verso et benedicente abbate legantur aliae quattuor lectiones de novo testamento</i> – Reg. s. Benedicti	c. <i>i punihъ b(e)rš · i bl(aže)nie v'zdaûtъ · i čtite se · v · (= 3) lekcie ot s(veta)go e(van)j(e)liê</i> – RegBen 19v
d. <i>Ipse enim ebullire fecit de Perside eos qui pugnaverunt contra nos et sanctam civitatem.</i> – 2Mach 1,12	d. <i>sa bo ozlobiti ni stvori ot per'sidъ · iže bra<še> se protivu namъ</i> – BrVO 422a
e. <i>aqua apparuit, de qua Nehemias, et qui cum eo erant, purificaverunt sacrificia.</i> – 2Mach 1,33	e. <i>voda êvi se ot neeže noemiê i iže š nimъ bêhu poč<is>tiše žr'tvi</i> – BrVO 423ab
f. <i>Veritatem quidem de singulis auctoribus concedentes, ipsi autem secundum datam formam brevitati studentes.</i> – 2Mach 2,29	f. <i>isti<nu> vistinu ot vsakihъ každo začelniki · podaûče a sa<mi> prêmo danomu obrazu · okraćenago učeću se</i> – BrVO 424c

g. <i>ita ut Seleucus Asiae rex de redditibus suis praestaret omnes sumptus ad ministerium sacrificiorum pertinentes.</i> – 2Mach 3,3	g. <i>tako da seleukъ asie c(êsa)ръ ot prihodičъ svoihъ · podaêl' bi vs<e> hran<en>i<e> k služenîu žrtvъ pristoečee</i> – BrVO 424d
h. <i>De his ergo coepit iudicium adversus Menelaum agitari.</i> – 2Mach 4,43	h. <i>otъ sihъ ubo načetъ sudъ protivu menelau gibati se</i> – BrVO 429ab
i. <i>Sed regressum regem de Ciliciae locis adierunt Judaei apud Antiochiam, simul et Graeci, conquerentes de iniqua nece Oniae.</i> – 2Mach 4,36	i. <i>na k' vrativ'šumu se c(êsa)ru ot cilicie mēsta idoše iūdēi k' antiohii · vkup že i gr'ci tužeče · ot bezakon'nie semrti ioniiine</i> – BrVO 428d

Prijedlog *de* prevodi se prijedlogom *ot/od* i u prostornim značenjima koja bi danas bila izrečena prijedlozima *s* i *iz*. Riječ je o značenjski vrlo bliskim prijedlozima koji se upotrebljavaju u vrlo sličnim kontekstima, pa ne čudi da prevoditelj odabire onaj prijedlog koji je prototipan prijevodni ekvivalent latinskomu prijedlogu.

(10) Prijedlog *de* preveden prijedlogom *ot* u prostornim značenjima prijedloga *s* i *iz*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Rex autem iratus surrexit, et de loco convivii intravit in hortum arboribus consitum</i> – Est 7,7	a. <i>c(êsa)ръ же vsta raz'gnēvanъ ot mēsta braka i vnide v' vrtъ dub'emъ sьstavlenъ</i> – BrN ₂ 238b
b. <i>Tulit ergo rex annulum... de manu sua</i> – Est 3,10	b. <i>vzetъ ubo c(êsa)ръ prstenъ... ot ruki svoee</i> – BrN ₂ 236d
c. <i>Necdum verbum de ore regis exierat</i> – Est 7,8	c. <i>ni oče s(lovo) ot ust' c(êsa)revih' izaš'lo b(ê)še</i> – BrN ₂ 238c
d. <i>Animam meam Christus eruet de manu tua</i> – Lectio s. Margaritae	d. <i>d(u)šu moû ot ruku tvoeû</i> – COxf 25c
e. <i>de naribus eius ignis et fumus exiebat</i> – Lectio s. Margaritae	e. <i>ot noz'dar' nega k(a)ko ogan' i dim' ishoêše</i> – COxf 26a
f. <i>tolleret... de terra</i> – Lectio s. Margaritae	f. <i>pogubil' bi... ot z(e)mle</i> – COxf 26c
g. <i>delere de terra memoriam tuam</i> – Lectio s. Margaritae	g. <i>potrebiti pamet' tvoû ot z(emle)</i> – COxf 25c
h. <i>Qui cum reversus esset de horto nemoribus consito, et intrasset convivii locum, reperit Aman super lectulum corruisse</i> – Est 7,8	h. <i>iže egda vzvratil' se bi ot vrta dubravami sьstavlenago · i všalъ bē v braka mēsto v'z'obrete amana na postelû spad'sa</i> – BrN ₂ 238c

i. <i>acceptum ignem de altari occulte absconderunt in valle</i> – 2Mach 1,19	i. <i>vzamše ognь ot oltara otai · i skriše v dolē</i> – BrVO 422c
j. <i>et congregavit de sub caelo in locum sanctum.</i> – 2Mach 2,18	j. <i>i sberetь ot pod'nebese v mēsto s(ve)toe</i> – BrVO 424a
k. <i>de domibus confluebant</i> – 2Mach 3,18	k. <i>ot domov' stēkahu se</i> – BrVO 425d
l. <i>Sed regressum regem de Ciliciae locis adierunt Judaei apud Antiochiam, simul et Graeci, conquerentes de iniqua nece Oniae.</i> – 2Mach 4,36	l. <i>na k' vrativ'šumu se c(ēsa)ru ot cilicie mēsta idoše iūdēi k' antiohii · vkup že i gr'ci tužeče · ot bezakon'nie semrti ioniiine</i> – BrVO 428d
m. <i>Qui cum venisset ad Oniam, et datis dextris cum iurejurando (quamvis esset ei suspectus) suasisset de asylo procedere, statim eum peremit, non veritus justitiam.</i> – 2Mach 4,34	m. <i>iže egda prišal' bi ka onii · i danimi desnicami s prav'ū klet'e · ače i bil bi emu pod'zoritь · egda poustil bi ot pazohi vistupiti · i abie ego ubi · ne stidēv se pravdi</i> – BrVO 428cd
n. <i>congregavit de regionibus libros, et prophetarum, et David, et epistolas regum, et de donariis.</i> – 2Mach 2,13	n. <i>savkupi ot stranь knigi pr(o)r(o)č'skie i dav(i)dovi · i ep(isto)lie c(ēsa)rьskie i ot darovanihь</i> – BrVO 423d
o. <i>Hic fecit basilicam sancti Agapiti iuxta basilicam sancti Laurentii martyris. Sub huius episcopatu iterum venit relatio de Grecia: Petrum Alexandrinum revocatum ab Aehatio episcopo Constantinopolitano – In festo ss. Felicis Simplicii Faustini et Beatricis</i>	o. <i>si stvori cr(ē)k(b)vь s(ve)t(a)go agapita poli cr(ē)k(b)vь s(ve)t(a)go lovrēnca m(uče)n(i)ka · pod' negože b(i)sk(u)pstviemь opetь prie gl(a)sь ot grčke strani ēk(o) p(e)tra aleksan'dranina akacii b(i)sk(u)pь kon'stantino politanь · povratil' e(stb) – BrN₂ 452d</i>

Nekoliko je primjera u kojima je prijedlog *de* preveden nekim drugim prijedlogom ili je izraz preveden bez prijedloga. U primjerima (11) prijedlog je preveden prijedlogom *iz*. U svim je primjerima riječ o značenju odvajanja od lokalizatora. U primjeru (11i) izraženo je podrijetlo, ali prijevod nije doslovan, nego je dodana imenica *utroba* koja je također lokalizator od kojega se pri porodu odvaja. Prijedlog se *iz* kao prijevod latinskoga prijedloga *de* osobito često javlja uz glagole koji u latinskome imaju prefiks *e-* (*exeo, exilio, expello, eicio, egredior*) te se često pojavljuje uz imenice *paradisus, os, manus, flumen, corpus*, riječi povezane s plovilima, *monasterium* te riječi koje označavaju grad ili državu.

(11) Prevođenje prijedloga *de* prijedlogom *iz*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>de quo</i> – De s. Patricio	a. <i>iz one propasti</i> – COxf 47d
b. <i>de manu</i> – Lectio s. Margaritae	b. <i>iz ruki</i> – COxf 25c

c. <i>exiuit de utero</i> – Lectio s. Margaritae	c. <i>izide iz' čreva</i> – COxf 26b
d. <i>qui proiectus est de paradiso</i> – Lectio s. Margaritae	d. <i>ki iz'vržen' e(stb) iz' raê</i> – COxf 26d
e. <i>et qui multos de patria sua expulerat</i> – 2Mach 5,9	e. <i>iže množêhъ iz' otačastviê svoego izagnalъ bêše</i> – BrVO 429d-430a
f. <i>Igitur Antiochus mille et octingentis ablatis de templo talentis</i> – 2Mach 5,21	f. <i>ibo an'tiohъ tisuči osmъ desetъ otnetimi iz' cr'kve talanti</i> – BrVO 430c
g. <i>de scapha exiliit.</i> – De s. Maria Magdalena	g. <i>i izide is' plavi</i> – ČŽg 111/CIvan 117v
h. <i>Ad ultimum, in exitium sui conclusus ab Areta Arabum tyranno fugiens de civitate in civitatem, omnibus odiosus, ut refuga legum et execrabilis, ut patriae et civium hostis, in Aegyptum extrusus est</i> – 2Mach 5,8	h. <i>i poslêt'ku v efezъ zatvoreny · ot arerete arabovъ sil'nika · bêže iz' grada v gradъ vsêmi nenavidenъ · êko otbêžacъ zakonovъ i prokletikъ · lêki otč'stviê i graênъ vraždenikъ · v' eûptъ izrinutъ b(i)si</i> – BrVO 429d
i. <i>nata de sua matre</i> – Lectio s. Margaritae	i. <i>biše iz' utrobi matere svoe k(a)ko roena</i> – COxf 24d
j. <i>et de manu canis uncam meam</i> – Ant. Rub.	j. <i>i iz ruki psa edinočedu moû</i> – BrVO 208a
k. <i>Eiecit me de paradiso</i> – Vita Adae et Evae	k. <i>izvede me van iz raê</i> – CFat 10v
l. <i>expulsi sunt de paradiso</i> – Vita Adae et Evae	l. <i>izignana bista iz raê</i> – ČŽg 30v – 31
m. <i>postquam eiecti sumus de paradiso ego et mater tua</i> – Vita Adae et Evae	m. <i>kada ja i mati vaša izvrženi bismo iz raê</i> – ČŽg 35
n. <i>qui projectus est de paradiso</i> – Lectio s. Margaritae	n. <i>ki iz'vržen' e(stb) iz' raê</i> – COxf 26d
o. <i>et sicut in figura ecclesie multiplicasti [deus] noe egredientem de archa</i> – Or.	o. <i>i êkože v' obraz' cr(ê)kve umožil' esi [b(ož)e] noê · ishodeča is korabla</i> – MVat4 70ab
p. <i>Ad te clamant miseri De valle miseriae, Maria, Audi preces</i> – Seq.	p. <i>k t(e)bê vzivaûtъ ubozi umileno iz dola usliši gl(a)sъ našъ m(a)rie</i> – MRoč 231d
r. <i>et non exiet sermo de ore tuo</i> – Vita Adae et Evae	r. <i>i da ne izidet' rič' iz ust' tvoih'</i> – ČŽg 31v
s. <i>sed converte animam meam, quia morior et spiritus meus exiit de ore meo</i> – Vita Adae et Evae	s. <i>na obrati d(u)šu moû êko um'ru · i d(u)h' moi izidet' iz ust' moih'</i> – ČŽg 35v

t. <i>Haec cum audisset Eva cognovit quod diabolus suasit exire de flumine et cecidit super faciem suam in terram</i> – Vita Adae et Evae	t. <i>slišav že sie euga da dévl' est' ki ū čini iziti iz vodi tudie pade anjem' swoim' na zemlû</i> – ČŽg 32v
u. <i>Nunc ergo egredere de aqua et perducam vo sin locum, ubi paratus est victus vester</i> – Vita Adae et Evae	u. <i>i nine izidi iz' vodi i vpelam' vasъ v mesto · kade vam' ugotovano est' žitie vaše</i> – ČŽg 32v
v. <i>Egredere de flumine et de cetero non plores, iam cessa de tristitia et gemitu, quid sollicita es tu</i> – Vita Adae et Evae	v. <i>izidi z reki i od'počini · i prestani od' vzdihaniê tvoego i od' vzmučeniê · zač' nisi ūre veče tim' dlžna</i> – ČŽg 32
z. <i>tunc exhibit anima eius de corpore</i> – Vita Adae et Evae	z. <i>i potom' izidet' d(u)ša negova is tela negova</i> – ČŽg 39
aa. <i>Dum egressus fuerit de aqua Jordanis, tunc de deo misericordiae suae perunguet omnes credentes in se</i> – Vita Adae et Evae	aa. <i>i kogda izidet' iz' vodi tada oleem' miłosrdiê pomažet' vsih' věruûčih' v nega</i> – ČŽg 38v
bb. <i>Mane vero, quam Lucas peccatricem mulierem, Ioannes Mariam nominat, illam esse Mariam credimus, de qua Marcus septem daemonia ejecta fuisse testatur</i> – Hom. s. Gregorii papae	bb. <i>siŭ grêšnicu vistinu ku ž(e)nu luka i ivan' gl(agolŭ)t' m(a)riŭ lŭbodêinicu suču · iz' neeže marko svêstuet' sedam' bês' izagnano gl(agol)em'</i> – BrLab ₁ 176d
cc. <i>Quod si contempserit facere, aut corporali vindictae subiaceat aut, si contumax fuerit, de monasterio expellatur.</i> – Reg. s. Benedicti	cc. <i>i tako ki toga tvoriti ne hotil bi · skazъ têlomъ pod'imi · i ače li ne posluša · iz' molstira iz'vrzi se</i> – RegBen 49r
dd. <i>etiam de monasterio pellatur</i> – Reg. s. Benedicti	dd. <i>iz' molstira iz'vrzi se</i> – RegBen 46v
ee. <i>De profundî clamavi ad te domine</i> – Ant. Officium defunctorum	ee. <i>iz' glubinъ vъzvah' k' tebê g(ospod)i</i> – CPar 199
ff. <i>et transmittet angelum suum ad arborem misericordiae suae, de qua currit oleum vitae</i> – Vita Adae et Evae	ff. <i>i pošletъ anj(e)la suoego k drevu miłosrdiê is kogo teče olei život'ni</i> – ČŽg 38

Zanimljiv je primjer (12) u kojemu je uz istu imenicu (*manus*) prijedlog *de* jedanput preveden prijedlogom *iz*, a drugi put prijedlogom *ot*.

(12) Različito prevođenje prijedloga *de*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>eripe me de manu peccatoris: et de manu contra legem agentis et iniqui quoniam tu es patientia mea – Ant.</i>	<i>izmi me iz ruki grěšniče · ot ruki protivu zakonu tvorečago i krivago êko ti esi trpěnie moe – BrVO 212a</i>

Ako je lokalizator od kojega se odvaja imenica *nebo*, prijedlog *de* preveden je prijedlogom *s*. Zanimljivo je prevođenje prijedloga *de* u primjeru (13d) u kojemu se uz imenicu *put* u obama zbornicima pojavljuje prijedlog *s*, ali se uz odnosnu zamjenicu u *Žgombićevu zborniku* pojavljuje inačica prijedloga *iz*, a u *Ivančićevu zborniku* inačica prijedloga *s*. Prijedlog se *s* s genitivom u značenju odvajanja od lokalizatora tipično upotrebljava uz lokalizatore koji su uzdignuti i plošni, što je slučaj i s imenicom *nebo*, međutim, nije nužno slučaj uz imenicu *put*.¹¹⁴ Moguće je da se uz imenice *put* i *nebo* pojavljuje prijedlog *s*, a ne *iz* kao uz druge lokalizatore od kojih se odvaja jer je riječ o čestim izrazima na čiju uporabu možda utječe i govorni jezik.

(13) Prijedlog *de* uz imenice *nebo* i *put*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>columba venit de cęlo – Lectio s. Margaritae</i>	a. <i>pride golub' s n(e)ba – COxf 27a</i>
b. <i>Sicut et Moyses orabat ad Dominum, et descendit ignis de caelo, et consumpsit holocaustum, sic et Salomon oravit, et descendit ignis de caelo, et consumpsit holocaustum – 2Mach 2,10</i>	b. <i>i êkože moisěi m(o)laše se ka g(ospode)vě · i snide oganъ s nebese · i požrě olokavtu · êkože solomunъ moli i snide oganъ s neb(e)se · i požrě olokavti – BrVO 423d</i>
c. <i>Sacerdotes autem ante altare cum stolis sacerdotalibus jactaverunt se, et invocabant de caelo eum, qui de depositis legem posuit, ut his qui deposuerant ea salva custodiret. – 2Mach 3,15</i>	c. <i>erěi že prěd' oltaremъ egda metaše se · i vživahu s n(e)b(e)se ego · iže shranenъ zakonъ položi da simъ iže položili sutъ e · sp(a)seni hranil bi – BrVO 425c</i>
d. <i>vivo equidem et nunc primo de peregrinatione, de qua et tu venisti, venio – De s. Maria Magdalena</i>	d. <i>živa v istinu esamъ i nine s puti iž negože ti prišalbъ esi pridohъ i azъ · – CŽg 112</i> <i>živa es(a)mъ · v ist(i)nu i nine s' puta z' nego že ti pride pridoh' i a(zъ) · – CIvan 118</i>

¹¹⁴ Gadžijeva i dr. 2014: 279.

U nekim primjerima prijedlog *de* s različitim značenjima nije preveden. Najčešće je riječ o dijelovima teksta koji nisu doslovno prevedeni (14a – h). U primjerima koji nisu doslovno prevedeni umjesto prijedloga *de* katkad se pojavljuju i drugi prijedlozi (14i – j).

(14) Prijedlog *de* koji nije preveden

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>de hac autem puella quid faciam</i> – Protoevangelium Jacobi	a. <i>sej že otrokovici što stvoru</i> – BrLab ₂ 28c
b. <i>si peterit indulgentiam de peccato suo</i> – Lectio s. Margaritae	b. <i>ako vsprosit' otpučenîe i otrešeniê grihov' svojih'</i> – COxf 27b
c. <i>et moleste ferebant de nece tanti viri injusta.</i> – 2Mach 4,35	c. <i>i žalostni bêhu semrti tolikago muža neprav(a)dne</i> – BrVO 428d
d. <i>Sacerdotes autem ante altare cum stolis sacerdotalibus jactaverunt se, et invocabant de caelo eum, qui de depositis legem posuit, ut his qui deposuerant ea salva custodiret.</i> – 2Mach 3,15	d. <i>erêi že prêd' oltaremъ egda metaše se · i vživahu s n(e)b(e)se ego · iže shranenъ zakonъ položi da simъ iže položili sutъ e · sp(a)seni hranil bi</i> – BrVO 425c
e. <i>Constituta autem die intrabat de his Heliodorus ordinaturus.</i> – 2Mach 3,14	e. <i>postavljenim že dnemъ vhoêše eliodorъ narediti imêe</i> – BrVO 425c
f. <i>viro suo eadem de causa suspiranti ait</i> – De s. Maria Magdalena	f. <i>vzdihaûci i trepeçuçi načetъ mužû svoemu govoriti rekuçi</i> – ČŽg 108v <i>i vzdihaûci i tr[e]peçuçi m(u)žu svoemu r(e)če</i> – CIvan 115
g. <i>in mari sint infinita pericula, de facili periclitari posses</i> – De s. Maria Magdalena	g. <i>v more sutъ mnoga usiliê i ti pogib'nuti bi mogla</i> – ČŽg 109 <i>a v' mori mn(o)ga usil'ê poginuti ti bi mogla</i> – CIvan 115v
h. <i>ut mulier mea hac de causa conciperet ut periret?</i> – De s. Maria Magdalena	h. <i>da siê žena moê rodila bi i v tomъ umrla</i> – ČŽg 110v <i>za siû žena rodila bi s(i)na · i v' tomъ se e(stъ) porodila i v' porođen'i s(b)mr(b)t obrêla ·</i> – CIvan 117
i. <i>de ligno illicito et contradicto</i> – Vita Adae et Evae	i. <i>i oskvrnene drevâ radi prepovedanoga</i> – ČŽg 31v

Prijedlog se *de*, dakle, u većini slučajeva prevodi svojim prototipnim prijevodnim ekvivalentom prijedlogom *ot*. Ta je pojava izrazito česta i u slučajevima kad se u latinskome prijedlogom uvodi prijedložni izraz kojim se uvodi tema govora, što je očiti utjecaj latinskoga, s obzirom na to da se u hrvatskome crkvenoslavenskom, kao i u suvremenome hrvatskom, takvo značenje tipično izražava prijedlogom *o*. Ta se pojava rjeđe proširuje i na slučajeve kad u latinskome nije prijedlog *de*, ali prevoditelj u prijevodu upotrebljava prijedlog *ot*. Pojava se vjerojatno proširila i zato što je potaknuta talijanskim jezikom u kojemu se također tema uvodi prijedlogom *de*. Međutim, pod latinskim je utjecajem uporaba prijedloga *ot* i u drugim slučajevima kad bi u hrvatskome crkvenoslavenskom tipično bio upotrijebljen neki drugi prijedlog, kao što je pojava prijedloga u izrazima koji znače 'povezano s'.

4.2. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *ad*

Prijedlog *ad* u latinskome dolazi s akuzativom i najčešće ima prostorno značenje kojemu su ekvivalenti hrvatski prijedlozi *k* ili *do*, tj. značenje dosezanja granice lokalizatora. Osim toga ima i vremensko značenje podudarno s vremenskim značenjem hrvatskoga prijedloga *do* te preneseno značenje koje je blisko značenju prijedloga *za*. U hrvatskoglagoljskim tekstovima prevedenim s latinskoga kao ekvivalent se prijedloga *ad* najčešće upotrebljava prijedlog *k*.

Prostorno značenje prijedloga u većini se slučajeva prevodi prijedlogom *k* s dativom, koji u hrvatskome crkvenoslavenskom ima značenje usmjerenosti prema lokalizatoru, a ne nužno i dostizanja toga lokalizatora. U hrvatskome crkvenoslavenskom usmjerenost prema lokalizatoru može se izraziti i besprijedložnim dativom.

(15) Prevođenje prijedloga *ad* prijedlogom *k* u značenju usmjerenosti prema lokalizatoru

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>ad domum Symonis leprosi</i> (...) <i>properavit</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>i k domu simuna prokaženago hote priti</i> – CŽg 106 <i>inona volevъ ... k' domu simuna prokaženago</i> – CIvan 112v
b. <i>videret populum ad fanum confluere</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>videv'si plkъ tekučъ k valu</i> – CŽg 107v <i>pl(ъ)kъ vidiše k' d'êvlû tek(u)če</i> – CIvan 114
c. <i>coepit velle proficisci ad Petrum</i> – De s. Maria Magdalena	c. <i>vshote poiti v rimъ k' svetomu petru</i> – CŽg 109

	<p>hoti poiti v rimъ k(b) s(ve)t(o)mu p(e)tru – CIvan 115v</p>
<p>d. <i>Puerulus autem ibidem a beata Maria Magdalena incolumis conservatus frequenter ad littus maris procedebat</i> – De s. Maria Magdalena</p>	<p>d. otroče že ond'ê ot b(la)ž(e)nie m(a)rie magd(a)lêni zdravъ hranaše se · mn(o)go že krat' k' kraemъ mora prihojaêše – CIvan 117v</p>
<p>e. <i>expavit et ad solita matris recurrens ubera occulte sub clamide latitabat.</i> – De s. Maria Magdalena</p>	<p>e. ustraši se · teče k mestu skri se blizъ matere ego pod' plačъ i prilipaša k sas'cemъ ee – CŽg 111v</p> <p>ustraši se k' mêsti teki k' sas'cem m(a)t(e)ri prilipaše · i pod' plačemъ u ne skrivaše se e – CIvan 117v</p>
<p>f. <i>ad quod accedere humanum non poterat experimentum.</i> – De s. Maria Magdalena</p>	<p>f. k nemuže telesnoe ne možetъ vziti – CŽg 113</p> <p>em(u) že t(ê)l(e)sno ne vmožê'' v'ziti – CIvan 119v</p>
<p>g. <i>Veniens igitur predictus monachus ad predictam civitatem, cum ipsam funditus a paganis destructam reperisset</i> – De s. Maria Magdalena</p>	<p>g. prišad'ši že mnihu k pree rečenomu gradu i naide ga razorena od fun'damen'ta negova · ot ruki pogan'skie – CŽg 114v</p> <p>greduči že r(e)čeni m'niъ · k' prie rečenomu gradu· obrête i o' osnovaniê · o' poganъ razorena – CIvan 121</p>
<p>h. <i>Rediens igitur cum ad mediam leucam a monasterio venisset</i> – De s. Maria Magdalena</p>	<p>h. i greduču emu k' manastiru s' polъ mile ne došad'šu – CIvan 121</p>
<p>i. <i>Miles quidam, qui singulis annis ad corpus beate Marie Magdalene venire consueverat, in prelio occisus est</i> – De s. Maria Magdalena</p>	<p>i. po tom'e edan' vitezъ bi ki običaj imeše na vsako leto prihaêti k telu b(la)ž(e)nie marie magdalenî · I prigoda se nemu na voisku iti i na toi vo'iske ub'enъ bi · – CŽg 114v</p> <p>po sih že bê vitez' edanъ · ki na vs(a)ko lêto k' t(ê)lu b(la)ž(e)nie m(a)rie m(a)gd(a)l(ê)ni · pohajati obikalъ b(ê)še · i v' rvani bi ub'enъ – CIvan 121v</p>
<p>j. <i>et sacerdotem ad se vocari precepit</i> – De s. Maria Magdalena</p>	<p>j. on že k' s(e)bi p(o)pa prizvati z(a)p(o)v(ê)dê – CIvan 121v</p>
<p>k. <i>que eam per mentum arripiens periclitantibus aliis incolumem ad ripam perduxit</i> – De s. Maria Magdalena</p>	<p>k. i êt' û za ruku meû inemi is' pogibeli izbavi û i ka kraû zdravu pripela û · – CŽg 115</p> <p>i êvi se ei · êže û v' pogibeli meû inimi ka k'raû meû inimi zdravu iz'vede – CIvan 122</p>

<p>l. <i>Vir quidam oculorum lumine privatus cum ad monasterium Vizeliacum causa visitandi corpus beate Marie Magdalene veniret</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>m. <i>et inde per eosdem angelos ad locum proprium revocata</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>n. <i>aspexi, qualiter angeli ad predictum locum, in quo beata Maria Magdalena morabatur, discendebant et eam in ethera sublevabant et post hore spatium ad eundem locum cum divinis laudibus revocabant.</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>o. <i>ad praedictum locum audaci devotione properabat</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>p. <i>venit ad locum Antiochus</i> – 2Mach 1,14</p> <p>r. <i>venit ad Apollonium Tharsaeae filium</i> – 2Mach 3,5</p> <p>s. <i>procurrebant ad Oniam, aliae autem ad muros</i> – 2Mach 3,19</p> <p>t. <i>repedabat ad regem</i> – 2Mach 3,35</p> <p>u. <i>ad augendam malitiam Simonis, ad regem se contulit</i> – 2Mach 4,4</p> <p>v. <i>nam ad hunc exactio vectigalium pertinebant: quam ob causam utrique ad regem sunt evocati.</i> – 2Mach 4,28</p> <p>z. <i>Unde Menelaus accedens ad Andronicum</i> – 2Mach 4,34</p> <p>aa. <i>Qui cum venisset ad Oniam</i> – 2Mach 4,34</p> <p>bb. <i>ad ipsum negotium detulerunt missi tres viri a senioribus</i> – 2Mach 4,44</p>	<p>l. <i>mužb edanb slēpb b(ē)še · i gda k' manastiru neceban'skomu za pohaēnie gredeaše</i> – CIvan 122v</p> <p>m. <i>i temie anĵ(e)li v istinu k mestu vlačemu zvana bi</i> – CŽg 112v</p> <p><i>timi že anĵ(e)li · k' mēstu vlačemu z'vana</i> – CIvan 119</p> <p>n. <i>vide očito anĵ(e)li kade b(la)ž(e)na mari<ē> magdalena prebivaše · nishoēhu i po godine stečeniē k tomue mestu prihodeči pesni poēhu</i> – CŽg 112v</p> <p><i>vidi êk(o) anĵ(e)li prie rečenomu mēstu · idēže b(la)ž(e)na m(a)riē magd(a)lēna pr(ē)bivaše niz'shoždahu · i po godini stečeniē k' tomue mēstu prihodeče poēhu</i> – CIvan 119v</p> <p>o. <i>i k nare<e>nomu mestu sa ufaniem̃ gredeše</i> – CŽg 112v</p> <p><i>k(b) r(e)čenomu mēstu s' upvaniem̃ grediše</i> – CIvan 119v</p> <p>p. <i>pride k mēstu antioh'</i> – BrVO 422b</p> <p>r. <i>pride k' apoloniū trazaevu s(i)nu</i> – BrVO 424d-425a</p> <p>s. <i>pritēkahu ka onii ine že k mirom' · eteri že po prozorēh̃ vzirahu</i> – BrVO 425d</p> <p>t. <i>vračaše se k c(esa)ru</i> – BrVO 426d</p> <p>u. <i>k nadodan'e zlobi k c(ēsa)ru sebe s̃stavi</i> – BrVO 427a</p> <p>v. <i>êko sie izb trēbovanie povoznih̃ pristoēše · seeže vini radi <ed(i)ñ i drugi> k c(ēsa)ru bista zvana</i> – BrVO 428b</p> <p>z. <i>otnūdēže menelaus̃ pristupal̃ k̃b androniku</i> – BrVO 428c</p> <p>aa. <i>iže egda prišal' bi ka onii</i> – BrVO 428cd</p> <p>bb. <i>k n(e)mu potrebu ponesošē poslani m(u)ži tri ot starēišiñ</i> – BrN₂ 248b</p>
---	---

cc. et civibus ad murum convolantibus ad ultimum apprehensa civitate, – 2Mach 5,5	cc. i kolesnicami (sic!) k miri slêtaûćimi se · k poslêť'ku êtimъ gradomъ – BrVO 429d
dd. quae triginta jam diebus non sum vocata ad eum – Est 4,11	dd. êže ûže j· (=30) d(b)nmi nêsamъ zvana k nemu – BrN ₂ 237b
ee. ut venias ad me hodie – Est 5,4	ee. da prideši kъ mnê – BrN ₂ 237c
ff. qui ad se rem detulerat – Est 2,22	ff. iže k nei večъ donesal' bê – BrN ₂ 236b
gg. Et destinaverunt aliqui de populo, et abierunt ad regem et dedit illis potestatem ut facerent iustitiam gentium. – 1Mach 1,14	gg. i uvečavše se nêki ot lûdi i otidoše k c(êsa)ru · i da imъ vlastъ da tvoretъ nepravdu narodomъ – BrVO 408b
hh. ascensionis eius in cēlum ad patrem omnipotentem – Lectio s. Margaritae	hh. nego vznesen'i n(a) n(e)bo k b(og)u o(t)cu svoemu vsemogućemu – COxf 24c
ii. et civibus ad murum convolantibus ad ultimum apprehensa civitate – 2Mach 5,5	ii. i kolesnicami (sic!) k miri slêtaûćimi se · k poslêť'ku êtimъ gradomъ – BrVO
jj. Et congregati sunt multi de populo ad eos – 1Mach 1,55	jj. i sabrašē se mnozi ot plъka k nimъ – BrVO 409d
kk. et tranmittet angelum suum ad arborem misericordiae suae, de qua currit oleum vitae – Vita Adae et Evae	kk. i pošletъ anĵ(e)la suoego k drevu milosrdiê is kogo teče olei život'ni – ČŽg 38
ll. descendit ad inferos – Symb. s. Athanasii	ll. snide k' preispod'nim' – CPar 137

U tekstu *Život Marije Magdalene* u nekoliko je primjera prijedložni izraz s prijedlogom *ad* u *Ivančićevu zborniku* preveden prijedložnim izrazom s prijedlogom *k*, a u *Žgombićevu zborniku* besprijedložno. U primjeru (16d) prijedložni je izraz u *Ivančićevu zborniku* preveden prijedložnim izrazom s prijedlogom *k*, a u *Žgombićevu zborniku* s prijedlogom *blizъ*.

(16) Prevođenje prijedloga *ad* prijedlogom *k* i besprijedložno

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. Puerulus autem ibidem a beata Maria Magdalena incolumis conservatus frequenter ad littus maris procedebat – De s. Maria Magdalena	a. otroče že v istinu bi hraneno g(ospo)demъ i blaženoû mariû magdalenu · i mnogo kratъ kraem' mora · prehoêše – ČŽg 111 otroče že ond'ê ot b(la)ž(e)nie m(a)rie magd(a)lêni zdravъ hranaše se · mn(o)go že krat' k' kraemъ mora prihoĵaêše – CIvan 117v

b. <i>Vir quidam oculorum lumine privatus cum ad monasterium Vizeliacum causa visitandi corpus beate Marie Magdalene veniret</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>bi edan' mužb slepъ i greduču emu ppohoditi (sic!) niceban'ski manastirъ</i> – ČŽg 115v <i>mužb edanъ slêpъ b(ê)še · i gda k' manastiru neceban'skomu za pohaênie gredeaše</i> – CIvan 122v
c. <i>et sacerdotem ad se vocari precepit</i> – De s. Maria Magdalena	c. <i>on' že tud'e zapovida prizvati popa</i> – ČŽg 114v <i>on že k' s(e)bi p(o)pa prizvati z(a)p(o)v(ê)dê</i> – CIvan 121v
d. <i>Rediens igitur cum ad mediam leucam a monasterio venisset</i> – De s. Maria Magdalena	d. <i>i prišad'su že nemu blizb manastira polb mil</i> – ČŽg 114v <i>i greduču emu k' manastiru s' polb mile ne došad'su</i> – CIvan 121

Prijedlog *ad* s prostornim značenjem prevodi se drugim prostornim prijedlozima ili besprijedložno. U primjerima (17) prijedlog *ad* preveden je prijedlogom *na* s akuzativom, koji je jedan od najčešćih prostornih prijedloga. Prijedlog se *ad* osobito često prevodi kao *na* uz imenice *caelus* i *flumen*. Riječ je o riječima koje u govornome jeziku stoje uz prijedlog *na* pa je možda riječ o govornome utjecaju. Prijedlozi *na* i *v* s akuzativom primarno znače cilj uz glagole kretanja koje je blisko značenju usmjerenosti prema lokalizatoru, koje je tipično značenje prijedloga *k*.

(17) Prevođenje prijedloga *ad* prijedlogom *na*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Perducat nos dominus ad regna coelorum</i> – Ant.	a. <i>privedi nas' g(ospod)ъ na kr(a)l(evst)va n(e)b(e)skaê</i> – CPar 187v
b. <i>Ad portam monasterii ponatur senex sapiens qui sciat accipere responsum</i> – Reg. s. Benedicti	b. <i>na vratêhъ molstira naidi se staracъ mudarъ ki vîjъ priêti salstvo</i> – RegBen 46v
c. <i>Ascendit ad caelos</i> – Ord.	c. <i>v'zide n n(e)b(e)sa</i> – MNov 260a
d. <i>Quae humiliato corde a domino erigitur ad coelum. Latera enim eius scalae dicimus nostrum esse corpus et animam.</i> – Reg. s. Benedicti	d. <i>ki žitakъ kъ b(og)u umilenim' sr(ъd)cemъ · na n(e)bo vzvedetъ nasъ · i k toi skali ispravimo naše dêlo našei d(u)ši</i> – RegBen 13r
e. <i>Non sum dignus ego peccator levare oculos meos ad coelum</i> – Reg. s. Benedicti	e. <i>nisamъ dostoêhъ az grišnikъ v'zvesti očiû na n(e)bo</i> – RegBen 17v

f. <i>Tu autem surge et vade ad Tigris fluvium</i> – Vita Adae et Evae	f. <i>a ti ubo vstani · i podi na reku tigru</i> – CŽg 31v
g. <i>Abiit ad Tigrem flumen ad Evam</i> – Vita Adae et Evae	g. <i>poide na riku tigru k euge</i> – CŽg 32

Prijedlog *ad* s prostornim značenjem prevodi se u primjerima (18a) i (18b) prijedlogom *vb* s akuzativom, koji je također vrlo čest prostorni prijedlog sa značenjem ciljne usmjerenosti uz glagole kretanja, ali se kao prijevodni ekvivalent prijedloga *ad* javlja rijetko. U primjerima (18c) i (18d) preveden je prijedlogom *blizb*. U primjeru (18d) u *Ivančičevu* se *zborniku* uz prijedlog *blizb* pojavljuje i prijedlog *v*. U primjeru (18e) prijedlog *ad* prevodi se prijedlogom *o*, a primjer (18f) preveden je besprijedložno. U primjeru (18g) prijedlog *ad* preveden je prijedlogom *pred*, a u (18h) prijedlogom *poli*. Oba prijedloga izražavaju da je objekt smješten u blizini lokalizatora, tj. riječ je o primjesnim ili adlokalnim značenjima.

(18) Prevođenje prijedloga *ad* drugim prijedlozima i besprijedložno

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>misit ipse et abbas ipsius monasterii monachum quendam cum decenti comitatu ad Aquensem ciuitatem</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>posla dužb i opatb rečenago manastira ednoga fratra s mnogimb napravleniem v gradb akvien'ski</i> – CŽg 114r <i>posla onb i opat' r(e)čenago · manastira mniha nikoga · sa velikimb napravl'eniemb · v' akvien'ski gradb ·</i> – CIvan 121r
b. <i>ad Aquensem civitatem venerunt</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>prišad'simb nimb dhomb s(ve)timb va akvilen'ski gradb</i> – CŽg 112r <i>v' ak'vileenski gr(a)d b pridose</i> – CIvan 118v
c. <i>Rediens igitur cum ad mediam leucam a monasterio venisset</i> – De s. Maria Magdalena	c. <i>i prišad'su že nemu blizb manastira polb mile</i> – CŽg 114v
d. <i>Sacerdos autem quidam solitariam vitam agere desiderans ad duodecim stadia loco eidem vicinam sibi cellam locavit.</i> – De s. Maria Magdalena	d. <i>v toe vrime edan' popb želeše stvoriti pokaēnie i pošadb iz' grada i pritvori se blizb mesta kade prebivaše mariē magdalena · ēko ·bī· (= 12) stad'i i stvori tu sebe mesto ·</i> – CŽg 112v <i>pr'ivad' že niki želie pokaēnie stv(o)riti ·bī· [= 12] milb v' blizb mēsta idēže obitaše</i>

	<i>m(a)riê m(a)gd(a)lêna · s(e)bi s'tanie stv(o)ri</i> – CIvan 119v
e. <i>sanctissima illa anima migravit ad dominum.</i> – De s. Maria Magdalena	e. <i>i pres(ve)taê d(u)ša nee prestavi se o g(ospod)ê</i> – CŽg 114r <i>prês(ve)taê d(u)ša ee prêstavi se o g(ospod)ê</i> – CIvan 120v
f. <i>cumque ad unius jactum lapidis propinquaret</i> – De s. Maria Magdalena	f. <i>i kada približi se kamene vrženiê</i> – CŽg 112v <i>egda že približi se vr'ženiê kamene</i> – CIvan 119v
g. <i>Congregentur ad me omnes filii mei, ut benedicam eos, antequam moriar et loquar cum eis</i> – Vita Adae et Evae	g. <i>i reče k euze da zberut' se preda me vsi sini moi da govoru š' nami i b(lagoslov)lû i pree neže umru</i> – CŽg 36v – 37r
h. <i>Et jube me venire ad te, ut cum Sanctis tuis laudem te in saecula saeculorum</i> – Or.	h. <i>zovi me položi me poli tebe da s' anj(e)li v'shv(a)lû te v̄ v(ê)ki v̄kov̄</i> – CPar 99v

U primjerima (19) prijedlog *ad* u latinskome nema značenje ciljne usmjerenosti ili usmjerenosti prema lokalizatoru, nego govori o položaju objekta lokalizacije uz lokalizator uz statične glagole. Budući da je prijedlog *k'* prijedlog koji se u pravilu pojavljuje uz glagole kretanja, on se ne pojavljuje kao prijevod prijedloga *ad* u značenju 'pri', 'pokraj' i sl. U tome se značenju prijedlog *ad* prevodi različitim prijedlozima. U primjerima (19a) i (19b) takav je *ad* preveden prijedlogom *u* koji u svojem primarnome značenju znači 'pokraj' i 'blizu'¹¹⁵. U primjeru (19c) u *Ivančičevu* je *zborniku* prijedlog *ad* također preveden prijedlogom *u*, dok je u *Žgombičevu zborniku* isti primjer preveden prijedlogom *pri* koji ima vrlo slično značenje izvješćivanja o položaju objekta lokalizacije uz lokalizator uz statične glagole ili glagole *smještanja*.¹¹⁶ U primjeru (19d) takav je prijedlog *ad* također preveden prijedlogom *pri*.

(19) Prevođenje prijedloga *ad* u značenju položaja objekta lokalizacije uz lokalizator uz statične glagole

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>invenit eam sedentem ad colum</i> – In s. Elizabethi m.	a. <i>obrête ũ sêdeću u preslice</i> – BrLab ₁ 154c

¹¹⁵ Gadžijeva i dr. 2014: 280.

¹¹⁶ V. Gadžijeva i dr. 2014: 272.

<p>b. <i>Dum staret abraham ad ilicem Mambre, vidit tres viros ascendentes per viam</i> – Rub. Ant.</p> <p>c. <i>quae ad pedes sedens domini verbum audivit et domini caput perunxit</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>d. <i>Et cum esset ipsa occupata in cura ministrandi, soror eius Maria sedebat ad pedes Domini, et audiebat verbum ejus</i> – Hom. s. Augustini ep.</p>	<p>b. <i>egda stoěše avram' u korene mam'brimska · vidě tri otroki stoeće po puti</i> – BrVO 141b</p> <p>c. <i>ka pri nogah' g(ospo)dniĥ sedeći slovo b(o)žie sliša ka g(ospo)du glavu pomaza</i> – ČŽg 107r</p> <p><i>ka u nogъ g(ospodni)ĥ s(lově)stvo b(o)žie sliša sideći · ka g(ospod)nû gl(a)vu pomaza</i> – ČIvan 113v</p> <p>d. <i>i egda biše siē održana pečaliû v službě sestra ee imenemъ m(a)riē sêdêše pri nogu g(ospod)niû i poslušāše s(lově)sъ ego</i> – BrN₂ 468d</p>
--	--

U primjerima (20) prijedlog *ad* upotrijebljen je uz glagol kretanja uz koji često dolaze prostorni prijedlozi, međutim, značenje je glagola preneseno. Unatoč prenesenom značenju prijedlog je *ad* svejedno preveden svojim prototipnim ekvivalentom *k*. U primjeru (20c) u latinskome se prijedlogom ne izriče prostorno značenje, međutim, u prijevodu je promijenjena imenica pa prijedložni izraz postaje prostoran. U primjeru (20d) prijedlog je preveden prijedlogom *na*.

(20) Prijedlog *ad* u prenesenome značenju

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<p>a. <i>et populum illum ad fidem Christi per multa miracula adduxerunt</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>b. <i>statim ad gentilem ritum contribules suos transferre coepit</i> – 2Mach 4,10</p> <p>c. <i>Contristatus itaque animo Antiochus propter Oniam, et flexus ad misericordiam</i> – 2Mach 4,37</p> <p>d. <i>An nescis, quia patientia Dei ad poenitentiam te adducit?</i> – Reg. s. Benedicti</p>	<p>a. <i>on'da plkъ k vere h(rъsto)vê po mnozeĥъ znam'eni i čudesi svedošē</i> – ČŽg 112r</p> <p><i>ondê p'l'kъ k' vêri h(ъrsto)vê po mn(o)zêĥъ zn(a)m(e)n'i s(vědo)še</i> – ČIvan 119r</p> <p>b. <i>abie k' êzič'skomu obiçaû edinokolên'niki svoe prêstaviti načetъ</i> – BrVO 427b</p> <p>c. <i>stuživ' se takožde d(u)homъ antioĥъ · onie radi i prêklon se k' z(e)mli i izliê slъzi</i> – BrVO 428d</p> <p>d. <i>ne vidiši li êko krotostъ b(o)žîê na pokaénie e(stъ)</i> – RegBen 3r</p>

Prijedlogom *ad* u latinskome se može izraziti i namjera te je u tome značenju prijedlog blizak hrvatskomu prijedlogu *za*. U namjernome značenju prijedlog *ad* najčešće dolazi s gerundom ili gerundivom.¹¹⁷ U primjerima (21a – f, j) prijedlog je preveden tipičnim prijevodnim ekvivalentom prijedlogom *k* kojim se prototipno ne izriče namjera, pa se to može smatrati utjecajem latinskoga. U primjeru (21g) namjerni prijedlog *ad* preveden je prijedlogom *za*, koji je u jednome od svojih značenja može izricati namjeru. To se značenje prijedloga *za* razvija iz označavanja cilja.¹¹⁸ U primjerima (21h) i (21k) prijedlog *ad* preveden je prijedlogom *na*. I u latinskome su u tome prijedložnom izrazu spojena prostorno i namjerno značenje, a prijedlogom se *na* također mogu izraziti i mjesto i namjera. U primjeru (21i) rečenica nije prevedena doslovno pa ni prijedložni izraz ne prati latinski izvornik.

(21) Izricanje namjere prijedložnim izrazom s prijedlogom *ad*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Sicut enim novae domus architecto de universa structura curandum est: ei vero, qui pingere curat, quae apta sunt ad ornatum, exquirenda sunt: ita aestimandum est et in nobis.</i> – 2Mach 2,30	a. <i>êkože bo novago domu ar'hikrovcu ot vsego zdaniê pečalimo estb emuže iže pismovati pečalib · êže prikladna sutb · ka urešeniû iziskaema sutb · tako mnimo estb i v nasb</i> – BrVO 424c
b. <i>ita ut Seleucus Asiae rex de redditibus suis praestaret omnes sumptus ad ministerium sacrificiorum pertinentes.</i> – 2Mach 3,3	b. <i>tako da seleukb asie c(êsa)r̃b ot prihodičb svoĩb · podaêl' bi vs<e> hran<en>i<e> k služeniû žrtvb pristoečee</i> – BrVO 424d
c. <i>quae ab aliis regibus et civitatibus erant posita ad ornatum loci, et gloriam</i> – 2Mach 5,16	c. <i>iže ot inêhb crêkavb i gradovb bêhu položeni · ka urešeniju mēsta i sl(a)ve</i> – BrVO 430b
d. <i>para te ad partum</i> – Vita Adae et Evae	d. <i>pripravi se k roeniû</i> – CŽg 34v
e. <i>et cetera ad usus necessaria</i> – Est 2,3	e. <i>proč(a)ê k viknut'em potribnaê</i> – BrN ₂ 235c
f. <i>haec ei ad ornatum dedit</i> – Est 2,15	f. <i>siê ei kb urêšeniû dastb</i> – BrN ₂ 236a
g. <i>cur ad perditionis et miserie mee cumulum Marsilie partibus applicuisti</i> – De s. Maria Magdalena	g. <i>začb za pogibelb i tugu moû pristala esi v maršil'sku stranu</i> – CŽg 110v <i>začb za pogibelb i tugi moe nevole v mar'šiliisku stranu esi pristala</i> – CIvan 117r

¹¹⁷ O prevođenju prijedloga *ad* uz gerund i gerundiv v. poglavlje o gerundu i gerundivu.

¹¹⁸ Gadžijeva i dr. 2014: 276.

h. <i>Omnesque qui ad spectaculum processerant</i> – 2Mach 5,26	h. <i>vséh že vkupь iže na pozoriče prišli běhu</i> – BrVO 430d
i. <i>expandit manus ad orationem et dixit</i> – Lectio s. Margaritae	i. <i>vzdviže ruci svoi k n(e)b(e)si izliē m(o)l(ita)v' svoû rekući</i> – COxf 26a
j. <i>tamquam ipse Heliodorum instigasset ad haec, et ipse fuisset incentor malorum</i> – 2Mach 4,1	j. <i>lěki ta eliodora potaknul' bi k simь · i ta bil bi nastavnikь zalihь</i> – BrVO 427a
k. <i>Et ad talia eloquia discipulum aperire os non permittimus</i> – Reg. s. Benedicti	k. <i>učenikom' na takove riči ustь otvoriti ne damo</i> – RegBen 12v

Dativ se s tematskom ulogom primatelja već od Plauta katkad zamjenjuje prijedložnim izrazom koji se sastoji od prijedloga *ad* s akuzativom.¹¹⁹ U vulgarnolatinskim je tekstovima osobito čest kao posljedica narušavanja padežnoga sustava i zbog proširenja uporabe akuzativa, koji sve češće zamjenjuje ostale kose padeže. Prijedložni izraz s prijedlogom *ad* s akuzativom čest je u biblijskim i kršćanskim tekstovima kad dolazi uz imena koja nisu sklonjiva da bi se jasnije izrekla usmjerenost govora (npr. *dixit ad Noe, dixit ad Ioseph...*), tj. da bi se razlikovao primatelj od pošiljatelja.¹²⁰

Pod utjecajem latinske sintakse u hrvatskim crkvenoslavenskim i starohrvatskim je prijevodnim tekstovima također učestalo zamjenjivanje dativa prijedložnim izrazom s prijedlogom *k* s dativom. Hudeček (2001: 107) kaže da je to često u hrvatskome književnom jeziku do 17. st., ali ne toliko kao izraz s prijedlogom *od* s genitivom. Ističe da je riječ o isključivo knjiškoj konstrukciji u tekstovima prevedenima s latinskoga. Ponovno je riječ o prijedložnome izrazu koji ima svoj ekvivalent i u talijanskome (npr. *Ho detto a Sara que...*), međutim, s obzirom na to da prijedlog nije u potpuno istome obliku, logično je da je utjecaj talijanskoga tu bio nešto manji. Također, u talijanskome također postoje i drugi načini da se izrazi tematska uloga primatelja uz glagole govorenja, npr. izricanje primatelja zamjenicom (npr. *Gli ho detto che...*).

Prijedložni izraz s *ad* s akuzativom uz glagol govorenja u većini se primjera iz korpusa prevodi doslovno prijedlogom *k* s dativom. Prijedlog *k* u hrvatskome također označava usmjerenost koja je svojstvena i primatelju uz glagole govorenja, ali je ta usmjerenost uz prijedlog *k* u pravilu prostorna. U biblijskim se tekstovima uglavnom prijedlog *ad* s akuzativom vjerno prevodi prijedlogom *k* s dativom u svim značenjima. U tim se tekstovima

¹¹⁹ *ad me magna nuntiavit* Truc. IV, I, 4; *ad carnuficem dabo* Capt. 1019 itd.; v. Grandgent 1907: 44.

¹²⁰ Stotz 1998: 275.

prijedlog *k* s dativom ne pojavljuje isključivo uz glagole govorenja, nego općenito uz izraze koji označuju prenošenje poruke. Primjeri (22e) i (22j) uz prijedlog *ad* imaju nesklonjivo ime te je nesklonjivost te imenice sigurno dodatno potaknula autora da uz nju upotrijebi prijedlog kako bi naglasio da je riječ o primatelju, a ne o subjektu.

(22) Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *ad* pri izricanju primatelja govora

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>dixit Adam ad Evam</i> – Vita Adae et Evae	a. reče adam' k' euze – ČŽg 39r
b. <i>dicens Adam ad filios suos omnes...</i> – Vita Adae et Evae	b. rekši adam' ka v'sem' sinom' svoim' i reče – ČŽg 37v
c. <i>dixit Adam ad Evam</i> – Vita Adae et Evae	c. i reče adam k euge – ČŽg 38r
d. <i>dixit ad omnes filios suos</i> – Vita Adae et Evae	d. reče ka vsem' sinom svoimъ – ČŽg 39r
e. <i>dicens ad Seth</i> – Vita Adae et Evae	e. govoreč' k situ – ČŽg 41r
f. <i>dixit ad eum</i> – De s. Maria Magdalena	f. k' n(e)mu m(a)riê r(e)če – CIvan 120v
g. <i>ait ad eum</i> – De s. Maria Magdalena	g. odgovori k nemu mariê – ČŽg 113r
h. <i>dixit ad eum</i> – De s. Maria Magdalena	h. k nemu b(la)ž(e)na m(a)riê magdalena i reče – ČŽg 113v
i. <i>dixerunt ad inferum</i> – EvNicod XXI	i. reše k paklu – FgNicod 1a
j. <i>et meminerit testamenti sui, quod locutus est ad Abraham, et Isaac, et Jacob servorum suorum fidelium</i> – 2Mach 1,2	j. i pomenu zavêť svoi s(ve)ti i iže k' avraamu i isaku i êkovu g(lago)lal' estъ rabomъ svoimъ vêr'nimъ – BrVO 421d
k. <i>oravimus ad Dominum</i> – 2Mach 1,8	k. i molimo se ka g(ospod)u – BrVO 422a
l. <i>Sicut et Moyses orabat ad Dominum, et descendit ignis de caelo, et consumpsit holocaustum, sic et Salomon oravit, et descendit ignis de caelo, et consumpsit holocaustum.</i> – 2Mach 2,10	l. i êkože moisêi m(o)laše se ka g(ospode)vê · i snide oganъ s nebese · i požrê olokavtu · êkože solomunъ moli i snide oganъ s neb(e)se · i požrê olokavti – BrVO 423c
m. <i>dixitque ad eam rex</i> – Est 5,3	m. r(e)če že k' nei c(êsa)rъ – BrN ₂ 237c
n. <i>ad quem illa respondit</i> – Est 7,3	n. k nemu že ona otvêča – BrN ₂ 238b
o. <i>egredietur enim sermo reginae ad omnes mulieres</i> – Est 1,17	o. izidet' bo s(lovo) c(êsa)ričino kъ vs(ê)mъ žen(a)mъ – BrN ₂ 235b

p. <i>scriptum est, ut jussu erat Aman, ad omnes satrapas regis, et iudices provinciarum, diversarumque gentium</i> – Est 3,12	p. <i>pis(a)no e(stb) êkože p(o)v(e)lêlb b(ê)še amanb kb vs(ê)mъ vel'možamъ c(êsa)revimъ i sudiêm i vladan'êmb različihъ êzikb</i> – BrN ₂ 236d
r. <i>Intercede pro nobis ad dominum</i> – Ant.	r. <i>m(o)li za nasъ k' g(ospod)u</i> – CPar 185r
s. <i>De profundis clamavi ad te domine</i> – Ant.	s. <i>iz glubinъ vъzvah' k' tebê g(ospod)i</i> – CPar 199r
t. <i>Et dixit iterum dominus ad Michahel et Urihel angelos</i> – Vita Adae et Evae	t. <i>i paki reče k Mihailu · i ka urilu an'jlom' svoim'</i> – CŽg 40r
u. <i>et ait ad frates</i> – In s. Francisci	u. <i>i r(e)če k' br(a)tii</i> – BrVat6 191c
v. <i>Respondens David ad inferum ait</i> – Ev Nicod XXI.	v. <i>otvečav' d(avi)dъ k [muki]</i> – FgNicod 1b
z. <i>Respondens Pilatus dicit ad Jesum</i> – Ev. Nicod III,2	z. <i>otv[êčavъ p]ilat' kb i(su)su reče</i> – FgNic 1d
aa. <i>Dicunt Anuas et Caiphas ad Pilatum</i> – Ev. Nicod. II,5	aa. <i>rêsta anъna i kaêpa k pilatu</i> – FgNic 1bc
bb. <i>et dixit ad eam</i> – Vita Adae et Evae	bb. <i>i reče k nei</i> – CŽg 32r
cc. <i>dixit Eva ad Adam</i> – Vita Adae et Evae	cc. <i>reče že euga ka adamu</i> – CŽg 31r

Manji je broj primjera u kojima je obraćanje u latinskome izrečeno prijedložnim izrazom s prijedlogom *ad*, a u hrvatskoglagoljskome tekstu dativom bez prijedloga. Zanimljivi su primjeri (23a) i (23b) jer su iz teksta *Život Adama i Eve* iz kojega je i vrlo velik broj primjera koji sadrže prijedložni izraz *k* s dativom. Takve pojave svjedoče o tome da je prevoditelju ili prepisivaču prihvatljiva konstrukcija koja prati latinski predložak, ali da će katkad, možda i nesvjesno, posegnuti za uobičajenijom narodnom konstrukcijom.

(23) Prevođenje prijedložnoga izraza s prijedlogom *ad* za uvođenje primatelja govora besprijedložno

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>ad dominum</i> – Vita Adae et Evae	a. <i>gospodinu bogu</i> – CFat 9v
b. <i>dixit ad me</i> – Vita Adae et Evae	b. <i>reče mnê</i> – CŽg 37v
c. <i>dixit ad eam</i> – Lectio s. Margaritae	c. <i>rče nei</i> – COxf 25a
d. <i>Dixitque ad eum</i> – Est 3,11	d. <i>r(e)če že emu</i> – BrN ₂ 236d

e. <i>Respondentes autem seniores Judaeorum dicunt ad Jesum: Quid nos videbimus? Primum quod ex fornicatione natus est, secundo quod pro nativitate tua in Bethleem infantum interfectio facta est, et propter te facta est</i> – Ev Nicod II,9	e. otvečauće staréišini iúdêom' rěše i(su)su · čto mi vidim' prvo da ot lûbodêniê roenъ esi · drugo da rodъ tvoi vъ vitlêomê irudъ mladênce izbi · tebe rad[i] – FgNic 1d
---	---

Pojavljaju se i primjeri u kojima je latinski dativ preveden prijedložno, što govori o tome da je konstrukcija prevoditeljima ipak bila prirodna. Zanimljivo je i da je riječ o tekstovima u kojima je veći broj primjera uporabe prijedložnoga izraza s *k* i dativom bez latinskoga predložka nego primjera u kojima je i u latinskome *ad*. Međutim, u svim tekstovima ipak postoje i primjeri latinskoga *ad* s akuzativom uz glagol govorenja. Primjer (24i) u latinskome nema paralelu, nego je dodatak prevoditelja ili prepisivača.

(24) Pojava prijedložnoga izraza s prijedlogom *k* kao prijevod latinskoga besprijedložnog dativa

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>beata Maria Magdalena ei respondit</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>r(e)če b(la)ž(e)na m(a)riê k' n(e)mu</i> – CIvan 119v
b. <i>suus ei ductor diceret</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>vojъ ego k' nemu r(e)če</i> . – CIvan 122v
c. <i>beata Maria Magdalena ei respondit</i> – De s. Maria Magdalena	c. <i>b(la)ž(e)na mari<ê> reče k nemu</i> – ČŽg 113r <i>r(e)če b(la)ž(e)na m(a)riê k' n(e)mu</i> – CIvan 119v
d. <i>suus ei ductor diceret</i> – De s. Maria Magdalena	d. <i>voi negovъ reče k nemu</i> – ČŽg 115v <i>vojъ ego k' nemu r(e)če</i> – CIvan 122v
e. <i>dixit ei</i> – De s. Maria Magdalena	e. <i>reče k noi</i> ¹²¹ – ČŽg 108v
f. <i>cui princeps cum coniuge dixit</i> – De s. Maria Magdalena	f. <i>on' že odgovori k nei i sa ženou svoeû ki biše prvi pred c(êsa)remъ</i> – ČŽg 109r
g. <i>cui vir ait</i> – De s. Maria Magdalena	g. <i>k nei mužъ otvečavъ i reče</i> – ČŽg 109r
h. <i>cui sacerdos</i> – De s. Maria Magdalena	h. <i>reče k nei erei</i> – ČŽg 113r
i. <i>Et dixit prefecto</i> – Lectio s. Margaritae	i. <i>potom' r(e)če k' kralû</i> – COxf 25c

¹²¹ U tekstu je *Legende o Mariji Magdaleni* u *Ivančičevu zborniku* češća uporaba besprijedložnoga dativa: CIvan *on že r(e)če ei*, CIvan *ei že c(a)rъ i s' ženou svoeû reče*, CIvan *ei že c(a)rъ i s' ženou svoeû reče*, CIvan *ei že m(u)žъ r(e)če*, CIvan *ei že erei r(e)če*, CIvan *o'vêca emu m(a)riê*.

j. <i>dicit illi Pharaon coram cunctis optimalibus suis</i> – Lectio de Josepho	j. reče k nemu paraon' pred' bolar'mi – COxf 20a
---	---

U svim je tekstovima naravno niz primjera u kojima je i u latinskome i u prijevodu upotrijebljen besprijedložni dativ, koji je u obama jezicima prototipan način izražavanja primatelja poruke uz glagole govorenja.

U tekstu *Legende o Mariji Magdaleni* u *Žgombićevu zborniku* jedan je primjer latinskoga dativa koji je preveden prijedložnim izrazom uz glagol koji ne pripada u skupinu glagola govorenja. Riječ je zapravo o parafrazi glagola *moliti se* te je semantički i taj izraz blizak skupini glagola govorenja.

(25) Prijedložni izraz s prijedlogom *k* nakon glagola koji nije glagol govorenja

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>creatori suo precibus se commendans</i> – De s. Maria Magdalena	k stvoritelû svoemu mo<li>tvami se prêporočivъ – CŽg 112v <i>stv(o)r(i)t(e)lû svomu m(o)l(i)tvami se priporu<či></i> – CIvan 119v

Nekoliko je primjera u kojima se primatelj neke obavijesti izrečen prijedlogom *k* s dativom pojavljuje uz glagole kretanja ili srodne glagole, ali u tim je konstrukcijama također riječ o prenošenju poruke, samo je naglašenija i prostorna dimenzija, tj. put koji je poruka prošla. Takvi se primjeri pojavljuju samo u biblijskim tekstovima.

(26) Prijedložni izraz s prijedlogom *k* uz glagole kretanja

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>egredietur enim sermo reginae ad omnes mulieres</i> – Est 1,17	a. izidet' bo s(lovo) c(êsa)ričino kъ vs(ê)mъ žen(a)mъ – BrN ₂ 235b
b. <i>misit epistolas ad universas provincias regni sui</i> – Est 1,22	b. i ep(isto)lie kъ vs(ê)mъ vladan'emъ c(êsars)tvie svoego – BrN ₂ 235c
c. <i>qui ad se rem detulerat</i> – Est 2,22	c. iže k nei večъ donesal' bê – BrN ₂ 236b
d. <i>ad quae crudele regis dogma pervenerat</i> – Est 4,3	d. k nim'že nem(i)l(o)st(i)vi c(êsa)revъ nauk došalbъ b(ê)še – BrN ₂ 237a

e. <i>Cumque retulisset ad regem Apollonius de pecuniis quae delatae erant</i> – 2Mach 3,7	e. <i>egdaže povédělb bê apoloniû (sic!) c(êsa)ru ot pênezь iže otneseni bêhu</i> – BrVO 425a
f. <i>et arcam jussit propheta divino responso ad se facto comitari secum</i> – 2Mach 2,4	f. <i>i skrinû povelê pr(o)r(o)kь b(o)žs'tvanimь otvečaniemь · k nemu stvorenomь nositi sь soboû</i> – BrVO 423bc

Prijedlog *ad* u tekstovima se rjeđe prevodi i prijedlogom *do*, koji je danas njegov najčešći prijevodni ekvivalent. Prijedlogom *do* prijedlog *ad* prevodi se kad se pojavljuje u kombinaciji s riječju *usque*. Kombinacija priloga *usque* i prijedloga *ad* prevodi se ili samo prijedlogom *do* ili izrazom *dari/daže do*. U primjerima (27a – g) prijedložni izraz *usque ad* preveden je izrazom *daže do*. U primjerima (27h) i (27i) izraz je preveden izrazom *dari do*, s tim da je u primjeru (27h) još jedan izraz *usque ad* preveden samo prijedlogom *do*. Prijedlogom *do* preveden je i prijedložni izraz u primjeru (27j). Prijedložni je izraz u primjeru (27k) preveden izrazom *daže na*, a u primjeru (27l) *daže k*. U primjerima (27m) i (27n) *usque* se pojavljuje kao samostalan prijedlog bez dodatka *ad*, a prevodi se prijedlogom *do*. U primjeru (27n) izraz *usque in* prevodi se izrazom *daže v*. U primjeru (27o) pojavljuje se samo prijedlog *ad* koji se prevodi prijedlogom *do*.

(27) Prevođenje prijedloga *ad* prijedlogom *do*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>super negotia regia, a flumine Euphrate usque ad flumen Aegypti</i> – 1Mach 3,32	a. <i>na potrêbi kraljev'skie ot rêki eufrate · daže do ri(k)e eûpta</i> – BrVO 415b
b. <i>a minimo usque ad maximum</i> – 1Mach 5,45	b. <i>ot mala daže do velika</i> – BrVO 420c
c. <i>Cumque ille tremens usque ad medii spatii terminum propinquasset, ait ad eum</i> – De s. Maria Magdalena	c. <i>i kada erei trepećući približa se daže do polь puta · k pečere · tada odgovori k nemu mariê govoreći</i> – ČŽg 113r <i>egdaže on' trpeće daže do polь p(u)ti približi se peći · otvêča emu m(a)riê</i> – CIvan 119v
d. <i>quievit usque ad diem sanctum sabbati</i> – 2Mach 5,25	d. <i>mirь pokazue poči · daže do d(ь)ne s(ve)tago soboti</i> – BrVO 430d
e. <i>Stantes a dextris et a sinistris Evae. Et Michahel erat stans a dextris et tetigit faciem eius usque ad pectus</i> – Vita Adae et Evae	e. <i>i staše o desnuû nee · i kosnu û edan' an'j(e)lь v lice daže do prsь</i> – ČŽg 34v

f. <i>Similiter ambulavit Adam ad flumen Jordanis et stetit super lapidem usque ad collum in aqua – Vita Adae et Evae</i>	f. <i>takoe i adam' poide na riku êrdan' o počē stat' na kamice daže do grla va vode – CŽg 31v – 32r</i>
g. <i>Tu autem surge et vade ad Tigris fluvium et tolle lapidem et sta super eum in aqua usque ad collum in altitudine fluminis – Vita Adae et Evae</i>	g. <i>a ti ubo vstani i podi na reku tigru i vazmi kamen i stoi na nem' va vode daže do grla v glubosti reki – CŽg 31v</i>
h. <i>a kalendis autem octobris usque ad caput quadragesimae usque ad horam secundam plenam lectioni vacent – Reg. s. Benedicti</i>	h. <i>ot kalen'di novembra do korizme · v čtenbi budite m'nisi dari do terce – RegBen 31v</i>
i. <i>In temporibus Constantini, qui primus inter augustos pro construendis ecclesiis licentiam relaxavit, usque ad tempora iunioris papae Liberii – In festo s. Mariae ad nives</i>	i. <i>ot' vrêmenъ kon'stantinovih' ki pr'vi meû avgusti na uzidan'e cr(ê)k(ъ)vъ prostinû poda · dari do vrêmenъ mlad'sega pape liberiê – CPar 168r</i>
j. <i>pertransiit usque ad fines terrae – 1Mach 1,3</i>	j. <i>i proide ot kon'ca do konca z(e)mle – BrVO 407d-408a</i>
k. <i>Hoc cum audisset Maximianus iussit ut in custodia ipsi foderent harenam et humeris suis portarent usque ad locum ubi therme edificabantur – In festo s. Marcelli papae</i>	k. <i>egdaže sie sišavъ mak'simiênъ av'gus'tb povelê da si v' straži riûtъ pržinu i na ramenêhъ s'voiъ nosetъ daže na mes'to idêže zidъ zidahu – BrN₂ 393 c</i>
l. <i>usque ad fores palatii gradiens – Est 4,2</i>	l. <i>daže k' van'skim' polatê stupaše – BrN₂ 237a</i>
m. <i>usque Gezeron, et usque in campos Idumaeae, et Azoti, et Jamniae et ceciderunt ex illis usque ad tria millia virorum. – 1Mach 4,15</i>	m. <i>do gazerona daže v pola idumêe i azota i im'me · i padoše ot nihъ tri tisuča muži – BrN₂ 243a</i>
n. <i>A pascua usque Kalendas octobris a mane exeuntes a prima hora usque paene quartam – Reg. s. Benedicti</i>	n. <i>ot vazma do kalendi okt(o)bra · iz' ûtra po prêmi · dari do ter'ce – RegBen 31r</i>
o. <i>Ad annos novissimos quando convertam luctum eius in gaudium – Vita Adae et Evae</i>	o. <i>do letъ posled'nnih' v kih' obraču žaost' nih' v radostъ – CŽg 40r</i>

Glagol *pertineo*, 2., *tinui* glagol je uz koji dolazi prijedlog *ad* s akuzativom, najčešće u značenju 'ticati se koga'. Prijedlog *ad* uz glagol se *pertineo* najčešće pod utjecajem latinskoga

izvornika prevodi prijedlogom *k*. U primjeru (28g) prijedlog nije preveden, a u primjeru (28h) prijedlog je *ad* preveden prijedlogom *po*.

(28) Prijedlog *ad* uz glagol *pertineo*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>quae ad cultum muliebre pertinebant</i> – Est 2,12	a. <i>êže k činu žen'skomu pristoêhu</i> – BrN ₂ 235d
b. <i>De Juda vero Machabaeo, et fratribus ejus, et de templi magni purificatione, et de arae dedicatione: sed et de praeliis, quae pertinent ad Antiochum Nobilem, et filium ejus Eupatorem</i> – 2Mach 2,20 – 21	b. <i>ot iûdi že mahabêê i bratie ego · i ot cr(ê)kve velikie ocêçeniê i oltara posveçeniê · ni ot braki (sic!) eže pristoetъ kb antiohu častnomu i s(i)nu ego eupatoru</i> – BrVO 424a
c. <i>quae non pertinent ad rationem sacrificiorum: esse autem possibile sub potestate regis cadere universa.</i> – 2Mach 3,6	c. <i>êže ne prietъ k razlogu žrtvъ · biti že vzmôžno pod' vlastiû c(êsa)revoû pasti vsa</i> – BrVO 425a
d. <i>Excepto quod psalmi aut antiphonae vel lectiones ad ipsum diem perinentes dicantur</i> – Reg. s. Benedicti	d. <i>da plni an(tifoni) · i lek'cie · i rêš(po)ni · kb onomu d(ъ)nevi priloženi poite se</i> – RegBen 21a
e. <i>Dimittite, et dimittetur vobis, ad agnoscendum pertinet</i> – Hom. s. Augustini ep.	e. <i>dadite i dast' se vam' · k' pristoêniû bl(a)godêti pristoit' eže</i> – BrVO 347bc
f. <i>Sed forte dicturus est aliquis quid ad rebeccam spiritus sanctus pertinet</i> – Sermo s. Hieronymi presb.	f. <i>na eda si g(lago)l(e)тъ nêkto čto k' rebecê pristoitъ d(u)hъ s(ve)ti</i> – BrN ₂ 473d
g. <i>Ad iustos ergo pertinet confessio peccatorum: ad superbos pertinet defesio meritorum</i> – BrCR 72	g. <i>prav(e)dnim' bo pristoitъ isp(o)v(ê)danie grêhovъ · a stohor'nimъ pristoitъ otêtie utežaniê</i> – BrVb ₂ 447c
h. <i>nam ad hunc exactio vectigalium pertinebant: quam ob causam utrique ad regem sunt evocati.</i> – 2Mach 4,28	h. <i>êko sie izъ trêbovanie povoznihъ pristoêše · seeže vini radi <ed(i)nъ i drugi> k c(êsa)ru bista zvana</i> – BrVO 428b

Prijedlogom se *ad* rjeđe izriču i razna druga značenja koja se prevode različitim prijedlozima.

(29) Prevođenje prijedloga *ad* ostalim prijedlozima

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Ad hec verba mulier respiravit et quasi a sompno evigilans ait</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>v tihъ besedahъ ego vzdahnu žena ego običaemъ sannimъ kako iza sna i zbudiv'si se reče</i> – CŽg 111v <i>v' tih že r(i)čehъ žena v'zdiha · i običaemъ san'nimъ k(a)ko iza s'na v'zbudiv'si se r(e)če</i> – CIvan 118r
b. <i>Ad ultimum, in exitium sui conclusus ab Areta Arabum tyranno fugiens de civitate in civitatem, omnibus odiosus, ut refuga legum et execrabilis, ut patriae et civium hostis, in Aegyptum extrusus est</i> – 2Mach 5,8	b. <i>i poslēt'ku v efezъ zatvoreny · ot arerete arabovъ sil'nika · bēže iz' grada v gradъ vsēmi nenavidenъ · ēko otbēžacъ zakonovъ i prokletikъ · lēki otč'stviē i graēny vraždenikъ · v' eūptъ izrinutъ b(i)si</i> – BrVO 429d
c. <i>Menelaus autem, propter eorum, qui in potentia erant, avaritiam, permanebat in potestate, crescens in malitia ad insidias civium.</i> – 2Mach 4,50	c. <i>menelaus' že onihъ radi iže v' êrosti bēhu · skupostъ prēbivaše vъ vlasti raste v zlobē · i k' zasadamъ graēny</i> – BrVO 429bc
d. <i>Cum ad omnium sanctorum reverentiam christianorum cunctorum debeat devotio excitari ad beatae mariae semper virginis laudem, et praeconia extollenda</i> – In festo s. Mariae ad nives	d. <i>g'da k' vsēh' s(ve)tih' časti hr(st)ēnov' vsih' imat se bogolūbie vz'buditi k' b(la)ž(e)nie m(a)rie vsъgda d(ē)vi hv(a)li i propovēdaniū v'znašaemu</i> – CPar 167r
e. <i>Si sollicitus est ad opus dei, ad obedientiam, ad opprobria</i> – Reg. s. Benedicti	e. <i>i ako e(stъ) gotovъ na službu b(o)žiu i na posluh' · i ako pokaranъ trpiti</i> – RegBen 38r

Prijedlog se *ad* u svim svojim ulogama vrlo često prevodi prijedlogom *k* iako u sustavu postoji i prijedlog sličnoga značenja *do*. Prijedlog *k* pojavljuje se kao ekvivalent i onda kad je riječ o izrazima koji se izvorno ne bi uvodili tim prijedlogom, kao što je primatelj poruke uz glagole govorenja, glagol *pertineo* i izricanje namjere. Takva je uporaba prijedloga pod očitim utjecajem latinskoga jezika, a širenje je prijedloga *k* za uvođenje primatelja poruke, kao što je slučaj i s prijedlogom *ot* koji uvodi temu, potaknuto talijanskim. Prijedlog *do* pojavljuje se kao najčešći prijevodni ekvivalent prijedloga *ad* ako on dolazi nakon priloga *usque*.

4.3. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *in*

Prijedlog *in* prijedlog je koji obuhvaća značenje dvaju hrvatskih prijedloga *u* i *na*. U pravilu može stajati uz lokativ i akuzativ. Uz lokativ ima statično, najčešće prostorno značenje, ali može imati i vremensko značenje, a uz akuzativ označava cilj uz glagole kretanja. Osim toga, prijedlog *in* ima i niz prenesenih značenja.

Prijedlog se *in*, kad ima prostorno značenje, i uz lokativ i uz akuzativ najčešće prevodi prijedlogom *v*.

(30) Prevođenje prostornoga prijedloga *in* prijedlogom *v*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>et venerunt in castra ut acciperent filios Israël in servos</i> – 1Mach 3,41	a. <i>i pridoše v strani da vzeli bi s(i)nove iz(drai)l(e)vi v rabi</i> – BrVO 415d
b. <i>quia locus orationis erat in Maspha ante Israël.</i> – 1Mach 3,46	b. ... <i>êko mēsto m(o)litvi bēše v masfati · prēe neže v' er(u)s(o)l(i)mē</i> – BrVO 416a
c. <i>usque Gezeron, et usque in campos Idumaeae, et Azoti, et Jamniae et ceciderunt ex illis usque ad tria millia virorum.</i> – 1Mach 4,15	c. <i>do gazerona daže v pola idumēe i azota i im'me · i padoše ot nih̃ tri tisuća muži</i> – BrN ₂ 243a
d. <i>usque in fines Judaeae</i> – 1Mach 5,60	d. <i>daže v strani iūdini</i> – Br21b
e. <i>propter dissensionem et plagam quam fecit in terra, ut tolleret legitima, quae erant a primis diebus</i> – 1Mach 3,29	e. <i>radi malo vladanii · i êzvu ūže stvori v z(e)mli · da vzel bi zakon' naê · êže b(êh)u ot prvih̃ dni</i> – BrVO 415b
f. <i>in itinere</i> – De s. Maria Magdalena	f. <i>v puti svosvoem̃ (sic!) – ČŽg 106v</i> <i>v(b) puti v(b) p(u)ti sv(o)em̃ – CIvan 113r</i>
g. <i>Jacesne in palatio pannis involutus sericis et illos desolatos sine hospitio vides et preteris?</i> – De s. Maria Magdalena	g. <i>v polače l(e)žiši ukrasiv'ši se svitami i v dubal'i obaviv'ši se uga<ja>eši telu tvoemu a oneh̃ nevol'nih̃ i prez' stana vidiši prebivaûce – ČŽg 108v</i> <i>ležiši (sic!) v' polači svitami odiv' se · v' dupli obiv' se · a onih̃ nevol'nih̃ i bez' gostinnice vidiši prebivaûce – CIvan 115r</i>
h. <i>in mari sint infinita pericula, de facili periclitari posses</i> – De s. Maria Magdalena	h. <i>v more sut̃ mnoga usiliê i ti pogib'nuti bi mogla – ČŽg 109r</i> <i>a v' mori mn(o)ga usil'ê poginuti ti bi mogla – CIvan 115v</i>
i. <i>projiciatur in mare hoc corpus</i> – De s. Maria Magdalena	i. <i>vrzimo telo nee v more – ČŽg 110r</i>

j. <i>ut illud in mare jactarent</i> – De s. Maria Magdalena	vr'zimo t(ê)lo mr'tvo v' more – CIvan 116r j. hoteči e vreči v more – CŽg 110r i vriči e v' more hotêče – CIvan 116v
k. <i>in secretiori parte</i> – De s. Maria Magdalena	k. v taine meste – CŽg 110r v taini mēsti – CIvan 117r
l. <i>Petrus autem ipsum in Iherosolimam duxit</i> – De s. Maria Magdalena	l. popela nego petarъ v er(u)s(oli)mъ – CŽg 111r p(e)t(a)rъ že ego v' er(u)s(oli)mъ povede – CIvan 117v
m. <i>et in hac rupe per biennium pavisti</i> – De s. Maria Magdalena	m. va ovoi raspaline učuvala i shranila za vse ovo leto – CŽg 11v i v se raspali vse l(ê)to snab'dila esi – CIvan 118r
n. <i>sic diebus singulis angelicis manibus in ethera sublevata celestium agminum dulcissimam jubilationem septenis vicibus per singulos dies corporeis auribus audire promerui.</i> – De s. Maria Magdalena	n. i na vsaki dan' esamъ an'j(e)li vzdvignena v zrache svetle odnudeže pesan' preslav'nuû ž (= 7) kratъ na dan' dosto'ina bēhъ slišati – CŽg 113v na vs(a)ki d(a)nъ an'j(e)li es(a)mъ vzosima v zracē s(vê)tlê v' tomžde prēsl(a)vnûû pē ^s (anъ) · na ž [= 7] vr(ê)m(e)nъ b(oži)hъ slišati dos'toina – CIvan 120r
o. <i>et omnia loca, in quibus dominus passus est, mortuus et sepultus, et alia plura loca ostendit</i> – De s. Maria Magdalena	o. vsa mesta v kih' e g(ospod)ъ muku strpelъ i mučen' i umorenъ i pogrebenъ i ina mnoga mesta bēhъ – CŽg 112r i v'sa mēsta t(e)bi v' nih že g(ospod)ъ m(u)ku tr'pi mučen' umorenъ i pogreben' · i ine mn(o)ge m(u)ke mista s'kaza – CIvan 118v
p. <i>in aliquo itinere</i> – De s. Maria Magdalena	p. puti – CŽg 109v v(ъ) p(u)ti – CIvan 116r
r. <i>Et post duos annos dierum, misit rex principem tributorum in civitates Juda.</i> – 1Mach 1,30	r. po dnehъ lētu dvoû posla c(êsa)rъ kneza vzemlûča dani v gradi iûdêiskie – BrVO 409a
s. <i>in Mariae Magdaleneae custodia relinquentes proficisci coeperunt</i> – De s. Maria Magdalena	s. pustiše v ruce b(la)ž(e)nie marie magdaleni vidoše v putъ g(ospo)danъ – CŽg 109v v ruci m(a)rîi pu ^s tiše i idu – CIvan 116r

t. ob pecunie exactionem in compedibus teneretur – De s. Maria Magdalena	t. za dlgb̃ dinari va uzu i v puta želez'na postavljen' biše – CŽg 116r niki za dl'gb̃ dinari b(ê)še v' uzu i v'puta vsaženb̃ – CIvan 122v
---	--

Uz imenicu *nebo* pojavljuje se prijedlog *na* (31a). Riječ je o imenici uz koju se i prijedlog *de* prevodi drukčije nego što je uobičajeno. Ta je imenica u kršćanskome svijetu vrlo česta, pa je možda prijevod drukčiji pod utjecajem govornoga jezika. Prijedlog *na* pojavljuje se kao prijevodni ekvivalent prijedloga *in* i uz druge imenice, najčešće kad je riječ o predmetima na koje se nešto stavlja s gornje strane (31b). U primjeru (31c) prijedložni izraz s prijedlogom *in* može biti shvaćen i mjesno (na mjestu gdje je rat/vojska) i vremenski (u vrijeme kad se rat odvijao). U tekstu iz *Žgombićeva zbornika* prijedložni je izraz preveden izrazom s prijedlogom *na* i imenicom *vojska*, a u primjeru iz *Ivančićeva zbornika* preveden je prijedložnim izrazom s prijedlogom *v* i imenicom *rvane*.

(31) Prevođenje prijedloga *in* prijedlogom *na*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>In cuius morte visa est Magdalena iuxta feretrum cum angelis astitisse et eius animam quasi columbam candidam cum laudibus in celum sustulisse.</i> – De s. Maria Magdalena	a. v negože semrti bi videna b(la)ž(e)na mari<ê> magdalena sa anj(e)li pri posteli ego i d(u)šu ego va obraze goluba bêla anj(e)li na nebesa s velikoû radostiû ponesoše – CŽg 115v v nego že s'mr'ti vidina e(stb̃) b(la)ž(e)na m(a)riê m(a)gd(a)l(ê)na i sa anj(e)li · pri odri ego · i nega d(u)šu v' obr(a)zi guluba (sic!) bêla sa sl(a)voû na n(e)b(e)sa v'znašaûčb̃ – CIvan 122v
b. <i>qui dum in feretro a parentibus ploraretur</i> – De s. Maria Magdalena	b. koga negovi na nosilih̃ noseče i plakahu se nega – CŽg 114v ego že svoi emu na odri nesihu i plačuče se – CIvan 121v
c. <i>Miles quidam, qui singulis annis ad corpus beate Marie Magdalene venire consueverat, in prelio occisus est</i> – De s. Maria Magdalena	c. po tom'e edan' vitez̃ bi ki običaj imeše na vsako leto prihaēti k telu b(la)ž(e)nie marie magdalenī · i prigoda se nemu na voisku iti i na toi vo'iske ub'eñ bi – CŽg 114v po sih že bê vitez' edañ · ki na vs(a)ko lêto k' t(ê)lu b(la)ž(e)nie m(a)rie m(a)gd(a)l(ê)ni · pohajati obikal̃ b(ê)še · i v' rvani bi ub'eñ – CIvan 121v

U primjeru iz *Ivančičeva zbornika*: *ka poli kr(i)žb g(ospo)dni mucu bē* nejasno je je li riječ o adnominalnome dativu¹²² ili o besprijedložnome lokativu jer je u latinskome tekstu na tome mjestu ablativ s prijedlogom *in* (*quae juxta crucem in domini passione fuit*). Ako je riječ o besprijedložnome lokativu, to dokazuje da je latinski tekst morao biti rano preveden jer je besprijedložni lokativ već u staroslavenskome zastarjelica.

Prijedložni izraz *in medio* prevodi se značenjski bliskim prijedlogom *među*, a katkad se i sam prijedlog *in* prevodi tim prijedlogom. Prijedlog *među* uz lokalizator koji označava skup jedinki značenjski je blizak prijedlogu *v*.¹²³

(32) Prevođenje prijedloga *in* prijedlogom *među*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>elevata a terra, stans in medio angelorum</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>dvig'nenu ·b̃· (= 2) lakta i stoeću meû an'j(e)li</i> – CŽg 113v <i>stoeću ·b̃· [= 2] lakt'i v'zdvignenu · a ona meû an'j(e)li stoêše</i> – CIvan 120v
b. <i>tunc suscipiatur in congregationem</i> – Reg. s. Benedicti	b. <i>togda priêty budi · meŭ brat'û</i> – RegBen 38v

Uz imenice koje označavaju prostor ili mjesto katkad se prijedlog *in* ne prevodi doslovno, nego se cijeli prijedložni izraz prevodi prostornim priložima.

(33) Prevođenje prijedložnoga izraza s prijedlogom *in* prostornim priložima

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>in loco angelicis manibus praeparato per XXX annos incognita mansit.</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>poče mesto že ono ei an'j(e)lom̃ ugotovano i tu prebi ·j̃· (= 30) i ·b̃· (= 2) leti · · i nevide čl(ovêk)a vsa leta ·siê ·</i> – CŽg 112v <i>· i mēsto ei an'j(e)l(o)m̃ ugotovano ·j̃· [= 30] i ·b̃· [= 2] l(ê)ti b'rez' videniê lûdi prebi</i> – CIvan 119r
b. <i>aspexit, qualiter angeli ad predictum locum, in quo beata Maria Magdalena morabatur, discendebant et eam in ethera</i>	b. <i>vide očito an'j(e)li kade b(la)ž(e)na mari<ê> magdalena prebivaše · nishoêhu i</i>

¹²² I u *Žgombičevu* je *zborniku* zabilježen jedan primjer adnominalnoga dativa: *de'la spaseniû*.

¹²³ Gadžijeva i dr. 2014: 276.

<i>sublevabant et post hore spatium ad eundem locum cum divinis laudibus revocabant. – De s. Maria Magdalena</i>	<i>po godine stečeniê k tomue mestu prihodeçi pesni poêhu – CŽg 112v</i> <i>vidi êk(o) anĵ(e)li prie rečenomu mēstu · idêže b(la)ž(e)na m(a)riê magd(a)lêna pr(ê)bivaše niz'shoždahu · i po godini stečeniê k' tomue mēstu prihodeče poêhu – CIvan 119v</i>
--	--

Prijedlog *in* upotrebljava se i za izricanje vremena. Tada se prijedlog *in* prevodi prijedlogom *v*. U primjeru (34b) prijedložni se izraz ne prevodi doslovno.

(34) Prevođenje prijedloga *in* u vremenskome značenju prijedlogom *v*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>quae in tempore – De s. Maria Magdalena</i>	a. <i>ka va vrime – CŽg 107r</i> <i>êže vr[ê]me – CIvan 113v</i>
b. <i>quae juxta crucem in domini passione fuit – De s. Maria Magdalena</i>	b. <i>ka poli križb stoeçi – CŽg 107r</i> <i>ka poli kr(i)žb g(ospo)dni mucu bē – CIvan 113v</i>
c. <i>In cuius morte visa est Magdalena iuxta feretrum cum angelis astitisse et eius animam quasi columbam candidam cum laudibus in celum sustulisse. – De s. Maria Magdalena</i>	c. <i>v negože smrti bi videna b(la)ž(e)na mari<ê> magdalena sa anĵ(e)li pri posteli ego i d(u)šu ego va obraze goluba bēla anĵ(e)li na nebasa s velikoû radostiû ponesošē – CŽg 115v</i> <i>v nego že s'mr'ti vidina e(stb) b(la)ž(e)na m(a)riê m(a)gd(a)l(ê)na i sa anĵ(e)li · pri odri ego · i nega d(u)šu v' obr(a)zi guluba (sic!) bela sa sl(a)voû na n(e)b(e)sa v' znašaûcē – CIvan 122v</i>

Trenutak kad se nešto događa može se u latinskome izreći i besprijedložnim ablativom. I u hrvatskome se crkvenoslavenskom vrijeme može izreći besprijedložno. Međutim, prevoditelji većinom latinske besprijedložne ablative vremena prevode prijedložnim izrazom s prijedlogom *v*.

(35) Prevođenje besprijedložnih ablativa vremena

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Sequenti igitur nocte</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>v drugu že nočb</i> – CŽg 108r <i>v' druguū že n(o)čb</i> – CIvan 114v
b. <i>Tertio vero sub intempestae noctis silentio</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>v tretu že nočb</i> – CŽg 108r <i>v' tretuū že nočb</i> – CIvan 114v
c. <i>Temporibus autem Karoli Magni</i> – De s. Maria Magdalena	c. <i>va vrime že karla krala velikago</i> – CŽg 114r <i>va vr(ê)me krala velikoga</i> – CIvan 120v
d. <i>Nocte igitur</i> – De s. Maria Magdalena	d. <i>v tu že noč'</i> – CŽg 114v <i>noč' že tu</i> – CIvan 121r
e. <i>In ipsa autem nocte</i> – De s. Maria Magdalena	e. <i>v tu že nočb</i> – CŽg 114v <i>v' toi že n(o)či</i> – CIvan 121r
f. <i>quadam nocte</i> – De s. Maria Magdalena	f. <i>v ednu nočb</i> – CŽg 116r <i>v' niku n(o)čb</i> – CIvan 122v
g. <i>Tempore</i> – In f. ss. Processi et Martiniani	g. <i>va vrême</i> – BrLab ₁ 75d
h. <i>die isto</i> – Hymn.	h. <i>v' d(b)nъ sa</i> – CPar 135v
i. <i>tertia die resurrexit a mortuis</i> – Ord.	i. <i>v' tretu d(b)nъ v'skr'se o' mr'tvihъ</i> – MNov 260a

Prijedložni izraz s prijedlogom *in* prevodi se prijedložnim izrazom s prijedlogom *v* ili *na* i u primjerima u kojima se izražava preneseno značenje.

(36) Prijedložni izrazi s prijedlogom *in* u prenesenome značenju

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>quam sibi adoptaverat in filiam</i> – Est 2,15	a. <i>ûže s(e)bê pos(i)nilъ b(ê)še v h'čerbъ</i> – BrN ₂ 236a
b. <i>et ecce nationes convenerunt adversum nos ut nos disperdant: tu scis quae cogitant in nos.</i> – 1Mach 3,52	b. <i>vsi narodi podoše (sic!) protivu namъ · da ni rasprudetъ · ti vêsi êže misletъ na nasъ</i> – BrVO 416b

c. <i>Nam ab ea septem daemonia expulit in suo amore eam totaliter accendit</i> – De s. Maria Magdalena	c. ki ·ž· (= 7) besi izž nee izag'na i v svoei lûb'vi krepko utvrđi ū – CŽg 106v iz nee že h(r̥st)ḅ iz'gna ·ž· [= 7] bêśḅ · i v svoei lûb'vi kr(ê)pko utvr'di – CIvan 113r
d. <i>apparuit in visu</i> – De s. Maria Magdalena	d. v obraze – CŽg 108r v' obrazi – CIvan 114v
e. <i>et debilis tam saeva inundatione fluctuum quassati gravissimis angustiiis urgerentur, in tantum, quod in ea subito dolor partus irruit et inter angustias ventris et pressuras temporis filium parturiens expiravit.</i> – De s. Maria Magdalena	e. i oslabena od vln' s mučeniê · abie že vpade v tugu i v bedu i v bolezan' veliû zelo i v nevoli onoi ležeći sina rodi živa a sama umre – CŽg 109v oslabiena ot vl'nḅ s'mučeniê v' tugu · i v' bêdu veliû i v bolizanḅ v'pade · i v bêdi toi s(i)na rodi živa · sama že um'ri – CIvan 116r
f. <i>si forte mulier prae dolore in extasi posita adhuc valeat respirare.</i> – De s. Maria Magdalena	f. kako žena v bolesti i v strase stuži eda kako vaspety duhḅ va nu vratit' se – CŽg 110r eda k(a)ko ž(e)na v' bolêzni zabila se e · eda k(a)ko duhḅ va nû vrati se – CIvan 116v
g. <i>In beatam tamen Mariam Magdalenam devotionem magnam habens</i> – De s. Maria Magdalena	g. a imeše v blaženoj mari magdalenj veliko ufanje – CŽg 115r da v b(la)ž(e)nu m(a)riû veliko up'van'e imêše – CIvan 122r

Niz je primjera u kojima tekst nije preveden doslovno, pa se značenje izraženo prijedlogom *in* ne prevodi ili se prevodi besprijedložno.

(37) Prijedložni izrazi s prijedlogom *in* koji nisu doslovno prevedeni

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>vidit puerulum more solito in litore maris cum lapillis ludentem</i> – De s. Maria Magdalena	a. i tudie vidêše otroče igraûč' i zakrivaûč' se – CŽg 111r viditi otroče igraûčḅ i zakrivaûč' se – CIvan 117v
b. <i>ab angelis in ethera elevabatur</i> – De s. Maria Magdalena	b. anĵ(e)lskimi rukami ·ž· (= 7) kratḅ dvizaše se – CŽg 112v anĵ(e)lskimi se r(u)kami v'zdizaše – CIvan 119r

4.4. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *post*

Prijedlog *post* ('poslije', 'nakon') najčešće se prevodi prijedlogom *po*. Prijedlog *po* u suvremenome hrvatskom ima širok spektar značenja i dolazi s akuzativom i lokativom. U hrvatskome crkvenoslavenskom taj prijedlog može doći i s dativom i s lokativom i s akuzativom. Jedno je od značenja prijedloga *po* s lokativom i danas vremensko koje označava da nešto neposredno slijedi nakon čega (npr. *Po završetku nastave otišao je doma*). Od općega značenja slijeđenja razvilo se i vremensko 'nakon'.¹²⁴

(38) Prevođenje prijedloga *post* prijedlogom *po*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>post resurrectionem</i> – Lectio s. Margaritae	a. <i>po muci i po vskresen'i</i> – COxf 24c
b. <i>post mortem ejus</i> – 1Mach 1,10	b. <i>po smrti ego</i> – BrVO 408a
c. <i>et filii eorum post eos annis multis</i> – 1Mach 1,10	c. <i>i s(i)nove ih̃ po nih̃ po mnoga lêta</i> – BrVO 408a
d. <i>Et post duos annos dierum, misit rex principem tributorum in civitates Juda.</i> – 1Mach 1,30	d. <i>po dnẽh̃ lētu dvoû posla c(êsa)r̃b kneza vze mlûca dani v gradi iûdêiskie</i> – BrVO 409a
e. <i>post haec</i> – 1Mach 3,55	e. <i>po sih̃ že</i> – BrVO 416b
f. <i>Sed post Seleuci vitae excessum</i> 2Mach 4,7	f. <i>da po seleuka po pravdê prêgrêšen'ê</i> – BrVO 427b
g. <i>Et post triennii tempus</i> – 2Mach 4,23	g. <i>i po trilêtostviê vrêmene</i> – BrVO 428a
h. <i>Post adscensionem igitur domini scilicet anno XIV. a passione</i> – De s. Maria Magdalena	h. <i>po vzneseni g(ospo)dni četvrnadesete lêto od' muki g(ospo)dne</i> – CŽg 107r <i>po vznesen'i ubo g(ospo)dne</i> – CIvan 113v
i. <i>et post hore spatium ad eundem locum cum divinis laudibus revocabant.</i> – De s. Maria Magdalena	i. <i>i po godine stečeniê k tomue mestu prihodeći pesni poêhu</i> – CŽg 112v <i>i po godini stečeniê k' tomue mêstu prihodeće poêhu</i> – CIvan 119v
j. <i>post cujus exitum</i> – De s. Maria Magdalena	j. <i>po neeže prestavlen'i</i> – CŽg 114r <i>po nee že prêst(a)vl(e)ñi</i> – CIvan 120v

¹²⁴ Gadžijeva i dr. 2014: 274.

k. <i>post mortem suam juxta ipsam se sepeliri precepit.</i> – De s. Maria Magdalena	k. <i>paki potom' toga zapoveda i samъ svoje telo položiti po semrti pri nei</i> · – CŽg 114r <i>i po s(b)mr(b)ti svoei pri nei t(ê)lo svoe položiti</i> – CIvan 120v
l. <i>Et Jesum, dictum fructum ventris tui nobis post exilium ostende</i> – Ant.	l. <i>i is(us)a bl(až)eni plod' črêva tvoego · nam' po sem' iz'šastbi pokaži</i> – CPar 195rv
m. <i>post passionem Domini</i> – Lectio s. Hieronimi	m. <i>po mucê g(ospod)ni</i> – BrN ₂ 418d
n. <i>et a septuagesima usque post octavam penthecostes</i> – Rub.	n. <i>i ot vskrêšena do osm' d(b)ni po p(e)tikostehъ</i> – MVat ₄ 1a
o. <i>Post resurrectionem Dmini nostri Jesu Crhisti et gloriose ascensionis eius in caelum ad patrem omnipotentem</i> – Lectio s. Margaritae	o. <i>po slavnom' nego vz'nesen'i n(a) n(e)bo k b(og)u o(t)cu svoemu vsemogučemu</i> – COxf 24c
p. <i>Post magnam autem horam clausis oculis emisit lacrimas infinitas</i> – In s. Elizabethi	p. <i>po m'nozê že časê zatvori oči · i ispusti sl'zi</i> – BrLab ₁ 154b
r. <i>Post triduum</i> – Lectio de Josepho	r. <i>po tih'že dnêh'</i> – COxf 20a
s. <i>Post duos annos</i> – Lectio de Josepho	s. <i>po dviû že letu</i> – COxf 20a
t. <i>Et post haec habitabit deus cum hominibus in terris videndus</i> – Vita Adae et Evae	t. <i>i po sem' abitati vačnet' b(og)b s č(lovê)ki na zem'li vidimo</i> – CŽg 36v
u. <i>Post vigilias</i> – Reg. s. Benedicti	u. <i>po ûtrni</i> – RegBen 18r
v. <i>Post sex dies venit mors Adae</i> – Vita Adae et Evae	v. <i>po šestih' dneih' hočet' umreti adamъ</i> – CŽg 39v

U primjeru (39a) uz prijedlog *po* pojavljuje se i prilog *potom*, a u primjeru (39b) prijedložni izraz *post hoc* preveden je prilogom *potom* koji se zapravo sastoji od prijedloga *po* i zamjenice *tom* koja je i formalni korespondent latinskoj zamjenici *hoc*.

(39) Prevođenje prijedloga *post* prilogom *potom*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>post longum igitur tempus</i> – De s. Patricio	a. <i>potom po d'lgih vremenih' vrimenih'</i> – COxf 47a
b. <i>post hoc</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>potom'e</i> – CŽg 108r <i>potom'že</i> – CIvan 114v

Prijedlog *post* prevodi se i prijedlogom *za*. Prijedlog *za* ima i prostorno značenje, kojim se izriče da je nešto i prostorno i vremenski iza čega.

(40) Prevođenje prijedloga *post* prijedlogom *za*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>exeat post me</i> – 1Mach 2,27	a. <i>izidi za mnoû</i> – BrVO 411b
b. <i>post eos</i> – 1Mach 5,33	b. <i>za nimi</i> – BrVO 420a
c. <i>post eum</i> – 1Mach 5,43	c. <i>za nimb</i> – BrVO 420c

4.5. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *propter*

Prijedlog *propter* jedan je od prijedloga koji označavaju uzrok, značenje mu je najbliže hrvatskomu prijedlogu *zbog*, a vrlo rijetko može imati i svoje izvorno prostorno primjesno (adlokalno) značenje ('blizu').

Taj se prijedlog najčešće prevodi inačicama prijedloga *skvožê* (*skoze/skozi/skvoze/skrozi/skožê*), koji dolazi ispred imenice za razliku od poslijeloga *radi*, kojim se također prijedlog *propter* prevodi. Prijedlog *skvožê* prijedlog je koji primarno ima prostorno značenje blisko značenju hrvatskoga prijedloga *kroz*. Iz prostornoga se značenja izvodi značenje sredstva.¹²⁵ Iz značenja sredstva proizlazi i uzročno značenje.¹²⁶ Inačice prijedloga *skvožê* kao prijevodni ekvivalenti latinskoga prijedloga *propter* primjeri su takve uzročne uporabe.¹²⁷ Zanimljiv je primjer (41c) u kojemu je isti latinski primjer u *Ivančičevu zborniku* preveden prijedlogom *s'kozi*, a u *Žgombićevu zborniku* prijevodom *za*.

(41) Prevođenje prijedloga *propter* prijedlogom *skvožê*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>leges etiam adhuc optime custodirentur, propter Oniae pontificis pietatem</i> – 2Mach 3,1	a. <i>aće prêdobri hranili se bi · skožê onie arhierêê razloženie i m(i)l(o)stinû</i> – BrVO 424d
b. <i>existimans se prae superbia terram ad navigandum, pelagus vero ad iter</i>	b. <i>mne sebe ot gr'dine v z(e)mlû vistinu ka korableniû · pučinu že puta dêêniû privesti imuča · skvožê misli vznesenie</i> – BrVO 430c

¹²⁵ I u hrvatskome jeziku često će se prijedlog *kroz* upotrebljavati i u neprostornim značenjima iako se takva njegova uporaba uglavnom smatra nestandardnom (npr. *Kroz igru učimo. Kroz rad napredujemo.* itd.)

¹²⁶ I u suvremenome hrvatskom bliska su značenja rečenica kao što je *Kroz rad smo napredovali. i Zbog rada smo napredovali.*

¹²⁷ V. Gadžijeva i dr. 2014: 226-227.

<p><i>agendum deducturum propter mentis elationem. – 2Mach 5,21</i></p> <p>c. <i>Sicut hi qui praeparant convivium, et quaerunt aliorum voluntati parere propter multorum gratiam, libenter laborem sustinemus. – 2Mach 2,28</i></p> <p>d. <i>propter vehementissimum solis ardorem – De s. Maria Magdalena</i></p> <p>e. <i>Frater autem lector hebdomadarius accipiat mixtum, priusquam incipiat legere, propter communionem sanctam – Reg. s. Benedicti</i></p> <p>f. <i>Ieiunium a priore frangatur propter hospitem – Reg. s. Benedicti</i></p> <p>g. <i>Sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos. – Reg. s. Benedicti</i></p> <p>h. <i>Et multa mala ostendi vobis propter diem meum dominicum – Epistola de caelo missa</i></p> <p>i. <i>propter brevitatem noctium – Reg. s. Benedicti</i></p> <p>j. <i>et propter diem meum dominicum, quem non custodistis – Epistola de caelo missa</i></p> <p>k. <i>propter sanctam resurrectionem meam – Epistola de caelo missa</i></p> <p>l. <i>Propter iniquitates vestras – Epistola de caelo missa</i></p> <p>m. <i>Seniorem tamen unum, aut duos, semper cum fratribus dimittendum propter disciplinam – Reg. s. Benedicti</i></p> <p>n. <i>Et scitote, quod si non feceritis, in parvo tempore peribitis propter incredulitatem vestram – Epistola de caelo missa</i></p> <p>o. <i>propter me honorati estis – Epistola de caelo missa</i></p>	<p>c. <i>êkože si iže prigotovlaûť brakъ i ičitъ (sic!) družêhъ toli (sic!) postoêti skožê množêhъ m(i)l(o)stъ radi · trud' trъpimъ – BrVO 424bc</i></p> <p>d. <i>s'kozi sil'ni z'noi sln'čni – CIvan 113</i></p> <p>e. <i>a bratъ ki črezъ n(e)d(ê)lû čte · prêd' čteniem' založi e skozi priêťe têla b(o)žîê i krvi – RegBen 25v</i></p> <p>f. <i>skrozi gosti ot priura postъ izlomlenъ budi – RegBen 34v</i></p> <p>g. <i>i esamъ v tomъ usil'i moč'ni · skozi onogo ki nasъ estъ oblûbilъ – RegBen 15v</i></p> <p>h. <i>i eziki zlie i vse skožê s(ve)tu n(e)d(ê)lû – CPar 285v</i></p> <p>i. <i>skozi malu nočъ – RegBen 18v</i></p> <p>j. <i>skožê s(ve)tu n(e)d(ê)lû ke vi ne shraniste – CPar 287v</i></p> <p>k. <i>skoze dan s(ve)tie nedele – ČŽg 70r</i></p> <p>l. <i>skožê zlobu vašu i skožê nevêru vašu – CPar 243r</i></p> <p>m. <i>da starca ednoga ili ·b· vsagda s'brat'û ostavi skrozi naukъ – RegBen 37r</i></p> <p>n. <i>ače li ne stvorite to v malê pogibnete za nevêrstvo vaše skožê zlobu v(a)šu – CPar 290v – 291r</i></p> <p>o. <i>skožê ime moe – CPar 291r</i></p>
--	--

p. <i>et faciam vos incurrere sub pedibus equorum saracenorum propter sanctam resurrectionem meam</i> – Epistola de caelo missa	p. <i>i stvoru vasъ umrěti podъ nogami konъ sracěnskihъ skožě s(ve)tu n(e)d(ě)lû</i> – CPar 287r
r. <i>hic ostendit propheta, si a bonis eloquis interdum propter taciturnitatem</i> – Reg. s. Benedicti	r. <i>kaže pr(o)r(o)kъ · ako ot doriň (sic!) riči skrozi dobro mlčanъe</i> – RegBen 12r
s. <i>et abstuli ab oculis vestris propter peccata vestra, quia non custodiatis diem sanctum sominicum</i> – Epistola de caelo missa	s. <i>i vъzmu e ot očiû vašiû skožě grěhi vaše eže bi ne strégoste d(ь)ne moego s(ve)tie n(e)d(ě)le</i> – CPar 285rv
t. <i>Propter sanctam ressurectionem meam</i> – Epistola de caelo missa	t. <i>skoze dan s(ve)tie nedele</i> – CŽg 7v

Prijedlog *propter* prijevodi se i prijedlogom *radi* koji dolazi nakon riječi na koju se odnosi, tj. zapravo je riječ o poslijelogu (postpoziciji). U primjeru (42d) zanimljivo je da prijedlog razdvaja imensku skupinu, a u primjeru je (42j) prijedlog upotrijebljen ispred imenice, a ne iza. Moguće je da je prevoditelj preveo prijedlog ispred imenice potaknut latinskim redom riječi. Prijedlog se *radi* kao ekvivalent prijedlogu *propter* najčešće pojavljuje u biblijskome tekstu *Knjige o Makabejcima*.

(42) Prevođenje prijedloga *propter* prijedlogom *radi*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Considerantes enim multitudinem librorum, et difficultatem volentibus aggredi narrationes historiarum propter multitudinem rerum</i> – 2Mach 2,25	a. <i>smatraûće množastviê knigъ i usiliê hotećimъ zapustiti spovědaeni postavъ množastviê radi veći</i> – BrVO 424b
b. <i>nam propter eum Dominus tibi vitam donavit.</i> – 2Mach 3,33	b. <i>êko ego radi · tebê g(ospod)ъ životъ podalъ estъ</i> – BrVO 426c
c. <i>propter impii, et non sacerdotis Jasonis nefarium, et inauditum scelus</i> – 2Mach 4,13	c. <i>prêbivanie nečistago radi i ne erêê nazona · nerekomoe i neslišanoe pregrêšenie</i> – BrVO 427c
d. <i>propter praesentes autem datae sunt in fabricam navium triremium.</i> – 2Mach 4,20	d. <i>budućih že radi dani biše v tegъ korabalъ · troevesel'niň</i> – BrVO 428a
e. <i>Contristatus itaque animo Antiochus propter Oniam, et flexus ad misericordiam</i> – 2Mach 4,37	e. <i>stuživ' se takožde d(u)homъ antioň · onie radi i prêklon se k' z(e)mli i izliê slъzi</i> – BrVO 428d

f. <i>Menelaus autem, propter eorum, qui in potentia erant, avaritiam, permanebat in potestate, crescens in malitia ad insidias civium.</i> – 2Mach 4,50	f. <i>menelaus' že onihъ radi iže v' êrosti bêhu · skupostъ prêbivaše vъ vlasti raste v zlobê · i k' zasadamъ graênъ</i> – BrVO 429bc
g. <i>Quapropter omnes rogabant in bonum monstra converti.</i> – 2Mach 5,4	g. <i>česo radi vsi molahu · v dobro pokaznê obratiti se</i> – BrVO 429c
h. <i>non considerabat quod propter peccata habitantium civitatem, modicum Deus fuerat iratus: propter quod et accidit circa locum despectio</i> – 2Mach 5,17	h. <i>ne smatraše da grêhъ radi obitaûcihъ v gradê · v malê g(ospod)ъ bil' bi razgnêval se · česo radi i priklûči se · prêmo mêstu prêzrêniê</i> – BrVO 430b
i. <i>Verum non propter locum, gentem: sed propter gentem, locum Deus elegit.</i> – 2Mach 5,19	i. <i>vistinu ne mêsta radi lûdi · na lûdi radi · g(ospod)ъ mêsto izbralъ estъ</i> – BrVO 430c
j. <i>propter dissensionem et plagam quam fecit in terra, ut tolleret legitima, quae erant a primis diebus</i> – 1Mach 3,29	j. <i>radi malo vladanii · i êzvu ûže stvori v z(e)mli · da vzel bi bezakon' naê (sic!) · êže b(êh)u ot prvihъ dni</i> – BrVO 415b
k. <i>occidit multos pueros Herodes propter Dominum</i> – Ant.	k. <i>izbi mnog[o] otročet' · irud' g(ospod)a radi</i> – BrVO 57b
l. <i>Primum quod ex fornicatione natus est, secundo quod pro nativitate tua in Bethleem infantum interfectio facta est, et propter te facta est</i> – Ev Nicod II,9	l. <i>prvo da ot lûbodêên'iê roenъ esi drugo da rodъ tvoî vъ vitlêomê irudъ modence izbi · tebe rad[i]</i> – FgNic 1d

Prijedlog *propter* prevodi se i prijedlogom *za*. U suvremenome je hrvatskom jedno od rubnih značenja prijedloga *za* i uzročno.¹²⁸

(43) Prevođenje prijedloga *propter* prijedlogom *za*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>propter pulchritudinem eius</i> – Lectio s. Margaritae	a. <i>za lipotu nee</i> – COxf 24d
b. <i>propter incredulitatem tuam</i> – Lectio s. Margaritae	b. <i>za neveru tvoû</i> – COxf 25c
c. <i>propter vehementissimum solis ardorem</i> – De s. Maria Magdalena	c. <i>za sil'ni znoi slnačni</i> – CŽg 106v

¹²⁸ Na Hrvatskome jezičnom portalu navodi se pod 2. d značenje: uzrok od kojeg potječe ono što se kazuje glagolom ili drugom riječju; zbog [*platio je za pogrešku* = *platio je pogrešku*].

d. <i>cogitavi ut disperderem vos de superficie terrae, propter incredulitatem vestram</i> – Epistola de caelo missa	d. <i>pomisli^h pogubiti vi ot^h lic[a] vsee z(e)mle · za nevêrstvo vaše</i> – FgEpist 1v
e. <i>Pendente igitur propter absentiam ministri negotio: fratres propter aestivum colorem corpus in capsellam ligneam incluserunt</i> – In translatione s. Antonii	e. <i>i za volû toga da ne b(ê)še on'dê ministra · fratri za veliku teplinu to t(ê)lo b(la)ž(e)no zatvoriše v' skrinû d'rivenu</i> – BrBar 523b

Prijedlog *propter* prevodi se i uzročnim prijedlogom *ciĉa*, koji najčešće dolazi kao poslijelog (postpozicija) iza riječi. Međutim, u primjerima (44b) i (44d) dolazi ispred zamjenice na koju se odnosi.

(44) Prevođenje prijedloga *propter* prijedlogom *ciĉa*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Beata es, Eva, propter Adam</i> – Vita Adae et Evae	a. <i>blažena esi eugo adama ciĉa</i> – CFat 9v
b. <i>Quoniam propter te expulsus sum et alienatus de gloria mea</i> – Vita Adae et Evae	b. <i>zač' ciĉa vas' spuen' esam' od' slavi moee</i> – ČŽg 32v – 33r
c. <i>Propter timorem Dei</i> – Lectio de Josepho	c. <i>straha ciĉ' b(o)žiê</i> – COxf 21cd
d. <i>Et propter te eiectus sum in terram</i> – Vita Adae et Evae	d. <i>i ciĉa vas' iz'vržen' esam' na zemlû</i> – ČŽg 33r

U primjeru (45) u dvije se uzastopne rečenice pojavljuje prijedlog *propter*, koji je različito preveden. Prvi je put prijedlog preveden prijedlogom *ciĉa*, kojim se u tekstu *Život Adama i Eve* obično prijedlog *propter* prevodi. Drugi se put prijedlog prevodi prijedlogom *za*, ali ispred prijedloga nalazi se izraz *zač^h zač'*. Prvi je *zač^h* prijevod uzročnoga veznika *quia*, a drugi je *zač'* vjerojatno pogreška, ali postoji mogućnost da je spoj *zač' za* prevoditelju ekvivalent latinskoga prijedloga *propter*.

(45) Različito prevođenje prijedloga *propter* u istome tekstu

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Quoniam propter me iratus est tibi dominus deus vis interficere me, ut moriar. Et forte introducet te dominus</i>	<i>zač' ciĉa mene sredit' est^h g(ospo)din' b(og)^h · i zato ako mene ubieši i ê umru eda</i>

<i>deus in paradisum, quia propter meam causam expulsus es inde.</i> – Vita Adae et Evae	<i>si tebe vpela g(ospo)din' b(og)b v rai začb zač' za moû krivnu spuen' esi</i> – ČŽg 31r
---	---

Prijedlog *propter* uz pokaznu i odnosnu zamjenicu ne prevodi se doslovno. U primjeru (46a) uzročno je značenje pretvoreno u vremensko. Uzročnost uvijek podrazumijeva i vremensku prethodnost pa obuhvaća i vremensko značenje. U primjeru (46b) tekst nije doslovno preveden i različito je preveden prijedlog u dvama zbornicima. U primjeru (46c) prijedlog i zamjenica pretvoreni su u prilog koji se zapravo sastoji od prijedloga *za* koji je jedan od načina prevođenja prijedloga *propter* i pokazne zamjenice *to*, koja je prijevod latinske pokazne zamjenice *hoc*.

(46) Prevođenje prijedloga *propter* uz pokaznu i odnosnu zamjenicu

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Quapropter</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>i potom'</i> – ČŽg 108v <i>i potom'</i> – CIvan 122r
b. <i>Propter hoc, inquit Magdalena</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>k nimaža (sic!) b(la)ž(e)na mariê odgovori i reče</i> – ČŽg 109r <i>v(b) tomžde b(la)ž(e)na m(a)riê otvêća</i> – CIvan 115v
c. <i>propter hoc</i> – Vita Adae et Evae	c. <i>i zato</i> – ČŽg 35v

4.6. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *super*

Prijedlog *super* u latinskome ima nadmjesno (supralokalno) značenje podudarno s hrvatskim prijedlozima *iznad* ili *nad*. Međutim, u određenim je značenjima taj prijedlog blizak prijedlogu *in* u značenju hrvatskoga prijedloga *na* jer je ono što se nalazi na čemu ujedno i iznad toga. Razlika je u značenju prijedloga *na* i *nad* to što prijedlog *nad* ima ekskluzivno značenje, a prijedlog *in* inkluzivno.¹²⁹ Zbog te je bliskosti značenja tih dvaju prijedloga u korpusu prijedlog *super* najčešće preveden prijedlogom *na*. Prijedlozi *na* i *nad* i etimološki su povezani. Prijedlog je *nad* izveden iz izvornoga *na* dodavanjem sufiksa *-d*.¹³⁰

¹²⁹ Gadžijeva i dr. 2014: 275.

¹³⁰ Gadžijeva i dr. 2014: 275.

(47) Prevođenje prijedloga *super* prijedlogom *na*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Et fecerunt mala super terram</i> – 1Mach 1,55	a. <i>i stvoriše zalaê na z(e)mli</i> – BrVO 409d
b. <i>et commota est terra super habitantes in ea</i> – 1Mach 1,29	b. <i>i podviža se z(e)mli i živuće na nêi</i> – BrVO 409a
c. <i>qui dereliquerant legem Domini, et fecerunt mala super terram</i> – 1Mach 1,55	c. <i>iže ostaviše zakonъ g(ospodъ)nъ · i stvoriše zalaê na z(e)mli</i> – BrVO 409d
d. <i>aedificavit rex Antiochus abominandum idolum desolationis super altare Dei</i> – 1Mach 1,57	d. <i>sazda c(êsa)rъ an'tiohъ mr'zostmi idolъ · zapustêniê na oltari b(o)ži</i> – BrVO 409d
e. <i>super aram</i> – 1Mach 1,62	e. <i>na ol'tari</i> – BrVO 410a
f. <i>super aram</i> – 1Mach 2,23	f. <i>na oltari</i> – BrVO 411b
g. <i>quoniam inundaverunt super eos mala.</i> – 1Mach 2,30	g. <i>êkože stočaše na nihъ zalaê</i> – BrVO 411c
h. <i>super nos</i> – 1Mach 2,37	h. <i>na ni</i> – BrN ₂ 240d
i. <i>super omnes gentes</i> – 1Mach 3,25	i. <i>na vse êziki</i> – BrVO 415a
j. <i>super negotia regia, a flumine Euphrate usque ad flumen Aegypti</i> – 1Mach 3,32	j. <i>na potrêbi kraljev'skie ot rêki eufete · daže do ri(k)e eûpta</i> – BrVO 415b
k. <i>super caput suum</i> – 1Mach 4,39	k. <i>na glavi svoe</i> – BrVO 417d
l. <i>super terram</i> – 1Mach 4,40	l. <i>na lici z(e)mli</i> – BrVO 417d
m. <i>super altare</i> – 1Mach 4,50	m. <i>na oltarъ</i> – BrVO 418b
n. <i>lucernas quae super candelabrum erant, et lucebant in templo.</i> – 1Mach 4,50	n. <i>svêtilniki iže na svêtil'niki bêhu</i> – BrVO 418b
o. <i>per totam civitatem super interfectos</i> – 1Mach 5,51	o. <i>po vsem gradu na ub'enicêhъ</i> – BrVO 421a
p. <i>super sedem</i> – 1Mach 7,4	p. <i>na stolê</i> – BrPad 301a
r. <i>secundum legem super altare holocaustorum novum, quod fecerunt.</i> – 1Mach 4,53	r. <i>po zakonu na oltarъ olokavti novi · iže stvoriše</i> – BrVO 418b
s. <i>Descensus Joseph in Aegyptum, Salvatoris nostri designat descensum super terram</i> – Lectio de Josepho	s. <i>sašastie osipovo v' eûpt' êvlaet' sašastie sp(a)sit(e)la n(a)šego s'šad'ša na z(e)mlû</i> – COxf 16b
t. <i>et super regnum eius sedebit</i> – Ant.	t. <i>i na kr(a)l(ê)v'stvi ego sêdêti budet'</i> – CPar 104r

u. <i>dedit illis virtutem et potestatem super omnia demonia</i> – Ant.	u. <i>dast' im' silu i vlast' na vsêh' dêmunêh' zblîh'</i> – BrVO 309c
v. <i>haec omnia super capita eorum cadent in die iudicii</i> – Epistola de caelo missa	v. <i>a vse na glavah nih v dan sudni budet</i> – ČŽg 10r
z. <i>Super te Jerusalem</i> – Ant.	z. <i>na tebe er(u)s(a)l(e)me</i> – BrVO 14c
aa. <i>veniet super eum benedictio</i> – Epistola de caelo missa	aa. <i>pridi blagoslovenie moe na vas</i> – ČŽg 9r
bb. <i>et veniat super nos multiplex misericordia tua</i> – Or.	bb. <i>i pridi na nasъ obilno m(i)l(o)sr'die tvoe</i> – MVat ₄ 70a
cc. <i>occiderunt super facies suas clamantes</i> – Epistola de caelo missa	cc. <i>i padu nic na lica svoê vapiûci</i> – ČŽg 6r
dd. <i>Tunc veniet super terram amantissimus</i> – Vita Adae et Evae	dd. <i>potom poidet g(ospodi)n(b) na zemlû</i> – CFat 12r
ee. <i>Tu autem surge et vade ad Tigris fluvium et tolle lapsem et sta super eum in aqua usque ad collum in altitudine fluminis</i> – Vita Adae et Evae	ee. <i>A ti ubo vstani i podi na reku tigrû i vazmi kamen i stoi na nem' va vode daže do grla v glubosti reki</i> – ČŽg 31v
ff. <i>gratiaque magna erat super omnes illos.</i> – Sermo s. Augustini ep.	ff. <i>i m(i)l(o)stъ b(o)žîê velîê b(ê)še na nihъ</i> – BrN ₂ 476d

Prijedlog *super* prevodi se i prijedlogom *nad* koji mu je i formalni korespondent. Prijedlogom *nad* rijetko se prevodi prijedlog *super* u prostornome značenju (primjer (48a)). U većini je slučajeva riječ o prenesenome značenju, tj. prijedložnim se izrazom izražava odnos nadređenosti, kao što je npr. u primjerima u kojima se izražava vlast nad kim.

(48) Prevođenje prijedloga *super* prijedlogom *nad*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>et expandite super Adam</i> – Vita Adae et Evae	a. <i>i prostrate e nad telom adamlim</i> – CFat 13v
b. <i>quem regnare super ipsos noluerant</i> – Lectio de Iosepho	b. <i>komu ne hotiše da c(êsa)rstvûe nad' nimi</i> – COxf 16c
c. <i>accepta auctoritate ac potestate super omnem Aegyptum</i> – Lectio de Iosepho	c. <i>priêm' oblast' nad' nêpriêtli svoimi</i> – COxf 15c
d. <i>tu es super omnes gentes</i> – Ant.	d. <i>ti esi nada vsêmi narodi</i> – BrVO 413a

e. <i>Tu es super omne lumen fulgens vera lux vita vivens, incomprehensibilis magnitudinis virtus – Vita Adae et Evae</i>	e. <i>ti esi nada vse svetlosti svateči se i neirečenaê i velikaê živučiê sila – CŽg 36</i>
f. <i>Tu es super angelo elevata: tu es super celos celorum exaltata – In conceptione BMV</i>	f. <i>ti esi nada v'se čini an'j(e)lskie v'z'nesena · ti esi nada v'sêmi n(e)b(e)si n(e)b(e)sê v'znesena – BrN₂ 388a</i>
g. <i>super quem continebunt reges os suum – Ant.</i>	g. <i>nad nimže udr'žati včnutê c(êsa)ri ustni svoje – FgaNov 1b</i>
h. <i>Et luxit super me omnis terra quia non est inventus qui me agnosceret – Rub. Ant.</i>	h. <i>i prosvatê se nada mnoû vsa z(e)mla · êko nêstê obrêtenê iže me znal bi – BrVO 240c</i>
i. <i>et bene tibi erit super omnem familiam meam – Lectio s. Margaritae</i>	i. <i>i dobro t(e)bi b(u)det' nad' obit(e)lû moû – COxf 25b</i>
j. <i>Duae alae super caput ipsius elevabantur, duae ad volandum extendebantur, duae vero totum velabant corpus – In s. Francisci</i>	j. <i>d'vê krilê nad' gl(a)voû ego protegnenê · d'vê nad lêtanie viprostrti · d'vê že vse t(ê)lo pokrivaeta – BrVat₆188d</i>

Uz prijedloge *na* i *nad* kao prijevodni ekvivalent s bliskim značenjem tim dvama prijedlozima pojavljuju se inačice prijedloga *vrhu*/*svrhu*/*zvrhu* koji su izvorno nastali od padežnih i prijedložno-padežnih oblika imenice *vrh*¹³¹, zbog čega taj prijedlog ima primarno prostorno značenje. U primjerima (49a – c) pojavljuje se oblik *vrhu*, u primjerima (49d – f) *svrhu*, a u primjerima (49g – i) *zvrhu*.

(49) Prijedlog *super* preveden prijedlogom *vrhu*/*svrhu*/*zvrhu*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>super frenum equi – Sermo s. Ambrosii ep.</i>	a. <i>vrhu uzdi kon'skie – BrN₂ 417d</i>
b. <i>Qui super coeli solio coruscans – Hymn.</i>	b. <i>iže v'rhu n(e)b(e)sê sêlitê – BrN₂ 339c</i>
c. <i>Qui super aquas maris ambulavit – Tit. Sermo s. Augustini ep.</i>	c. <i>iže vrhu vodê morskikh' hodi – BrVat₆ 135bc</i>
d. <i>Crucis magnum mysterium super Francisco claruit – Ant.</i>	d. <i>ot križa mnoga čudêsa se svrhu fr(a)nč(i)ska ukazaše – BrBar 422b</i>

¹³¹ Gadžijeva i dr. 2014: 284.

e. <i>Ex tractatu s. Augustini Episcopi</i> super <i>Psalmos</i> – Hom s. Augustini ep.	e. <i>iznetie s(veta)go avgust(i)na</i> svrhu <i>ps(al)ma</i> – BrVat ₅ 114c
f. <i>Crucis magnum mysterium</i> super <i>Francisco claruit</i> – In s. Francisci. Ant.	f. <i>ot križa mnoga čudêsa se</i> svrhu <i>fr(a)nč(i)ska ukazaše</i> – BrBar 422b
g. <i>De liberatione etiam</i> super <i>hoc</i> <i>matura prehabita</i> – Visitatio BVM	g. <i>ot nareeniê oêe</i> zvrhu <i>togo zrêla biv'sha</i> – BrN ₂ 446c
h. <i>et amantissime</i> super <i>eam se inclinans</i> <i>amplexum dulcissimum praestat</i> – In s. Clarae virg.	h. <i>i lûbve nose</i> zvrhu <i>nee preklanaše slatko</i> <i>û ob'ê i celova</i> – BrBar 431b
i. <i>De liberatione etiam</i> super <i>hoc</i> <i>matura prehabita</i> – Visitatio BVM	i. <i>O' nareeniê oêe</i> zvrhu <i>togo zrêla biv'sha</i> – BrN ₂ 446c

Kao prijevodni se ekvivalent prijedloga *super* pojavljuje i prijedlog *više* blizak prilogu *više*. U primjeru (50d) obliku je prijedloga dodan superlativni prefiks *prê*, pa on glasi *prêviše*.

(50) Prevođenje prijedloga *super* prijedlogom *više*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Si quis hanc epistolam scripserit, et in Ecclesia legerit coram populo, si</i> super <i>eum fuerint peccata, deleto omnia</i> – Epistola de caelo missa	a. <i>iže prepīšetŭ eplīū siŭ na drugu harŭtiŭ</i> <i>da čtet' se v cr(ê)kvahŭ lŭdemŭ aêe im(a)tŭ</i> <i>grêhi</i> više <i>gl(a)vi svoee otvrŭgu e azb</i> – CPar 292v
b. <i>Infirmorum cura ante omnia et</i> super <i>omnia adhibenda est, ut sicut re vera Christo ita eis serviatur</i> – Reg. s. Benedicti	b. <i>nemočnu bratiŭ</i> više <i>vsega obarovati</i> <i>e(stŭ) · vīstinu i kako h(rŭst)u imŭ služite</i> – RegBen 24r
c. Super <i>salutem et speciem dilexi illam, et propusio pro luce habere illam: quoniam inextinguibile est lumen illius</i> – Sap 7,10	c. više <i>sp(a)seniê i lêpoti vzlŭbih' ŭ i</i> <i>pripoložih' v svêtlost' imêti ŭ · êko</i> <i>neugašaŭciê est' svêtlost' ee</i> – MVat ₄ 109b
d. <i>Elevata est magnificentia tua</i> super <i>coelos Deus</i> – Ant.	d. <i>vzneslo se est' velič'stvo tvoe ·</i> prêviše <i>vsêh' n(e)b(e)s</i> – BrVO 297b

Katkad se kao prijevodni ekvivalent pojavljuje i prijedlog *pače*. *Pače* kao prilog označava da je neko očekivanje nadmašeno te je stoga semantički blizak prijedlogu *super* u neprostornome značenju.

(51) Prevođenje prijedloga *super* prijedlogom *pače*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>et timuit ne non haberet ut semel et bis, in sumptus et donaria, quae dederat ante larga manu: et abundaverat super reges qui ante eum fuerant.</i> – 1Mach 3,30	a. i uboě se da ne iměľ bi · ěk(o) edinoŭ i drugoviceŭ v hraně i darovan'ě ěže b(ě)še daľ přěždě prostranoŭ rukoŭ · i obilovalb b(ě)še pače c(ěsa)rŭ · iže běhu přěžde ego – BrN ₂ 242a
b. <i>adito rege, promittens ei argenti talenta trecenta sexaginta, et ex redditibus aliis talenta octoginta, super haec promittebat et alia centum quinquaginta</i> – 2Mach 4,8	b. obečavъ emu srebra talanatъ tri sta i šestъ desetъ · i ot prihodičъ oněhъ talanatъ osamъ desetъ · pače sihъ obečavaše inaě sto i petъ desetъ – BrVO 427b
c. <i>quod est super omne nomen</i> – Ant.	c. eže pače vs(a)k(o)go imene – BrN ₂ 418b
d. <i>et odor vestimentorum ejus super omnia aromata</i> – Ant.	d. i vona prez' ee pače vsěh' aromat' – BrVO 268 bc
e. <i>peccavi super numerum arenae maris</i> – Ant.	e. sьgrěsih' pače čisla pěska morskago – BrVO 315b
f. <i>quod est super omne nomen</i> – Rub.	f. eže estъ pače vsakogo imene – BrVO 235c

Prijedlog se *super* u prenesenome značenju prevodi i prijedlogom *o*.

(52) Prevođenje prijedloga *super* prijedlogom *o*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>luctum habuerunt super eos valde.</i> – 1Mach 2,39	a. i plačъ iměše o nihъ velmi – BrVO 411d
b. <i>Esto placabilis super nequitatem populi tui</i> – Ant.	b. ugodanъ budi o krivdē lŭdi tvoihъ – BrVO 433a
c. <i>Euge serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium domini tui</i> – Hom. s. Gregorii papae	c. ei dobri r(a)be i vĕrni · ěko o malē bē vĕranъ nad' mnogimi te prostavlŭ vnidi v radostъ g(ospod)a suoego – BrN ₂ 341c
d. <i>Et ideo in euangelio nihil super eo legimus</i> – Hom. s. Ambrosii ep.	d. i togo r(a)di v' e(van)j(e)lii ničtože o nemъ čtemo – BrN ₂ 434a

Prijedlog *super* rjeđe se prevodi i drugim prijedlozima ili besprijedložno.

(53) Prijedlog *super* prevodi se drugim prijedlozima ili besprijedložno

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>benedictus es super sceptrum divinitatis</i> – Ant.	a. <i>b(lagoslov)l(e)nъ esi v sedmi b(o)ž(a)stvi tvoem'</i> – MVat ₄ 6c
b. <i>super ripam iordanis stabat</i> – Ant.	b. <i>u rêki êr'dana stoe</i> – BrVO 80b
c. <i>et praestabilis super malitia Dominus Deus noster</i> – Ant.	c. <i>pokoroû ot zlobi · g(ospod)ъ b(og)ъ našъ</i> – BrVO 156d
d. <i>coquina abbatis et hospitum super se sit</i> – Reg. s. Benedicti	d. <i>kuhina opatova i gosti ot sebe budi</i> – RegBen 35r
e. <i>Haec cum audisset Eva cognovit quod diabolus suasit exire de flumine et cecidit super faciem suam in terram</i> – Vita Adae et Evae	e. <i>slišav že sie euga da dêvl' est' ki û čini iziti iz vodi tudie pade anjem' svoim' na zemlû</i> – ČŽg 32v

4.7. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *ante*

U latinskome prijedlog *ante* ima prostorno i vremensko značenje. Prostorno je značenje predmjesno (prelokalno) te obuhvaća značenja hrvatskih prijedloga *ispred* i *pred*. Vremensko značenje podudarno je sa značenjem prijedloga *prije* i *pred*. Prijedložni izraz s prijedlogom *ante* najčešće je preveden prijedlogom *pred/prêd* u obama značenjima.

(54) Prevođenje prijedloga *ante* prijedlogom *pred/prêd*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>ante januas domorum</i> – 1Mach 1,58	a. <i>prêd' dvar'mi domovъ</i> – BrVO 409d
b. <i>et ipse Dominus conteret eos ante faciem nostram</i> – 1Mach 3,22	b. <i>i samъ g(ospod)ъ stare't e prêd licemъ n(a)šimъ</i> – BrVO 415a
c. <i>Quomodo poterimus subsistere ante faciem eorum, nisi tu, Deus, adjuves nos?</i> – 1Mach 3,53	c. <i>kako vzmožemъ postoêti pred licemъ ihъ · aêe ne ti b(ož)e pomožeši namъ</i> – BrVO 416b
d. <i>ante faciem</i> – 1Mach 4,10	d. <i>pred licemъ</i> – BrVO 416d
e. <i>Sacerdotes autem ante altare cum stolis sacerdotalibus jactaverunt se, et invocabant de caelo eum, qui de depositis legem posuit, ut his qui deposuerant ea salva custodiret.</i> – 2Mach 3,15	e. <i>erei že prêd' oltaremъ egda metaše se · i vživahu s n(e)b(e)se ego · iže shranenъ zakonъ položi da simъ iže položili sutъ e · sp(a)seni hranil bi</i> – BrVO 425c
f. <i>corpusculo ante altaris prostrato crepidinem</i> – De s. Maria Magdalena	f. <i>telo nee isprostre se pred' oltaremъ</i> – ČŽg 114r

	<i>i tudie t(ê)lo ee pr(ê)d' ol't[a]remъ is'prostři se – CIvan 120v</i>
g. <i>ante te est omne desiderium meum – Reg. s. Benedicti</i>	g. <i>prêd' toboû e(stъ) vse želênie moe – RegBen 14v</i>
h. <i>in medio ante altare – Rub.</i>	h. <i>prêd' oltar' – MVat₄ 60b</i>
i. <i>sed iuste et digne plangimus ante conspectum dei – Vita Adae et Evae</i>	i. <i>i zato pravo i dostoino plačem pred' g(ospo)dinom' b(ogo)mъ – ČŽg 31v</i>
j. <i>et ante te erubesco: dum veneris iudicare. Noli me condemnare – Ant.</i>	j. <i>i prêd' toboû s'tijû se · g'da prideši suditi ne hotêi me osuditi – CPar 198v</i>
k. <i>Ego ante te aperui mare – Ant.</i>	k. <i>azъ prêd vami otvr'zъ mor[e] – FgBirb 1v</i>
l. <i>et proiciam me in terram ante portas paradisi – Meyer – Vita Adae et Evae</i>	l. <i>i vrgu se pred' vrata raiska – ČŽg 37r</i>
m. <i>et steterunt ante conspectum praesidis – Ev Nicod I,6</i>	m. <i>i stoê[še] prêdъ očima knezu – FgNic 1b</i>
n. <i>ante missam benedicuntur cineres facti de ramis benedictis preteriti anni – Rub.</i>	n. <i>pred misu bl(agoslo)viti popel' ot vêtviê bl(agoslo)viti lanê n(e)d(ê)le cvêrne maslini – MVat₄ 24c</i>

Prijedlog *ante* rjeđe se prevodi oblicima prijedloga *prêžde* (*pree*, *prije*).

(55) Prijedlog *ante* preveden prijedlogom *prêžde*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Stultum etenim est ante historiam effluere, in ipsa autem historia succingi. – 2Mach 2,33</i>	a. <i>bue ubo estъ prêe postavi isteçi · v samoe iže postavê pod'pasati se – BrVO 424d</i>
b. <i>ante diem festum Paschae – In s. Francisci</i>	b. <i>prije d(ъ)ne prazdn(i)ka paski – BrVat₆ 192a</i>
c. <i>Te lucis ante terminum – Hym.</i>	c. <i>tebe s(vê)ta prêžde konca – BrVO 14d</i>
d. <i>Ante sex dies solemnis pasche, quando venit dominus in civitatem hierusalem – Ant.</i>	d. <i>prêžde šestiû d(ъ)nъ prazdnika paski · egda pride g(ospod)ъ v grad' er(usal)em' – MVat₄ 72a</i>
e. <i>ante matutinum – 1Mach 4,52</i>	e. <i>prêe ûtrъne – BrVO 418b</i>

Katkad se prijedlog prevodi i drugim prijedlozima, međutim prijevod tad nije doslovan.

(56) Nedoslovno prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *ante*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Ante coenam</i> – Tit.	<i>na vičeri</i> – RitKlim 3c

4.8. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *contra*

Prijedlog *contra* ima prostorno i preneseno značenje koje se razvilo iz prostornoga. U prostornome značenju označava ono što se nalazi nasuprot čemu ako je riječ o statičnim značenjima (npr. primjer (57f)) i podudaran je sa značenjima hrvatskih prijedloga *prema* i *nasuprot*, a zatim se iz toga značenja izvodi i opće značenje suprotstavljanja podudarno sa značenjem hrvatskoga prijedloga *protiv*. To je preneseno značenje prevladalo. U tekstovima se u pravilu prevodi prijedlogom *protivu* ili rjeđe njegovom inačicom *suprotivu* (primjeri (57u) i (57v)).

(57) Prijedlog *contra* preveden prijedlogom *protivu*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>quae erat contra altare.</i> – 1Mach 1,62	a. <i>ize běše protivu oltaru</i> – BrVO 410a
b. <i>ad bellandum contra Israel</i> – 1Mach 3,10	b. <i>brati se protivu iz(drai)lû</i> – BrVO 414c
c. <i>contra Jerusalem</i> – 1Mach 3,46	c. <i>protivu erusolimu</i> – BrVO 416a
d. <i>Dixitque ad populum: Non concupiscatis spolia: quia bellum contra nos est</i> – 1Mach 4,17	d. <i>i reče k plbku · ne hotêite vzeti plěň · êko branь protivu namь estь</i> – BrVO 417a
e. <i>Et collocavit illic exercitum, ut servarent eum, et munivit eum ad custodiendum Bethsuram, ut haberet populus munitionem contra faciem Idumaeae.</i> – 1Mach 4,61	e. <i>i postavi on'dê voev'stvie da hranili bi i · i utvr'di i hraniti · bet'suru da imêl bi pl'kь utvr'enie protivu licu idumêe</i> – BrVO 418cd
f. <i>et castra ponit contra Raphon, trans torrentem</i> – 1Mach 5,32	f. <i>i stani položi protivu rafanu prêkь potoka</i> – BrVO 420b
g. <i>contra faciem Judae</i> – 1Mach 5,44	g. <i>protivu licu iûdinu</i> – BrVO 420c
h. <i>contra faciem Bethsan</i> – 1Mach 5,52	h. <i>protivu licu bet'sana</i> – BrVO 421a
i. <i>contra faciem Ptolemaidis</i> – 1Mach 5,55	i. <i>protivu licu ptolomêaide</i> – BrVO 421a

j. <i>Ipse enim ebullire fecit de Perside eos qui pugnauerunt contra nos et sanctam civitatem.</i> – 2Mach 1,12	j. <i>sa bo ozlobiti ni stvori ot per'sidь · iže bračše se protivu namь</i> – BrVO 422a
k. <i>Cumque appositus esset contra Judaeos, misit odiosum principem Apollonium cum exercitu viginti et duobus millibus</i> – 2Mach 5,24	k. <i>egdaže protivanь bil bi protiv' iūdēomь posla nenavistnago vladiku apoloniē s vojn'stvomь · i dvēma tisučema</i> – BrVO 430d
l. <i>eripe me de manu peccatoris: et de manu contra legem agentis et iniqui quoniam tu es patientia mea</i> – Ant.	l. <i>izmi me iz ruki grěšniče · ot ruki protivu zakonu tvorečago i krivago ēko ti esi trpěnie moe</i> – BrVO 212a
m. <i>et cujusvis manus pugnet contra me</i> – Officium defunctorum	m. <i>i č'ě hočь ruka bori se protivu mnē</i> – CPar 200r
n. <i>contra omnia adversa muniamur</i> – In s. Martini ep. conf. or.	n. <i>protivu vsēmь protivnimь da zaodēemь se</i> – BrLab ₁ 151a
o. <i>Missa contra paganos</i> – Rub.	o. <i>missa protivu poganom'</i> – MVat ₄ 266b
p. <i>da mihi virtutes contra hostes tuos</i> – Ant.	p. <i>podai mnē silu prot(i)vu vragomь</i> – BrN ₂ 468d
r. <i>Dedit contra me voces adversarius, dicens: congregamini, et properate ad devorandum illum: posuerunt me in deserto solitudinis</i> – Rub. Ant.	r. <i>dastь protivu mnē gl(a)сь protivnikь reki · sberěte se i poiděte na požrite · položiše me v zapustěnie v pustini</i> – BrVO 240c
s. <i>et ego contra omnes pugno et nullus me potuit vincere</i> – Lectio s. Margaritae	s. <i>i protivu vsim' riû se i nigdore me more pobediti</i> – COxf 26cd
t. <i>Pergens itaque filius Cosdrae contra Eradium iuxta Danubium fluvium: cum suo contendit exercitu</i> – In exalt. s. Crucis	t. <i>pošad' ubo s(i)nь kozdroe c(ěsa)ra protivu eradiû poli riku dunaē: s nego prepiraše se voinstviemь</i> – BrBar 418b
u. <i>At contra ii, qui de falsa justitia superbiare solent</i> – Hom. s. Gregorii papae	u. <i>suprotivu onēm' · iže ot krivoje pravdi oholiti se učet'</i> – BrVO 331b
v. <i>contra omnes spiritus immundos</i> – Or.	v. <i>suprotivu vsakomu d(u)hu nečistomu</i> – MNov 261c

4.9. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *pro*

Prijedlog *pro* u latinskome ima prostorno i preneseno značenje. Prostorno *pro* označava da se nešto nalazi pred čim ('pred'). Iz toga se značenja razvija značenje podupiranja čega ('za') suprotno prijedlogu *contra* ('protiv') te namjene, blisko značenju hrvatskoga prijedložnog izraza *u korist* ili prijedloga *za*. To je značenje blisko izricanju namjere. Osim tih značenja *pro* može imati i uzročno značenje, također blisko namjernomu. Prijedlog *pro* najčešće se prevodi prijedlogom *za* s akuzativom. Prijedlog *za* u hrvatskome crkvenoslavenskom može imati niz značenja, od kojih je značenje izricanja svrhe i koristi te uzroka blisko latinskomu prijedlogu *pro*. Najveći je broj primjera u kojima je latinski prijedlog *pro* preveden prijedlogom *za* povezan s izricanjem svrhe i koristi, kao što je *boriti se za koga*, *misa za koga* i sl.

(58) Prevođenje prijedloga *pro* prijedlogom *za*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Si omnes fecerimus sicut fratres nostri fecerunt, et non pugnaverimus adversus gentes pro animabus nostris et justificationibus nostris, nunc citius disperdent nos a terra.</i> – 1Mach 2,40	a. <i>aće vsi stvorili budemъ · êkože bratiê naša stvoriše · i ne branili se budemъ protivu êzikomъ za d(u)še naše · i opravdaniê skoro pogubet' ni ot z(e)mle</i> – BrVO 411d – 412a
b. <i>pro testamento</i> – 1Mach 2,50	b. <i>za zavêtъ</i> – BrVO 412b
c. <i>pro eo</i> – 1Mach 3,1	c. <i>za nimъ</i> – BrVO 414b
d. <i>pro animabus</i> – 1Mach 2,40	d. <i>za d(u)še</i> – BrVO 415a
e. <i>pro populo</i> – 1Mach 3,43	e. <i>za plъ</i> – BrVO 416a
f. <i>pro fratribus</i> – 1Mach 5,32	f. <i>z<a> bratiû</i> – BrVO 420a
g. <i>Et nunc hic sumus orantes pro vobis.</i> – 2Mach 1,6	g. <i>i nine esmo m(o)leće se za vasъ</i> – BrVO 421d
h. <i>accipe sacrificium pro universo populo tuo Israel</i> – 2Mach 1,26	h. <i>primi žr'tvu za vasъ plъkъ tvoi iz(drai)lъ</i> – BrVO 422d
i. <i>eo quod non sit comestum quod erat pro peccato, consumptum est.</i> – 2Mach 2,11	i. <i>êko ne bi očićenъ · eže bêše za grêhъ · iskončan' bi</i> – BrVO 423d
j. <i>quod per universum mundum honoratur pro sui veneratione, et sanctitate omnino impossibile esse.</i> – 2Mach 3,12	j. <i>da cr(ê)kvi po vs(e)mъ sv(ê)tu čtut' se za svoe počtovan'e i s(ve)tъbu nevzmožno vsakoêko biti</i> – BrN ₂ 246d

k. <i>At ille pro his quae habebat in mandatis a rege, dicebat omni genere regi ea esse deferenda</i> – 2Mach 3,13	k. <i>a onъ za siê êže imêše v p(o)v(e)lêniъ ot c(êsa)raḡ g(lago)laše visoko imъ ot c(êsa)ra ta biti unosimъ</i> – BrN ₂ 246d
l. <i>Considerans autem summus sacerdos ne forte rex suspicaretur malitiam aliquam ex Judaeis circa Heliodorum consummatum, obtulit pro salute viri hostiam salutare.</i> – 2Mach 3,32	l. <i>smotriv že arhierêi da nêkako c(êsa)rъ pod'zrêl bi zloboû · nekoû iz' iûdêi · prêmo eliodoru svr'senu prinese · za sp(a)senie muža žr'tvu sp(a)sitel'nuû</i> – BrVO 426c
m. <i>qui pro civitate, et populo, et sacris vasis causam prosecuti sunt.</i> – 2Mach 4,48	m. <i>iže za gradъ i plъkъ · i s(ve)tie sasudi vinu skazali sutъ</i> – BrVO 429b
n. <i>advenit princeps provinciae illius cum uxore sua, ut pro habenda prole ydolis immolaret.</i> – De s. Maria Magdalena	n. <i>pride edan' od velmožъ prvi predъ c(êsa)remъ toe strani sa ženonoû (sic!) svoeû klanati se idolomъ za prošenie deti ·</i> – CŽg 108r <i>pride c(êsa)rъ vladan'e (sic!) sъ ženoû svoeû pokl(o)niti se idolomъ z' prošen' diti ·</i> – CIvan 114v
o. <i>Tunc beata Maria pro ipsos dominum exoravit</i> – De s. Maria Magdalena	o. <i>i tudie za nih' se p(o)m(o)li</i> – CIvan 115v
p. <i>pro his qui in coemeterio requiescunt</i> – Rub.	p. <i>mъša za sučih' v cimiteri</i> – CPar 282v
r. <i>Cum autem ex frequenti orationis usu flamma desiderii caelestis in eo vehementer succresceret, et iam pro amore supernae patriae</i> – Vita beati Francisci legenda maior	r. <i>egdaže čъs'tno m(o)laše običaemъ želeniê n(e)b(e)sk(a)go · plamenъ veli v nemъ vžeže se · i ûže za lûbi višnago otačъstviê</i> – BrN ₂ 491a
s. <i>pro sanctis antiphona</i> – Ant. Or.	s. <i>za s(ve)t(i)h' an(tifonъ)</i> – CPar 190r
t. <i>dabo precium pro ea</i> – Lectio s. Margaritae	t. <i>dam' za nû cenu</i> – COxf 24d
u. <i>Qui passus est pro salute nostra</i> – Symb. s. Athanasii	u. <i>ki m(u)čen' e(stъ) za sp(a)s(e)nie n(a)še</i> – CPar 137r
v. <i>Et nos omnes angeli rogavimus pro vobis deprecantes dominum</i> – Vita Adae et Evae	v. <i>i vsi an'j(e)li prosiše za vasъ b(og)a</i> – CŽg 32r
z. <i>Ora pro populo, interveni pro clero, intercede pro devoto femineo sexu</i> – Pars hyem 558-559	z. <i>m(o)li za redovniki · m(o)li za bogolûbni ženski s'pol'</i> – CPar 150v
aa. <i>et martyres veraces fuerunt, quia pro veritate mortui sunt?</i> – Sermo s. August. ep.	aa. <i>i m(u)č(e)n(i)ci rês'not(i)vni b(ê)še êk(o) za ist(i)nu um'riše</i> – BrN ₂ 338d

bb. <i>malum pro malo non reddere</i> – Reg. s. Benedicti	bb. <i>z(b)la za z(b)lo ne vzdajte</i> – RegBen 9v
cc. <i>Ora pro filio tuo Joseph</i> – Lectio de Josepho	cc. <i>êkove o(t)če moi p(o)m(o)li se priležno za me</i> – COxf 19b
dd. <i>Intercede pro nobis ad dominum</i> – Ant.	dd. <i>m(o)li za nasъ k' g(ospod)u</i> – CPar 185r
ee. <i>Si quis autem frater pro quavis minima causa ab abbate vel a quocumque priore suo corripitur quolibet modo</i> – Reg. s. Benedicti	ee. <i>aće li ki bratъ za ku lûbo tvarъ · ot opata ili ot priura pokazanъ budi · vola koliko</i> – RegBen 48v
ff. <i>ita apud te sit pro nobis perpetuus intercessor</i> – Or.	ff. <i>tako u tebe budi za ni vĕčni hodati</i> – BrN ₂ 382b
gg. <i>Si enim erga nos supernus iudex pro nostris facinoribus iratus fuerit: ipsa pro nobis illum facere poterit placabilem</i> – In conceptione BMV	gg. <i>i aće suprotivъ nasъ viš'ni suditelъ za naše grêhi raz'gnĕvanъ budetъ ona moţet' i n(a)mъ s'tvoriti m(i)l(o)sr'dna</i> – BrN ₂ 388cd
hh. <i>si enim adversum nos summus iudex pro nostris facinoribus iratus fuerit</i> – Hom. s. Augustini ep.	hh. <i>i ako suprotiv' nam' viš'ni sudac' za n(a)še grêhi razg'nĕvanъ budetъ</i> – CPar 149v

Prijedlog se *pro* prevodi i poslijelogom *radi* koji u hrvatskome crkvenoslavenskom najčešće ima uzročno značenje, ali može imati i namjerno značenje, koje je u suvremenome hrvatskom jedino normativno prihvatljivo iako se u govornome jeziku prijedlog *radi* još uvijek vrlo često pojavljuje kao uzročni prijedlog¹³². Poslijelog *radi* blizak je prijedlogu *za* koji također može imati namjerno značenje. Poslijelog se *radi* pojavljuje i kao jedan od češćih prijevodnih ekvivalenata prijedloga *propter* kad on ima uzročno značenje. U primjerima u kojima se *pro* prevodi poslijelogom *radi* riječ je o namjernome značenju ili značenju 'u nečiju korist'.

(59) Prevođenje prijedloga *pro* poslijelogom *radi*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Ne nos forte interficiamur pro illud</i> – Vita Adae et Evae	a. <i>ne da kako sami ub'eni b(u)demo nego radi</i> – CŽg 34v
b. <i>publica supplicatione obsecrantes pro eo quod in contemptum locus esset venturus.</i> – 2Mach 3,18	b. <i>očitimъ mišleniemъ m(o)leće se togo radi êko nevzbreţĕnie mĕsto priti imĕli bi</i> – BrVO 425d

¹³² O odnosu uzročnoga i namjernoga *radi* v. Mlikota 2009.

c. <i>Et deprecatus est Adam dominum pro Eva – Vita Adae et Evae</i>	c. <i>i moli adam' g(ospo)da b(og)a euge radi – ČŽg 34v</i>
d. <i>Respondentes autem seniores Judaeorum dicunt ad Jesum: Quid nos videbimus? Primum quod ex fornicatione natus est, secundo quod pro nativitate tua in Bethleem infantum interfectio facta est, et propter te facta est – Ev Nicod II,9</i>	d. <i>otvećaûce starjišina iûdêom' rêše is(uhr̃st)u čto mi vidim' prvo da ot lûbodêên'iê roeñ esi drugo da rod̃ tvoi ṽ vitlêomê irud̃ mladênce izbi · tebe rad[i] – FgNic 1d</i>
e. <i>Recedunt a carcere media nocte parati ad omnia pro Christi nomine sustinenda – In s. Katherine virg. m.</i>	e. <i>i otstupiše ot tam'nice v' polu noći s' proćimi iže gotovi b(ê)še vsa tr'pêti h(r̃st)a r(a)di – BrLab₁ 162b</i>

Rjede se prijedlog *pro* prevodi prijedlozima *cića* i inačicama prijedloga *skvozê* (*s'kozi* i *skozê*). Prijedlog *skvozê* pojavljuje se i kao najčešći prijevodni ekvivalent prijedloga *propter*, a kao prijevod prijedloga *propter* pojavljuje se i prijedlog *cića*. Inačice prijedloga *skvozê* pojavljuju se u primjerima (60a – c), a prijedlog *cića* u primjerima (60d) i (60e). Zanimljivo je da se *cića* u ovim primjerima pojavljuje kao prijedlog iako je on tipično poslijelog. Na takvu pojavu može utjecati i latinski predložak u kojemu prijedlog *pro* stoji ispred imenske riječi ili skupine.

(60) Prevođenje prijedloga *propter* prijedlogom *cića* i *skvozê*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Qui pro nobis natus, tulit esse tuus – Hymn.</i>	a. <i>iže s'kozi n(a)s̃ rači biti s(i)ñ t'voi – CKlim 1v</i>
b. <i>ne, si quod pluribus profuturum accepisti celaveris, pro talento abscondito reprehensibilis iudiceris – In s. Francisci</i>	b. <i>da ne aće nêčto mnozêm̃ prospêšno priêl̃ esi brêženim̃ skozê talanat̃ sk'rveñ pokarañ suditi se vačneši – BrVat₆ 189b</i>
c. <i>Quod si aliquis ex eis extollitur pro scientia artis suae – Reg. s. Benedicti</i>	c. <i>ako li ki meû imi skroz' svoû hitrost – RegBen 37v</i>
d. <i>Pro doloribus corporis sui – Vita Adae et Evae</i>	d. <i>cića bolizni tila nega – CFat 12r</i>
e. <i>Et misit me, ut educerem vos de aqua et darem vobis alimentum, quod habuistis in paradiso et pro quo planxistis – Vita Adae et Evae</i>	e. <i>i posla me da izvedu vas' od' vodi i dam' vam̃ eže imeste v rai cića koga sada sad' plač(e)ta – ČŽg 32rv</i>

Zanimljivi su primjeri u kojima je latinski prijedlog *pro* preveden hrvatskim crkvenoslavenskim *pro*. Hrvatski crkvenoslavenski prijedlog *pro* izvorno je imao prostorno značenje, ali ga gotovo potpuno gubi i dobiva značenje sredstva ili pomoćnika ako je riječ o osobi.¹³³ Prijedlog *pro* u hrvatskome crkvenoslavenskom, dakle, nije posuđenica iz latinskoga, ali kao prijevodni se ekvivalent latinskoga *pro* ne pojavljuje u svojim prototipnim značenjima te je njegova pojava na mjestu latinskoga pod utjecajem latinskoga predloška. U primjeru (61a) na mjestu je latinskoga *pro* prijedlog *pro*, ali se poimeničeni pridjev zamjenjuje zamjenicom kako bi se zadržalo značenje hrvatskoga crkvenoslavenskog prijedloga. U primjeru (61b) latinski je prijedlog *pro* u dvama zbornicima različito preveden. U jednome je zborniku preveden tipičnim prijevodnim ekvivalentom *za*, a u drugome je preveden prijedlogom *pro*, ali uporaba toga prijedloga ne odgovara njegovu prototipnom značenju izricanja sredstva ili pomoćnika.

(61) Prevođenje prijedloga *pro* prijedlogom *pro*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>factus felix pro miseris</i> – Hymn.	a. <i>pro ničь stvori se čьstanь</i> – BrN ₂ 489b
b. <i>Deo pro peccato servire noluit</i> – In conceptione BMV	b. <i>za grêhi svoe b(og)u služiti ne hoćetь</i> – BrLab ₁ 12a <i>pro grêhi s'voe b(og)u služiti ne hotê</i> – BrN ₂ 388c

Prijedlog se rjeđe prevodi drugim prijedlozima ili besprijedložno.

(62) Prevođenje prijedloga *pro* drugim prijedlozima ili bez prijedloga

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Tunc beata Maria pro ipsos dominum exoravit</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>i tudie pomoli se o nihь ka g(ospod)u</i> – CŽg 109r
b. <i>que sumpsimus domine pro solemnitate sancti pontificis tui Nicolai</i> – Or.	b. <i>eže priêhomь g(ospod)i · v čьt' b(la)ž(e)nago arhierêê tvoego nikuli</i> – MVat ₄ 170d
c. <i>at pro nihilo habuerint</i> – Epistola de caelo missa	c. <i>i ne v brêgu položiti ŭ</i> – CPar 290v

¹³³ Gadžijeva i dr. 2014: 277.

d. <i>nisi forte prior pro aedificatione voluerit aliquid breviter dicere</i> – Reg. s. Benedicti	d. <i>tak'mo ako priurь éme čto hotiti kratko reči o' potribe</i> – RegBen 25v
e. <i>quasi pro cognatione ibi refugium habiturus</i> – 2Mach 5,9	e. <i>lěki bližič'stvie on'dě · i priběžiča hote iměti</i> – BrVO 430a

4.10. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *cum*

Prijedlogom *cum* izražava se općenito zajedništvo, tj. društvo i ekvivalent je hrvatskomu crkvenoslavenskom prijedlogu *sb* s instrumentalom. Najčešće se prevodi inačicom prijedloga *sb*: *s*, *s'*, *š*, *sa*, *sb*.

(63) Prevođenje prijedloga *cum* prijedlogom *sb*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>qui secum erant nutriti a juventute</i> – 1Mach 1,7	a. <i>ize bēhu š nimь kr'mleni ot ūnosti svoee</i> – BrVO 408a
b. <i>Nam cum in Perside esset dux ipse, et cum ipso immensus exercitus</i> – 2Mach 1,13	b. <i>ēko egda v per'sidē bēše mužb · i egda s' besčisl'nimi voi</i> – BrVO 422ab
c. <i>et ipse cum paucis ingressus esset intra ambitum fani</i> – 2Mach 1,15	c. <i>i s rētkimi všalb bēše vnutarь · v pritvorь crēkve</i> – BrVO 422b
d. <i>qui cum eo erant</i> – 2Mach 1,16	d. <i>ize behu š nimь</i> – BrVO 422b
e. <i>aqua apparuit, de qua Nehemias, et qui cum eo erant, purificaverunt sacrificia.</i> – 2Mach 1,33	e. <i>voda ēvi se ot neeže noemiē i ize š nimь bēhu poč'is'tiše žr'tvi</i> – BrVO 423ab
f. <i>et leges, quae abolitae erant, restituerentur, Domino cum omni tranquillitate propitio facto illis.</i> – 2Mach 2,23	f. <i>na zakoni ize potreni biše · vzvratili se bi · sb g(ospo)demь sa vsakoū tihostiū · m(i)l(o)stivimь stvoreniemь imь</i> – BrVO 424ab
g. <i>misit cum mandatis, ut praedictam pecuniam transportaret.</i> – 2Mach 3,7	g. <i>posla s' zapovēdiū · da prēe rečene pēnezi prinesal bi</i> – BrVO 425a
h. <i>cum omni integritate conservarentur.</i> – 2Mach 3,22	h. <i>sb vsakoū cēlostiū hranili se bi</i> – BrVO 426a
i. <i>perficiebat eodem loco ipse cum satellitibus circa aerarium praesens.</i> – 2Mach 3,23	i. <i>i toeže mēsto ta s poslēdniki pri mēdennici tu bude</i> – BrVO 426a
j. <i>isque cum impetu Heliodoro priores calces elisit</i> – 2Mach 3,25	j. <i>sa že sa ustrmlenimь eliodoru prēdnee peti vzvrazi</i> – BrVO 426a

k. <i>Et magnifice ab Jasone, et civitate susceptus, cum facularum luminibus et laudibus ingressus est</i> – 2Mach 4,22	k. i velično ot ézona i grada prietъ z glavany i s(vê)tilnici · i hv(a)lami vnide – BrN ₂ 247c
l. <i>Qui cum venisset ad Oniam, et datis dextris cum jurejurando (quamvis esset ei suspectus) suasisset de asylo procedere</i> – 2Mach 4,34	l. iže egda prišal' bi ka onii · i danimi desnicami s prav'û klet' e · ače i bil bi emu pod'zoritъ · egda poustil bi ot pazohi vistupiti – BrVO 428cd
m. <i>iterum in magni Domini reconciliatione cum summa gloria exaltabitur.</i> – 2Mach 5,20	m. paki vъ veliemъ b(o)ži primirenni · s provisokoû (sic!) sl(a)voû vzneset se – BrVO 430c
n. <i>Cumque appositus esset contra Judaeos, misit odiosum principem Apollonium cum exercitu viginti et duobus millibus</i> – 2Mach 5,24	n. egdaže protivany bil bi protiv' iûdêomъ posla nenavistnago vladiku apoloniê s voïn'stvomъ · i dvêma tisučema – BrVO 430d
o. <i>ibique inter feras vitam in montibus cum suis agebat</i> – 2Mach 5,27	o. ondê že meû zvêr'mi životъ v gorahъ sb svoimi dêêše – BrVO 431a
p. <i>advenit princeps provinciae illius cum uxore sua, ut pro habenda prole ydolis immolaret.</i> – De s. Maria Magdalena	p. pride edan' od velmožъ prvi predъ c(êsa)remъ toe strani sa ženonoû (sic!) svoeû klanati se idolomъ za prošenie devi · – ČŽg 108r pride c(a)rъ vladan'e (sic!) sb ženoû svoeû pokl(o)niti se idolomъ z' prošên' diti · – CIvan 114v
r. <i>dormisne tyranne, membrum patris tuae Satanae, cum vipera conjuge tua</i> – De s. Maria Magdalena	r. spiši li ude oca tvoego dêla i sa zmiû ženoû tvoeû – ČŽg 108r spiši li tirane · udê o(tъ)ca tvoega sotone · sa z'miû ženu tvoû – CIvan 115r
s. <i>Cui princeps cum coniuge dixit</i> – De s. Maria Magdalena	s. on' že odgovori k nei i sa ženoû svoeû – ČŽg 109r ei že c(êsa)rъ i s' ženoû svoeû reče – CIvan 115v
t. <i>et cum lacrimis pedibus ejus provoluta</i> – De s. Maria Magdalena	t. padaû či sa slzami na noze ego – ČŽg 109v
u. <i>cum lacrimis ait</i> – De s. Maria Magdalena	u. s plačemъ gorkimъ – ČŽg 110v s' sl'zami plače se r(e)ki – CIvan 117r
v. <i>corpus cum puero circumquaque operuit</i> – De s. Maria Magdalena	v. têlo sa otročetemъ zaodev' odvsudu – ČŽg 110v i tudie plačem' svoimъ telo i sa otročetemъ otvsudu zadê – CIvan 117r

<p>z. <i>parvulus cum ea quiescit</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>aa. <i>corpus uxoris cum puerulo positum fuerat</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>bb. <i>mecum repatriare valeret.</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>cc. <i>sic et ego una cum beata Maria Magdalena duce et comite vobiscum fui</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>dd. <i>invenerunt beatam Mariam Magdalenam cum suis discipulis predicantem, et pedibus ejus cum lacrimis provoluti omnia</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>ee. <i>nobiscum fuerit</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>ff. <i>cum decenti comitatu ad Aquensem civitatem</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>gg. <i>donec veniente abbate cum monachis processione honorifice sunt recepte.</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>hh. <i>In cuius morte visa est Magdalena iuxta feretrum cum angelis astitisse et eius animam quasi columbam candidam cum laudibus in celum sustulisse.</i> – De s. Maria Magdalena</p>	<p>z. <i>otročę s neŭ počivaetŭ</i> – ČŽg 111r</p> <p><i>otročę š' neŭ počivaetŭ</i> – ČIvan 117r</p> <p>aa. <i>ostavi ženu svojŭ i sa otročetemŭ</i> – ČŽg 111r</p> <p><i>ženu i sa otr(o)komŭ bi položilŭ</i> – ČIvan 117r</p> <p>bb. <i>sa mnoŭ vzvrátila se bi</i> · – ČŽg 111v</p> <p><i>i sa m'noŭ vratiti se mog'la bi</i> – ČIvan 118r</p> <p>cc. <i>t(a)koe i a(zb) s' b(la)ž(e)nie m(a)rie magdalenŭ videniem' b(ě)hŭ · i vsa mēsta iz'vidihŭ · i izvidiv'ši e p(a)m(e)ti preporučihŭ</i> – ČIvan 118v</p> <p>dd. <i>naidošę totu prodikoŭču mariŭ magdalenu i svoimi učeníki i k nogama nee sa slzami prostreše se · i vsa</i> – ČŽg 112r</p> <p><i>obrētu m(a)riŭ magdalēnu · s' svoimi uč(e)n(i)ki prop(o)v(ě)daŭči i k' nogamŭ ee pripadosta sa sl'zami · prostr'vše vsa</i> – ČIvan 118v</p> <p>ee. <i>s nami e(stb)</i> – ČŽg 110r</p> <p><i>s' nami e(stb)</i> – ČIvan 116v</p> <p>ff. <i>s mnogimŭ napravleniemŭ v gradŭ akvien'ski</i> – ČŽg 114r</p> <p><i>sa velikimŭ napravl'eniemŭ · v' akvien'ski gradŭ</i> – ČIvan 121r</p> <p>gg. <i>dokle opatŭ s mnisi i s kler'gi sa slavouŭ mŭnogoŭ prišad'se</i> – ČŽg 114v</p> <p><i>doidě že opatŭ s' mnihi · i s' kliriki s' sl(a)voŭ m'noŭ prišad'se</i> – ČIvan 121v</p> <p>hh. <i>v negože smrti bi videna b(la)ž(e)na mari<ě> magdalena sa anĵ(e)li pri posteli ego i d(u)šu ego va obraze goluba běla anĵ(e)li na nebesa s velikoŭ radostiŭ ponesošę</i> – ČŽg 115v</p> <p><i>v nego že s'mr'ti vidina e(stb) b(la)ž(e)na m(a)riē m(a)gd(a)l(ě)na i sa anĵ(e)li · pri odri ego · i nega d(u)šu v' obr(a)zi guluba</i></p>
--	--

ii. <i>Pergens itaque filius Cosdrae contra Eradium iuxta Danubium fluvium: cum suo contendit exercitu</i> – In exalt. s. Crucis jj. <i>Et pertransivi et Michahel pertransivit mecum</i> – Vita Adae et Evae	(sic!) <i>bela sa sl(a)voû na n(e)b(e)sa v'znašaûcъ</i> – CIvan 122v ii. <i>pošad' ubo s(i)nъ kozdroe c(êsa)ra protivu eradiû poli riku dunaê: s nego prepiraše se voinstviemъ</i> – BrBar 418b jj. <i>i preidoih' û i mihailъ sa mnoû</i> – ČŽg 36r
--	--

Katkad se prijedložni izrazi s prijedlogom *cum* ne prevode doslovno, nego kao objekt glagola u participu ili glavnoga glagola uz particip.

(64) Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *cum* kao objekt

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>cum lapillis et glareis ludere solitus erat et, cum applicuisset, vidit puerulum more solito in litore maris cum lapillis ludentem</i> – De s. Maria Magdalena	<i>a. i pečaci mečuči v more zakonom' otročeta · i približiv'šim' se imъ bliz' mesta toga i tudie vidêše otroče igraûc' i zakrivaûc' se</i> – ČŽg 111r <i>otročete kamici v' more v'mêtae igraše se · i približiše se viditi otroče igraûcъ i zakrivaûc' se</i> – CIvan 117v
b. <i>ad eundem locum cum divinis laudibus revocabant.</i> – De s. Maria Magdalena	<i>b. k tomue mestu prihodeči pesni poêhu</i> – ČŽg 112v <i>k' tomue mêstu prihodeče poêhu</i> – CIvan 119v
c. <i>et sanguinem domini ab episcopo beata Maria Magdalena cum multa lacrimarum inundatione suscepit</i> – De s. Maria Magdalena	<i>c. i krvъ g(ospo)dnu mariê magdalena od' biskupa slzi točeči</i> – ČŽg 114r <i>i kr'vъ g(ospod)nû ot b(i)sk(u)ple ruke · mariê m(a)gd(a)l(ê)na sl'zi mn(o)go prolivaûci priê</i> – CIvan 120v

Međutim, riječ je o prijedlogu koji ima isti glasovni sastav kao latinski veznik *cum*, čija je uporaba vrlo široka pri uvođenju zavisnih rečenica. Zbog toga je u prevođenju toga prijedloga određeni broj odstupanja od izvornika jer prevoditelji ne prepoznaju da je riječ o prijedlogu, a ne o vezniku. Zbog toga se u primjerima (65) prijedlog *cum* prevodi tipičnim ekvivalentima vremenskoga veznika *cum* – *egda* i *kada*.

(65) Pogrešno prevođenje prijedloga *cum* vremenskim veznicima

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>cum magno fletu</i> – Vita Adae et Evae	a. <i>kada</i> stvoren' bê plačb – ČŽg 41r
b. <i>Sacerdotes autem ante altare cum stolis sacerdotalibus jactaverunt se</i> – 2Mach 3,15	b. <i>erêi že prêd' oltaremb egda metaše se</i> – BrVO 425c

U primjerima (66) prijedlog *cum* nije doslovno preveden. U prvome je primjeru prijedlog preveden prijedlogom *radi*. U primjeru (66d) prijedložni je izraz preveden besprijedložno, ali je značenje vrlo slično. O bliskosti prijedložnih izraza sa *sb* i besprijedložnih instrumentala govori i činjenica da je to jedan od normativnih problema u suvremenome hrvatskom jeziku (usp. *Idem s prijateljem.* i *Idem tramvajem.* te nestandardnojezično *Idem sa tramvajem.*).

(66) Nedoslovno prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *cum*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>uno cum arboribus</i> – Vita Adae et Evae	a. <i>dreva radi</i> – ČŽg 37v
b. <i>cum lampadibus ardentibus</i> – Lectio s. Margaritae	b. <i>svičami goručimi</i> – COxf 27a
c. <i>et cum lacrimis pedibus ejus provoluta</i> – De s. Maria Magdalena	c. <i>umileno s'l'zami padaûci na nogu ego</i> – CIvan 116r
d. <i>sic et ego una cum beata Maria Magdalena duce et comite vobiscum fui</i> – De s. Maria Magdalena	d. <i>takoe esamъ i azъ blaženoû marieû magdalenoû pelana bēhъ i izvedehъ vse mesta i pameti ee prepороčihъ</i> – ČŽg112r
e. <i>qui malignum diabolum aliqua suadentem sibi cum ipsa suasionem sua a conspectibus cordis sui respuens deduxit ad nihilum</i> – Reg. s. Benedicti	e. <i>iže nemiloga d'vla ê se ego z(a)lim' svitomъ · ot hotinъê svoga sr(ъ)ca · otvr'gъ izvede v nič'tože</i> – RegBen 2v

4.11. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *a/ab*

Prijedlogom *a/ab/abs* prototipno se izražava i odvajanje ili udaljavanje od lokalizatora ili smjer odakle nešto dolazi. U tome su značenju prijedlogu *a* bliski prijedlozi *de* i *e/ex*, koji također stoje s ablativom. Ablativ je općenito padež kojim se tipično izriče odvajanje, pa je to značenje vidljivo i uz prijedlog *a*. U tim značenjima prijedlog *a* najčešće dolazi uz glagole koji znače odvajanje ili udaljavanje. Iz značenja udaljavanja od lokalizatora razvija se i preneseno značenje oslobađanja od čega i lišenosti. Prijedlog *a* ima i vremensko značenje udaljavanja od početne vremenske odrednice. U tim je dvama značenjima u hrvatskome crkvenoslavenskom najčešći prijedlog *ot/od*. Prijedlog je *a* u latinskome i prototipan način izricanja vršitelja radnje u pasivnim rečenicama. U svim se značenjima latinski prijedlog *a* najčešće prevodi prijedlogom *ot/od*.

Prijedlog se *a*, kad se njime izražava udaljavanje od lokalizatora, u pravilu prevodi prijedlogom *ot*. Prijedlog se *a* prevodi prijedlogom *ot* i kad je riječ o prenesenome značenju odvajanja.

(67) Prevođenje prijedloga *a* prijedlogom *ot*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Recedunt a carcere media nocte parati ad omnia pro Christi nomine sustinenda</i> – In s. Katherine virg. m.	a. i otstupiše ot tam'nice v' polu noći s' proćimi iže gotovi b(ê)še vsa tr'pěti h(r̃st)a r(a)di – BrLab ₁ 162b
b. <i>qui malignum diabolum aliqua suadentem sibi cum ipsa suasionem sua a conspectibus cordis sui respuens deduxit ad nihilum</i> – Reg. s. Benedicti	b. iže nemiloga d'vla ê se ego z(a)lim' svitom̃ · ot hotiñê svoga sr(b)ca · otvr'g̃b izvede v nič'tože – RegBen 2v
c. <i>Ille senex ab oculis eorum elapsus est</i> – In s. Cecilie virg. mart.	c. star(a)cb̃ oñ ičeze ot očiũ ih̃b – BrLab ₁ 157c
d. <i>et avertat dominus faciem suam a nobis</i> – Vita Adae et Evae	d. i otvratit' lice svoe ot nas' · g(ospo)din' b(og)b̃ naš' – ČŽg 31v
e. <i>et abstuli ab oculis vestris propter peccata vestra, quia non custodiat diem sanctum somnicum</i> – Epistola de caelo missa	e. i ṽzmu e ot očiũ vašiũ skozê gr̃hi vaše eže bi ne str̃goste d(b)ne moego s(ve)tie n(e)d(ê)le – CPar 285rv
f. <i>tertia die resurrexit a mortuis</i> – Ord.	f. v' treti d(b)ñb v'skr'se ot mr'tvih̃b – MNov 260a
g. <i>tertia die resurrexit a mortuis</i> – Symb. s. Athanasii	g. treti d(b)ñb v'skrse ot mr'tvih' – CPar 137r

h. <i>qui supervenit nobis in istis annis, ex quo recessit Jason a sancta terra, et a regno.</i> – 2Mach 1,7	h. <i>êže naidu na ni v lêta siê · poneže odstupi nasonъ ot z(e)mle s(ve)tie i ot c(êsa)rastva</i> – BrVO 421d
i. <i>ex eis flamma accensa est: sed ex lumine, quod refulsit ab altari, consumpta est.</i> – 2Mach 1,32	i. <i>plamenъ veli važ'ga se i v'zide · na ot svêtlости êže prosvêtlī se ot ol'tara požr'tb bistb</i> – BrVO 423a
j. <i>ne legem amoverent a corde suo.</i> – 2Mach 2,3	j. <i>da ne zakona otimutъ ot sr(ъd)ca svoego</i> – BrVO 423b
k. <i>eos ab ydolorum cultura revocabat</i> – De s. Maria Magdalena	k. <i>a plkъ od službi idolskie otvračaše</i> – ČŽg 107v <i>pl'kъ ot idolъ službi otvračaše</i> – CIvan 114r
l. <i>a facie ejus, et fugit</i> – 1Mach 1,19	l. <i>i ot lica ego pobêže</i> – BrVO 408c
m. <i>Si omnes fecerimus sicut fratres nostri fecerunt, et non pugnaverimus adversus gentes pro animabus nostris et justificationibus nostris, nunc citius disperdent nos a terra.</i> – 1Mach 2,40	m. <i>ače vsi stvorili budemъ · êkože bratiê naša stvoriše · i ne branili se budemъ protivu êzikomъ za d(u)še naše · i opravdaniê skoro pogubet' ni ot z(e)mle</i> – BrVO 411d – 412a

Prijedlog *a* stoji i uz glagole koji znače oslobađanje ili lišavanje (*libero, cesso*) Primjer (68d) u Žgombićevu je zborniku preveden besprijedložno, a u Ivančićevu prijedložnim izrazom s prijedlogom *ot*. U tome je primjeru značenje oslobađanja od čega isprepleteno s prostornim značenjem te on svjedoči o bliskosti tih dvaju značenja.

(68) Prijedlog *a* uz glagole oslobađanja

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>cujus amore Martham sororem suam a fluxu sanguinis, quem septem annis perpressa fuerat, liberavit</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>i za nee lûbavъ martu sestru nee od' tečeniê krvi ·ž· (= 7) letъ nemoč'na b(u)d(u)či izbavi</i> – ČŽg 107r <i>i za nee lûb(a)vъ mar'tu sestru ee ot tečeniê kr'vi · ot ·ž· [= 7] l(ê)tъ neduž'nu g(ospod)ъ izb(a)vi</i> – CIvan 113v
b. <i>sed libera nos a malo</i> – Or.	b. <i>na izbavi nasъ ot' nepriêz'ni</i> – CPar 137v
c. <i>Videbat enim sine regali providentia impossibile esse pacem rebus dari, nec Simonem posse cessare a stultitia sua.</i> – 2Mach 4,6	c. <i>viždaše bo bes c(êsa)r'skago primišleniê · nevzmožno biti mirъ većemъ dati se · ni simona moči prêstatī ot uboistviê (sic!) svoego</i> – BrVO 427ab
d. <i>si meritis suis ab ipso naufragio evaderet</i> – De s. Maria Magdalena	d. <i>ako dostoêniem' tvoimъ izbudu usiliê morskago</i> – ČŽg 115r

	<i>ako dos'toěniemъ ee ot osiliě mor'sk(a)go iz'bavila se bi – CIvan 121v</i>
e. <i>ut quiescam ab his doloribus – Vita Adae et Evae</i>	e. <i>Počinu oda svih bolizni moi h – CFat 12v</i>

Vršitelj radnje u latinskome izražen prijedlogom *a* s ablativom većinom se također prevodi prijedložnim izrazom s prijedlogom *ot*.

(69) Prijedložni izraz s prijedlogom *a* koji uvodi vršitelja radnje

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>qui missi fuerant a prefecto – Lectio s. Margaritae</i>	a. <i>ki poslani bihu ot krala – COxf 24d</i>
b. <i>Et conclusi sunt ab eo – 1Mach 5,5</i>	b. <i>i sklopleni biše ot nego – BrVO 418d</i>
c. <i>et expugnabantur ab eis – 1Mach 5,16</i>	c. <i>i r'vani bivahu ot nih' – BrVO 419b</i>
d. <i>sepultus est a filiis suis – 1Mach 2,70</i>	d. <i>pogrebenъ bisi ot s(i)novъ svoihъ – BrVO 413a</i>
e. <i>plures alii christiani navi ab infidelibus impositi et pelago sine aliquo gubernatore expositi – De s. Maria Magdalena</i>	e. <i>vsaeni biše v korabalъ od' nevernihъ i pučeni biše v pučinu prez' niednoe napravi – ČŽg 107v</i> <i>vsi i mn(o)go inihъ h(rъst)ъbēnъ · vъ korabalъ ot nevēnihъ i puč(e)ni b(ē)še v pučinu brezъ nied'noe opravi – CIvan 114r</i>
f. <i>Puerulus autem ibidem a beata Maria Magdalena incolumis conservatus frequenter ad littus maris procedebat – De s. Maria Magdalena</i>	f. <i>otročē že ond'ē ot b(la)ž(e)nie m(a)rie magd(a)lēni zdravъ hranaše se · mn(o)go že krat' k' kraemъ mora prihojaēše – CIvan 117v</i>
g. <i>Quia igitur a domino mihi revelatum est, quod ex hoc migratura sum seculo – De s. Maria Magdalena</i>	g. <i>ot' g(ospod)a e(stъ) mane povēdano da od sego veka imam' se prestaviti – ČŽg 113v</i> <i>i v istinu m'nē ot g(ospod)a proglašeno e(stъ) da i sego v(ē)ka mimoiduča es(a)mъ – CIvan 120r</i>
h. <i>et placuit Deo ut mitteretur Nehemias a rege Persidis – 2Mach 1,20</i>	h. <i>i ugodno bē b(og)u · da budetъ poslanъ noemiē ot c(ēsa)ra persid'skago – BrVO 422c</i>
i. <i>Convocato igitur universo clero et sacerdote predicto corpus et sanguinem</i>	i. <i>i krvъ g(ospo)dnu mariē magdalena od' biskupa slzi točeći – ČŽg 114r</i>

domini ab episcopo beata Maria Magdalena cum multa lacrimarum inundatione suscepit – De s. Maria Magdalena	i kr'vъ g(ospod)nû ot b(i)sk(u)ple ruke · mariê m(a)gd(a)l(ê)na sl'zi mn(o)go prolivaûci priê – CIvan 120v
j. Veniens igitur predictus monachus ad predictam civitatem, cum ipsam funditus a paganis destructam reperisset – De s. Maria Magdalena	j. prišad'ši že mnihu k pree rečenomu gradu i naide ga razorena od fun'damen'ta negova · ot ruki pogan'skie – CŽg 114v gredući že r(e)čeni m'niĥъ · k' prie rečenomu gradu· obrête i o' osnovaniê · ot poganъ razorena – CIvan 121r
k. Itemque ab Jasone Cyrenaeo quinque libris comprehensa tentavimus nos uno volumine brevire. – 2Mach 2,24	k. potom'žde ot êzona cirineê petimi knigami složena · kušali smo nasъ edinêĥъ sviĥkomъ kratiti – BrVO 424b
l. et benigne a summo sacerdote in civitate esset exceptus – 2Mach 3,9	l. i bl(a)govol'stiemъ ot arhierêê v gradê bil bi priêĥъ – BrVO 425ab
m. Tu autem a Deo flagellatus – 2Mach 3,34	m. ti že ot nego tepenъ – BrVO 426c
n. et amotis his, quae humanitatis causa Judaeis a regibus fuerant constituta – 2Mach 4,11	n. i ot'netimi simi êže č(lovê)koljubiê radi · iûdeemъ ot c(êsa)rъ bêhu bila postavlena – BrVO 427b
o. Sed hae oblatae sunt quidem ab eo – 2Mach 4,20	o. na siê prinesena biše s(ve)ti (sic!) vîstinu ot inogo – BrVO 427d
p. cum cognovisset Antiochus alienum se a negotiis regni effectum – 2Mach 4,21	p. egda poznalъ bê an'tioĥъ tuĵa sebe · ot trêbovaniĥъ c(êsa)reviĥъ · stvorena – BrVO 428a
r. Et magnifice ab Jasone, et civitate susceptus, cum facularum luminibus et laudibus ingressus est – 2Mach 4,22	r. i velično ot êzona i grada prietъ z glavannъ i s(vê)tilnici · i hv(a)lami vnide – BrN ₂ 247c
s. Acceptisque a rege mandatis – 2Mach 4,25	s. priêtimi že ot krala povelî – BrVO 428b
t. Multis autem sacrilegiis in templo a Lysimacho commissis – 2Mach 4,39	t. mnozi že s(ve)totad'bami v crêkvi ot lêzimaka stvorenimi – BrVO 429a
u. Ad ultimum, in exitium sui conclusus ab Areta Arabum tyranno fugiens de civitate in civitatem, omnibus odiosus – 2Mach 5,8	u. i poslêt'ku v efezъ zatvorennъ · ot arerete arabovъ sil'nika · bêže iz' grada v gradъ vsêmi nenavidenъ – BrVO 429d
v. et scelestis manibus sumens sancta vasa, quae ab aliis regibus et civitatibus erant posita ad ornatum loci, et gloriam, contrectabat indigne, et contaminabat. – 2Mach 5,16	v. i grêšnima rukama priemъ s(ve) tie sasudi · iže ot inêĥъ crêkavъ i gradovъ bêhu položeni · ka urešeniû mêsta i sl(a)vê vsakъ sъsegaše nedostoino i poskvrnevaše – BrVO 430b

z. <i>qui missus est a Seleuco rege ad expoliandum aerarium</i> – 2Mach 5,18	z. <i>iže poslanъ b(i)si ot seleoka c(ěsa)ra oplēniti mēden 'nik'</i> – BrVO 430bc
aa. <i>eo ipso, a quo constitutus est</i> – 2Mach 5,22	aa. <i>ego samogo · ot negože postavlēnъ bisi</i> – BrVO 430d
bb. <i>Quae tamen lecta frequenter ab abbate scrutinanda sunt propter opus peculiare ne inveniatur</i> – Reg. s. Benedicti	bb. <i>i te postile od' opata često budite iziskane da potaene tvari v nihъ ne naiet se</i> – RegBen 36r
cc. <i>Quod tibi a domino per angelum transmissum est</i> – Ant. Officium b. Mariae in adventu	cc. <i>ko tebi ot g(ospod)a anĵ(e)lom' pos'lano e(stъ)</i> – CPar 193r
dd. <i>Cumque de illis diceret, quod ignorarent eum, a quo missus est</i> – Hom. s. Augustini ep.	dd. <i>i egda ot onēh' g(lago)laše iže ne znahu ego ot kogo poslanъ bēše</i> – BrVO 302d
ee. <i>Si quis autem frater pro quavis minima causa ab abbate vel a quocumque priore suo corripitur quolibet modo</i> – Reg. s. Benedicti	ee. <i>aće li ki bratъ za ku lūbo tvarъ · ot opata ili ot priura pokazanъ budi · vola koliko</i> – RegBen 48v

Vršitelj se radnje u pasivnoj rečenice katkad prevodi besprijedložno instrumentalom. Vršitelj radnje u rečenici (70a) preveden je u *Ivančičevu zborniku* besprijedložnim instrumentalom, a u *Žgombičevu* je *zborniku* rečenica prevedena aktivno. U rečenici (70b) u *Žgombičevu* je *zborniku* vršitelj radnje preveden instrumentalom, dok u *Ivančičevu zborniku* vršitelj nije izrečen. U primjeru (70c) vršitelj je radnje u *Žgombičevu zborniku* izrečen besprijedložnim instrumentalom, a u *Ivančičevu zborniku* prijedložnim izrazom s prijedlogom *ot*. U primjeru (70d) u obama je zbornicima vršitelj radnje izrečen besprijedložnim instrumentalom.

(70) Prijedložni izrazi s prijedlogom *a* kojima se izriče vršitelj radnje koji nisu prevedeni doslovno

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>cui a beato Petro Maria Magdalena fuerat commendata</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>iže s(ve)t(i)мъ p(e)tr(o)мъ uč(e)nie priētъ · i m(a)riju magd(a)lēnu</i> – CIvan 114r
b. <i>cumque de fide a Petro fuisset instructus diligenter</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>i egda vistinu pravēe · vēre b(la)ž(e)nimъ petromъ bisi naučen'</i> – ČŽg 111r <i>i egda vistinu vēri p'rvo bi naučenъ</i> – CIvan 117v

c. <i>Puerulus autem ibidem a beata Maria Magdalena incolumis conservatus frequenter ad littus maris procedebat</i> – De s. Maria Magdalena	c. <i>otročę že vistinu bi hraneno g(ospo)demъ i blaženou mariu magdalenu · i mnogo kratъ kraem' mora · prehoêše</i> – CŽg 111r <i>otročę že ond'ê ot b(la)ž(e)nie m(a)rie magd(a)lêni zdravъ hranaše se · mn(o)go že krat' k' kraemъ mora prihojaêše</i> · – CIvan 117v
d. <i>ab angelis in ethera elevabatur</i> – De s. Maria Magdalena	d. <i>an'j(e)lskimi rukami · ẓ̌ (= 7) kratъ dvizaše se</i> – CŽg 112v <i>an'j(e)lskimi se r(u)kami v'zdizaše</i> · – CIvan 119r

Pasivna se rečenica međutim katkad prevodi i aktivom pa prijedložni izraz s prijedlogom *a* kojim se izriče vršitelj radnje postaje subjekt.

(71) Prevođenje pasivne rečenice aktivno

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>cui a beato Petro Maria Magdalena fuerat commendata</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>s(ve)ti petarъ naporuči b(la)ž(e)nomu mak'šiminu mariu magdalenu</i> – CŽg 107v
b. <i>qui caecus a nativitate extiterat, sed a domino fuerat liberatus</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>ki slepъ bisi pree · a is(u)h(rъst)ъ prosveti ga</i> – CŽg 107v <i>ki prie slêpъ b(ê)še bilъ · na h(rъst)ъ b(ê)še go pros(vê)t(i)lъ</i> – CIvan 114r
c. <i>qui dum in feretro a parentibus ploraretur</i> – De s. Maria Magdalena	c. <i>koga negovi na nosilihъ noseče i plakahu se nega</i> – CŽg 114v <i>egože svoi emu na odri nesihu i plačuče se</i> – CIvan 121v

U primjeru (72) vršitelj je radnje izrečen dativom. Budući da je riječ o konstrukciji akuzativa s infinitivom i da je vršitelj radnje u latinskome uz pasivni infinitiv, rečenica je prevedena tako da je glavni glagol preveden glagolom *dati* čiji je objekt izvorni vršitelj radnje i uz njega slijedi infinitiv.

(72) Prevođenje prijedloznoga izraza s prijedlogom *a* za izricanje vršitelja radnje dativom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>a peccatrice se nequaquam tangi permitteret</i> – De s. Maria Magdalena	<i>greš'nicê ne bi se dalъ tikati</i> – CŽg 106v <i>gr(ê)šn(i)ci ne bi se pustilъ prikasati</i> – CIvan 113r

U primjeru (73) vršitelj radnje pasiva nije preveden.

(73) Vršitelj radnje izrečen prijedlogom *a* koji nije preveden

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>De magnis periculis a Deo liberati, magnifice gratias agimus ipsi, utpote qui adversus talem regem dimicavimus.</i> – 2Mach 1,11	<i>ot velikiъ pagubъ izbavleni velike hvali emu tvorismo · êko podobaet' protivu velikomu c(êsa)ru sagrêšismo</i> – BrVO 422a

Prijedlogom se *a* izražava i značenje blisko vršitelju radnje pasivne rečenice, tj. njime se izražava izvor i uz nepasivne glagole. Takav se prijedlog *a* također prevodi prijedlogom *ot*.

(74) Prijedložni izraz s prijedlogom *a* koji se izražava izvor

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Qui portarius cellam debet habere iuxta portam, ut veniente semper prasentem inveniant a quo responsum accipiant</i> – Reg. s. Benedicti	a. <i>i vrataru dlgb e(stb) imêti pri vratêhъ kućicu · da pridûci v'sagda v nei naidite ego · i ot nego slovo primite</i> – RegBen 46v
b. <i>audiat a domino quod servus bonus qui erogavit triticum conservis suis in tempore suo</i> – Reg s. Benedicti	b. <i>da hoćete slišati ot g(ospod)a · što rabъ dobri ki e razdêlilъ p'shenicu rabom' svoim' · vъ vrime svoe</i> – RegBen 45r
c. <i>quae a nobis audistis et vidistis</i> – Vita Adae et Evae	c. <i>kako v nasъ slišaste i videste</i> – CŽg 40v–41r
d. <i>vix a nautis prece et pretio extorsit</i> – De s. Maria Magdalena	d. <i>edva že sie isprosi od' mornari davši nimъ plaću</i> – CŽg 110r <i>i edanъ ot mor'narovъ isprosi mito predav' imъ</i> – CIvan 116v ¹³⁴

¹³⁴ U tekstu *Ivančičeva zbornika* riječ *vix* pogrešno je prevedena kao *edanъ*. S obzirom na to da *vix* nije značenjski blisko riječi *edanъ*, a glasovno je slično prilogu *edva*, koji je prijevodni ekvivalent riječi *vix*

e. <i>At ille pro his quae habebat in mandatis a rege, dicebat omni genere regi ea esse deferenda</i> – 2Mach, 3,13	e. <i>a onъ za siê êže imiše v p(o)v(e)lenihъ ot c(êsa)ra gl(agol)aše vsako ime rodъ · c(êsa)ru ta biti unosima</i> – BrVat ₅ 227d-228a
---	--

U primjeru (75) izvor od kojega se nešto traži, u latinskome uveden prijedlogom *a*, preveden je prijedložnim izrazom s prijedlogom *u*. Takva je uporaba jedno od tipičnih ablativnih značenja prijedloga *u* uz osobe.¹³⁵

(75) Prevođenje prijedloga *a* prijedlogom *u*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>quid a me petis</i> – Ant.	<i>poč'to u mene prosiši</i> – BrN ₂ 391c

Prijedlog *a* služi i za izricanje vremenske točke otkad nešto kreće. U tome se značenju također najčešće prevodi prijedlogom *ot/od*. U primjeru (76b) u *Ivančičevu zborniku* taj dio teksta nije preveden. U primjeru (76i) preveden je prijedlogom *iz*, koji je značenjski blizak prijedlogu *ot/od* u prostornome značenju, a može se pojaviti i u vremenskome značenju bliskom značenju prijedloga *od*¹³⁶. U Gadžijeva i dr. (2014.) primjer koji oprimjeruje takvu uporabu prijedloga *iz* također se sastoji od prijedloga *iz* i imenice *ûnostъ*.

(76) Prijedložni izraz s prijedlogom *a* u vremenskome značenju

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>qui secum erant nutriti a juventute</i> – 1Mach 1,7	a. <i>iže bēhu š nimъ kr'mleni ot ûnosti svoee</i> – BrVO 408a
b. <i>Post adscensionem igitur domini scilicet anno XIV. a passione</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>po vneseni g(ospo)dni četvrnadesete lêto od' muki g(ospo)dne</i> – ČŽg 107r <i>po vnesen'i ubo g(ospo)dne</i> – CIvan 113v
c. <i>propter dissensionem et plagam quam fecit in terra, ut tolleret legitima, quae erant a primis diebus</i> – 1Mach 3,29	c. <i>radi malo vladanii · i êzvu ûže stvori v z(e)mli · da vzel bi bezakon'naê (sic!) · êže b(êh)u ot prvihъ dni</i> – BrVO 415b

u *Žgombičevu zborniku*, vjerojatno je riječ o krivo prepisanome tekstu te pri prijepisu prepisivač pogrešno identificira riječ *edva* kao *edanъ*.

¹³⁵ Gadžijeva i dr. 2014: 280.

¹³⁶ Gadžijeva i dr. 2014: 279.

d. <i>A pascua usque kaendas octubris a mane exeuntes a prima hora usque paene quartam</i> – Reg. s. Benedicti	d. <i>ot</i> vazma do kalendi okt(o)bra · <i>iz'</i> ūtra po prēmi · dari do ter'ce – RegBen 31r
e. <i>a kalendis autem octobris usque ad caput quadragesimae usque ad horam secundam plenam lectioni vacent</i> – Reg. s. Benedicti	e. <i>ot</i> kalen'di novembra do korizme · v čten'bi budite m'nisi dari do terce – RegBen 31v
f. <i>ab hora nona sabbathi usque in diem lunae luce lucescente clara luce</i> – Epistola de caelo missa	f. <i>ot</i> devete godini soboti dokolê po nedêli svanet' – CPar 287r
g. <i>A kalendis novembris usque in Pascha, iuxta considerationem rationis octava hora noctis surgendum est</i> – Reg. s. Benedicti	g. <i>ot</i> kalendi novembra · imaši do vazma · v' osmu godinu noči vstati – RegBen 18r
h. <i>ab hora nona die Sabbathi usque in diem lunae lucescente caelo clara luce</i> — Epistola de caelo missa	h. <i>ot</i> devete godini soboti dokle po nedêli svane iže ne svane – CPar 293v–294r
i. <i>Quas ab infantia domino consecravit</i> – In s. Agathae virg. et m.	i. eže <i>iz</i> mladosti g(ospod)vê pos(ve)tiħ – BrVat ₆ 95c

U primjeru (77) vremenski je prijedložni izraz s prijedlogom *a* preveden besprijedložno, vremenskim prilogom *pree/prie*.

(77) Prijedložni izraz s prijedlogom *a* preveden prijedlogom *pree/prie*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>qui caecus a nativitate extiterat, sed a domino fuerat liberatus</i> – De s. Maria Magdalena	<i>ki slêpъ bisi pree · a is(u)h(rъst)ъ prosveti ga</i> – CŽg 107v <i>ki prie slêpъ b(ê)še bilъ · na h(rъst)ъ b(ê)še go pros(vê)t(i)lъ</i> – CIvan 114r

4.12. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *adversus/adversum*

Prijedlog *adversus/adversum* u latinskome ima prostorno značenje 'nasuprot' i od toga preneseno značenje 'protiv' blisko jednome od značenja prijedloga *contra*. Najčešći je prijevod prijedloga *adversus/adversum* prijedlog *protivu*, koji je i tipični prijevod veznika *contra*. U primjeru (78r) pojavljuje se inačica prijedloga *suprotiv*.

(78) Prevođenje prijedloga *adversus/adversum* prijedlogom *suprotiv*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>adversus</i> Ptolemaeum – 1Mach 1,19	a. <i>protivu</i> ptolomêu – BrVO 408c
b. <i>adversus</i> eos – 1Mach 2,32	b. <i>protivu</i> imъ – BrVO 411c
c. <i>Si omnes fecerimus sicut fratres nostri fecerunt, et non pugnaverimus adversus gentes pro animabus nostris et justificationibus nostris, nunc citius disperdent nos a terra.</i> – 1Mach 2,40	c. aće vsi stvorili budemъ · êkože bratiê naša stvoriše · i ne branili se budemъ <i>protivu</i> êzikomъ za d(u)še naše · i opravdaniê skoro pogubet' ni ot z(e)mle – BrVO 411d – 412a
d. <i>adversus</i> eum – 1Mach 2,41	d. <i>protivu</i> emu – BrVO 412a
e. <i>et estote parati in mane, ut pugnetis adversus nationes has quae convenerunt adversus nos disperdere nos, et sancta nostra: quoniam melius est nos mori in bello, quam videre mala gentis nostrae, et sanctorum</i> – 1Mach 3,58	e. i budête gotovi v' ūtro da borite se <i>protivu</i> narodomъ simъ · iže sašli se sutъ pogubiti nasъ · i s(ve)taê naša · êko bole estъ namъ umrêti v brani · neže vidêti zalaê ezika našego i s(ve)tiъ – BrVO 416c
f. <i>Et congregatae sunt gentes quae sunt in Galaad adversus Israelitas, qui erant in finibus eorum, ut tollerent eos</i> – 1Mach 5,9	f. i sabraše se êzici iže sutъ v galati <i>protivu</i> er(u)s(oli)mlanemъ · iže bêhu v stranahъ da vzeli bi e – BrVO 419a
g. <i>si vero timuerit transire, et posuerit castra extra flumen, transfretamus ad eos, et poterimus adversus illum.</i> – 1Mach 5,41	g. aće li boêti se budetъ · prêiti i položiti stani pri rêcê · pridemъ k nimъ i vzmôžem' <i>protivu</i> emu – BrVO 420c
h. <i>et eamus pugnare adversus gentes quae in circuitu nostro sunt</i> – 1Mach 5,57	h. i idêmъ <i>protivu</i> êzikomъ · iže okr'stъ nasъ sut' – BrVO 421b
i. <i>De magnis periculis a Deo liberati, magnifice gratias agimus ipsi, utpote qui adversus talem regem dimicavimus.</i> – 2Mach 1,11	i. ot velikiъ pagubъ izbavleni velikie hvali emu tvorismo · êko podobaet' <i>protivu</i> velikomu c(êsa)ru sagrêšismo – BrVO 422a
j. <i>De his ergo coepit iudicium adversus Menelaum agitari.</i> – 2Mach 4,43	j. otъ siъ ubo načetъ sudъ <i>protivu</i> menelau gibati se – BrVO 429ab

k. <i>magis clamabant adversus signiferos</i> – Ev. Nicod I,5	k. <i>p[a]če upvahu protivu znamenie</i> <i>nositelem' – FgNic 1a</i>
l. <i>adversus sancte ecclesie dogma</i> – In s. Martini p. mart.	l. <i>prot(i)vu pravie s(ve)tie cr(ê)kve verê</i> – CPar 370c
m. <i>precamur ut misereri digneris famulo</i> <i>tuo, ne prevaleat adversus eum</i> <i>adversarius in hora exitus illius de</i> <i>corpore – Or.</i>	m. <i>molim' da p(o)m(i)lovati spodobiši raba</i> <i>tvoego · da ne prêmožet' protivu emu</i> <i>protivnik' v čas iz's'stiê ego o' têla – MVat₄</i> <i>270d</i>
n. <i>et in vinculis non dereliquit eum</i> <i>donec offeret illi sceptrum regni et</i> <i>potentiam adversus eos qui eum</i> <i>deprimebant – Sap 10,14</i>	n. <i>i vь uzah' ne ostavi ego · doideže prinesut'</i> <i>emu žbzl' c(êsa)rstviê · i silu protivu</i> <i>progonečih' ego – MVat₄ 235a</i>
o. <i>Adversus rectum sancte ecclesie</i> <i>dogma – In s. Martini pr. mart.</i>	o. <i>protu prave s(ve)te cr(ь)kve v(ê)ri</i> – BrVat ₆ 200a
p. <i>et nolite bellum committere adversum</i> <i>gentes, donec revertamur. – 1Mach 5,19</i>	p. <i>i ne mozêta brani spustiti protivu êzikomъ</i> <i>dondeže vratimo se – BrVO 419c</i>
r. <i>si enim adversum nos summus iudex pro</i> <i>nostris facinoribus iratus fuerit – Hom. s.</i> <i>Augustini</i>	r. <i>i ako suprotiv' nam' viš'ni sudac' za n(a)še</i> <i>grêhi razg'nêvanъ budetъ – CPar 149v</i>
s. <i>nec cogitabat prosperitatem adversum</i> <i>cognatos malum esse maximum – 2Mach</i> <i>5,6</i>	s. <i>ni pomišlaše prospêšъstvie protivu</i> <i>bližikamъ · ozlobiti prêveliko nepriêtele –</i> <i>BrVO 429d</i>
t. <i>Congregatae sunt adversum nos gentes</i> <i>per circuitum, ut nos auferant – 1Mach</i> <i>5,10</i>	t. <i>sabrani sutъ protivu namъ êzici okr'stъ ·</i> <i>da êmut ni – BrVO 419a</i>
u. <i>dicentes convenisse adversum se a</i> <i>Ptolemaida, et Tyro, et Sidone: et repleta</i> <i>est omnis Galilaea alienigenis, ut nos</i> <i>consumant – 1 Mach 5,15</i>	u. <i>rekuče · sašli se protivu nam' narodi ot</i> <i>ptolomaide i tira i sidona · i spl'nena estъ</i> <i>vsa galilêê · protivnikъ n(a)šihъ da ni</i> <i>pogubetъ – BrVO 419b</i>
v. <i>quare enim adversum me pugnat –</i> <i>Lectio s. Margaritae</i>	v. <i>kim' protivu mnê riet' se – COxf 26b</i>

Prijedlog *adversus* preveden je primjeru (79) prijedlogom *na*. I u hrvatskome i u hrvatskome crkvenoslavenskom prijedlog *na* u jednome je značenju blizak latinskomu prijedlogu *adversus* i hrvatskomu prijedlogu *protiv*. U latinskome i prijedlog *in* može imati takvo značenje. Poznati su naslovi Ciceronovih govora npr. *In Verrem* u kojima prijedlog *in* znači 'protiv'. U hrvatskome pak prijedlog *na* može imati značenje 'protiv' u rečenicama kao što su: *Ustali/skočili su na mene*. ili u eliptičnim rečenicama *A onda oni na mene...*

(79) Prevođenje prijedloga *adversus* prijedlogom *na*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>qui opprobrium non accepit adversus proximum suum</i> – Reg. s. Benedicti	a. <i>i ponošeniê ne priê na bližnago svojego</i> – RegBen 2v
b. <i>Cooperunt adversus eum excogitare nequitiam</i> – Lectio de Josepho	b. <i>načeše pomiš'lati na n' lukav'stviê</i> – COxf 16b
c. <i>dimittam adversum me eloquium meum</i> – Officium defunctorum	c. <i>puču na me slovo moe</i> – CPar 197v
d. <i>Strident dentibus suis adversum nos</i> – Hom. s. Augustini ep.	d. <i>skrčutъ zubi svoimi na nasъ</i> – BrVO 202a
e. <i>Locuti sunt adversum me lingua dolosa</i> – Ant.	e. <i>vzgl(agol)aše na me eziki lastivimi</i> – BrVO 229a
f. <i>Consilium fecerunt inimici mei adversum me, dicentes</i> – Ant.	f. <i>svêťъ stvoriše · nepriêteli moi na me gl(agol)ûče</i> – BrVO 234c
g. <i>Si obtuleris munus munus tuum ad altere et ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te</i> – Hom. s. Augustini ep.	g. <i>ače prineseši darъ tvoi kъ oltaru · i tu pomeneši êko bratъ tvoi imatъ nešto · na te</i> – BrVO 189a

4.13. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *e/ex*

Latinski prijedlog *ex* ima osnovno prostorno značenje 'iz' i vremensko 'od', a osim tih značenja može imati i značenja koja su preneseno izvedena iz vremenskoga i prostornoga. U analiziranome se korpusu, međutim, prijedlog *e/ex* najčešće pojavljuje kao prijedlog kojim se izriče podrijetlo koje se u biblijskim tekstovima uglavnom izriče prijedlogom *de*.¹³⁷ Prijedlog *ex* prevodi se prijedlogom *iz* kad označava rođenje od jedne osobe (primjeri (80a – d)), a kad označava pripadnost rodu prevodi se prijedlogom *od* (primjeri (80e – g)). Zanimljivo je da je takvo stanje oprečno stanju u suvremenome hrvatskom jeziku u kojemu bi se pripadnost rodu tipično izrekla prijedložnim izrazom s prijedlogom *iz* (npr. *on je iz našega roda / iz naše obitelji*), a rođenje od jedne osobe izreklo bi se prijedložnim izrazom s prijedlogom *od* (npr. *rođen je od majke tinejdžerke*). Takva je uporaba prijedloga *od* u hrvatskome zabilježena i u *Vjeronanju apostolskome* (*rođen od Marije Djevice*).

¹³⁷ V. potpoglavlje o prevođenju prijedloga *de*.

(80) Izricanje podrijetla prijedložnim izrazom s prijedlogom *ex* prevedenim prijedlogom *iz*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>qui natus ex Maria esse non potuit</i> – De sermone s. Hieronymi presb.	a. iže roždenъ e(stb) iz' m(a)rie d(ê)vi ino biti ne možetъ – BrN ₂ 470b
b. <i>Et omni laude dignissima: quia ex te ortus est sol justitiae</i> – Ant.	b. i vsakoi hv(a)li dostoinêišiê ere is tebe v'siê sl'n'ce pr(a)vdi – CPar 188v
c. <i>et nisi naceretur redemptor mundi non nasceretur ex ea</i> – In octava conceptione BMV	c. i ako nezačevši rodila se bi v(ê)ka iskupit(e)lъ iz' nee ne rodil' se bi – CPar 151rv
d. <i>Qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria Virgine, passus sub Pontio Pilato</i> – Or.	d. iže počet' est' ot d(u)ha s(ve)tago roen' iz' m(a)rie d(ê)vi · mučen' pri pontancêem' pilatê – BrVO 15a
e. <i>Ex quo genere es tu?</i> – Lectio s. Margaritae	e. ot koga roda esi – COxf 25a
f. <i>clarissimis est orta natalibus utpote ex regia stirpe</i> – De s. Maria Magdalena	f. roena že bisi od častnihъ i v istinu ot roda kraleva – ČŽg 106r ot častnihъ bi rejena (sic!) · da v istinu ot kraleva kolêne e(stb) porojena – CIvan 112v
g. <i>Respondentes autem seniores Judaeorum dicunt ad Jesum: Quid nos videbimus? Primum quod ex fornicatione natus est, secundo quod pro nativitate tua in Bethleem infantum interfectio facta est, et propter te facta est</i> – Ev Nicod II,9	g. otvečaûce starjšina iûdêom' rêše is(uhrъst)u čto mi vidim' prvo da ot lûbodêên'iê roenъ esi drugo da rodъ tvoi vъ vitlêomê irudъ mladênce izbi · tebe rad[i] – FgNic 1d

Kad se prijedlogom *iz* izražava prostorno značenje odvajanja iz lokalizatora, koji najčešće označava da se nešto odvaja iz unutrašnjosti lokalizatora. U tome se značenju prijedlog *e/ex* najčešće prevodi svojim prototipnim ekvivalentom prijedlogom *iz*.

(81) Prevođenje prijedloga *ex* prijedlogom *iz* u značenju odvajanja iz lokalizatora

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>ut cerebrum ex capite eius difflueret</i> – Mart. s. Georgii	a. êko mozgu tekuću iz gl(a)vi ego – FgGeorg Ad
b. <i>et ob hoc profectus ex Aegypto efferatis animis, civitatem quidem armis cepit.</i> – 2Mach 5,11	b. i sego radi pošadъ iz' eûpta · i sverêpnimi dusi gradъ vistinu oruženiemъ priêtъ – BrVO 430a

c. <i>ex ore leonis</i> – Lectio s. Margaritae	c. <i>ot ust' lava</i> – COxf 25c
d. <i>Ex sinu patris</i> – In nativ. virg. Mariae	d. <i>is krila o(t)ca</i> – CPar 180v
e. <i>Homilia Venerabilis Bedae Presbyteri. Quod maledicendo ficum infructuosam per figuram fecit Dominus, hoc idem mox apertius ostendit, ejiciendo improbos e templo.</i> – Hom. s. Augustini ep.	e. <i>ûže bo proklinae smokov'nicu neplodovitu · vь obrazь stvori g(ospod)ь · sie takožde otvr'stêe n(i)ne êvi · izьgone iz' cr(ê)kve</i> · – BrVO 161b
f. <i>ex residua aqua Nehemias jussit lapides majores perfundi.</i> – 2Mach 1,31	f. <i>ot ostan'ka vodi noemiê povelê kamici vekši poliêti</i> – BrVO 423a

Prostornomu je ablativnom značenju blisko i dijelno (partitivno) značenje koje prijedlog *e/ex* ima, tj. značenje izdvajanja iz skupine ljudi. To se značenje u tekstovima u korpusu također izriče prijedlogom *de* koji se prevodi prijedlogom *ot*. Prijedlog *e/ex* u tome se značenju prevodi ili prijedlogom *iz* ili prijedlogom *ot*.

(82) Prijedložni izraz s prijedlogom *ex* s dijelnim značenjem

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Cum uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis?</i> – Hom. s. Augustini ep.	a. <i>egda edinomu ot manšihь moiьhь stvoriste · mnê stvoriste</i> – BrVO 226a
b. <i>adito rege, promittens ei argenti talenta trecenta sexaginta, et ex redditibus aliis talenta octoginta, super haec promittebat et alia centum quinquaginta</i> – 2Mach 4,8	b. <i>obečavь emu srebra talanatь tri sta i šestь desetь · i ot prihodičь onêhь talanatь osamь desetь · pače sihь obečavaše inaê sto i petь desetь</i> – BrVO 427b
c. <i>usque Gezeron, et usque in campos Idumaeae, et Azoti, et Jamniae et ceciderunt ex illis usque ad tria millia virorum.</i> – 1Mach 4,15	c. <i>do gazerona daže v pola idumêe i azota i im'me · i padoše ot nihь tri tisuča m(u)ži</i> – BrN2 243a
d. <i>Et elegit rex ex amicis suis Bacchidem, qui dominabatur trans flumen magnum in regno</i> – 1Mach 7,8	d. <i>izvoli že c(êsa)r' ot priêt(e)l' svojih vakhida · iže vl(a)daše črêš' rêku velikuû v c(êsa)rstvê</i> – BrPad 301b
e. <i>Tunc vero ex amicis Heliodori quidam rogabant confestim Oniam</i> – 2Mach 3,31	e. <i>tagda že ot drugovь eliudoroviьhь · eteri molahu i abie oniû</i> – BrVO 426c
f. <i>ex mortuis resurrexit</i> – Lectio de Josepho	f. <i>vs'ta iz' mrtvih'</i> – COxf 16c

g. <i>Considerans autem summus sacerdos ne forte rex suspicaretur malitiam aliquam ex Judaeis circa Heliodorum consummatum, obtulit pro salute viri hostiam salutarem.</i> – 2Mach 3,32	g. <i>smotriv že arhierêi da někako c(êsa)rъ pod'zrêl bi zloboû · nekoû iz' iûdêi · prêmo eliodoru svr'senu prinese · za sp(a)senie muža žr'tvu sp(a)sitel'nuû</i> – BrVO 426c
h. <i>ex amicis</i> – 1Mach 3,38	h. <i>is priêteli</i> – BrVO 415c
i. <i>relicto suffecto uno ex comitibus suis Andronico.</i> – 2Mach 4,31	i. <i>ostavlenimъ podъ nareenimъ edinimъ ot drugovъ · is' družabnikovъ svoihъ</i> – BrVO 428c
j. <i>Quod si aliquis ex eis extollitur pro scientia artis suae</i> – Reg. s. Benedicti	j. <i>ako li ki meû imi skroz' svoû hitrost</i> – RegBen 37v

4.14. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *coram*

Prijedlog *coram* u latinskome ima značenje podudarno sa značenjem hrvatskoga prijedloga *pred* u značenju 'u čijemu prisustvu'. Uz taj je prijedlog lokalizator pred kojim se što nalazi osoba. Prijedlog *coram* prevodi se prijedlogom *prêd*. Prijedlog *prêd* može stajati uz akuzativ i instrumental, a u svim se primjerima javlja uz imensku riječ u instrumentalu.

(83) Prevođenje prijedloga *coram* prijedlogom *prêd*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>coram se</i> – Est 1,3	a. <i>prêd' soboû</i> – BrN ₂ 234d
b. <i>Benedicimus deum caeli, et coram omnibus viventibus confitebimur ei: quia fecit nobiscum misericordiam suam</i> – Or.	b. <i>bl(agoslo)vêmъ b(og)a n(e)b(e)skago · i prêdъ vsêmi živučimi isp(o)vêm' se emu êko stvori s nami m(i)l(o)stъ svoû</i> – CPar 224v
c. <i>dicit illi Pharao coram cunctis optimalibus suis</i> – Lectio se Josepho	c. <i>reče k nemu paraon' pred' bolar'mi</i> – COxf 20a
d. <i>Sic luceat lumen vestrum coram hominibus, ut videant bina opera vestra, et glorificent Patrem vestrum, qui in coelis est.</i> – Sermo s. August. ep.	d. <i>t(a)ko da prosvêtit' e s(vê)tъ v(a)šъ prêd' č(lovê)ki · da uzretъ dêla v(a)ša dobraê i prosl(a)vetъ o(t)ca v(a)šego iže e(stъ) n n(e)b(e)sêhъ</i> – BrN ₂ 344b

U primjeru (84) prijedlog je *coram* preveden prijedlogom *u*. Prijedlog *u* u hrvatskome crkvenoslavenskom prototipno ima ablativno značenje uz osobe i primjesno/adlokalno značenje

'pokraj' ili 'u'.¹³⁸ Značenje 'pokraj' ili 'blizu' blisko je tipičnomu značenju prijedloga *coram* jer značenje 'u čijemu prisustvu' podrazumijeva i prostornu bliskost.

(84) Prevođenje prijedloga *coram* prijedlogom *u*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Rogabit eum dicens: Recordare mei coram pharaeum</i> – Lectio de Josepho	<i>i moli se nemu govore pomeni me kada tebi dobro budet' u c(êsa)ra paraona</i> – COxf 19a

4.15. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *apud*

Prijedlog *apud* odgovara značenju hrvatskoga prijedloga *kod*. Prijedlog *apud* najčešće se prevodi značenjski bliskim prijedlogom *u*. Zanimljiv je primjer (851) u kojemu je u *Ivančičevu zborniku* prvi prijedlog *apud* preveden prijedlogom *ot*, dok su druga dva prevedena prijedlogom *u*.

(85) Prevođenje prijedloga *apud* prijedlogom *u*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>apud regem</i> – 1Mach 7,6	a. <i>u c(êsa)ra</i> – BrPad 301a
b. <i>vocatur autem apud plures Nephi.</i> – 2Mach 1,36	b. <i>i zovet se u množêhъ nefi</i> – BrVO 423b
c. <i>ea, quae deciderant per bellum, quod nobis acciderat, congregavit omnia, et sunt apud nos.</i> – 2Mach 2,14	c. <i>ona êže darova r'vaneû · êže namъ priklučî se · savkupi vsa u nasъ</i> – BrVO 423d
d. <i>ad augendam malitiam Simonis, ad regem se contulit, non ut civium accusator, sed communem utilitatem apud semetipsum universae multitudinis considerans.</i> – 2Mach 4,4	d. <i>da takoe po eterihъ simunovihъ potrebnihъ č(lovê)kouboistviê bila bi · smotriv' oniê pagubu neroeniê · i apoloniê ne zdraviti se · lêki vladiku takovago surie i fenike · k nadodan'e zlobi k c(êsa)ru sebe sьstavi · ne lêki graêhъ svadnikъ na opčuii korist' u sebe samogo · vsego množastviê smatrae</i> – BrVO 427a
e. <i>et amotis his, quae humanitatis causa Judaeis a regibus fuerant constituta, per Joannem patrem Eupolemi, qui apud Romanos de amicitia, et societate functus est legatione legitima, civium jura destituens, prava instituta sanciebat.</i> – 2Mach 4,11	e. <i>i ot'netimi simi êže č(lovê)koljubiê radi · iudeemъ ot c(êsa)rъ bêhu bila postavlena · iv(a)nomъ o(tъ)cemъ eupolem'limъ · iže u rimlanъ ot priêzni i družab'stviê služilъ bêše posal'stviemъ · zakon'niki graêhъ prave ostavlae nepostavlenie suêše</i> – BrVO 427bc

¹³⁸ Gadžijeva i dr. 2014: 280.

f. <i>etiamsi apud Scythas causam dixissent</i> – 2Mach 4,47	f. <i>takožde aće u sitovъ vinu rekli bi</i> – BrVO 429b
g. <i>invenisti gratiam apud dominum</i> – Ant.	g. <i>obrêla esi m(i)l(o)stъ u g(ospod)a</i> – CPar 192r
h. <i>ut apud te mens nostra tuo desiderio fulgeat</i> – Or.	h. <i>da u tebe misl' n(a)ša vsêm' želênîem' svĕtit' se</i> – BrVO 161cd
i. <i>immortalis est enim memoria illius: quoniam et apud Deum nota est, et apud homines</i> – Sap 4, 1	i. <i>oće bo i bes'emr'tna estъ pametъ ego · êko u b(og)a znanъ i u č(lově)kъ</i> – BrVO 370c
j. <i>invenisti gratiam apud Dominum</i> – Ant.	j. <i>obrela esi m(i)l(o)stъ u b(og)a</i> – BrN ₂ 358b
k. <i>ita apud te sit pro nobis perpetuus intercessor</i> – Or.	k. <i>tako u tebe budi za ni vĕčni hodati</i> – BrN ₂ 382b
l. <i>Nam excusavit eam apud Phariseum qui dicebat ipsam immundam, et apud sororem suam, quae dicebat ipsam otiosam et apud Judam, qui dicebat eam prodigam</i> – De s. Maria Magdalena	l. <i>skuža û u pariseê ki û govoraše biti nečistu takoe i u sestri svoee ka û govoraše nepom'nivu · i u iûdi ki govoraše û skupu</i> – CZg 106v <i>i skuža bo û g(ospod)ъ ot parêsêê · iže gl(agola)še û biti nečistu · i t(a)koe u sestre svoee êže û gl(agola)še biti netrĕbnu i u iûdi iže gl(agola)še û s'kupos'nu</i> – CIvan 113

Uz glagol kretanja prijedlog *apud* preveden je prijedlogom *k*.

(83) Prevođenje prijedloga *apud* prijedlogom *k*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Sed regressum regem de Ciliciae locis adierunt Judaei apud Antiochiam, simul et Graeci, conquerentes de iniqua nece Oniae.</i> – 2Mach 4,36	a. <i>na k' vrativ'sumu se c(êsa)ru ot cilicie mĕsta idoše iûdĕi k' antiohii · vkup že i gr'ci tužeće · ot bezakon'nie semrti ioniiine</i> – BrVO 428d
b. <i>per verba turpissima accusare illum volens apud maritum suum</i> – Lectio de Iosepho	b. <i>riči neprav(e)dnimi k mužu svoemu</i> – COxf 19c

Rjeđe se prijedlog *apud* prevodi drugim prijedlozima ili besprijedložno.

(84) Prevođenje prijedloga *apud* drugim prijedlozima

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Et multi de populo Israel definierunt apud se, ut non manducarent immunda</i> – 1Mach 1,65	a. i mnozi ot pl'ka iz(drai)leva zavećaše se · da ne êli biše nečistaê – BrVO 410a
b. <i>Hic postquam apud dominum suum a proprio officio fuit expulsus, paupertate constructus, cuiusdam iudei consilio</i> – In octava concept. BMV	b. si po kolê osvaenъ prêd' g(ospode)mъ s'voim' i ot svoego čina izvr'ženъ bi: ubož'stvom' s'tisnutъ nêkoga ûdêê s'vitom' – CPar 150r
c. <i>Dixerunt impii apud se</i> – Ant.	c. rêše nečistivi meždû soboû – BrVO 224a

4.16. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *inter*

Prijedlog *inter* odgovara značenju hrvatskoga prijedloga *među*, a u hrvatskoglagoljskim se tekstovima prevodi prijedlogom *meždu*.

(85) Prevođenje prijedloga *inter* prijedlogom *meždu*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>inter amicos</i> – 1Mach 2,18	a. meû priêteli – BrVO 410d
b. <i>genus, qui erant inter eos</i> – 1Mach 5,2	b. rodъ êkovъ iže bêše meû imi – BrVO 418d
c. <i>ibique inter feras vitam in montibus cum suis agebat</i> – 2Mach 5,27	c. ondê že meû zvêr'mi životъ v gorahъ sъ svoimi dêêše – BrVO 431a
d. <i>inter iustos apparere</i> – De s. Maria Magdalena	d. meû pravadnimi vshote êviti se – CŽg 106v <i>meju pr(a)v(a)d(ъ)nimi êviti s' – CIvan 113r</i>
e. <i>In temporibus Constantini, qui primus inter augustos pro construendis ecclesiis licentiam relaxavit, usque ad tempora iunioris papae Liberii</i> – In festo s. Mariae ad nives	e. ot' vrêmenъ kon'stantinovih' ki pr'vi meû avgusti na uzidan'e cr(ê)k(ъ)vъ prostinû poda · dari do vrêmenъ mlad'sega pape liberiê – CPar 168r
f. <i>Sicut rosa inter spinas aliis addit speciem sic venustat suam virgo maria progeniem germinavit enim florem qui vitalem dat odorem</i> – Ant.	f. kako roža meû trniem' têm' v'nide krasota · tako krasitъ svoi d(ê)va m(a)riê rodъ · porodi bo čedo ko životnu da vonû – CPar 146v
g. <i>inter natos mulierum non surrexit</i> – Ant.	g. meû dêtmi ženъ ne vsta – BrN ₂ 434d

h. <i>Dum ergo hec inter se colloquerentur et contigit ut obviaret eius unus de commentariensibus: quem interrogant</i> – Lectio in festo s. Bonifacii	h. i egda g(lago)lahu meû soboû i srête · i et(e)rъ meêš' ihъ · i uprosiše i – BrN ₂ 421b
i. <i>ibique inter lilia candentia et rubentes rosas</i> – Vita s. Pauli erem.	i. i on'dê meû cvatučimъ liliumъ i ružami čr'vlenimi – BrN ₂ 361a
j. <i>Ut per ea nostra vita inter aduersa et prospera ubique dirigatur</i> – Or.	j. da po nem' život' naš' medžû protivnimi i prospěšnimi vsъgdê ispraviti se – MVat ₄ 140d
k. <i>Videbat quosdam suos inter multos alienos</i> – Hom. s. Augustini ep.	k. vidêše bo nêkie svoe · meždû mnogimi tuždimi – BrVO 214a

U primjerima (86) prijedložni izraz s prijedlogom *inter* preveden je prijedložnim izrazom s prijedlogom *v* koji je u značenju pripadnosti skupini blizak značenju prijedloga *među* koji je tipičan prijevodni ekvivalent prijedloga *inter*.

(86) Prevođenje prijedloga *inter* prijedlogom *v*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>et inter angustias ventris et pressuras temporis filium parturiens exspiravit.</i> – De s. Maria Magdalena	a. i v nevoli onoi ležeči sina rodi živa a sama umre · – CŽg 109v i v bêdi toi s(i)na rodi živa · sama že um'ri – CIvan 116r
b. <i>ut benedicta dicaris inter omnes mulieres</i> – Ant.	b. da bl(aže)na narečeši se vъ vsêhъ ženah' – BrVO 15c
c. <i>Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei</i> – Sap 5,5	c. se k(a)ko včteni sutъ v' s(i)ni b(o)žie – BrVat ₅ 183a
d. <i>Benedicta tu inter milieres</i> – Ant.	d. b(la)ž(e)na ti esi v ženahъ – BrN ₂ 444a
e. <i>sed inter deserta quaerentibus Christum</i> – Hom. s. Ambrosii ep.	e. nъ v pustini ičuče h(rъst)a – BrVO 332d
f. <i>ut benedicta dicaris inter omnes mulieres</i> – Ant.	f. da bl(aže)na narečeši se vъ vsêhъ ženah' – BrVO 16c
g. <i>Neque enim egens quisquam fuit inter illos.</i> – Sermo s. Augustini ep.	g. i ne b(ê)še ničъ nikto že · v nihъ – BrN ₂ 476d

4.17. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *per*

Prijedlogom *per* izražava se protok radnje te može imati i prostorno i vremensko značenje. Prostorno je značenje podudarno s hrvatskim prijedlogom *kroz*, a vremensko s prijedlogom *tijekom* ili *za*. Prijedlog ima i preneseno značenje najbližnje stilski obilježenomu prijedlogu *putem* ili standardnomu *po* te u nekim kontekstima *s pomoću*. U korpusu se prijedlog *per* najčešće prevodi prijedlogom *po* i u prostornome i u drugim značenjima.

(87) Prevođenje prijedloga *per* prijedlogom *po*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>et per universas civitates</i> – 1Mach 1,57	a. <i>i po vsěhъ graděhъ</i> – BrVO 409d
b. <i>per generationem et generationem</i> – 1Mach 2,61	b. <i>po rodi i rodi</i> – BrVO 412d
c. <i>Et aedificaverunt in tempore illo montem Sion, et per circuitum muros altos et turres firmas, nequando venirent gentes</i> – 1Mach 4,60	c. <i>i sazdaše vъ vrěme ono v goru sionъ · i po okrišlû miri visoki i tur'ni tvr'di postaviše · da ne kogda prišli bi êzici</i> – BrVO 418c
d. <i>Transeamus per terram vestram, ut eamus in terram nostram: et nemo vobis nocebit, tantum pedibus transibimus.</i> – 1Mach 5,48	d. <i>mimoidemъ po z(e)mli vaše · da idemъ v z(e)mlû našu · i niktože vamъ vspakostitъ · takmo nogami prěidemъ</i> – BrVO 420d
e. <i>et exhortabatur populum per totam viam, donec venirent in terram Juda</i> – 1Mach 5,53	e. <i>i i svečaše plъkъ po vsemъ puti · doideže prišli bi v z(e)mlû iûdovu</i> – BrVO 421a
f. <i>Fatribus qui sunt per Aegyptum, Judaeis</i> – 2Mach 1,1	f. <i>bratii iže sutъ po eûptu i ûdei</i> – BrVO 421c
g. <i>quasi per Coelesyriam et Phoenicen civitates esset peragaturus</i> – 2Mach 3,8	g. <i>vistinu lêki po celezini · i fenici gradê bil bi · proiti imêl bi</i> – BrVO 425a
h. <i>quod per universum mundum honoratur pro sui veneratione, et sanctitate omnino impossibile esse.</i> – 2Mach 3,12	h. <i>da po vsemъ světu čtuet se za svoje počtovan'e · i s(ve)tъbu <nevzmožno vsakoeke biti></i> – BrVO 425c
i. <i>Non modica vero per universam civitatem erat trepidatio.</i> – 2Mach 3,14	i. <i>ne malo že po vsemъ gradu bēše trepetan'e</i> – BrVO 425c
j. <i>Accinctaeque mulieres ciliciis pectus, per plateas confluebant: sed et virgines, quae conclusae erant, procurrebant ad Oniam, aliae autem ad muros, quaedam vero per fenestras aspiciebant</i> – 2Mach 3,19	j. <i>prěpoēsani že ženi vrětiči prъsi po stagnahъ tēkahu · na i d(ê)vi eže zatvoreni bēhu · pritēkahu ka onoi (sic!) ine že k mirom' · eteri že po prozorěhъ vzirahu</i> – BrVO 425d

k. <i>ut etiam per quosdam Simonis necesarios homicidia fierent</i> – 2Mach 4,3	k. <i>da takoe po eterihъ simunovihъ potrebnihъ č(lově)kouboistviê bila bi</i> – BrVO 427a
l. <i>aurea quaedam vasa e templo furatus donavit Andronico, et alia vendiderat Tyri, et per vicinas civitates.</i> – 2Mach 4,32	l. <i>zlatie nêkie sasudi crêkve ukradъ · darova an'droniku · a inaê prodalъ bêše tiru · i po bližnihъ gradêhъ</i> – BrVO 428c
m. <i>per totam civitatem jubet circumduci</i> – 2Mach 4,38	m. <i>zap(o)v(ê)dê ... i obvesti po vsemъ gradu</i> – BrVO 428d
n. <i>Contigit autem per universam Jerosolymorum civitatem videri diebus quadraginta per aera equites discurrentes, auratas stolas habentes, et hastis, quasi cohortes, armatos, et cursus equorum per ordines digestos, et congressiones fieri cominus, et scutorum motus, et galeatorum multitudinem gladiis districtis, et telorum jactus, et aureorum armorum splendorem, omnisque generis loricarum.</i> – 2Mach 5,2 – 3	n. <i>priklûči že se i vъ vsemъ er(u)s(o)l(i)mê i v gradêhъ iûdêi d(ъ)ni · k̃ · (=40) po vzdusêhъ kon'nici rastêčuêe se pozlačeni rizi imêuêe · i kop'ê lêki zastupi oružne · i toke kone po redu raspravleni iz'sastiê biti sublizъ i čitovъ ganutiê · i šlêmovъ množastvo meč'mi stêšnenimi · i sulicъ udor'ce · i zlatihъ oružie lačannoe · vsakogože plemene branъ</i> – BrVO 429c
o. <i>et per domos ascendentes trucidare.</i> – 2Mach 5,12	o. <i>i po domêhъ hodeêe ras'sêkati</i> – BrVO 430a
p. <i>Qui omnia sibi per ordinem narravit</i> – De s. Maria Magdalena	p. <i>on' že povede emu vse bivšee po istine</i> · – ČŽg 110v <i>on že vse po redu povidi emu</i> – CIvan 117r
r. <i>et populum illum ad fidem Christi per multa miracula adduxerunt</i> – De s. Maria Magdalena	r. <i>on'da plкъ k vere h(rъsto)vê po mnozehъ znam'eni i čudesi svedoše</i> – ČŽg 112r <i>ondê p'l'къ k' vêri h(ъrsto)vê po mn(o)zêhъ zn(a)m(e)n'i sôvêdoše</i> – CIvan 119r
s. <i>Adjuro vos per salutem Caesaris, si verum dixistis quoniam non est natus ex fornicatone</i> – Ev Nicod II,5	s. <i>zaklinaû vi po z[d]aviû c(êsa)revu im'že nêst' roenъ ot lûbodêistviê aêe istinu gl(agol)aste</i> – FgNic 1b
t. <i>Et terraemotus magni erunt per loca</i> – Hom. s. Gregorii papae	t. <i>i budutъ trusi velici po mêsta</i> – BrN ₂ 337c
u. <i>Et misit dominus Deus per Michahel angelum</i> – Vita Adae et Evae	u. <i>i posla g(ospo)d(i)n' po an'j(e)le svoem'</i> – ČŽg 34v
v. <i>Ut per ea nostra vita inter adversa et prospera ubique diripatur</i> – Or.	v. <i>da po nem' život' naš' meždû protivnimi i prospêšnimi vsôgdê ispravît se</i> – MVat ₄ 170d

U prostornome se značenju prijedlog *per* prevodi i inačicama prijedloga *skvožê* (*skozê*, *skozi*). U tim je primjerima prijedlog *skvožê* upotrijebljen u svojem izvornome značenju – značenju puta kroz koji ili po kojemu što prolazi. U primjeru (87g) prijedlog je *per* također preveden prijedlogom *skozi*, međutim, nije riječ o prostornome značenju. U tome je primjeru značenje prijedloga *skozi* blisko značenju sredstva koje se u hrvatskome crkvenoslavenskom zaista može izreći tim prijedlogom te je u tome značenju taj prijedlog ekvivalentan prijedlogu *per*.

(87) Prevođenje prijedloga *per* prijedlogom *skvožê*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Non transibit per eam</i> – Sermo s. Augustini ep.	a. <i>ne proid(e)tъ skozê ne</i> – BrVat ₆ 101c
b. <i>Si transieris per ignem, flamma non nocebit te</i> – In festo s. Laurentii	b. <i>da idêši skozê oganъ plamenъ ogan(b)ni ne pakost(o)v(a)ti vьčnetъ t(e)bê</i> – BrN ₂ 462a
c. <i>per auream clausam egredere portam</i> – Ant.	c. <i>skvožê unšu iziti vratnu</i> – FGaNov 1c
d. <i>si transieris per ignem</i> – In festo s. Laurentii	d. <i>da ideši skvožê og'nъ</i> – BrLab ₁ 99c
e. <i>qui filios Israel per medium mare duxit</i> – Or.	e. <i>iže s(i)ni iz(rae)l(o)vi skvožê more provede</i> – MNov 261b
f. <i>Cum immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca inaquosa, quaerens requiem, et non invenit.</i> – Ant.	f. <i>egda nečisti d(u)h' izidet' ot č(lovê)ka prêhodit' skvožê bezvodnaê mêsta iče pokoê · i ne obrečēt' – BrVO 187c</i>
g. <i>Saepius quidem contingit, ut per ordinatione praepositi scandala gravia in monasteriis</i> – Reg. s. Benedicti	g. <i>često nahaĵaet se · da ere skozī nareĵenie pripuĉ'ta v manastirihъ</i> – RegBen 45r
h. <i>porta hec quam vides non aperietur: et homo non transibit per eam: quoniam dominus solus intrat et egreditur per eam et clausa erit in eternum</i> – Sermo s. Augustini ep.	h. <i>v'rata siê êže vidiši ne otvoret' se · i č(lovê)kъ ne proidetъ s'kvožê ne · êk(o)s(a)mъ vholditъ i ishoditъ po nihъ · i zatvorena budutъ v v(ê)ki</i> – BrN ₂ 412c

Prijedlog *per* prevodi se i tipičnim prostornim prijedlogom *vъ*.

(88) Prevođenje prijedloga *per* prijedlogom *vb*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>per desertum</i> – 1Mach 5,24	a. <i>v pustinû</i> – BrVO 419d
b. <i>Contigit autem per universam Jerosolymorum civitatem videri diebus quadraginta per aera equites discurrentes, auratas stolas habentes, et hastis, quasi cohortes, armatos, et cursus equorum per ordines digestos, et congressiones fieri cominus, et scutorum motus, et galeatorum multitudinem gladiis districtis, et telorum jactus, et aureorum armorum splendorem, omnisque generis loricarum.</i> – 2Mach 5,2	b. <i>priklûči že se i vb vsemъ er(u)s(o)l(i)mê i v gradêhъ iûdêi d(b)ni ·k̃· (=40) po vzdusêhъ kon'nici rastêčuče se pozlačeni rizi imêuče · i kop'ê lêki zastupi oružne · i toke kone po redu raspravleni iz'sastiê biti sublizъ i čitovъ ganutiê · i šlêmovъ množastvo meč'mi stêšnenimi · i sulicъ udor'ce · i zlatihъ oružie lačannoe · vsakogože plemene branъ</i> – BrVO 429c
c. <i>Per omnia benedictus Deus, qui tradidit impios.</i> – 2Mach 1,17	c. <i>va vsemъ bl(agoslovle)nъ b(og)b · iže prêda nečistivie</i> – BrVO 422b
d. <i>et me illic per angelorum ministerium inveniet consistentem.</i> – De s. Maria Magdalena	d. <i>i on'de mene va an'j(e)lêhъ vzdvignenu naide prebivaûču</i> – CŽg 113v <i>m(e)ne ondê v' an'j(e)lskomъ vzdružen'i obrêcetъ prêbivaûču</i> – CIvan 120r

Prijedlog *per* u neprostornim se značenjima prevodi i prijedlogom *pro*. Izvorno je značenje prijedloga *pro* prostorno, ali ono se gotovo u potpunosti gubi i prijedlog dobiva značenje sredstva ili pomoćnika uz živu osobu¹³⁹ koje je podudarno s jednim od neprostornih značenja prijedloga *per*.

(89) Prevođenje prijedloga *per* prijedlogom *pro*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>qui per signum crucis cecos illuminavit</i> – In festo s. Laurentii	a. <i>iže pro zn(a)m(e)nie kr(i)ža slêpie prosv(ê)ti</i> – BrVat ₆ 148d
b. <i>Per te, Lucia virgo, civitas Syracusana decorabitur</i> – Ant.	b. <i>pro te lucie d(ê)vi gradъ širakusiên'ski ukrasit' se</i> – BrLab ₁ 14d
c. <i>Per apostolum tuum</i> – In s. Agathae virg. et m.	c. <i>pro ap(osto)lb tvoi</i> – BrVat ₁₉ 277b
d. <i>loquens per angelum suum servo ioanni</i> – In s. Michaeli archan.	d. <i>gl(agol)e pro an'j(e)lb svoi rabu svoemu iv(a)nu</i> – BrVat ₆ 177c

¹³⁹ Gadžijeva i dr. 2014: 277.

e. <i>Per Filium tuum unigenitum evasi minas hominum</i> – Ant.	e. <i>pro s(i)n(o)mъ tvoim' edinočedi ubězahъ prēt' č(loěče)skihъ</i> – BrPm 193d
f. <i>Sed miracula Domini et Salvatoris nostri sic accipienda sunt, fratres carissimi, ut et in veritate credantur facta et tamen per significatione nobis aliquid innuant</i> – Hom. s. Gregorii papae	f. <i>nъ čudesa g(ospod)a n(a)š(e)go sp(a)s(itel)a h(rъst)a · sice primima sut' br(a)tie milěiša · i da v rěsnotu vērovali se biše stvorena · i obak' pro znamenie nam' něčto ēvlaūtъ</i> – BrVO 144a

Prijedlog *per* u latinskome može imati i vremensko značenje vremenske mjere ili trajanja. U tome se značenju prijedlog *per* prevodi na različite načine. Takvo se značenje u primjerima (90) prevodi inačicama prijedloga *črěz* (*črězъ*, *črěsъ*). Taj prijedlog može imati i prostorno značenje, koje je vidljivo u primjerima (90c) i (90d).

(90) Prevođenje prijedloga *per* prijedlogom *črěz*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>per mensem Decembrium</i> – In festo ss. Felicis Simplicii Faustini et Beatricis	a. <i>črězъ m(ě)s(e)cъ dekt(e)brъ</i> – BrN ₂ 453a
b. <i>per dies quadraginta</i> – Ant.	b. <i>črěsъ d(ъ)ni · k · (= 40)</i> – BrVO 296d
c. <i>Ipsis autem per medium civitatis praetereuntibus</i> – Lectio de Josepho	c. <i>idučim že č'rěz' grad'</i> – COxf 18d
d. <i>Deus, qui transtulisti patres nostros per Mare rubrum, et transvexisti eos per aquam nimiam, laudem tui nimis decantantes te suppliciter deprecamur; ut in navi famulos tuos, repulsis adversitatibus, portu semper optaili, cursuque tranquillo tuearis</i> – Or.	d. <i>b(ož)e iže prēvel' esi o(t)ce n(a)še črēs' more čr'mnoe i prěk' prēvel' e esi po vodě mnozē · hvali imeni tvoemu vspěvaūče · tebe priležno molim' · da v korablih' plavaūčih' rabe tvoihъ · ot puenimi protivnimi · pristaniče vsъgda želětelnо tečeniem' tihim' zastupiši</i> – MVat4 269d

Zanimljivi su primjeri (91) u kojima je prijedlog *per* u istome značenju unutar iste rečenice jedanput preveden jednim prijedlogom – *črēs'* u prvome primjeru i *s'kvozē* u drugome primjeru, a drugi puta prijedlogom *po*. U prvome je primjeru riječ o prijedložnim izrazima koje uvode dva jednako prefigirana glagola *transfero* i *transveho* i u kojima su dvije imenice iz istoga semantičkog polja (*mare* i *aqua*). U drugome je primjeru ista imenska riječ u obama prijedložnim izrazima (zamjenica *ea*) te glagoli koji, iako različito prefigirani (*transeo* i *egredior*), pripadaju istomu semantičkom polju glagola kretanja. Zbog toga je vjerojatno riječ o tome da je prevoditelj htio u tekstu varirati da ne zamara čitatelja jednakim sintaktičkim

strukturama. Ta je težnja općenito vidljiva u nizu pojava pri prevođenju s latinskoga zajedno s oprečnom težnjom što vjernijemu prijevodu.¹⁴⁰

(91) Različito prevođenje prijedloga *per*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Deus, qui transtulisti patres nostros per Mare rubrum, et transvexisti eos per aquam nimiam, laudem tui nimis decantantes te suppliciter deprecamur; ut in navi famulos tuos, repulsis adversitatibus, portu semper optaili, cursuque tranquillo tuearis – Or.</i>	a. <i>b(ož)e iže prêvel' esi o(t)ce n(a)še črês' more čr'mnoe i prêk' prêvel' e esi po vodê mnozê · hvali imeni tvoemu vspêvaûce · tebe priležno molim' · da v korablih' plavaûcih' rabe tvoihb · o' puenimi protivnimi · pristaniče vsôgda želêtelno tečeniem' tihim' zastupiši – MVat₄ 269d</i>
b. <i>porta hec quam vides non aperietur: et homo non transibit per eam: quoniam dominus solus intrat et egreditur per eam et clausa erit in eternum – Sermo s. Augustini ep.</i>	b. <i>v'rata siê êže vidiši ne o'voret' se · i č(lovê)kь ne proidetъ s'kvožê ne · êk(o) s(a)mь vhoditъ i ishoditъ po nihb · i zatvorena budutъ v v(ê)ki – BrN₂ 412c</i>

Vremensko značenje prijedloga prevodi se i prijedlogom *na*, koji i u hrvatskome crkvenoslavenskom može imati vremensko značenje trajanja i izricanja trenutka u kojemu se što dogodilo,¹⁴¹ i besprijedložno. U primjerima (92a – d) prijedlog *per* preveden je vremenskim *na*, a u primjerima (92e – h) besprijedložno. U primjerima (92i) i (92j) vremensko je značenje prevedeno prijedlogom *za* kojim se u hrvatskome crkvenoslavenskom može također izreći vremenska mjera.

(92) Prevođenje prijedloga *per* u vremenskome značenju

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>sic diebus singulis angelicis manibus in ethera sublevata celestium agminum dulcissimam jubilationem septenis vicibus per singulos dies corporeis auribus audire promerui. – De s. Maria Magdalena</i>	a. <i>i na vsaki dan' esamь an'j(e)li vzdignena v zrache svetle odnudeže pesan' preslav'nuû · ẓ̌ · (= 7) kratъ na dan' dosto'ina bêhb slišati · – ČŽg 113v</i> <i>na vs(a)ki d(a)nъ an'j(e)li es(a)mь vzosima v zracê s(vê)tlê v' tomžde prêsl(a)vnuû pệ(anb) · na · ẓ̌ [= 7] vr(ê)m(e)nъ b(oži)hb slišati dos'toina – CIvan 120r</i>

¹⁴⁰ V. Matějka 1966. i 1968.

¹⁴¹ Gadžijeva i dr. 2014: 273.

b. <i>Per singulos dies benedicemus te – Pars hiem. 21v</i>	b. <i>na v'sake d(ь)ni · bl(agoslo)vimo te – CPar 135r</i>
c. <i>Revertentes autem de via fratres ipso die quo redeunt, per omnes canonicas horas, dum expletur opus dei – Reg. s. Benedicti</i>	c. <i>i kada domovъ pridutъ · onъ d(ь)nъ ki pridu na vsa vrimena službe b(o)žie – RegBen 47r</i>
d. <i>qualiter favente deo per singulos annos tota hec dies expendatur – In assumptione BVM. Sermo s. Hieronymi presb.</i>	d. <i>k(a)ko se b(o)žieû pomočiû na vsako l(ê)to v si d(ь)nъ sie ispravlaet' – BrN₂ 468c</i>
e. <i>per dies octo – 1Mach 4,59</i>	e. <i>d(ь)ni os(ь)mъ – BrVO 418c</i>
f. <i>et in hac rupe per biennium pavisti – De s. Maria Magdalena</i>	f. <i>i vse raspali vse l(ê)to snab'dila esi – CIvan 118r</i>
g. <i>in loco angelicis manibus praeparato per XXX annos incognita mansit. – De s. Maria Magdalena</i>	g. <i>poče mesto že ono ei anĵ(e)lomъ ugotovano i tu prebi ·ĵ· (= 30) i ·b̃· (= 2) leti · · i nevide čl(ovêk)a vsa leta ·siê · – CŽg 112r</i> <i>· i mēsto ei anĵ(e)l(o)mъ ugotovano ·ĵ· [= 30] i ·b̃· [= 2] l(ê)ti b'rez' videniê lûdi prebi – CIvan 119r</i>
h. <i>que per triginta annorum spatium omnibus hominibus ignota permansi – De s. Maria Magdalena</i>	h. <i>da estъ l(e)tъ ·ĵ· (= 30) i veče pokle to bi<s>i – CŽg 113r</i> <i>· i ·ĵ· [= 30] l(ê)tъ s'vršeno pone že to e(stъ) stvore – CIvan 120r</i>
i. <i>et in hac rupe per biennium pavisti – De s. Maria Magdalena</i>	i. <i>va ovoi raspaline učuvala i shranila za vse ovo leto – CŽg 11v</i>
j. <i>in quadam beate Marie virginis basilica per XL dies ante eius ymaginem plorans vigilavit – In octava conceptione BMV</i>	j. <i>v' nêkoi b(la)ž(e)nie m(a)rie d(ê)vê cr(ê)kvi za četiri deseti d(ь)nъ prêd' obrazom' nee plače preb'di – CPar 150r</i>

U primjeru (93) prijedlog je *per* u *Žgombićevu zborniku* preveden prijedlogom *za*, a isto mjesto u *Ivančićevu zborniku* nije doslovno prevedeno.

(93) Prijedlog *per* različito preveden

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>que eam per mentum arripiens periclitantibus aliis incolumem ad ripam perduxit</i> – De s. Maria Magdalena	<i>i êt' ū za ruku meû inemi is' pogibeli izbavi ū i ka kraû zdravu pripela ū</i> – CŽg 115r <i>i êvi se ei · êže ūv' pogibeli meû inimi ka k'raû meû inimi zdravu iz'vede</i> – CIvan 122r

Latinski prijedlog *per* može imati i uzročno i posljedično značenje te značenje svrhe i sredstva. U tim značenjima prijedlog se prevodi poslijelogom *radi*, koji može imati uzročno i namjerno značenje te značenje svrhe. Zanimljiv je red riječi u primjeru (94c), u kojemu je prijedlog *radi* umetnut u imensku skupinu, tj. razdvaja imenicu i atribut, što nije neuobičajeno za taj prijedlog.¹⁴²

(94) Prevođenje prijedloga *per* poslijelogom *radi*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. Per mysteriam sanctae Incarnationis tuae – Lit.	a. taini v'plčeniê tvoego radi – MNov 258b
b. <i>Feci te expelli per eam</i> – Vita Adae et Evae	b. da tebe ispudi b(og)ъ nee radi – CŽg 33v
c. Per dominum nostrum. – Or.	c. g(ospod)a radi našego – FgKij 1

Prenesena značenja prijedloga mogu biti izrečena i besprijedložno, najčešće instrumentalom koji je uobičajeni padež izricanja sredstva.

(95) Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *per* bespredložno

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Ipsi autem non erant de semine virorum illorum, per quos salus facta est in Israel.</i> – 1Mach 5,62	a. ti že ne bêhu ot sêmene muži onêhъ · imiže sp(a)s(e)nie stvoreno bisi vъ iz(drai)li – BrVO 421b
b. <i>ea, quae deciderant per bellum, quod nobis acciderat, congregavit omnia, et sunt apud nos.</i> – 2Mach 2,14	b. ona êže darova r'vaneû · êže namъ priklučī se · savkupi vsa u nasъ – BrVO 423d

¹⁴² V. Mihaljević 2016.

c. <i>per quem manifestus aspicientibus dolor cordis ejus efficiebatur.</i> – 2Mach 3,17	c. <i>imiže obličena vziraûcimъ bolézanъ sr(ъd)ca ego svaraše se</i> – BrVO 425d
d. <i>et ille quidem per divinam virtutem jacebat mutus</i> – 2Mach 3,29	d. <i>onъ vistinu b(o)žs'tvanoû siloû nêmъ ležaše</i> – BrVO 426b
e. <i>et inde per eosdem angelos ad locum proprium revocata</i> – De s. Maria Magdalena	e. <i>i temie an'j(e)li v istinu k mestu vlačemu zvana bi</i> – ČŽg 112v <i>timi že an'j(e)li · k' mēstu vlačemu z'vana</i> – CIvan 119r
f. <i>adjuro te per dominum</i> – De s. Maria Magdalena	f. <i>zaklinaû te g(ospo)d(e)mъ</i> – ČŽg 113r <i>zaklinaû te g(ospode)mъ is(u)h(rъsto)mъ</i> – CIvan 119v

4.18. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *obviam*

Prijedlog *obviam* ima značenje usmjerenosti prema lokalizatoru i približavanje njemu ili izricanje da se objekt lokalizacije nalazi nasuprot lokalizatora. U latinskim se riječnicima i gramatikama uglavnom definira kao prilog. U korpusu se najčešće pojavljuje u *Prvoj knjizi o Makabejcima* uz glagole kretanja u značenju 'ususret' te se najčešće prevodi izrazom *v srêtnie/srêtenie*. U primjeru (96e) umjesto prijedloga *vъ* pojavljuje se prijedlog *na*: *na sretenie*.

(96) Prevođenje prijedloga *obviam* prijedložnim izrazom *v srêtnie/srêtenie*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>obviam illi</i> – 1Mach 3,11	a. <i>v srêtnie emu</i> – BrVO 414c
b. <i>obviam illi</i> – 1Mach 3,16	b. <i>v srêtenie emu</i> – BrVO 414d
c. <i>obviam illis</i> – 1Mach 5,39	c. <i>v srêtenie imъ</i> – BrVO 420b
d. <i>redemptori obviam procedens</i> – Or.	d. <i>izbavitelû v srêtenie ishodeče</i> – MVat ₄ 70d
e. <i>Veniant illi obviam sancti angeli Dei</i> – Or.	e. <i>pridite na sretenie emu s(ve)ti an'j(e)li bož(i)i</i> – RitSegn 29v

Prijedlog se *obviam* prevodi i prijedlogom *protivu*, koji je također prvotno prostoran s dinamičkim značenjem 'prema' ili 'ususret'¹⁴³ i u tome je značenju podudaran s latinskim prijedlogom *obviam* iako kasnije prevladavaju prenesena značenja suprotstavljanja.

¹⁴³ Gadžijeva i dr. 2014: 278.

(97) Prevođenje prijedloga *obviam* prijedlogom *protivu*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>occuramus obviam Christo</i> – Or.	a. <i>tbčém' protivu h(rbst)u</i> – MVat ₄ 70b
b. <i>Cumque audissent quod iesus veniret hierosolymam exierunt obviam ei</i> – Ant.	b. <i>egda slišaše êko i(su)sъ gredet' v' er(o)s(o)l(i)mъ · izidu protivu emu</i> – MVat ₄ 72d
c. <i>obviam et victori triumphanti digna dant obsequia</i> – Ant.	c. <i>protivu slavnomu prêmožitelû dostoini vzdauće službi</i> – MVat ₄ 72a

4.19. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *prope*

Prijedlogom *prope* izražava se značenje hrvatskoga prijedloga *u*. U korpusu je vrlo rijedak. Jedan je primjer u kojemu se prijedlog *prope* prevodi prijedlogom *blizъ*.

(98) Prevođenje prijedloga *prope* prijedlogom *blizъ*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>prope nos</i> – 1Mach 4,18	<i>blizъ nasъ</i> – BrVO 417a

4.20. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *sine*

Sine je latinski prijedlog koji znači 'bez'. Prevodi se inačicama prijedloga *bez* (*bes/be/bež/brez/prez/pres*) s genitivom.

(99) Prevođenje prijedloga *sine*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Et elegit sacerdotes sine macula, voluntatem habentes in lege Dei</i> – 1Mach 4,42	a. <i>i izbira erêi bes poroka · volû imêûčee v zakonъ b(o)ži</i> – BrVO 418a
b. <i>dum volunt fortiter facere, dum sine consilio exeunt in praelium</i> – 1Mach 5,67	b. <i>rekšei egda hočetъ krêpcê · tvoriti besъ svêta ishoditъ na branъ</i> – BrVO 421c
c. <i>et ex utraque parte flagellabant, sine intermissione multis plagis verberantes.</i> – 2Mach 3,26	c. <i>i ot' oboe strani tepêhu bez' prêstan'ê · mnozimi êzvami biûče</i> – BrVO 426b
d. <i>Videbat enim sine regali providentia impossibile esse pacem rebus dari, nec Simonem posse cessare a stultitia sua.</i> – 2Mach 4,6	d. <i>viždaše bo bes c(êsa)r'skago primišleniê · ne vzmôžno biti mirъ većemъ dati se · ni simona moći prêstati ot uboistviê (sic!) svoego</i> – BrVO 427ab

e. <i>plures alii christiani navi ab infidelibus impositi et pelago sine aliquo gubernatore expositi</i> – De s. Maria Magdalena	e. vsaeni biše v korabalʼ od' nevernihʼ i pučeni biše v pučinu prez' niednoe napravi – ČŽg 107v vsi i mn(o)go inihʼ h(rʼst)ʼbēnʼ · vʼ korabalʼ o' nevêrnihi i puč(e)ni b(ê)še v pučinu brezʼ nied'noe opravi – CIvan 114r
f. <i>Jacesne in palatio pannis involutus sericis et illos desolatos sine hospitio vides et preteris?</i> – De s. Maria Magdalena	f. v polače l(e)žiši ukrasiv'ši se svitami i v dubal'i obaviv'ši se uga<ja>eši telu tvoemu a onehi nevol'nihi i prez' stana vidiši prebivaûce – ČŽg 108v ležiši (sic!) v' polaci svitami odiv' se · v' dupli obiv' se · a onihʼ nevol'nih' i bez' gostinnice vidiši prebivaûce · – CIvan 115r
g. <i>putasne sine me proficisci?</i> – De s. Maria Magdalena	g. mniši li ti bezʼ mene iti – ČŽg 109r mniši li brezʼ mene iti – CIvan 115v
h. <i>cur devotum suum mori sine confessione et penitentia permisisset</i> – De s. Maria Magdalena	h. kako ga e ostavila s(ve)taê mariê magdalena bez' ured'be crikvenie · – ČŽg 114v k(a)ko ostavi ego s(ve)ta m(a)riê m(a)gd(a)lêno · b'rez' isp(o)v(ê)di ego um'riti – CIvan 121v
i. <i>Siquis sine peccato est, mittat ine am lapidem</i> – Ant.	i. iže vʼ vasʼ bez grêha est' · tʼ prêžde vr'zi na nû kamenʼ – BrVO 192bc
j. <i>Fides sine operibus mortua est</i> – Hom. s. Gregorii papae	j. vera bez' dela mrt'va estʼ – BrN ₂ 392c
k. <i>Sine ipso factum est nihil</i> – Hom. s. Augustii ep.	k. i bež' nego ničesože b(i)si – BrVO 191a
l. <i>Si ergo hunc amoris Christi causa nulla possum ratione respicere: quomodo possum ydola surda et muta sine sensu et sine anima colere</i> – In festo s. Agnetis virg. et mart.	l. aće ubo za lûb(a)vʼ h(rʼsto)vu sego nik(a)ko že mogu pozrêti togo radi k(a)ko mogu idolu gluhu i nêmu i be' čuveniê i bez' d(u)še čʼstiti – BrN ₂ 399a
m. <i>Caveat autem abbas, ne aliquando de alio noto monasterio monachum ad habitandum suscipiat sine consensu abbatis eius aut litteris commendatitiis</i> – Reg. s. Benedicti	m. i obarui se opatʼ ot toga da nikadare ot inoga molstira · ne primi k sebi koludra bez pročēnê · ili brez' lista nega opata – RegBen 41v
n. <i>sine praecepto abbatis</i> – Reg. s. Benedicti	n. brezʼ opatova poručēnê – RegBen 48rv

o. <i>Et pacificabo gentes, ut in pace vivant sine sollicitudine</i> – Epistola de caelo missa	o. i damъ mirъ v' êziki i krotostъ da vъ miru živete pres' primisalъê – CPar 288r
p. <i>Sola sine exemplo placuisti domino nostro Jesu Christo</i> – Ant.	p. sama bez' obraza ugodila esi g(ospod)u n(a)šemu is(us)u h(rъst)u – CPar 189v
r. <i>Procedens homo sine semine</i> – Ant.	r. ishode č(lovê)kъ bez' sêmene – CPar 184r
s. <i>Ubi se sperat sine fine gaudere</i> – Homilia s. Gregorii papae	s. idêže up(ъ)vaet se radovati bes' kon'ca – BrN ₂ 332b
t. <i>natus est primo sine matre</i> – Sermo s. Augustini ep.	t. roĭenъ estъ prêe brezъ m(a)t(e)re – BrVats 34a
u. <i>sine peccato</i> – Hymn.	u. bez' grêha – CPar 135v

4.21. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *absque*

Latinski je prijedlog *absque* s ablativom značenjski vrlo blizak prijedlogu *sine*. U korpusu se prevodi prijedlogom *bez*.

(100) Prevođenje prijedloga *absque*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Absque dubio in aeternum peribit</i> – Symb. s. Athanasii	a. bez' sumne vъ v(ê)ki poginetъ – CPar 135v
b. <i>Consumpti sunt absque ulla spe</i> – Ant.	b. iskon'čani sutъ bez' niedinogo upvaniê – BrVO 378b
c. <i>absque misericordia</i> – Ant.	c. bez m(i)l(o)sti – BrVO 226d

4.22. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *trans*

Prijedlog *trans* ima prostorno značenje 'preko' i 's one strane'. U pravilu se prevodi inačicama prijedloga *prêkъ*.

(101) Prevođenje prijedloga *trans* prijedlogom *prêkъ*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>et castra ponit contra Raphon, trans torrentem</i> – 1Mach5,32	a. i stani položi protivu rafanu prêkъ potoka – BrVO 420b
b. <i>hic fecit basilicam trans Tyberim</i> – Vita s. Calixti	b. si stvori cr(ê)k(ъ)v' priko tiberi – BrPm 272c

c. <i>et ex nomine filie eius Libyadem trans Jordanem extruxit</i> – Hom. s. Hieronymi presb.	c. <i>i ot imene dečere svoee libiademъ прѣкъ ѣрдана sazda</i> – BrN ₂ 440bc
d. <i>trans mare in urbe Roma</i> – In sancti Augustini ep.	d. <i>прѣкъ mora v gradъ rimъ</i> – BrN ₂ 476b
e. <i>venientes in castrum trans Tyberim intra carcerem</i> – In festo ss. Marii Marthae etc.	e. <i>i prišad'se v kaš'telъ прѣкъ tiveri vnutri v' tam'nici</i> – BrN ₂ 395b
f. <i>Statio ad sanctam Mariam trans Tyberim</i> – Rub.	f. <i>stoeče u s(ve)te m(a)rie прѣкъ' tiveri</i> – MVat ₄ 15a

U primjeru (102) prijedlog *trans* preveden je prostornim prijedlogom *črês'*.

(102) Prevođenje prijedloga *trans* prijedlogom *črês'*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Et elegit rex ex amicis suis Bacchidem, qui dominabatur trans flumen magnum in regno</i> – 1Mach 7,8	<i>izvoli že c(êsa)r' ot priêt(e)l' svojih vakhida · iže vl(a)daše črês' rêku velikuû v c(êsa)rstvê</i> – BrPad 301b

4.23. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *extra*

Prototipno je značenje latinskoga prijedloga *extra* prostorno značenje 'izvan'. Prijedlog se prevodi različitim prijedlozima. U primjerima (103a) i (103b) prijedlog je preveden prijedlogom *izvan*. Primjer (103c) nije doslovno preveden pa je statično prostorno značenje 'izvan' promijenjeno u dinamično značenje uz glagol *izvesti*, koje je prevedeno prijedlogom *iz*. U primjeru (103d) prijedložni je izraz preveden prilogom *van*. U primjeru (103e) prijedlog je preveden prijedlogom *pri*. U primjeru (103f) prijedlog *extra* izražava značenje 'osim'. U tome je primjeru upotrijebljen prijedlog *razvê*, kojemu je izvorno također prostorno značenje 'izvan', međutim, iz toga se značenja razvija značenje 'osim'.

(103) Prevođenje prijedloga *extra* prijedloom *izvanъ*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Abbatiam quandam extra patriam illam profectus</i> – In Conceptione BMV	a. <i>къ eteroi opatii iz'vanъ otačas'tva svoego poide</i> – BrN ₂ 388a

b. <i>Quisquis enim jam aeterna concupiscit, in ea quam aggreditur, causa Dei, extra patrem, extra matrem, extra uxorem, extra filios, extra cognatos, extra semetipsum fieri debet ut et verius cognoscat Deum</i> – Hom. s. Gregorii papae	b. <i>kto bo ūže věč'nygo pohotěvaetъ · vъ onoi v neiže vhoditъ · tvarъ b(o)žie · izvanъ o(t)ca izvanъ mat(e)re izvanъ ženi i čedъ · izvanъ roda i samъ s(e)be imatъ biti da eū rēsnotivnēi poz'naetъ b(og)a</i> – BrN ₂ 333a
c. <i>iubet extra portam civitatis decollari</i> – In s. Katherine virg.	c. <i>pov(e)lē zavezanimā očima iz' grada iz'vesti i meču predati ū</i> – BrLab ₁ 162d
d. <i>extra domum</i> – Lectio de Josepho	d. <i>van'</i> – COxf 19
e. <i>si vero timuerit transire, et posuerit castra extra flumen, transfretamus ad eos, et poterimus adversus illum.</i> – 1Mach 5,41	e. <i>ače li boēti se budetъ · prēiti i položiti stani pri rēcē · pridemъ k nimъ i vzmōžem' protivu emu</i> – BrVO 420c
f. <i>o vero domenica extra quadragesimam cantica, matutina, prima, tertia, sexta, nonaque cum alleluia dicantur</i> – Reg. s. Benedicti	f. <i>i na vaku n(e)d(ē)lū · razvie korizme · kan(ъ)tika · m(a)t(utin)a · prima · trca · šeksta · nona · te vse godine · sь al(el)uū · poite se</i> – RegBen 21v

4.24. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *secundum*

Prijedlog *secundum* nema jedan prijevodni ekvivalent u hrvatskome, nego se djelomično podudara s nekoliko prijedloga: prostorno s prijedlogom *duž*, vremenski s prijedložnim izrazom *neposredno nakon* te u prenesenome značenju s prijedlozima *prema* i *po*. Prijedlog *secundum* u našem se korpusu tipično prevodi prijedlogom *po* i osobito se često pojavljuje s riječima *lex*, *judicium*, *jussus*, *verbum*.

(104) Prevođenje prijedloga *secundum* prijedlogom *po*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>secundum verbum quod scriptum est</i> – 1Mach 7,16	a. <i>po sl(o)v(e)si eže pisano est'</i> – BrPad 301c
b. <i>secundum leges nationum</i> – 1Mach 1,15	b. <i>po zakonu poganъ</i> – BrVO 408b
c. <i>secundum jussum regis</i> – 1Mach 1,63	c. <i>po povelēniū c(ēsa)revu</i> – BrVO 410a
d. <i>secundum iudicium legis</i> – 1Mach 2,24	d. <i>po sudu zakona</i> – BrVO 411b
e. <i>et misit ... ut venirent in terram Juda, et disperderent eam secundum verbum regis.</i> – 1Mach 3,39	e. <i>i posla ... da prišli bi v z(e)mlū iūdovu po sl(o)vesi c(ēsa)revu</i> – BrVO 415d

f. <i>Et dixit ... ut redirent unusquisque in domum suam secundum legem.</i> – 1Mach 3,56	f. i r(e)če ... da vratili se bi edinь každo v domь svoi · po z(a)k(o)nu – BrN ₂ 242c
g. <i>secundum legem super altare holocaustorum novum, quod fecerunt.</i> – 1Mach 4,53	g. po zakonu na oltarь olovakti novi · iže stvoriše – BrVO 418b
h. <i>Secundum tempus et secundum diem in qua contaminaverunt illud gentes.</i> – 1Mach 4,54	h. po vrêmeni i po d(b)nevi va nže poskvr'niše ego êzici – BrVO 418b
i. <i>nuntiantes secundum verba haec</i> – 1Mach 5,14	i. vzvêcaûče po sl(o)v(e)sêhь sihь – BrVO 419b
j. <i>Judica me, Domine, secundum justitiam meam et secundum innocentiam meam super me</i> – Ant.	j. sudi mi g(ospo)i po pr(a)vdê moei · i po nezlobê moei na me – BrVO 228b
k. <i>secundum Lucam</i> – Hom. s. Ambrosii ep.	k. po lucê – BrVO 332a
l. <i>et secundum legem vestram judicate eum</i> – Ev Nicod III, 1	l. i po za[konu] vašemu sudête – FgNic 1cd
m. <i>et dirige eum secundum tuam clementiam</i> – Or.	m. i ispravi ego po tvoei m(i)l(o)sti – CPar 143v
n. <i>secundum legem Moysi</i> – Ant.	n. po zakon moseovu – RitSegn 55r
o. <i>quia non est alius Deus praeter te et non est secundum opera tua</i> – Or.	o. êko nest' inoga b(og)a kromê t(e)bê i nêstь po dêlom tvoimь – RitSegn 29r

Rjeđe se prijedložni izraz s prijedlogom *secundum* prevodi prijedložnim izrazima s drugim prijedlozima ili besprijedložno. U primjeru (105a) prijedlog *secundum* preveden je prijedlogom *na*, koji je prijedlog široka značenja. U primjeru (105b) preveden je prijedlogom *premo*. U primjerima (105a) i (105c) prijedložni je izraz preveden besprijedložno.

(105) Prevođenje prijedloga *secundum* drugim prijedlozima ili besprijedložno

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>secundum omnia verba haec</i> – 1Mach 1,53	a. na i vsa sl(o)v(e)sa siê
b. <i>Veritatem quidem de singulis auctoribus concedentes, ipsi autem secundum datam formam brevitati studentes.</i> – 2Mach 2,29	b. isti<nu> vistinu ot vsakihь každo začelniki · podaûče a sa<mi> prêmo danomu obrazu · okraćenago učeću se – BrVO 424c
c. <i>qui secundum Deum creatus est</i> – Hom. s. Ambrosii ep.	c. iže h(rъsto)mь sьzdanь estь – BrVO 190b

4.25. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *intra*

Prijedlog *intra* u latinskome ima značenje podudarno s hrvatskim prijedlozima *unutar*, *u* i *među* te najčešće ima prostorno značenje, ali može imati i vremensko značenje. Prijedlog se najčešće prevodi prijedlozima *vb* i *među*. U primjerima (106) prijedlog *intra* preveden je prijedlogom *vb*. U primjerima (106d – f) prijedlog *vb* potpomognut je riječju *vnutarъ*.

(106) Prevođenje prijedloga *intra* prijedlogom *vb*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Tunc Valerianus respiciens: cepit intra se legere</i> – In s. Cecilie virg. mart.	a. <i>t(b)gda valeriên' v'zdvignut' · nače čisti v sebê</i> – BrLab ₁ 157b
b. <i>Nulli itaque dubium est, intra Patris mansiones ipsum unam ex majoribus et sublimioribus sedibus obtinere.</i> – Ep. Augustini – Cyrillo	b. <i>nikomu že ubo va m'nê e(stb) êko v prêbivaniêhъ otač(b)skihъ · ed(a)nъ prêetlъ · o' viš'nihъ i bol'sihъ · eronim' udržit'</i> – CIvan 152v
c. <i>intra se cogitaret</i> – De s. Maria Magdalena	c. <i>v sebê miš'laše</i> – CŽg 106v <i>v(b) s(e)bi mišlaše</i> – CIvan 113r
d. <i>venientes in castrum trans Tyberim intra carcerem</i> – In festo ss. Marii Marthae etc.	d. <i>i prišad'se v kaš'telъ prêkъ tiveri vnutri v' tam'nici</i> – BrN ₂ 395b
e. <i>et ipse cum paucis ingressus esset intra ambitum fani</i> – 2Mach 1,15	e. <i>i s rêtkimi všalъ bêše vnutarъ · v pritvorъ crêkve</i> – BrVO 422b
f. <i>Prudentes ergo oleum in vasis habent, quia nitorem gloriae intra conscientiam retinent</i> – Hom. s. Gregorii papae	f. <i>mudrie že d(ê)vi olêi v sьsudêhъ imutъ · êk(o) s(vê)tъ sl(a)vi vnut(a)rъ v svêd(ê)nii udržetъ</i> – BrN ₂ 348 c

U primjeru (107) prijedlog je *intra* preveden samo prijedlogom *vnutrъ*.

(107) Prevođenje prijedloga *intra* prijedlogom *vnutrъ*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Intra cuius muros exlesia quedam mire magnitudinis ad honorem gloriose virginis Marie fabricata consitit</i> – S. Antonii de Padua	<i>vnutr' bo grada sego mêroû v čьstъ b(la)ž(e)nie marie d(ê)vi edina cr(b)k(b)vъ divnoû velikostiû sazdana pred'toit</i> – BrN ₂ 428b

U primjerima (108) prijedlog je preveden prijedlogom *među*. Prijedlog *među* ima prostorno značenje, ali ono nije u potpunosti podudarno sa značenjem prijedloga *intra*, osobito u primjerima (108a) i (108b), u kojima prijedlog stoji uz imenicu u jednini. Prijedlog *među* u pravilu ocrtava prostorno razgraničenje među dvjema jedinicama ili među skupom jedinki, u kojemu slučaju konkurira prijedlogu *vb*¹⁴⁴. Takva uporaba prijedloga *među* vjerojatno se pojavljuje pod utjecajem latinskoga *intra* jer prevoditelj u prijevodu pokušava odraziti razliku između prijedloga *in* i *intra*. U primjeru (108c) prijedlog je *među* upotrijebljen u svojem prototipnom značenju jer je imenica u množini. U primjeru (108d) prijedlog je upotrijebljen vremenski.

(108) Prevođenje prijedloga *intra* prijedlogom *među*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>et quae intra domum erant intrinsecus</i> – Pars autumn. 253 1Mach 4,47 – 48	a. i êže meû domomъ · znutarъ budu – BrVO 418a
b. <i>Nulla vnquam intra vrbem fuerat ecclesia fabricata</i> – In festo s. Mariae ad nives	b. <i>niedna nigdare meû gradomъ biše cr(ê)k(b)v' szidana</i> – CPar 168r
c. <i>intra sepulchra martyrum latitabat</i> – In s. Cecilie virg. mart.	c. i mejû grobi muč(e)ničskimi taêše se – BrLab ₁ 157a
d. <i>intra paucos menses</i> – Vita s. Chrysanti	d. meû malo m(ê)s(e)ci – BrN ₂ 495d

4.26. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *sub*

Prijedlog *sub* ekvivalent je hrvatskoga prijedloga *pod*. Većinom ima prostorno statičko ili dinamičko značenje podmjernosti (sublokalnosti), ali može imati i preneseno značenje podređenosti,¹⁴⁵ koje proizlazi iz konceptualne metafore *podređeni je entitet u sublokalnome odnosu*¹⁴⁶ te vremensko značenje kad se označava vrijeme čije vladavine. U korpusu se uglavnom prevodi prijedlogom *podъ*. Zanimljivi je primjer (109s) jer se u njemu nalaze i prijedlog *de* i prijedlog *sub*, koji se doslovno prevode *otъ podъ*. U primjeru (109t) prijedlog *sub* pojavljuje se dva puta, ali se prvi put ne prevodi, nego je prijedložni izraz preveden besprijedložnim instrumentalom.

¹⁴⁴ Gadžijeva i dr. 2014: 276.

¹⁴⁵ Npr. *biti pod čijim vodstvom*.

¹⁴⁶ V. Štrkalj Despot 2015.

(109) Prevođenje prijedloga *sub* prijedlogom *pod*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Etenim ausus est sub ipsa arce gymnasium constituere</i> – 2Mach 4,12	a. <i>ibo dr'znulъ estъ pod samoû tvrdiû · jinnazi s̃staviti</i> – BrVO 427c
b. <i>sub quadam porticu</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>i pod' ednimъ pristreš'komъ</i> – ČŽg 107v <i>pod' eterimъ pristriškomъ</i> – CIvan 114r
c. <i>expavit et ad solita matris recurrens ubera occulte sub clamide latitabat.</i> – De s. Maria Magdalena	c. <i>ustraši se · teče k mestu skri se blizъ matere ego pod' plačъ i prilipaša k sas'cemъ ee</i> · – ČŽg 111v <i>ustraši se k' mēsti teki k' sas'cem m(a)t(e)ri prilipaše · i pod' plačemъ u ne skrivaše se e</i> – CIvan 117v
d. <i>eam sub palla altaris beate Marie Magdalene posuit</i> – De s. Maria Magdalena	d. <i>i položi e pod' in'koni'û kade b(i)šê (sic!) obrazъ nee</i> – ČŽg 116r <i>i har'tiû položi pod' an'koniû pod' obrazъ ee</i> – CIvan 122v
e. <i>Sub altare Dei audiui voces occisorum dicentium: quare non defendis sanguinem nostrum</i> – Ant.	e. <i>pod oltarem' b(o)žim' slišah' gl(a)sъ zakolenihъ · rekučъ · počto ne mьstiši kr'vi našee</i> – BrVO 55c
f. <i>tatum esse sub fragmento: quantum toto tegitur</i> – Seq.	f. <i>na pomeni selikoe podъ izlomleniem' · eliko v' vsemъ kriet se</i> – MVat ₄ 134c
g. <i>non enim dignus sum ut sub tectum meum intres</i> – Hom. s. Augustini ep.	g. <i>něsъm' bo dostoen' · da v pod' krov' moi vnideši</i> – BrVO 152cd
h. <i>Et lac sub lingua ejus</i> – Ant.	h. <i>i mlêko pod' ezikom' ee</i> – BrVO 268a
i. <i>Laeva ejus sub capite meo</i> – Ant.	i. <i>liva egova pod' gl(a)voû moeû</i> – CPar 184r
j. <i>et faciam vos incurrere sub pedibus equorum saracenorum propter sanctam resurrectionem meam</i> – Epistola de caelo missa	j. <i>i stvoru vasъ umrêti podъ nogami konъ sracěnskihъ skozê s(ve)tu n(e)d(ê)lû</i> – CPar 287r
k. <i>Sub throno Dei omnes sancti clamant</i> – Ant.	k. <i>pod' prêstolom' b(o)ž(i)m' s(ve)ti vьpiêhu</i> – BrVb ₁ 41c
l. <i>et hi qui sub ipsis sunt</i> – Reg. s. Benedicti	l. <i>a oni ki pod nima su</i> – RegBen 45v
m. <i>Sub huius episcopatu iterum venit relatio de Grecia</i> – In festo ss. Felicis Simplicii Faustini et Beatricis	m. <i>pod' negože b(i)sk(u)pstviemъ opetъ prie gl(a)sъ ot grčke strani</i> – BrN ₂ 452d

n. <i>hoc audientes ceteri qui sub me erant angeli noluerunt adorare eum</i> – Vita Adae et Evae	n. <i>slišeč' iže sie an'j(e)li ki poda mnoû behu i rekoše ne hočemo klanati se</i> – CŽg 33rv
o. <i>sub Decio imperatore et Valeriano prefecto</i> – In s. Hippolyti et soc.	o. <i>pod dekiemь c(ěsa)remь i valeriěnomь profektomь</i> – BrN ₂ 466c
p. <i>sub Diocletiano et Maximiano imperatoribus</i> – In sanctorum martyrum Felicis et Adaucti	p. <i>pod' dëokliciěnomь i maksimiěnomь c(ěsa)ru</i> – BrN ₂ 478b
r. <i>nec sub lege esse Dei Filium, sed supra legem in ipso principio designaret, nec solvi legem, sed impleri</i> – Hom. s. Ambrosii ep.	r. <i>ne pod' zakonom' sučь s(i)nь b(o)ži · na vr'hu zakona v samomь začetě naznamenav'se · ne razdrušiti nь is'plъniti</i> – BrVO 190a
s. <i>Omnes in christo unum sumus, et sub uno domino aequalem servitutis militiam baiulamus</i> – Reg. s. Benedicti	s. <i>vsi v h(rъst)ě edno esmo i pod' ed'nimь g(ospo)d(i)nomь ednaku službu vitežstva svr'šimo</i> – RegBen 6v
t. <i>et congregavit de sub caelo in locum sanctum.</i> – 2Mach 2,18	t. <i>i sberetь ot pod'nebese v město s(ve)toe</i> – BrVO 424a
u. <i>Caro eius est quam sub forma panis opertam in sacramento accipimus et sanguis eius quem sub vini specie ac sapore potamus</i> – Hom. s. Augustini ep.	u. <i>pl(ъ)tь ego e(stъ) ūže obrazomь hlěba pokrvenu sved'bi priemlemь · i krvь ego ūže pod' vina obrazomь i slast'ŭ p'emь</i> – BrVat ₅ 152a

U primjeru (110) prijedlog *sub* nije preveden, nego je prijedložni izraz preveden besprijedložnim instrumentalom. Time je prvotno prostorno značenje zamijenjeno značenjem sredstva, međutim, u tome su kontekstu ta dva značenja vrlo bliska (ono što je vidio ispod svojih očiju ujedno je vidio svojim očima).

(110) Prijedložni izraz s prijedlogom *sub* preveden besprijedložnim instrumentalom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Testabatur autem omnibus ex quae sub oculis suis viderat opera magni Dei.</i> – 2Mach 3,36	<i>svědět'el'stvovav že vsěmь ona ēže očima svoima vidělъ běše · dēla velikago b(og)a</i> – BrVO 426d

U primjerima (111) latinski je *sub* preveden prijedlogom *въ*. U primjeru (111a) tekst nije doslovno preveden, osim toga slijedi nakon značenjski sličnih izraza koji su u latinskome izrečeni besprijedložnim ablativom vremena, a na hrvatski prevedeni prijedlogom *въ*, pa je možda riječ o pokušaju ujednačavanja prevoditelja ili je pod utjecajem prethodnih izraza.

(111) Prijedlog *sub* preveden prijedlogom *vb*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Tertio vero sub intempestae noctis silentio</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>v tretu že nočb</i> – ČŽg 108r <i>v' tretuū že nočb</i> – CIvan 114v
b. <i>celebrantes sub honore Marie Magdalene</i> – In s. Mariae Magdalene	b. <i>čtuće · v čbstb b(la)ž(e)nie m(a)rie magdalēni</i> – CPar 228v

4.27. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *causa*

Prijedlog *causa* podrijetlom je ablativ imenice *causa*, *ae*, *f*, ali se upotrebljava kao prijedlog s genitivom u značenju izricanja svrhe ili namjere, podudarno značenju hrvatskoga prijedloga *radi*. Prijedlog *causa* u latinskome u pravilu dolazi nakon riječi na koju se odnosi, tj. zapravo je riječ o poslijelogu ili postpoziciji.

U primjerima (112) *causa* se prevodi poslijelogom *radi*.

(112) Prevođenje prijedloga *causa* poslijelogom *radi*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>qui hoc opus breviandi causa suscepimus</i> – 2Mach 2,27	a. <i>iže dēlo sie okračeniē radi priēhom</i> – BrVO 424b
b. <i>et amotis his, quae humanitatis causa Judaeis a regibus fuerant constituta, per Joannem patrem Eupolemi, qui apud Romanos de amicitia, et societate functus est legatione legitima, civium jura destituens, prava instituta sanciebat.</i> – 2Mach 4,11	b. <i>i ot'netimi simi ēže č(lovē)koljubiē radi · iūdeem ot c(ēsa)r̃ bēhu bila postavlena · iv(a)nom̃ o(t̃)cem̃ eupolem'lim̃ · iže u rimlañ ot priēzni i družab'stviē služil̃ bēše posal'stviem̃ · zakon'niki graēñ prave ostavlae nepostavlenie suēše</i> – BrVO 427bc

U primjeru (113) prijedlog *causa* stoji uz gerund te se taj izraz u jednome zborniku prevodi infinitivom koji je jedan od uobičajenih načina izricanja namjere, a u drugome je zborniku preveden prijedložnim izrazom s prijedlogom *za*, kojim se također može izreći namjera, cilj ili svrha. U latinskome je prijedlog neuobičajeno ispred gerunda.

(113) Prevođenje prijedloga *causa* uz gerund

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Vir quidam oculorum lumine privatus cum ad monasterium Vizeliacum causa visitandi corpus beate Marie Magdalene veniret</i> – De s. Maria Magdalena	<i>bi edan' mužъ slepъ i greduću emu ppohoditi</i> (sic!) niceban'ski manastirъ – CŽg 115v <i>mužъ edanъ slêpъ b(ê)še · i gda k' manastiru neceban'skomu za pohaênie gredeaše</i> – CIvan 122v

U primjeru (114) prijedlog je *causa* preveden prijedlogom *za*, međutim, u rečenici se pojavljuje i izraz *togo radi*, koji nema predložak u latinskome.

(114) Prevođenje prijedloga *causa* prijedlogom *za*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Si ergo hunc amoris Christi causa nulla possum ratione respicere: quomodo possum ydola surda et muta sine sensu et sine anima colere</i> – In festo s. Agnetis virg. et mart.	<i>aêe ubo za lûb(a)въ h(rъsto)vu sego nik(a)ko že mogu pozrêti togo radi k(a)ko mogu idolu gluhu i nêmu i be' čuveniê i bez' d(u)še čbstiti</i> – BrN ₂ 399a

4.28. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *gratia*

Prijedlog *gratia*, kao i prijedlog *causa*, izvorno je ablativ jednine imenice, ali upotrebljava se kao poslijeloga koji označava namjeru ili svrhu te odgovara hrvatskomu prijedlogu *radi*. U primjerima (115) iz *Druge knjige o Makabejcima*, kao i prijedlog *causa*, prevodi se prijedlogom *radi* nakon imenice

(115) Prevođenje prijedloga *gratia* poslijeloga *radi*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>narravit de dato indicio pecuniarum: et cujus rei gratia adesset, aperuit</i> – 2Mach 3,9	a. <i>navêsti ot danago suda pênežъ koeê veći radi blizъ bil bi otvr'ze</i> – BrVO 425b
b. <i>quasi refrigerandi gratia</i> – 2Mach 4,46	b. <i>lêki ohlaeniê radi</i> – BrVO 429b

U primjerima iz *Apokrifa o prekrasnome Josipu*, u kojima prijedlog ima uzročno značenje, prijedlog se *gratia* prevodi poslijeloga *cičъ*, koji je tipično uzročni poslijeloga.

(116) Prevođenje prijedloga *gratia* poslijelogom *ciĉb*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>cuius rei gratia me ad videndum ipsos pater miserat</i> – Lectio de Josepho	a. <i>toga ciĉ' posla me viditi esu li živi</i> – COxf 18b
b. <i>Huius rei gratia illi oderant Joseph</i> – Lectio de Josepho	b. <i>toga ciĉ' nenaviĉhu brat'ê osipa</i> – COxf 16d

4.29. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *circa*

Prijedlog *circa* ima prostorno i vremensko značenje koje se podudara s hrvatskim prijedlogom *oko*, koji označava da se nešto nalazi u blizini lokalizatora (primjesnost/adlokalnost), da ga okružuje, a u vremenskome značenju da mu je približno jednako.

U korpusu se prijedlog prevodi prijedlozima *okolo*, *blizu*, *pri*, *poli*, *premo*, *okrbstb* i *vъ*.

Prijedlogom *okolo/okolu* preveden je prijedlog *circa* u prostornome značenju. Riječ je o prototipnome značenju prijedloga *okolo*.

(117) Prevođenje prijedloga *circa* prijedlogom *okolo/okolu*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Et factum est circa navim totum mare tenebrosum</i> – In s. Nazarii mart.	a. <i>i abie stvoreno b(i)^si more vse okolu plavi tam'no</i> – BrLab ₁ 87b <i>i abie stvoreno b(i)si more vse okolo plavi tam'no</i> – BrN ₂ 451d
b. <i>et circa virginis corpus solita complent officia</i> – In s. Clarae virg.	b. <i>okolo toga t(ê)la te iste d(ê)vi svršiše officii nareeni</i> – BrBar 431d – 432a
a. <i>et dereicta sunt tantummodo labia circa dentes meos</i> – Officium defunctorum	c. <i>i ostali sut' takmo ustnê okolo zubъ moiĥ'</i> – CPar 200v

Prostorno se značenje prijedloga *circa* prevodi i prijedlogom *okrbstb* kojemu je to također prototipno značenje.

(118) Prijedlog *circa* preveden prijedlogom *okrbstb*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>cum gentibus quae circa nos sunt</i> – 1Mach 1,12	a. <i>s narodi · iže okr'stb nasъ sutъ</i> – BrVO 408b

b. <i>Et enim circa omnes credentes in Christo angelorum magna est gratia</i> – Hom. s. Hieronymi presb.	b. <i>ibo okr'st' vséh' věruûcih' v h(r̥st)a · anj(e)lka veliê m(i)lost̥ est' – BrVb₄ 63a</i>
--	--

Prostorno se značenje u biblijskoj *Knjizi o Makabejcima* prevodi i ekavskom inačicom prijedloga *prêmo*.

(119) Prevođenje prijedloga *circa* prijedlogom *prêmo*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Considerans autem summus sacerdos ne forte rex suspicaretur malitiam aliquam ex Judaeis circa Heliodorum consummatum, obtulit pro salute viri hostiam salutarem.</i> – 2Mach 3,32	a. <i>smotriv že arhierêi da někako c(êsa)r̥b pod'zrêl bi zloboû · nekoû iz' iûdêi · prêmo eliodoru svr'senu prinese · za sp(a)senie muža žr'tvu sp(a)sitel'nuû – BrVO 426c</i>
b. <i>non considerabat quod propter peccata habitantium civitatem, modicum Deus fuerat iratus: propter quod et accidit circa locum despectio</i> – 2Mach 5,17	b. <i>ne smatraše da grêh̥b radi obitaûcih̥b v gradê · v malê g(ospod)̥b bil' bi razgnêval se · česo radi i priklûči se · prêmo mêstu prêzrêniê – BrVO 430b</i>

Prijedlogom se *pri* prevodi prijedlog *circa* i u prostornome i u vremenskome značenju. Prijedlog *pri* s lokativom prototipno izvješćuje o položaju objekta lokalizacije uz lokalizator te je stoga blizak značenju prijedloga *oko* i latinskoga *circa*. U primjeru (120c) riječ je o vremenskome značenju.

(120) Prevođenje prijedloga *circa* prijedlogom *pri*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>perficiebat eodem loco ipse cum satellitibus circa aerarium praesens.</i> – 2Mach 3,23	a. <i>i toeže mēsto ta s poslêdniki pri mēdennici tu bude – BrVO 426a</i>
b. <i>ita ut sacerdotes jam non circa altaris officia dediti essent</i> – 2Mach 4,14	b. <i>tako da erêi ûže ne pri ol'tarêh̥b · dano bi – BrVO 417c</i>
c. <i>Circa vero horam tertiam noctis</i> – In sanctorum quadraginta mm.	c. <i>pri godini že tretôi noći – BrN₂ 410b</i>

I prostorno i vremensko značenje prevode se i prijedlogom *poli*, koji i u hrvatskome crkvenoslavenskom može imati i prostorno i vremensko značenje približavanja objektu lokalizacije.

(121) Prevođenje prijedloga *circa* prijedlogom *poli*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>quae erant circa paradisum</i> – Vita Adae et Evae	a. <i>ka biše poli raê</i> – CŽg 36r
b. <i>circa horam tertiam noctis dum adhuc pene vigilaret</i> – Lectio in s. Stephani protomart.	b. <i>poli čbsb treti noći egda oče edva bděše</i> – BrN ₂ 455d

Vremensko značenje prijedloga *circa* prevodi se i prijedlogom *blizu*, koji je inače i prostorni prijedlog.

(122) Prevođenje prijedloga *circa* prijedlogom *blizu*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Quodam mane circa festum exaltationis sanctae crucis, dum oraret in latere montis</i> – In s. Francisci	a. <i>v' et(e)ro ūtro blizu s(veta)go praz'dnika v'zdviženiê s(veta)go kr(i)ža egda m(o)laše se k' g(ospod)vê pri stranê vrha gori</i> – BrVat ₆ 188d
b. <i>et ecce circa mediam noctem venit quidam senex</i> – In festo s. Agathae virg. et mart.	b. <i>i se blizu polu noći pride et(e)rъ staracъ</i> – BrN ₂ 406b
c. <i>quodam mane circa festum exaltationis sanctae crucis</i> – In s. Francisci	c. <i>v' et(e)ro ūtro blizu s(veta)go praz'dn(i)ka v'zdviženiê s(veta)go kr(i)ža</i> – BrVat ₆ 188d

U primjeru (123) prijedlog *circa* preveden je prijedlogom *vъ* čime je donekle promijenjeno značenje rečenice.

(123) Prevođenje prijedloga *circa* prijedlogom *vъ*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>nec erat misericordia dei circa eam</i> – Vita Adae et Evae	<i>ne biše božie milosrdie vъ nei</i> – CFat 9v

4.30. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *ob*

Prijedlog *ob* u latinskome je izvorno prostorni prijedlog koji označava da se što nalazi pred čim, ali iz toga se značenja javlja češće preneseno značenje uzroka podudarno sa značenjem hrvatskoga prijedloga *zbog*. U tekstovima se prijedlog *ob* najčešće prevodi poslijelugom *radi*. Prijedlog se najčešće pojavljuje u kolokacijama *quam ob causam* i *quam ob rem*.

(124) Prevođenje prijedloga *ob* prijedlogom *radi*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>nam ad hunc exactio vectigalium pertinebant: quam ob causam utrique ad regem sunt evocati.</i> – 2Mach 4,28	a. <i>êko sie izъ trêbovanie povozniъ pristoêše · seeže vini radi <ed(i)ъ i drugi> k c(êsa)ru bista zvana</i> – BrVO 428b
b. <i>Ob quam causam non solum Judaei</i> – 2Mach 4,35	b. <i>sie že vini radi · ne sami iûdei</i> – BrVO 428d
c. <i>Quam ob rem Tyrii quoque indignati, erga sepulturam eorum liberalissimi extiterunt</i> – 2Mach 4,49	c. <i>seežde veći radi · tiri takožde negodovavše prêmo pogrebeniû ihъ prêblazi biše</i> – BrVO 429b
d. <i>et ob hoc profectus ex Aegypto efferatis animis, civitatem quidem armis cepit.</i> – 2Mach 5,11	d. <i>i sego radi pošadъ iz' eûpta · i sverêpnimi dusi gradъ vistinu oruženiemъ priêtъ</i> – BrVO 430a

Prijedlog *ob* prevodi se i prijedlogom *za*. U hrvatskome crkvenoslavenskom *za* može imati uzročno značenje¹⁴⁷, koje ima kad je prijevodni ekvivalent prijedloga *ob*, premda to značenje prijedloga *za* u suvremenome hrvatskom nije tipično.

(125) Prevođenje prijedloga *ob* prijedlogom *za*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>ob pecunie exactionem in compedibus teneretur</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>za dlъgъ dinari va uzu i v puta želez'na postavljen' biše</i> – ČŽg 116r <i>niki za dl'gъ dinari b(ê)še v' uzu i v' puta vsajenъ</i> – CIvan 122v
b. <i>Ut pater Jacob ignorans occultum illorum similitutem et odium adversus Joseph, simplici animo diligebat Joseph ob virtutis florem a</i>	b. <i>da ot(a)съ nego êkov' ne viêše da zavist' imiše od' brat'e v krotos'ti živeše lûbe osipa za cvet' dobridet(e)li rastući na nem' iz mlada</i> – COxf 16d

¹⁴⁷ Gadžijeva i dr. 2014: 276.

<i>juvenili aetate semper in ipso respondentem – Lectio de Josepho</i>	
--	--

U tekstu *Lectio s. Hyeronimi* prijedlog *ob* prevodi se prijedlogom *skozê*. Uzročno se značenje toga prijedloga razvilo iz značenja sredstva.

(126) Prevođenje prijedloga *ob* prijedlogom *skozê*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Interfecto autem Domitiano et actis eius ob nimiam crudelitatem a senature scissis – Lectio s. Hyeronimi</i>	<i>ub'enu že suću dometiênu · i dêêniû ego skozê veliku nem(i)l(o)stb · ot sênatura razdrta b(ê)še – BrN₂ 418d</i>

4.31. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *erga*

Prijedlog *erga* podudaran je s prijedlogom *prema* u nekim od njegovih značenja. Prijedlog je vrlo rijedak u korpusu. Pojavljuje se dvaput u tekstu o začecu Djevice Marije *In conceptione BMV* (primjeri (127a) i (127b)), u tim je primjerima preveden prijedlogom *suprotivb*, te jedanput u *Knjizi o Makabejcima* gdje je preveden prijedlogom *prema* (primjer (127c)).

(127) Prevođenje prijedloga *erga*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Si enim erga nos supernus iudex pro nostris facinoribus iratus fuerit: ipsa pro nobis illum facere poterit placabilem – In conceptione BMV</i>	a. i aêe suprotivb nasb viš'ni suditelb za naše grêhi raz'gněvanb budetb ona možet' i n(a)m̃ s'tvoriti m(i)l(o)sr'dna – BrN ₂ 388cd
b. <i>Unde magis rei facti estis: quia erga me hoc fecistis. – In conceptione BMV</i>	b. otnudêže veêe s'tvoris'te pro me neže suprotivb m'nê – BrN ₂ 388b
c. <i>Quam ob rem Tyrri quoque indignati, erga sepulturam eorum liberalissimi extiterunt – 2Mach 4,49</i>	c. seežde veêi radi · tiri takožde negodovavše prêmo pogrebeniû ih̃ prêblazi biše – BrVO 429b

4.32. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *prae*

Prijedlog *prae* u latinskome ima mjesno značenje podudarno s hrvatskim prijedlogom *pred*, ali i preneseno uzročno značenje podudarno s prijedlogom *zbog*. U tekstovima se prijedlog *prae* prevodi različitim prijedlozima.

Najčešći je prijevodni ekvivalent prijedloga *prae* u uzročnome značenju prijedlog *za*, koji se javlja u prijevodima i drugih uzročnih prijedloga. U primjeru (128f) prijedlog se u Žgombićevu zborniku prevodi prijedlogom *za*, a u Ivančićevu zborniku prijedlogom *skrozi*. Prijedlog *skrozi* inačica je prijedloga *skvozé*, koji može imati i uzročno značenje,¹⁴⁸ ali se ne pojavljuje u drugim primjerima kao prijevodni ekvivalent prijedloga *prae*.

(128) Prevođenje prijedloga *prae* prijedlogom *za*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Sicut stellas coeli et sicut arenam maris, quae prae multitudine numerari non potest – Ant.</i>	a. êko zvêzdi n(e)b(e)skie i êko pesakъ morski · iže za množ'stvo is'čisti se ne možetъ – BrVO 17c
b. <i>corpusque iam prae labore collapsum revocaret ad pristinam servitutum – In s. Francisci</i>	b. i t(ê)lo ûže za trudi oblošanъ povratiti k' pridnemu rabotaniъ – BrVat ₆ 131a
c. <i>cui prae nimis labore ac lassitudine postea dormienti apparuit virgo maria: et corripiens eum reddidit ei ci cyrographum – In octava concept. BMV</i>	c. komu za veliku bolêzanъ utruŕenie m(o)l(i)tv' spečû êvi se b(la)ž(e)na d(ê)va m(a)riê · i karaûci ego vrati emu listъ – CPar 150rv
d. <i>et qui per se tangere prae multitudine corpus non poterant aliquod suorum per alios ad tangendum veluti quoniam monile vel anulum porrigebat – In translatione s. Antonii</i>	d. i ki ne mogahu pristupiti za m'nožastva lûdi · ti po inihъ svoe stvari davahu ticati · to e(stъ) pasi i ručnici i prsteni i očen(a)ši i ine stv(a)ri – BrBar 523b
e. <i>Gaudet ex hoc vir sanctus et iubilat prae laetitia cordis, quoniam fidem tenuisse dominae paupertati usque in finem se vidit – In s. Francisci</i>	e. radovaše se o s(ê)mъ m(u)žb s(ve)ti i klicaše za radostъ sr(ъd)ca v(ê)ru d'r'že ot ub(o)žstva vidi se daže do konca – BrVat ₅ 191d
f. <i>cumque illic prae duritia foveam non potuisset effodere – De s. Maria Magdalena</i>	f. hotečemъ nimъ pogresti û na ne mogoše za tvrđb kamen' ki beše totu – ČŽg 110r i egda on'dê hotiše gr(e)bъ kopati skrozi t'vr'db kam(e)nъ ne vž'može – CIvan 117r

¹⁴⁸ V. prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *propter*.

Prijedlog *prae* prevodi se i prijedlogom *pače*, čije je prototipno značenje 'iznad', koje je blisko nekim od značenja prijedloga *ispred/pred*.

(129) Prevođenje prijedloga *prae* prijedlogom *pače*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Speciosus forma prae filiis hominum</i> – Ant.	a. <i>krasn' obrazom' pbče s(i)nъ č(lovêča)skih'</i> – BrVO 64a
b. <i>hunc locum vir sanctus amavit prae ceteris mundi locis</i> – In s. Francisci	b. <i>sie mēsto m(u)žb b(o)ži vzlûbi pače vsêhb mēstb mira</i> – BrVat ₆ 186c
c. <i>Amplioris enim gloriae Christus prae Moyse dignus est habitus</i> – Vers.	c. <i>obilnêe bo v sl(a)vê h(r̃st)b · pače moiséê dostoênb e(stb)</i> – BrN ₂ 379b

Prijedlog se *prae* prevodi prijedlogom *od*. Prijedlog *od* i u suvremenome hrvatskom može imati uzročno značenje, npr. *Vrti mi se od previše kave*.

(130) Prevođenje prijedloga *prae* prijedlogom *od*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>existimans se prae superbia terram ad navigandum, pelagus vero ad iter agendum deducturum propter mentis elationem.</i> – 2Mach 5,21	a. <i>mne sebe ot gr'dine v z(e)mlû vistinu ka korableniû · pučinu že puta dêêniû privesti imuća · skvozê misli vnesenie</i> – BrVO 430c
b. <i>prae timore atque tremore manserunt velut mortem</i> – Lectio de Iosepho	b. <i>staše k(a)ko mrtvi ot straha strepetaše</i> – COxf 2a

Prijedlog *prae* rjeđe se prevodi i drugim prijedlozima i besprijedložno. U primjeru (131a) uzročno je značenje prevedeno uzročnim poslijelugom *radi*. U primjeru (131b) tekst nije doslovno preveden i prijedložni su izrazi prevedeni kao objekti. Prijedlog *prae* u primjeru (131c) preveden je prijedlogom *vb*.

(131) Prevođenje prijedloga *prae* drugim prijedlozima

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>quiescere prae frigoris acerbitate nequibat</i> – In s. Francisci	a. <i>počinuti ne moguća lûtosti radi</i> – BrVat ₆ 189d

<p>b. <i>et admirati sunt universi prae specie, prae facundia, prae dulcedine eloquentiae ejus.</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>c. <i>si forte mulier prae dolore in exstasi posita adhuc valeat respirare.</i> – De s. Maria Magdalena</p>	<p>b. <i>i čudovahu se vsi slišeće ũ govoreću s velikim' drznoveniemъ · i lepoti nee</i> – CŽg 107v</p> <p><i>i čudovahu se vsi slišeće ũ slobod'na govoren'ê · i lipoti ee</i> – CIvan 114v</p> <p>c. <i>kako žena v bolesti i v strase stuži eda kako vaspety duhъ va nu vratit' se</i> – CŽg 110r</p> <p><i>eda k(a)ko ž(e)na v' bolêzni zabila se e · eda k(a)ko duhъ va nû vrati se</i> – CIvan 116v</p>
--	---

4.33. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *iuxta*

Prijedlog *iuxta* prostorni je prijedlog koji označava da se što nalazi uz nešto ili kraj/pokraj nečega, tj. prijedlog ima primjesno ili adlokalno značenje. Prijedlog se najčešće prevodi prijedlozima *pri* i *poli*.

U primjerima (132) prijedlog *iuxta* preveden je prijedlogom *pri*, koji i prototipno označava da se objekt lokalizacije nalazi uz lokalizator¹⁴⁹. U primjeru (132g) u jednome je zborniku prijedlog *iuxta* preveden prijedlogom *pri*, a u drugome prijedlogom *prêd*.

(132) Prevođenje prijedloga *iuxta* prijedlogom *pri*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<p>a. <i>post mortem suam iuxta ipsam se sepeliri precepit.</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>b. <i>In cuius morte visa est Magdalena iuxta feretrum cum angelis astitisse et eius animam quasi columbam candidam cum laudibus in celum sustulisse.</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>c. <i>nisi docuerit eam iuxta mare in littore</i> – Hom. s. Hieronymi presb.</p>	<p>a. <i>paki potom' toga zapoveda i samъ svoje telo položiti po semrti pri nei</i> – CŽg 114r</p> <p><i>i po s(b)mr(b)ti sъvoei pri nei t(ê)lo svoje položiti</i> – CIvan 120v</p> <p>b. <i>v negože semrti bi videna b(la)ž(e)na mari<ê> magdalena sa anĵ(e)li pri posteli ego i d(u)šu ego va obraze goluba bêla anĵ(e)li na nebesa s velikoû radostiû ponesoše</i> – CŽg 115v</p> <p><i>v nego že s'mr'ti vidina e(stb) b(la)ž(e)na m(a)riê m(a)gd(a)l(ê)na i sa anĵ(e)li · pri odri ego · i nega d(u)šu v' obr(a)zi guluba (sic!) bela sa sl(a)voû na n(e)b(e)sa v' znašaûčb</i> – CIvan 122v</p> <p>c. <i>t(a)kmo učaše i pri krai mora</i> – BrVat₆ 135d</p>

¹⁴⁹ Gadžijeva i dr. 2014: 272.

d. <i>Caecus quidem iuxta viam sedet</i> – Hom. s. Gregorii papae	d. <i>slěpъ ubo pri puti sěditъ</i> – BrVat ₅ 70d
e. <i>Stetit angelus iuxta aram templi</i> – Ant.	e. <i>sta anġ(e)lъ pri olt(a)rê crkvněemъ</i> – BrLab ₁ 136c
f. <i>Qui portarius cellam debet habere iuxta portam, ut veniente semper præsens inveniatur a quo responsum accipiant</i> – Reg. s. Benedicti	f. <i>i vrataru dlgb e(stъ) iměti pri vratěhъ kučicu · da priduči v'sagda v nei naidite ego · i ot nego slovo primite</i> – RegBen 46b
g. <i>ipse iuxta altare solus remansit</i> – In conceptione BMV	g. <i>sam' že prěd ol'tarem' osta</i> – BrLab ₁ 10d <i>i pri oltari samъ osta</i> – BrVat ₆ 77b

U primjerima (133) prijedlog *iuxta* prevodi se prijedlogom *poli*. Prijedlog *poli* prostorni je prijedlog sa značenjem 'pokraj', koji odgovara značenju latinskoga prijedloga *iuxta* i blizak je prijedlogu *pri*, koji se također pojavljuje kao prijevod prijedloga *iuxta*.¹⁵⁰

(133) Prevođenje prijedloga *iuxta* prijedlogom *poli*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>quae iuxta crucem in domini passione fuit</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>ka poli križъ stoeči</i> – CŽg 107r <i>ka poli kr(i)žъ g(ospo)dni mucī bē</i> – CIvan 113r
b. <i>et pone me iuxta te</i> – Officium defunctorum	b. <i>i položi me poli tebe</i> – CPar 200r
c. <i>Eodem autem tempore venit iuxta portam Appiam</i> – In festo ss. Processi et Martiniani	c. <i>v to že vr(ê)me pride poli vrata apiiska</i> – BrN ₂ 443c
d. <i>Hic fecit basilicam sancti Agapiti iuxta basilicam sancti Laurentii martyris.</i> – In festo ss. Felicis Simplicii Faustini et Beatricis	d. <i>si stvori cr(ê)k(b)vb s(ve)t(a)go agapita poli cr(ê)k(b)vb s(ve)t(a)go lovrēnca m(uče)n(i)ka</i> – BrN ₂ 452d
e. <i>Pergens itaque filius Cosdrae contra Eradium iuxta Danubium fluvium: cum suo contendit exercitu</i> – In exalt. s. Crucis	e. <i>pošad' ubo s(i)nъ kozdroe c(êsa)ra protivu eradiū poli riku dunaē: s nego prepiraše se voinstviemъ</i> – BrBar 418b

¹⁵⁰ V. Gadžijeva i dr. 2014: 277.

f. <i>Quae juxta Syriam Saracenis iungitur</i> – Vita s. Pauli erem.	f. <i>êže e(stb) poli surie da se k' saražinu</i> <i>opodobi</i> – BrN ₂ 362a
g. <i>et iuxta eam stantem angelum domini</i> – Ant.	g. <i>i poli nû anĵ(e)lb g(ospodb)n̄b stoečb</i> – BrLab ₁ 157a

Prijedlog *iuxta* prevodi se i prijedlogom *blizb* s genitivom.

(134) Prevođenje prijedloga *iuxta* prijedlogom *blizb*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>et ipsa cum sorore juxta patrem</i> <i>Pudentem posita est</i> – Lectio in festo s. Potentiane	a. <i>i siê sb sestroû blizb o(t)ca svoego</i> <i>puden'sa položena e(stb)</i> – BrN ₂ 421d
b. <i>Adolescens iuxta viam suam</i> – In s. Dominici conf.	b. <i>otročē blizb · puti svoego</i> – BrN ₂ 459b
c. <i>qui etiam sepultus est iuxta corpus</i> <i>beati Petri in Vaticano: sub die nono</i> <i>kalendae octobris</i> – Vita s. Lini	c. <i>iže oče i pogrebenb bis(tb) blizb t(ê)la</i> <i>b(la)ž(e)n(a)go p(e)tra v' vitikani ·gĩ· d(b)n̄b</i> <i>m(ê)s(e)ca oktem'bra</i> – BrN ₂ 486d
d. <i>sed abiit in regionem juxta desertum</i> – Hom. s. Augustini ep.	d. <i>na otide v stranu blizb pustine</i> – BrVO 219b
e. <i>juxta eandem urbem</i> – Lectio s. Hieronimi	e. <i>i blizb togoždē grada</i> – BrN ₂ 418d

U tekstu *In s. Clementis m.* prijedlog se *iuxta* prevodi prijedložnim izrazom s prijedlozima *vkrai/vskrai*, kojima je i prototipno značenje 'pokraj'.¹⁵¹

(135) Prevođenje prijedloga *iuxta* prijedlogom *vkrai/vskrai*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>ut anchora ... iuxta cum essent posita</i> – In s. Clementis pr. m.	<i>i sidro vkrai raki ležeče</i> – BrVb ₄ 93a <i>i an'koru v'skrai raki ležeču</i> – BrLab ₁ 159c

¹⁵¹ Gadžijeva i dr. 2014: 281.

4.34. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *praeter*

Prijedlog se *praeter* s akuzativom u tekstovima pojavljuje u značenju izuzimanja, koje se tipično u suvremenome hrvatskom izražava prijedlogom *osim*.

Prijedlog *praeter* u primjerima (136) prevodi se prijedlogom *kromê*. Prijedlogu *kromê* izvorno je značenje 'izvan', a iz toga se značenja izvodi i značenje 'osim'.¹⁵² Primjer (136c) u jednome je tekstu preveden prijedložnim izrazom s prijedlogom *kromê*, a u dvama prijedložnim izrazom s prijedlogom *razvê*.

(136) Prevođenje prijedloga *praeter* prijedlogom *kromê*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>quia non est alius Deus praeter te et non est secundum opera tua</i> – Or.	a. <i>êko nest' inoga b(og)a kromê t(e)bê i nêstb po dêlom tvoimb</i> – RitSegn 29r
b. <i>omnia dicuntur ut in Nativitate Domini, praeter sequentia</i> – Rub.	b. <i>čini se činb · ot n(e)d(ê)le rojen'ê · kromi k(a)p(i)t(ula) i an(tifonb) k b(lagoslovle)n i k v(e)l(i)č(itb)</i> – BrPm 36a
c. <i>ut nullum praeter eum amatorem admittam</i> – Ant.	c. <i>da nikoteragože lûbitela kromê ego lûblû</i> – BrLab ₁ 21b <i>da n(i)kot(o)ragože lûbit(e)la razvê ego primu</i> – BrVat ₆ 87b <i>da niedinogo lûbit(e)la razvi ego primu</i> – BrN ₂ 397d

Prijedlog *praeter* u primjerima (137) prevodi se prijedlogom *razvê*. Prijedlogu *razvê* također je izvorno značenje bilo prostorno 'izvan' iz kojega se razvilo značenje 'osim'.

(137) Prevođenje prijedloga *praeter* prijedlogom *razvê*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Verumtamen hodierna festivitas praeter illam reverentiam, quam toto urbis exultatione veneranda est, ut, ubi praecipuorum apostolorum glorificatus est exitus</i> – Sermo s. Leonis papae	a. <i>bo vist(i)nu d'n(b)sni prazd(b)n(i)k̃b što e(stb) razvê ona čb̃stb · ũže vsa vselenaê z(e)mlb uteže i navlačb n(a)šb gradb čb̃stiũ veselit' se · idêže bo nb̃vlačnima ap(osto)loma prosl(a)v(le)nb̃ e(stb) izašastieb</i> – BrN ₂ 439d
b. <i>Interim dum dicitur Canticum Benedictus extinctis prius omnibus candelis praeter unam</i> – Rub.	b. <i>i prêžde neže svršetb m(atu)t(i)nu ugasetb svêce · vse razvê dvêũ svêcũ</i> – BrVO 235b

¹⁵² Gadžijeva i dr. 2014: 281.

4.35. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *infra*

Prijedlog *infra* razmjerno je rijedak latinski prijedlog koji ima prostorno značenje da se objekt lokalizacije nalazi ispod ili niže od lokalizatora, vremensko kojim se izriče da se nešto dogodilo poslije ili nakon čega te iz tih značenja izvedena prenesena značenja. U srednjovjekovnome latinskom taj se prijedlog često pojavljuje u značenju prijedloga *intra*.¹⁵³ U korpusu se pojavljuje dva puta i to svaki put u istome okruženju ispred riječi *octavam* te u značenju koje je izvorno značenje prijedloga *intra* te je u oba primjera preveden prijedlogom *među*.

(138) Prevođenje prijedloga *infra* prijedlogom *među*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Infra octavam beate Marie</i> – Rub.	a. <i>meû okt(a)vu s(ve)te m(a)rie</i> – BrN ₂ 464c
b. <i>qui veniunt infra octavam beati Francisci</i> – Rub.	b. <i>ki pridu meû okt(a)vu s(ve)t(a)go f'ranč(i)ska pridut'</i> – BrVat ₆ 185c

4.36. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *ultra*

Prijedlog *ultra* ima prostorno značenje 'preko' i 's one strane', vremensko značenje 'poslije' i 'nakon' i preneseno značenje 'preko' uz uzricanje količine i sl. U korpusu se pojavljuje u jednome primjeru s prostornim značenjem i preveden je prijedlogom *prêk'*.

(139) Prevođenje prijedloga *ultra*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>gentis ultra Euphraten posite</i> – Vita ss. apost. Iudae	<i>iže stoetъ prêk' eprati</i> – BrN ₂ 496c

4.37. Prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *supra*

Prijedlog *supra* značenjski je blizak prijedlogu *super*. Njime se izražava prostorno značenje da se nešto nalazi iznad lokalizatora, tj. to je nadmjesno ili supralokalno značenje. Osim toga prijedlog može imati vremensko značenje da se nešto dogodilo prije te prenesena značenja nadređenosti, veće mjere i sl. U korpusu se prijedlog *supra* uglavnom pojavljuje u prostornome značenju te se u tome značenju najčešće prevodi prijedlozima *na* i *nadb*.

¹⁵³ Npr. u mjesnome značenju u Geoffrey iz Monmoutha u djelu *Historia Britonum Brutus... naves munit, mulieres et parvulos infra eas iubet manere*. (prema Mantello 1996:87)

U primjerima (140) prijedlog je preveden prijedlogom *nadb*. U primjeru (140c) prijedlog je preveden prijedlogom *nadb* u neprostornome značenju nadređenosti, koji nastaje na temelju konceptualnih metafora *više je gore*.¹⁵⁴

(140) Prevođenje prijedloga *supra* prijedlogom *nadb*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Surge modo, et tuis nos praestigiis incantare desine, ne te supra monumentum hoc perentienter, auri quod pro te numeravimus detrimentum patriamur</i> – Lectio de Josepho	a. <i>vstani ûre i pres'tani ot čari ke činiši' da ne probodem' tebe nad' grobom' tim' o pogubimo zlato ko dasmo za tebe</i> – COxf 17d–18a
b. <i>Hic, hic supra sepulcrum tuum jam moriar, ne tamquam malefactor in regionem abducar alienam</i> – Lectio de Josepho	b. <i>da um'ru sada nad' grobom' tvoim' da na tuû z(e)mlû ne idu êko zločinacъ</i> – COxf 17d
c. <i>repente supra ipsos regnavit</i> – Lectio de Josepho	c. <i>i naide se c(êsa)rstvue nad' nami</i> – COxf 16c

U primjerima (141) prijedlog je preveden prijedlogom *na*. U tim se primjerima prijedlozi javljaju u prostornome značenju.

(141) Prevođenje prijedloga *supra* prijedlogom *na*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Postquam autem vidit Joseph sepulchrum Rachel matris suae, accurrens cecidit supra monumentum, extollensque vocem suam</i> – Lectio de Josepho	a. <i>kada že vidi osip' grob' rahili matere svoee tekъ na grob' i v'zdvig' gl(a)s' svoi</i> – COxf 17d
b. <i>Non potest civitas abscondi supra montem posita</i> – In festo omnium sanctorum	b. <i>ne moţet' se gradъ ukriti na gorê postavlennъ</i> – BrLab ₁ 148b

U neprostornim i prostornim značenjima prijedlog je *supra* preveden i prijedlogom *vrhu*. U primjerima (142a) i (142c) riječ je o neprostornim značenjima, a u primjeru (142b) o

¹⁵⁴ Štrkalj Despot 2015.

prostornome. U primjeru (142c) riječ *vrhu* upotrijebljena je izvorno kao imenica uz prijedlog *na*.

(142) Prevođenje prijedloga *supra* prijedlogom *vrhu*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Hic constituit supra memorias martyrum missas celebrari. – Lectio in festo s. Feliciani pape et mart.</i>	a. <i>si post(a)vi vr'hu pameti m(u)č(e)n(i)ki mise služiti – BrN₂ 424c</i>
b. <i>Navigantes vero stadia fere quinquaginta cum iam demergerentur: viderunt Nazarium supra mare ambulans cum puero – In s. Nazarii mart.</i>	b. <i>plavaūće že eda si ·l· stadii · i egda ūže preznēhu · vidēše nazara v'rhu mora hodeča sь otročičemь – BrN₂ 451d</i>
c. <i>nec sub lege esse Dei Filium, sed supra legem in ipso principio designaret, nec solvi legem, sed impleri – Hom. s. Ambrosii ep.</i>	c. <i>ne pod' zakonom' sučь s(i)nь b(o)ži · na vr'hu zakona v samomь začetē naznamenav'se · ne razdrušiti nь is'plniti – BrVO 190a</i>

4.38. Zaključak

Pri prevođenju s latinskoga na hrvatski crkvenoslavenski većina se prijedloga prevodi svojim prototipnim prijevodnim ekvivalentom. Zbog toga se često u prijevodu neki hrvatski crkvenoslavenski prijedlog upotrebljava u značenju koje mu nije prototipno. Najpoznatiji su odrazi latinskoga utjecaja na sintaksu prijedložnih izraza prijevodi latinskoga prijedloga *de* prijedlogom *ot* pri uvođenju teme razgovora ili djela te prevođenje prijedloga *ad* prijedlogom *k* za izricanje primatelja poruke. Te se pojave rjeđe proširuju i na slučajeve kad u latinskome ne stoje prijedložni izrazi s prijedlozima *de* i *ad*. Te su se pojave vjerojatno proširile potaknute talijanskim jezikom. Međutim, pod latinskim je utjecajem uporaba prijedloga *ot* i u drugim slučajevima kad bi u hrvatskome crkvenoslavenskom tipično bio upotrijebljen neki drugi prijedlog, kao što je pojava prijedloga u izrazima koji znače 'povezano s'. Prijedlog *k* pojavljuje se kao prijevodni ekvivalent prijedloga *ad* i u drugim neprostornim značenjima, kao što je izricanje namjere. Pod utjecajem latinskoga kao prijevodni se ekvivalent latinskoga prijedloga *pro* pojavljuje hrvatski crkvenoslavenski prijedlog *pro*. Latinski je utjecaj vidljiv i u pojavi vremenskoga veznika *egda* ili *kada* u rečenicama u kojima se pojavljuje prijedlog *cum* istoga glasovnog sastava kao latinski veznik *cum*. Latinski katkad utječe i na red riječi unutar prijedložnoga izraza. Katkad se pod utjecajem latinskoga riječ *radi*, koja se prototipno

pojavljuje kao poslijelog, pojavljuje i kao prijedlog. Češće se kao prijedlog pojavljuje i riječ *ciĉa*, koja je također uglavnom poslijelog.

Latinski prijedlog	Prijevodni ekvivalent u hrvatskome crkvenoslavenskom
<i>de</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>ot</i> (sva znaĉenja) • (uvoĉenje teme) • <i>iz</i> (odvajanje od lokalizatora) • <i>s</i> (odvajanje od lokalizatora uz imenice <i>nebo</i> i <i>put</i>) • besprijedloĴno i s drugim prijedlozima
<i>ad</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>k/ka</i> (prostorno, namjerno, uz glagole govorenja) • <i>na</i> (prostorno uz imenice <i>caelum</i> i <i>flumen</i>, namjerno) • besprijedloĴno i s drugim prijedlozima
<i>usque ad</i> <i>usque in</i> <i>usque</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>daĴe do / dari do</i> • <i>do</i> • <i>daĴe k'</i> • <i>daĴe v</i> • <i>do</i>
<i>in</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>v</i> (u svim znaĉenjima) • <i>meû</i> (prostorno) • <i>na</i> (uz imenicu <i>nebo</i> i u prenesenim znaĉenjima) • besprijedloĴno
<i>post</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>po</i> • <i>potom po</i> • <i>za</i>
<i>propter</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>skvozê</i>

	<ul style="list-style-type: none"> • <i>radi</i> • <i>za</i> • <i>cića</i>
<i>super</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>na</i> • <i>nad</i> (odnos nadređenosti) • <i>vrhu</i> • <i>više</i> • <i>pače</i> (preneseno) • besprijedložno i ostalim prijedlozima
<i>ante</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>pred/prêd</i> (u svim značenjima) • <i>prêžde</i>
<i>contra</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>protivu</i> • <i>suprotivu</i>
<i>pro</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>za</i> • <i>radi</i> • <i>skvože</i> • <i>cića</i> • <i>pro</i> • besprijedložno i ostalim prijedlozima
<i>cum</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>s</i> • besprijedložno i ostalim prijedlozima
<i>a</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>ot</i> • besprijedložni instrumental (vršitelj pasivne radnje) • nominativ (vršitelj pasivne radnje koja se prevodi aktivno) • ostalim prijedlozima
<i>adversus/adversum</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>protivu</i> • <i>na</i>
<i>e/ex</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>iz</i> (podrijetlo – jedna osoba, prostorno) • <i>ot</i> (podrijetlo – rod, izdvajanje iz skupine ljudi)

<i>coram</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>prêd</i>
<i>apud</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>u</i> • <i>k</i> (uz glagole kretanja) • besprijedložno ili ostalim prijedlozima
<i>inter</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>meû</i> • <i>v</i>
<i>per</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>po</i> (u svim značenjima) • <i>skvozê</i> (prostorno i preneseno) • <i>v</i> (prostorno) • <i>na</i> (prostorno i vremenski) • <i>pro</i> (sredstvo i pomoćnik) • <i>črêz</i> (prostorno i vremenski) • <i>radi</i> (uzročno) • besprijedložno (instrumental) ili ostalim prijedlozima
<i>obviam</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>v srêtnie</i> • <i>protivu</i>
<i>prope</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>blizb</i>
<i>sine</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>bez</i>
<i>absque</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>bez</i>
<i>trans</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>prêk</i> • <i>črês'</i>
<i>extra</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>izvan</i> • <i>iz</i> • <i>van</i> • <i>pri</i> • <i>razvie</i>
<i>secundum</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>po</i> • ostalim prijedlozima
<i>intra</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>v</i> • <i>vnutarb v</i> • <i>vnutarb</i>

	<ul style="list-style-type: none"> • <i>meû</i>
<i>sub</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>pod</i> • <i>v</i>
<i>causa</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>radi</i> • <i>za</i>
<i>gratia</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>radi</i> • <i>ciĉ</i>
<i>circa</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>okolo</i> (prostorno) • <i>okrst</i> (prostorno) • <i>blizu</i> (vremenski) • <i>pri</i> (prostorno i vremenski) • <i>poli</i> (prostorno i vremenski) • <i>premo</i> (prostorno)
<i>ob</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>radi</i> • <i>za</i> • <i>skozê</i>
<i>erga</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>suprotiv</i> • <i>prema</i>
<i>prae</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>za</i> • <i>paĉe</i> • <i>ot</i>
<i>iuxta</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>pri</i> • <i>poli</i> • <i>bliz</i> • <i>vkrai/vskrai</i>
<i>praeter</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>kromê</i> • <i>razvê</i>
<i>infra</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>meû</i>
<i>ultra</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>prêk</i>
<i>supra</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>nad</i> • <i>na</i> • <i>vrhu</i>

5. PARTICIPI

U latinskome postoje tri participi: particip prezenta aktivnoga, particip futura aktivnoga i particip perfekta pasivnoga.¹⁵⁵ Particip prezenta prototipno označava nesvršenu radnju istodobnu s radnjom glavnoga glagola. Participom perfekta prototipno se izražava radnja koja se dogodila prije radnje glavnoga glagola. Participom futura prototipno se izražava radnja koja će se dogoditi nakon radnje glavnoga glagola ili radnja koja se namjerava izvršiti. Particip često u rečenici ima službu atributa. U takvoj uporabi particip je usporedan odnosnoj rečenici. Osim toga, participom se mogu izreći značenja vremenske, uzročne, pogodbene i dopusne rečenice. U takvoj priložnoj uporabi particip se naziva vezanim (*participium coniunctum*). Particip se također upotrebljava u dvjema konstrukcijama – ablativu apsolutnome i perifrastičnoj konjugaciji aktivnoj. Takve su uporabe participi obrađene u posebnome poglavlju. Particip se pojavljuje i predikatnoj uporabi usporedno s konstrukcijom akuzativa s infinitivom.

U hrvatskome crkvenoslavenskom postoji pet participi. Aktivnim participom prezenta obično se izriče istovremenost, a rijetko može biti u značenju poslijevremenosti.¹⁵⁶ To je oblik iz kojega se u suvremenome hrvatskom sačuvao glagolski prilog sadašnji. Pasivni particip prezenta u hrvatskome crkvenoslavenskom znatno je rjeđi, a u korpusu je izrazito rijedak. Izražava stanje u kojemu se nalazi objekt radnje te se tvori od prijelaznih glagola¹⁵⁷. Prvi aktivni particip preterita označava prijevremenost radnje. Taj se oblik čuva u suvremenome glagolskom prilogu prošlom. Drugi aktivni particip preterita (rezultativni ili *l*-particip) izražava stanje u kojemu se nalazio subjekt. On se uglavnom upotrebljava u tvorbi složenih glagolskih oblika (perfekt, pluskvamperfekt, futur II. i kondicional) te se u korpusu vrlo rijetko pojavljuje samostalno. Pasivni particip preterita opisuje stanje objekta radnje prijelaznoga glagola i pojavljuje se u pasivnim oblicima.

Particip prezenta najčešće se prevodi aktivnim participom prezenta u svim ulogama¹⁵⁸. U primjeru (1cc) vidljivo je urušavanje sklonidbe participi u hrvatskome crkvenoslavenskom jer je latinski particip u dativu uz zamjenicu u dativu preveden tako da je zamjenica prevedena u dativu, ali particip nije sklanjao.

---

¹⁵⁵ V. Večerka 1961.

¹⁵⁶ Gadžijeva i dr. 2014: 226.

¹⁵⁷ Gadžijeva i dr. 2014: 228.

¹⁵⁸ O ulozi participi u *Misalu hruackome* v. Eterović i Vela 2013.

(1) Aktivni particip prezenta preveden aktivnim participom prezenta

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Dedit contra me voces adversarius, dicens: congregamini, et properate ad devorandum illum: posuerunt me in deserto solitudinis</i> – Ant.	a. <i>dasť protivu mně gl(a)sъ protivnikъ reki · sberěte se i poiděte na požrite · položiše me v zapustěnie v pustini</i> – BrVO 240c
b. <i>Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum</i> – Ant.	b. <i>nikogože daûće prětikaniê · da neporočno budet' služenie naše</i> – BrVO 158c
c. <i>oriantur, dum sint aliqui maligno spiritu superbiae inflati, et existimantes se secundos esse abbates</i> – Reg. s. Benedicti	c. <i>često nahajaet se · da ere skozi narejenje pripuč'ta v manastirihъ · mnogo hudobě obrěcet se · ere budu niki z(a)limъ d(u)homъ i gizdavimъ nadmeni · mneće se vsakъ sebi opat</i> – RegBen 45r
d. <i>Cum immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca inaquosa, quaerens requiem, et non invenit.</i> – Ant.	d. <i>egda nečisti d(u)h' izidet' ot č(lově)ka prěhodit' skvozě bezvodnaê mēsta iče pokoê · i ne obrečēt'</i> – BrVO 187c
e. <i>Intrantes et exeuntes hebdomadarii in oratorio mox matutinis finitis domenica omnium gentibus provolvantur postulantes pro se orari</i> – Reg. s. Benedicti	e. <i>i vlizuće n(e)d(ě)lnici po ũtrni v n(e)d(ě)lni d(ь)nbъ · vsei brat'i do kolěna poklonite se proseće m(o)liti za se</i> – RegBen 23v
f. <i>hoc audientes ceteri qui sub me erant angeli noluerunt adorare eum</i> – Vita Adae et Evae	f. <i>slīšeč' iže sie an'j(e)li ki poda mnoû beh" i rekoše ne hočemo klanati se</i> – ČŽg 33rv
g. <i>et foeni cibo vescentes, demorabantur, ne participes essent coinquinationis.</i> – 2Mach 5,27	g. <i>i sena pičeû kr'meće se prebivahu · da ne pričestnici bili bi poskvrnenie</i> – BrVO 431a
h. <i>Qui cum venisset Jerosolymam, pacem simulans, quievit usque ad diem sanctum sabbati</i> – 2Mach 5,25	h. <i>iže egda prišaľ bēše v' er(u)s(o)l(i)mbъ · mirъ pokazue počī · daže do d(ь)ne s(ve)tago soboti</i> – BrVO 430d
i. <i>conquerentes de iniqua nece Oniae.</i> – 2Mach 4,36	i. <i>tužeće · ot bezakon'nie semrti ioniiine</i> – BrVO 428d
j. <i>Et factum est diluculo, cum elevassent oculos suos, ecce populus multus, cujus non erat numerus, portantes scalas et machinas ut comprehenderent munitionem, et expugnarent eos.</i> – 1Mach 5,30	j. <i>i stvoreno bisi v rasъsvětie · egda vzdviže oči svoi · i se plъkъ mnogъ egože ne bēše čislo noseće skali i tr'bučeli · da eli bi tvrď i r'vali bi e</i> – BrVO 419d-420a
k. <i>filiorum Bean, qui erant populo in laqueum et in scandalum, insidiantes ei in via.</i> – 1Mach 5,4	k. <i>sinovъ beanoviъ · iže bēhu plъku v' sěť i v sablazanъ zasēdaûće emu na puti</i> – BrVO 418d
l. <i>Et non responderunt eis, nec lapidem miserunt in eos, nec oppilaverunt loca occulta, dicentes</i> – 1Mach 2,36	l. <i>i ne otvečaše imъ · ni kamene pustiše k nimъ · ni zagradiše mēsta tainaê rekuće</i> – BrVO 411d

<p>m. <i>contra legem</i> faciens, <i>non vocata, tradensque</i> me morti et periculo – Est 4,16</p> <p>n. <i>Stella, quam viderant magi in oriente, antecedebat eos, donec venirent ad locum, ubi puer erat, videntes</i> autem eam, gavisii sunt gaudio magno. – Ant.</p> <p>o. dulce verbum exclamans – De s. Maria Magdalena</p> <p>p. <i>non audens</i>, ut peccatrix, inter iustos apparere – De s. Maria Magdalena</p> <p>r. <i>que ad pedes sedens</i> domini verbum audivit – De s. Maria Magdalena</p> <p>s. verbum domini ibidem seminantes – De s. Maria Magdalena</p> <p>t. <i>In ipsa autem nocte beata Maria Magdalena eidem monacho apparuit dicens</i> ne timeret, sed ceptum opus perficeret. – De s. Maria Magdalena</p> <p>u. Veniens igitur predictus monachus ad predictam ciuitatem – De s. Maria Magdalena</p> <p>v. <i>Nullum dolorem in se habens</i> – Lectio s. Margaritae</p> <p>z. Agens gratias Deo – Lectio s. Margaritae</p> <p>aa. <i>Jube parari excelsam trabem, habentem</i> altitudinis quinquaginta cubitos, et dic mane regi ut appendatur super eam Mardocheus, et sic ibis cum rege laetus ad convivium. – Est 5,14</p> <p>bb. <i>nec ex toto dormienti nec ex toto vigilantii</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>cc. <i>Non enim illis credidi referentibus</i> mihi de te quod patrem haberent, et minimum fratrem – Lectio in Josepho</p>	<p>m. <i>prot(i)vu z(a)k(o)nu</i> tvoreči nezvana predaŭči že mene smrti i pogubi – BrN₂ 237b</p> <p>n. <i>zvězda ŭže viděše vľbsvi na vstocě · prěd'stupaše e · don'deže prišli bi k' mēstu · iděže bē otroče viduče ubo ŭ · radovali se sut · radostiŭ velieŭ zělo ·</i> – BrVO 70c</p> <p>o. <i>tolika sladku rič'</i> rekuči – ČŽg 107</p> <p>p. stideči se êko greš'nica meŭ pravadnimi vshote êviti se – ČŽg 106v</p> <p>s'tideči se êk(o) gr(ê)šn(i)ca meju pr(a)v(a)d(b)nimi êviti – CIvan 113r</p> <p>r. <i>ka pri nogah' g(ospo)dniĥ sedeči</i> slovo b(o)žie sliša – ČŽg 107r</p> <p><i>ka u nogĥ g(ospodni)ĥ s(lovê)stvo b(o)žie sliša sideči</i> · – CIvan 113v</p> <p>s. sêŭče slovo b(o)žie – ČŽg 107r</p> <p><i>sl(o)vo b(o)ž(i)e sêŭče</i> – CIvan 114r</p> <p>t. <i>v tu že nočĥ êvi se rečenomu mnihu b(la)ž(e)na mariê magdalena govoreči</i> nemu ne podobaet' ti kasniti na pospešai se i idi – ČŽg 114v</p> <p>u. greduči že r(e)čeni m'niĥ · k' prie rečenomu gradu – CIvan 121r</p> <p>v. <i>ne imiŭči</i> nied'nu bolezan' – COxf 26b</p> <p>z. tvoreči hv(a)li b(og)u – COxf 26c</p> <p>aa. <i>pov(ê)li ugot(o)viti visoku gredu imuču visotu .I. (= 50) lakatĥ i r(e)ci ŭtrê c(êsa)ru · da obisit' se mardočēi na nei · i sice ideši s' c(êsa)remĥ nĥ brakĥ</i> – BrN₂ 237d</p> <p>bb. <i>ni speču ni bdeču</i> – ČŽg 115v</p> <p><i>ni spečumu ni b'dečumu</i> – CIvan 122</p> <p>cc. <i>ne verovah' bo nim' govoreči</i> ot tebe da oca imamo moego oče živa i brata man'sega – COxf 21a</p>
---	--

dd. Coronam regni habens in capite suo – Ant.	dd. vência c(êsa)rstviê imêe na glavê svoei – BrVO 20b
ee. <i>vel ubicumque sedens, ambulans vel stans</i> – Reg. s. Benedicti	ee. ili vola kadê bude side hode · stoe – RegBen 17a
ff. Comedens cognovi et intellexi – Vita Adae et Evae	ff. êduçi e · poznah' i razumeh' – ČŽg 36r
gg. et illumina sedentes in tenebris – Ant.	gg. prosvěti sêdeêee vь tmê – A MNov 1c
hh. <i>Consilium fecerunt inimici mei adversum me, dicentes</i> – Ant.	hh. svěť stvoriše · nepriêteli moi na me gl(agol)ûce – BrVO 234c
ii. loquens per angelum suum servo iohanni – In s. Michaeli archan.	ii. gl(agol)e pro anj(e)lь svoi rabu svoemu iv(a)nu – BrVat ₆ 177c
jj. <i>Deus, qui transtulisti patres nostros per Mare rubrum, et transvexisti eos per aquam nimiam, laudem tui nimis decantantes te suppliciter deprecamur; ut in navi famulos tuos, repulsis adversitatibus, portu semper optaili, cursuque tranquillo tuearis</i> – Or.	jj. b(ož)e iže prêvel' esi o(t)ce n(a)še črês' more čr'mnoe i prêk' prêvel' e esi po vodê mnozê · hvali imeni tvoemu vspêvaûce · tebe priležno molim' · da v korablih' plavaûcih' rabe tvoihь · otpuenimi protivnimi · pristaniçe vsьgda želêtelno tečeniem' tihim' zastupiši – MVat ₄ 269d
kk. Procedens homo sine semine – Ant.	kk. ishode č(lovê)kь bez' sêmene – CPar 184
ll. <i>Tu es super omne lumen fulgens vera lux vita vivens, incomprehensibilis magnitudinis virtus</i> – Vita Adae et Evae	ll. ti esi nada vse svetlosti svateçi se i neirečenaê i velikaê živučiê sila – ČŽg 36
mm. <i>Et gratia agens pro tanto doctore sibi commisso divinitus neque senio iam infirmum sentiens studuit</i> – Vita s. August. ep.	mm. i b(og)u h(va)lu vzdae nadь takimь učit(e)lemь s(e)bê ot b(og)a danimь · sebe že starostiû ûže neêkaa čiuçi svêstiv' se – BrN ₂ 371b
nn. celebrantes sub honore Marie Magdalene – In s. Mariae Magdalene	nn. čtuçe · v čьstь b(la)ž(e)nie m(a)rie magdalêni – CPar 228v
oo. <i>et de sorore sua conquesta est, quod eam laborantem non adjuvaret</i> – In assumptione BVM	oo. ot sestri svoee tužaše se êk(o) ei truždaûci se ne pomagaše – BrN ₂ 468d – 469a
pp. <i>et sicut in figura ecclesie multiplicasti [deus] noe egredientem de archa</i> – Or.	pp. i êkože v' obraz' cr(ь)kve umožil' esi [b(ož)e] noê · ishodeča is korabla – MVat ₄ 70ab
rr. <i>Dum egressus fuerit de aqua Jordanis, tunc de deo misericordiae suae perunguet omnes credentes in se</i> – Vita Adae et Evae	rr. i kogda izidet' iz' vodi tada oleem' milosrdiê pomažet' vsih' vêruûcih' v nega – ČŽg 38v
ss. <i>quidquid postulassent ad ornatum pertinens, accipiebant</i> – Est 2,13	ss. eže koliždo prosile bi kь urêšeníû pristoeêee imь priemahu – BrN ₂ 236a

tt. <i>Hinc profunda sermonum Dei felici curiositate perscrutans</i> – S. Antonii de Padua	tt. <i>sadê globokaê s(love)sъ b(o)žih' čestimъ tečenimъ po ispitu i is'kušae</i> – BrN ₂ 429a
uu. <i>Quibus illi conspectis timuerunt valde, aspicientes simul et Judam, et exercitum in campo paratum ad praelium</i> – 1Mach 4,21	uu. <i>eže oni videče uboêše se velmi · i ziraûče vkupъ iûda i voev'stvie ego gotovo na branъ</i> – BrVO 417b
vv. <i>Et elegit sacerdotes sine macula, voluntatem habentes in lege Dei</i> – 1Mach 4,42	vv. <i>i izbira erêi bes poroka · volû imêûčee v zakonъ b(o)ži</i> – BrVO 418a
zz. <i>nuntiantes secundum verba haec</i> – 1Mach 5,14	zz. <i>vzvêčauče po sl(o)v(e)sêhъ sihъ</i> – BrVO 419b

Uz glagole govorenja radi postizanja živosti pripovijedanja često se pojavljuje još jedan glagol govorenja u participu (najčešće *dico*, 3.). Takav se zalihosan glagol doslovno prevodi i u hrvatskome crkvenoslavenskom. U primjerima (2i) i (2j) particip prezenta prevodi se participom preterita. Primjer (2j) primjer je u kojemu se ne prevode oba glagola govorenja, nego samo onaj u participu.

(2) Particip glagola govorenja uz finitni glagol govorenja

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Tunc respondebunt iusti dicentes</i> – Hom. s. Augustini ep.	a. <i>tъgda otvečau't pravdni gl(agol)ûče</i> – BrVO 160a
b. <i>Ut autem appropinquavit Judas ad torrentem aquae, statuit scribas populi secus torrentem, et mandavit eis, dicens</i> – 1Mach 5,42	b. <i>i êko približi se iûda k rêcê · postavi pês'ce plъka s' strani rêki · i povelê imъ reki</i> – BrVO 420c
c. <i>Et misit Judas speculari exercitum: et renuntiaverunt ei, dicentes</i> – 1Mach 5,38	c. <i>i posla iûda s'gledati voisku · o zvêstiše emu rekuče</i> – BrVO 420b
d. <i>Respondensque rex Assuerus ait</i> – Est 7,5	d. <i>otvêčav' že c(êsa)rъ asuerъ r(e)če</i> – BrN ₂ 238b
e. <i>Rogabit eum dicens: Recordare mei coram pharaeum</i> – Lectio de Josepho	e. <i>i moli se nemu govore pomeni me kada tebi dobro vz(b)udet' u c(êsa)ra paraona</i> – COxf 19a
f. <i>Respondentes autem seniores Judaeorum dicunt ad Jesum: Quid nos videbimus? Primum quod ex fornicatione natus est, secundo quod pro nativitate tua in Bethleem infantum interfectio facta est, et propter te facta est</i> – Ev Nicod II,9	f. <i>otvečauče starêišini iûdêom' rêše i(su)su · čto mi vidim' prvo da ot lûbodêên'iê roenъ esi drugo da rodъ tvoi vъ vitlêomê irudъ mladênce izbi · tebe rad[i]</i> – FgNic 1d

g. <i>de patribus loquens ait</i> – Sermo s. Hieronymi presb.	g. <i>ot o(tb)cb g(lago)le r(e)če</i> – BrN ₂ 473b
h. <i>Latro de cruce clamabat, dicens</i> – Ant.	h. <i>razboinikъ vapiêše ot križa gl(agol)e</i> – BrVO 238c
i. <i>Respondens Pilatus dicit ad Jesum</i> – Ev. Nicod III,2	i. <i>otv[êčavъ p]ilat' kъ i(su)su reče</i> – FgNic 1d
j. <i>Respondens David ad inferum ait</i> – Ev Nicod XXI.	j. <i>otvečav' d(avi)dъ k [muki]</i> – FgPaul 1b

Particip prezenta prevodi se i aktivnim participom preterita. Prototipno se participom prezenta izražava radnja istodobna radnji glavnoga glagola, međutim, njime se izražava i radnja koja je gotovo netom prethodila glavnoj radnji.

(3) Particip prezenta preveden participom preterita

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>venientes in castrum trans Tyberim intra carcerem</i> – In festo ss. Marii Marthae	a. <i>i prišad'se v kaš'telъ prêkъ tiveri vnutri v' tam'nici</i> – BrN ₂ 395b
b. <i>Haec videns perturbatus sum</i> – Vita Adae et Evae	b. <i>i ovo videv'si azъ smučen' bêh'</i> – ČŽg 35v
c. <i>praecipiens ei omnes perfectae aetatis interficere, mulieres ac juvenes vendere.</i> – 2Mach 5,24	c. <i>povelêvъ emu vse svr'šenago vzrasta ubiti · ženi i ûnoti prodati</i> – BrVO 430d
d. <i>et scelestis manibus sumens sancta vasa</i> – 2Mach 5,16	d. <i>i grêšnima rukama priemъ s(ve)tie sasudi</i> – BrVO 430b
e. <i>astantes Heliodoro</i> – 2Mach 3,33	e. <i>pred'stavše eliodoru</i> – BrVO 426c
f. <i>Et veniens ibi Jeremias invenit locum speluncae</i> – 2Mach 2,5	f. <i>i prišadъ on'dê eremiê · obrête ondê mêsto pečinu</i> – BrVO 423c
g. <i>Videns autem Lysias fugam suorum, et Judaeorum audaciam, et quod parati sunt aut vivere, aut mori fortiter</i> – 1Mach 4,35	g. <i>vidêv že ližiê svoe bêžeče i ûdêov že dr'zostъ i da gotovi sutъ · ili žiti i umrêti krêpcê</i> – BrVO 417d
h. <i>Et respondentes qui missi erant ab Antiocho</i> – 1Mach 2,17	h. <i>otvečavše iže poslani bêhu ot antioha</i> – BrVO 410d
i. <i>quae accedens, osculata est summitatem virgae ejus</i> – Est 5,2	i. <i>êže pristup(a)lši celova vrhu palice ego</i> – BrN ₂ 237c
j. <i>Respondensque rex Assuerus ait</i> – Est 7,5	j. <i>otvêčav' že c(êsa)rъ asuerъ r(e)če</i> – BrN ₂ 238b

<p>k. <i>Quod ille audiens</i> – Est 7,6</p> <p>l. <i>Haec cumplens Dominus</i></p> <p>m. <i>In nomine Christi credens... a Domino et doctus</i> – Lectio s. Margaritae</p> <p>n. <i>aspiciens</i> – Lectio s. Margaritae</p> <p>o. <i>introiens</i> – Lectio s. Margaritae</p> <p>p. <i>surgens</i> – Lectio s. Margaritae</p> <p>r. <i>audiens</i> – De s. Patricio</p> <p>s. <i>narrans</i> – De s. Patricio</p> <p>t. <i>Quasi ignorans dicit</i> – Ev. Nicod. XXI</p> <p>u. <i>que unguenta parans corpus eius ungere voluit</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>v. <i>cui Christus resurgens primo apparuit</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>z. <i>assurgens vultu placido, facie serena, lingua diserta</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>aa. <i>Quem videns puerulus, cum nunquam tale quid vidisset, expauit et ad solita matris recurrens ubera occulte sub clamide latitabat.</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>bb. <i>Ad hec verba mulier respiravit et quasi a sompno evigilans ait</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>cc. <i>et inclinans genua in terram et adorans dominum et gratias agens tradidit spiritum</i> – Vita Adae et Evae</p>	<p>k. <i>eže onb slišavb</i> – BrN₂ 238b</p> <p>l. <i>svršivb g(ospod)b [s(love)sa] siê</i> – RegBen 3r</p> <p>m. <i>v' ime is(u)h(r̥st)a veru priz'van' ... ot b(og)a naučen'</i> – COxf 24c</p> <p>n. <i>vzrev'si</i> – COxf 25b</p> <p>o. <i>všad'si</i> – COxf 25d</p> <p>p. <i>vstav se</i> – COxf 26c</p> <p>r. <i>slišav'si</i> – COxf 48b</p> <p>s. <i>preporučiv'</i> – COxf 48b</p> <p>t. <i>i êko ne r(a)z(u)mivši reče</i> – FgNicod 1b</p> <p>u. <i>ka masti naprav'si telo is(u)h(r̥sto)vo pomazati vshote</i> – ČŽg 107r</p> <p><i>êže masti napraviv'si t(ê)lo H(r̥sto)vo mazati v'shotê</i> – CIvan 113v</p> <p>v. <i>koi g(ospo)d(i)n̥b vsksnuvb pree vseh êvi se</i> – ČŽg 107r</p> <p><i>eiže H(r̥st)b vskr(b)sb prie vsih̥b êvi se</i> – CIvan 113v</p> <p>z. <i>v'zdvigši se ustnama veselima obrazom̥ čistim̥ · êz(i)k(o)m̥ glubokim̥ ·</i> – CIvan 114r</p> <p>aa. <i>eg(o)že vidivb otroče ne vide nigdare t(a)ko · ustraši se k' mēsti teki k'sas'cem m(a)t(e)ri prilipaše</i> – CIvan 118r</p> <p>bb. <i>v tih̥b besedah̥b ego vzdahnu žena ego običaem̥ san'nim̥ kako iza sna i zbudiv'si se reče</i> – ČŽg 11v</p> <p><i>v' tih̥ že r(i)čeh̥b žena v'zdiha · i običaem̥ san'nim̥ k(a)ko iza s'na v'zbudiv'si se r(e)če</i> – CIvan 118r</p> <p>cc. <i>i preklon'si kolene svoi · na z(e)mlû g(ospo)dinu b(og)u hvalu vzdab (sic!) i preda d(u)h svoi</i> – ČŽg 41r</p>
---	--

dd. <i>et revertentes</i> restituant –Reg. s. Benedicti	dd. <i>i prišad'e opetъ</i> vratite e – RegBen 35v
ee. <i>qui malignum diabolum aliqua suadentem sibi cum ipsa suasionem sua a conspectibus cordis sui respuens deduxit ad nihilum</i> – Reg. s. Benedicti	ee. <i>iže nemiloga d'vla ê se ego z(a)lim' svitomъ · ot hotinъê svoga sr(b)ca · otvr'gъ</i> izvede v nič'tože – RegBen 2v
ff. <i>in nube lacida in caelum ascendens</i> – Lectio de Josepho	ff. <i>všad' n(a) n(e)b(e)sa s ob'lakom'</i> – COxf 16c

U nekim se primjerima particip i finitni glagol pri prijevodu zamjenjuju, tj. particip se prevodi finitno, a finitni glagol participski. Zanimljivi su primjeri (4b) i (4c) iz istoga teksta. Prevoditelj u primjeru (4b) glagol govorenja koji je u participu prevodi finitno, a u primjeru (4c) glagol govorenja koji je u latinskome u finitnome obliku prevodi participski. Takvi primjeri dokazuju da odabir koji će glagol biti finitan, a koji u participu pri prevođenju nije povezan s njegovim značenjem. I u primjeru (4a) riječ je o glagolu govorenja koji je u latinskome u participu, a preveden je finitno. U primjerima je vidljivo da ni red riječi ne odlučuje o tome koji će glagol biti preveden participski, a koji finitno.

(4) Zamjena participa i finitnoga glagola

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Quo splendent omnia terra, pontus et aethera promissum panditur fratrum de medio patris cum labitur vox de fastigio</i> dicens – Hymn.	a. <i>im'že vsakaê s(vê)tl(o)st' se zemla vode i ne(be)sa obêtovanie otčino posrêde br(a)tie êvlaet' se kada gl(a)sъ s visine shodъči · g(lago)la</i> – BrN ₂ 378ab
b. <i>Naute autem clamabant</i> dicentes – De s. Maria Magdalena	b. <i>mornari že vapiûče</i> govorahu – CŽg 110r <i>a mor'nari gl(agola)hu vap'ûče</i> – CIvan 116v
c. <i>et puerulum mammis eius apponens cum lacrimis ait</i> – De s. Maria Magdalena	c. <i>otroče že meû rukami ee pol(o)ži govoreči s plačemъ gorkimъ</i> CŽg 110v <i>otr(o)če meû r(u)kami ee vmêsti · s' sl'zami plače se r(e)ki</i> CIvan 117r

U primjeru (5) particip prezenta preveden je drugim aktivnim participom preterita. Taj je particip vrlo rijedak u samostalnoj uporabi jer se uglavnom upotrebljava u tvorbi složenih glagolskih vremena.

(5) Aktivni particip prezenta preveden drugim aktivnim participom preterita

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Unde Menelaus accedens ad Andronicum</i> – 2Mach 4,34	<i>otnûdêže menalausъ pristupalъ kъ androniku</i> – BrVO 428c

U primjerima (6) particip je preveden pasivnim participom preterita. Budući da je particip preterita pasivan i često je prijevodni ekvivalent latinskoga pasivnog participa perfekta, pri prijevodu je upotrijebljen glagol drukčijega značenja od izvornoga. U primjeru (6b) particip preterita vjerojatno je potaknut i koordiniranim latinskim participom perfekta, koji se također prevodi participom preterita.

(6) Aktivni particip prezenta preveden pasivnim participom preterita

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Tunc Valerianus respiciens: cepit intra se legere</i> – In s. Cecilie virg. mart.	a. <i>t(ъ)gda valeriên' v'zdvignut' · nače čisti v sebê</i> – BrLab ₁ 157b
b. <i>In nomine Christi credens... a Domino et doctus</i> – Lectio s. Margaritae	b. <i>v' ime is(u)h(rъst)a veru priz'van' ... ot b(og)a naučen'</i> – COxf 24c

U primjeru (7) particip prezenta prevodi se starim dativom apsolutnim. To je iznimno zanimljivo jer dokazuje da je u vrijeme nastanka prijevoda dativ apsolutni bio još uvijek živom konstrukcijom koja se upotrebljavala i nije služio isključivo kao staroslavenska istovrijednica za prevođenje ablativa apsolutnoga. S obzirom na to da je dativ apsolutni već u 13. stoljeću zastarjelicom, a u 14. se stoljeću više uopće ne upotrebljava¹⁵⁹, takva uporaba dativa apsolutnoga dokazuje da je izvorni prijevod ovoga teksta morao nastati jako rano, najkasnije krajem 13. stoljeća. S obzirom na to da je sama *Legenda aurea*, u kojoj je tekst izvornik, nastala oko 1260., moguće je zaključiti da su naši glagoljaši dobro pratili recentna latinistička izdanja. U dvama je zbornicima drukčiji particip dijelom apsolutne konstrukcije. U *Žgombićevu* je zborniku prvi aktivni particip preterita, a u *Ivančićevu* je zborniku aktivni particip prezenta, ali je drugi glagol, koji je u latinskome finitan, također preveden participom, ali preterita.

(7) Aktivni particip prezenta preveden dativom apsolutnim

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Rediens igitur cum ad mediam leucam a monasterio venisset</i> – De s. Maria Magdalena	<i>i prišad'šu že nemu blizъ manastira polъ mile</i> – CŽg 114v

¹⁵⁹ Mihaljević-Reinhart 2005: 66 – 67.

	<i>i greduću emu k' manastiru s' polb mile ne došad'su</i> – CIvan 121r
--	---

S obzirom na to da je u crkvenoslavenskome participijski sklonidbeni sustav iznimno razvijen, mnogo su rjeđi primjeri prevođenja latinskoga participa odnosnom (atributnom) rečenicom, što je jedan od najčešćih načina prevođenja participa na suvremeni hrvatski.

(8) Participi prevedeni odnosnom rečenicom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>De fratribus in via directis</i> – Reg. s. Benedicti	a. <i>otb bratie · ki na putb ot'haĵaû</i> – RegBen 47r
b. <i>In se Credentes</i> – Lectio s. Margaritae	b. <i>ki v(a) nb veruût'</i> – COxf 24c
c. <i>astantes</i> – Lectio s. Margaritae	c. <i>ki vidihu</i> – COxf 25c
d. <i>invitantis nos</i> – Reg. s. Benedicti	d. <i>ki n(a)sb t(a)ko vzivaet'</i> – RegBen 2r

Adverbijalni particip (*participium coniunctum*) rjeđe se prevodi i vremenskim rečenicama s veznikom *egda* i *kada*. Zanimljivo je da se u svim primjerima osim primjera (9d) ispred vremenskoga veznika dodaje i sastavni veznik *i*. Vjerojatno je uzrok tomu činjenica da particip u pravilu nije jedini glagol u rečenici, pa se veznikom *i* naglašava povezanost s ostatkom rečenice.

(9) Participi prevedeni vremenskom rečenicom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Magnifice etenim sapientiam habens</i> – 2Mach 2,9	a. <i>i egda imêše mudrostb</i> – BrVO 423c
b. <i>Videns tunc beatam Margaritam propinquo pascentem oves</i> – Lectio s. Margaritae	b. <i>i kada b(la)ž(e)nu margaritu uzri pasuču ovce</i> – COxf 24d
c. <i>Revertentes autem de via fratres ipso die quo redeunt, per omnes canonicas horas, dum expletur opus dei</i> – Reg. s. Benedicti	c. <i>i kada domovb pridutb · onb d(b)nb ki pridu na vsa vrimenta službe b(o)žie</i> – RegBen 47r

d. <i>Ambulans</i> – Vita Adae et Evae	d. <i>kada pride k nei</i> – ČŽg 34r
--	--------------------------------------

Particip prezenta prevodi se i finitnim oblicima u nezavisnim ili samostalnim rečenicama. Budući da je riječ o narativnim tekstovima, participi se najčešće prevode aoristom ili imperfektom.

(10) Particip prezenta preveden finitnim oblicima

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>habens</i> in utero foetum – Vita Adae et Evae	a. <i>imiše</i> u črevi sina – CFat 9v v čreve – ČŽg 34r
b. <i>Stantes</i> a dextris et a sinistris Evae. Et Michahel erat <i>stans</i> a dextris et tetigit faciem eius usque ad pectus – Vita Adae et Evae	b. <i>i staše</i> o desnuû nee · i kosnu û edan' an'j(e)l ₆ v lice daže do prs ₆ – ČŽg 34v
c. Si linguam ad loquendum prohibeat monachus et taciturnitatem <i>habens</i> usque ad interrogationem non loquatur, monstrante scriptura – Reg. s. Benedicti	c. <i>ki e(st₆) koludar₆ ne pusti êzika na riči · i ml'čan₆e veliko drž_i · doklê ga ne uprose ne od'govarati kazaniem₆ s(veta)go pisma – RegBen 16v – 17r</i>
d. quemquam falsum <i>iudicans</i> ammodo non ledes est pro te nunc misera in inferno sedes. – Visio Philiberti	d. <i>ti v' životi krivo suêše · a sada sam' hoč' biti z'lo osuen' – COxf 8a</i>
e. usque ad fores palatii <i>gradiens</i> – Est 4,2	e. <i>daže k' van'skim' polatê stupaše</i> – BrN ₂ 237a
f. <i>Cogitans</i> autem in corde suo Aman, et <i>reputans</i> quod nullum alium rex, nisi se, vellet honorare – Est 6,6	f. <i>pomisli aman₆ v sr'ci svoem₆ i mnê da nikogože inogo razvê s(e)be hotêl' bi čbstiti – BrN₂ 238a</i>
g. Cum essent <i>lugentes</i> quattuor dies – Vita Adae et Evae	g. <i>i kada plakaše se · g (= 4) dni – ČŽg 41r</i>
h. <i>clamans</i> ... dicebat – Vita Adae et Evae	h. <i>zavapi ... i govoraše – ČŽg 37v</i>
i. Officium <i>facientes</i> – De s. Patricio	i. <i>počaše peti</i> svoê vrimena – COxf 47a
j. Et unum pedem super pontem <i>ponens</i> – De s. Patricio	j. <i>ednu nogu nastupi</i> na mos't' – COxf 48a
k. <i>Dicens</i> – Lectio s. Margaritae	k. <i>i rče – COxf 27a</i>
l. <i>Cedentes</i> – Lectio s. Margaritae	l. <i>snidoše – COxf 27d</i>
m. <i>Descendentes</i> – Lectio s. Margaritae	m. <i>vz(i)doše – COxf 28a</i>

<p>n. <i>Navem igitur omnibus necessariis copiosissime onerantes et cetera que habebant in Marie Magdalene custodia relinquentes proficisci ceperunt.</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>o. <i>et inter angustias ventris et pressuras temporis filium parturiens expiravit</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>p. <i>navem ascendens repatriare curavit</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>r. <i>Tunc in ciuitate Marsilie omnia ydolorum templa destruentes Christi ecclesias construxerunt</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>s. <i>Cui Magdalena Christum predicans sacrificia dissuasit</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>t. <i>Natus igitur puerulus palpitabat et mammillarum maternarum querens solatia lamentabiles dabat uagitus.</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>u. <i>quidnam esset, admirari non desinens, de scapha exiliit</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>v. <i>admirans ait</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>z. <i>procidens in terram adoravi dominum</i> – Vita Adae et Evae</p> <p>aa. <i>Haec est epistola domini nostri Jesu Christi descendens super altare sancti Petri</i></p>	<p>n. <i>tagda prigotoviše se iti v korabalʼ i vsa potrebnâ imʼ i vse imenie svoe pustiše v ruce b(la)ž(e)nie marie magdaleni vidoše v putʼ g(ospo)danʼ – CŽg 109v</i></p> <p><i>korabalʼ i vsa potrebnâ imʼ ugotovaše · a vse imin'e svoe v ruci m(a)rii puʼtiše i idu</i> – CIvan 116r</p> <p>o. <i>i ležeči sina rodi živa a sama umre</i> – CŽg 109v</p> <p><i>i v bēdi toi s(i)na rodi živa · sama že um'ri</i> – CIvan 116r</p> <p>p. <i>vnide v plavʼ i...</i> – CŽg 111r</p> <p><i>vnide v' plav · i...</i> – CIvan 117r</p> <p>r. <i>tagda maršilii vsa mesta idolskaē razvrže a h(r̥sto)ve crikve sazidahu se</i> – CŽg 112r</p> <p><i>t'gda v gr(a)de mar'šiliiskomʼ vsa idolʼb mēsta razarahu · a h(r̥stov)ē cr(i)kve sazidahu</i> – CIvan 118v</p> <p>s. <i>tagda mariē magdalena is(u)h(r̥st)a propovedaše a idolʼb poklonenie ostavlaše</i> – CŽg 108r</p> <p><i>t'gda m(a)riē m(a)gd(a)l(ē)na h(r̥st)a pr(o)p(v)ē)daše · a idolomʼ pokl(o)n(e)nie ostavlaše</i> – CIvan 114v</p> <p>t. <i>roenomū že otročete načeti iskati ēže bi sasalʼ ot matere svoe</i> – CŽg 109v</p> <p>u. <i>i mislečimʼ nimʼ čto bilo bi i čudi se pelegrin' i izide is' plavi</i> – CŽg 111r</p> <p><i>č'to bilo bi čudi se i izide is' plavi.</i> – CIvan 117v</p> <p>v. <i>čudi se i reče'</i> – CŽg 111v</p> <p>z. <i>padoh' na zemlu i poklonih se nemu</i> – CŽg 35v</p> <p>aa. <i>ep(istu)liē s(ve)te troice sice g(lago)li poslanie g(ospod)a n(a)šego is(u)h(r̥st)a snide s n(e)b(e)se na ol̥tarʼ s(ve)t(a)go</i></p>
--	---

<i>in Jerusalem scripta tabulis marmoreis – Epistola de caelo missa</i>	<i>petra v rimě napisano na dačicaħ i skrižaleħ mramorěniħ – CPar 285r</i>
bb. <i>Cognoscens</i> Eva mortem suam – Vita Adae et Evae	bb. <i>pozna</i> euga semrtě svoŭ – CŽg 40v
cc. <i>Recedentes</i> igitur ad ipsum, velut fermebundi dixerunt – Lectio de Iosepho	cc. i <i>pristupiše</i> k nemu priteči nemu riše – COxf 17d – 18a
dd. <i>Et unum pedem super pontem ponens</i> – De s. Patricio	dd. ednu nogu <i>nastupi</i> na mos't' – COxf 48a

Rjeđe se particip prezenta prevodi i prijedložnim izrazom.

(11) Prevođenje participia prezenta prijedložnim izrazom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Et reversus est Judas, et exercitus ejus sequens eum.</i> – 1Mach 4,16	<i>i vrati se iŭda i muži ego v slědb ego</i> – BrVO 417a

Latinski pasivni particip perfekta najčešće se prevodi prvim aktivnim participom preterita. Budući da je riječ o participu koji je u latinskome pasivan, prvim su aktivnim participom osobito često prevedeni deponentni latinski glagoli koji imaju pasivne oblike, ali aktivno značenje. Pri prevođenju nedeponentnih glagola riječ je o promjeni sintaktičke strukture u odnosu na izvorik. U nekim je primjerima izvorna pasivnost izražena s pomoću povratne zamjenice *se*.

(12) Particip perfekta preveden prvim aktivnim participom preterita

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Lacedaemonas profectus, quasi pro cognatione ibi refugium habiturus</i> – 2Mach 5,9	a. v lacedemonie <i>pošadb</i> · lěki bližič'stvie on'dē · i priběžiča hote imēti – BrVO 430a
b. <i>recordatus defuncti</i> sobrietatem et modestiam – 2Mach 4,37	b. <i>vspomenuv</i> umr'všago trězvast i krěpost – BrVO 428d
c. <i>Contristatus</i> itaque animo Antiochus – 2Mach 4,37	c. <i>stuživ'</i> se takožde d(u)homě antioħ – BrVO 428d
d. <i>Et conversi, hymnum canebant, et benedicebant Deum in caelum, quoniam bonus est, quoniam in saeculum misericordia ejus</i> – 1Mach 4,24	d. i <i>vrativše</i> se pēsñ poēhu · i bl(agosla)vlahu b(og)a n(e)b(e)skago · ēko blag est · ēko v vĕk m(i)l(o)st ego – BrVO 417b
e. <i>egressus</i> de terra Cethim – 1Mach 1,1	e. <i>izšadb</i> ot z(e)mle cētima – BrVO 407d

f. <i>ad monasterium vivifice Crucis translato</i> – S. Antonii de Padua	f. <i>k manastiru životvorečago križa prišad'šu</i> – BrN ₂ 429a
g. <i>iratus rex, et nimio furore succensus</i> – Est 1,12	g. <i>raz'gnêv'v se c(êsa)rъ i veliemъ gnêvomъ pod'ničenъ</i> – BrN ₂ 235b
h. <i>Tamen recordatus verbi</i> – De s. Patricio	h. <i>i vspomenv' se na ono s(ve)to sl(o)vo</i> – COxf 48a
i. <i>suavi huiusmodi admonitione completa</i> – In s. Francisci	i. <i>slatkoe sie svršivъ</i> · – BrVat ₆ 192a
j. <i>nutu inspirata diuino</i> – De s. Maria Magdalena	j. <i>ona volevъ doha</i> – CIvan 112v
k. <i>Iacesne in palatio pannis involutus sericis</i> – De s. Maria Magdalena	k. <i>v polače l(e)žiši ukrasiv'si se svitami i v dubal'i obaviv'si se</i> – ČŽg 108v <i>ležiši (sic!) v' polači svitami odiv' se · v' dupli obiv' se</i> – CIvan 115r
l. <i>Veniens igitur predictus monachus ad predictam civitatem</i> – De s. Maria Magdalena	l. <i>prišad'si že mnihu k pree rečenomu gradu</i> – ČŽg 114r ¹⁶⁰
m. <i>conuersa dixit ad eum</i> – De s. Maria Magdalena	m. <i>tagda obrač'si se k nemu b(la)ž(e)na m(a)riê magdalena i reče</i> – ČŽg 113v <i>i obrač'si se k' n(e)mu m(a)riê r(e)če</i> – CIvan 120v
n. <i>Tamen recordatus verbi</i> – De s. Patricio	n. <i>i vspomenv' se a ono s(ve)to sl(o)vo</i> – COxf 48a

Pasivni particip perfekta prevodi se i pasivnim participom preterita sročnim s imenicom na koju se odnosi bez glagola *biti* ili s glagolom *biti* najčešće u aoristu (pasiv za prošlost). I u latinskome i u hrvatskome crkvenoslavenskom pasivni particip perfekta služi za tvorbu pasiva, a budući da se glagol *biti* često izostavlja, u nekim je primjerima teško odrediti je li riječ o samostalnoj ulozi participa ili o pasivu s izostavljenim glagolom *biti*.

(13) Particip perfekta preveden pasivnim participom preterita

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>ipse et illamentatus, et insepultus abjicitur, sepultura neque peregrina usus, neque patrio sepulchro participans.</i> – 2Mach 5,10	a. <i>uve i neoplakanъ i nepogrebenъ · otmečēt se pogrebeniê stanue · ni ot(ъ)ču grobu pričečenъ</i> – BrVO 430a

¹⁶⁰ U Ivančičevu je zborniku taj particip preveden aktivnim participom prezenta: *gredući že **r(e)čeni m'niъ** · k' prie **rečenomu** gradu* – CIvan 121r

b. nutu inspirata diuino – De s. Maria Magdalena	b. siê voleû d(u)ha s(ve)togo nadahnêna – CŽg 106r
c. unde diebus singulis hiis suavissimis dapibus satiata et inde per eosdem angelos ad locum proprium revocata – De s. Maria Magdalena	c. otnûdêže vse d(b)ni svoe radosti nap'lnena timi že anĵ(e)li · k' mêstu vlačemu z'vana – CIvan 119r
d. Sanctus autem Maximinus nimio repletus gaudio – De s. Maria Magdalena	d. s(ve)ti že makšiminъ velie radosti napl'nenъ – CIvan 120r
e. ad predictum locum – De s. Maria Magdalena	e. i k nare<e>nomu mestu – CŽg 112v k(b) r(e)čenom u mêstu – CIvan 119v
f. Veniens igitur predictus monachus ad predictam civitatem – De s. Maria Magdalena	f. prišad'si že mnihu k pree rečenom u gradu – CŽg 114r gredući že r(e)čeni m'niĥъ · k' prie rečenom u gradu – CIvan 121r
g. duorum angelorum dextra levaque sustentata – De s. Maria Magdalena	g. dvema anĵ(e)loma združena – CŽg 115v d'vima anĵ(e)l(i)ma združena – CIvan 122r
h. et in loco angelicis manibus preparato – De s. Maria Magdalena	h. mesto že ono ei anĵ(e)lomъ ugotovano bi – CŽg 112v
i. omnes hii insimul et plures alii christiani navi ab infidelibus impositi et pelago sine aliquo gubernatore expositi – De s. Maria Magdalena	i. si že i mnogo ineh' h(rъstъ)êĥъ vsæni biše v korabalъ od' neverniĥъ i pučeni biše v pučinu prez' niednoe napravi – CŽg 107v položeni b(ê)še si vsi i mn(o)go iniĥъ h(rъstъ)êĥъ · vъ korabalъ o' nevêrniĥъ i puč(e)ni b(ê)še v pučinu brezъ nied'noe opravi – CIvan 114r
j. Puerulus autem ibidem a beata Maria Magdalena incolumis conservatus – De s. Maria Magdalena	j. otroče že v istinu bi hraneno g(ospo)demъ i blaženou mariû magdalenu – CŽg 111r
k. unde diebus singulis hiis suavissimis dapibus satiata et inde per eosdem angelos ad locum proprium revocata – De s. Maria Magdalena	k. od'nudeže vse dni svoe · radosti naplnena bi i temie anĵ(e)li v istinu k mestu vlačemu zvana bi – CŽg 112v
l. diebus singulis angelicis manibus in ethera sublevata – De s. Maria Magdalena	l. i na vsaki dan' esamъ anĵ(e)li vzdvignena v z- race svetle – CŽg 113r na vs(a)ki d(a)nъ anĵ(e)li es(a)mъ vznosima v zracê s(vê)tlê – CIvan 120r
m. baptizatus – Lectio s. Margaritae	m. krčen' bih' – COxf 24c

n. <i>nata de sua matre</i> – Lectio s. Margaritae	n. <i>iz' utrobi matere svoee k(a)ko roena bi</i> – COxf 24d
o. <i>percussa</i> – Lectio s. Margaritae	o. <i>poražena</i> – COxf 25b
p. <i>confusus</i> – Lectio s. Margaritae	p. <i>posramleni</i> – COxf 25c
r. <i>relaxati</i> – Lectio s. Margaritae	r. <i>pušćeni bismo</i> – COxf 26d

Pasivni se particip perfekta katkad također prevodi i nepasivnim finitnim oblicima ili oblicima *se*-pasiva. Najčešće je riječ o prošlim glagolskim vremenima (aorist – (14b, c, f, g); perfekt – (14d); imperfekt (14e), ali potvrđeni su oblici i prezenta (14a). U primjeru (14f) tekst nije doslovno preveden, nego je ublažen jer dijete nije, kao u izvorniku, nazvano ubojicom majke, nego je samo istaknuto da je majka umrla.

(14) Particip perfekta preveden finitnim glagolom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Maria Magdalena a Magdalo castro cognominata</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>mariê magdalena od magdala grada vživaet se</i> – CŽg 106r <i>mariê magd(a)lêna o' grada mag'dala zovet se</i> CIvan 112v
b. <i>Sanctus autem Maximinus nimio repletus gaudio</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>tagda b(la)ž(e)ni makšimъ velie radosti naplni se</i> – CŽg 113v
c. <i>oratorium solus ingressus</i> – De s. Maria Magdalena	c. <i>v mesto molitvi samъ vnide</i> – CŽg 113v <i>v' mēsto m(o)litvi sam' vnide</i> – CIvan 120rv
d. <i>pre dolore in extasi posita</i> – De s. Maria Magdalena	d. <i>v' bolēzni zabila se e</i> – CIvan 116v
e. <i>incolumis conservatus</i> – De s. Maria Magdalena	e. <i>zdravъ hranaše se</i> – CIvan 117v
f. <i>matricida effectus</i> – De s. Maria Magdalena	f. <i>mati že ego umre</i> – CŽg 109v <i>mati že ego umri</i> – CIvan 116r
g. <i>cum annis fere duobus commoratus</i>	g. <i>on'dēže eda si dvê l(ê)tê prebi</i> – BrN ₂ 428d

Predikatni particip prevodi se akuzativom aktivnoga participa prezenta jer se radnja doživljava kao nesvršena.

(15) Particip preveden aktivnim participom prezenta

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Cumque vidisset Esther reginam stantem</i> – Est 5,2	a. egdaže uzrêl ^ь bê c(êsa)r ^ь estor ^ь c(êsa)r(i)cu stoeču – BrN ₂ 237c
b. <i>lacrymantem videns</i> – De s. Maria Magdalena	b. ku videv ^ь g(ospo)din plačuču se – CŽg 106v ûže vidêv ^ь h(rbst) ^ь plačuču – CIvan 113r
c. <i>Quid faciet Peregrinus et cum uxorem mortuam videat et puerum vagientem querulis vocibus matris mammam appetentem?</i> – De s. Maria Magdalena	c. čto stvorim ^ь pelegrin' sa ženou svoeû mrtvou zane vidit ^ь otroče plačuče se – CŽg 109v – 110r ča učini pelegrin ^ь s' ženu svoû mr'tvu · zač vidit ^ь o'roče plačuče – CIvan 116v
d. <i>vidit puerulum more solito in litore maris cum lapillis ludentem</i> – De s. Maria Magdalena	d. vidêše otroče igraûč' i zakrivaûč' se – CŽg 111r viditi otroče igraûč' i zakrivaûč' se – CIvan 117v
e. <i>Videt eam ridentem</i> – Protoevangelium Jacobi	e. vidê û smêûču se – BrLab ₂ 28c
f. <i>Video... unum quidem flentem et gemebundum, alium autem exultantem et ridentem</i> – Protoevangelium Jacobi	f. d'voe lûdi viždû edini plačuči se · a drugie veseleče se – BrLab ₂ 28d
g. <i>Vidit polum saelumve stantem</i> – Protoevangelium Jacobi	g. vzrêv že na n(e)bo · vidêh ^ь kruženie n(e)b(e)skoe stoeče – BrLab ₂ 28d
h. <i>Et cum videsset eum Eva flentem</i> – Vita Adae et Evae	h. i kada videv' ga euga plačuča se – CŽg 37v
i. <i>Tunc vidit Seth manum domini extensam tenentem</i> Adam – Vita Adae et Evae	i. uzre ruku g(ospo)dnu pr(o)strtu držeču adama – CŽg 40r
j. <i>corpus carens video spiritu vitali</i> – Visio Philiberti	j. i vidih' t(ê)lo mrt'vo ležeče – CBč 64r
k. <i>Ut autem viderunt exercitum venientem sibi obviam, dixerunt Judae</i> – 1Mach 3,17	k. uzrêvše že voisku prihodeču sebê v srêtenie · iûdêi rêše – BrVO 414d
l. <i>et viderunt eos venientes ex adverso</i> – 1Mach 4,12	l. i uzrêše e greduče suprotiv ^ь im ^ь – BrVO 417a

Prevođenje participa futura izazov je za prevoditelje jer u hrvatskome crkvenoslavenskom ne postoji particip budućega vremena¹⁶¹. U primjeru (16a) particip nije preveden. U većini biblijskih primjera (16b, f, g, h) particip se prevodi participom glagola *iměti* i infinitivom. U primjeru (16c) particip se prevodi aktivnim participom prezenta *hote* i infinitivom. U primjeru (16d) prezentom glagola *želěti* i infinitivom. U primjeru (16e) preveden je prilogom. U primjeru (16i) preveden je aktivnim participom prezenta.

(16) Prevođenje participa futura

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Etenim cum ea habitaturus venit ad locum Antiochus, et amici ejus, et ut acciperet pecunias multas dotis nomine.</i> – 2Mach 1,14	a. <i>ibo egda naměstnikъ pride k městu antioh' · i priěteli ego · da prime pěnezi mnogie v doti imenemъ</i> – BrVO 422b
b. <i>suspicatus est rex societatem deserturos Judaeos</i> – 2Mach 5,11	b. <i>pod'zoritъ bis(tъ) c(ěsa)rъ · družbu iměûcihъ ostaviti</i> – BrVO 430a
c. <i>Lacedaemonas profectus, quasi pro cognatione ibi refugium habiturus</i> – 2Mach 5,9	c. <i>v lacedemonie pošadъ · lěki bližič'stvie on'dě · i priběžiča hote iměti</i> – BrVO 430a
d. <i>militaturus</i> – Reg. s. Benedicti	d. <i>vitezovati želěetъ</i> – RegBen 1r
e. <i>ne, si quod pluribus profuturum accepisti celaveris, pro talento abscondito reprehensibilis iudiceris</i> – In s. Francisci	e. <i>da ne aće něčto mnozěmъ prospěšno priělъ esi brěženimъ skozě talanatъ sk'rvenъ pokaranъ suditi se vačneši</i> – BrVat ₆ 189b
f. <i>Constituta autem die intrabat de his Heliodorus ordinaturus</i> – 2Mach 3,14	f. <i>postavlenim že d(ъ)nemъ vhoěše eliodorъ narediti iměe</i> – BrVO 425c
g. <i>et de negotiis necessariis responsa perlaturum</i> – 2Mach 4,23	g. <i>i ot pečali potrebnihъ otvěti donesti imuča</i> – BrVO 428a
h. <i>existimans se prae superbia terram ad navigandum, pelagus vero ad iter agendum deducturum propter mentis elationem.</i> – 2Mach 5,21	h. <i>mne sebe ot gr'dine v z(e)mlû vistinu ka korableniû · pučinu že puta děēniû privești imuča · skvozě misli vznesenie</i> – BrVO 430c
i. <i>Tu ad liberandum suscepturus hominem non horruisti Virginis uterum</i> – Hymn.	i. <i>ti v' izbavlenie priemlûč' č(lověk)a · ne pomrzil' esi d(ě)vi utrobi</i> – CPar 135r

5.1. Zaključak

Latinski se participi najčešće prevode hrvatskim crkvenoslavenskim participima jer je participski sustav u hrvatskome crkvenoslavenskom razvijen i živ, a participski su oblici i formalno najbliži latinskomu izvorniku. Rjeđe se kao prijevodne istovrijednice pojavljuju

¹⁶¹ V. Konzal 1994.

odnosne rečenice, koje su najčešći način prevođenja participa na suvremeni hrvatski, a koje su i vrlo čest tip rečenica i u latinskome i u hrvatskome crkvenoslavenskom. Particip prezenta najčešće se prevodi aktivnim participom prezenta, ali se često prevodi i prvim aktivnim participom preterita, osobito kad je riječ o radnjama čije se trajanje doživljava kao kratko, kad radnja neposredno prethodi radnji glavnoga glagola ili kad je riječ o glagolima čije je značenje prototipno svršeno. Rjeđe se particip prevodi i vremenskim rečenicama. Pasivni particip najčešće se prevodi prvim aktivnim participom preterita ili pasivnim participom preterita. Prvi aktivni particip preterita česta je prijevodna istovrijednica pri prevođenju participa deponentnih glagola zbog njegova aktivnoga značenja. Kad je riječ o prijevodu nedeponentnih glagola, najčešće se glagol ne prevodi doslovno kako bi aktivno značenje u hrvatskome crkvenoslavenskom odgovaralo značenju izvornoga pasiva. Česta je prijevodna istovrijednica i pasivni particip preterita, koji je i formalni korespondent latinskomu participu. I latinski i hrvatski crkvenoslavenski pasivni particip upotrebljavaju se pri tvorbi pasiva, pa se latinski particip često prevodi pasivnim oblicima. Latinski particip futura u hrvatskome crkvenoslavenskom nema formalni korespondent i zbog toga je prijevodni izazov. Ne postoji ujednačeni način njegova prevođenja. Najčešće se taj particip prevodi glagolima koji se općenito u hrvatskome crkvenoslavenskom upotrebljavaju pri tvorbi futura. Sve su prijevodne mogućnosti prikazane u tablici.

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
aktivni particip prezenta	<ul style="list-style-type: none"> • aktivni particip prezenta • prvi aktivni particip perfekta • finitni glagol (aorist (najčešće) i imperfekt) • odnosna rečenica (rijetko) • vremenska rečenica (rijetko) • drugi aktivni particip preterita (vrlo rijetko) • pasivni particip preterita (vrlo rijetko) • dativ apsolutni (vrlo rijetko) • prijedložni izraz (vrlo rijetko)
pasivni particip perfekta	<ul style="list-style-type: none"> • prvi aktivni particip preterita (pogotovo od deponentnih glagola, nedeponentni

	<p>glagoli uglavnom nisu prevedeni doslovno)</p> <ul style="list-style-type: none"> • pasivni particip perfekta (katkad s glagolom <i>biti</i> – pasiv) • finitnim glagolom (često <i>se</i>-pasiv) • odnosnom rečenicom (vrlo rijetko)
aktivni particip futura	<ul style="list-style-type: none"> • particip glagola <i>imēti</i> i infinitiv (biblijski tekstovi) • particip glagola <i>hotēti</i> i infinitiv • prezent glagola <i>želēti</i> i infinitiv • prilog • aktivni particip prezenta • ne prevodi se

6. PERIFRASTIČNA KONJUGACIJA AKTIVNA

Perifraستيčna ili opisna konjugacija aktivna (lat. *coniugatio periphrastica activa*) latinska je konstrukcija koja se sastoji od participia futura aktivnoga i oblika glagola *biti*. Konstrukcijom se izražava namjera koju subjekt ima da nešto učini te se u prijevodu na suvremeni hrvatski ona najčešće prevodi oblicima glagola *namjeravati*, ali osim toga glagola mogu se pojaviti oblici glagola *htjeti*, *kaniti* i izraz *biti voljan*, pri tome se glagol u pravilu prevodi u vremenu u kojemu je glagol *esse* u latinskome. Particip se futura prevodi infinitivom. Struktura je konstrukcije u hrvatskome i latinskome prikazana u tablici:

latinski	particip futura aktivnoga (- <i>urus</i> , 3)	oblici glagola <i>biti</i>
hrvatski	infinitiv	oblici glagola <i>namjeravati</i> , <i>htjeti</i> , <i>kaniti</i>

Ne postoji ujednačeni način prevođenja perifraستيčne konjugacije aktivne na hrvatski crkvenoslavenski.

U primjeru (1) perifraستيčna se konjugacija aktivna prevodi infinitivom uz particip prezenta aktivnoga *hote* i glagol *biti*. Time se oponaša struktura izvornika jer se particip futura aktivnoga koji je dio perifraستيčne konjugacije i inače katkad prevodi infinitivom glagola uz oblike glagola *hotêti*, a glagol *es* prevodi se doslovno.

(1) Prevođenje parifraستيčne konjugacije aktivne infinitivom s participom prezenta aktivnoga glagola *hotêti* i glagol *biti*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Qui regnaturus es in populo Israel – Ant.</i>	<i>iže c(êsa)rstvovati hote esi nad' lûdmi iz(drai)lskimi – BrVb₁ 3a</i>

U primjeru (2) particip se prevodi aktivnim participom prezenta, a glagol *biti* prevodi se doslovno.

(2) Prevođenje parifrastične konjugacije aktivne aktivnim participom prezenta i glagolom *biti*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>unde venturus est judicare vivos et mortuos – Symb s. Athanasii</i>	<i>ot tudê priduči e(stb) suditi živih' i mr'tvih' – CPar 137r</i>

U primjerima (3) iz biblijske *Knjige o Makabejcima* konstrukcija se prevodi infinitivom glavnoga glagola uz oblike glagola *imēti*. Budući da je riječ o konjunktivnim oblicima u latinskome, oni se prevode kondicionalom.

(3) Prevođenje parifrastične konjugacije aktivne infinitivom uz oblike glagola *imēti*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>quasi per Coelesyriam et Phoenicen civitates esset peragraturus, re vera autem regis propositum perfecturus – 2Mach 3,8</i>	a. <i>vistinu lêki po celezini · i fenici gradê bil bi · proiti imêl bi večiû stanovitoû · crêkavъ (sic!) pomisli svršiti – BrVO 425a</i>
b. <i>Alii etiam gregatim de domibus confluebant, publica supplicatione obsecrantes, pro eo quod in contemptum locus esset venturus – 2Mach 3,18</i>	b. <i>ini tako takoe sabrani ot domov' stêkahu se · očitimъ mišleniemъ m(o)leče se togo radi êko nevzbrêženie mēsto priti imêli bi – BrVO 425d</i>

U primjeru (4) perifrastična se konjugacija prevodi glagolom *hotēti* uz infinitiv, što je jedan od načina prevođenja te konstrukcije na suvremeni hrvatski.

(4) Prevođenje parifrastične konjugacije aktivne glagolom *hotēti* s infinitivom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Quae facturus est deus creaturae suae humano generi apparebit dominu sin flamma ignis ex ore maiestatis suae – Vita Adae et Evae</i>	<i>êže hočet' stvoriti b(og)b stvari roda č(loveča)skago · êvi že se b(og)b v plamene oganem' iz ust' veličastviê svoego – CŽg 36r</i>

U primjeru (5) konstrukcija se prevodi infinitivom uz glagol *biti*.

(5) Prevođenje parifrastične konjugacije aktivne infinitivom uz glagol *biti*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Sed semper cogitet, quia animas suscepit regendas de quibus rationem redditurus est – Reg. s. Benedicti</i>	<i>opatu vs(e)gda misliti e darê esi d(u)še priêlb nareževati · ot kih mu e b(og)u račun' v'zdati – RegBen 7v</i>

U primjerima (6) konstrukcija se prevodi finitnim glagolskim oblicima. U primjeru (6a) konstrukcija je prevedena perfektom, koji oblikom sliči izvorniku jer se sastoji od participa i glagola *biti*, ali značenjski nije istovjetan izvorniku. U primjeru (6b) konstrukcija je prevedena prezentom.

(6) Prevođenje parifrastične konjugacije aktivne finitnim oblicima

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>De quibus enim, nisi de membris suis in fine dicturus est</i> – Hom. s. Augustini ep.	a. <i>ot kihъ ubo takmo ot udovъ svoihъ v konac' gla(gola)lъ estъ</i> – BrVO 226a
b. <i>Sed forte dicturus est aliquis quid ad rebeccam spiritus sanctus pertinet</i> – Sermo s. Hieronymi presb.	b. <i>na eda si g(lago)l(e)tъ nêkto što k' rebecê pristoitъ d(u)hъ s(ve)ti</i> – BrN ₂ 473d

6.1. Zaključak

Perifrastična konjugacija aktivna rijetko se pojavljuje u analiziranome korpusu. S obzirom na to da je riječ o razmjerno rijetkoj konstrukciji, ne postoji ujednačeni način njezina prevođenja. Prevoditelji se katkad trude oponašati strukturu konstrukcije, pa se često kao jedna od sastavnica prijevoda pojavljuje glagol *biti*. Često se u prijevodu pojavljuju i oblici glagola *hotêti* i *imêti*, koji se upotrebljavaju i pri prevođenju participa futura. Uz glagole *biti*, *hotêti* i *imêti* pri prevođenju konstrukcije često se pojavljuje infinitiv ili particip glagola. Katkad se konstrukcija prevodi i finitnim oblicima. Prijevodne mogućnosti prikazane su u tablici.

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
perifrastična konjugacija aktivna	<ul style="list-style-type: none"> • infinitiv + particip prezenta glagola <i>hotêti</i> + glagol <i>biti</i> • particip prezenta + glagol <i>biti</i> • infinitiv + glagol <i>imêti</i> • infinitiv + glagol <i>hotêti</i> • infinitiv + glagol <i>biti</i> • finitni oblici (prezent i perfekt)

7. ABLATIV APSOLUTNI

Ablativ apsolutni (*ablativus absolutus*) latinska je konstrukcija nastala postupnim odvajanjem drugih atributnih ablativa od ostatka rečenice. Zbog toga se počinje nazivati *absolutus*, tj. odriješen, odvojen. U toj konstrukciji imenska riječ u ablativu dobiva službu subjekta, dok particip u ablativu ima značenje predikata. Latinski ablativ apsolutni na suvremeni se hrvatski jezik može prevesti zavisnom rečenicom (vremenskom, uzročnom, pogodbenom i dopusnom ovisno o smislu rečenice), glagolskim prilogom sadašnjim i prošlim, prijedložnim izrazom ili nezavisnom rečenicom.

Primjeri kako se latinski ablativ apsolutni s participom prezenta aktivnoga može prevesti na suvremeni hrvatski:

Romulo regnante

1. zavisnom rečenicom
  - a. vremenskom rečenicom: *Kad/dok je Romul vladao*¹⁶²...
  - b. uzročnom rečenicom: *Budući da je Romul vladao*...
  - c. pogodbenom rečenicom: *Ako je Romul vladao*...
  - d. dopusnom rečenicom: *Iako je Romul vladao*...
2. glagolskim prilogom sadašnjim: *Vladajući, Romul*...
3. prijedložnim izrazom: *Za Romulove vladavine*... / *Tijekom Romulove vladavine*...
4. nezavisnom rečenicom: *Romul je vladao i*...

Primjeri su kako se latinski ablativ apsolutni s participom perfekta pasivnoga može prevesti na suvremeni hrvatski:

Caesare interfecto

1. zavisnom rečenicom
  - a. vremenskom rečenicom: *Kad / nakon što je Cezar ubijen*...
  - b. uzročnom rečenicom: *Budući da je Cezar ubijen*...
  - c. pogodbenom rečenicom: *Da je Cezar bio ubijen*...
  - d. dopusnom rečenicom: *Iako je Cezar ubijen*...
2. glagolskim prilogom prošlim: *Ubivši Cezara*...
3. prijedložnim izrazom: *Poslije Cezarova ubojstva*...
4. nezavisnom rečenicom: *Cezar je ubijen i*...

---

¹⁶² Vrijeme u svim rečenicama koje su navedene kao primjer prijevoda *Romule regnante* ovisi o vremenu glavnoga glagola u rečenici.

U pravilu se particip prezenta prevodi nesvršenim glagolom, a particip perfekta svršenim glagolom.

Ablativ apsolutni može se pojavljivati i bez participa, ali uz ograničeni broj imenica koje označavaju čast, službu, djelatnost ili dob (*consul, dux, rex, puer, senex...*) i uz ograničeni broj pridjeva (*vivus, salvus, plenus, invitus, ignarus*).

Budući da u hrvatskome crkvenoslavenskom ne postoji ablativ kao zaseban padež, ne postoji formalni korespondent latinskoj konstrukciji ablativa apsolutnoga.¹⁶³ U crkvenoslavenskome, međutim, postoji ekvivalentna konstrukcija dativa apsolutnoga. Kao prijevod se latinske konstrukcije također pojavljuju i konstrukcije s lokativom i instrumentalom umjesto ablativa. Instrumental je padež koji pokriva velik broj značenja ablativa u latinskome¹⁶⁴, a lokativom se izražavaju prostorna značenja latinskoga ablativa. Rjeđe se pojavljuju i konstrukcije s genitivom. Instrumental apsolutni, dakle, nije izvorna crkvenoslavenska konstrukcija, nego je nastala pod utjecajem latinskoga izvornika. Osim u apsolutnim konstrukcijama u hrvatskim crkvenoslavenskim tekstovima prevedenima s latinskoga pojavljuje se i vremenska rečenica koja je i danas čest prijevodni ekvivalent.

7.1. Ablativ apsolutni preveden dativom apsolutnim

U tekstovima je potvrđeno nekoliko primjera u kojima se ablativ apsolutni prevodi ekvivalentnom crkvenoslavenskom konstrukcijom dativom apsolutnim. O podrijetlu konstrukcije dugo se raspravljalo i postojala su dva oprečna stava.¹⁶⁵ Jedan je stav da je riječ o izvornoj crkvenoslavenskoj konstrukciji, dok je drugi da je riječ o utjecaju grčkoga genitiva apsolutnoga. Prvi se opis dativa apsolutnoga pojavljuje već u gramatici M. Smotrickoga. Proučavatelji koji su zastupali stav da je riječ o izvornoj slavenskoj konstrukciji ističu da se dativ apsolutni upotrebljava u širemu značenju od grčkoga genitiva apsolutnoga, da apsolutne konstrukcije postoje i u drugim indoeuropskim jezicima, a ne samo u grčkome te da u mnogim živim jezicima postoje ostatci konstrukcije dativa apsolutnoga. S druge strane autori koji smatraju da je dativ apsolutni posljedica grčkoga utjecaja ističu da se on uglavnom pojavljuje u tekstovima prevedenim s grčkoga na

---

¹⁶³ V. Konzal 2012., Spurna 2004., 2015.

¹⁶⁴ »Kako je došlo do zamjene dativa instrumentalom, nije teško utvrditi. Ponajprije, instrumental se sam od sebe pri prevođenju s latinskog mogao nametnuti prevodiocu kao ekvivalent za ablativ. A pri tom su mogli pomoći i primjeri koji su već postojali u staroslavenskom (i crkvenoslavenskom) jeziku...« (Tandarić 1983: 77)

¹⁶⁵ Stanislav 1933./4.

mjestima na kojima je u tekstu izvornika upotrijebljen apsolutni genitiv.¹⁶⁶ Neovisno o tome kakvo je podrijetlo dativa apsolutnoga on se u tekstovima pojavljuje većinom pod latinskim utjecajem, tj. on je vrlo često prijevodni ekvivalent za latinski ablativ apsolutni.

U pravilu se pri prevođenju ablativa apsolutnoga prati i latinski red riječi¹⁶⁷ premda se u latinskome u nekim primjerima particip pojavljuje ispred, a u nekima iza imenice s kojom se slaže. Particip se prezenta u ablativu apsolutnome najčešće prevodi aktivnim participom prezenta, ali rjeđe se prevodi i prvim aktivnim participom preterita (primjeri (1b), (1f) i (1j)), najčešće kad je riječ o glagolima čije se značenje doživljava kao kratkotrajno (primjeri (1b) i (1j)). U primjeru (1f) tekst nije preveden doslovno, umjesto glagola *dicere* pojavljuje se glagol *esse*, ali se struktura konstrukcije zadržava.

(1) Prevođenje ablativa apsolutnoga s participom prezenta dativom apsolutnim

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>te enim recedente recedam, te veniente veniam, te quiescente quiescam</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>i iduču tebe idu s toboû, vraćaûču se tebe s toboû vraću se i tebe počivaûču počinu i azъ</i> – CŽg 109r <i>iduču tebi idu s toboû, vraćaûči se t(e)bi vraću se s toboû, t(e)bi že počivaûču počinu</i> – CIvan 115v
b. <i>appropinquante autem illo</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>približiv'si se emu</i> – CŽg 113v <i>približ'su se emu</i> – CIvan 120v
c. <i>rege et Aman celebrante</i> – Est 3,15	c. <...> <i>amanu čbsteču brakъ</i> – BrN ₂ 236d-237a
d. <i>illis loquentibus</i> – Est 6,14	d. <i>imъ g(lago)lûčimъ</i> – BrN ₂ 238b
e. <i>et cunctis Judaeis, qui in urbe erant, flentibus</i> – Est 3,15	e. <i>a vs(ê)mъ iûdêomъ ... plačučimъ</i> – BrN ₂ 237a
f. <i>haec dicente David ad inferum</i> – Ev. Nicod.	f. <i>i bivšu semu</i> – FgNicod 1c
g. <i>Et adhuc loquente Juda haec, ecce apparuit pars quaedam prospiciens de monte.</i> – 1Mach 4,19	g. <i>i oče gl(agol)juču iûdê siê · se êvi se čestъ etera iz'gledaûciê iz' gori</i> – BrVO 417a
h. <i>Regnante Demetrio</i> – 2Mach 1,7	h. <i>c(êsa)rstvuûču dmitriû</i> – BrVO 421d

¹⁶⁶ O podrijetlu i izvornosti dativa apsolutnoga v. Скупский 1993.

¹⁶⁷ Iznimka je primjer (1a).

i. <i>Jonatha inchoante, ceteris autem respondentibus.</i> – 2Mach 1,23	i. <i>i onatu začenu · a pročim otvečajućim</i> – BrVO 422d
j. <i>succedente Lysimacho fratre suo</i> – 2Mach 4,29	j. <i>pod'stupivšu lëzimaku bratu svoemu</i> – BrVO 428bc
k. <i>obsistente sibi principe sacerdotum</i> – 2Mach 3,4	k. <i>protiveću sebê arhierêu</i> – BrVO 424d
l. <i>Beata Maria semper vergine intercedente</i> – Or.	l. <i>b(la)ž(e)noi m(a)rii vsagda d(e)vi m(o)lečei</i> – CPar 196v
m. <i>Dicente apostolo</i> – Reg. s. Benedicti	m. <i>g(lago)lûću ap(osto)lu</i> – RegBen 3r
n. <i>Sed his malis praevenientibus</i> – Hom. s. Gregorii papae	n. <i>na sim̃ zalim̃ prihodaećim̃</i> – BrN ₂ 337c
o. <i>Ipsis autem per medium civitatis praetereuntibus</i> – Lectio de Iosepho	o. <i>idućim že č'rêz' grad'</i> – COxf 18d

Ablativ apsolutni s participom perfekta rjeđe se prevodi dativom apsolutnim. U primjeru (2a) ablativ je apsolutni preveden dativom apsolutnim s participom prezenta, međutim, u tome primjeru nije riječ o doslovnome prijevodu. U primjerima (2b) i (2c) particip je preveden pasivnim participom preterita, a u primjeru (2c) tomu je participu pridružen i aktivni particip prezenta glagola *biti*.

(2) Prevođenje ablativa apsolutnoga s participom perfekta dativom apsolutnim

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>unius diei et noctis cursu consummato</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>hodećim̃ im̃ edan' dañ i noć'</i> – ČŽg 109v <i>gredućim že im̃ ed'nogo d'ne i noći s tečeniem̃</i> – CIvan 116r
b. <i>Jesu cognito</i> – Hom. s. Gregorii papae	b. <i>is(us)u poznanom̃u</i> – BrVO 75b
c. <i>Interfecto autem Domitiano et actis eius ob nimiam crudelitatem a senatore scissis</i> – Lectio s. Hieronimi	c. <i>ub'enu že suću dometiênu · i dêêniû ego skozê veliku nem(i)l(o)st̃ · ot sênatura razdrta b(ê)še</i> – BrN ₂ 418d

Pojava dativa apsolutnoga u tekstu može poslužiti za dataciju teksta jer ako se pojavljuje i tamo gdje u latinskome nije konstrukcija ablativa apsolutnoga, svjedoči o tome da je bio živom konstrukcijom u vrijeme nastanka teksta, S obzirom na to da je dativ apsolutni već u 13. stoljeću

zastarjelicom, a u 14. se stoljeću više uopće ne upotrebljava¹⁶⁸, takva uporaba dativa apsolutnoga dokazuje da je izvorni prijevod teksta morao nastati jako rano, najkasnije krajem 13. stoljeća.

(3) Pojava dativa apsolutnoga koji nije prijevod latinske apsolutne konstrukcije

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>et locutus est in superbia magna. Et factus est planctus magnus in Israel, et in omni loco eorum</i> – 1Mach 1,25 – 26	a. <i>g(lago)lûču že emu i bisi plačъ veli vъ iz(drai)li · i vъ vsakomъ mestê ihъ</i> – BrVO 408d
b. <i>rediens</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>i prišad'šu že nemu</i> – CŽg 114v <i>greduču emu</i> – CIvan 121r

7.2. Ablativ apsolutni preveden instrumentalom apsolutnim

Instrumental se često pojavljuje kao prijevodni ekvivalent za ablativ jer obuhvaća mnoga značenja ablativa te se zbog toga pojavljuje i u prijevodima ablativa apsolutnoga te postupno zamjenjuje dativ u apsolutnoj konstrukciji. Za razliku od dativa apsolutnoga koji neki smatraju sintaktičkim grecizmom, instrumental se apsolutni može smatrati sintaktičkim latinizmom jer je pod izravnim utjecajem latinskoga ablativa.

Latinski ablativ apsolutni s participom prezenta prevodi se instrumentalom apsolutnim najčešće u biblijskim tekstovima (*Estera* i *Knjige o Makabejcima*). Particip se u pravilu prevodi aktivnim participom prezenta, samo je u primjeru (4f) particip preveden prvim aktivnim participom preterita. U tome je primjeru particip prefigiranoga glagola, čije se trajanje doživljava kao vrlo kratko te se vjerojatno zato prevodi prošlim participom. U svim se primjerima prati latinski red riječi. U primjeru (4i) prevoditelj riječ *auxilium* pogrešno prepoznaje kao nominativ umjesto akuzativa i prevodi kao da je riječ o osobi te zbog toga dobiva nerazumljiv tekst.

(4) Prevođenje ablativa apsolutnoga s participom prezenta instrumentalom apsolutnim

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>domino disponente</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>g(ospo)demъ vodečimъ</i> – CŽg 111r

¹⁶⁸ Mihaljević-Reinhart 2005: 66 – 67.

	<i>g(ospo)d(e)mъ vodečimъ</i> – CIvan 117v
b. <i>audiente rege atque principibus</i> – Est 1,16	b. <i>slīšečimъ c(êsa)remъ tre vladikamъ</i> – BrN ₂ 235b
c. <i>sacco et cinere multis pro strato utentibus</i> – Est 4,3	c. <i>na vrêtičihъ i popelomъ mnogomъ za postelû viknučimъ</i> – BrN ₂ 237a
d. <i>illo praesente</i> – Est 6,1	d. <i>imъ tu budučimъ</i> – BrN ₂ 237d
e. <i>me praesente</i> – Est 7,8	e. <i>mnoû tu budučimъ</i> – BrN ₂ 238c (Esterā)
f. <i>apparente omnipotente Domino</i> – 2Mach 3,30	f. <i>êviv’šim se vseмогоučimъ b(ogo)mъ</i> – BrVO 426b
g. <i>Domino illi condignam retribuente poenam.</i> – 2Mach 4,38	g. <i>g(ospo)demъ emu · edinako dostoinuû muku vzdaûčimъ</i> – BrVO 428d-429a
h. <i>et civibus ad murum convolantibus ad ultimum apprehensa civitate</i> – 2Mach 5,5	h. <i>i kolesnicami</i> (sic!) <i>k miri slêtaêčimi se · k poslêt’ku êtimъ gradomъ</i> – BrVO 429d
i. <i>nullo sibi auxilium ferente, manifesta Dei cognita virtute</i> – 2Mach 3,28	i. <i>nikimiže sebê pomočnikъ nosečimъ očitō · b(o)žieû poznanoû siloû</i> – BrVO 426b
j. <i>Turbis autem insurgentibus, et animis ira repletis, Lysimachus armatis fere tribus millibus iniquis manibus uti coepit, duce quodam tyranno, aetate pariter et dementia provecto.</i> – 2Mach 4,40	j. <i>narodom že stav’šimъ i dusi gnêva isplneni · lêzimakъ sa oružniki blizu trimi tisučami · bezakon’nimi rukami viknuti načet’ voemъ eterimъ sil’nikom’ vzrastomъ ravni · i bez’pametno staravšim’ se</i> – BrVO 429a

Ablativ apsolutni s participom perfekta često se prevodi instrumentalom apsolutnim, osobito u biblijskim tekstovima. Kao ekvivalent se latinskoga participa perfekta uglavnom pojavljuje pasivni particip preterita. U primjerima (5a), (5d) i (5z) ablativ apsolutni nije preveden doslovno, nego je promijenjen u instrumental apsolutni s aktivnim participom preterita. U pravilu se pri prevođenju ablativa apsolutnoga instrumentalom apsolutnim prati latinski red riječi, osim u primjerima (5a) i (5cc).

(5) Prevođenje ablativa apsolutnoga s participom perfekta instrumentalom apsolutnim

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>evolutis aliquot dierum curriculis –</i> De s. Maria Magdalena	a. <i>tako dnemъ malēmъ minuv'šimъ –</i> CŽg 108r
b. <i>his ita gestis –</i> Est 2,1	b. <i>simi že t(a)ko dêênimi –</i> BrN ₂ 235c
c. <i>expletis omnibus –</i> Est 2,12	c. <i>i ispl'nenimi vs(ê)mi –</i> BrN ₂ 235d
d. <i>Evoluto autem tempore –</i> Est 2,15	d. <i>izšad'šim' že tьgda vr(ê)m(e)nemъ –</i> BrN ₂ 236a
e. <i>ablato sacco –</i> Est 4,4	e. <i>otnetim' vrêtičemъ –</i> BrN ₂ 237a
f. <i>accitoque Athach eunucho –</i> Est 4,5	f. <i>prizvanimъ že atagomъ emnuhomъ –</i> BrN ₂ 237a
g. <i>et dissimulata ira –</i> Est 5,10	g. <i>i raspačnimъ gnêvomъ –</i> BrN ₂ 237c
h. <i>lugens et operto capite –</i> Est 6,10	h. <i>plăče pokrivenou gl(a)voû –</i> BrN ₂ 238a
i. <i>Erat autem in ipsa scriptura, quomodo tabernaculum et arcam jussit propheta divino responso ad se facto comitari secum, usquequo exiit in montem in quo Moyses ascendit, et vidit Dei haereditatem. –</i> 2Mach 2,4	i. <i>bêêše že va inomъ pismê kako krovъ i skrinû povelê b(o)ž'tvanimъ otvečaniemъ · k nemu stvorenomъ nositi sь soboju doklê vziđemъ na goru na nûže vziđe moisei · i vidê dostoenie b(o)žie –</i> BrVO 423bc
j. <i>Domino cum omni tranquillitate propitio facto illis. –</i> 2Mach 2,23	j. <i>sь g(ospo)demъ sa vsakoû tihostiû · m(i)l(o)stivimъ stvorenimъ imъ –</i> BrVO 424b
k. <i>Et his dictis –</i> 2Mach 3,34	k. <i>i simi rečenimi –</i> BrVO 426c
l. <i>et tunc feriatis Judaeis arma capere suis praecepit. –</i> 2Mach 5,25	l. <i>i togda prazdnuûčimъ iûdêomъ svoimъ povelê oružiti se –</i> BrVO 430d
m. <i>et civibus ad murum convolantibus ad ultimum apprehensa civitate –</i> 2Mach 5,5	m. <i>i kolesnicami (sic!) k miri slêtaêčimi se · k poslêt'ku êtimъ gradomъ –</i> BrVO 429d
n. <i>His itaque gestis –</i> 2Mach 5,11	n. <i>simi takoe dêênimi –</i> BrVO 430a
o. <i>Multis autem sacrilegiis in templo a Lysimacho commissis Menelai consilio, et divulgata fama, congregata est multitudo adversum Lysimachum multo jam auro exportato –</i> 2Mach 4,39	o. <i>mnozi že s(ve)totad'bami v crêkvi ot lêzimaka stvorenimi · menelaovimъ svêtomъ · i prost'rtimъ glasomъ sabrano bistъ množastvo protivъ lêzimaku · mnogimъ ũže zlatomъ iznesenimъ –</i> BrVO 429a

p. <i>relicto suffecto uno ex comitibus suis Andronico</i> – 2Mach 4,31	p. <i>ostavlenimъ</i> podъ nareenimъ <i>edinimъ</i> ot drugovъ · is' družabnikovъ svoihъ – BrVO 428c
r. <i>dati dextris</i> – 2Mach 4,34	r. i <i>danimi desnicami</i> – BrVO 428d
s. <i>sed contempto templo, et sacrificiis neglectis</i> – 2Mach 4,14	s. <i>neroždenoû cr(ê)kvoû i žr'tvami nebrêženimi</i> – BrVO 427c
t. <i>Misso autem in Aegyptum Apollonio Mnesthei filio</i> – 2Mach 4,21	t. <i>poslanim že v' jipatъ apoloniemъ · nesteovimъ s(i)nomъ</i> – BrVO 428a
u. <i>amotis his</i> – 2Mach 4,11	u. <i>ot'netimi simi</i> – BrVO 427b
v. <i>hostia Deo oblata, et votis magnis promissis ei, qui vivere illi concessit, et Oniae gratias agens, recepto exercitu</i> – 2Mach 3,35	v. <i>žrtvoû b(og)u prinesenoû · i obêti velimi obečanimi emu · iže žiti emu podastъ · i onie hvali dêêvъ · vzetiemъ voev'stviemъ</i> – BrVO 426cd
z. <i>Turbis autem insurgentibus, et animis ira repletis, Lysimachus armatis fere tribus millibus iniquis manibus uti coepit, duce quodam tyranno, aetate pariter et dementia provecto.</i> – 2Mach 4,40	z. <i>narodom že stav'simъ i dusi gnêva isplneni · lêzimakъ sa oružniki blizu trimi tisučami · bezakon'nimi rukami viknuti načet' voemъ eterimъ sil'nikom' vzrastomъ ravni · i bez'pametno staravšim' se</i> – BrVO 429a
aa. <i>Etiam sitiebat cum Christo crucifixo multitudo salvandorum</i> – In s. Francisci	aa. <i>oče žedaše o h(rst)om' prigvoždenimъ množišemъ sp(a)s(e)niê</i> – BrVat ₆ 191a
bb. <i>Deus, qui transtulisti patres nostros per Mare rubrum, et transvexisti eos per aquam nimiam, laudem tui nimis decantantes te suppliciter deprecamur; ut in navi famulos tuos, repulsis adversitatibus, portu semper optaili, cursuque tranquillo tuearis</i> – Or.	bb. <i>b(ož)e iže prêvel' esi o(t)ce n(a)še črês' more čr'mnoe i prêk' prêvel' e esi po vodê mnozê · hvali imeni tvoemu vspêvaûče · tebe priležno molim' · da v korablih' plavaûčih' rabe tvoihъ · o'puenimi protivnimi · pristaniče vsъgda želêtelno tečeniem' tihim' zastupiši</i> – MVat ₄ 269d
cc. <i>inclinato capite vel prostrato omni corpore in terra</i> – Reg. s. Benedicti	cc. <i>poklonenimъ glavomъ ili tâlomъ na z(e)mlû padenimъ</i> – RegBen 34v
dd. <i>Acceptisque a rege mandatis</i> – 2Mach 4,25	dd. <i>prietimi že ot krala povelen'i</i> – BrN ₂ 247c
ee. <i>Sed cum falsus rumor exisset, tamquam vita excessisset Antiochus, assumptis Jason non minus mille viris, repente agressus est civitatem</i> – 2Mach 5,5	ee. <i>na egda lažanъ glasъ iz'šalъ bê · lêki životomъ iz'stupil' bi an'tiohъ · poêtimi êzonъ tisuče mužī · vnezapu zaskočilъ estъ gradъ</i> – BrVO 429cd
ff. <i>mille et octingentis ablati de templo talentis</i> – 2Mach 5,21	ff. <i>tisuči osmъ desetъ otnetimi iz' cr(ê)kve talanti</i> – BrVO 430c

7.3. Ablativ apsolutni preveden participski

Ablativ se apsolutni s participom preterita prevodi i tako da se latinski particip prevodi nominativom aktivnoga participa preterita, a imenica u ablativu kao objekt. U primjeru (6b) i (6j) ablativ je preveden kao subjekt. U obama je primjerima riječ o izricanju protoka vremena. U primjeru (6k) umjesto prvoga participa preterita pojavljuje se drugi particip preterita. U (6n) primjeru particip je preveden participom prezenta jer tekst nije doslovno preveden te se umjesto procesa izriče izvršenje. U primjeru (6r) imenica je prevedena instrumentalom imenice, vjerojatno pod utjecajem latinskoga ablativa. U primjeru (6bb) particip je preveden nominativom pasivnoga participa prezenta. Latinski se red riječi prati u svim tekstovima osim u tekstu službe u čast sv. Anti.

(6) Prevođenje ablativa apsolutnoga s participom perfekta nominativom participa

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>aperto ostio cum clavi</i> – De s. Patricio	a. <i>i otklopiv'</i> – COxf 47a
b. <i>evolutis aliquot dierum curriculis</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>mimošad'ši nikoliko d(b)ni</i> – CIvan 114v
c. <i>chlamide supposita</i> – De s. Maria Magdalena	c. <i>pr(o)strṽ pelegriñ̃ plač'</i> – ČŽg 110v <i>prostr'ṽ plačb</i> – CIvan 117r
d. <i>viso signo crucis humeris eius affixo</i> – De s. Maria Magdalena	d. <i>videvši ga imeûča zlamenie križa na ramenî ego</i> – ČŽg 110v <i>eg(o)že vidiṽ imiûča zn(a)m(e)nie kr(i)ža na ramêni ego</i> – CIvan 117r
e. <i>Invocato igitur salvatoris nomine</i> – De s. Maria Magdalena	e. <i>tagda erei vazvaṽ spasitela</i> – ČŽg 113r <i>i v'zvav' sp(a)s(i)t(e)la · ime erêi</i> – CIvan 119v
f. <i>Convocato igitur universo clero et sacerdote predicto</i> – De s. Maria Magdalena	f. <i>tagda b(la)ž(e)ni mak'sim̃ sabraṽ eree i leviti · i erê pree rečenago</i> – ČŽg 114r <i>i sabraṽ b(la)ž(e)ni makšimiñ erêi i d'êci · i erê prie rečenago</i> – CIvan 120v
g. <i>quo viso</i> – De s. Maria Magdalena	g. <i>koga uzriv'</i> – CIvan 116v

h. <i>ventris tui refecta ingluvie</i> – De s. Maria Magdalena	h. <i>nasitiv' t(ê)lo tvoe</i> – CIvan 115r
i. <i>quo audito</i> – De s. Maria Magdalena	i. <i>sie že slišavb</i> – CŽg 111v <i>eže s'lišavb</i> – CIvan 118r
j. <i>annis... transactis</i> – S. Antonii de Padua	j. <i>l(ê)to ... preminuvb</i> – BrN ₂ 428c
k. <i>spretis mundi oblectationibus</i> – S. Antonii de Padua	k. <i>blaz'ni mira ostav'lb</i> – BrN ₂ 428d
l. <i>Obtenta igitur vix precibus superioris licentia</i> – S. Antonii de Padua	l. <i>želeniemъ m(o)l(itъ)vb višnihъ proćenie isprošb</i> – BrN ₂ 428d – 429a
m. <i>conversis scripture verbis</i> – S. Antonii de Padua	m. <i>obrač' se pisma s(love)si</i> – BrN ₂ 429a
n. <i>flexo palpite</i> – S. Antonii de Padua	n. <i>klečeča</i> – BrN ₂ 429b
o. <i>agnita tanta luminis claritate</i> – Ev. Nicod.	o. <i>raz(u)miv'se g(ospod)nu veliku sv(ê)tlost' sveteču se</i> – FgNicod 1c
p. <i>adito rege</i> – 2Mach 4,8	p. <i>došadb k c(êsa)ru</i> – BrVO 427b
r. <i>accensisque animis</i> – 2Mach 4,38	r. <i>i raz'gnêvav se d(u)h(o)mъ</i> – BrVO 428d
s. <i>Quibus illi conspectis timuerunt valde, aspicientes simul et Judam, et exercitum in campo paratum ad praelium.</i> – 1Mach 4,21	s. <i>eže oni videče uboêše se velmi · i ziraûče vkupъ iûda i voev'stvie ego gotovo na branъ</i> – BrVO 417b
t. <i>Quibus ille auditis, consternatus animo deficiebat: quod non qualia voluit, talia contigerunt in Israel, et qualia mandavit rex.</i> – 1Mach 4,27	t. <i>onъ že slišavb smučenъ d(u)homъ · ičezovaše zane ne kakovaê hotêlb estъ · takovaê priklučiše se va iz(drai)lb · êkože povelêlb bê c(êsa)rъ</i> – BrVO 417b
u. <i>Quibus auditis imperator Dadianus a sancto Georgio, iussit flagellari eum, et flagellaverunt eum ita, ut viderentur pulmones eius.</i> – Mart. s. Georgii	u. <i>to že slišavb c(a)rъ dadiênъ · ot s(ve)t(a)go j(eo)rjiê · i povelê biti ego · i tako biše ego · êko vidêti pluče ego</i> – FgGeorg Ad
v. <i>Tu devicto mortis aculeo aperuisti credentibus regna coelorum</i> – Hymn.	v. <i>ti pobêdiv' smr'tnie muki otvoril' esi vêruûcim' kraleiv'stva n(e)b(e)ska</i> – CPar 135r
z. <i>His itaque dictis demones aufugiunt</i> BrCR 8v	z. <i>i se rekši bêsi sêmo i tamo raz'bêg'nuše se</i> – BrN ₂ 388b
aa. <i>accepta auctoritate ac potestate super omnem Aegyptum</i> – Lectio de Iosepho	aa. <i>priêm' oblast' nad' nêpriêtli svoimi</i> – COxf 15c
bb. <i>incorrupto argumento</i> – Ev. Nicod	bb. <i>nepremagaem' lbsti</i> – FgNicod 1d

cc. <i>Sublatis omnibus</i> – 1Mach 1,24	cc. <i>otěmь vsa</i> (Makabejci 1)
--	------------------------------------

Rjeđe se i ablativ apsolutni s participom prezenta prevodi nominativom participa. U tome je slučaju imenica prevedena kao subjekt. U primjeru (7) u *Žgombićevu* je *zborniku* particip preveden aktivnim participom preterita, a u *Ivančićevu* je *zborniku* značenje aktualizirano uprabom finitnoga oblika i koordiniranoga aktivnog participa preterita. Takvi su primjeri aktualizacije česti osobito s glagolima govorenja (npr. *ait dicens*).¹⁶⁹

(7) Prevođenje ablativa apsolutnoga s participom prezenta i koordiniranim finitnim glagolom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>veniente abbate</i> – De s. Maria Magdalena	<i>opatъ ... prišad'še</i> – CŽg 114v <i>doidê že opatъ i... prišad'še</i> – CIvan 121r

Ablativ se apsolutni prevodi i pasivnim participom preterita. Katkad se uz taj particip pojavljuje i glagol *biti*, pa je zapravo riječ o nezavisnim pasivnim rečenicama.

(8) Prevođenje ablativa apsolutnoga pasivnim participom preterita ili pasivnom rečenicom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>nomine proprio perduto</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>bisi ime pravdnoe zagubleno</i> – CŽg 106r <i>ime pr(a)v(a)dno z'gubleno</i> – CIvan 112v
b. <i>Turbis autem insurgentibus, et animis ira repletis, Lysimachus armatis fere tribus millibus iniquis manibus uti coepit, duce quodam tyranno, aetate pariter et dementia provecto.</i> – 2Mach 4,40	b. <i>narodom že stav'simъ i dusi gněva isplneni · lězimakъ sa oružniki blizu trimi tisućami · bezakon'nimi rukami viknuti načet' voemъ eterimъ sil'nikom' vzrastomъ ravni · i bez'pametno staravšim' se</i> – BrVO 429a

¹⁶⁹ V. poglavlje o prevođenju participa.

7.4. Ablativ apsolutni preveden prijedložnim izrazom

Rjeđe se ablativ apsolutni prevodi i prijedložnim izrazima s različitim prijedlozima ovisno o smislu. I u suvremenome je hrvatskome jedan od prijevodnih ekvivalenata ablativu apsolutnomu prijedložni izraz, najčešće s vremenskim prijedlozima *tijekom*, *za*, *na*, *nakon* i sl. U korpusu su u prijedložnim izrazima kojima se prevodi ablativ apsolutni potvrđeni prijedlozi *v*, *na* i *među*, koji mogu imati i vremensko i prostorno značenje. U primjerima (7d – f) ablativ je apsolutni preveden prijedložnim izrazom s prijedlogom *po*. Prijedlog *po* u hrvatskome crkvenoslavenskom ima značenje vremenske susljednosti i najčešći je prijevodni ekvivalent prijedloga *post*.

(9) Prevođenje ablativa apsolutnoga prijedložnim izrazom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>biennii spatium iam elapso</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>v male prestoêne</i> – ČŽg 111r <i>v' mali pristoêni</i> – CIvan 117v
b. <i>periclitantibus aliis</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>meû inemi is' pogibeli</i> – ČŽg 115r <i>v' pogibeli meû inimi</i> – CIvan 122r
c. <i>sacco et cinere multis pro strato utentibus</i> – Est 4,3	c. <i>na vrêtičihъ i popelomъ mnogomъ za postelû viknučimъ</i> – BrN ₂ 237a
d. <i>Et data benedictione incipiant matutinos.</i> – Reg. s. Benedicti	d. <i>i potomъ rci op(a)tъ molitvu · i po molitvi počnite sl(a)vu ûtrn'nu</i> – RegBen 19v
e. <i>Intrantes et exeuntes hebdomadarii in oratorio mox matutinis finitis dominica omnium genibus provolvantur postulantes pro se orari.</i> – Reg. s. Benedicti	e. <i>izlizuče i vlizuče n(e)d(ê)lnici po ûtrni v n(e)d(ê)lni danъ · vsei brat' i do kolêna poklonite se proseče m(o)liti za se</i> – RegBen 23v
f. <i>Ergo qui simile opus non facit, non permittatur explicito opere dei remorari in oratio.</i> – Reg. s. Benedicti	f. <i>i t'gda ki togo ne tvori · emu se ne vzda pročene po službi v cr(ê)kvi ostati</i> – RegBen 34r

7.5. Ablativ apsolutni preveden besprijedložnom imenskom skupinom

Ablativ se apsolutni koji se sastoji od imenica koje pripadaju pojedinim semantičkim poljima prevodi besprijedložnim instrumentalom. U instrumentalu stoji imenica značenjski bliska glagolu od kojega je particip u latinskome. Imenica u ablativu prevodi se ili genitivom ili značenjski bliskim pridjevom.

(10) Prevođenje ablativa apsolutnoga imenskom skupinom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>qualiter favente deo per singulos annos tota hec dies expendatur</i> – In assumptione BVM, Sermo s. Hieronymi presb.	a. k(a)ko se b(o)žieû pomoćiû na vsako l(ê)to v si d(ъ)nb sie ispravlaet' – BrN ₂ 468c
b. <i>adiuvante Christo</i> – Reg. s. Benedicti	b. pomoćiû h(rъst)a – RegBen 50r
c. <i>Si linguam ad loquendum prohibeat monachus et taciturnitatem habens usque ad interrogationem non loquatur, monstrante scriptura</i> – Reg. s. Benedicti	c. ki e(stъ) koludarъ · ne pusti êzika na riči · i ml'čanъe veliko drži · doklê ga ne uprose ne od'govarai · kazaniemъ s(veta)go pisma – RegBen 17r
d. <i>et ob hoc profectus ex Aegypto efferatis animis, civitatem quidem armis cepit.</i> – 2Mach 5,11	d. i sego radi pošadъ iz' eûpta · i sverêpnimi dusi gradъ vistinu oruženiemъ priêtъ – BrVO 430a
e. <i>nullo sibi auxilium ferente, manifesta Dei cognita virtute</i> – 2Mach 3,28	e. nikimiže sebê pomoćnikъ nosečimъ očito · b(o)žieû poznanoû siloû – BrVO 426b
f. <i>Omnibus venientibus sive discedentibus hospitibus: inclinatio capite vel prostrato omni corpore in terra</i> – Reg. s. Benedicti	f. vsimъ gostestemъ (sic!) ki prihode · ili othodetъ · poklonenimъ glavomъ ili têlomъ na z(e)mlû padenimъ – RegBen 34v

7.6. Ablativ apsolutni preveden nezavisnom rečenicom

Jedna je od prijevodnih mogućnosti za prevođenje ablativa apsolutnoga nezavisna rečenica. U korpusu su nezavisne rečenice kojima se prevodi ablativ apsolutni ili povezane sastavnim veznikom ili je riječ o bezvezničkim ili samostalnim rečenicama. U primjeru (11f) dva su ablativa apsolutna, od kojih prvi nije preveden doslovno, a drugi je preveden sastavnom rečenicom.

(11) Prevođenje ablativa apsolutnoga nezavisnom rečenicom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>recedentibus igitur praedictis viris</i> – De s. Patricio	a. ti mnihî i tud'e otidoše ot nego – COxf 47a
b. <i>draco ore aperto posuit os suum</i> – Lectio s. Margaritae	b. zmii zinu i položi us'ta svoê – COxf 26b
c. <i>toto corpusculo ante altaris prostrato</i> – De s. Maria Magdalena	c. i tudie telo nee isprostre se pred' oltaremъ – CŽg 114r i tudie t(ê)lo ee pr(ê)d' ol't[a]remъ is'prostri se – CIvan 120v

<p>d. <i>quo viso</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>e. <i>posito super caput ejus diademate</i> – Est1,11</p> <p>f. <i>cum intrasset Antiochus: apertoque occulto aditu templi, mittentes lapides percusserunt ducem, et eos qui cum eo erant, et diviserunt membratim, et capitibus amputatis foras projecerunt.</i> – 2Mach 1,16</p> <p>g. <i>Dicto etiam verso et benedicente abbate legantur aliae quattuor lectiones de novo testamento</i> – Reg. s. Benedicti</p> <p>h. <i>Unde abbas re cognita monachum ab officio deposuit</i> – Mirac. s. Augustini ep.</p> <p>i. <i>Post magnam autem horam clausis oculis emisit lacrimas infinitas</i> – In s. Elizabethi</p> <p>j. <i>Interim dum dicitur Canticum Benedictus extinctis prius omnibus candelis praeter unam</i> – Rub.</p> <p>k. <i>ab hora nona die sabbathi usque in diem lunae lucescente caelo clara luce</i> – Epistola de caelo missa</p> <p>l. <i>ab hora nona sabbathi usque in diem lunae luce lucescente clara luce</i> – Epistola de caelo missa</p> <p>m. <i>cum intrasset Antiochus: apertoque occulto aditu templi, mittentes lapides percusserunt ducem, et eos qui cum eo erant, et diviserunt membratim, et capitibus amputatis foras projecerunt.</i> – 2Mach 1,16</p> <p>n. <i>ventris tui refecta ingluvie</i> – De s. Maria Magdalena</p> <p>o. <i>recepta conjuge et puero</i> – De s. Maria Magdalena</p>	<p>d. <i>videše odalekь ihь š'kolь.</i> – ČŽg 110r</p> <p>e. <i>položena že bē nь gl(a)vē ee krunga</i> – BrN₂ 235a</p> <p>f. <i>i egda prědložiše e erěi ot naněē · i s rětkimi všalь běše vnutarь · v pritvorь crěkve · i zatvoriše cr(ě)k(b)vь · i egda všadь an'tiohь · otvr'zaše otai vrat'ca crěkvi · i mečuče kameniemь ubiše duža · i oněhь iže bēhu š nimь · razdělīše udi ihь · i glavi imь usěkoše i vr'goše vanь</i> – BrVO 422b</p> <p>g. <i>i po nihь b(e)rš · i bl(agoslovle)nie v'zdaūtь · i čtite se · v· (= 3) lekcie ot s(veta)go e(van)j(e)liē</i> – RegBen 19v</p> <p>h. <i>i to priurь poz'na i m'niha ot mise ustavi</i> – BrN₂ 373a</p> <p>i. <i>po m'nozē že časē zatvori oči · i ispusti sl'zi</i> – BrLab₁ 154b</p> <p>j. <i>i prěžde neže svršetь m(a)t(uti)nu ugasetь svěče · vse razvé dvěu svěču</i> – BrVO 235b</p> <p>k. <i>ot devete godini soboti dokle po neděli svane iže ne svane</i> – CPar 293v – 294r</p> <p>l. <i>ot devete godini soboti dokolē po neděli svanet'</i> – CPar 287</p> <p>m. <i>i egda všadь an'tiohь · otvr'zaše otai vrat'ca crěkvi · i mečuče kameniemь ubiše duža · i oněhь iže bēhu š nimь · razdělīše udi ihь · i glavi imь usěkoše i vr'goše vanь</i> – BrVO 422b</p> <p>n. <i>nasitiť črevo tvoe</i> – ČŽg 108v</p> <p>o. <i>poětь ženu svoū</i> – ČŽg 112</p> <p><i>vzet' ženu</i> – Clvan 118v</p>
--	--

7.7. Ablativ apsolutni preveden zavisnom rečenicom

Pri prevođenju ablativa apsolutnoga na suvremeni hrvatski najčešći je prijevodni ekvivalent zavisna rečenica. Međutim, u korpusu je malo primjera prevođenja ablativa apsolutnoga zavisnom rečenicom. Prevoditelj s latinskoga želi što vjernije zadržati strukturu izvornika, pa radije bira participske prijevodne ekvivalente nego zavisnu rečenicu.

7.7.1. Ablativ apsolutni preveden vremenskom rečenicom

Ablativ se apsolutni s participom perfekta u primjerima (12) prevodi vremenskom zavisnom rečenicom s veznikom *kada*. U primjerima (12e) i (12f) upotrijebljen je vremenski veznik *egda*. U primjeru (12f) vremenska je rečenica vjerojatno i potaknuta pojavom vremenskoga veznika *quando*.

(12) Prevođenje ablativa apsolutnoga vremenskom rečenicom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>mortuo Patricio</i> – De s. Patricio	a. <i>kada se biše ūre b(la)ž(e)ni patricii ot sega s(vi)ta prestavił' – COxf 47a</i>
b. <i>Ergo his omnibus humilitatis gradibus ascensis monachus mox ad caritatem dei pervenit illam.</i> – Reg. s. Benedicti	b. <i>i t'gda kada koludar' vse skaline umileniê izlize · pridetъ k lûbosti b(o)žiei. – RegBen 17v</i>
c. <i>Facto autem primo signo horae nonae disiungant se ab opere suo singuli.</i> – Reg. s. Benedicti	c. <i>i kada prvi zvonъ na nonu udri · ostavivše dêlo svoe budite gotovi – RegBen 31v</i>
d. <i>Pedes vero hospitibus omnibus tam abbas quam cuncta congregatio lavet, quibus lotis hunc versum dicant: Suscepimus, deus, misericordiam tuam in medio templi tui.</i> – Reg. s. Benedicti	d. <i>i nozê gostemъ op(a)tъ i brat'ê vsi umivaјte · i kada nogê umiūtъ · r'cite sъ b(e)ršъ · priêhomъ b(ož)e milost' tvoû posrêde cr(ê)kve tvoee – RegBen 35r</i>
e. <i>Qua perfecta respondeant omnes Amen.</i> – Reg. s. Benedicti	e. <i>egda se dočte e(van)ġ(e)lie vsi otgovorite · amen – RegBen 19v</i>
f. <i>quando Nehemias aedificato templo et altari obtulit sacrificia.</i> – 2Mach 1,18	f. <i>egda noemiê sazda oltarъ · i cr(ê)kvi prinese žr'tvi – BrVO 422c</i>

Ablativ apsolutni s participom prezenta katkad se također prevodi vremenskom rečenicom s veznikom *kada*.

- (13) Prevođenje ablativa apsolutnoga s participom prezenta vremenskom rečenicom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Exsurgamus ergo tandem aliquando excitante nos scriptura ac dicente.</i> – Reg. s. Benedicti	<i>ûre vstanimo n(i)ne kada vzove nasъ pismo govoreće.</i> – RegBen 1v

7.7.2. Ablativ apsolutni preveden poredbenom rečenicom

Ablativ apsolutni bez participa u primjeru (14) preveden je poredbenom rečenicom.

- (14) Prevođenje ablativa apsolutnoga poredbenom rečenicom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>scriptura teste</i> – S. Antonii de Padua	<i>êkože pis'mo svêdokuetъ</i> – BrN ₂ 429a

7.7.3. Ablativ apsolutni preveden odnosnom rečenicom

U primjeru (15) ablativ je apsolutni preveden imenicom u ablativu uz koju je odnosna rečenica uvedena veznikom *ki*.

- (15) Prevođenje ablativa apsolutnoga odnosnom rečenicom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Omnibus venientibus sive discedentibus hospitibus: inclinatio capite vel prostrato omni corpore in terra</i> – Reg. s. Benedicti	<i>vsimъ gostestemъ (sic!) ki prihode · ili othodetъ · pokloneniemъ glavomъ ili têlomъ na z(e)mlû padeniemъ</i> – RegBen 34v

7.8. Ostali načini prevođenja ablativa apsolutnoga

Ablativ se apsolutni katkad prevodi i hibridnim oblicima u kojima je particip u nominativu, a imenice su u instrumentalu.

- (16) Prevođenje ablativa apsolutnoga imenicom u instrumentalu i participom u nominativu

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>mortuisque patre ejus ac matre</i> – Est 2,7	<i>umrv'ši že o(tb)cemъ ee i materiû</i> – BrN ₂ 235d

U primjeru (17) ablativ je apsolutni preveden nominativom apsolutnim i koordiniranom sastavnom rečenicom.

- (17) Prevođenje ablativa apsolutnoga nominativom apsolutnim i koordiniranom sastavnom rečenicom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>stupentibus cunctis</i> – De s. Maria Magdalena	<i>vsi viduće i ustrašeni biše</i> – CŽg 114v <i>i vsi videće i ustrašiše se</i> – CIvan 121v

7.9. Prevođenje ablativa apsolutnoga bez participa

Instrumentalom se imenske skupine najčešće prevodi i latinski ablativ apsolutni bez participa. U primjeru (18c) participij je također u nominativu, a imenica u instrumentalu, ali je glagol preveden povratnim oblikom, a imenica je prevedena instrumentalom.

- (18) Prevođenje ablativa apsolutnoga bez participa

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Menelao ductore</i> – 2Mach 5,15	a. <i>menelausъ voditelemъ</i> – BrVO 430b
b. <i>Turbis autem insurgentibus, et animis ira repletis, Lysimachus armatis fere tribus millibus iniquis manibus uti coepit, duce quodam tyranno, aetate pariter et dementia provecto.</i> – 2Mach 4,40	b. <i>narodom že stav'simъ i dusi gněva isplneni · lězimakъ sa oružniki blizu trimi tisućami · bezakon'nimi rukami viknuti načet' voemъ eterimъ sil'nikom' vzrastomъ ravni · i bez'pametno staravšim' se</i> – BrVO 429a
c. <i>Biennio itaque, antequam spiritum redderet caelo, divina providentia duce, post labores multimodos perductus est in locum excelsum seorsum</i> – In s. Francisci	c. <i>d'vê ubo lêtê · preje neže vzdal bi d(u)hъ · na b(og)u b(o)ž(a)stv(e)nimъ promotreniemъ vodeč' se po trudêhъ množêhъ dovedenъ bê v mêsto visokoe na vrhъ</i> – BrVat ₆ 188c

7.10. Zaključak

Većina prevoditelja s latinskoga na hrvatski crkvenoslavenski pokušava što vjernije oponašati izvornu konstrukciju, zbog čega se ablativ apsolutni češće prevodi apsolutnim konstrukcijama (dativom ili instrumentalom) ili imenskom skupinom nego zavisnom ili samostalnom rečenicom. Unutar istoga teksta ablativi se apsolutni prevode na različite načine. Zbog pojave ablativa u konstrukciji česti su prijevodi u kojima je barem jedna riječ u instrumentalu. Pojava instrumentala apsolutnoga rezultat je oponašanja latinske konstrukcije

jer se instrumental doživljava kao ekvivalent ablativu. Zbog te je formalne sličnosti izvorniku osobito čest u biblijskim tekstovima. Pri prevođenju ablativa apsolutnoga vjerno se oponaša red riječi izvornika. U latinskome particip može stajati i ispred i iza imenice, a prevoditelji u vrlo velikome broju slučajeva vjerno prenose latinski poredak. U ablativu se apsolutnome pojavljuje u latinskome particip prezenta aktivnoga i particip prezenta pasivnoga. U latinskim se gramatikama često navodi da particip prezenta označava radnju istodobnu s ostatkom rečenice, a particip perfekta radnju izvršenu prije radnje ostatka rečenice, međutim, taj je sustav u srednjovjekovnome latinskom donekle narušen jer se često participom prezenta označava radnja koja je neposredno prethodila radnji glavne rečenice. S druge se strane particip prezenta često prevodi svršenim participom prošlim kad je riječ o prefigiranim glagolima i glagolima koje prevoditelj doživljava kao trenutačne (npr. *veniente abbate: opatъ prišad'se, evolutis aliquot dierum curriculis: tako dnemъ malêmъ minuv'simъ, recedentibus igitur praedictis viris: ti mnihi tud'je otidoše o' nego*). Reinhart (1993.) navodi da su zamjene za apsolutne konstrukcije dativ apsolutni, zatim vremenska rečenica, genitiv i instrumental apsolutni. Međutim, u analiziranim tekstovima genitiv apsolutni nije potvrđen, a vremenska se rečenica pojavljuje vrlo rijetko. Badurina (2006.) ističe da se kao prijevod apsolutnih konstrukcija pojavljuje i particip u nominativu, što je potvrđeno i u korpusu.

8. GERUND I GERUNDIV

Gerund i gerundiv dva su oblika u latinskoj gramatici koji nemaju formalni korespondent u hrvatskome crkvenoslavenskom. Gerundiv je glagolski pridjev koji ima sve oblike singulara i plurala, a gerund je glagolska imenica koja se razvila iz zavisnih padeža gerundiva u singularu srednjega roda te ima samo genitiv, dativ, akuzativ i ablativ u singularu. O tome jesu li gerund i gerundiv aktivni ili pasivni postoji niz rasprava, međutim, tradicionalno se gerundiv u gramatikama opisuje kao oblik koji ima pasivno značenje i izriče radnju koju treba vršiti¹⁷⁰, dok se gerund smatra glagolskom imenicom aktivnoga značenja. Gerundivi se uglavnom tvore od dvovalentnih i trovalentnih glagola, dok se gerund može tvoriti i od aivalentnih i jednovalentnih glagola. Za gerundiv se smatra da ima deontičko značenje, tj. da nalaže izvršenje onoga što se izriče glagolom. Na suvremeni se hrvatski gerund može prevesti na više načina. Neki su od najčešćih načina¹⁷¹: prevođenje glagolskom imenicom ili imenicom značenja bliskoga glagolu od kojega je gerund tvoren uz namjerne prijedloge *na* ili *za* ili besprijedložno, zavisnom namjernom rečenicom s veznicima *da* ili *kako* s kondicionalom ili infinitivom. Ako gerund ima uza se objekt u akuzativu, objekt prelazi u padež gerunda, a gerund se zamjenjuje gerundivom koji se slaže s imenicom u padežu, međutim, zadržava gerundno značenje.

Budući da gerund značenjski odgovara glagolskoj imenici, gerund i gerundiv koji zamjenjuje gerund često se prevode glagolskim imenicama na *-nie*.

U korpusu se gerund najčešće pojavljuje uz prijedlog *ad* u akuzativu. Uporaba gerunda uz prijedlog *ad* jedan je od načina izricanja namjere u latinskome. Takav se akuzativ gerunda s prijedlogom *ad* na suvremeni hrvatski najčešće prevodi prijedložnim izrazom s prijedlogom *za* ili namjernom rečenicom s *da* jer su to tipični načini izricanja namjere u hrvatskome. U analiziranome se korpusu prijedložni izraz s prijedlogom *ad* i gerundom najčešće prevodi prijedložnim izrazom s prijedlogom *na* ili *k*:¹⁷² Prijedlog *na* u hrvatskome crkvenoslavenskom i u suvremenome hrvatskom također može imati namjerno značenje, a uporaba prijedloga *k* u tome značenju izravan je utjecaj latinskoga. Prijedložni izrazi s prijedlozima *na* i *za* imaju i u hrvatskome crkvenoslavenskom, kao i u suvremenome hrvatskom, namjerno značenje, npr.

¹⁷⁰ Gortan, Gorski i Pauš 2005: 250 – 252.

¹⁷¹ V. Konzal 2005.

¹⁷² Prijedložni izraz s prijedlozima *na* i *k* jedni su od načina prevođenja i namjernih rečenica v. poglavlje o namjernim rečenicama. O prevođenju prijedloga v. poglavlje o prijedložnim izrazima.

rečenica *Došao je na berbu.* značenjski se djelomično podudara s rečenicom *Došao je da bere.*, a rečenica *Kupio je igru za zabavu.* podudara se značenjski s rečenicom *Kupio je igru da se zabavi.* Međutim, uporaba prijedloga *k* u namjernome značenju rezultat je činjenice da je u prostornome značenju prijedlog *k* prototipni ekvivalent latinskomu prijedlogu *ad*.¹⁷³ Prijedlog *k* pod utjecajem se latinskoga kao ekvivalent za prijedlog *ad* upotrebljava i u drugim neprostornim značenjima.

U primjerima (1) prijedložni je izraz s prijedlogom *ad* s gerundom ili gerundivom koji zamjenjuje gerund preveden prijedložnim izrazom s *k* i glagolskom imenicom.¹⁷⁴

(1) Prevođenje gerunda s prijedlogom *ad* prijedložnim izrazom s prijedlogom *k* i glagolskom imenicom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>ad custodiendos nos</i> – Vita Adae et Evae	a. <i>ka obarovan'û</i> – ČŽg 37v
b. <i>Reliquit autem et praepositos ad affligendam gentem</i> – 2Mach 5,22	b. <i>ostavi že nastavniki ka umučeniû lûda</i> – BrVO 430cd
c. <i>existimans se prae superbia terram ad navigandum, pelagus vero ad iter agendum deducturum propter mentis elationem.</i> – 2Mach 5,21	c. <i>mne sebe ot gr'dine v z(e)mlû vistinû ka korableniû · pučinu že k puta dêêniû privesti imuća · skvoze misli vznesenie</i> – BrVO 430c
d. <i>considerans Onias periculum contentionis, et Apollonium insanire, utpote ducem Coelesyriae et Phoenicis, ad augendam malitiam Simonis, ad regem se contulit</i> – 2Mach 4,4	d. <i>smotriv' oniê pagubu neroeniê · i apoloniê ne zdraviti se · lêki vladiku takovago surie i fenike · k nadodan'e zlobi k c(êsa)ru sebe s̃stavi</i> – BrVO 427a
e. <i>Dimittite, et dimittetur vobis, ad agnoscendum pertinet</i> – Hom. s. Augustini ep.	e. <i>dadite i dast' se vam' · k' pristoêniû bl(a)godêti pristoit' eže</i> – BrVO 347b – 347c
f. <i>et dedit nobis omnem arborem fructiferam ad edendum</i> – Vita Adae et Evae	f. <i>i da nam' vsakoe drevo ploovitoe k êdeniû</i> – ČŽg 37 – 37v
g. <i>Excita, Domine, nostra ad praeparandas Unigeniti tui vias</i> – Rub.	g. <i>vzbudi prosim' g(ospod)i sr(̃d)ca n(a)ša · k̃b ugotovaniû edinočedago s(i)na tvoego puti</i> – MVat ₄ 2a

¹⁷³ V. poglavlje o prevođenju prijedložnih izraza.

¹⁷⁴ V. poglavlje o prevođenju prijedložnih izraza.

Gerund s prijedlogom *ad* prevodi se glagolskom imenicom s prijedlogom *k* i uz glagol *pertineo*. Glagol *pertineo* u latinskome zahtijeva prijedlog *ad*, a uz taj se glagol prijedlog *ad* redovito prevodi prijedlogom *k*.¹⁷⁵

(2) Prevođenje gerunda s prijedlogom *ad* prijedložnim izrazom s prijedlogom *k* uz glagol *pertineo*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Dimittite, et dimittetur vobis, ad agnoscendum pertinet</i> – Hom. s. Augustini ep.	<i>dadite i dast' se vam' · k' pristoêniû bl(a)godêti pristoit' eže</i> – BrVO 347bc

Prijedložni izrazi s *ad* i gerundom prevode se i prijedložnim izrazom s prijedlogom *k* s imenicama koje nisu glagolske. U tim je primjerima također riječ o latinskome utjecaju jer se prijedlog *k* pojavljuje kao prijevodni ekvivalent prijedloga *ad* iako izvorno nema namjerno značenje. U primjeru (3c) glagol se ne prevodi, nego se samo pojavljuje prijedložni izraz s prijedlogom *k* i zamjenicom, a glagolsko je značenje vidljivo iz konteksta.

(3) Prevođenje gerunda s prijedlogom *ad* prijedložnim izrazom s prijedlogom *k*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>D(omi)ne, ad adjuvandum me festina</i> – Pars hyem. 35	a. <i>g(ospod)i k pomoći mnê pospêši se</i> BrVO 13cd
b. <i>Propter hoc non tolletur de semine tuo usque in seulum ad ministrandum mihi</i> – Vita Adae et Evae	b. <i>i zato ne vazmet' se od' semene tvoego adam že doveka k službi mne</i> – CŽg 35v
c. <i>Quumque pro solito ad eos visendos ingressus esset, reperit eos magno dolore affectos</i> – Lectio de Josepho	c. <i>po običaû že ûtro ed'no osip' vlize k nima i budući nima v pečali</i> – COxf 19d

Gerund i gerundiv koji zamjenjuje gerund s prijedlogom *ad* prevode se i prijedložnim izrazom s prijedlogom *na* i glagolskom imenicom.

¹⁷⁵ V. poglavlje o prevođenju prijedložnih izraza.

(4) Prevođenje gerunda i gerundiva s prijedlogom *ad* prijedložnim izrazom s prijedlogom *na* i glagolskom imenicom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>ad devorandum</i> dari – De s. Maria Magdalena	a. <i>predati ū na r(a)shićenie</i> – ČŽg 110r <i>na rashićenie dati</i> – CIvan 116v
b. <i>nec erat qui nolentes cogeret ad bibendum</i> – Est 1,8	b. <i>ne b(ê)še iže usilov(a)l' bi nъ pitie</i> – BrN ₂ 235a
c. <i>Ad erudiendam ergo Dominus plebem suam, quasi ad excolendam vineam suam</i> – Hom. s. Gregorii papae	c. <i>na učenje</i> že lûdi svoih' · lêki na težanie vinograda svoego – BrVO 129b
d. <i>Ad erudiendam plebem fidelium, praedicatores congregare non desistit</i> – Hom. s. Gregorii papae	d. <i>na učenje</i> vêrnih' pr(o)roki sьbirati ne prêstaet' g(ospod)ъ – BrVO 129b
e. <i>veni ad liberandum nos</i> – Ant.	e. <i>poidi g(ospod)i na izbavlenie namъ</i> – FgαNov 1b
f. <i>ad adiuvandam me festina</i> – Reg. s. Benedicti	f. <i>na sp(a)s(e)nie m(ъ)nê prospêši se</i> – RegBen 24a
g. <i>ductus sum ad immolandum</i> – Ant.	g. <i>na požrtie</i> – BrVO 234c
h. <i>veni ad redimendum nos</i> – Ant.	h. <i>poidi na izbavlenie namъ</i> – FgαNov 1a
i. <i>postquam Apostoli ad evangeligandum regnum Dei sunt destinati</i> – Hom. s. Ambrosii ep.	i. <i>potom' egda ap(osto)li na bl(a)govêstovanie c(êsa)rstviê b(o)žie poslani biše</i> – BrVO 332d
j. <i>Intuemini, quantus sit iste, qui ingreditus ad salvandas gentes</i> – Ant.	j. <i>smotrête kolik' bil' bi sь iže vhodit' na sp(a)s(e)nie narodъ</i> – BrVO 35a

Prijedlog se *na* pojavljuje kao ekvivalent prijedloga *ad* uz gerundiv i uz oblike koji su glagolske imenice. U primjeru (5a) gerund je umjesto glagolskom imenicom *govorenje* preveden značenjski srodnom riječju *riči*. U primjeru (5b) gerundiv je preveden pasivnim participom prezenta. U primjeru (5c) također je upotrijebljena imenica značenja bliskoga glagolu od kojega je gerundiv.

- (5) Prevođenje gerunda i gerundiva koji zamjenjuje gerund s prijedlogom *ad* prijedložnim izrazom s prijedlogom *na*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Si linguam ad loquendum prohibeat monachus et taciturnitatem habens usque ad interrogationem non loquatur, monstrante scriptura – Reg. s. Benedicti</i>	a. <i>ki e(st) koludarъ ne pusti êzika na riči · i ml'čanъ veliko drži · doklê ga ne uprose ne od'govarai kazaniemъ s(veta)go pisma – RegBen 16b – 17a</i>
b. <i>ad cognoscendum dominum non per vocem, se per signa perducuntur – Hom. s. Gregorii papae</i>	b. <i>na poz'naemi g(ospod)ъ · ne pro glasi · nъ pro znamenîe dovodet se – BrVO 70b – 70c</i>
c. <i>Dedit contra me voces adversarius, dicens: congregamini, et properate ad devorandum illum: posuerunt me in deserto solitudinis – Ant.</i>	c. <i>dastъ protivu mnê gl(a)sъ protivnikъ reki · sberête se i poidête na požrite · položiše me v zapustênie v pustini – BrVO240c</i>

Prijedložni izraz s prijedlogom *ad* s gerundom i gerundivom koji zamjenjuje gerund prevodi se i prijedložnim izrazom s prijedlogom *v* s glagolskom imenicom. Prijedlog se *v* i u drugim prijedložnim izrazima katkad pojavljuje kao ekvivalent prijedloga *ad*.

- (6) Prevođenje gerunda i gerundiva koji zamjenjuje gerund s prijedlogom *ad* prijedložnim izrazom s prijedlogom *v* i glagolskom imenicom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Lectio VIII. Ecce enim binos ad praedicandum discipulos Dominus mittit, quatenus hic nobis tacitus imminat, quia qui caritatem erga alterum non habet, praedicationis officium suscipere nullatenus debet. – Homilia s. Gregorii papae</i>	a. <i>čte(nie) · po dvêma g(ospod)ъ uč(e)n'ki posilaetъ v prop(o)v(ê)danie da sie taknenie v n(a)sъ vliet se zane lûb(a)vъ ače kto vъ inogo ne imatъ prop(o)v(ê)d(a)niê čina nik(a)kože priêi imatъ – BrN₂ 330b</i>
b. <i>Tu ad liberandum suscepturus hominem non horruisti Virginis uterum – Hymn.</i>	b. <i>ti v' izbavlénie priemlûc' č(lovê)ka · ne pomrzil' esi d(ê)vi utrobi – CPar 135r</i>

I uz prijedlog *v* kao ekvivalent gerundu mogu se pojaviti i imenice koje nisu glagolske, ali su značenjski bliske glagolu. U primjeru (7b) i bez prijedloga pojavljuje se imenica koja nije glagolska.

(7) Prevođenje akuzativa gerunda bez prijedloga

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>in ignem te iactabimus comburendum</i> – De s. Patricio	a. <i>te vržemo va ov' ogañ</i> – COxf 47b
b. <i>imbuendum tradunt</i> – S. Antonii de Padua	b. <i>nauku predasta</i> – BrN ₂ 428c

U primjerima (1) – (6) gerund se, dakle, prevodi oblikom koji mu je najbliži u hrvatskome crkvenoslavenskom. Prijedlog uz gerund također se prevodi prijedlozima koji se tipično pojavljuju kao prijevodni ekvivalenti prijedloga *ad*. Pri tome je uporaba prijedloga *na* najbliža značenju koji prijedložni izraz s *ad* i gerundom ima u latinskom, dok je uporaba prijedloga *k* utjecaj latinskoga jer se prijedlog *k* pojavljuje kao prototipni ekvivalent prijedloga *ad* u prostornome značenju, a zbog te se prototipne veze njegova uporaba širi i na primjere u kojima se s *ad* i gerundom izražava namjera te na druga značenja.¹⁷⁶

Osim prijedložnim izrazom gerund s prijedlogom *ad* prevodi se i infinitivom. Infinitiv uz glagole kretanja i u suvremenome hrvatskom može imati namjerno značenje, npr. u rečenici *Došao sam te vidjeti*. Zanimljiv je primjer (8c) u kojemu je gerundiv s prijedlogom *ad* nakon akuzativa s infinitivom koji je doslovno preveden, pa u prijevodu stoje dva infinitiva jedan kraj drugoga.

(8) Prevođenje gerunda s prijedlogom *ad* infinitivom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Media nocte surgebam ad confitendum tibi</i> – Reg. s. Benedicti	a. <i>polu noći vstaêhь · isp(o)v(ê)dati se tebi</i> – RegBen 21v
b. <i>venientes ad malefaciendum percutit</i> – 2Mach 3,39	b. <i>i prihodeêee zlo tvoriti</i> – BrVO 426d
c. <i>promisit Ptolemaeo multas pecunias dare ad suadendum regi.</i> – 2Mach 4,45	c. <i>obeêa ptolomeû mnogie pênezi dati poustiti c(êsa)ru</i> – BrVO 429b

¹⁷⁶ V. prevođenje prijedložnih izraza s prijedlogom *ad*.

d. <i>misit ad requirendum ignem</i> – 2Mach 1,20	d. <i>i posla iskati</i> ogná – BrVO 422c
e. <i>alioquin nisi contigisset eos multis peccatis esse involutos, sicut Heliodorus, qui missus est a Seleuco rege ad expoliandum aerarium, etiam hic statim adveniens flagellatus, et repulsus utique fuisset ab audacia.</i> – 2Mach 5,18	e. <i>aće bo inako ne priklûčilo se bi iḥ · mnogimi gṛesi biti ob'viti ḥ · êkože eliodoṛ iže poslaṇ bis(ṭ) ot seleoka c(êsa)ra opḷêniti mēden'nik' i si abie prišaḍ tepeṇ vistinu i otgnaṇ bil' bi ot dr'znoveniê</i> – BrVO 430bc
f. <i>Sed trans mitte... ad aperiendos et ad respondendum</i> – Lectio s. Margaritae	f. <i>da poš'li ... i otvoriti ... otgovarati</i> – COxf 25a
g. <i>Et congregavit Apollonius gentes et a Samaria virtutem multam et magnam ad bellandum contra Israhel</i> – 1Mach 3,10	g. <i>i ṣbra apolonii eziki · i ot samarie silu mnogu i veliku · brati se protiv iz(drai)lû</i> – BrVO 414c
h. <i>et mandavit ei de omnibus quae volebat, et de inhabitantibus Judaeam, et Jerusalem et ut mitteret ad eos exercitum ad conterendam et extirpandam virtutem Israel, et reliquias Jerusalem, et auferendam memoriam eorum de loco: et ut constitueret habitatores filios alienigenas in omnibus finibus eorum, et sorte distribueret terram eorum.</i> – 1Mach 3,35 – 36	h. <i>i povelê emu ot vsê ḥ êže hotêše i ot obitajučih' va iûdêi i v' er(u)s(o)l(i)mê · i da poslal bi k niṃ voisku · stṛti i istr'gnuti silu iz(drai)levu · i iz'bit'ki er(u)s(o)l(i)mske · i otêti pa<me>ṭ iḥ ot mēsta · i da postavil bi obitatele s(i)ni tuždago roda ṿ vsê ḥ stranaḥ iḥ · i žrêboṃ razdêlil bi z(e)mlû iḥ</i> – BrVO 415c
i. <i>Et collocavit illic exercitum, ut servarent eum, et munivit eum ad custodiendum Bethsuram, ut haberet populus munitionem contra faciem Idumaeae.</i> – 1Mach 4,61	i. <i>i postavi on'dê voev'stvie da hranili bi i · i utvr'di i hraniti · bet'suru da imêl bi pl'ḳ utvr'enie protivu licu idumêe</i> – BrVO 418cd
j. <i>Nam de nocturnis vigiliis idem ipse propheta ait: media nocte surgebam ad confitendum tibi</i> – Reg. S. Benedicti	j. <i>a ot ûtrie polunočne · tae pravi pr(o)r(o)ḳ g(ospod)u · polu noči vstaê ḥ isp(o)v(ê)dati se tebi g(ospod)u</i> – RegBen 21v – 22r
k. <i>cuius rei gratia me ad videndum ipsos pater miserat</i> – Lectio de Iosepho	k. <i>toga cič' posla me viditi</i> esu li živi – COxf 18b
l. <i>Recedunt a carcere media nocte parati ad omnia pro Christi nomine sustinenda</i> – In s. Katherine virg. m.	l. <i>i otstupiše ot tam'nice v' polu noči s' pročimi iže gotovi b(ê)še vsa tr'pêti h(ṛst)a r(a)di</i> – BrLab ₁ 162b

Genitiv se gerunda također prevodi infinitivom. U hrvatskome crkvenoslavenskome uz neke imenice može stajati infinitiv¹⁷⁷, ali ne može stajati u svim kombinacijama. U primjeru (9a) infinitiv stoji uz imenicu *vlast* uz koju se može pojaviti¹⁷⁸, dok je u primjeru (9b) infinitiv uz imenicu *dan*, uz koju infinitiv obično ne stoji, nego je riječ o utjecaju latinske konstrukcije.

(9) Prevođenje genitiva gerunda infinitivom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>nec habebat potestatem ad regem ultra redeundi, nisi voluisset rex, et eam venire jussisset ex nomine</i> – Est 2,14	a. <i>ni imêše vlastь k c(êsa)ru k tomu vzvratiti se aće ne hotêl' bi c(êsa)rъ i nu priêti p(o)v(ê)lêl' bi iz' imene</i> – BrN ₂ 236a
b. <i>Et adpropinquaverunt dies Mathathiae moriendi</i> – 1Mach 2,49	b. <i>i približiše se d(ъ)ni matatii umrêti</i> – BrVO 412b
c. <i>Qui habet aures audiendi audiat</i> – Reg. s. Benedicti	c. <i>ki imatъ uši slišat, da slišit'</i> – RegBen 1v

U primjeru (10) gerund nije doslovno preveden.

(10) Prevođenje genitiva gerunda

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Et cum esset ipsa occupata in cura ministrandi, soror eius Maria sedebat ad pedes Domini, et audiebat verbum ejus</i> – Hom. s. Augustini ep.	<i>i egda biše siê održana pečaliû v službê sestra ee imenemъ m(a)riê sêdêše pri nogu g(ospod)niû i poslušaše s(lovê)sъ ego</i> – BrN ₂ 468d

Namjerno se značenje u latinskome može također izraziti namjernim poslijelozima *causa* i *gratia*.¹⁷⁹ Poslijelozi *causa* i *gratia* uz gerundiv prevode se poslijelogom *radi*, koji u hrvatskome crkvenoslavenskom ima uzročno i namjerno značenje. Gerundiv se uz te poslijeloge prevodi glagolskom imenicom. U primjeru (11c) *causa* se pojavljuje kao prijedlog ispred gerunda. U *Žgombićevu zborniku* taj je primjer preveden infinitivom uz dativ apsolutni

¹⁷⁷ Usp. hrvatski *Imao je mogućnost ubiti je*.

¹⁷⁸ Usp. hrvatski *Imao je vlast učiniti što ga volja*.

¹⁷⁹ O prevođenju tih poslijeloga v. poglavlje o njihovu prevođenju u poglavlju o prevođenju prijedložnih izraza.

s glagolom kretanja, a u *Ivančičevu* prijedložnim izrazom s prijedlogom *za* kojim se u hrvatskome crkvenoslavenskom može izraziti namjera.

(11) Prevođenje gerunda uz poslijeloge *causa* i *gratia*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>breviandi causa</i> – 2Mach 2,27	a. <i>okraćeniê radi</i> – BrVO 424b
b. <i>quasi refrigerandi gratia</i> – 2Mach 4,46	b. <i>lêki ohlaeniê radi</i> – BrVO 429b
c. <i>causa visitandi corpus</i> – De s. Maria Magdalena	c. <i>greduču emu ppohoditi</i> – CŽg 115v <i>za pohaēnie</i> – CIvan 122v

Ablativ gerunda modalnoga značenja na suvremeni se hrvatski najčešće prevodi glagolskim prilogom sadašnjim. Vrana (1990: 140) kaže da se u *Blagdanaru* gerund najčešće pojavljuje u ablativu i da se takav ablativ u pravilu prevodi participom, što je podudarno s načinima prevođenja ablativa gerunda u suvremenome hrvatskom. Međutim, u analiziranome se korpusu ablativ gerunda prevodi na više načina. U primjeru (12a) ablativ gerunda preveden je participom koji je ekvivalent današnjemu glagolskom prilogu sadašnjem. U primjeru (12b) prevodi se participom prezenta. U primjeru (12c) prevodi se instrumentalom koji je u prijevodima najčešći ekvivalent ablativu, ali se ne prevodi participski, nego imenskom skupinom. U primjeru (12d) dva se koordinirana gerunda različito prevode, instrumentalom i participski. U primjerima (12e) i (12f) prevodi se participom prezenta. U primjeru (12g) prevodi se imenskom skupinom. U primjeru (12h) ablativ gerunda prevodi se prijedložnim izrazom s prijedlogom *v*. U primjeru (12i) gerund je preveden pasivnim participom prezenta. U primjeru (12j) prvi je gerund preveden imenicom u genitivu, a drugi finitnim glagolom kojim se izriče isto značenje, ali se mijenja rečenična struktura jer u latinskom gerund izriče da je netko bdio, a u prijevodu se finitnim glagolom izriče da nije spavao.

(12) Prevođenje ablativa gerunda

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>legendo</i> – Lectio s. Margaritae	a. <i>čtući</i> – COxf 27b
b. <i>Quod maledicendo ficum infructuosam per figuram fecit Dominus, hoc idem mox apertius ostendit, ejiciendo improbos e templo.</i> – Hom. s. Augustini ep.	b. <i>ûže bo proklinae smokov'nicu neplodovitu · vь obrazъ stvori g(ospod)ь · sie takožde otvr'stêe n(i)ne êvi · izbgone iz' cr(ê)kve</i> – BrVO 161b

c. <i>Praedicat quod vivendo non implet</i> – Hom. s. Gregorii papae	c. <i>učítъ · egože sъmъ dѣlomъ ne isplnaetъ</i> – BrN ₂ 348a
d. <i>et de apostolo Petro qui ambulans timendo titulavit et difidendo mersus</i> – Sermo s. Augustini ep.	d. <i>i o ap(osto)la p(e)tra iže hodi po moru brězniû usumni se i ne upvae pogrezaše</i> – BrVat ₆ 135bc
e. <i>et multus confundebat infideles convertendo ad fidem Christi</i> – In s. Cyrilli et Methodii	e. <i>i mnogie prepiraše nev(ě)rníe obračae na v(ě)ru h(r̃sto)vu</i> – BrVat ₆ 203d – 204a
f. <i>zelando zelum Dei</i> – 1Mach 2,54	f. <i>žalue žalostъ b(o)žíû</i> – BrVO 412c
g. <i>cum jurejurando</i> – 2Mach 4,34	g. <i>s prav'û klet'ě</i> – BrVO 428d
h. <i>pariendo</i> – De s. Maria Magdalena	h. <i>v poroen'i</i> – ČŽg 110v <i>v' porožen'i</i> – CIvan 117r
i. <i>vincendo se</i> – S. Antonii de Padua	i. <i>pobeždaemъ</i> – BrN ₂ 427c
j. <i>Dormitando paululum vigilando fessu:</i> – Visio Philiberti	j. <i>d'rimaniě pomalu a ne spah'</i> – COxf 8a

Gerundiv umjesto gerunda javlja se i u prijedložnim izrazima s drugim prijedlozima osim prijedloga *ad*. I u tim se prijedložnim izrazima gerundiv najčešće prevodi glagolskom imenicom, a prijedlog se najčešće prevodi prototipnim ekvivalentom.

- (13) Prevođenje prijedložnih izraza s raznim prijedlozima i gerundivom koji zamjenjuje gerund

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>pro habenda prole</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>za prošenie devi</i> – ČŽg 108r <i>z' prošen' diti.</i> – CIvan 114v
b. <i>De significanda hora operis dei</i> – Reg. s. Benedicti	b. <i>ot' zvonēn'ě na službu b(o)žíû</i> – RegBen 30v
c. <i>In temporibus Constantini, qui primus inter augustos pro construendis ecclesiis licentiam relaxavit, usque ad tempora iunioris papae Liberii</i> – In festo s. Mariae ad nives	c. <i>ot' vrěmenъ kon'stantinovih' ki pr'vi meû avgusti na uzidan'e cr(ě)k(b)vb prostinû poda · dari do vrěmenъ mlad'sega pape liberiě</i> – CPar 168r

U primjeru (14a) prijedložni se izraz s gerundivom koji zamjenjuje gerund i prijedlogom *de* ne prevodi doslovno. Budući da je riječ o naslovu u kojemu prijedlog *de* uvodi temu, umjesto prijedložnoga izraza stoji upitna rečenica česta u naslovima.¹⁸⁰ U tome se primjeru gerundiv prevodi infinitivom uz glagol *biti*, kako se katkad prevodi perifrazična konjugacija pasivna, tj. koji ima deontičko značenje koje je izvorno prisutno u gerundivu. U primjeru (14b) prijedložni izraz s prijedlogom *ad* i gerundivom prevodi se prijedložnim izrazom s prijedlogom *v* i infinitivom. U primjeru (14c) struktura se ne prenosi vjerno. Prijedlog se ne prevodi, a gerundiv se prevodi kombinacijom glagola *želēti* i infinitiva.

(14) Prevođenje gerundiva koji zamjenjuju gerund uz prijedlog

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>De adhibendis ad consilium fratribus</i> – Reg. s. Benedicti	a. kako <i>e</i> na svitb brat'û <i>zvati</i> – RegBen 8a
b. <i>et ad sacrificium celebrandum subditerum tibi corpora mentesque sanctificet</i> – Or.	b. i v' s(ve)tbu čbstnu <i>podložiti</i> (sic!) <i>tebê tēlesa naša i misli pos(ve)tit'</i> – MVat ₄ 45b
c. <i>quod ad enervandos viriles animos non mediocriter potest</i> – S. Antonii de Padua	c. eže <i>želēše</i> mužkih l(ē)t ne mogalb b(ē)še <i>sredovitb</i> <i>ostaviti</i> – BrN ₂ 428d

U besprijedložnim se izrazima u kojima je gerundiv zamijenio gerund kao prijevodni ekvivalenti gerundiva pojavljuju infinitiv (16a) i imenica (16b)

(15) Prevođenje gerundiva koji zamjenjuju gerund bez prijedloga

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Sed semper cogitet, quia animas suscepit regendas de quibus rationem redditurus est</i> – Reg. s. Benedicti	a. <i>opatu</i> vs(e)gda misiti e darē esi d(u)še priēlb <i>narejevati</i> · ot kih mu e b(og)u račun' v'zdati – RegBen 7v
b. <i>De disciplina suscipendorum fratrum</i> – Reg. s. Benedicti	b. ot nauka <i>priēt'ē</i> br(a)ta – RegBen 37v – 38a

Atributni gerundiv uz imenicu prevodi se pridjevski (17a). U primjeru (17b) gerundiv se prevodi genitivom imenice, čime se mijenja značenje iz mnoštva onih koje treba spasiti u

¹⁸⁰ Usp. naslove *O preživljavanju u divljini* i *Kako preživjeti u divljini*.

apstraktnu imenicu *spasenje*. I primjer (17c) nije doslovno preveden i gubi mu se smisao. U primjeru (17d) gerundiv se u prijevodu izostavlja, što ne iznenađuje jer je riječ o latinskome obliku koji u hrvatskome crkvenoslavenskom nema formalni korespondent. U primjeru (17e) gerundiv se prevodi instrumentalom imenice. U primjeru (17f) gerundiv je preveden pasivnim participom prezenta, što svjedoči o tome da ga prevoditelj doživljava pasivnim oblikom bliskim participu.

(16) Prevođenje gerundiva

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>femina quedam specie et habitu veneranda</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>êvi se noi žena edna prekrasna zelo</i> – CŽg 115r <i>v' obrazi odêniemъ prekras'na</i> . – CIvan 121v
b. <i>Etiam sitiebat cum Christo crucifixo multitudine salvandorum</i> – In s. Francisci	b. <i>oče žedaše o h(r̃st)om' prigvoždenimъ množišemъ sp(a)s(e)niê</i> – BrVat ₆ 191a
c. <i>Et post haec habitabit deus cum hominibus in terris videndus</i> – Vita Adae et Evae	c. <i>i po sem' abitati vačnet' b(og)ъ s č(lovê)ki na zem'li vidimo</i> – CŽg 36v
d. <i>ubi te inducam & tegam pudendam</i> – Protoevangelium Jacobi	d. <i>kadê te imamъ vesti · i skriti te</i> – BrLab ₂ 28d
e. <i>aedificavit rex Antiochus abominandum idolum desolationis super altare Dei</i> – 1Mach 1,57	e. <i>sazda c(êsa)rъ an'tiohъ mr'zostmi idolъ · zapustêniê na oltari b(o)ži</i> – BrVO 409c
f. <i>Cum ad omnium sanctorum reverentiam christianorum cunctorum debeat devotio excitari ad beatae mariae semper virginis laudem, et praeconia extollenda</i> – In festo s. Mariae ad nives	f. <i>g'da k' vsêh' s(ve)tih' časti hr(st)ênov' vsih' imat se bogolûbie vz'buditi k' b(la)ž(e)nie m(a)rie vsъgda d(ê)vi hv(a)li i propovêdaniû v'znašaemu</i> – CPar 167r

8.1. Zaključak

Gerund i gerundiv dva su oblika koja nemaju formalni korespondent u hrvatskome crkvenoslavenskom. Zbog toga se prevode na različite načine. Najčešći je način prevođenja gerunda i gerundiva koji zamjenjuje gerund prevođenje glagolskom imenicom. Uz gerund se u namjernome značenju ili značenju svrhe često pojavljuje prijedlog *ad*, koji se i u drugim kontekstima uglavnom prevodi prijedlogom *k*. Uporaba prijedloga *k* kao ekvivalenta prijedloga *ad* počinje zbog njihova prostornoga značenja. Međutim, pod utjecajem latinskoga prijedlogu *k* proširuje se značenje te se on pojavljuje i u neprostornim značenjima ekvivalentnima značenjima prijedloga *ad*. Jedno je od takvih značenja i značenje namjere ili svrhe uz gerund. Prijedlog se *ad* uz gerund, međutim, prevodi i drugim prostornim prijedlozima koji su u nekim kontekstima ekvivalenti prostornome *ad*, kao što su *na* i *v*. Prijedlog *na* i u hrvatskome crkvenoslavenskom i u suvremenome hrvatskom može imati namjerno značenje te je jedan od najčešćih ekvivalenata latinskome *ad* u suvremenome hrvatskom. Kao prijevod se gerunda pojavljuju i infinitivi koji imaju namjerno značenje. Uz prijedloge *causa* i *gratia* gerund se prevodi imenicom uz namjerni poslijelog *radi*. Rjeđe se pri prevođenju gerunda i gerundiva pojavljuju participi, uglavnom pasivni i to često u instrumentalu. U nekim je primjerima vidljivo da prevoditelj ne razumije izvorno značenje gerunda te da u prijevodu rečenica nije razumljiva zbog pokušaja prenošenja izvorne strukture. Prijevodne su mogućnosti pri prevođenju gerunda i gerundiva prikazane u tablici.

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
gerund i gerundiv koji zamjenjuje gerund s prijedlogom <i>ad</i>	<ul style="list-style-type: none"> • prijedlog <i>k</i> i glagolska imenica • infinitiv • prijedlog <i>k</i> i imenica koja nije glagolska • prijedlog <i>na</i> i glagolska imenica • prijedlog <i>na</i> i imenica koja nije glagolska • prijedlog <i>v</i> i glagolska imenica
akuzativ gerunda bez prijedloga	<ul style="list-style-type: none"> • prijedlog <i>v</i> i imenica • akuzativ imenice
genitiv gerunda bez prijedloga	<ul style="list-style-type: none"> • infinitiv

gerund i gerundiv koji zamjenjuje gerund uz poslijeloge <i>causa</i> i <i>gratia</i>	<ul style="list-style-type: none"> • poslijelog <i>radi</i> i glagolska imenica
ablativ gerunda	<ul style="list-style-type: none"> • aktivni particip prezenta • instrumental imenice • pasivni particip prezenta • finitno • prijedložni izraz
gerundiv uz prijedlog <i>pro</i>	<ul style="list-style-type: none"> • prijedlog <i>za</i> ili <i>na</i> i glagolska imenica
gerundiv uz prijedlog <i>de</i>	<ul style="list-style-type: none"> • prijedlog <i>ot</i> i glagolska imenica
gerundiv bez prijedloga	<ul style="list-style-type: none"> • pridjev • glagolska imenica • infinitiv • pasivni particip u instrumentalu • imenica u instrumentalu

9. PERIFRASTIČNA KONJUGACIJA PASIVNA

Perifraستيčna je konjugacija pasivna u latinskome konstrukcija kojom se izriče da netko nešto mora napraviti, tj. riječ je o debitivnome značenju. Osoba koja treba nešto napraviti stoji u dativu (*dativus auctoris*), predmet na kojemu se vrši radnja stoji u nominativu i subjektom je latinske rečenice, a s njime se slaže i gerundiv te glagol *biti*.¹⁸¹ Na suvremeni se hrvatski perifraستيčna konjugacija pasivna uglavnom prevodi tako da se dativ lica koje treba nešto napraviti prevodi nominativom, latinski se nominativ prevodi akuzativom kao tipičnim padežom izricanja predmeta, gerundiv se prevodi infinitivom, a glagol *biti* s pomoću glagola *morati* i *trebati* te u starijim tekstovima s pomoću konstrukcije *valja da...* Dakle, prototipan bi prijevod latinske rečenice *Mihi liber legendus est*. bio *Moram čitati knjigu*.

U hrvatskome crkvenoslavenskom ne postoji jedan ujednačeni način prevođenja perifraستيčne konjugacije pasivne, nego je autori prevode na različite načine. Jedan je od načina prevođenja prevođenje gerundiva infinitivom, a oblika glagola *esse* doslovno glagolom *biti*. Tako prevoditelji pokušavaju biti što bliži latinskomu izvorniku jer gerundiv prevode oblikom koji doživljavaju kao njemu najbliži. Riječ je o konstrukciji koja nije kalk s latinskoga, nego postoji u sustavu hrvatskoga crkvenoslavenskog, ali prevoditelji je doživljavaju kao prijevodnu mogućnost blisku latinskoj stukturi te je ona potaknuta latinskim izvornikom¹⁸². U primjeru (1b) u prijevodu je dodana zamjenica *namъ* u dativu. U primjeru (1d) prvi je gerundiv preveden aktivnim participom prezenta, a koordinirani je gerundiv preveden infinitivom.

(1) Prevođenje perifraستيčne konstrukcije pasivne infinitivom uz glagol *biti*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Infirmorum cura ante omnia et super omnia adhibenda est, ut sicut revera Christo ita eis serviatur</i> – Reg. s. Benedicti	a. <i>Nemoćnu bratiû više vsega obarovati e' · vistinu i kako h(r̃st)u imъ služite</i> – RegBen 24r
b. <i>Scala illa erigenda est</i> – Reg. s. Benedicti	b. <i>Onu skalu postaviti e n(a)mъ</i> – RegBen 13a
c. <i>ita sane intelligendum est</i> – Hom. s. Augustini ep.	c. <i>I tako zdravo bo razumêti est'</i> – BrVO 294d
d. <i>currendum et agendum est modo quo diu perpetuum nobis expediat</i> – Reg. s. Benedicti	d. <i>êkože e(stъ) n(a)mъ tekućim' dêlati, ako n(a)mъ v v(ê)ki v(ê)kom' budet' na sp(a)senie</i> – RegBen 3v

¹⁸¹ Gortan, Gorski i Pauš 2005: 250

¹⁸² Usp. Vela 2018: 100-104.

e. <i>Constitutenda est ergo a nobis dominici schola servitii</i> – Reg. s. Benedicti	e. I tako postaviti n(a)mъ e v g(ospod)ni skuli <i>složena</i> (sic!) – RegBen 3v
---	--

Odraz je težnje za što doslovnijim prevođenjem i prevođenje gerundiva u perifrastičnoj konjugaciji pasivnoj participom prezenta pasivnim uz glagol *biti* kao doslovni prijevod latinskoga *esse*. Dativ vršitelja radnje također je preveden doslovno dativom. Gerundiv je oblik koji nema ekvivalent u hrvatskome crkvenoslavenskom, ali se obično doživljava kao pasivni oblik, pa je blizak pasivnim participima.

(2) Prevođenje perifrastične konjugacije pasivne participom prezenta pasivnoga i oblicima glagola *biti*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Sicut enim novae domus architecto de universa structura curandum est: ei vero, qui pingere curat, quae apta sunt ad ornatum, exquirenda sunt: ita aestimandum est et in nobis.</i> – 2Mach 2,30	a. Ekože bo novago domu ar'hikrovcu ot vsego zdaniê pečalimo estъ emuže iže pismovati pečalitъ • êže prikladna sutъ • ka urešeniû iziskaema sutъ • tako mnimo estъ i v nasъ – BrVO 424c
b. <i>brevitatem vero dictionis sectari, et executiones rerum vitare, brevianti concedendum est.</i> – 2Mach 2,32	b. Okračen'e že napravljen'ê slêdovati • i issučen'ê veći minuti • k'ratečumu podaemo est' – BrVat ₅ 227c
c. <i>dicebat omni genere regi ea esse deferenda.</i> – 2Mach 3,13	c. g(lago)laše vsako imъ rodъ • c(esa)ru ta biti o(t)nosima – BrVO 425c
d. <i>eo quod occidendus esset ab eis</i> – Hom. s. Hieronymi presb.	d. togo radi êko ubiem' bêše ot nih' – BrVO 46b
e. <i>Sed miracula Domini et Salvatoris nostri sic accipienda sunt, fratres carissimi, ut et in veritate credantur facta et tamen per significatione nobis aliquid innuant</i> – Hom. s. Gregorii papae	e. Nъ čudesa g(ospod)a n(a)š(e)go sp(a)s(itel)a h(rъst)a • sice primima sut' br(a)tie milêiša • I da v rêsnotu vérovali se biše stvorena • i obak' pro znamenie nam' něčto êvlaûť – BrVO 144a
f. <i>Ita enim ei omni tempore de bonis suis in nobis parendum est</i> – Reg. s. Benedicti	f. Tako n(a)mъ podobaetъ vsaki časъ ego bl(a)gosti radi • pod'danimъ emu biti – RegBen 1r

Prevoditelji se kolebaju u tome je li najbliži ekvivalent latinskoga gerundiva pasivni particip preterita ili prezenta. Zato se perifrastična konjugacija pasivna prevodi i participom preterita uz glagol *biti*. U primjeru (3c) glagol je *biti* preveden imperativom iako je u izvornome tekstu glagol *biti* u indikativu prezenta. Imperativno je značenje blisko debitativnome značenju koje

se prototipno izriče perifrastičnom konjugacijom pasivnom, pa se prevoditelj služi imperativom kako bi prenio to značenje.

(3) Prevođenje perifrastične konjugacije pasivne pasivnim participom preterita s glagolom *biti*.

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>a deo est, inquit, hoc consilium requirendum</i> – In s. Francisci	a. <i>ot b(og)a estb si s(vê)t' iziskanb</i> – BrVat ₆ 187a
b. <i>Ita ut per omnia, sicut jam supra dictum est, et unitas in Trinitate, et Trinitas in unitate veneranda sit</i> – Symb. s. Athanasii	b. <i>Tako da vъ vsêh' kako ûre više rečeno e(stb) · i troica v' edinstvê · i edinstvo v troici č'tovano budi</i> – CPar 136v
c. <i>Quae tamen lecta frequenter ab abbate scrutinanda sunt propter opus peculiare ne inveniatur</i> – Reg. s. Benedicti	c. <i>I te postile od' opata često budite iziskane da potaene tvari v nihb ne naiet se</i> – RegBen 36v

Bliskost je debitivnoga značenja perifrastične konjugacije pasivne i imperativnoga značenja vidljiva i u prijevodima u kojima prevoditelji ne pokušavaju vjerno prenijeti strukturu latinske konstrukcije, nego je u prvome planu njezino značenje, pa se debitativnost izriče imperativom.

(4) Prevođenje perifrastične konjugacije pasivne imperativom.

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Qui codices in caput quadragesimae dandi sunt</i> – Reg. s. Benedicti	a. <i>I te knjigê na počt'e korizme vzdaite se</i> – RegBen 32r
b. <i>Seniorem tamen unum, aut duos, semper cum fratribus dimittendum propter disciplinam</i> – Reg. s. Benedicti	b. <i>Da starca ednoga ili ·b· vsagda s'brat'û ostavi skozi naukъ</i> – RegBen 37r
c. <i>Ergo praeparanda sunt corda et corpora nostra sanctae praeceptorum obedientiae militanda</i> – Reg. s. Benedicti	c. <i>nine ugotovaŕte sr(ъd)ca v(a)ša i tēlesa vaša s(veta)go poslušaniê zapovêdi · vitezovati</i> – RegBen 3r

Perifrastična konjugacija pasivna može se prevesti i infinitivom uz glagole *imêti*, *htêti*, *moći* ili *trebati*. U rečenici (5a) upotrijebljen je glagol *imêti*. Glagolom *imêti* uz infinitiv može se izraziti značenje debitativnosti i takva uporaba postoji i danas u dijalektima. U mrežnome su korpusu hrvatskoga jezika potvrđene rečenice sa strukturom *imam* + infinitiv (npr. *Što ja imam čitati svoj post? Imam napraviti referat Gradski ekosustavi. Budući da imam napraviti neku*

glupu statistiku... i sl.). U primjeru (5b) perifrastična je konjugacija prevedena niječnim oblikom glagola *morati* uz infinitiv. Takav je prijevod blizak suvremenom načinu prevođenja perifrastične konjugacije pasivne uz niječne glagole.¹⁸³ I u primjeru (5d) riječ je također o hrvatskome crkvenoslavenskom ekvivalentu tipičnoga prijevoda perifrastične konjugacije pasivne na suvremeni hrvatski jezik, također uz niječni glagol.

(5) Prevođenje perifrastične konjugacije pasivne infinitivom uz glagole *imēti*, *htēti*, *moči* i *trebati*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>A kalendis novembris usque in Pascha, iuxta considerationem rationis octava hora noctis surgendum est</i> – Reg. s. Benedicti	a. <i>Ot kalendi novembra · imaši do vazma · v' osmu godinu noći vstati</i> – RegBen 18r
b. <i>Quae non est nisi angusto initio incipienda</i> – Reg. s. Benedicti	b. <i>iže bo putъ ne moret se začeti tak'mo tēsni^m začetijem'</i> – RegBen 3v
c. <i>reponenda tumulo que minor est satis.</i> – Visio Philiberti	c. <i>A sada te ote vriči v taman' grob' i hote te s mrtvimi zaklopiti gdi te vsega črvi izidu</i> – COxf 8a
d. <i>Silentio praetereundum nequaquam puto, quae ab iisdem tribus viris, per illos dies, quibus vixerunt.</i> – Ep. Cyrilli-Augustino	d. <i>Ne trēbuet' ubo umlčati nika · kimъ poučih' se · o' onih' e trih videni v' kih' živi biše</i> – Clvan 161v

Perifrastična se konjugacija pasivna katkad prevodi i finitnim glagolskim oblicima. Takvim se prijevodom donekle mijenja značenje iz debitativnoga u indikativno, tj. ne ističe se da autor smatra da nešto treba napraviti, nego da se to zaista i događa.

(6) Prevođenje perifrastične konjugacije pasivne finitnim glagolskim oblicima

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Verum tamen hodierna festivitas praeter illam reverentiam, quam toto urbis exultatione veneranda est, ut, ubi praecipuorum apostolorum glorificatus est exitus</i> – Sermo s. Leonis papae	a. <i>Ibo v ist(i)nu d'n(ъ)si prazdn(i)kъ što e(stъ) razvê ona čъstъ · ūže vsa vselenaê z(e)mlъ uteže i navlačъ n(a)šb gradъ čъstiū veselit' se · idêže bo nъvlačnima ap(osto)loma prosl(a)v(le)nъ e(stъ) izašastiemъ</i> – BrN ₂ 439d
b. <i>Quotiens aliqua praecipua agenda sunt in monasterio, convocet abbas omnem congregationem</i> – Reg. s. Benedicti	b. <i>Vsagda kada se koli prigoda · velikъ svitъ v molstiri · sъzovi opat brat'û vsu</i> – RegBen 8r

¹⁸³ Ako je perifrastična konjugacija pasivna niječna, prevodi se glagolima: *ne mora se*, *ne smije se*, *ne može se* i infinitivom. (Gortan, Gorski i Pauš 2005: 250).

c. <i>Non mittendus canibus</i> – Seq.	c. <i>ne podast' se psom'</i> – MVat ₄ 134d
--	--

Perifrastična se konjugacija pasivna katkad prevodi i imenicama značenjski bliskima predikatu. U tim je slučajevima riječ o načinu prevođenja koji je blizak prevođenju gerunda. U primjeru (7b) perifrastična se konjugacija pasivna pojavljuje kao dio konstrukcije akuzativa s infinitivom u kojoj je izostavljen infinitiv *esse*. Vjerojatno zbog nedostatka toga infinitiva prevoditelj tu konstrukciju prevodi glagolskom imenicom, što je tipičan način prevođenja gerunda i grundiva koji zamjenjuje gerund.

(7) Prevođenje perifrastične konjugacije pasivne imenicama

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Et hoc mirandum est</i> – Lectio s. Margaritae	a. <i>o koliko čudo</i> – COxf 26d
b. <i>dixit fratribus sui corporis tabernaculum deponendum in proximo</i> – In s. Francisci	b. <i>r(e)če br(a)tii i svoego t(ê)lese k'rova nizloženiê bliz</i> – BrVat ₆ 191c

U primjeru (8a) perifrastična je konjugacija pasivna prevedena oblikom glagola *dati* i infinitivom, ali rečenica nije doslovno prevedena. U primjeru (8b) gerundiv kao dio perifrastične konjugacije pasivne preveden je aktivnim participom prezenta.

(8) Ostali načini prevođenja perifrastične konjugacije pasivne

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>ex quo colligenda sunt nobis inditia donec legentes scripturas divinas latet nos intellectus</i> – Hom. Origenis	a. <i>kim se dae n(a)mъ vidjeti da dokolê čtuće mi pisma s(ve)ta ne razumimo</i> – BrN ₂ 379a
b. <i>qui ad imaginem regis Christi per spiritus sancti virtutem de paupere matre nati, et ipsi per spiritum pauperitatis sunt in religione pauperula generandi</i> – In s. Francisci	b. <i>iže v' obrazъ c(a)ra h(rъst)a d(u)ha s(veta)go siloû o' uboge m(a)t(e)re rodiše se · i si d(u)ha siloû ub(o)ž(e)stva sutъ v rodu ubogimъ rodeče se</i> – BrVat ₆ 188b

9.1. Zaključak

Perifrastična je konjugacija pasivna latinska konstrukcija čije je prevođenje prevoditeljima izazov. S obzirom na to da se u konstrukciji pojavljuje gerundiv koji nema formalni korespondent u hrvatskome crkvenoslavenskom, prevoditelji na različite načine pokušavaju prevesti tu konstrukciju. Jedni pritom nastoje što vjernije preslikati strukturu latinskoga izvornika, dok se drugi strukturno odvajaju od izvornika nastojeći što vjernije prenijeti latinsko debitativno značenje. Neki prevoditelji posežu za konstrukcijom koja se sastoji od dativa, infinitiva i glagola *biti* (npr. *Scala illa erigenda est: Onu skalu postaviti e n(a)mь*), koja postoji u hrvatskome crkvenoslavenskom, a značenjski je i strukturno bliska latinskoj konstrukciji. Drugi, pak, pokušavaju što vjernije prevesti i gerundiv koji je dio latinske konstrukcije te umjesto konstrukcijama s infinitivom takve konstrukcije prevode konstrukcijama s pasivnim participima, pritom se kolebajući između pasivnoga participa prezenta i preterita. Tako pod latinskim utjecajem nastaju konstrukcije s pasivnim participom prezenta s glagolom *biti* (*eo quod occidendus esset ab eis: togo radi êko ubiem' bêše ot nih'*) ili pasivnim participom preterita s glagolom *biti* (*a deo est, inquit, hoc consilium requirendum: ot b(og)a estь si s(vê)t' iziskanь*). Kako bi naglasili debitativnost, neki prevoditelji oblike glagola *biti* prevode imperativom (*Quae tamen lecta frequenter ab abbate scrutinanda sunt propter opus peculiare ne inveniatur: I te postile od' opata često budite iziskane da potaene tvari v nihь ne naiet se*). U nekim se primjerima prevoditelji udaljavaju od latinske strukture pokušavajući naglasiti debitativno značenje. Takvi su primjeri prevedeni imperativom (*Qui codices in caput quadragesimae dandi sunt: I te knigê na počt'e korizme vzdajte se*). Debitativno se značenje perifraستيčne konjugacije pasivne izražava i oblicima glagola *imêti*, *htêti*, *moçi* ili *trebati*. Zbog pokušaja što vjernijega prevođenja gerundiva u prijevodima se kao prijevodni ekvivalenti konstrukciji pojavljuju i glagolske imenice ili imenice značenjski bliske glagolu od kojega je gerundiv, što je najčešći način prevođenja gerunda. Katkad se perifraستيčna konjugacija pasivna prevodi i finitivnim glagolom, čime se u prijevodu ne prenosi ni izvorna struktura ni izvorno značenje.

10. INFINITIVNE KONSTRUKCIJE

10.1. Akuzativ s infinitivom

Akuzativ s infinitivom konstrukcija je koja se u latinskome sastoji od glavnoga glagola koji pripada skupini glagola govorenja (*verba dicendi*), glagola osjećanja (*verba sentiendi*), glagola osjećaja (*verba effectuum*), glagola htijenja (*verba voluntatis*) te uz neke bezlične glagole (npr. *apparet, constat, decet, placet, oportet...*) nakon kojega dolazi imenica u akuzativu i infinitiv. Akuzativ s infinitivom u suvremenom se hrvatskome najčešće prevodi objektnom izričnom rečenicom u kojoj latinski akuzativ postaje subjekt u nominativu, a infinitiv postaje predikat u onome vremenu u kojemu je u latinskome. Takve se rečenice u hrvatskome uvode veznikom *da*. Akuzativ uz infinitiv nije isključivo posljedica kalkiranja s latinskoga jer i u slavenskim jezicima ta konstrukcija postoji uz neke glagole (npr. *Naučio me čitati.*). Međutim, velika je većina primjera u korpusu pod latinskim utjecajem jer stoji uz glagole koji u narodnome jeziku zahtijevaju zavisnu rečenicu.

Akuzativ se s infinitivom često prevodi doslovno, tj. prevoditelji oponašaju strukturu izvornika. U primjeru (1b) u latinskome je izostavljen infinitiv *esse*, ali je u hrvatskome crkvenoslavenskom prijevodu infinitiv *biti* izrečen. U primjeru (1c) prvi je infinitiv preveden finitno, dok su ostali prevedeni infinitivom. U primjeru (1d) u sklopu konstrukcije akuzativa s infinitivom nalazi se perfirastična konjugacija pasivna. Infinitiv je glagola *esse* preveden doslovno infinitivom *biti*, dok je gerundiv preveden pasivnim participom prezenta.

(1) Doslovno prevođenje akuzativa s infinitivom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>quare, cum tot divitiis abundetis, sanctos Dei fame et frigore mori permittitis</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>počto v tolicê bogatastve prebivaûće · a b(o)žihъ s(ve)tihъ gladomъ i zimoû umreti pučæte</i> – CŽg 108r <i>začъ v' tolici bog(a)t(a)stvi prebivaûće · s(ve)tihъ b(o)ž(i)hъ gladomъ i zimu umoriti puučæte</i> (sic!) – CIvan 114v
b. <i>qui dicebat ipsam immundam, et apud sororem suam, quae dicebat ipsam otiosam et apud Judam, qui dicebat eam prodigam</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>ki ũ govoraše biti nečistu takoe i o sestri svoee ka ũ govoraše nepom'nivu · i u iûdi ki govoraše ũ skupu</i> – CŽg 106v <i>iže gl(agola)še ũ biti nečistu · i t(a)koe u sestri svoee êže ũ gl(agola)še biti netrêbnu i u judi iže gl(agola)še ũ s'kupos'nu</i> – CIvan 113r

<p>c. Tunc summus sacerdos ostendit deposita esse haec, et victualia viduarum, et pupillorum: quaedam vero esse Hircani Tobiae viri valde eminentis, in his quae detulerat impius Simon: universa autem argenti talenta esse quadringenta, et auri ducenta: decipi vero eos, qui credidissent loco et templo, quod per universum mundum honoratur pro sui veneratione, et sanctitate omnino impossibile esse. – 2Mach 3,10-11</p> <p>d. dicebat omni genere regi ea esse deferenda. – 2Mach 3,13</p> <p>e. provisoremque civitatis, ac defensorem gentis suae, et aemulatorem legis Dei audebat insidiatorem regni dicere. – 2Mach 4,2</p> <p>f. considerans Onias periculum contentionis, et Apollonium insanire – 2Mach 4,4</p> <p>g. Videbat enim sine regali providentia impossibile esse pacem rebus dari, nec Simonem posse cessare a stultitia sua. – 2Mach 4,6</p> <p>h. ac per omnia his consimiles esse cupiebant – 2Mach 4,16</p> <p>i. nec cogitabat prosperitatem adversum cognatos malum esse maximum, arbitrans hostium et non civium se trophaea capturum. – 2Mach 5,6</p> <p>j. alioquin nisi contigisset eos multis peccatis esse involutos, sicut Heliodorus, qui missus est a Seleuco rege ad expoliandum aerarium, etiam hic statim adveniens flagellatus, et repulsus utique fuisset ab audacia.j – 2Mach 5,18</p> <p>k. Cui respondebimus primum non esse consuetudinum scripturarum, ut mulierum in generationibus ordo texatur – Hom. s. Hieronymi presb.</p> <p>l. Hic constituit supra memorias martyrum missas celebrari. – Lectio in festo s. Feliciani pape et mart.</p>	<p>c. tagda arhierêi vkaza · shranena bistb siê · spitaniju vdovicb i sirotb · etera že irbrana tobie muža velmi · izvr'stna vsêhb · êže ot'slalb bêše nečistivi simonb · vze že srebra talan'ti četiri sta biti i zlata dvê stê · hiniti že se ihb · iže varovali bi mêstu i cr(b)kvi · da po vsem̃ svêtu čtuet se za svoe počtovan'e · i s(ve)tbbu <nevzmožno vsakoêko biti>¹⁸⁴ – BrVO 425c</p> <p>d. gl(agol)aše vsako im̃ rod̃b · c(esa)ru ta biti otc̃nosima – BrVO 425c</p> <p>e. prosmotritela že grada i branitela êzika svoego · i lûbitela zakona b(o)žîê · drbzaše zasêdatela c(êsa)rstviê reči – BrVO 427a</p> <p>f. smotriv' oniê pagubu neroeniê · i apoloniê ne zdraviti se – BrVO 427a</p> <p>g. viždaše bo bes c(êsa)r'skago primišleniê · ne vžmožno biti mir̃ večet̃b dati se · ni simona moči prêstati ot uboistviê svoego – BrVO 427ab</p> <p>h. i sa vsêma sim̃ edinako biti želêhu – BrVO 427d</p> <p>i. ni pomišlaše prospêšbstvie protivu bližikam̃b · ozlobiti prêveliko nepriêtele a ne graênb · sebe pobêenê êti imuča – BrVO 429d</p> <p>j. ače bo inako ne priklûčilo se bi ihb · mnogimi grêsi biti ob'vitihb · êkože eliodorb iže poslañb b(i)si ot seleoka c(êsa)ra oplêniti mēden'nik' i si abie prišad̃b tepeñb vistinu i otgnañb bil' bi ot dr'znoveniê – BrVO 430bc</p> <p>k. emuže otvečavaem̃b pr'vo ne biti po zakonu pisam̃b daže v' rodêhb red̃b čal' se bi – BrN₂ 389b</p> <p>l. si post(a)vi vr'hu pameti m(u)č(e)n(i)ki mise služiti – BrN₂ 424c</p>
---	--

¹⁸⁴Dodano iz BrN₂ 246d.

m. <i>Ubi se sperat sine fine gaudere</i> – Hom. s. Gregorii papae	m. <i>iděže up(b)vaet se radovati bes' kon'ca</i> – BrN ₂ 332b
n. <i>Confitentur se nosse Deum</i> – Hom. s. Gregorii papae	n. <i>ispovedae se b(og)a d'r'žitb</i> – BrN ₂ 392c
o. <i>O si me sanctorum martyrum suorum corone participem fore dignaretur Altissimus!</i> – S. Antonii de Padua	o. <i>o aće bi me m(u)č(e)n(i)kb s(ve)tihb vên'cu pričest'nika spodobil'b biti višni</i> – BrN ₂ 429b
p. <i>dixerat enim eis se esse Judaeum</i> – Est 3,4	p. <i>rekal' bo b(ê)še imb s(e)be biti iûdêê</i> – BrN ₂ 236c
r. <i>Non enim erat licitum indutum sacco aulam regis intrare.</i> – Est 4,2	r. <i>ne bēše bo lêpot'no¹⁸⁵ oblěčena vrětičemb v polaču c(ěsa)rovu vniti</i> – BrN ₂ 237a
s. <i>Et cum haec omnia habeam, nihil me habere puto, quamdiu videro Mardochoaeum Judaeum sedentem ante fores regias.</i> – Est 5,13	s. <i>i egda vsa siê imêhb nič'tože s(e)bê mnû imêti doideže mardočêê iûdêê vidêlb budu sêdeča pred' van'skimi c(ěsa)rskimi</i> – BrN ₂ 237d
t. <i>dicebat omni genere regi ea esse deferenda.</i> – 2Mach 3,13	t. <i>gl(agol)aše vsako imb rod b · c(esa)ru ta biti o<t>nosimo</i> – BrVO 425c
u. <i>et sanctos Dei fame et siti permittis perire.</i> – De s. Maria Magdalena	u. <i>a s(ve)tihb B(o)žihb gladomb i žeû ostavlaeši umreti.</i> – ČŽg 108v <i>a s(ve)tihb B(o)ž(i)hb gl(a)d(o)m b i žaû ostavlate umriti</i> – CIvan115r

Uz percepcijske glagole (*vidjeti, čuti...*) akuzativ s infinitivom prevodi se i promjenom infinitiva u akuzativni oblik aktivnoga participa prezenta. Slična je konstrukcija moguća i u latinskome jer se može reći npr. *Video puerum scribentem*.¹⁸⁶ Međutim, takve su konstrukcije i inače potvrđene u hrvatskome crkvenoslavenskom i starohrvatskome¹⁸⁷. U primjeru (2b) dva su glagola iz istoga semantičkoga polja mučenja prevedena jednim participom. Za razliku od ostalih primjera u kojima je upotrijebljen particip prezenta u primjerima (2e) i (2h) upotrijebljen je particip preterita. U tim se primjerima participom preterita nastoji oponašati latinski infinitiv perfekta.

¹⁸⁵ Trebalo bi biti *lětno*.

¹⁸⁶ V. primjere (8).

¹⁸⁷ V. Mihaljević 2011./1

(2) Prevođenje akuzativa s infinitivom akuzativom s participom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>beata Maria Magdalena videret populum ad fanum confluere</i> – De s. Maria Magdalena	a. egdaže vistinu vide b(la)ž(e)na mar(i)ê magdalena videv'ši plkь tekučь k valu – CŽg 107v egdaže vistinu b(la)ž(e)na m(a)riê m(a)gd(a)lêna · pl(ь)kь vidiše k' d'êvlû tek(u)če – CIvan 114r
b. <i>ubi audiuit eum discumbere</i> – De s. Maria Magdalena	b. kade sliša is(u)h(rьst)a sedeča – CŽg 106r idêže usliša ego sêdeča . – CIvan 112v/113r
c. <i>Videmus te nudam laniari et corpus tuum macerari</i> – Lectio s. Margaritae	c. vidimo te nagu i t(ê)lo tvoe biûci – COxf 25c
d. <i>Quia multum te video in oratione perseverare</i> – Lectio s. Margaritae	d. ere viû te mnogo v m(o)l(i)tvah' nastoeči – COxf 26c
e. <i>Ratus autem Menelaus accepisse se tempus opportunum</i> – 2Mach 4,32	e. uzrêv že menesaulb (sic!) priem'sa sebê vrême potrêbnoe – BrVO 428c
f. <i>Legitur quoque, quod, dum Augustinus in carne viveret et quaedam relegeret, ante se transire vidit daemonem librum humeris bajulantem.</i> – Mirac. s. Augustini ep.	f. čte se da egda oče av'gustinъ živъ b(ê)še · i nêč'to čtêše prêd' sobou i vidê d'êv'la greduča · i noseča knigi na ramenê – BrN ₂ 373b
g. <i>Mane vero, quam Lucas peccatricem mulierem, Ioannes Mariam nominat, illam esse Mariam credimus, de qua Marcus septem daemonia ejecta fuisse testatur</i> – Hom. s. Gregorii papae	g. siû grêšnicu vistinu ku ž(e)nu luka i ivan' gl(agolû)t' m(a)riû lûbodêinicu suču · iz' nêže marko svêstuet' sedam' bês' izagnano gl(agol)em' – BrLab ₁ 176d
h. <i>Qui cum reversus esset de horto nemoribus consito, et intrasset convivii locum, reperit Aman super lectulum corruisse, in quo jacebat Esther</i> – Est 7,8	h. iže egda vzvratil' se bi ot vrta dubravami sьstavlenago i všalb bê v braka mêsto v'z'obrete amana na postelû spad'sa v neiže ležaše estorb – BrN ₂ 238c

U latinskome se u pravilu vršitelj radnje infinitiva izražava akuzativom. Ako se subjekt glavnoga glagola podudara sa subjektom infinitiva, on se izriče povratnom zamjenicom *se* ako je riječ o tećemu licu. U prvome i drugome licu subjekt se infinitiva izriče osobnim zamjenicama za odgovarajuće lice u akuzativu. Tako je npr. u rečenici *Omnes sciunt se bonos homines esse*. subjekt infinitiva *esse* povratna zamjenica *se* koja se odnosi na riječ *omnes* koja je subjekt glavnoga glagola. U rečenici *Scio me bonum hominem esse*. subjekt je infinitiva izrečen osobnom zamjenicom za prvo lice u akuzativu. U hrvatskoglagoljskim se prijevodima akuzativ katkad ispušta ako je podudaran sa subjektom glavnoga glagola.

(3) Izostavljanje akuzativa u prijevodu

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>et se in mari periclitari adspiceret</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>mnečeš</i> v <i>mori poginuti</i> – ČŽg 115r <i>m'naše</i> v' <i>mori poginuti</i> . – CIvan 121v
b. <i>posui me omnes cartas perlegere</i> – Lectio s. Margaritae	b. <i>postavih'</i> vse <i>moe harte proč'tati</i> – COxf 24c
c. <i>posui me ego caute agnoscere</i> – Lectio s. Margaritae	c. <i>položih'</i> <i>hraneno rvati se</i> – COxf 24c

Konstrukcija koja se sastoji od akuzativa i infinitiva futura kojemu je izostavljeno *esse* prevodi se akuzativom i kombinacijom infinitiva i aktivnoga participa prezenta glagola *imēti*. Takvi se primjeri pojavljuju u biblijskoj *Drugoj knjizi o Makabejcima*.

(4) Prevođenje infinitiva futura

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>existimans se prae superbia terram ad navigandum, pelagus vero ad iter agendum deducturum propter mentis elationem.</i> – 2Mach 5,21	a. <i>mne</i> sebe ot <i>gr'dine</i> v <i>z(e)mlu</i> <i>vistinu ka korableniū</i> · <i>pučinu že puta děēniū prīvesti imuča</i> · <i>skvoze misli vznesenie</i> – BrVO 430c
b. <i>nec cogitabat prosperitatem adversum cognatos malum esse maximum, arbitrans hostium et non civium se trophaea capturum.</i> – 2Mach 5,6	b. <i>ni pomišlaš</i> <i>prospěštvie</i> protivu <i>bližikamъ</i> · <i>ozlobiti prēveliko nepriētele a ne graēnъ</i> · sebe <i>pobēēnē ēti imuča</i> – BrVO 429d

U primjerima (5) infinitiv se pri prevođenju ispušta jer je vidljiv iz konteksta, dok se akuzativ ne mijenja. U primjeru (5a) infinitiv je ispušten u primjeru iz *Žgombićeva zbornika*, a u *Ivančićevu se zborniku* ne ispušta.

(5) Ispuštanje infinitiva u prijevodu

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>cur devotum suum mori sine confessione et penitentia permisisset</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>čudovahu se i čudeči se govorahu kako ga e ostavila</i> <i>s(ve)taē mariē magdalena bez' ured'be crikvenie</i> – ČŽg 114v <i>plačuče se i čudeče se gl(agola)hu</i> · <i>k(a)ko ostavi ego s(ve)ta m(a)riē m(a)gd(a)lēno b'rez' isp(o)v(ē)di ego um'riti</i> – CIvan 121v

b. <i>Ille igitur mox in se infundi tantam gratiam sensit</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>і онъ tudie b(o)ž(i)u m(i)l(o)stb oćuti v s(e)bi.</i> – Clvan 122r
c. <i>Sed ipsa in se bona non a se posse, sed a Domino fieri existimantes operantem in se Domium magnificant illud cum propheta dicentes</i> – Reg. s. Benedicti	c. <i>і дѣла добраѣ ка сут' в nih' , ne ot' svoee sili, na ot b(o)ž'e m(i)l(o)sti ... priemlúce, děučago g(spod)a v nih' veličae se pr(o)r(o)kom gl(agol)jućb</i> – RegBen 2v

Mnogo je primjera u kojima je akuzativom s infinitivom izrečena zapovijed ili zabrana. U tim je slučajevima u hrvatskoglagoljskome tekstu konstrukcija doslovno prevedena, latinski infinitiv preveden je infinitivom, a akuzativi su prevedeni akuzativom. Akuzativi s pasivnim infinitivom prevedeni su aktivno zbog toga što u hrvatskome crkvenoslavenskom ne postoji pasivni infinitiv, pa latinski subjekt u akuzativu postaje objekt u akuzativu u hrvatskoj crkvenoslavenskoj rečenici. Uz glagol *iubeo*, 2. dolazi pasivna konstrukcija, a onaj kome se što zapovijeda izrečen je dativom. U aktivnim značenjima uz glagol *iubeo*, 2. stoji samo infinitiv (npr. *Jussit autem militibus interficere, nec parcere occursantibus, et per domos ascendentes trucidare.*: *povele že voinomъ ubiti ne prostiti sretajućimъ i po domehъ hodeće ras'sekati*), a ako se pojavljuje akuzativ, on je objekt infinitiva (npr. *iussit beatam Margaritam adducere*: *povelê b(la)ž(e)nu margaritu privesti*).

(6) Prevođenje akuzativa s infinitivom uz glagole zapovijedanja

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Et quandoque ipse eius unam manum in sua tenebat, quamdiu orabat, rogans eam redire de eius incommodo sollicitus.</i> – In s. Elisabethae	a. <i>і egda si ruku ee v'svoei dr'žaše · eliko dl(ь)go m(o)laše ū vratiti se · ot š'kodi ee pečalan'</i> – BrLab ₁ 154b
b. <i>Tunc iratus perfectus iussit beatissimam Margaritam in carcerem recludi</i> – Lectio s. Margaritae	b. <i>tada zapovida kral' b(la)ž(e)nu margaritu v tam'nici zatvoriti</i> – COxf 25a
c. <i>iussit adduci puellam</i> – Lectio s. Margaritae	c. <i>і реče b(la)ž(e)nu margaritu preda se privesti</i> – COxf 25ab
d. <i>iussit... eam in aere suspendi</i> – Lectio s. Margaritae	d. <i>zapovida ... nŭ na aeri obisiti</i> – COxf 25b
e. <i>eam cędi precepit</i> – Lectio s. Margaritae	e. <i>zapovida ŭ biti</i> – COxf 25b
f. <i>iussit eam in aerem suspendi... et carnes eius disrumpere</i> – Lectio s. Margaritae	f. <i>zapovida ŭ na aeri obisiti ... telo ne mlado trzati</i> – COxf 25c

<p>g. <i>iussit eam recludi in carcerem</i> – Lectio s. Margaritae</p> <p>h. <i>ne permittas hanc feram nocere</i> – Lectio s. Margaritae</p> <p>i. <i>iubet perfectus afferri vas magnum plenum aqua et ligari pedes et manus beatae Margaritae et ibi eam mortificari</i> – Lectio s. Margaritae</p> <p>j. <i>iussit beatam Margaritam gladio interim</i> – Lectio s. Margaritae</p> <p>k. <i>Et iussit eos haurire, et afferre sibi: et sacrificia, quae imposita erant, iussit sacerdos Nehemias aspergi ipsa aqua, et ligna, et quae erant superposita.</i> – 2Mach 1,21</p> <p>l. <i>quod iussit eos ignem accipere qui transmigrabant: ut significatum est, et ut mandavit transmigratis.</i> – 2Mach 2,1</p> <p>m. <i>Erat autem in ipsa scriptura, quomodo tabernaculum et arcam iussit propheta divino responso ad se facto comitari secum, usquequo exiit in montem in quo Moyses ascendit, et vidit Dei haereditatem.</i> – 2Mach 2,4</p> <p>n. <i>Andronicum purpura exutum, per totam civitatem jubet circumduci ... sacrilegum vita privari</i> – 2Mach 4,38</p> <p>o. <i>Quapropter omnes rogabant in bonum monstra converti.</i> – 2Mach 5,4</p> <p>p. <i>Iussit aedificari aras et templa et idola et immolari carnes suillas et pecora communia. Et relinquere filios suos incircumcisos, et coinquinari animas eorum in omnibus immundis et abominationibus</i> – 1Mach 1,50-51</p> <p>r. <i>Prohiberent holocausta et sacrificia et placationes fieri in templo dei</i> – 1Mach 1,47</p> <p>s. <i>Tunc iratus profectus iussit beatissimam Margaritam in carcerem recludi, donec inveniret per qualem machinationem eius virginitatem perderet.</i> – Lectio s. Margaritae</p>	<p>g. <i>povele ū v tamnici zatvoriti</i> – COxf 25d</p> <p>h. <i>ne pusti ... ovo nepravd'no zviře mani nauditi</i> – COxf 26b</p> <p>i. <i>tada zapovida kral' naplniti vodi okrut' pln' i svezati ruci i nozi b(la)ž(e)ne margarite i on'de kuhati i umoriti</i> – COxf 27a</p> <p>j. <i>pov(e)lê b(la)ž(e)nu marg(a)ritu mečem' ubiti</i> – CPar 277v</p> <p>k. <i>i povelê imъ počrêsti i prinesti k sebê · i žr'tvi eže vloženī bēhu · povelê erêi noemiê pokropiti vodoû onoû · i dr'va iže bēhu vr'hu položena</i> – BrVO 422cd</p> <p>l. <i>eže povelê priêti ogaň onêh' · iže prêstavlahu se êkože naznamenano estъ i zapovêdê</i> – BrVO 423b</p> <p>m. <i>bêêše že va inomъ pismê kako krovъ i skrinû povelê pr(o)r(o)kъ b(o)ž'stvanimъ otvečaniemъ · k nemu stvorenomъ nositi sъ soboû doklê vzidemъ na goru na nûže vzide moisêi · i vidê dostoénie b(o)žie</i> – BrVO 423bc</p> <p>n. <i>zap(o)v(ê)dê an'dronika s pur'pire svlêči i obvesti po vsemъ gradu ... s(vê)todayca stvori života · ulišati</i> – BrVO 428d</p> <p>o. <i>česo radi vsi molahu · v dobro pokaznê obratiti se</i> – BrVO 429c</p> <p>p. <i>povelê sazdati oltarъ i crêkavъ i idoli i požrêti mesa svin'skaê i skoteta ob'čenaê · i ostaviti s(i)ni svoe neobrézani · i poskvrniti d(u)še ihъ vъ vsêhъ nečistotahъ i mr'zostehъ</i> – BrVO 409c</p> <p>r. <i>i ostavili bi olovak'te i žrtvi i ugodîe biti v cr(ê)kvi v(o)žii</i> - BrLab₂ 249c</p> <p>s. <i>tada zapovida kral' b(la)ž(e)nu margaritu v tam'nici zatvoriti i dokle iz'našal' koeû hitroctiû dev'stvo nee pogubil' bi</i> – COxf 25a</p>
---	--

t. <i>Donec audiretur ab episcopo et clero negotium diffiniri: iubet nihilominus ipsum corpus ex communi consensu omnium custodiri</i> – In translatione s. Antonii	t. dokimъ ne sliše ot b(i)sk(u)pa i ot vs(ê)hъ redovnikovъ cr(ê)kvenihъ odlučē'e ot tihъ stv(a)ri i zato ot vsihъ strane zapov(ê)da · čuvati to blaženo tēlo – BrBar 523cd
u. <i>iussit flagellari eum, et flagellaverunt eum ita, ut viderentur pulmones eius.</i> – Mart. s. Georgii	u. i povelê biti ego · i tako biše ego · êko vidēti pluče ego – FgGeorg 1d
v. <i>iussit vir deo carissimus evangeliorum sibi codicem apportari</i> – In s. Francisci	v. pov(e)lê m(u)žъ b(og)u predragi k'nigi e(van)j(e)lskie k s(e)bê prinesti – BrVat6 192a
z. <i>Et iterum iussit extendi eum et baculis siccis caedi eum, aquamque cum sale infundi in vulnera eius et setis equinis detergi</i> – Mart. s. Gregorii	z. i paki povelê rastegnuti ego · i batogi suhi biti ego · i vodu sъ soliû liêti na rani ego · i konskimi vlasi otirati – FgGeorg 1d
aa. <i>Si quis de ordine sacerdotum in monasterio se suscipi rogaverit, non quidem ei citius assentiatur, tamen si omnino perstiterit in hac supplicatione</i> – Ostojić 416	aa. ako ki ot reda popovskoga · v molstirъ prosi se priêti ni mu se tadaže vzdajъ · ako li savsima klanæ se prosi priêtъ budi – RegBen 40rv
bb. <i>et iussit septem diebus convivium praeparari</i> – Est 1,5	bb. i sedamъ d'ni p(o)v(e)lê pir' pripraviti – BrN ₂ 234d
cc. <i>et ita, ut suggesserant, iussit fieri</i> – Est 2,4	cc. i t(a)ko êkože pod'takalъ b(ê)še p(o)v(e)lê biti – BrN ₂ 235c
dd. <i>et eam venire jussisset ex nomine</i> – Est 2,14	dd i nu priêti p(o)v(ê)lêl' bi iz' <i>mene – BrN ₂ 236a
ee. <i>jussit convivium praeparari</i> – Est 2,18	ee. i p(o)v(e)lê brakъ prigotoviti – BrN ₂ 236b
ff. <i>Jube parari excelsam trabem, habentem altitudinis quinquaginta cubitos, et dic mane regi ut appendatur super eam Mardocheus, et sic ibis cum rege laetus ad convivium.</i> – Est 5,14	ff. pov(e)li ugot(o)viti visoku gredu imuču visotu · l' (= 50) lakatъ i · r'ci ûtrê c(êsa)ru · da obisit' se mardočêi na nei · i sice ideši s' c(êsa)remъ nъ brakъ – BrN ₂ 237d
gg. <i>jussit excelsam parari crucem.</i> – Est 5,14	gg. i p(o)v(e)lê visokъ ugotovi<ti> križъ – BrN ₂ 237d
hh. <i>jussitque sibi afferri historias et annales priorum temporum</i> – Est 6,1	hh. i p(o)v(e)lê prinesti s(e)bê iš'torie i staraê pis'ma prvihъ vr(ê)menъ – BrN ₂ 237d
ii. <i>intraverat, ut suggereret regi, et juberet Mardochoeum affigi patibulo, quod ei fuerat praeparatum</i> – Est 6,4	ii. v'šalъ b(ê)še da pod'takal' bi c(êsa)ra da p(o)v(e)lêl' bi mar'dočêê pribiti k sosê êže emu ugot(o)v(a)na b(ê)še – BrN ₂ 237d-238a

Značenjski su bliske rečenicama u kojima se akuzativom s infinitivom izriče zahtjev ili molba i rečenice u kojima se izriče ispunjenje nekoga zahtjeva s glagolom *facio* (u hrvatskome su to rečenice koje imaju strukturu *učinio/postigao je da netko nešto napravi*). Takve se rečenice također prevode doslovno. Pranjkoć (2006.) ističe da je takva konstrukcija česta u Bibliji i u drugim starijim tekstovima.¹⁸⁸

(7) Akuzativ s infinitivom uz glagol *facio*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>surdos audire fecit</i> – Lectio s. Margaritae	a. <i>gluhe učini slišati</i> – Cox f 24c
b. <i>fac me laetare ... et laudare</i> – Lectio s. Margaritae	b. <i>učini me ... veseliti sê ot tebe i ime tvoe hviliti</i> – COxf 24d
c. <i>Fecimus te sine honore esse</i> – Vita Adae et Evae	c. <i>stvorismo tebe s'časti tvoee biti</i> – CŽg 32v
d. <i>fecitque eam regnare</i> – Est 2,17	d. <i>stvari že ū c(êsa)rstvov(a)ti</i> – BrN ₂ 236b

U latinskome se katkad infinitivna konstrukcija može zamijeniti predikatnim participom prezenta. Takva se konstrukcija uglavnom prevodi doslovno akuzativom imenice uz akuzativ participa. U primjeru (8a) particip se pojavljuje u nominativnome obliku. U primjeru (8h) prvi je particip u akuzativu, a drugi u nominativu množine. Takvi su primjeri dokaz da se particip postupno popriložuje, tj. postaje indeklinabilan. U toj se ulozi često usporedno pojavljuju nominativ jednine i množine.

(8) Prevođenje konstrukcija s akuzativom participa

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Vidit beatum Ludovicum in capite choricum habitu chorda et mantello stantem cum pulchra et laeta facie, quamdiu exsequiae duraverunt</i> – In transl. s. Lodovici ep. et confes.	a. <i>vidi b(la)ž(e)noga lodovika na glavi kora sa abitoŋ i s konopŋcem' stoeči v' plači s vele veselimo i lipimo obrazom dokimo godi se svrši sveti oficii</i> – BrBar 451c

¹⁸⁸ »Posebnim tipom biblizma na sintaktičkoj razini mogu se smatrati brojne apsolutne konstrukcije koje su se u biblijskim i/ili uopće u nabožnim tekstovima, posebice opet starijima, uobičajile pod manjim ili većim utjecajem sintaktičkoga ustrojstva latinskoga jezika, u kojem su takve konstrukcije izrazito brojne. To osobito vrijedi za specifičan tip akuzativa s infinitivom uvedena glagolom (*u*)činiti, koji je u starijim tekstovima (ne samo biblijskim) izrazito čest, npr. Čini ga isići sjekirom, Brodove i brodare čini ognjem sažeći, Čini im glave odsići, Činimo ga obložiti kadifom, Čini ga svezana do mraka držati, Čini zaklati janje, Njegove drugove učini pustiti, Činio bi topove pucati i sl.« (Pranjkoć 2005: 27)

b. <i>bidit alium diabolum sedentem ut homo niger</i> – Lectio s. Margaritae	b. i <i>vidi inoga demuna</i> č'rna k(a)ko č(lově)ka <i>stoeča</i> – COxf 26b
c. <i>fidem meam florentem video</i> – Lectio s. Margaritae	c. <i>vidih' veru moû prebivaûcu v tebě</i> – COxf 26b
d. <i>Ut autem viderunt exercitum venientem sibi obviam, dixerunt Judae</i> – 1Mach 3,17	d. <i>uzrêvše že voisku prihodeću sebê v srêtenie · iûdêi rêše</i> – BrVO 414d
e. <i>et viderunt eos venientes ex adverso.</i> – 1Mach 4,12	e. i <i>uzrêše e greduče suprotivъ imъ</i> – BrVO 417a
f. <i>quia non audierunt Judam, et fratres ejus, existimantes fortiter se facturos.</i> – 1Mach 5,61	f. <i>êko ne slišaše iûdu i bratiû ego · mneče sebe krêpki · i stvoriti moguče</i> – BrVO 421b
g. <i>Cum vidisset eum Eva flentem</i> – Vita Adae et Evae	g. i <i>kada videv' ga euga plačuča se</i> – CŽg 37v
h. <i>Audiamus dominum respondentem et ostendentem nobis viam ipsius tabernaculi ac dicentem</i> – Reg. s. Benedicti	h. <i>slišimo g(ospod)a k nam' gagolûča otvorenje n(a)mъ puti ego i krova g(lago)lûče</i> – RegBen 2v

Akuzativ se s infinitivom na hrvatski crkvenoslavenski može prevesti i objektnom izričnom rečenicom. I u neklasičnome se latinskom u velikome broju slučajeva uz perцепijske i druge glagole koji u klasičnome latinskom zahtijevaju akuzativ s infinitivom pojavljuju izrične rečenice najčešće uvedene veznicima *quia* i *quod*.¹⁸⁹ Kao prijevod akuzativa s infinitivom u korpusu se pojavljuju rečenice uvedene veznicima *da* i *êko*, koji su i inače veznici za uvođenje objektnih rečenica te se pojavljuju u rečenicama koje su prijevod latinskih izričnih rečenica. U primjeru (9c) akuzativ je preveden akuzativom, ali nakon njega slijedi izrična rečenica s veznikom *êko*. U primjeru (9d) akuzativ s infinitivom preveden je izričnom rečenicom u kojoj je infinitiv preveden debitivnom konstrukcijom *mu e* s infinitivom. U primjeru (9e) glavni glagol *feci* nije preveden, ali je akuzativ s infinitivom preveden izričnom rečenicom uvedenom veznikom *da*.

(9) Akuzativ s infinitivom preveden izričnom rečenicom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Sin alias, nullatenus' aliqua praesumat; scies se disciplinae regulae subditum</i> – Reg. s. Benedicti	a. <i>ako li opat' ne zapovi ništare ne smijb činiti · i vjfb da ere pod' zakonomъ regule e(stb)</i> – RegBen 40v

¹⁸⁹ V. poglavlje o izričnim rečenicama.

b. <i>Sub huius episcopatu iterum venit relatio de Grecia: Petrum Alexandrinum revocatum ab Aethio episcopo Constantinopolitano</i> – In festo ss. Felicis Simplicii Faustini et Beatricis	b. <i>pod' negože b(i)sk(u)pstviemъ opetъ prie gl(a)sъ ot grčke strani êk(o) p(e)tra aleksan'dranina akacii b(i)sk(u)pъ kon'stantinopolitanъ · povratil' e(stb) – BrN₂ 452d</i>
c. <i>vidit omnes iustos semen habuisse</i> – In Conceptione BMV	c. <i>obrite vse pr(a)v(a)dniki êk(o) pl(o)dъ va iz(drai)li stvoriše – BrMet 255a</i>
d. <i>Cogitet tamen abbas se de omnibus iudiciis suis deo reddere rationem</i> – Reg. s. Benedicti	d. <i>i opatъ misli da mu e ot vsakogo suda svoego računъ vzdati b(og)u – RegBen 46v</i>
e. <i>Feci te expelli per eam</i> – Vita Adae et Evae	e. <i>da tebe ispudi b(og)ъ nee radi – ČŽg 33v</i>
f. <i>ora nos, Antoni, junctos Deo homini, loco sancto poni.</i> – Ant.	f. <i>antoniû m(o)li b(og)a i č(love)ka · za n(a)sъ uz'niъ da postaviti v mēsto s(ve)toe položitъ – BrN₂ 428d</i>

U latinskim se rečenicama glagol *biti* može i izostaviti bez promjene u značenju. Osobito se često izostavlja infinitiv *esse*. U korpusu su potvrđeni primjeri akuzativa s infinitivom s glagolom *biti* koji je izostavljen uz pridjeve i participe perfekta. Takve se rečenice u pravilu prevode pasivnim participom preterita u akuzativu bez infinitiva.

(10) Akuzativ s infinitivom bez infinitiva *esse*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>cum cognovisset Antiochus alienum se a negotiis regni effectum</i> – 2Mach 4,21	a. <i>egda poznalъ be an'tiohъ tuđa sebe · ot trebovaniъ c(êsa)reviъ · stvorena – BrVO 428a</i>
b. <i>se liberatum per omnes Hispanie provincias divulgasset</i> – S. Antonii de Padua	b. <i>s(e)bê izb(a)vlена po vsej stranê iz' španie proglasi se – BrN₂ 429b</i>
c. <i>et videam deiectum inimicum meum qui mecum pugnat</i> – Lectio s. Margaritae	c. <i>da uzru iz'vrženago vraga moego ki se sa m'noû riet' – COxf 25c</i>
d. <i>intellexit enim a rege sibi paratum malum</i> – Est 7,7	d. <i>razumê bo ot c(êsa)ra s(e)bê ugotovano zlo – BrN₂ 238bc</i>

Uz glagole zapovijedanja i imenske predikate uz glagol *biti* akuzativ se katkad prevodi dativom. U starocrkvenoslavenskome je postojala konstrukcija dativa s infinitivom čija pojava

u tekstovima može svjedočiti o starini teksta.¹⁹⁰ Međutim, dativ se u ovim primjerima pojavljuje zapravo kao objekt glavnoga glagola koji otvara mjesto dativnome objekt, tj. objekt je glavnoga glagola podudaran sa subjektom infinitiva. Haderka (1964.) primjerima dativa s infinitivom smatra samo one primjere u kojima taj dativ nije strukturno povezan s glavnim glagolom. U primjeru (11b) akuzativ dolazi uz glagol *iubeo*, 2. Aktivna se naredba uz taj glagol uglavnom izriče ili infinitivom ili zavisnom rečenicom. Uz taj glagol i u latinskome osoba kojoj se nešto naređuje uglavnom stoji u dativu, a akuzativom s infinitivom uglavnom se izriču pasivne konstrukcije. U primjeru (11d) akuzativ *nos* udvojen je i jedanput se prevodi akuzativom, a jedanput dativom. U primjeru (11f) akuzativ se *te* prevodi dativom. U toj je rečenici zanimljivo da koordinirani infinitiv ne stoji s akuzativom, nego s nominativom.

(11) Akuzativ preveden dativom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Et ad talia eloquia discipulum aperire os non permittimus</i> – Reg. s. Benedicti	a. <i>učenikom' na takove riči ustъ otvoriti ne damo</i> – RegBen12v
b. <i>iussit eam venire</i> – Lectio s. Margaritae	b. <i>povelê nei priti</i> – COxf 25a
c. <i>Hora est iam nos de somno surgere</i> – Reg. s. Benedicti	c. <i>vrimе e(stъ) n(a)mъ ûre ot sna v'stati</i> – RegBen 1v
d. <i>expectat nos quotidie his suis sancti monitis factis nos respondere debere</i> – Reg. s. Benedicti	d. <i>želêet' na vsaki d(a)nъ nasъ k svoemu s(ve)tomu s(vê)tu n(a)mъ k nemu dëli otvečavati</i> – RegBen 3r
e. <i>Facile est concludi multos in manus paucorum</i> – 1Mach 3,18	e. <i>lahko est zatvoriti se množêmbъ v rucê malihъ</i> – BrVO 414d
f. <i>decet te ... adorare... amicus esse prophetarum</i> – Lectio s. Margaritae	f. <i>ne podobaet' tebi... pokloniti se i priêt(e)l' biti</i> pr(o)r(o)kъ nega – COxf 26d

Niz je primjera u kojemu tekst nije preveden doslovno, nego je više ili manje udaljen od izvornika. U primjeru (12a) perifrastična je konjugacija pasivna s izostavljenim infinitivom *esse* kao dio akuzativa s infinitivom prevedena finitivnim glagolom *trêbuet'* s infinitivom. Glagol *trebati* danas se često pojavljuje pri prevođenju perifrastične konjugacije pasivne, međutim, u korpusu je njegova takva uloga rijetka¹⁹¹. Glavni je glagol *puto* preveden glagolom *poučih' se*. U primjeru (12b) također je perifrastična konjugacija pasivna dio konstrukcije akuzativa s

¹⁹⁰ O dativu s infinitivom v. Mrazek 1963. i Haderka 1964.

¹⁹¹ V. poglavlje o prevođenju perifrastične konjugacije pasivne.

infinitivom s izostavljenim infinitivom *esse*. Gerundiv je u toj rečenici preveden glagolskom imenicom, što je jedan od tipičnih načina prevođenja gerunda. U primjerima (12c) i (12d) i glavni se glagol i infinitiv prevode finitno. U primjerima (12e) i (12f) u prijevodu se izostavlja glagol *biti*, a imenica u akuzativu u primjeru (12e) prevodi se instrumentalom, a u primjeru (12f) nominativom. U ostalim je primjerima sadržaj izrečen akuzativom s infinitivom prepričan.

(12) Akuzativ s infinitivom koji se ne prevodi doslovno

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Silentio praetereundum nequaquam puto, quae ab iisdem tribus viris, per illos dies, quibus vixerunt.</i> – Ep. Cyrilli-Augustino	a. ne trêbuet' ubo umlčati nika · kimъ poučih' se · ot onih' e trih videni v' kih' živi biše – CIvan 161v
b. <i>dixit fratribus sui corporis tabernaculum deponendum in proximo</i> – In s. Francisci	b. r(e)če br(a)tii i svoego t(ê)lese k'rova nizloženiê bliz – BrVat ₆ 191c
c. <i>Et jube me venire ad te, ut cum Sanctis tuis laudem te in saecula saeculorum</i> – Or.	c. zovi me položi me poli tebe da s' anj(e)li v'shv(a)lû te vъ v(ê)ki vêkovъ – CPar 99v
d. <i>Gaudet ex hoc vir sanctus et iubilat prae laetitia cordis, quoniam fidem tenuisse dominae paupertati usque in finem se vidit</i> – In s. Francisci	d. radovaše se o s(ê)mъ m(u)žb s(ve)ti i klicaše za radostъ sr(dъ)ca v(ê)ru d'r'že ot ub(o)žstva vidi se daže do konca – BrVat ₅ 191d
e. <i>Monstra te esse matrem</i> – Hymn.	e. v'kaži se n(a)m m(a)t(e)riû – CKlim 1v
f. <i>Saepius quidem contingit, ut per ordinationem praepositi scandala gravia in monasteriis oriantur, dum sint aliqui maligno spiritu superbiae inflati, et existimantes se secundos esse abbates</i> – Reg. s. Benedicti	f. često nahaĵaet se · da ere skozi nareĵenie pripuč'ta v manastirihъ · mnogo hudobê obrêĉet se · ere budu niki z(a)limъ d(u)homъ i gizdavimъ nadmeni · mneče se vsakъ sebi opat – RegBen 45r
g. <i>non tam loci quam morum translationem fecisse solito ferventior ostendebat</i> – S. Antonii de Padua	g. ne toliko mēsta eliko naravi prineseniemъ stvoršago i obiĉaemъ goruĉiê êv'laše – BrN ₂ 429a
h. <i>non Jerosolymis fuisse, sed ibidem bene vixisse laudabile est</i> – S. Antonii de Padua	h. v' er(u)s(oli)mê biv'su · i on'dê že dobro navaenie e(stъ) hv(a)lit(e)l'no – BrN ₂ 429a
i. <i>dignum fore loculum in ara, monstravit</i> – S. Antonii de Padua	i. eda si mêstace videnie ukaza tolikimi zn(a)m(e)ni upoena – BrN ₂ 429c

10.2. Nominativ s infinitivom

Nominativ s infinitivom latinska je infinitivna konstrukcija koja stoji uz pasivne glagole na mjestu hrvatske subjektne rečenice. Takva konstrukcija pojavljuje se uz pasivne oblike glagola *videor* u svim licima i vremenima, *iubeor*, *vetor*, *sinor*, *dicor*, *putor*, *existimor*, *iudicor*, *nuntior*, *audior* u svim licima i vremenima prezentske osnove, uz oblike *fertur*, *feruntur*, *traditur*, *traduntur*. U latinskome se glavni glagol slaže s nominativom uz koji stoji infinitiv. Na suvremeni se hrvatski konstrukcija tipično prevodi tako da se glavni glagol prevodi bezlično, a infinitiv finitno i sročno sa subjektom. Latinskim se nominativom s infinitivom izriču hrvatske subjektne rečenice uz bezlične glagole. Konstrukcija nominativa s infinitivom mnogo je rjeđa konstrukcija od konstrukcije akuzativa s infinitivom i razmjerno se rijetko pojavljuje u korpusu.

U primjerima (13) doslovno se oponaša struktura latinskoga izvornika. Prevoditelj u primjeru (13a) pokušava što doslovnije prevesti infinitiv futura kalkiranjem. Tako se infinitiv *esse* koji je dijelom infinitiva futura prevodi doslovno infinitivom *biti*, a particip futura aktivnim participom prezenta. Glavni se glagol u pasivu prevodi povratnim oblicima.

(13) Doslovno prevođenje nominativa s infinitivom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Judex crederis esse venturus</i> – Hymn.	a. <i>sudac' vêrueši se biti gredući</i> – CPar 135r
b. <i>qui autem ei sedebat, videbatur arma habere aurea.</i> – 2Mach 3,25	b. a <i>iže sêdêše na nemъ · viždaše se oružîê imêti zlataê</i> – BrVO 426a

I nominativ s infinitivom, kao i akuzativ s infinitivom, može se prevesti izričnom rečenicom. U primjeru (14) ta je konstrukcija prevedena izričnom rečenicom uvedenom veznikom *da*. Rečenica nije doslovno prevedena, nego se pojavljuje debitivna konstrukcija *mu e* s infinitivom.

(14) Prevođenje nominativa s infinitivom izričnom rečenicom uvedenom veznikom *da*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>et qui ab eis putabatur neci traditus apud inferos</i> – Lectio de Josepho	<i>nega m'nahu okan'nici da mu e um'riti</i> – COxf 16c

U primjerima (15) konstrukcija nije doslovno prevedena. U prvome je primjeru u obama zbornicima prvi infinitiv ispušten jer je njegovo značenje moguće izreći i prijedložnim izrazom, a drugi je glagol u *Žgombićevu zborniku* preveden aoristom, a u *Ivančićevu zborniku* participom.

(15) Nadoslovno prevođenje

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>visa est Magdalena iuxta feretrum cum angelis astitisse et eius animam quasi columbam candidam cum laudibus in celum sustulisse</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>bi videna b(la)ž(e)na mari<ê> magdalena sa anĵ(e)li pri posteli ego i d(u)šu ego va obraze goluba bēla anĵ(e)li na nebasa s velikoû radostiû ponesošē</i> – CŽg 115v <i>vidina e(stb) b(la)ž(e)na m(a)riê m(a)gd(a)l(ê)na i sa anĵ(e)li · pri odri ego · i nega d(u)šu v' obr(a)zi guluba (sic!) bela sa sl(a)voû na n(e)b(e)sa v' znašaûc̃b.</i> – CIvan 122rv
b. <i>Donec audiretur ab episcopo et clero negotium diffiniri</i> – In translatione s. Antonii	b. <i>dokimъ ne sliše ot b(i)sk(u)pa i ot vs(ê)hъ redovnikovъ cr(ê)kvenihъ odlučēn'e ot tihъ stv(a)ri</i> – BrBar 523cd

10.3. Zaključak

Pod utjecajem latinskoga predloška u hrvatskim crkvenoslavenskim prijevodima nastaju rečenice s konstrukcijom akuzativa s infinitivom. Najčešće se pri prevođenju te konstrukcije prevoditelji pokušavaju što vjernije držati izvornika te akuzativ prevode akuzativom, a infinitiv infinitivom. Rjeđe se takve rečenice prevode izričnim rečenicama s *da* i *êko* ili uz perцепcijske glagole akuzativom participa. Poseban su problem pri prevođenju i infinitivi koji u hrvatskome crkvenoslavenskom nemaju formalni korespondent, kao što su pasivni infinitivi i infinitivi futura i perfekta. Pasivni se infinitiv prezenta prevodi aktivnim infinitivom prezenta kojemu u prijevodu akuzativ postaje objekt. Tako se zapravo vjerno prenosi značenje latinske konstrukcije, ali je njezina struktura promijenjena jer akuzativ više nije subjekt, nego objekt infinitiva. Infinitiv futura prevodi se ili kombinacijom infinitiva i participa prezenta, čime se vjernije oponaša latinska struktura, ili infinitivom i participom glagola *imêti*. Infinitiv se perfekta aktivnoga prevodi participom prošlim (*Ratus autem Menelaus accepisse se tempus opportunum: uzrêv že menesaulb priem'sha sebê vrême potrêbnoe*). Infinitiv se perfekta pasivnoga, budući da se sastoji od participa prošloga, prevodi participski. Konstrukcija se akuzativa s infinitivom može prevoditi i akuzativom uz akuzativ participa. Ta konstrukcija postoji i kao izvorna hrvatsko crkvenoslavenska konstrukcija. Rjeđe se konstrukcija akuzativa s infinitivom prevodi izričnim rečenicama s veznicima *da* i *êko*.

Nominativ se s infinitivom u korpusu pojavljuje znatno rjeđe i ne postoji ujednačeni način njegova prevođenja. Ta se konstrukcija u nekim tekstovima prevodi doslovno, s tim da se glavni glagol prevodi uz povratnu zamjenicu. Infinitiv se futura, kao i u akuzativu s infinitivom, prevodi infinitivom uz particip prezenta glagola *imêti*. Nominativ se s infinitivom također prevodi izričnom rečenicom, a česti su i primjeri nedoslovnoga prevođenja.

11. ZAVISNOUPITNE REČENICE

Zavisnoupitne rečenice u gramatikama suvremenoga hrvatskog jezika ne smatraju se zasebnim tipom zavisnih rečenica, nego se uglavnom svrstavaju među objektne rečenice.¹⁹² Zavisnoupitne rečenice kao posebna se kategorija javljaju u Katičiću (2002: 358), ali zato što autor razdvaja podjelu zavisnih rečenica prema mjestu uvrštavanja i prema sadržaju. Katičić navodi da su zavisnoupitne rečenice srodne izričnim rečenicama koje bi se mogle nazivati i objasnidbenima ili eksplikativnima jer pobliže određuju pokaznu zamjenicu koja ih uvodi. U zavisnoupitnim rečenicama Katičić pretpostavlja dvije ishodišne rečenice npr. *Učitelj je pitao to.* i *Tko će odgovarati?* koje dovode do rečenice *Učitelj je pitao to tko će odgovarati.* koja daljnjom preoblikom ispuštanja zamjenice dovodi do konačne rečenice *Učitelj je pitao tko će odgovarati.*, u kojoj zamjenica *tko* dobiva ulogu vezničkoga sredstva. Međutim, ako i prihvatimo Katičićev model nastanka zavisnoupitnih rečenica, nakon ispuštanja pokazne zamjenice zavisna rečenica ponovno stoji na mjestu objekta. U ostalim se suvremenim gramatikama takve rečenice smatraju objektima jer stoje na mjestu objekta nakon glagola koji zahtijeva objekt, a preoblika gubitka pokazne zamjenice nije vidljiva.

U latinskim su gramatikama zavisnoupitne rečenice uglavnom izdvojena kategorija zbog toga što se hrvatske izrične objektne rečenice uglavnom izražavaju u klasičnome latinskom konstrukcijom akuzativa s infinitivom te većina latinskih gramatika objektu rečenicu ne navodi kao tip latinske zavisne rečenice.

Zavisnoupitne su rečenice one u kojima zavisna surečenica ima oblik pitanja koje ovisi o glagolima kojima se izriče pitanje (npr. hrvatski glagoli *pitati*, *zapitkivati*, *upitati*), zahtijevanje (*tražiti*, *moliti*), govorenje (*reći*, *pričati*, *govoriti*), mišljenje¹⁹³ te uz percepcijske (*vidjeti*, *čuti*...) i druge glagole (npr. *znati*). Uz glagole kojima se izriče pitanje riječ je zapravo o neupravnome govoru. U latinskome se zavisno upitne rečenice smatraju iznutra zavisnima i uz sebe zahtijevaju konjunktiv.

Kao veznici se latinskih zavisnoupitnih rečenica pojavljuju upitne čestice, zamjenice i prilozii. Veznici se zavisnoupitnih rečenica uglavnom na hrvatski crkvenoslavenski prevode doslovno i struktura rečenice vjerno prati latinsku. Do nedoumica pri prevođenju dovodi gotovo isključivo prevođenje konjunktiva.

---

¹⁹² Silić-Pranjeković 2007: 333.

¹⁹³ V. Silić-Pranjeković 2007: 333.

Zavisnoupitne se rečenice dijele na one rečenice u kojima se na pitanje traži odgovor *da* ili *ne* i na rečenice u kojima se traži neki konstituent kao odgovor (jesno-niječna pitanja, eng. *sentence question* i zamjenična (pronominalna ili posebna pitanja), eng. *constituent question*¹⁹⁴). Tradicionalno se u gramatikama navodi da se pitanja na koja se traži odgovor *da* ili *ne* postavlja klitikom *-ne* ako je riječ o neutralnome pitanje (tj. ako postavljač pitanja nema nikakav očekivan odgovor), veznikom *nonne* ako se očekuje odgovor *da*, *num* ako se očekuje odgovor *ne*, *an* ako postavljač pitanja ne može vjerovati da je to zaista tako. U praksi, međutim, a osobito u postklasičnim inačicama latinskoga ta podjela nije tako jasna. Međutim, u analiziranome korpusu takva su pitanja iznimno rijetka.

Zavisnoupitne rečenice prikazat će se prema vezniku koji je upotrijebljen u latinskome predlošku.

11.1. Zavisnoupitne rečenice uvedene odnosnim zamjenicama *qui*, *quae*, *quod* i *quis*

Zavisnoupitne rečenice koje počinju odnosnom zamjenicom *quid* ovisno o podrijetlu i ulozi teksta prevode se oblicima odnosnih zamjenica *što* i *ča*. *Čto* je crkvenoslavenska inačica, dok je *ča* čakavizam.

Odnosna zamjenica *quid* prevedena je kao *ča* u tekstu *Čtenie sv. Margarite* i u *Reguli sv. Benedikta*. U svim se trima rečenicama iz teksta *Čtenie sv. Margarite* (1a – c) pojavljuje isti latinski tekst *quid illi nocui* s indikativnim glagolom, ali se prevoditelj, vjerojatno kako ne bi dosadio čitatelju, odlučio svaki put varirati u redu riječi prijevoda. Međutim, kao vezničko se sredstvo svaki put pojavljuje zamjenica *ča*. Takav je prijevod tih triju rečenica jedna od značajki prijevodne tehnike prevoditelja koji prevode s latinskoga na hrvatski crkvenoslavenski, u kojemu je vidljiva težnja varijaciji kod konstrukcija koje se ponavljaju. To je jedna od dviju suprotnih težnji koje se pojavljuju u tekstovima jer u nekim primjerima prevoditelje teže sustavnosti i unifikaciji i odstupaju od izvornika upravo kako bi bili sustavniji. U primjeru (1d) konjunktiv je prezenta preveden prezentom.

(1) Zavisnoupitne rečenice s veznikom *quid*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Quid illi nocui, ignoro</i> – Lectio s. Margaritae	a. <i>ča učinih' i naudih' nemu</i> – COxf 25c b. <i>ča nemu naudih' ne vim'</i> – COxf 25d

¹⁹⁴ V. Pinkster 2015: 316.

b. <i>Quid illi nocui, ignoro</i> – Lectio s. Margaritae	c. <i>ne vim' ča nemu naudih'</i> – COxf 26b
c. <i>Quid illi nocui, nescio</i> – Lectio s. Margaritae	d. <i>ki imatъ uši slišati da slišit' · ča d(u)hъ govorit' cr(ê)kv(a)m'</i> – RegBen 1v
d. <i>Qui habet aures audiendi audiat, quid Spiritus dicat ecclesiis</i> – Reg. s. Benedicti	

U ostalim je tekstovima zamjenica *quid* prevedena zamjenicom *čto*. S obzirom na to da je većina analiziranih tekstova u prošleme vremenu, u latinskim se zavisnim rečenicama najčešće pojavljuje konjunktiv imperfekta. Glagoli u zavisnoupitnim rečenicama uvedenima zamjenicom *quid* u konjunktivu imperfekta prevode se kondicionalom I. U tim se primjerima kondicionalom ne izriče potencijalnost, nego se kondicional pojavljuje kao ekvivalent latinskoga konjunktiva.

(2) Zavisnoupitne rečenice s veznikom *quid* i konjunktivom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>scire volens quid ei accideret</i> – Est 2,11	a. <i>i viděti hotě čto ei priklûčilo se bi</i> – BrVO 402c
b. <i>Et cogitavit de altari holocaustorum, quod profanatum erat, quid de eo faceret.</i> – 1Mach 4,44	b. <i>i pomisli ot oltara · olokavti že poskvrnenъ bēše čto ot nego stvorili bi</i> – BrVO 418a
c. <i>Ut audivit autem Judas et populus sermones istos, convenit ecclesia magna cogitare quid facerent</i> fratribus suis, qui in tribulatione erant, et expugnabantur ab eis – 1Mach 5,16	c. <i>êkože sliša iûda i plъkъ ego besedi sie · snide se crêkavъ veliê smisliti · čto stvorili bi bratii svoei · i v skr'bi bēhu · i r'vani bivahu ot nih'</i> – BrVO 419b

U primjeru (3) odnosna je zamjenica *quid* također prevedena zamjenicom *čto*, ali je rečenica u prijevodu pretvorena u izravno pitanje. I u latinskome je predložku u zavisnoj rečenici upotrijebljen indikativ prezenta pa je glagol preveden prezentom.

(3) Prevođenje zavisnoupitne rečenice s *quid* pitanjem

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Quid est dolor, domine pater, nescio; sed noli nobis abscondere, sed dic nobis</i> – Vita Adae et Evae	<i>a čto estъ bolezan' moi o(tъ)čê i g(ospo)dine ne hotei potaêti nam' na reci nam'</i> – CŽg 37r

U primjeru (4) kao vezničko je sredstvo upotrijebljena odnosna zamjenica *quae*, koja je prevedena odnosnom zamjenicom *êže*, koja je doslovni formalni korespondent latinskoj zamjenici. U toj se rečenici pojavljuju dva koordinirana konjunktiva pluskvamperfekta koji su različito prevedeni. Prvi je konjunktiv preveden pluskvamperfektom, a drugi je preveden kondicionalom.

(4) Zavisnoupitne rečenice s veznikom *quae*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>recordatus est Vasthi, et quae fecisset, vel quae passa esset</i> – Est 2,1	<i>vspomenu se vasta c(êsa)rica êže stvorila bē · ili êže trpêla bi</i> – BrVO 402a

U primjerima (5) kao vezničko se sredstvo pojavljuje zamjenica *quis* ('tko'). U rečenicama (5a) i (5b) zamjenica *quis* prevedena je zamjenicom *kto*, a konjunktiv imperfekta preveden je kondicionalom I. U primjeru (5c) zamjenica je prevedena zamjenicom *kotori*, a konjunktiv je prezenta preveden kondicionalom. U primjeru (5a) koordinirana su dva pitanja od kojih jedno počinje zamjenicom *quis*, a drugo prilogom *unde*¹⁹⁵, koje su u latinskome koordinirane sastavnim veznikom *et*, a u prijevodu rastavnim veznikom *ili*.

(5) Zavisnoupitne rečenice s veznikom *quis*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>quis esset et unde venisset, sciscitatus est</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>kto bil' bi ili odkude pride ispitav' že i o vsem'</i> – ČŽg 110v <i>ego kt(o) bi bilb ili otkuda prišalb p(e)t(a)r̃b is'pita ego</i> – CIvan 117r
b. <i>Cum autem rex interrogasset Heliodorum, quis esset aptus adhuc semel Jerosolymam mitti, ait</i> – 2Mach 3,37	b. <i>egdaže c(êsa)r̃b uprosilb bē · eliudora kto bil' bi podobanb · oče edinoû v' er(u)s(o)l(i)m̃b poslati se · reče</i> – BrVO 426d
c. <i>Quaerimus quis iste sit Zacharias filius Barachiae quia multos legimus Zacharias</i> – Hom. s. Hieronymi presb.	c. <i>ičêm že obak' kotori bil' bi s̃b zahariê · s(i)ñb varahiiñb · êko mnogo čtem' zaharie</i> – BrVO 46d

U primjerima (6) zavisnoupitna rečenica nije doslovno prevedena. U primjeru (6a) dativ je odnosne zamjenice preveden oblikom odnosne zamjenice *koe*, a konjunktiv je imperfekta

¹⁹⁵ V. potpoglavlje o prevođenju rečenica s *unde*.

preveden kondicionalom. U primjeru (6b) zamjenica *quae* prevedena je mjesnim prilogom *kadi*. I u latinskome i u prijevodu glagol je u indikativu prezenta.

(6) Primjeri nedoslovnoga prijevoda

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>interogavit... cui sententiae Vasthi regina subjaceret, quae Assueri regis imperium, quod per eunuchos mandaverat, facere noluisset.</i> – Est 1,15	a. <i>uprosi ... koeē dosudi vasti c(ēsa)r(i)ca pod'ležala bi ēže asuera c(ēsa)ra zapovidъ ūže po em'nusiъ poveleъ biše stvoriti ne hotila bi</i> – BrLab2 246d
b. <i>Quę est natura tua enarra mihi</i> – Lectio s. Margaritae	b. <i>kadi e(stъ) rod' tvoi povii mi</i> – COxf 26c

11.2. Zavisnoupitne rečenice uvedene veznicima *quantum* i *quantus*, 3

Prilog *quantum* u službi veznika zavisnoupitnih rečenica prevodi se doslovno prilogom *koliko*. Oblici zamjenice *quantus*, 3 prevode se oblicima zamjenice *kolik*. U primjeru (7a) glagol je u indikativu prezenta pa se tako i prevodi. U primjeru (7b) glagol je u konjunktivu pluskvamperfekta i prevodi se kondicionalom I. U tome je primjeru zamjenica umjesto kao subjekt prevedena kao priložna oznaka u instrumentalu. U primjeru (7c) konjunktiv je prezenta preveden kondicionalom I.

(7) Zavisnoupitne rečenice s *quantus* i *quantum*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Pete quantum vis</i> – Lectio s. Margaritae	a. <i>prosi koliko hoćeši</i> – C Oxf 27b
b. <i>Exposuit... et quanta eum gloria super omnes principes et servos suos rex elevasset</i> – Est 5,11	b. <i>isp(o)v(ē)dē... i kolikoŭ sl(a)voŭ ego · pače vsēhъ vladikъ i rabъ ego · c(ēsa)rъ vzdvigalъ bē</i> – BrVO 406a
c. <i>Intuemini, quantus sit iste, qui ingreditus ad salvandas gentes</i> – Ant.	c. <i>smotrēte kolik' bil' bi sъ iže vhođit' na sp(a)s(e)nie narodъ</i> – BrVO 35a

11.3. Zavisnoupitne rečenice uvedene veznikom *unde*

Prilog *unde* u službi veznika zavisnoupitnih rečenica prevodi se u primjeru (8) doslovno prilogom *odkude*. Konjunktiv pluskvamperfekta prevodi se u *Žgombićevu zborniku* aoristom, a u *Ivančićevu zborniku* kondicionalom I. Ta je zavisnoupitna rečenica koordinirana sa zavisnoupitnom rečenicom uvedenom veznikom *quis*.¹⁹⁶

(8) Zavisnoupitne rečenice s veznikom *unde*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>quis esset et unde venisset, sciscitatus est</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>kto bil' bi ili odkude pride ispitav' že i o vsem'</i> – CŽg 110v ego <i>kt(o) bi bil' ili otkuda prišal' p(e)t(a)r' is'pita ego</i> – CIvan 117r

Rečenice koje započinju veznikom *unde* mogu se smatrati i odnosnim rečenicama jer pretpostavljaju mjesto na koje se odnosna rečenica nadovezuje. U nekim se primjerima takve rečenice s konjunktivom mogu tumačiti kao odnosne rečenice s namjernim smislom. U takvim rečenicama glagol glavne rečenice ne pripada u kategoriju glagola tipičnih za zavisnoupitne rečenice. Rečenice (9a) i (9b) značenjski su bliske hrvatskim rečenicama *Dao nam je da živimo*. ili *Dao nam je živjeti*. U primjeru (9a) prilog *unde* prevodi se kao *odkudu*. Odnosnost rečenica vidljiva je u primjeru (9b) u kojemu je *unde* prevedeno odnosno *od kih*.

(9) Odnosne rečenice s veznikom *unde*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Forsitan indulgeat et miserebitur ... et disponet nobis unde vivamus</i> – Vita Adae et Evae	a. <i>eda kako odpustit' nam' g(ospo)d(i)n' b(og)' i dast' nam' odkudu žiti možem' – CŽg 31v</i>
b. <i>et dedit Adae et ostendit ei laborare et colere terram, ut habeant fructum, unde viverent ipsi et omnes generationes eorum</i> – Vita Adae et Evae	b. <i>adam' ima delati i siēti i težati zemlju da b(u)de imeti plod' od kih' plodi žiti vačnut' on' i vas' rod' nego po nem' – CŽg 35r</i>

¹⁹⁶ V. poglavlje o prevođenju rečenica s odnosnim zamjenicama.

11.4. Zavisnoupitne rečenice uvedene veznikom *cur*

U primjeru (10) zavisnoupitni veznik *cur* koji znači 'zašto' prevodi se veznikom *kako* jer rečenica nije doslovno prevedena. Konjunktiv pluskvamperfekta u *Žgombićevu se zborniku* prevodi perfektom, a u *Ivančićevu* aoristom. U tekstu u *Ivančićevu zborniku* rečenica je prevedena kao upravni govor, pa više nije riječ o zavisnoupitnoj surečenici, nego o nezavisnome pitanju.

(10) Zavisnoupitne rečenice s veznikom *cur*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>opponēbant, cur devotum suum mori sine confessione et penitentia permisisset</i> – De s. Maria Magdalena	govorahu <i>kako</i> ga <i>e</i> <i>ostavila</i> s(ve)taê mariê magdalena bez' ured'be crikvenie – ČŽg 114v <i>gl(agola)hu · k(a)ko ostavi ego s(ve)ta m(a)riê m(a)gd(a)lêno · b'rez' isp(o)v(ê)di ego um'riti</i> – Clvan 121v

11.5. Zavisnoupitne rečenice uvedene veznikom *si*

U klasičnome latinskome uz neke glagole kao upitni veznik u značenju koje u suvremenome hrvatskom ima čestica *li* uz glagol stoji veznik *si*. U latinskim se gramatikama navodi da su u klasičnome latinskom najčešći takvi glagoli *expectare*, *experiri*, *temptare*, *conari*, dakle glagoli koji označavaju čekanje ili pokušavanje. U takvim slučajevima veznikom se *si* naglašava čuđenje i iščekivanje¹⁹⁷. Vjerojatno je takva uporaba veznika *si* u zavisnoupitnim rečenicama povezana s činjenicom da *si* izvorno dolazi u pogodbenim rečenicama, kojima se ne izriče da se nešto zaista događa, nego se u njima uvijek podrazumijeva određeni stupanj nesigurnosti jer se čak i u stvarnim rečenicama zavisnom rečenicom izriče uvjet koji se mora ispuniti da se ostvari glavna rečenica, ali ne izriče se stav o stvarnoj ispunjenosti toga uvjeta.¹⁹⁸ Pogodbena rečenica uvijek podrazumijeva i mogućnost suprotnoga onomu što ona izriče. Npr. rečenica *Ako ne bude padala kiša, ići ćemo na izlet*. podrazumijeva i mogućnost da pada kiša i da ne idemo na izlet. U gramatikama se klasičnoga latinskoga navodi

¹⁹⁷ V. Pinkster 2015: 627. Neki su od primjera koje Pinkster navodi: *Expecto si quid dicas*. Pl. Trin. 98, *Helvetii... nonnumquam interdū, saepius noctu si perrumpere possent conati... hoc conatu destiterunt*. Caes Gal. 1. 8. 4., *Mirabar hoc si sic abiret, et eri semper lenitas verebar quorsum evaderet*. Ter. An. 175 itd.

¹⁹⁸ Taouratier u svojoj sintaksi ističe dubitativnost takvoga *si*: »...car a subordonnée en si semble un peu plus dubitative que la subordonnée en quod.« (Touratie 1994: 588). (Zato što zavisna surečenica uvedena veznikom *si* izriče dubitativnije začenje nego surečenica uvedena veznikom *quod*.)

da je uporaba veznika *si* ograničena na malu skupinu glagola koji označavaju iščekivanje. Uporaba veznika *si* kao upitnoga veznika prema Hermanu (2000: 92 i 93) bila je katkad posvjedočena i u klasičnome latinskome, međutim postaje normalna i česta tek u kasnome latinskom i odraz je toga vidljiv u romanskim jezicima. Tako se u romanskim jezicima kao jedini veznik nakon zanijevanoga glagola znanja ili jesnoga upitnog glagola mora pojaviti veznik *si/se*. Npr. prijevodi rečenice *Ne znam je li ona došla*. na talijanskome, španjolskome i portugalskome moraju se izreći s veznikom *si/se*:

tal. *Non so si lei sia venuta.*

špa. *No se si ella ha venido.*

port. *Não sei se ela veio.*

Herman smatra da je možda pojačana uporaba veznika *si* u prijevodu *Biblie Vetus Latina* pod utjecajem grčkoga jer je *si* služio kao ekvivalent grčkome *ei* iako se naglašava da je takva mogućnost zabilježena još u Plauta.

Zavisnoupitne rečenice s veznikom *si* u značenju *je li*, tj. predikat + *li*, prevode se doslovno veznikom *ako/ače*. U primjeru (11b) glagol je u indikativu i prevodi se doslovno, a u rečenicama (11a) i (11c) glagol je u konjunktivu imperfekta, koji se u (11a) rečenici prevodi prezentom, a u (11c) rečenici kondicionalom I.

(11) Zavisnoupitne rečenice s veznikom *si*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>ut probaret, si, ut Maria de Christo praedicaverat, sic veritas se haberet</i> – De s. Maria Magdalena	iskusiti ako sutb istin'naê êže siê propovedaetb – CŽg 109r iskusiti istinu prop(o)v(ê)daniê mariina ako su is'tinna – CIvan 115v
b. <i>Interrogate illam si est libera ut accipiam eam mihi uxorem, si ancillam, dabo precium pro ea et erit mihi concubina</i> – Lectio s. Margaritae	b. pitaite e eli slobod'na ali e raba ako e slob'dna vaz'mu û za ženu za lipotu nee ako li e raba dam' za nû cenu i bude mi hot'nica – COxf 24d
c. <i>interrogabat autem si vere haec ita essent.</i> – 2Mach 3,9	c. vprašaše že · ače vistinu siê bila bi – BrVO 425b

U Mihaljević (2011./1) ističe se da se u upitnim rečenicama uz perцепcijske glagole kao veznička sredstva pojavljuju dopunjač *li*, sveza *jeda kako* i pogodbeni veznici *ašće* i *ako*. U primjerima u kojima se pojavljuju *ašće* i *ako* riječ je o slučajevima u kojima se ti veznici pojavljuju jer su formalni korespondenti latinskome *si*. Navode se primjeri: *g(ospod)ъ s n(e)b(e)se priniče na s(i)ni č(lověč)skie viditi esu li mudri*. – RegBen 14v kao prijevod lat. *Dominus de caelo semper respicit super filios hominum, ut videat, si est intelligens aut requirens deum; da smotrila bimъ aće cvali bi vinogradi i aće prozevali bi mol'grani* – BrN₂ 481d kao prijevod lat. *et inspicerem si floruisset vinea, et germinassent mala punica*. – Ct 6, 10; *i viite vsi lûdi aće estъ podobno goru moemu* – BrVO 241d kao prijevod lat. *Videte omnes populi, si est dolor similis sicut dolor meus; i vīj' ako putъ nepr(a)vdi vъ mni e(stъ)* – CPar 119r kao prijevod lat. *Et vide, si via iniquitatis in me est* – Ps 138, 24.

Međutim o proširenosti uporabe veznika *ako/aće* u zavisnoupitnim rečenicama govori i činjenica da se on pojavljuje i u rečenicama u kojima nije potaknut latinskim *si*, npr. kao prijevod latinskoga *utrum*.

Pojava veznika *ako* u upitnim rečenicama vjerojatno je potpomognuta i situacijom u talijanskome u kojemu je to uobičajeni način uvođenja toga tipa zavisnoupitnih rečenica.

I u suvremenome hrvatskom u razgovornome jeziku postoji veznik *ako* kao veznik upitnih objektnih rečenica (npr. u novinskome naslovu '*Pametni*' kirurški nož odmah vidi ako je tkivo kancerozno¹⁹⁹). U korpusu *hrWaC* dobro je potvrđena uporaba veznika *ako* u zavisnoupitnim rečenicama sa zanijekanim glagolima kao što je npr. glagol *ne znam*. Većina je potvrda s blogova i foruma, međutim zabilježena je i pojava takvih konstrukcija na mrežnim portalima. Veći je broj potvrda među govornicima čakavskoga narječja, što može ići u prilog teoriji da je takva uporaba nastala pod utjecajem talijanskoga osobito na područjima gdje je takav utjecaj prisutniji. U suvremenome je hrvatskom razgovorni zavisnoupitni *ako* vjerojatno i potpomognut situacijom u engleskome jeziku u kojemu se također pogodbeni veznik *if* upotrebljava u zavisnoupitnim rečenicama (npr. prijevod bi rečenice *Ne znam je li ona došla doma*. bio *I don't know if she came home*. u kojoj je veznik *if* formalni korespondent vezniku *ako* i upotrebljava se kao glavni veznik pogodbenih rečenica).

Srodnost je čestice *li* i veznika *ako* u suvremenome hrvatskom vidljiva i u činjenici da je veznik *ako* u stvarnim pogodbenim rečenicama moguće zamijeniti česticom *li* (npr. rečenice *Ako dođeš, skuhat ću ručak*. i *Dodeš li, skuhat ću ručak*.).

¹⁹⁹ <https://www.24sata.hr/tech/pametni-kirurski-noz-odmah-vidi-ako-je-tkivo-kancerozno-324300/galerija-416382?page=1>

11.6. Zavisnoupitne rečenice uvedene veznikom *utrum*

U latinskome se u zavisnoupitnim rečenicama *utrum* pojavljuje u kombinaciji s *an* i njime se izražavaju alterativna (disjunktivna), tj. *ili-ili* pitanja (npr. *utrum pro me an pro me et pro te?*) te se u pravilu pojavljuje u samostalnim pitanjima. *Utrum* se može pojaviti i s *necne* u zavisnoupitnim rečenicama u značenju 'je li... ili nije' (npr. *utrum proelium committi ex usu esset necne*). U tome je slučaju zapravo riječ o jesno-niječnome pitanju u kojemu se očekuje odgovor *da* ili *ne*, ali su obje mogućnosti ponuđene u pitanju. *Utrum* izvorno dolazi od zamjenice *uter* koji znači 'koji od dvaju' te se zbog toga izvornog značenja pojavljuje u alternativnim pitanjima. Međutim, s obzirom na to da je i u jesno-niječnim pitanjima zapravo riječ o izboru između dviju mogućnosti *da* ili *ne*, u kombinaciji s *an non* ili *necne* i takva je značenja moguće izraziti.

U korpusu se pojavljuje zavisnoupitna rečenica s *utrum*, ali bez *an* ili *necne* u nastavku. Drugi je dio pitanja koji bi s obzirom na značenje rečenice trebao glasiti *necne* izostavljen jer je riječ o izvorno jesno-niječnome pitanju u kojemu se podrazumijeva i mogućnost niječnoga odgovora. Primjerice u pitanju *Je li ona došla?* pretpostavlja se i mogućnosti niječnoga odgovora, pa je dodatak *ili nije* zalihostan. Unatoč zalihosti drugoga dijela, u klasičnome se latinskom u pravilu *utrum* ne pojavljuje samostalno, nego se takva pitanja postavljaju upitnom česticom *an*.

Takav se *utrum* prevodi veznikom *aće*. Konjunktiv imperfekta prevodi se kondicionalom I., a konjunktiv prezenta prezentom.

(12) Prevođenje zavisnoupitnih rečenica s veznikom *utrum*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>scire cupientes utrum perseveraret in sententia</i> – Est 3,4	a. <i>viděti želěûće aće prebival bi v dosudě</i> – BrVO 403d
b. <i>Videamus, utrum sibi de hoc servo centurionis Mattheus Lucasque consentiant</i> . – Hom. s. Augustini ep.	b. <i>viimo aće ot raba sьtnikova meždŭ soboŭ matěi i luka skladaeta se</i> – BrVO 152bc

11.7. Zavisnoupitne rečenice uvedene veznikom *qualis, e*

Zamjenica *qualis, e* korelativna je zamjenica sa značenjem 'kakav'. U primjeru (13a) nominativni se oblik zamjenice prevodi zamjenicom *kakovo*. U primjeru (13b) zamjenica se *qualis* javlja u prijedložnome izrazu nakon prijedloga *per* i cijeli se prijedložni izraz prevodi instrumentalom odnosno zamjenice *koeû*. U oboma se primjerima glagol pojavljuje uz konjunktiv imperfekta, a prevodi se kondicionalom I.

(13) Prevođenje zavisnoupitnih rečenica s veznikom *qualis*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Quae cum audisset, turbata est in sermone ejus, et cogitabat, qualis esset ista salutatio.</i> – Officium b. Mariae in adventu	a. <i>ka gda sliša smete se o sl(o)vesi ego · i mišlašē kakovo bilo bi sie pozdravlenie</i> – CPar 192v
b. <i>Tunc iratus profectus jussit beatissimam Margaritam in carcerem recludi, donec inveniret per qualem machinationem eius virginitatem perderet.</i> – Lectio s. Margaritae	b. <i>tada zapovida kral' b(la)ž(e)nu margaritu v tam'nici zatvoriti i dokle iz'našal' koeû hitrostiû dev'stvo nee pogubil' bi</i> – COxf 25a

11.8. Zavisnoupitne rečenice uvedene veznikom *quam*

U primjeru (14) zavisnoupitna rečenica s veznikom *quam* prevedena je prilogom *koliko*. Konjunktiv je prezenta preveden prezentom.

(14) Prevođenje zavisnoupitnih rečenica s veznikom *quam*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Vis videre, quam iste Filius Dei fortis sit?</i> – Hom. s. Augustini ep.	<i>hočeši li vêdêti · koliko sь krêpъk' estь</i> – BrVO 191a

11.9. Zaključak

Zavisnoupitne se rečenice s konjunktivom imperfekta uglavnom prevode kondicionalom I. Na suvremeni bi se hrvatski te rečenice prevele nekim od prošlih vremena, međutim u staroslavenskim je prijevodima s latinskoga učestala uporaba kondicionala pri prevođenju konjunktiva²⁰⁰ i ta je pojava prevladala u ovome tipu rečenica. U takvim se rečenicama kondicionalom ne izražava nesigurnost, želja ili mogućnost, nego je riječ o utjecaju s latinskoga koji mijenja značenje tekstu. Konjunktiv se imperfekta najčešće prevodi kondicionalom I. (npr. *scire volens quid ei accideret: i vidēti hotē što ei priključilo se bi*), ali ima primjera i u kojima se, kad tekst nije doslovno preveden, pojavljuje prezent (*ut probaret, si, ut Maria de Christo praedicaverat, sic veritas se haberet: iskusiti ako sutъ istin'naē ēže siē propovedaetъ*). Konjunktiv pluskvamperfekta uglavnom se prevodi nekim od prošlih vremena (perfektom, aoristom ili imperfektom; npr. *opponabant, cur devotum suum mori sine confessione et penitentia permisisset: govorahu kako ga e ostavila s(ve)taē mariē magdalena bez' ured'be crikvenie*). Konjunktiv prezenta katkad se prevodi prezentom (*Videamus, utrum sibi de hoc servo centurionis Mattheus Lucasque consentiant.: Viimo ače o' raba sьtnikova meždû soboû Matêi i Luka skladaeta se*), a katkad kondicionalom I. (*Intuemini, quantus sit iste, qui ingreditus ad salvandas gentes: Smotrēte kolik' bil' bi sь iže vhdit' na sp(a)s(e)nie narodъ*). Veznici se uglavnom prevode svojim formalnim korespondentom, osim veznika *utrum*, koji se prevodi izvorno pogodbenim veznikom *ače*.

---

²⁰⁰ V. Mihaljević-Reinhart 2005: 67 – 68, Tandarić 1993.

12. IZRIČNE REČENICE

Izrične su rečenice vrsta rečenica koja ne postoji u gramatikama klasičnoga latinskog, a u gramatikama suvremenoga hrvatskog jezika ne pojavljuje se kao zaseban tip rečenice, nego se u nekim hrvatskim gramatikama pojavljuje kao podvrsta objektnih i subjektnih rečenica kao jedan od podtipova (uz npr. upitne). Izrične se rečenice u pravilu u suvremenome hrvatskom jeziku uvode veznikom *da*. Primjer je takvih rečenica koje su podvrsta objektnih rečenica *Rekao je da su prijatelji došli*. Subjektne izrične rečenice uvode obezličeni glagoli kao što su *vidi se, čini se, zna se* itd., npr. *Čini se da su prijatelji došli*.²⁰¹ Radoslav Katičić (2002.) takve rečenice smatra eksplikativnim ili objasnidbenim rečenicama, koje podrazumijevaju preobliku od npr. *Učitelj nam je rekao to*. i *Lijepo smo napredovali*. preko *Učitelj nam je rekao to da smo lijepo napredovali*. u *Učitelj nam je rekao da smo lijepo napredovali*. I u gramatici Barić i suradnici pojavljuju se izrične rečenice u podjeli rečenica po sadržaju uvrštavanja te se također navodi da bi se one mogle nazivati i objasnidbenima ili eksplikativnima²⁰². U Silić-Pranjakovićevoj su gramatici one podvrsta objektnih rečenica uz zavisnoupitne i odnosne.²⁰³

U latinskim se gramatikama izrične rečenice ne pojavljuju jer se takve rečenice u pravilu u klasičnome latinskom izriču konstrukcijama akuzativom ili nominativom s infinitivom tako da se u latinskome umjesto kategorije objektnih rečenica navode samo zavisnoupitne rečenice kao poseban tip. Akuzativom s infinitivom u pravilu se izriču konstrukcije koje se u hrvatskome izriču objektnim rečenicama, primjerice, hrvatska bi se objektna rečenica *Rekao je da su prijatelji došli*. na klasični latinski prevela akuzativom s infinitivom *Dixit amicos venisse.*, dok se uporaba nominativa s infinitivom uglavnom podudara s hrvatskim subjektnim rečenicama te bi se tako hrvatska subjektna rečenica *Čini se da su prijatelji došli*. na latinski prevela nominativom s infinitivom *Amici venisse videntur*. Međutim, u vulgarnome i srednjovjekovnome latinskom infinitivne se konstrukcije sve češće zamjenjuju zavisnim

---

²⁰¹ V. npr. Silić-Pranjaković 2007: 332. »Izričnima se nazivaju one subjektne rečenice u kojima se zavisne surečenice uvode po pasiviziranim oblicima glagola ili po predikatnim izrazima (imenskim ili priložnim) koji označuju mišljenje, govorenje, osjećanje, percipiranje i sl. U službi veznih sredstava u takvim rečenicama dolaze veznici *da* i *kako*, npr. *Priča se da bi opet moglo biti rata; Nekad se mislilo da je Zemlja ravna ploča; Osjeća se kako postaje sve toplije; Istina je da smo se obećali odazvati pozivu; Zna se kako je teško pisati udžbenike* i sl.«

²⁰² Barić i dr. 1997: 515.

²⁰³ Silić-Pranjaković 2007: 333.

rečenicama²⁰⁴ najčešće s veznikom *quia*, koji postaje sve raširenijim veznikom²⁰⁵, a uz njega izrične rečenice uvodi i veznik *quod*, čije se značenje u kasnome latinskom također proširuje²⁰⁶. Rjeđe se u takvim rečenicama pojavljuju i veznici *quoniam*, *quomodo* i *ut*. Takve su zamjene osobito česte uz glagole govorenja i mišljenja²⁰⁷. Zbog toga se takav tip konstrukcije koji uvodi veznik *quod* često naziva i *dicere quod* konstrukcijom²⁰⁸. Konstrukcija s veznikom *quod* zabilježena je i u ranijim fazama latinskoga u četirima primjerima iz Petronijeva *Satyricon*²⁰⁹ te u djelu *Bellum Hispaniense*²¹⁰. Podrijetlo je toga tipa rečenica bilo predmetom mnogih istraživanja i u starijoj su literaturi takve rečenice uglavnom smatrane kalkom s grčkoga. Međutim, Cuzzolin i brojni filolozi kao što su Einar Löfstedt (1956.), Eugenio Coseriu (1971.), Robert Coleman (1975.), Hannah Rosén (1999.), Gualtiero Calboli (2009.) itd. niječu utjecaje grčkoga u tim primjerima²¹¹. Cuzzolin smatra da je vjerojatno riječ o konstrukciji koja je postojala u kolokvijalnome latinskom te je zbog toga potvrđena i u Petronija²¹². Konstrukcija s *quia* neobična je jer je neobično da veznikom postaje izvorno množinski oblik. Ta je

²⁰⁴ V. Herman 2000: 87.

²⁰⁵ Jedna je od značajka vulgarnoga i postklasičnoga latinskog činjenica da se smanjuje broj veznika kojima se uvode zavisne rečenice, tj. da se širi značenje pojedinih veznika. Osobito prisutni postaju veznici *quia* i *quod*. (v. Herman 2000: 87)

»The conjunction *quod* tends to be introduced everywhere. 258umu found in phrases such as *dico quod* (258umu *quod*, *quia*, *quoniam*), *timeo quod*, *volo quod* (or *quatenus*, *qualiter*, *quo*), *ante quod*, *post quod*, *pro quod*.« Norberg:

http://www.orbilat.com/Languages/Latin_Medieval/Dag_Norberg/01.html#Christianity%20and%20Syntactical%20Change

(Veznik *quod* počinje se široko upotrebljavati. Pronalazi se u izrazima kao što su *dico quod* (ili *eo quod*, *quia*, *quoniam*), *timeo quod*, *volo quod* (ili *quatenus*, *qualiter*, *quo*), *ante quod*, *post quod*, *pro quod*),)

²⁰⁶ Pojava zamjene infinitivnih konstrukcija zavisnim rečenicama *quia* i *quod* pod utjecajem je i grčkih izričnih rečenica uvedenih veznikom *ὅτι*. Do pojačane uporabe tih veznika dolazi i zbog promjene u redu riječi. (Herman 2000: 89)

²⁰⁷ V. Cuzzolin 2013/1: 51.

²⁰⁸ V. Cuzzolin 2013/2: 24.

²⁰⁹ *Ego illi iam tres cardeles occidi, et dixi quia mustella comedit* Petronius 46, 4; *Sed subolfacio quia nobis epulum daturus est Mammaea, binos 258umu p258s et meis*. Petronius 45, 10; *At illa gaudio exultans* : “*vides, inquit, Chrysis mea, vides, quod aliis leporem excitavi ?*” Petronius, 131, 7 ; *Scis enim, quod epulum dedi binos 258umu p258s* Petronius 71, 9

²¹⁰ *dum haec geruntur legati Carteienses renuntiaverunt quod Pompeium in potestatem haberent Bellum Hispaniense* 36, 1

²¹¹ Prema Cuzzolin.

²¹² »The fact that the *quod*-construction occurs in an author like Petronius four times (see below) and that is exclusively used by persons of very low social prestige has led to the conclusion that this construction must be associated with an equally low variety of speech. «

(Činjenica da se konstrukcija s veznikom *quod* četiri puta pojavljuje kod autora kao što je Petronije I da je upotrebljavaju isključivo govornici niskoga socijalnog statusa dovodi do zaključka da je to konstrukcija koja je zasigurno povezana s nižim jezičnim registrima.)

konstrukcija možda sintaktički grecizam pod utjecajem dijalektnih grčkih veznika.²¹³ U izričnim rečenicama, osobito uz veznik *quod*, najčešće stoji indikativ.²¹⁴

U hrvatskome crkvenoslavenskom izrične se rečenice najčešće uvode veznicima *êko* i *da*.²¹⁵

12.1. Rečenice uvedene veznikom *quia*

Rečenice s veznikom *quia* prevode se rečenicama uvedenim veznicima *da*, *êko* i *ere*.

U primjerima (1) veznik *quia* preveden je veznikom *êko*. Veznik *quia* u latinskome je prototipni veznik uzročnih rečenica sa značenjem 'jer' i zato se kao njegov prijevod najčešće pojavljuje veznik *êko*, koji je čest veznik uzročnih rečenica u hrvatskome crkvenoslavenskom.²¹⁶ U svim primjerima osim (1e) uz *quia* nalazi se indikativ koji se prevodi doslovno. U primjeru (1e) upotrijebljen je konjunktiv imperfekta koji je preveden konstrukcijom *imatъ* s infinitivom kojom se izriče debitivno značenje.

(1) Rečenice uvedene veznikom *quia* koji je preveden s *êko*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Et vidit Judas quia coepit bellum, et clamor belli ascendit ad caelum sicut tuba, et clamor magnus de civitate</i> – 1Mach 5,31	a. i vidê iûda êko načetъ branъ i vaplъ brani vshodit k nebu · êko truba i vaplъ veli iz grada – BrVO 420a
b. <i>Et vidit Judas et fratres ejus, quia multiplicata sunt mala</i> – 1Mach 3,42	b. i vidê iûda i bratiê ego · êko umnožena biše zalaê – BrVO 415d
c. <i>et scient omnes gentes quia est qui redimat et liberet Israël.</i> – 1Mach 4,11	c. uvêdetъ vsi êzici êko estъ b(og)ъ · i iže iskupitъ i izbavitъ iz(drai)la – BrVO 416d

²¹³ »To 259umu p, there are good reasons to affirm that the replacement of the AcI by means of quod-constructions after verbs of saying and thinking represents a purely Latin phenomenon, whereas quia-constructions represent a highly probable Graecism. Needless to say, this is the situation as we can envisage it at the beginning of the process by which the AcI was replaced. What comes after that, especially the variety of the so-called Christian Latin, belongs to another story, which has to be analyzed and interpreted according to other parameters.« (Cuzzolin 2013/1:67)

(Zaključno, postoje uvjerljivi razlozi za tvrdnju da je zamjena akuzativa s infinitivom rečenicom s veznikom *quod* nakon glagola govorenja i mišljenja isključivo latinska pojava, dok je konstrukcija s veznikom *quia* vrlo vjerojatno grecizam. Tako je bilo u trenutku kad se konstrukcija akuzativa s infinitivom počinje zamjenjivati tim rečenicama. Što se događa kasnije, osobito u tzv. kršćanskome latinskom, druga je priča koju treba analizirati i interpretirati s obzirom na druge čimbenike.)

²¹⁴ O odnosu značenja rečenica s indikativom i konjunktivom uz pojedine izrične veznike v. Cuzzolin 1994: 60–74.

²¹⁵ »The first group consists of clauses introduced by complementizers êko ([jako]), da, aêe/ako, as well as different kinds of wh-interrogatives.« (Mihaljević 2011: 69).

(Prva se skupina sastoji od rečenica koje su uvedene veznicima *êko* ([jako]), *da*, *aêe/ako* i različitim upitnim riječima.)

²¹⁶ V. Mihaljević 2016.

d. <i>Et factum est, ut audierunt gentes in circuitu quia aedificatum est altare et sanctuarium sicut prius, iratae sunt valde</i> – 1Mach 5,1	d. <i>i stvoreno bistъ êkože slišaše êzici okr'stъ · êko sazdanъ bisi oltarъ i svêtiliça · êkože i prêžde raz'gnêvaše se vel'mi</i> – BrVO 418d
e. <i>et cognovit quia moreretur</i> – 1Mach 1,6	e. <i>pozna êko umrêti imatъ</i> – BrVO 408a
f. <i>Amen dico vobis, quia non praeteribit generatio haec donec omnia fiant, coelum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt, dicit Dominus.</i> – Ant.	f. <i>am(e)нъ gl(agol)û v(a)мъ êk(o) ne mimoidetъ rodъ sa doklê vsa siê budutъ · n(e)bo i zemla mimoidetъ a s(love)sa moê ne mimoidutъ gl(agole)tъ g(ospod)ъ</i> – BrBar 271 b
g. <i>viderunt enim quia venerunt cum exercitu magno</i> – 1Mach 7,11	g. <i>vêdêše ubo êko prišli sut' sut' (sic!) s voi velikimi</i> – BrPad 301c
h. <i>cum dicitur quia venient dies in te</i> – Hom. s. Gregorii papae	h. <i>egda gl(agol)etъ · êko pridut' na te</i> – BrVO 335d
i. <i>An nescis, quia patientia dei ad poenitentiam te adducit?</i> – Reg. s. Benedicti	i. <i>ne vidiši li êko krotostъ b(o)žîe na pokaênie e(stъ)</i> – RegBen 3r
j. <i>Si obtuleris munus tuum ad altere et ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te</i> – Hom. s. Augustini ep.	j. <i>açe prineseši darъ tvoi kъ oltaru · i tu pomeneši êko bratъ tvoi imatъ něčto · na te</i> – BrVO 189a

U primjerima (2) rečenice s veznikom *quia* prevedene su rečenicom s veznikom *da*, koji je prototipni veznik izričnih rečenica u hrvatskome crkvenoslavenskom. Većina je primjera u kojima je veznik *quia* preveden veznikom *da* potvrđeno u tekstu *Legende o svetoj Margareti* (2a – d). U rečenici (2a) upotrijebljen je futur I. koji je preveden prezentom. U rečenici (2b) perfekt je preveden aoristom. U rečenici (2c) glagol je u latinskome u futuru I. ili konjunktivu prezenta, a preveden je prezentom svršenoga glagola koji ima futursko značenje.²¹⁷ U rečenici (2d) konjunktiv pluskvamperfekta preveden je aoristom.

(2) Rečenice uvedene veznikom *quia* koji je preveden veznikom *da*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Cognoscat Deus ... quia non me suadebis nec poteris me movere de via veritatis</i> – Lectio s. Margaritae	a. <i>z'nai b(og)ъ vsemogi ... da me ne naustiši ne vmožeši me ganuti ot puti istin'nago</i> – COxf 25b

²¹⁷ U hrvatskome crkvenoslavenskom prezent svršenih glagola redovito ima futursko značenje, zato se taj oblik katkad i naziva jednostavnim futurom. (v. Gadžijeva i dr. 2014: 210)

b. <i>Et hoc mirandum est quia filia tenera superavit patrem et matrem – Lectio s. Margaritae</i>	b. o koliko čudo da mlada divoika o(t)ca i mater' premorê – COxf 26d
c. <i>tibi dico quia accipiam te mihi in coniugium – Lectio s. Margaritae</i>	c. govoru t(e)bi da poimu te za ženu – COxf 25b
d. <i>Oblita enim erat ... quia Deus exaudisset orationem eius – Lectio s. Margaritae</i>	d. zabila bo se biše ... da b(og)ъ nee usliša m(olita)ъnee – COxf 26a
e. <i>Cum cognovisset Adam, quia hora venit mortis suae – Vita Adae et Evae</i>	e. kada pozna adam' da pride vrime smrti negove – CŽg 39v

Budući da je veznik *quia* prototipni veznik uzročnih rečenica, u izričnim rečenicama katkad se prevodi i veznikom *ere*. U primjeru (3) u zavisnoj je rečenici konjunktiv jer zavisna rečenica ovisi o konjunktivu *scias*. Konjunktiv perfekta u zavisnoj rečenici preveden je aoristom.

(3) Rečenice uvedene veznikom *quia* koji je preveden s *ere*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Et scias, quia nihil impium fecerim, cum sit nemo, qui de manu tua possit eruere – Officium defunctorum</i>	<i>i vij' ere nič'če nečisto stvorih' · g'da nig'dore estъ · ki o' ruki tvoee moretъ izeti se – CPar 198r</i>

U tekstu *Čtenie sv. Margarite* još je jedan primjer izrične rečenice s *quia*, međutim u toj rečenici veznik nije preveden, nego je zbog zamjenice *aliquis* rečenica prevedena kao zavisnoupitna s veznikom *gdo*.

(4) Nedoslovno prevedena izrična rečenica

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Ubi audiebat quia aliquis Christum nominaret – Lectio s. Margaritae</i>	<i>i kadi godi slišaše gdo bi h(r̃st)a imenem' imenoval' – COxf 24d</i>

12.2. Rečenice uvedene veznikom *quod*

U korpusu je najveći broj izričnih rečenica s veznikom *quod*, koje su većinom prevedene veznikom *da*. Veznik *quod* najrašireniji je u biblijskim tekstovima *Knjige o Esteri* i *Knjigama o Makabejcima*. Glagol uz veznik *quod* u *Knjigama o Makabejcima* u pravilu stoji u indikativu. Indikativ uz veznik *quod* stoji u primjerima (5a – h) i prevodi se doslovno. U *Knjizi o Esteri* nakon veznika *quod* dolazi glagol u konjunktivu. U primjerima (5i) i (5l) konjunktiv imperfekta prevodi se kondicionalom I., što je čest način prevođenja konjunktiva, osobito u biblijskim tekstovima. Konjunktiv prezenta u primjerima (5k) i (5n) prevodi se prezentom. U primjeru (5k) konjunktiv imperfekta prevodi se prezentom, a u primjeru (5m) aoristom.

(5) Rečenice s veznikom *quod* koji je preveden veznikom *da*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Haec cum audisset Eva cognovit quod diabolus suasit exire de flumine et cecidit super faciem suam in terram – Vita Adae et Evae</i>	a. <i>slišav že sie euga da dêvl' est' ki ū čini iziti iz vodi tudie pade anjem' svoim' na zemlŭ – ČŽg 32v</i>
b. <i>et testes erunt .... quod injuste perditis nos. – 1Mach 2,37</i>	b. <i>i svêdêteli budut' ... da nepravdno pogublaet' ni – BrVb₂ 273a</i>
c. <i>Et audivit Seron princeps exercitus Syriae, quod congregavit Judas congregationem fidelium, et ecclesiam secum – 1Mach 3,13</i>	c. <i>i usliša seronъ knezъ voin'stviê sirie · da sabra iŭda sabranie i crêk(ъ)v(ъ) vrъhniъ sa soboŭ – BrVO 414c</i>
d. <i>Et vidit Gorgias quod in fugam conversi sunt sui, et succenderunt castra: fumus enim, qui videbatur, declarabat quod factum est. – 1Mach 4,20</i>	d. <i>i vidê gorjŭja da v bêgъ obračeni sutъ egovi · i vaŭgani sutъ stani · dim' bo iže vŭjaše se obličevaše eže stvoreno e(stъ) – BrN₂ 243a</i>
e. <i>Videns autem Lysias fugam suorum, et Judaeorum audaciam, et quod parati sunt aut vivere, aut mori fortiter – 1Mach 4,35</i>	e. <i>vidêv že ližiê svoe bêžeče i ŭdêov že dr'zostъ i da gotovi sutъ · ili žiti i umrêti krêpcê – BrVO 417d</i>
f. <i>non considerabat quod propter peccata habitantium civitatem, modicum Deus fuerat iratus – 2Mach 5,17</i>	f. <i>ne smatraše da grêhъ radi obitaŭcihъ v gradê · v malê g(ospod)ъ bil' bi razgnêval se – BrVO 430b</i>
g. <i>speramus quod cito nostri miserebitur, et congregavit de sub caelo in locum sanctum. – 2Mach 2,18</i>	g. <i>upvae<тъ> · da vskorê nasъ pom(i)luetъ i sberetъ ot pod'nebese v mêsto s(ve)toe – BrVO 424a</i>
h. <i>Legitur quoque, quod, dum Augustius in carne viveret et quaedam relegeret, ante se transire vidit daemonem librum humeris bajulantem. – Mirac. s. Agustini ep.</i>	h. <i>čte se da egda oče av'gustinъ živъ b(ê)še · i nêč'to čtêše prêd' soboŭ i vidê d'êv'la greduča · i noseča knigi na ramenê – BrN₂ 373b</i>

i. <i>Quod cum audisset Aman, et experimento probasset quod Mardochaeus non flecteret sibi genu, nec se adoraret</i> – Est 3,5	i. <i>eže egda slišal' bê amanъ iskušeniemъ iskusi da mardočei ne priklonil' bi kolêna ni emu poklonil bi se</i> – BrN ₂ 236c
j. <i>norunt provinciae, quod sive vir, sive mulier non vocatus, interius atrium regis intraverit, absque ulla cunctatione statim interficiatur</i> – Est 4,11	j. <i>znaûť vladan'ê da ili m(u)žb ili žena nezvanъ v' vnutrni dvorъ c(êsa)revъ v'šal' bi bez' koterago pitan'ê da tadae da ubiet se</i> – BrN ₂ 237b
k. <i>Ne putes quod animam tuam tantum liberes, quia in domo regis es prae cunctis Judaeis</i> – Est 4,13-14	k. <i>ne mnê da d(u)šu tvoû toliko izb(a)viši êk(o) v' domu c(êsa)revi esi pače vsêhъ iûdêi</i> – BrN ₂ 237b
l. <i>Cogitans autem in corde suo Aman, et reputans quod nullum alium rex, nisi se, vellet honorare</i> – Est 6,6	l. <i>pomisli amanъ v sr'ci svoemъ i mnê da nikogože inogo razvê s(e)be hotêl' bi čbstiti</i> – BrN ₂ 238a
m. <i>audierat enim quod esset gentis Judaeae</i> – Est 3,6	m. <i>slišal' bo b(ê)še da bi êzika iûdêiskago</i> – BrN ₂ 236c
n. <i>Et optime nosti quod non expediat regno tuo ut insolescat per licentiam</i> – Est 3,8	n. <i>i predobre znaeši da nêstъ une c(êsa)rstviju tvoemu da ovъ viknet se dopučeniemъ</i> – BrVat ₅ 217c

Rečenice s veznikom *quod* prevode se i rečenicama s veznikom *êko*, koji se u hrvatskome crkvenoslavenskom često pojavljuje kao veznik objektivnih izričnih rečenica. U primjeru (6f) pojavljuje se veznik *quod* koji uvodi rečenicu kojom se izriče uzrok zbog kojega se sestra žali, ali je preveden veznikom *êko*, a rečenica je vrlo bliska izričnoj rečenici. Značenjski su vrlo bliske rečenice *Žalim se jer mi ne pomaže*. i *Žalim se da mi ne pomaže*.

(6) Rečenice s veznikom *quod* prevedenim veznikom *êko*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Et de Simone scribitur, quod rumore auxerit miraculi, vel magna pars fuerit</i> – Hom. Origenis	a. <i>o semъ ot semiona pišet' se êko glasъ sliša i čudesa ili veliê čes'tъ bila bi</i> – BrN ₂ 36d
b. <i>Jam auditis, quod caelum et terra transibunt verba autem mea non transibunt</i> – Epistola de caelo missa	b. <i>êkože slišaste v' s(ve)tomъ ev(a)nj(e)li êko n(e)bo i z(e)mļa mimoidetъ a sl(o)ve[s]a moê ne prêidut' vъ vêki</i> – FgEpist 1r
c. <i>Cumque audissent quod Iesus veniret hierosolymam exierunt obviam ei</i> – Ant.	c. <i>egda slišaše êko i(su)sъ gredet' v' er(o)s(o)l(i)mъ · izidu protivu emu</i> – MVat ₄ 72d
d. <i>scio quod vir consilii est</i> – 1Mach 2,65	d. <i>vêmbъ êko mužb mudarъ estъ</i> – BrVO 412d

e. <i>Et vidit quod defecit pecunia de thesauris suis</i> – 1Mach 3,29	e. <i>vidê êko oman'kaše skroviča ego</i> – BrVO 415b
f. <i>Interpelavit et de sorore sua conquesta est, quod eam laborantem non adjuvaret</i> – In assumptione BVM	f. <i>Gl(agola)še g(ospod)u o' sestri svoee tužaše se êk(o) ei truždaūči se ne pomagāše</i> – BrN ₂ 468d – 469a

S obzirom na to da se kao veznik toga tipa izričnih rečenica pojavljuje odnosna zamjenica *quod*, prevoditelji je pod utjecajem izvornika katkad prevode doslovno odnosnim zamjenicama *iže* ili *čto*.

(7) Rečenice s veznikom *quod* prevedenim zamjenicama *iže* ili *čto*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Cumque de illis diceret, quod ignorarent eum, a quo missus est</i> – Hom. s. Augustini ep.	a. <i>i egda ot onêh' g(lago)laše iže ne znahu ego ot kogo poslanъ bēše</i> – BrVO 302d
b. <i>audiat a domino quod servus bonus qui erogavit triticum conservis suis in tempore suo</i> – Reg. s. Benedicti	b. <i>da hočete slišati ot g(ospod)a · čto rabъ dobri ki e razdêlilъ p'senicu rabom' svoim' · vъ vrime svoe</i> – RegBen 45r

U primjeru (8) veznik *quod* prevodi se prilogom *kako*. I u suvremenome hrvatskom u nestandardnome se jeziku katkad kao veznik izričnih rečenica pojavljuje prilog *kako*, u hrWaC-u su potvrđeni primjeri kao: *Što mi znači da znam kako je zbroj kutova u trokutu 180 stupnjeva. i ... znam kako je moja majka bila samohrana majka i kako nam je bilo...*

(8) Rečenica s veznikom *quod* prevedenim prilogom *kako*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Novi equidem, pater mi, quod orationes tuae pro me ad Deum sanctum ascenderint</i> – Lectio de Josepho	<i>ovo ê vim' k(a)ko m(o)litvi tvoe bolše vzvedoše k b(og)u s(ve)t(o)mu za me</i> – COxf 19b

12.3. Rečenice uvedene ostalim veznicima

Kao veznici izričnih rečenica pojavljuju se i *qualiter*, *quoniam* i *ut*. Latinski *qualiter* prevodi se doslovno prilogom *kako*, tako se prevodi i veznik *quomodo*. Veznik je *quomodo* čest veznik izričnih rečenica u kršćanskome latinitetu i latinskome nakon 3. stoljeća²¹⁸, ali se u analiziranome korpusu rijetko pojavljuje.

(9) Rečenice s veznicima *qualiter* i *quomodo* koji su prevedeni prilogom *kako*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Mementote qualiter salvi facti sunt patres nostri in mari Rubro, cum sequeretur eos Pharaon cum exercitu multo.</i> – 1Mach 4,9	a. <i>pomenête kako sp(a)seni biše oci naši v mori čr'mnêemъ · egda naslêdovaše ihъ paraonъ s voev'stviemъ mnogomъ</i> – BrVO 416d
b. <i>Erat autem in ipsa scriptura, quomodo tabernaculum et arcam jussit propheta divino responso ad se facto comitari secum, usquequo exiit in montem in quo Moyses ascendit, et vidit Dei haereditatem.</i> – 2Mach 2,4	b. <i>bêêše že va inomъ pismê kako krovъ i skrinû povelê <prorokъ> b(o)ž'stvanimъ otvečaniemъ · k nemu stvorenomъ nositi sъ soboû doklê vzi demъ na goru na nûže vzi de moisei · i vidê dostoênie b(o)žie</i> – BrVO 423c

Veznik *ut* jedan je od najproširenijih veznika zavisnih rečenica u latinskome. U većini se tipova rečenica prevodi veznikom *da*, pa je tako preveden i u primjeru (10a). U primjeru (10b) zavisna je rečenica prevedena infinitivnom konstrukcijom.

(10) Rečenice s veznikom *ut*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Exhiberi aut vix aut nullatenus possunt. Quae ergo ad peccatum implicavit, ad haec necesse est ut post conversionem a imus non recurat</i> – Hom. s. Gregorii papae	a. <i>pred'staviti blizu · ili nikakore mogu se · eže ubo na grêhъ priklanaû't · na to potrebno est(b) da po obračen'i d(u)hъ ne potak'netъ</i> – BrVat ₅ 119a
b. <i>Et propter malignitatem vestram cogitavi ut disperderem vos de superficie terrae, propter incredulitatem vestram</i> – Epistola de caelo missa	b. <i>pomislihъ pogubiti vi otъ lic[a] vsee z(e)mle · za nevêrstvo vaše</i> – FgEpist 1v

²¹⁸ Herman 1963.

Rjeđe se kao izrični veznik pojavljuje veznik *quoniam* koji se također prevodi veznikom *da*. Veznik *quoniam* pojavljuje se uz konjunktiv pluskvamperfekta koji je preveden kondicionalom I.

(11) Rečenica s veznikom *quoniam*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Et renuntiatum est .... quoniam discessissent viri quidam, qui dissipaverunt mandatum regis, in loca occulta in deserto, et abiissent post illos multi. – 1Mach 2,31</i>	<i>i vztvčeno bē... da sašli bi muži eteri · iže razoriše povelēnie c(ěsa)revo · i otidu v mēsta otainaē v pustinû · i otidu mnozi za nimi – BrVO 411c</i>

12.4. Zaključak

U latinskim se izričnim rečenicama u analiziranome korpusu najčešće pojavljuju veznici *quia* i *quod*. Zbog izvorno uzročnoga značenja veznik *quia* najčešće se prevodi veznicima *eko* i *ere*, koji su u hrvatskome crkvenoslavenskom i uzročni veznici. Veznici se izričnih rečenica često prevode i veznikom *da*, koji je prototipni veznik za uvođenje izričnih rečenica u hrvatskome crkvenoslavenskom. Rjeđe se pod utjecajem latinskoga izvornika veznik *quod* prevodi odnosnim zamjenicama. Zbog svojega izvornog značenja veznici *quomodo* i *qualiter* prevode se prilogom *kako*. U izričnim se rečenicama uglavnom pojavljuje indikativ, ali katkad se pojavljuje i konjunktiv, osobito ako rečenica ovisi o glavnome glagolu u konjunktivu. Konjunktivi imperfekta i pluskvamperfekta često se pritom prevode kondicionalom I., koji prevoditelji često doživljavaju kao ekvivalent latinskoga konjunktiva iako se tako mijenja izvorno značenje rečenice. Izrične su rečenice osobito česte u biblijskim tekstovima *Knjiga o Makabejcima* i *Esteri*.

13. NAMJERNE REČENICE

U klasičnome latinskom radnja se namjerne surečenice smatra istodobnom s radnjom glavne rečenice, pa se u surečenici pojavljuje konjunktiv prezenta ili imperfekta prema pravilima o slaganju vremena (*consecutio temporum*)²¹⁹. Najčešći su veznici namjernih rečenica *ut* (rjeđe *uti*), koji se na suvremeni hrvatski uglavnom prevodi veznikom *da*, i *ne* (rjeđe *ut ne*²²⁰) koji se prevodi vezničkom *da* i zanijekanim oblicima glagola. Namjerne su rečenice samo jedan od načina na koji se u latinskome može izreći namjernost. Namjera se u latinskome osim namjernom rečenicom može izreći i odnosnom rečenicom s namjernim smislom²²¹, akuzativom gerunda i gerundiva s prijedlogom *ad*, genitivom gerunda ili gerundiva uz *causa*, supinom na *-um*, participom futura aktivnoga i participom prezenta aktivnoga. Svi se načini izricanja namjere u hrvatskoglagoljskim tekstovima uglavnom prevode doslovno²²². Namjerne se rečenice na hrvatski crkvenoslavenski najčešće prevode doslovno priložnom (namjernom) rečenicom. Veznik *ut* najčešće se prevodi veznikom *da*, a veznik *ne* veznikom *da* i zanijekanim glagolom.

13.1. Rečenice uvedene veznikom *ut*

Veznik *ut* tipičan je veznik latinskih namjernih rečenica, a u hrvatskoglagoljskim je tekstovima najveći broj puta preveden veznikom *da*, koji je tipičan veznik namjernih rečenica. Prevoditelji pri prevodenju takvih rečenica uglavnom vjerno slijede strukturu latinskih rečenica.

(1) Namjerne rečenice s veznikom *ut* koji se prevodi veznikom *da*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>ut illic applicarent</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>da ga vezu k' tomu š'kolû</i> – CIvan 116v
b. <i>Ego trado corpus meum ut cum iustis uirginibus requiescam</i> – Lectio s. Margaritae	b. <i>ê predaû t(ê)lo moe da s prav(a)dnimi d(ê)vami počinu</i> – COxf 25b
c. <i>sed mitte ros sanitatis ut mitigentur plage mee et dolor meus requiescat et conuertatur in gaudium</i> – Lectio s. Margaritae	c. <i>na poš'li rosu da iscelet' se rani moe i bolezan' moê počiet i obratit' se v radost'</i> – COxf 25b

²¹⁹ Konjunktiv prezenta dolazi ako je u glavnoj rečenici glavno vrijeme – prezent, futur I., futur II. i imperativ; a konjunktiv prezenta dolazi ako je u glavnoj rečenici sporedno ili historijsko vrijeme – perfekt, imperfekt i pluskvamperfekt. (v. Gortan, Gorski i Pauš 2005.)

²²⁰ Veznik *ut non* najčešće se upotrebljava ako bi se naglasila niječnost ili zanijekao samo dio rečenice.

²²¹ Pomak u značenju najčešće je označen uporabom konjunktiva.

²²² V. poglavlje o gerundu i gerundivu

d. <i>da mihi spem vitae ut penetret oratio mea ad caelos</i> – Lectio s. Margaritae	d. <i>dai mi upv(a)nie da pridet' m(o)l(ita)v' moê k n(e)b(e)si</i> – COxf 25c
e. <i>Transmitte mihi columbam ... ut immaculatam tibi observem virginitatem meam et dimicem contra adversarium meum facie ad faciem et uideam deiectionem inimicum meum</i> – Lectio s. Margaritae	e. <i>poš'li m'nê goluba ... da neporoč'no shranu t(e)bi dev'stvo moe i postavi meprot(i)vu protiv'niku moemu licem' k licu da uzru izvrženago vraga moego</i> – COxf 25c
f. <i>ideo carnem meam tradi in tormentis ut anima mea coronata sit in caelum</i> – Lectio s. Margaritae	f. <i>toga cičъ predaû plt' moû mukam' da d(u)ša moê krunena budet' n(a) n(e)b(e)sih'</i> – COxf 25d
g. <i>Ego quidem misi fratrem meum Rufonem ... ut absorberet et tolleretur... et obrueret virginitatem tuam</i> – Lectio s. Margaritae	g. <i>a ê poslah' rufena brata moego ... da pogubil' bi dev'stvo tvoe</i> – COxf 26c
h. <i>vincam eum ut dem fiduciam omnibus virginibus confidere in te Domine</i> – Lectio s. Margarite	h. <i>stvori me g(ospod)i da pobeû nega da dam' vsim' d(ê)vam' obraz'</i> – COxf 25c
i. <i>fecit grande convivium ... ut ostenderet divitias gloriae regni sui</i> – Est 1,3-4	i. <i>stvori pirъ velikъ ... da skazal bi bogatastva sl(a)vi c(êsa)rstva svoego</i> – BrN ₂ 234d
j. <i>praecipit ... ut introducerent reginam Vasthi ... ut ostenderet cunctis populis et principibus pulchritudinem illius</i> – Est 1, 10-11	j. <i>i zap(o)v(ê)dê ... da v'veduť c(êsa)r(i)cu vastu ... da ukažetъ vsêmbъ lûdemъ i knezemъ dobrotu ee</i> – BrN ₂ 235a
k. <i>missae sunt... ut occiderent atque delerent omnes Judaeos... et bona eorum diriperent</i> – Est 3,13	k. <i>poslane b(ê)še ... da ubili bi tre zatrli vse iûdêe ... i bl(a)gaê ihъ rashitili bi</i> – BrN ₂ 236d
l. <i>et vestem misit, ut .... induerent eum: quam accipere noluit</i> – Est 4,4	l. <i>i posla rizu da ... odêl' se bi eû · ûže priêti ne hotê</i> – BrN ₂ 237a
m. <i>dedit ei, ut reginae ostenderet, et moneret eam, ut intraret ad regem, et deprecaretur</i> – Est 4,8	m. <i>dastъ emu da c(êsa)r(i)ci pokazal bi i svêstil' bi û da všla bi k' c(êsa)ru i m(o)lila bi...</i> – BrN ₂ 237a
n. <i>Et quis novit utrum idcirco ad regnum veneris, ut in tali tempore parareris?</i> – Est 4,14	n. <i>i k'to znaetъ aêe togo radi k c(êsa)ru prišla budeši · da v taci vr(ê)m(e)ni ugotov(i)la se bi</i> – BrN ₂ 237b
o. <i>intraverat, ut suggereret regi, et juberet Mardochaeum affigi patibulo, quod ei fuerat praeparatum</i> – Est 6,4	o. <i>v'salъ b(ê)še da pod'takal' bi c(êsa)ra da p(o)v(e)lêl' bi mar'dočêê pribiti k sosê êže emu ugot(o)v(a)na b(ê)še</i> – BrN ₂ 237d-238a
p. <i>Intravit itaque rex et Aman, ut biberent cum regina</i> – Est 7,1	p. <i>vnide že t(a)kožde c(êsa)rъ i amanъ da pila bista s c(êsa)riceû</i> – BrN ₂ 238b
r. <i>traditi enim sumus ... ut conteramur, jugulemur, et pereamus</i> – Est 7,4	r. <i>predani bo es(ъ)mbъ ... da strem' se i zakolem' se i pogibnemъ</i> – BrN ₂ 238b

s. <i>Aman quoque surrexit ut rogaret Esther reginam pro anima sua – Est 7,7</i>	s. <i>aman' že t(a)kožde vsta da molil bi estorb c(êsa)r(i)cu za d(u)šu svoû – BrN₂ 238b</i>
t. <i>et quaeramus nobis, unde vivamus, ut non deficiamus – Vita Adae et Evae</i>	t. <i>i iči nama od kude žiti možem da nam ne poman'ka – ČŽg 31r</i>
u. <i>missus sum ad te, ut accipias adiutorium nostrum – Vita Adae et Evae</i>	u. <i>poslani esmo k tebe da primeši po(mo)č' našu – ČŽg 34v</i>
v. <i>et dedit Adae et ostendit ei laborare et colere terram, ut habeant fructum – Vita Adae et Evae</i>	v. <i>i kako adam' ima delati i siêti i težati zemlju da b(u)de imeti plod'b – ČŽg 34v-35r</i>
z. <i>mittet angelum suum ut adferat mihi de fructu quod desiderasti – Vita Adae et Evae</i>	z. <i>poš'let' g(ospo)din' an'j(e)la svoego da prineset mane od' ploda koga požel' esi – ČŽg 37r</i>
aa. <i>et seduxit diabolus matrem vestram, ut manducaret de arbore illicita et contradicta – Vita Adae et Evae</i>	aa. <i>I prehini materb vašu da êst' od' dreva prêpovedanoga – ČŽg 37v</i>
bb. <i>ei tradita est, ut servaretur in numero feminarum – Est 2,8</i>	bb. <i>emu prêdana bisi da hranila se bi v čislê ženb – BrVO 402c</i>
cc. <i>aperi portas tuas, ut intret rex gloriae – Ev. Nicod XXI</i>	cc. <i>otvori vrata da vnidet c(êsa)r b sl(a)vi – Fg Nicod 1bc</i>
dd. <i>et det vobis cor omnibus ut colatis eum, et faciat ejus voluntatem corde magno, et animo volenti. – 2Mach 1,3</i>	dd. <i>i dai vam sr'ce vsêmb da čtete ego · i da tvorite volû ego · sr'cemb velmi i dušeû volnoû – BrVO 421d</i>
ee. <i>Etenim cum ea habitaturus venit ad locum Antiochus, et amici ejus, et ut acciperet pecunias multas dotis nomine. – 2Mach 1,14</i>	ee. <i>ibo egda namêstnikb pride k mêstu antioh' · i priêteli ego · da prime pênezi mnogie v doti imenemb – BrVO 422b</i>
ff. <i>Facturi igitur quinta et vigesima die mensis Casleu purificationem templi, necessarium duximus significare vobis: ut et vos quoque agatis diem scenopegiae, et diem ignis, qui datus est quando Nehemias aedificato templo et altari obtulit sacrificia – 2Mach 1,18</i>	ff. <i>i stvoreno estb ubo dvadeseti i peti d(b)nb mēseca avgusta · očičenie crêkve · i potrebno bistb nam naznamenati vam · da i vi ubo tvorite d(b)nb skinopigie i danb ogra iže darovanb estb · egda noemiê sazda oltarb · i cr(ê)kvi prinese žr'tvi – BrVO 422bc</i>
gg. <i>libera eos qui serviunt gentibus, et contemptos et abominatos respice, ut sciant gentes quia tu es Deus noster. – 2Mach 1,27</i>	gg. <i>izbavi one iže rabotaûtb narodomb · uničizene i omražene · prizri da poznaûtb narodi · êko ti esi b(og)b – BrVO 423a</i>
hh. <i>fecit ei templum, ut probaret quod factum erat – 2Mach 1,34</i>	hh. <i>stvari emu crêkvb · da iskusetb eže stvoreno bēše – BrVO 423b</i>
ii. <i>Et accesserunt quidam simul, qui sequebantur, ut notarent sibi locum – 2Mach 2,6</i>	ii. <i>pristupiše eteri vkupb slêdečei · da znamenauâtb sebê mêsto – BrVO 423c</i>
jj. <i>curavimus volentibus quidem legere, ut esset animi oblectatio – 2Mach 2,26</i>	jj. <i>pečalihomb hotečimb vistinu čisti · da bilo bi vistinu d(u)ha oslaenie – BrVO 424b</i>

<p>kk. <i>ut facilius possint memoriae commendare</i> – 2Mach 2,26</p> <p>ll. <i>illae accitum Heliodorum, qui erat super negotia ejus, misit cum mandatis, ut praedictam pecuniam transportaret.</i> – 2Mach 3,7</p> <p>mm. <i>Quare Salvator dictus est mundi, nisi ut salvet mundum, no ut iudicet mundum? Salvati non vis ab ipso, ex te iudicaberis.</i> – Hom. s. Augustini ep.</p> <p>nn. <i>Sic luceat lumen vestrum coram hominibus, ut videant bina opera vestra, et glorificent Patrem vestrum, qui in coelis est.</i> – Sermo s. August. ep.</p> <p>oo. <i>Congregentur ad me omnes filii mei, ut benedicam eos, antequam moriar et loquar cum eis</i> – Vita Adae et Evae</p> <p>pp. <i>Non enim misit Deus filium suum in mundum ut iudicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum</i> – Hom. s. Augustini ep.</p> <p>rr. <i>Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum</i> – Ant.</p> <p>ss. <i>Et post sex mensuum circulum legatur ei regula, ut sciat ad quod ingreditur</i> – Reg. s. Benedicti</p> <p>tt. <i>Et pacificabo gentes, ut in pace vivant sine sollicitudine</i> – Epistola de caelo missa</p> <p>uu. <i>Et misit me, ut educerem vos de aqua et darem vobis alimentum, quod habuistis in paradiso et pro quo planxistis</i> – Vita Adae et Evae</p> <p>vv. <i>tulerunt Jesum in Jerusalem, ut sisterent cum Domino, sicut scriptum est in lege Domini</i> – Ant.</p> <p>zz. <i>petat ab omnibus pro se orari, ut avertat ab ipso deus spiritum elationis</i> – Reg. s. Benedicti</p> <p>aaa. <i>Non enim misit Deus filium suum in mundum ut iudicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum</i> – Hom. s. Augustini ep.</p>	<p>kk. <i>d⟨a⟩ l'gle mogutʹ pametʹ preporučiti</i> – BrVO 424b</p> <p>ll. <i>eliudora iže b(ê)še na potrêbu ego posla s p(o)v(e)lên'i da prêd' r(e)čene pinezi prinesal bi</i> – BrN₂ 246c</p> <p>mm. <i>zane sp(a)sitel' b(og)ʼ est' miru · tʼkmo da sp(a)set' mir' · ne da sudit' miru a sp(a)sati se ne hočeši ot nego · is tebe samogo osuždaeši se</i> – BrVO 307b</p> <p>nn. <i>t(a)ko da prosvêtit' e s(vê)tʼ v(a)šb prêd' č(lovê)ki · da uzretʼ dêla v(a)ša dobraê i prosl(a)vetʼ o(t)ca v(a)šego iže e(stʼ) n(a) n(e)b(e)sêhʼ</i> – BrN₂ 344b</p> <p>oo. <i>i reče k euze da zberut' se preda me vsi sini moi da govoru š' nami i b(lagoslov)lû i pree neže umru</i> – ČŽg 36v – 37r</p> <p>pp. <i>ne posla bo b(og)ʼ s(i)na svoego v mir' · da sudit' miru · nʼ da sp(a)set se mir' o nem' – BrVO 307ab</i></p> <p>rr. <i>nikogože daûče prêtikaniê · da neporočno budet' služenie naše</i> – BrVO 158c</p> <p>ss. <i>i na konacʼ šestoga miseca · čti mu se na opetʼ taže regula · da vîjʼ na čʼb vlize</i> – RegBen 38b</p> <p>tt. <i>i damʼ mirʼ v' êziki i krotostʼ da vʼ miru živete pres' primisalʼê</i> – CPar 288r</p> <p>uu. <i>i posla me da izvedu vas' od' vodi i dam' vamʼ eže imeste v rai ciča koga sada sad' plač(e)ta</i> – ČŽg 32r – 32v</p> <p>vv. <i>ponesošê i v' er(u)s(a)l(e)mʼ da postavet' i pred g(ospodo)mʼ, êk(o)že pisan</i> – RitSegn 55r</p> <p>zz. <i>prosi vse bratie m(o)l(i)ti za se · da ga b(og)ʼ izbavitʼ ot d(u)ha gizde</i> – RegBen 25a</p> <p>aaa. <i>ne posla bo b(og)ʼ s(i)na svoego v mir' · da sudit' miru · nʼ da sp(a)set se mir' o nem' – BrVO 307b</i></p>
--	--

bbb. <i>ascenderunt ... ut facerent vindictam in filios Israel.</i> – 1Mach 3,15	bbb. <i>vzidoše... da stvorili bi mastь v s(i)něhь iz(drai)l(e)vihь</i> – BrVO 414cd
--	--

13.2. Rečenice uvedene veznikom *ne*

Veznik *ne* najčešći je veznik latinskih niječnih namjernih rečenica. U hrvatskoglagoljskim se tekstovima najčešće prevodi s *da* i niječnim oblikom glagola.²²³

(2) Prevođenje namjernih rečenica uvedenih veznikom *ne*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Maria ergo humeris eorum signum crucis imposuit, ne eos antiquus hostis in aliquo itinere impediret</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>m(a)riê že ramenomь ihь zn(a)m(e)nie kr(i)ža položi da v(b) p(u)ti ni v(b) čem(b) že ihь · d'êv(a)lь ne bi suprotivilь</i> – CIvan 116r <i>mariê že na ramenu eû znamenie križa <p>oloži da dêvalь imь ne pakostuetь puti b(o)žiê</i> – CŽg 109v
b. <i>et prece tua misereatur, ne pereat natus</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>i tvoeû molitvoû milosrdь budi b(og)ь da ne izginetь otroče</i> – CŽg 110v
c. <i>et adora deos meos ne male moriaris</i> – Lectio s. Margaritae	c. <i>i k b(ogo)m' moim' poidi i pokloni se da z'lo ne um'reši</i> – COxf 25d
d. <i>et fortiter resistite, ne captivemur tenentes captivitatem</i> – Ev. Nicod. XXI	d. <i>i usil'no prot(i)vite se · da ne budetь udrže strani udržaniê n(a)š(e)go</i> – FgNicod 1a
e. <i>Et dedit illis legem, ne obliviscerentur praecepta Domini, et non exerrarent mentibus, videntes simulacra aurea et argentea, et ornamenta eorum.</i> – 2Mach 2,2	e. <i>da imь zakonь · da ne zabudutь zapovêdi g(ospodь)nihь · i êko da ne zablude pametiû videčimь <i>doli zlati i srebr'ni · i ukrašeniê ihь</i> – BrVO 423b
f. <i>hortabatur ne legem amoverent a corde suo.</i> – 2Mach 2,3	f. <i>krêplaše · da ne zakona otimutь ot sr(ъd)ca svoego</i> – BrVO 423b
g. <i>et foeni cibo vescentes, demorabantur, ne participes essent coinquinationis.</i> – 2Mach 5,27	g. <i>i sena pičeu kr'meče se prebivahu · da ne pričestnici bili bi poskrvrneniê</i> – BrVO 431a
h. <i>ne in sacrificiis erogarentur, quia non oporteret, sed in alios sumptus eas deputari</i> – 2Mach 4,19	h. <i>da ne v žr'tvahь razdaêli bi se · êko ne trêbovali bi kromь va inaê tračeniê ihь priminuti se</i> – BrVO 427d
i. <i>Surge modo, et tuis nos praestigiis incantare desine, ne te supra monumentum hoc perentienter, auri quod pro te</i>	i. <i>vstani ûre i pres'tani ot čari ke činiši' da ne probodem' tebe nad' grobom' tim' o pogubimo zlato ko dasmo za tebe</i> – COxf 17d-18a

²²³ O položaju niječnice u zavisnim rečenicama i pri prevođenju latinskih niječnih veznika v. poglavlje o negaciji.

<i>numeravimus detrimentum patriamur – Lectio de Josepho</i>	
<i>j. Hic, hic supra sepulcrum tuum jam moriar, ne tamquam malefactor in regionem abducatur alienam – Lectio de Josepho</i>	<i>j. da um'ru sada nad' grobom' tvoim' da na tuû z(e)mlû ne idu êko zločinacъ – COxf 17d</i>

U primjerima (3) veznik *ne* uz prilog *forte* preveden je veznikom *eda*. Veznik *eda* pojavljuje se kao veznik namjernih rečenica i u gramatikama suvremenoga hrvatskog uz napomenu da je riječ o primjerima iz starijega i pučkoga jezika.²²⁴ U Silić-Pranjakovićevoj se gramatici ističe da je riječ o vezniku koji, osim što je stilski obilježeni od ostalih namjernih veznika, ima i značenje kojim se neizvjesnost izvršenja namjere posebno ističe, a katkad i podrazumijeva postojanje prepreka.²²⁵ U toj se gramatici navodi da veznik *eda* dolazi samo uz kondicional, kojim je dodatno naglašena nesigurnost, premda je jedan od primjera iz gramatike Barić i sur. primjer s prezentom. Budući da se u korpusu *eda* pojavljuje kao prijevod latinske niječne namjerne rečenice, nesigurnost čijega je izvršenja i u latinskome istaknuta prilogom *forte*, možda je i u tim primjerima veznikom *eda* dodatno naglašena upitnost izvršenja namjere.

(3) Namjerne rečenice s veznikom *ne* koji je preveden veznikom *eda*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>et libera me de manibus impiorum et de manu carnificis, ne forte percussa formidet cor meum – Lectio s. Margaritae</i>	a. <i>iz'b(a)v(i) me ot ruki nečistivih' i ot ruki plto(u)biic' eda k(a)ko poražena ustrašit' se sr(ɔd)ce moe – COxf 25b</i>
b. <i>Tractet abbas prudenter, ne forte pro hoc ipsum eum dominus direxerit – Reg. s. Benedicti</i>	b. <i>i smisli se opatъ mudro · edasi ga na to b(og)ъ poslaъ e(stъ) k nemu – RegBen 41r</i>

U primjeru (4) veznik *ne* uz prilog *forte* preveden je jesno rečenicom s veznikom *da*.

(4) Namjerna rečenica s veznikom *ne* prevedena jesno

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Considerans autem summus sacerdos ne forte rex suspicaretur malitiam aliquam ex Judaeis circa Heliodorum consummatum,</i>	<i>smotriv že arhierêi da nêkako c(êsa)rъ pod'zrêl bi zloboû · nêkoû iz' iûdêi · prêmo</i>

²²⁴ Barić i sur. 1997: 500.

Kao primjer se navode rečenice *Padem s čovjekom uporedo, namećem se, eda uđe u razgovor.* (F. Horvat Kiš) i *Spominje i najopskurnijeg njemačkog kritičara eda bi se vidjelo koliko čita.* (A G. Matoš).

²²⁵ Silić-Pranjaković 2007: 347.

Kao primjer se navodi rečenica *Silno su se trudili eda bi ubrali koju gljivu.*

<i>obtulit pro salute viri hostiam salutarem.</i> – 2Mach 3,32	<i>eliodoru svr'šenu prinese · za sp(a)senie muža žr'tvu sp(a)sitel'nuû</i> – BrVO 426c
--	---

13.3. Rečenice uvedene veznikom *ut non*

Vezničko sredstvo *ut non* rjeđi je oblik u latinskome istoznačan vezniku *ne*. U hrvatskoglagoljskim se tekstovima, isto kao i veznik *ne*, prevodi veznikom *da* i niječnom rečenicom.

(5) Namjerne rečenice uvedene veznikom *ut non*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Ure, Domine, renes meos et cor meum ut in me non sit iniquitas</i> – Lectio s. Margaritae	a. <i>važ'ži og'nem' g(ospod)i boki moe i srce moe da va m'ně ne ostanet' nepravda</i> – COxf 27a
b. <i>Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea.</i> – Reg. s. Benedicti	b. <i>obarovati puti moe da bim' ne sbgrišilb v' êzici moemb</i> – RegBen 12r

13.4. Namjerne rečenice prevedene participski

Latinska se namjerna rečenica također prevodi uporabom aktivnoga participa prezenta glavnoga glagola ili glagola *htjeti* uz infinitiv. Particip je često s ostatkom rečenice povezan sastavnim veznikom *i*.

(6) Namjerne rečenice prevedene participski

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>ut idolis immolaret</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>i služeći idolomъ</i> – ČŽg 107v <i>i idolomъ služeće</i> – CIvan 114r
b. <i>Et cum corpus apprehendissent, ut illud in mare iactarent</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>tada vazam'se telo nee hoteći e vreći v more</i> – ČŽg 110r <i>oni že t(ê)lo priêmše i vrići e v' more hotêće</i> – CIvan 116v

13.5. Namjerne rečenice prevedene infinitivom

Katkad se namjerna rečenica prevodi infinitivom. Infinitiv je i u latinskome jedan od načina izražavanja namjere. Međutim, tendencija je da se infinitivne konstrukcije sve više zamjenjuju *da*-rečenicom²²⁶ te je stoga znatno veći broj rečenica prevedenih zavisnom surečenicom s *da* nego rečenica s infinitivom.

(7) Namjerne rečenice prevedene infinitivom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>ut pro habenda prole idolis immolaret</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>potom'e pride ... klanati se idolomъ za prošenje devi</i> – CŽg 108r <i>potom' že pride ... pokl(o)niti se idolomъ z' prošen' diti</i> – CIvan 114v
b. <i>ut probaret</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>tgda m(u)žъ ee hoti poiti v rimъ k' s(ve)t(o)mu p(e)tru iskusiti ...</i> – CIvan 115v
c. <i>Et dominus de coelo semper respicit super filios hominum, ut videat, si est intelligens aut requirens deum</i> – Reg. s. Benedicti	c. <i>g(ospod)ъ s n(e)b(e)se priniče na s(i)ni č(lovêče)skie · viditi esu li mudri ·</i> – RegBen 14v
d. <i>ingrediunturque cum timore ac tremore, ut adorent in conspectu ejus, qui in mortem venditus ab iis fuerat</i> – Lectio de Josepho	d. <i>i v'vedeni biše pokloniti se s' strahom' i trepetom' prodanomu nimi na smrt</i> – COxf 16c

13.6. Namjerne rečenice prevedene nezavisnim rečenicama

Namjerna se rečenica prevodi i sastavnom rečenicom ili samostalnom rečenicom. Sastavne rečenice mogu imati i značenjsku sastavnicu posljedičnosti, vremenskoga slijeda, ali i namjernosti. Tako je hrvatska rečenica *Došao sam liječniku i od njega tražio ispričnicu*. značenjski bliska rečenici *Došao sam liječniku da bih tražio ispričnicu*. Katkad se namjernost izriče i rečeničnim nizom (8c) jer se rečeničnim nizom mogu izreći značenja svih nezavisnosloženih rečenica, pa on pokriva i sva značenja sastavne rečenice. U rečenici (8h) prvi je dio preveden nezavisnom sastavnom rečenicom, a drugi zavisnom rečenicom s veznikom *da*. U primjeru (8i) značenje je rečenice promijenjeno iz namjernoga u suprotno. Ponovno se u prijevodu izriče da se ostvarilo ono što se je u latinskome izrečeno kao da će se tek dogoditi. Riječ je o događaju za koji prevoditelj zna da se već dogodio te je stoga promjena

²²⁶ »U hrvatskim je crkvenoslavenskim tekstovima uočljiva razmjerno česta zamjena starocrkvenoslavenske infinitivne konstrukcije *da*-rečenicom.« (Gadžijeva i dr. 2014: 352)

u značenju na razini teksta neznatna. U *Žgombićevu zborniku* rečenica je povezana suprotnim veznikom *na* koji se često pojavljuje kao ekvivalent latinskoga *sed*.

(8) Namjerne rečenice prevedene nezavisnim rečenicama

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>ut periret</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>i v tomъ umrla</i> – CŽg 110v <i>i v' tomъ se e(stb) porodila i v' porođen'i s(b)mr(b)t obrêla</i> – CIvan 117r
b. <i>ut ex hoc manifestaretur</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>i v sem' se skazue</i> – CŽg 112v <i>v' tom se skazue</i> – CIvan 119r
c. <i>Et dabit vobis ex ipso modicum, ut me unguatis ex eo, ut quiescam ab his doloribus</i> – Vita Adae et Evae	c. <i>i dastъ vama mal(a)hno togo oleê · i pomažete me nim' i počiû od boleza<nъ></i> – CŽg 38r
d. <i>Audite me, filii mei, ut referam vobis, quod ego et pater vester transgressi sumus praeceptum Dei</i> – Vita Adae et Evae	d. <i>slišite sini moi vzlûbleni · povem' vam' kada ja i otac' vaš' prestupismo zapoved g(ospo)dnu</i> – CŽg 40v
e. <i>Aperi portas tuas ut intret rex gloriae</i> – Ev. Nicod XXI	e. <i>otvorite vrata · i vъzmite se vrata v(ê)čnaê · i vnidet' c(êsa)rъ sl(a)vi</i> – FgNicod 1a
f. <i>Et ipse Dominus de coelo in terram prospexit ut audiret gemitum compediternum et salvaret filio interemptorem</i> – Ev. Nicod. XXI.	f. <i>i sam' g(ospod)ъ s n(e)b(e)se nъ z(e)mlû prizrê · i usliša vъpl' lûdi da razdrêšit' e siloû križa umr'tiê svoego</i> – FgNicod 1b
g. <i>conceptumque est natum ut pereat</i> – De s. Maria Magdalena	g. <i>sin' mi se rodi na iz'gibal' mi e(stb)</i> – CŽg 110v <i>porođen' mi s(i)nъ e(stb) nina iz'gib(a)lъ</i> – CIvan 117r

13.7. Namjerne rečenice prevedene ostalim vrstama zavisnosloženih rečenica

Namjerne se rečenice rjeđe prevode i drugim vrstama zavisnih rečenica koje mogu značenjski odgovarati određenom kontekstu. Značenjski su najbliže namjernim rečenicama vremenska i posljedična rečenica. U primjeru (9) namjerna je rečenica prevedena vremenskom rečenicom. Ta je rečenica općenito razmjerno slobodno prevedena.

(9) Namjerna rečenica prevedena vremenskom rečenicom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>ut illic applicarent</i> – De s. Maria Magdalena	<i>i egda pristaše ka š'kolû.</i> – CŽg 110

Moguće je da je prevoditelj pogrešno prepoznao latinski veznik *ut*, koji može biti i veznik vremenskih rečenica. Općenito je *ut* uz *cum* najprošireniji veznik latinskih zavisnosloženih rečenica te stoga prevoditelji katkad griješe u njegovu prevođenju jer nisu sigurni o kojemu je tipu rečenice riječ ili pogrešno prepoznaju značenje i tip rečenice.

Namjerna rečenica *ut manifestius videret, illuc accessit* pogrešno je prevedena u vremenskome značenju, u *Žgombićevu zborniku* aktivnim participom preterita, a u *Ivančićevu zborniku* rečeničnim nizom: CŽg *videṽ pelegrin' detića očito* / CIvan *očito otroče vidi · za nim' k' grobu pristupi*.

Jedna je rečenica prevedena kao poredbena također zbog proširenosti veznika *ut* u latinskome koji može uvesti i poredbenu rečenicu:

- (10) Namjerna rečenica prevedena poredbenom rečenicom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>suscepit eam ut nutriretur</i> – Lectio s. Margaritae	<i>lûblaše û k(a)ko da bi ot nee roena</i> – COxf 24d

13.8. Namjerne rečenice prevedene prijedložnim izrazima

Namjerna se rečenica prevodi i prijedložnim izrazom s prijedlozima *na* i *za*, koji i u suvremenome hrvatskom mogu imati namjerno značenje²²⁷. I u latinskome je prijedlog *ad* jedan od načina izražavanja namjere. Osobito je zanimljiv primjer (11b) u kojemu se kao prijevod veznika *ne* pojavljuje prijedlog *za* uz niječnicu te finitini glagolski oblik²²⁸. Takav je prijevod uspoređan sa suvremenim nestandardnojezičnim namjernim rečenicama uvedenim izrazom *za da*. U korpusu hrWac potvrđene su rečenice kao *dobit ćete šansu za da radite nešto zanimljivije*; *molim te za da budeš uz mene danas*; *zalažemo se za da se otpišu parnični troškovi*; *bazalni metabolizam je najmanja količina energije koja je potreba za da bi se u normalnom stanju održale temeljne životne funkcije budnog organizma*; *oni koji nemaju love za da ispune zahtjeve* i sl.

²²⁷ U Težak-Babićevoj gramatici (2009: 237) kao primjeri za namjerne *na* i *za* navode se rečenice: *Sat kasnije navratismo se u krčmu na ručak*. i *Seljaci su rušili voćke oko kuće za ogrjev*.

²²⁸ Isto je mjesto u *Žgombićevu zborniku* prevedeno namjernom rečenicom, v. primjer (2b).

(11) Namjerne rečenice prevedene prijedložnim izrazima

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>quam tibi dedi in potestatem ut haberes eam in voluntatem tuam</i> – Vita Adae et Evae	a. <i>ku ti dah' pod' tvoû oblast' i na tvoû volû</i> – CŽg 35v
b. <i>et prece tua misereatur ne pereat natus</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>i m(o)l(i)tvoû tvoeû m(i)l(o)sr(b)dъ budi b(og)ъ · za ne iz'giba otroče</i> – CIvan 117r

13.9. Odnosne rečenice s namjernim značenjem

Jedan je od načina izricanja namjere i uporaba odnosne rečenice u kojoj je pomak u značenju naglašen uporabom konjunktiva.

(12) Odnosne rečenice s namjernim značenjem

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Quaere nobis, quod manducemus</i> – Vita Adae et Evae	a. <i>ići nama piće što êsti načnem'</i> – CŽg 31r
b. <i>Forsitan indulgeat et miserebitur nostri Dominus Deus et disponet nobis unde vivamus</i> – Vita Adae et Evae	b. <i>eda kako odpustit' nam' g(ospo)d(i)n' b(og)ъ i dast' nam' odkudu žiti možemъ</i> – CŽg 31v
c. <i>et ostendit ei laborare et colere terram, ut habeant fructum, unde viverent ipsi et omnes generationes eorum.</i> – Vita Adae et Evae	c. <i>adam' ima delati i siêti i težati zemlju da b(u)de imeti plod'ъ od kih' plodi žiti vačnut' on' i vasъ rod' nego po nem'</i> – CŽg 35r

13.10. Prevođenje glagolskih oblika

Latinske se namjerne rečenice u pravilu smatraju istovremenima s glavnom rečenicom te u njima prema pravilu o slaganju vremena dolaze konjunktiv prezenta i konjunktiv imperfekta.²²⁹ Većina se glagola u konjunktivu u latinskim namjernim rečenicama u hrvatskoglagoljskim tekstovima prevodi svršenim prezentom. Svršeni je prezent i u suvremenim hrvatskim namjernim rečenicama neobilježen način izražavanja namjere²³⁰, premda se u namjernim

²²⁹ Gortan, Gorski i Pauš 2005: 284

²³⁰ »To što je namjera po svojoj naravi neizvjesna (hipotetična), pa se onda izražava onim glagolskim oblicima kojima se inače izražava neizvjesnost, pretpostavljenost (a to su baš prezent, posebno prezent svršenih glagola, i kondicional).« (Silić-Pranjeković 2007: 349)

rečenicama mogu pojaviti i svršeni i nesvršeni prezent²³¹. Namjerne rečenice podrazumijevaju želju govornika da se neka radnja dovrši. Tako su izvornome govorniku hrvatskoga mnogo prirodnije rečenice kao što su: *Učila je da dobije dobru ocjenu.* ili *Požurili smo da pobjegnemo od kiše.* nego *?Učila je da dobiva dobre ocjene.* ili *?Požurili su da bježe od kiše.* Tako se svršenim prezentom prevode i rečenice s konjunktivom prezenta (npr. *ut exaudiat et respiciat et liberet: da uslišit i prizrit i izbavit*) i rečenice s konjunktivom imperfekta (npr. *ut intret: da vnidet*). Rjeđe se pojavljuje i prezent nesvršenih glagola (npr. *ne antiquus hostis in aliquo itinere impediret: da dēvalb im̃ ne pakostuet̃ puti b(o)žiē*). U suvremenome je hrvatskome osim prezentom namjernu rečenicu moguće izreći kondicionalom²³² i rjeđe i stilski obilježeno futurom I.²³³ Dio je konjunktiva u namjernim rečenicama u hrvatskoglagoljskim tekstovima prevedeno kondicionalom I. Kondicionalom I. uglavnom se prevodi latinski konjunktiv imperfekta (npr. *mihi... ut absorberet et tolleret... et obrueret... et perderet: poslah'... da pogubil' bi*), koji se kondicionalom prevodi i u drugim vrstama rečenica jer ga prevoditelji doživljavaju ekvivalentnim latinskomu konjunktivu. Rijetko se kondicional pojavljuje kao prijevod konjunktiva prezenta (*ut mitam: da bim... vzložil*). Jedan je primjer rečenice u kojoj je konjunktiv prezenta preveden perifrastrukom oblikom futura *bude* + infinitiv²³⁴: *ut habeant: da bude imeti*. Futur I. u hrvatskome crkvenoslavenskom može se tvoriti na više načina. Tvori se s pomoću oblika pomoćnih glagola *hotēti, načeti, imēti, včeti* i *početi*. Međutim, pod utjecajem govornoga jezika pojavljuje se i tip tvorbe futura koji ne postoji u starocrkvenoslavenskim tekstovima, a svojstven je za zapadnoslavenske jezike. To je tvorba futura s infinitivom i trenutnim prezentom glagola *biti* (npr. *piti budu*)²³⁵. U primjeru *Et post sex mensuum circulum legatur ei regula, ut sciat ad quod ingreditur: I na konac̃ šestoga miseca · čti mu se na opet̃ taje regula · da viŕb na čb vlize* konjunktiv je prezenta preveden imperativom. Riječ je o glagolskome obliku *viŕb*, koji je vrlo čest, pa je moguće da se zbog toga pojavljuje u prijevodu. U nekim je značenjima konjunktiv vrlo blizak imperativu (npr. jussivni konjunktiv u nezavisnim rečenicama), stoga je moguće i da prevoditelj uporabom imperativa pokušava vjerno oponašati izvornik.

²³¹ U Barić i suradnici kao primjer namjerne rečenice s nesvršenim prezentom navodi se rečenica: *A ja nisam pisao zato da mi se plješće.* (Barić 1997: 499); a u Silić-Pranjčkovićevoj gramatici *Otišli su u šumu da беру gljive.* (Silić-Pranjčković 2007:349)

²³² U Barić i suradnici primjer je takve rečenice *Ja nisam ovdje postavljen u predvorje smrti da bih razmišljao o ljudima i zločinima.* (Barić 1997: 499)

²³³ *Digne ruku da će me udariti.* (Barić 1997: 499)

²³⁴ V. Kravar 1978.

²³⁵ Gadžijeva i dr. 2014: 255.

13.11. Zaključak

Latinske namjerne rečenice na hrvatski crkvenoslavenski uglavnom se prevode namjernim rečenicama. Budući da i u latinskome i u hrvatskome crkvenoslavenskom namjerne rečenice uvode jedni od najčešćih veznika, latinski *ut* i hrvatski crkvenoslavenski *da*, prevoditelji uglavnom rijetko odstupaju od prevođenja namjerne rečenice rečenicom s veznikom *da*. Rjeđe se u prijevodu namjerna rečenica zamjenjuje participom, infinitivom ili prijedložnim izrazom, što su sve načini na koje se može izreći namjera u hrvatskome crkvenoslavenskom. Namjerna se rečenica katkad prevodi i nezavisnom, najčešće sastavnom rečenicom, čime se izvorno značenje mijenja iz namjernoga u već ostvareno. Rjeđe se namjerna rečenica prevodi i drugim tipovima zavisnih rečenica jer je *ut* široko proširen veznik kojim se uvode različiti tipovi zavisnih rečenica, pa ih prevoditelji pogrešno prepoznaju kao neki drugi tip rečenica. Nešto je više kolebanja pri prevođenju niječnih namjernih rečenica. One se također najčešće prevode rečenicom uvedenom veznikom *da* i niječnim oblicima glagola, ali se katkad prevodi i rečenicom s veznikom *eda*. Pri prevođenju glagolskih vremena konjunktiv prezenta najčešće se prevodi svršenim prezentom, a konjunktiv imperfekta kondicionalom I., što je vrlo čest način prevođenja toga konjunktiva pod utjecajem latinskoga.

14. ZAHTJEVNE REČENICE

Zahtjevne rečenice izriču zahtjev, želju, zapovijed i sl. Zahtjevne rečenice kojima se izriče zahtjev i nastojanje u latinskim se gramatikama najčešće nazivaju rečenicama uz *verba postulandi* i *curandi*. Zahtjevne se rečenice u latinskome bliske namjernim rečenicama. Uvode se veznicima *ut* i *ne* nakon glagola *rogare*, *orare*, *exorare*, *petere*, *precari*, *deprecari*, *obsecrare*, *obtestari*, *optare*, *exoptare*, *quaeso*, *amabo te*, *implorare*, *hortari*, *cohortari*, *adhortari*, *postulare*, *flagitare*, *efflagitare*, *contendere*, *exigere*, *sibi sumere*, *monere*, *admonere*, *commonere*, *commonefacere*, *praemonere*, *suadere*, *persuadere*, *consilium dare*, *consilium capere*, *condilium inire*, *impllere*, *adducere*, *inducere*, *movere*, *commovere*, *incitare*, *excitare*, *sollicitare*, *stimulare*, *inculcare*, *invitare*, *cogere*, *urgere*, *exprimere*, *corrumpere*, *edocere*, *auctorem esse*, *mandare*, *praecipere*, *praedicare*, *praescribere*, *imperare*, *edicere*, *denuntiare*, *pronuntiare*, *negotium dare*, *statuere*, *constituere*, *decernere*, *sancire*, *iubere*, *alicui placet*, *sciscere*, *instituere*, *censere*, *sententiam dicere*, *pacisci*, *depecisci*, *alicui convenit cum aliquo agere cum aliquo*, *cogitare*, *excogitare*, *alicui in mentem venit*, *alicui propositum est*, *sibi proposuisse*... U tim rečenicama uvijek stoji konjunktiv, a budući da se smatraju istovremenima, u njima prema pravilima o slaganju vremena (CT) stoji samo konjunktiv prezenta ako je u glavnoj rečenici glavno vrijeme i konjunktiv imperfekta ako je u glavnoj rečenici sporedno vrijeme. U Gadžijeva i dr. (2014: 352) takve se rečenice djelomično opisuju među finalnim rečenicama, a djelomično među željnima. U suvremenim hrvatskim gramatikama takve se rečenice ubrajaju među objektne.

Rečenice uvedene veznikom *ut* s konjunktivom prezenta prevode se veznikom *da* i prezentom.

(1) Rečenice s veznikom *ut* s konjunktivom prezenta

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Placeat tibi, Domine, ut vincam eum</i> – Lectio s. Margaritae	a. ugod'no t(e)bi budi g(ospod)i da premogu nego – COxf 26b
b. <i>Peto te, frater, ut si uides Christum parcas mihi dum orationem facio et commendem spiritum meum in locum refrigerii</i> – Lectio s. Margaritae	b. prošu te brate da počekaeši me malo doklê p(o)m(o)lû se k' g(ospo)dinu moemu i preporuču d(u)šu moû i telo moe da položit' me v mesto hlada – COxf 27b
c. <i>precamur ut misereri digneris famulo tuo, ne prevaleat adversus eum adversarius in hora exitus illius de corpore</i> – Or.	c. molim' da p(o)m(i)lovati spodobiši raba tvoego · da ne prêmožet' protivu emu protivnik' v čas iz's'stiê ego ot têla – MVat ₄ 270d
d. <i>Quid ergo vis ut faciam</i> – In conceptione BMV	d. č'to hoćeši da st'voru – BrN ₂ 388a

e. <i>Sed Cyrillo cunctisque fratribus nuntia, ut die crastina juxta praesepe Domini, ubi meum quiescit corpus, omnes in unum convenient</i> – Ep. Cyrilli-Augustino	e. na sie navisti kirilu · i vsei brat'i da v ûtrš'ni d(ь)nъ pri êslêhъ b(la)ž(e)nihъ · idêže počivaet' têlo moe · v'si vk(u)pъ snidut' se – CIvan 158v
f. <i>Deus, qui transtulisti patres nostros per Mare rubrum, et transvexisti eos per aquam nimiam, laudem tui nimis decantantes te suppliciter deprecamur; ut in navi famulos tuos, repulsis adversitatibus, portu semper optabili, cursuque tranquillo tuearis</i> – Or.	f. b(ož)e iže prêvel' esi o(t)ce n(a)še črês' more čr'mnoe i prêk' prêvel' e esi po vodê mnozê · hvali imeni tvoemu vspêvaûce · tebe priležno molim' · da v korablih' plavaûcih' rabe tvoihъ · otpuenimi protivnimi · pristaniçe vsъgda želêtelno tečeniem' tihim' zastupiši – MVat4 269d
g. <i>Omnes sancti tui quaesumus domine, nos ubique adjuvent: ut, dum eorum merita recolimus, patrocinia sentiamus</i> – Or.	g. v'si tvoi m(o)l(im)o g(ospod)i nasъ vъzdê pomozite · da gda ih' utežaniê pominaemo · pomoči učuimo – CPar 185v
h. <i>Ut nobis parcas, te rogamus, audi nos. Ut nobis indulgeas, te rogamus, audi nos. Ut ad veram poenitentiam nos perducere digneris, te rogamus, audi nos.</i> – Lit.	h. da nam' prostiši te m(o)l(i)mo usliši nas' · da nam' ot'pustiši te m(o)l(i)mo usliši n(a)sъ · da k pravoi pokori nasъ privesti spodobiši te m(o)l(i)mo usliši n(a)sъ – CPar 141r
i. <i>te humiliter deprecamur, ut has candelas ad usus hominum, et sanitatem corporum et animarum, sive in tera, sive in aquis, per invocationem tui sanctissimi nominis et per intercessionem beatae Mariae semper Virginis, cuius hodie festa devote celebrantur, et per preces omnium sanctorum tuorum, benedicere, et sanctificare digneris</i> – Or.	i. te umileno molimъ · da sie sviçe na potr(ê)bu č(lovê)komъ na zarazie têlesъ i dušъ · ili na zemlъ ili na vodahъ prizivaniemъ tvoego prês(veta)go imenê · i hodataistvomъ b(la)ž(e)nie marie d(ê)vi eeže prazd'nikъ dan(a)s' um(i)leno častimo · i molitvami vsihъ s(ve)tihъ tvoihъ · bl(agoslo)viti i s(ve)titi s'podobiši – Rit Segn 53r

Ako je u glavnoj rečenici prošlo vrijeme, u zavisnoj rečenici dolazi konjunktiv imperfekta. Konjunktiv imperfekta uglavnom se prevodi kondicionalom I. U primjeru (2c) prvi je konjunktiv preveden kondicionalom, a koordinirani glagoli prezentom. U primjeru (2e) veznik *ut* nije preveden svojim prototipnim ekvivalentom *da*, nego odnosnom zamjenicom.

(2) Rečenice s konjunktivom imperfekta

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>mandavit illis ut essent parati</i> – 1Mach 3,28	a. pov(e)lê imъ da bili bi gotovi k' vsêmbъ – BrVat5 222d
b. <i>mandavit ... et ut mitteret ad eos exercitum</i> – 1Mach 3,34-35	b. povelê emu ... i da poslali bi k nimъ voisku – BrVO 415c
c. <i>Et misit rex libros per manus nuntiorum in Jerusalem, et in omnes civitates Juda, ut sequerentur leges gentium terrae, et prohiberent holocausta et sacrificia, et</i>	c. i posla c(êsa)rъ anъtiohъ knigi posalbъ rukami ka iz(drai)lemъ · i vъ vse gradi iûdovi · da naslêdovali bi zakonъ êzikhъ z(e)ml(ь)skihъ · i otvrъgutъ olokavti i žr'tvi · i ugodîe bratie (sic!)

<p><i>placationes fieri in templo Dei, et prohiberent celebrari sabbatum, et dies solemnes: et iussit coinquinari sancta, et sanctum populum Israel. – 1Mach 1,46 – 49</i></p> <p>d. <i>Et dixit ... ut redirent unusquisque in domum suam secundum legem. – 1Mach 3,56</i></p> <p>e. <i>Tunc ordinavit Judas viros ut pugnarent adversus eos qui erant in arce, donec emundarent sancta. – 1Mach 4,41</i></p> <p>f. <i>rogabat ut Oniam interficeret – 2Mach 4,34</i></p> <p>g. <i>Et hi quidem invocabant omnipotentem Deum, ut credita sibi his qui crediderant, cum omni integritate conservarentur. – 2Mach 3,22</i></p> <p>h. <i>Tunc vero ex amicis Heliodori quidam rogabant confestim Oniam, ut invocaret Altissimum, ut vitam donaret ei, qui in supremo spiritu erat constitutus. – 2Mach 3,31</i></p>	<p>· v cr(ь)kvi b(o)ži da otvr'gubъ čisti sobotu i d(ь)ni prazdnikъ i poskvrniti s(ve)taê – BrVO 409c</p> <p>d. i r(e)če ... da vratili bi se ed(i)nъ každy v domъ svoi po z(a)k(o)nu – BrVat₅ 223c</p> <p>e. tagda iûda izbra muže · iže brali se bi protivu tēmъ iže bēhu v tvr'di · doideže očistila se s(ve)taê – BrVO 418a</p> <p>f. molaše da oniû ubil' bi – BrVO 428c</p> <p>g. vsi vistinu vzivahu b(og)a vsemogučago · da vêrovanae sebê simъ eže vêrovali bihomъ · sъ vsakoû cêlostiû hranili se bi – BrVO 426a</p> <p>h. tagda že ot drugovъ eliudoroviъ · eteri molahu i abie oniû da vazval bi višnago · i životъ podal bi emu · iže v naivîšnemъ d(u)sê bēše postavlenъ – BrVO 426c</p>
---	---

U zahtjevnim se rečenicama konjunktiv imperfekta rjeđe prevodi i prezentom.

(3) Rečenice s konjunktivom imperfekta prevedenim prezentom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<p>a. <i>sicut et Moysi manifestabatur, et sicut cum Salomon petiit ut locus sanctificaretur magno Deo, manifestabat haec. – 2Mach 2,8</i></p> <p>b. <i>Hoc cum audisset Maximianus iussit ut in custodia ipsi foderent harenam et humeris suis portarent usque ad ocum ubi therme edificabantur – In festo s. Marcelli papae</i></p> <p>c. <i>Et misit rex libros per manus nuntiorum in Jerusalem, et in omnes civitates Juda, ut sequerentur leges gentium terrae, et prohiberent holocausta et sacrificia, et placationes fieri in templo Dei, et prohiberent celebrari sabbatum, et dies solemnes: et iussit coinquinari sancta, et sanctum populum Israel. – 1Mach 1,46 – 49</i></p>	<p>a. êkože i moisêu êvi se · i êkože egda solomunъ prosi da mêsto s(ve)tit se · velikomu b(og)u · velično bo mudrostъ tvoraše – BrVO 423cd</p> <p>b. egdaže sie sišavъ mak'simiêň av'gus'tъ povelê da si v' straži riûť pržinu i na ramenêň s'voiъ nosetъ daže na mes'to idêže zidъ zidahu – BrN₂ 393c</p> <p>c. i posla c(êsa)rъ anъtioň knigi posalъ rukami ka iz(drai)lemъ · i vъ vse gradi iûdovi · da naslêdovali bi zakonъ êzikъ z(e)ml(ь)skihъ · i otvrъgubъ olovakti i žr'tvi · i ugodîe bratie (sic!) · v cr(ь)kvi b(o)ži da otvr'gubъ čisti sobotu i d(ь)ni prazdnikъ i poskvrniti s(ve)taê – BrVO 409c</p>

Zahtjevnost se rečenice katkad u prijevodu izriče i infinitivom.

(4) Zahtjevna rečenica prevedena infinitivom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Factum est autem decretum ut... describerentur</i> – Protoevangelium Jacobi	a. <i>izide povelēnie ot avgusta kesara napisati se vsej vselenēi</i> – BrLab ₂ 28c
b. <i>Me urget ut progrediatur</i> – Protoevangelium Jacobi	b. <i>nudit' me iziti</i> – BrLab ₂ 28d

U tekstu *Čtenie sv. Margarite* mnogo je primjera u kojima je akuzativom s infinitivom izrečena zapovijed ili izvršenje naredbe (učinio je/postigao je da netko nešto učini). U tim je slučajevima u hrvatskoglagoljskome tekstu latinski infinitiv preveden infinitivom, a akuzativi su prevedeni akuzativom. Osobito su zanimljivi primjeri s pasivnim infinitivom koji se prevode aktivno, a akuzativ se prevodi doslovno, čime se u prijevodu dobiva drukčija sintaktička struktura nego u izvorniku, ali se zadržava smisao.

(5) Izricanje zapovjedi akuzativom s infinitivom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>surdos audire fecit</i> – Lectio s. Margaritae	a. <i>gluhe učini slišati</i> – COxf 24c
b. <i>qui eam saluam fecit</i> – Lectio s. Margaritae	b. <i>ki ū sp(a)senu učini</i> – COxf 24d
c. <i>fac me letare ... et te laudare</i> – Lectio s. Margaritae	c. <i>učini me ... veseliti sê ... i ime tvoe hv(a)liti</i> – COxf 24d
d. <i>iussit beatissimam Margaritam in carcerem recludi</i> – Lectio s. Margaritae	d. <i>zapovida ... b(la)ž(e)nu Margaritu v tam'nici zatvoriti</i> – COxf 25a
e. <i>iussit adduci puellam</i> – Lectio s. Margaritae	e. <i>i reče b(la)ž(e)nu mar'garitu preda se privesti</i> – COxf 25ab
f. <i>iussit... eam in aere suspendi</i> – Lectio s. Margaritae	f. <i>zapovida ... nŭ na aeri obisiti</i> – COxf 25b
g. <i>et virgis subtilibus eam cędi pręcepit</i> – Lectio s. Margaritae	g. <i>i šibami pretan'kimi zapovida ū biti</i> – COxf 25b
h. <i>iussit eam in aerem suspendi et cum ungulis aceruissimis carnes eius disrumpere</i> – Lectio s. Margaritae	h. <i>zapovida ū na aeri obisiti i udicami telo ne mlado trzati</i> – COxf 25c
i. <i>iussit eam recludi in carcerem</i> – Lectio s. Margaritae	i. <i>povele ū v tamnici zatvoriti</i> – COxf 25d
j. <i>ne permittas hanc feram nocere</i> – Lectio s. Margaritae	j. <i>ne pusti ... ovo nepravd'no zvire mani nauditi</i> – COxf 26b

<p>k. <i>putauerunt aurum invenire</i> – Lectio s. Margaritae</p> <p>l. <i>iussit prefectus beatam Margaritam adducere ante sedem suam</i> – Lectio s. Margaritae</p> <p>m. <i>deceat te ... meum Dominum adorare et Christum filium eius et amicus esse prophetarum</i> – Lectio s. Margaritae</p> <p>n. <i>Tunc iubet prefectus afferri vas magnum plenum aqua et ligari pedes et manus beate Margarite et ibi eam mortificari</i> – Lectio s. Margaritae</p> <p>o. <i>iussit beatam Margaritam gladio interimiri</i> – Lectio s. Margaritae</p> <p>p. <i>Et iussit aedificari aras, et templa, et idola, et immolari carnes suillas, et pecora communia, et relinquere filios suos incircumcisos, et coinquinari animas eorum in omnibus immundis, et abominationibus, ita ut obliviscerentur legem, et immutarent omnes justificationes Dei</i> – 1Mach 1,50 – 51</p> <p>r. <i>Et jusserunt civitatibus Juda sacrificare.</i> – 1Mach 1,54</p> <p>s. <i>praecipiens ei omnes perfectae aetatis interficere, mulieres ac juvenes vendere.</i> – 2Mach 5,24</p> <p>t. <i>et tunc feriatis Judaeis arma capere suis praecepit.</i> – 2Mach 5,25</p>	<p>k. <i>m'neče zlato naiti</i> – COxf 26d</p> <p>l. <i>povelê neprav(a)dni kral' b(la)ž(e)nu margaritu preda se privesti na sudiče</i> – COxf 26d</p> <p>m. <i>ne podobaet' tebi... b(og)u moemu ... is(u)h(r̥st)u sinu nego pokloniti se i priētel biti pr(o)r(o)k̆ nega</i> – COxf 26d</p> <p>n. <i>tada zapovida kral' naplniti vodi okrut' pln' i svezati ruci i nozi b(la)ž(e)ne margarite i on'de kuhati i umoriti</i> – COxf 27a</p> <p>o. <i>zapovida b(la)ž(e)nu marg(a)ritu mečem' ubi<ti></i> – COxf 27b</p> <p>p. <i>i povelê sazdati oltar̆ i crêkav̆ i idoli i požrêti mesa svin'skaê i skoteta ob'čenaê · i ostaviti s(i)ni svoe neobrêzani · i pokvrniti d(u)še ih̆ v̆ vsêh̆ nečistotah̆ i mr'zosteh̆ · tako da zabili bi vsa i izmênili bi vsa opravdaniê b(o)žie</i> – BrVO 409c</p> <p>r. <i>i povelêše gradom̆ iûdovom̆ svêtotvoriti</i> – BrVO 409d</p> <p>s. <i>povelêv̆ emu vse svr'shenago vzrasta ubiti · ženi i ûnoti prodati</i> – BrVO 430d</p> <p>t. <i>i togda prazdnuûcim̆ iûdêom̆ svoim̆ povelê oružiti se</i> – BrVO 430d</p>
--	---

I u klasičnome latinskom katkad se uz glagole koji najčešće uvode zahtjevnu rečenicu umjesto zavisne rečenice uvodi akuzativ s infinitivom. U takvim slučajevima u klasičnome latinskome često postoji razlika u značenju između tih dviju struktura. Tako se latinska zahtjevna rečenica *Persuasi amico, ut maneret.* prevodi kao 'Nagovorio sam prijatelja da ostane.', a rečenica *Persuasi amico hoc verum esse.* kao 'Uvjerio sam prijatelja da je to istina.'

14.1. Zaključak

Zahtjevne su rečenice vrsta rečenica koja ne postoji u hrvatskim gramatikama, nego se takva značenja u suvremenome hrvatskom jeziku izražavaju jednom podvrstom objektnih rečenica. Dva su načina prevođenja zahtjevnih rečenica u hrvatskoglagoljskim tekstovima. Jedan je doslovan prijevod, a drugi je prevođenje infinitivnom konstrukcijom. I u latinskome se takva značenja mogu izreći akuzativom s infinitivom, u tome se slučaju ta konstrukcija doslovno prevodi. Konjunktiv prezenta u zahtjevnim se rečenicama prevodi prezentom, najčešće svršenim, a konjunktiv imperfekta najčešće se prevodi kondicionalom I. kako bi tekst bio što vjerniji latinskomu predlošku.

15. VREMENSKE REČENICE

U latinskim vremenskim rečenicama mogu stajati i indikativ i konjunktiv ovisno o upotrijebljenome vezniku te odnosu između glavne i zavisne rečenice. Najčešći je veznik *cum*, koji se pojavljuje u dvjema inačicama kao *cum temporale* i *cum historicum* ili *narrativum*. Osim veznika *cum* u vremenskim se rečenicama može pojaviti i jedan od najproširenijih veznika u zavisnim rečenicama *ut*, osim toga pojavljuju se i veznici *dum*, *donec*, *ubi* i niz drugih veznika. U hrvatskome crkvenoslavenskom najčešći je veznik vremenskih rečenica veznik *egda*, ali je u hrvatskoglagoljskim tekstovima čest i hrvatski veznik *kada*. Pregled se vremenskih rečenica i njihova odnosa s latinskim izvornikom donosi prema vezniku upotrijebljenome u latinskoj rečenici.

15.1. Rečenice uvedene veznikom *cum temporale*

Cum temporale (vremenski *cum*) u latinskoj rečenici stoji s indikativom te može doći bilo uz koje vrijeme ovisno o značenju rečenice. U hrvatskoglagoljskim se tekstovima takav veznik *cum* prevodi prototipnim vremenskim veznikom *kada* ili *egda*. Pritom je *egda* izvorni hrvatski crkvenoslavenski veznik, a *kada* je njegova hrvatska inačica. Budući da u takvim rečenicama u latinskome stoji indikativ, one se prevode uporabom glagolskoga oblika koji je ekvivalentan latinskomu. U korpusu su rečenice s veznikom *cum temporale* mnogo manje zastupljene od rečenica s veznikom *cum historicum*. Budući da je uglavnom riječ o narativnim tekstovima, većina je vremenskih rečenica u prošlome vremenu i u pripovjednome tonu te je u njima uglavnom upotrijebljen veznik *cum historicum*.

U primjerima (1a – f) veznik *cum* preveden je veznikom *egda*. U primjerima (1g – l) veznik *cum* preveden je veznikom *kada*. U primjerima se futur II. prevodi futurom II. (1b) i (1g), prezent prezentom (1d, h, j, k), a perfekt aoristom (1a, c, d – f, i). U primjeru (1l) uz glagol *labitur* stoji i particip *dicens*, a u prijevodu je prevoditelj zamijenio finitni glagol i particip, pa je oblik *labitur* preveden participom *shodeći*, a particip *dicens* aoristom *g(lago)la*.

(1) Rečenice s veznikom *cum temporale*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Cum uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis?</i> – Hom. s. Augustini ep.	a. <i>egda ednomu ot manšihъ moiħъ stvoriste · mnê stvoriste</i> – BrVO 226a
b. <i>Cum appropinquaverit Judas, et exercitus ejus, ad torrentem aquæ: si transierit ad nos prior, non poterimus</i>	b. <i>egda približil se budetъ iûda · i voev'stvie ego k potoku vodê · aće prešalbъ budetъ prvêe k namъ</i>

sustinere eum, quia potens poterit adversum nos – 1Mach 5,40	ne vzmōžem' pobēditi i · êko mogi vzmōžetъ protivu namъ – BrVO 420bc
c. Etenim cum ea habitaturus venit ad locum Antiochus, et amici ejus, et ut acciperet pecunias multas dotis nomine. – 2Mach 1,14	c. ibo egda namēstnikъ pride k mēstu antioh' · i priēteli ego · da prime pēnezi mnogie v doti imenemъ – BrVO 422b
d. cum dicitur quia venient dies in te – Hom. s. Gregorii papae	d. egda gl(agol)etъ · êko pridut' na te – BrVO 335d
e. Has autem homo delicias tunc amisit, cum in paradiso peccavit , extra exiit, cum os a cibo aeternae dulcedinis clausi – Hom. s. Gregorii papae	e. sъ že čl(o)věkъ raskošī tъgda otstupi · egda v rai sъgrēši · vъnъ izide · egda usti ot piče věčnie sladosti zaklopi – BrVO 330a
f. Magna enim signa facta sunt etiam, cum Dominus resurrexit , et adscendit in coelum – Hom. s. Augustini ep.	f. veliê bo zn(a)meniê stvorena biše · oče egda g(ospod)ъ vskr'se · i vziđe na n(e)b(e)sa – BrVO 213d
g. cum te poenis affligi senseris – De s. Patricio	g. kada te ke muke budu premogle – COxf 47a (Patricije)
h. Demonstrat nobis hoc propheta, cum in cogitationibus nostris ita deum semper praesentem ostendit , dicens – Reg. s. Benedicti	h. kaže n(a)mъ to pr(o)r(o)kъ · kada v našei misli b(og)a n(a)mъ pravi · vsagda gl(agol)ûčъ – RegBen 13v – 14r
i. Et cum haec verba audivi – Vita Adae et Evae	i. i kada slišah slovesa siê – CFat 10v
j. Et omnis populus, cum vident eam – Epistola de caelo missa	j. i kada uzre û puk lûdi – CŽg 6r
k. Undecimus humilitatis gradus est, si, cum loquitur monachus leniter et sine risu, himiliter cum gravitate – Reg. s. Benedicti	k. edina na deste skalina umileniê e(stъ) · ako kada govori koludarъ · tiho brez smiha umileno i mudro – RegBen 17r
l. Quo splendent omnia terra, pontus et aethera promissum panditur fratrum de medio patris cum labitur vox de fastigio dicens – Hymn.	l. im'že vsakaê s(vê)tl(o)st' se zemla vode i ne(be)sa obětovanie otčino posrêde br(a)tie êvlaet' se kada gl(a)sъ s visine shodeči · g(lago)la – BrN ₂ 378ab

Rečenice s veznikom *cum* katkad se ne prevode doslovno. U primjeru (2a) vremenska je surečenica izostavljena u prijevodu, a u primjeru (2b) tekst nije preveden doslovno i umjesto veznika *cum* pojavljuje se prijedložni izraz s prijedlogom *ot* i odnosnom zamjenicom.

(2) Rečenice s veznikom *cum historicum* koje nisu doslovno prevedene

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. Et, cum exierit , videbis – Vita Adae et Evae	a. i uzriši – CŽg 39

b. <i>Cum dicit propheta domino</i> – Reg. S. Benedicti	b. <i>ot česa i pr(o)r(o)k pravi g(ospod)u</i> – RegBen 14v
---	---

15.2. Rečenice uvedene veznikom *cum historicum*

Cum historicum ili *narrativum* stoji u latinskim rečenicama u kojima je riječ o prošlim događajima, zbog toga se taj veznik i naziva *historicum* ('povijesni') ili *narrativum* ('pripovjedni'). U latinskome uz takav veznik *cum* uvijek stoji konjunktiv. Budući da je riječ o radnji koja se dogodila u prošlosti i s obzirom na to da u glavnim surečenicama uglavnom stoje prošla vremena, uz *cum historicum* dolaze konjunktiv imperfekta ili pluskvamperfekta prema pravilima o slaganju vremena (*consecutio temporum*). Dakle, konjunktiv imperfekta označava radnju koja se smatra istodobnom radnji glavne rečenice i na suvremeni se hrvatski najčešće prevodi nesvršenim glagolom, a konjunktiv pluskvamperfekta označava radnju koja se dogodila prije radnje glavne rečenice te se na suvremeni hrvatski prevodi svršenim glagolom. Vremenska se rečenica s veznikom *cum historicum* u hrvatskoglagoljskim tekstovima, kao i rečenice s veznikom *cum temporale*, najčešće prevodi vremenskom rečenicom s veznicima *kada* i *egda/gda*. Glagolski oblici koji stoje uz veznik različito se prevode. Primjeri su u prijevoda vremenskih rečenica s veznikom *cum historicum* podijeljeni s obzirom na vrijeme koje u rečenici stoji te njegov način prevođenja.

Konjunktiv imperfekta nakon veznika *cum historicum* u hrvatskoglagoljskim se tekstovima uglavnom prevodi jednostavnim prošlim vremenima – aoristom i imperfektom. U primjeru (3a) ista je latinska rečenica u dvama zbornicima prevedena rečenicama s različitim veznikom. U *Žgombićevu zborniku* upotrijebljen je veznik *kada*, a u *Ivančićevu* veznik *egda*. U primjerima (3b – k) veznik *cum* preveden je veznikom *egda*, a u primjerima (3l – n) preveden je veznikom *kada*. U primjeru (3l) pojavljuje se konjunktiv imperfekta glagola *biti essent* i particip prezenta *lugentes*. Ta je kombinacija glagola prevedena imperfektom glagola koji je u latinskome u participu *plakaše se*. U primjeru (3j) prevoditelj dodaje još jedan koordinirani veznik *egda* vjerojatno potaknut latinskim prijedlogom *cum* koji je istoga glasovnog sastava kao i veznik. Zanimljivi su primjeri (3m) i (3n) iz istoga teksta u kojima se pojavljuje usporedna struktura, u primjeru (3m) *cum... nullatenus... vellet*, a u primjeru (3n) *cum... nollet*. Prvi je primjer preveden zanijekanim aoristom glagola *hotēti* i infinitivom *učiniti*, a drugi je primjer preveden zanijekanim oblikom glagola *učiniti*.

(3) Rečenice s veznikom *cum historicum* i konjunktivom imperfekta prevedenim imperfektom i aoristom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. cum <i>Christus illic et alibi predicaret</i> – De s. Maria Magdalena	a. kada <i>is(u)h(r̃st)ь onde i va onehь mestehь propovedaše</i> – CŽg 106 <i>egda</i> <i>bo h(r̃st)ь on'dê i v(ь) vsihь m(ê)stihь pr(o)p(o)v(ê)daše</i> – CIvan 112v
b. cum adhuc viveret – 1Mach 1,7	b. egda <i>oče živь bēše</i> – BrVO 408a
c. <i>Et cum superaretur Menelaus</i> – 2Mach 4,45	c. i egda pob'enь bivaše menelausь – BrVO 429b
d. Cumque <i>de illis diceret, quod ignorarent eum, a quo missus est</i> – Hom. s. Augustini ep.	d. i egda <i>ot onêh' g(lago)laše iže ne znahu ego ot kogo poslanь bēše</i> – BrVO 302d
e. <i>Navigantes vero stadia fere quinquaginta cum iam demergerentur: viderunt Nazarium supra mare ambulans cum puero</i> – In s. Nazarii mart.	e. <i>plavaûce že eda si ·l· stadii · i egda ûže preznêhu · vidêše nazara v'rhu mora hodeča sь otročičemь</i> – BrN ₂ 451d
f. <i>Mementote qualiter salvi facti sunt patres nostri in mari Rubro, cum sequeretur eos Pharaon cum exercitu multo.</i> – 1Mach 4,9	f. <i>pomenête kako sp(a)seni biše oci naši v mori čr'mnêemь · egda naslêdovaše ihь paraonь s voev'stviemь mnogomь</i> – BrVO 416d
g. Cum <i>autem beata Maria Magdalena videret</i> – De s. Maria Magdalena	g. egdaže <i>vistinu vide b(la)ž(e)na mar(i)ê magdalena</i> – CŽg 107v <i>egdaže</i> <i>vistinu b(la)ž(e)na m(a)riê m(a)gd(a)lêna · pl(ь)kь vidiše.</i> – CIvan 114r
h. cumque comprehendissent – De s. Maria Magdalena	h. egda êše <i>û vitezi ki poslani bihu ot krala</i> – COxf 24d
i. cumque implerentur – Est 1,5	i. i egda isplniše se <i>d'ni pira</i> – BrN ₂ 234d
j. <i>Nam cum in Perside esset dux ipse, et cum ipso immensus exercitus, cecidit in templo Naneae, consilio deceptus sacerdotum Naneae.</i> – 2Mach 1,13	j. <i>êko egda v per'sidê bēše mužь · i egda s' besčisl'nimi voi vpade v crêk(ь)вь · svêtomь nanêe etera ulačenь</i> – BrVO 422ab
k. Cum <i>autem ex frequenti orationis usu flamma desiderii caelestis in eo vehementer succresceret, et iam pro amore supernae patriae</i> – Vita beati Francisci legenda maior	k. egdaže <i>čьs'tno m(o)laše običaemь želeniê n(e)b(e)sk(a)go · plamenь veli v nemь vžeže se · i ûže zalûbi višnago otačьstviê</i> – BrN ₂ 491a
l. cum essent <i>lugentes quattuor dies</i> – Vita Adae et Evae	l. i kada plakaše se <i>·g· dni</i> – CŽg 41r
m. <i>sed cum</i> <i>iis ille nullatenus oboedire vellet</i> – De s. Patricio	m. i kada <i>nikula ne ti po nih' voli učiniti</i> – COxf 47b

n. <i>qui cum iis assentire nollet</i> – De s. Patricio	n. <i>i kada tu Nikula po njih' voli ne učini</i> – COxf 47c
---	--

Konjunktiv pluskvamperfekta u hrvatskoglagoljskim se tekstovima često prevodi aoristom. U primjeru (4a) u *Žgombićevu zborniku* veznik *cum* preveden je veznikom *kada*, a u *Ivančićevu* veznikom *egda*. U primjerima (4b – k) veznik je preveden veznikom *egda*. U primjeru (4l) preveden je skraćenim oblikom veznika *gda*. U primjerima (4m – o) veznik je preveden veznikom *kada*. U primjeru (4f) tri su koordinirana glagola uz veznik *cum*. Prvi je konjunktiv pluskvamperfekta preveden aoristom, drugi pluskvamperfektom svršenoga glagola, a treći participom prošlim. Vjerojatno je riječ o želji prevoditelja da variranjem razonodi čitatelja i smanji monotonost teksta.

(4) Rečenice s veznikom *cum historicum* i konjunktivom pluskvamperfektom prevedenim aoristom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Cum ergo Vizeliacense monasterium construxisset</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>i kada sazida manastir̃ niceban'ski</i> – ČŽg 114r <i>i egda že nicem'ban'ski mon(i)stir̃ sazda.</i> – CIvan 121r
b. <i>et cum adpropinquasset tempus partus eius</i> – Vita Adae et Evae	b. <i>i egda približi se vrime roditi</i> – ČŽg 34r
c. <i>quod cum audisset Mardocheus</i> – Est 4,12	c. <i>eže egda sliša mardočēi</i> – BrN ₂ 237b
d. <i>Et factum est diluculo, cum elevassent oculos suos, ecce populus multus, cujus non erat numerus, portantes scalas et machinas ut comprehenderent munitionem, et expugnarent eos.</i> – 1Mach 5,30	d. <i>i stvoreno bisi v ras̃svētie · egda vzdviže oči svoi · i se pl̃k̃b̃ mnog̃ egože ne bēše čislo noseče skali i tr'bučeli · da eli bi tvr̃b̃ i r'vali bi e</i> – BrVO 419d-420a
e. <i>Et cum dies factus esset</i> – 1Mach 4,6	e. <i>i egda d(̃)b̃ñb̃ stvoren' bis(t̃b̃)</i> – BrN ₂ 242d
f. <i>Cumque proposuissent eas sacerdotes Naneæ, et ipse cum paucis ingressus esset intra ambitum fani, clauserunt templum, cum intrasset Antiochus: apertoque occulto aditu templi, mittentes lapides percusserunt ducem, et eos qui cum eo erant, et diviserunt membratim, et capitibus amputatis foras projecerunt.</i> – 2Mach 1,15	f. <i>i egda pr̃edložīše e erēi ot nanēē · i s r̃ētkimi ṽšalb̃ bēše vnutar̃b̃ · v pritvor̃b̃ cr̃ēkve · i zatvoriše cr(̃)k(̃)b̃ṽb̃ · i egda ṽšadb̃ an'tioh̃b̃ · otvr'zaše otai vrat'ca cr̃ēkvi · i mečūče kameniēm ubiše duža · i onēh̃b̃ iže bēhu š nim̃b̃ · razdēlišē udi ih̃b̃</i> – BrVO 422b
g. <i>Cum autem praeterissent anni multi, et placuit Deo ut mitteretur Nehemias a rege Persidis: nepotes sacerdotum illorum, qui</i>	g. <i>i egda mimoidoše lêta mnoga · i ugodno bē b(og)u · da budet̃ poslañb̃ noemiē ot c(ēsa)ra persid'skago · net'ēk̃b̃ erēi onēh̃b̃ iže skriše</i>

<i>absconderant, misit ad requirendum ignem: et sicut narraverunt nobis, non invenerunt ignem, sed aquam crassam. – 2Mach 1,20</i>	<i>oganъ · i posla iskati ognа · êko vzvěstiše namъ · ne naidošе ognа na vodu skr'venu – BrVO 422c</i>
<i>h. et cum probasset – 2Mach 1,35</i>	<i>h. i egda iskusi – BrVO 423b</i>
<i>i. Quod cum certissime cognovisset Onias – 2Mach 4,33</i>	<i>i. eže egda po istinê pozna oniê – BrVO 428c</i>
<i>j. Cum autem votum fecissent statim sine omni difficultate inde deductum est. – In translatione s. Augustini</i>	<i>j. egda oběť obeča tudée se dopusti lah'ko vzeti. – BrN₂ 374d</i>
<i>k. Cumque audissent quod iesus veniret hierosolymam exierunt obviam ei – Ant.</i>	<i>k. egda slišaše êko i(su)sъ gredet' v' er(o)s(o)l(i)mъ · izidu protivu emu – MVat₄ 72d</i>
<i>l. Quae cum audisset, turbata est in sermone ejus, et cogitabat, qualis esset ista salutatio. – Officium b. Mariae in adventu</i>	<i>l. ka gda sliša smete se o sl(o)vesi ego i mišlašе kakovo bilo bi sie pozdravljenje – CPar 192v</i>
<i>m. Et cum egressa esset cecidit in terram – Vita Adae et Evae</i>	<i>m. i kada izide ot' vodi · slabosti velikie radi pade na zemlû – CŽg 32v</i>
<i>n. cum cognovisset Adam, quia hora venit mortis suae – Vita Adae et Evae</i>	<i>n. i kada pozna adam' da pride vrime smrti negove – CŽg 39v</i>
<i>o. cum finisset omnes sermones illius – Vita Adae et Evae</i>	<i>o. kada govorit k sinom' svoim' presta od' besed' svojih' – CŽg 40r</i>

U biblijskim se tekstovima konjunktiv pluskvamperfekta najčešće prevodi pluskvamperfektom svršenoga glagola jer prevoditelji biblijskih tekstova teže i što vjernijemu prijevodu. U svim se primjerima veznik *cum* prevodi veznikom *egda*. U primjeru (5c) prvi se konjunktiv pluskvamperfekta prevodi pluskvamperfektom, a koordinirani glagol participijski. U primjeru (5e) drugi je glagol preveden pluskvamperfektom, a za prvi je teško odrediti je li riječ o kondicionalu ili pluskvamperfektu, zbog glasovne bliskosti tih dvaju glagolskih oblika. Moguće je da je riječ o ikavskome refleksu jata ili o pogrešci prepisivača. U primjeru (5j) prvi je konjunktiv pluskvamperfekta preveden pluskvamperfektom, a drugi kondicionalom I.

(5) Rečenice s veznikom *cum historicum* i konjunktivom pluskvamperfektom prevedenim pluskvamperfektom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>a. Cum autem venisset tempus singularum per ordinem puellarum, ut intrarent ad regem – Est 2,12</i>	<i>a. egdaže prišlo bē vr(ê)me koiždo po redu otrokovicъ da šle bi k c(êsa)ru – BrN₂ 235d</i>

b. <i>Cumque vidisset Esther reginam stantem</i> – Est 5, 2	b. <i>egdaže uzrêľ bē</i> c(êsa)r̃ estor̃ c(êsa)r(i)cu stoeċu – BrN ₂ 237c
c. <i>Cumque vidisset Mardochoaeum sedentem ante fores palatii, et non solum non assurrexisse sibi, sed nec motum quidem de loco sessionis suae</i> – Est 5,9	c. <i>egdaže uzrêľ bē</i> mardoċêê sêdêċa prêd' van'skimi polatê i samo ne pristav'sa s(e)bē ñ ni ganu ot mēsta vzleženîe svoego – BrN ₂ 237c
d. <i>Cumque esset ingressus</i> – Est 6,6	d. <i>egdaže vřal̃ bē</i> r(e)ċe emu – BrN ₂ 238a
e. <i>Qui cum reversus esset de horto nemoribus consito, et intrasset convivii locum, reperit Aman super lectulum corruisse</i> – Est 7,8	e. iže <i>egda</i> vzvratil' se bi ot vrta dubravami s̃stavlenago · i vřal̃ bē v braka mēsto · v'z'obrete amana na postelû spad'sa – BrN ₂ 238c
f. <i>Cumque percrebruisset regis imperium</i> – Est 2,8	f. <i>egdaže doċestila bē</i> c(êsa)rova zap(o)v(ê)d̃ – BrN ₂ 235d
g. <i>Cumque proposuissent eas sacerdotes Naneae, et ipse cum paucis ingressus esset intra ambitum fani, clauserunt templum, cum intrasset Antiochus: apertoque occulto aditu templi, mittentes lapides percusserunt ducem, et eos qui cum eo erant, et diviserunt membratim, et capitibus amputatis foras projecerunt.</i> – 2Mach 1,15	g. i <i>egda</i> prêdložîše e erêi ot nanêê · i s rêtkimi vřal̃ bē še vnutar̃ · v pritvor̃ crêkve · i zatvoriše cr(ê)k(̃)̃ · i <i>egda</i> vřad̃ an'tioh̃ · otvr'zaše otai vrat'ca crêkvi · i meċûċe kameniem̃ ubiše duža · i onêh̃ iže bēhu š nim̃ · razdêliše udi ih̃ – BrVO 422b
h. <i>Cum autem consumptum esset sacrificium</i> – 2Mach 1,31	h. <i>egdaže svr'sena beše</i> žr'tva – BrVO 423a
i. <i>Cumque retulisset ad regem Apollonius de pecuniis quæ delatæ erant, illæ accitum Heliodorum, qui erat super negotia ejus, misit cum mandatis, ut prædictam pecuniam transportaret.</i> – 2Mach 3,7	i. (e) <i>gdaže isp(o)v(ê)dêľ bē</i> apolonii k c(êsa)ru ot pinez̃ iže otneseni bēhu prêpoêsañ eliudora iže b(ê)še na potrêbu ego posla s p(o)v(e)lên'i da prêd' r(e)ċene pinezi prinesal bi – BrN ₂ 246c
j. <i>Sed cum venisset Jerosolymam, et benigne a summo sacerdote in civitate esset exceptus, narravit de dato indicio pecuniarum: et cujus rei gratia adesset, aperuit</i> – 2Mach 3,9	j. na <i>egda</i> přiřal bi v' er(u)s(o)l(i)m̃ · i blagovol'stviem̃ ot arhierêê v gradê priet̃ bil' bi · navêsti ot danago suda pênez̃ · i koeê vêċi radi bliz̃ bil bi otvr'ze – BrVO 425b
k. <i>Cum autem rex interrogasset Heliodorum, quis esset aptus adhuc semel Jerosolymam mitti, ait</i> – 2Mach 3,37	k. <i>egdaže</i> c(êsa)r̃ uprosil̃ bē · eliudora kto bil' bi podobañ · oċe edinoû v' er(u)s(o)l(i)m̃ poslati se · reċe – BrVO 426d
l. <i>cum cognovisset Antiochus alienum se a negotiis regni effectum</i> – 2Mach 4,21	l. <i>egda poznal̃ be</i> an'tioh̃ tuĵa sebe · ot trêbovanih̃ c(êsa)revih̃ · stvorena – BrVO 428a
m. <i>Sed cum falsus rumor exisset, tamquam vita excessisset Antiochus, assumptis</i>	m. na <i>egda</i> lažañ glas̃ iz' řal̃ bē · lêki životom̃ iz'stupil' bi an'tioh̃ · poêtimi êzoñ

<i>Jason non minus mille viris, repente agressus est civitatem – 2Mach 5,5</i>	<i>tisuće muži · vnezapu zaskočilь estь gradь – BrVO 429cd</i>
n. <i>Qui cum venisset Jerosolymam, pacem simulans, quievit usque ad diem sanctum sabbati – 2Mach 5,25</i>	n. <i>iže egda prišalь běše v' er(u)s(o)l(i)mь · mirь pokazue počī · daže do d'ne s(ve)tago soboti – BrVO 430d</i>

Glagol *audio*, 4. prevodi se nesvršenim glagolom *slišati*.

(6) Prevođenje veznika *cum* uz glagol *audio*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Quod cum audisset rex, ait – Est 6,3</i>	a. <i>eže egda c(ěsa)rь slišalь bē r(e)če – BrN₂ 237d</i>
b. <i>Quae cum audisset Mardocheus – Est 4,1</i>	b. <i>eže egda slišalь bē mardočēi – BrN₂ 237a</i>

U primjeru (7) veznik *cum* prevodi se veznikom *doiděže*.

(7) Prevođenje veznika *cum* veznikom *doiděže*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Tandem, cum diu tacuisset, prorupit in hec verba – In s. Elizabethi</i>	<i>doiděže prem'ŭčī · i v tom' otrig'nu s(love)sa – BrLab₁ 154b</i>

Vremenska se rečenica s *cum historicum* katkad prevodi i participskim konstrukcijama s veznikom ili bez njega. U primjeru (8a) uz particip se upotrebljava veznik *kada*. U primjeru (8b) treći je konjunktiv pluskvamperfekta preveden participom prošlim uz veznik *egda* kao i konjunktiv u primjeru (8c). U primjerima (8d) i (8e) konjunktiv je preveden participom bez veznika. Prevođenje veznika uz particip odražava težnju prevoditelja da svaku riječ u tekstu doista i prevede. U primjeru (8f) veznik *cum* preveden je prilogom *potom*.

(8) Rečenice s veznikom *cum historicum* prevedene participski

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>cum vidisset eum Eva flentem – Vita Adae et Evae</i>	a. <i>i kada videv' ga euga plačuća se – ČŽg 37v</i>
b. <i>Cumque proposuissent eas sacerdotes Naneæ, et ipse cum paucis ingressus esset intra ambitum fani, clauserunt templum, cum intrasset Antiochus: apertoque occulto aditu</i>	b. <i>i egda prědložīše e erēi ot nanēē · i s rētkimi všalь běše vnutarь · v pritvorь crēkve · i zatvorīše cr(ě)k(ь)vь · i egda všadь an'tiohь · otvr'zaše otai vrat'ca crēkvi · i mečuće</i>

<i>templi, mittentes lapides percusserunt ducem, et eos qui cum eo erant, et dividerunt membratim, et capitibus amputatis foras projecerunt. – 2Mach 1,16</i>	<i> kameniemъ ubiše duža · i oněhъ iže bēhu š nimъ · razdělišē udi ihъ – BrVO 422b</i>
<i>c. Hoc cum audisset Maximianus iussit ut in custodia ipsi foderent harenam et humeris suis portarent usque ad ocum ubi therme edificabantur – In festo s. Marcelli papae</i>	<i>c. egdaže sie slišavъ mak'simiēnъ av'gus'tb povelē da si v' straži riūtъ pržinu i na ramenēhъ s'voiъ nosetъ daže na mes'to idēže zidъ zidahu – BrN₂ 393 c</i>
<i>d. Haec cum audisset Eva cognovit quod diabolus suasit exire de flumine et cecidit super faciem suam in terram – Vita Adae et Evae</i>	<i>d. slišav že sie euga da dévl' est' ki ū čini iziti iz vodi tudie pade anjem' svoim' na zemlû – CŽg 32v</i>
<i>e. cum autem quadam die Maria Magdalena praedicaret – De s. Maria Magdalena</i>	<i>e. pripovidaŭči že b(la)ž(e)na mariē magdalena CŽg 108v</i>
<i>f. cum ergo transiisset – De s. Patricio</i>	<i>f. i potom' malo prešad' pride na ed'no pole krasno – COxf 48a</i>

U *Životu Marije Magdalene* u *Žgombićevu zborniku* vremenska se rečenica u dvama primjerima prevodi dativom apsolutnim. Pojava dativa apsolutnoga u primjerima u kojima ne zamjenjuje latinski ablativ apsolutni iznimno je važna za dataciju prijevoda jer se nakon 13. stoljeća dativ apsolutni više ne upotrebljava.²³⁶ Premda više nije u aktivnoj uporabi, i dalje se prepisuje u kasnijim prijepisima ranije prevedenih tekstova.

(9) Prevođenje vremenske rečenice dativom apsolutnim

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>cumque ad Petrum venisset</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>greduču že nemu</i> – CŽg 110v
b. <i>cumque navigarent</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>i idučimъ nimъ</i> – CŽg 111

Ako su u vremenskoj rečenici koordinirana dva predikata, katkad se prevode različito. U primjeru (10a) jedan predikat preveden je vremenskom rečenicom, a drugi prvim aktivnim participiom preterita. U *Žgombićevu zborniku* veznik *cum* preveden je veznikom *kada*, a u

²³⁶ »In the practice the Dativus absolutus must have been still familiar to the translators of the prayers of the mass – their translation is commonly dated to the 13. cent. (...) the absolute dative was obsolete in the 14. cent.« (Mihaljević-Reinhart 2005: 67)

(Dativ apsolutni vrlo je vjerojatno još uvijek bio poznat prevoditeljima misnih molitvi – njihovi se prijevodi najčešće datiraju u 13. st. (...) dativ apsolutni u 14. se stoljeću više ne upotrebljava.)

Ivančičevu zborniku veznikom *gda*. U primjeru (10b) jedan konjunktiv pluskvamperfekta prevodi se pluskvamperfektom, a koordinirani pluskvamperfekt aoristom. Različit prijevod iste strukture može se objasniti prevoditeljevom težnjom variranju kao stilskoj odlici prijevoda ili želji prevoditelja za zanimljivijim prijevodom.

(10) Različito prevedeni koordinirani glagoli

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>cumque devote confessus fuisset et viaticum recepisset</i> – De s. Maria Magdalena	a. i <i>kada</i> se nemu z dicionom' i skrušenimъ srcemъ <i>ispoveda</i> i od nega · <i>priêm'ši</i> telo' i krvъ is(u)h(rъsto)vu – CŽg 113v – 115r i <i>gda</i> se žel'no <i>isp(o)v(ê)dê</i> · i ot nego t(ê)lo h(rъsto)vo <i>priêmъ</i> v' pokoi počinu. – CIvan 121v
b. <i>Quod cum audisset Aman, et experimento probasset...</i> – Est 3,5	b. eže <i>egda</i> slišal' bē amanъ iskušeniemъ <i>iskusi</i> ... – BrN ₂ 236c

Pod utjecajem se latinskoga jezika i u vremenskim rečenicama katkad kao ekvivalent latinskoga konjunktiva imperfekta pojavljuje kondicional. Svi se primjeri pojavljuju u biblijskim tekstovima i u svima je veznik *egda*.

(11) Prevođenje konjunktiva imperfekta kondicionalom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Cumque hoc crebrius dicerent, et ille nollet audire</i> – Est 3,4	a. <i>egdaže</i> siê čeče <i>rekli bi</i> · i onъ ne <i>hotêl bi</i> slišati – BrN ₂ 236c
b. <i>Cumque percrebuisset regis imperium... et adducerentur... traderentur</i> – Est 2,8	b. <i>egdaže</i> dočestila bē c(êsa)rova zap(o)v(ê)db ... i ... <i>privele se bi... predale se bi</i> – BrN ₂ 235d
c. <i>Quae cum illo praesente legerentur</i> – Est 6,1	c. êže <i>egda</i> imъ tu buduċimъ <i>ĉla se bi</i> – BrN ₂ 237d
d. <i>Igitur cum sancta civitas habitaretur in omni pace, leges etiam adhuc optime custodirentur, propter Oniae pontificis pietatem, et animos odio habentes mala</i> – 2Mach 3,1	d. ibo <i>eg(d)a</i> sveti gradъ <i>obital' bi se</i> · va vsakoemъ mirê zakoni takoe · aĉe prêdobri <i>hranili se bi</i> · skožê onie arhierê razloženie i m(i)l(o)stinû i d(u)hi nenavidee zalaê bivaše – BrVO 424d
e. <i>Cumque summus sacerdos exoraret</i> – 2Mach 3,33	e. <i>egdaže</i> arhierêi <i>m(o)lil' bi</i> onêžde ūnoši – BrVO 426c
f. <i>Sed cum inimicitiae in tantum procederent, ut etiam per quosdam Simonis necesarios homicidia fierent</i> – 2Mach 4,3	f. na <i>egda</i> nepriêtel'stva · v toliko naprêdb <i>šla bi</i> · da takoe po eterihъ simunovihъ potrêbnihъ ĉ(lovê)kouboistviê bila bi – BrVO 427a

g. <i>Cum autem quinquennalis agon Tyri celebraretur, et rex præsens esset</i> – 2Mach 4,18	g. <i>egdaže petolêtni agonъ tiru čbstit' se bi · i c(êsa)rъ tu bil' bi</i> – BrVO 427d
h. <i>cum exactionem faceret Sostratus</i> – 2Mach 4,27	h. <i>egda trêbovanie tvoril bi sostratъ</i> – BrVO 428b
i. <i>Cumque secundo quaererentur virgines et congregarentur</i> – Est 2,19	i. <i>egdaže vtoriceû is'kale se bi d(ê)vi i sbbrale se bi</i> – BrN ₂ 236b

Konjunktiv pluskvamperfekta također se u biblijskim tekstovima katkad prevodi kondicionalom.

(12) Prevođenje konjunktiva pluskvamperfekta kondicionalom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>cum suscepisset regnum Antiochus</i> – 2Mach 4,7	a. <i>egda priêl' bi c(êsa)rstviê an'tiohъ</i> – BrVO 427b
b. <i>Quod cum rex annuisset, et obtinuisset principatum</i> – 2Mach 4,10	b. <i>iže egda c(êsa)rъ poustil' bi udr'žal bi vladic'stvîe</i> – BrVO 427b
c. <i>cum magnificasset faciem potestatis ejus</i> – 2Mach 4,24	c. <i>egda veličil bi lice vlastitela ego</i> – BrVO 428ab
d. <i>Qui cum venisset ad Oniam</i> – 2Mach 4,34	d. <i>iže egda prišal' bi ka onii</i> – BrVO 428cd
e. <i>Et cum venisset rex Tyrum</i> – 2Mach 4,44	e. <i>i egda prišalъ bi c(êsa)ъ v tirъ</i> – BrN ₂ 248b
f. <i>Cumque appositus esset contra Judaeos</i> – 2Mach 5,24	f. <i>egdaže protivanъ bil bi protiv' iûdêomъ</i> – BrVO 430d

Uporaba kondicionala kao prijevodne inačice konjunktiva česta je osobito u nekim vrstama zavisnih rečenica.

U primjeru (13) vremenska je rečenica uvedena veznikom *cum historicum* s konjunktivom pluskvamperfekta prevedena bez veznika imperativom. Prevoditelj se vjerojatno odlučio na takav prevoditeljski zahvat zbog vokativa upotrijebljenoga u rečenici koji označava izravno obraćanje kakvo je inače svojstveno imperativnim rečenicama.

(13) Vremenska rečenica prevedena imperativom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Cum ergo interrogassemus Dominum, fratres, de habitatore tabernaculi eius – Reg. s. Benedicti</i>	<i>ûre br(a)t(i)ê, uprosimo g(ospod)a prëbivatela v žiliči ego – RegBen 3r</i>

U korpusu postoje i primjeri u kojima prevoditelj pogrešno prevodi rečenice uvedene veznikom *cum* čije značenje nije vremensko. U primjerima (14) uzročno i dopusno *cum* pogrešno je prevedeno kao vremenska rečenica s veznikom *egda*. Uzročno i dopusno značenje bliska su vremenskome značenju jer uzročnost podrazumijeva i vremensku susljednost, a dopusnost ili vremensku susljednost ili istodobnost. O vezi uzročnoga i vremenskoga značenja svjedoči i činjenica da se u uzročnome značenju u suvremenome hrvatskom mogu pojaviti i vremenski veznici *čim*, *dok* i *kad*.²³⁷ O bliskosti dopusnih i vremenskih rečenica svjedoči činjenica da se u određenim kontekstima i značenjima dopusnost može izraziti i zavisnom rečenicom s prototipno vremenskim veznikom *kad* (npr. *Kad mi se i ne bi dalo, svejedno bih morao doći.*).²³⁸ U primjeru (14a) konjunktiv prezenta latinske rečenice preveden je imperfektom, a u primjeru (14b) aoristom glagola *biti* i pasivnim participijom preterita.

(14) Dopusne i uzročne rečenice prevedene vremenski

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Et cum haec omnia habeam, nihil me habere puto, quamdiu videro Mardochaeum Judaeum sedentem ante fores regias. – Est 5,13</i>	a. <i>I egda vsa siê imêhъ nič'tože s(e)bê mnju imêti doideže Mardočêê Ijudêê vidêlъ budu sêdeča pre' van''skimi c(êsa)rskimi.</i>
b. <i>Et cum esset ipsa occupata in cura ministrandi, soror eius Maria sedebat ad pedes Domini, et audiebat verbum ejus – Hom. s. Augustini ep.</i>	b. <i>i egda biše siê održana pečaliû v službê sestra ee imenemъ m(a)riê sêdêše pri nogu g(ospod)niû i poslušaše s(lovê)sъ ego – BrN₂ 468d</i>

²³⁷ »Budući da se uzročno značenje može razviti i iz drugih značenja, posebice npr. iz vremenskoga ili načinskoga, u službi veznika uzročnih rečenica dolaze i oni veznici koji primarno označuju način ili vrijeme, a to su veznici kako, čim, dok i kad, npr. *Kako je već kasno, treba poći na spavanje; Mora da si bio bolestan čim si tako blijed. Dok ga traže, vjerojatno je kriv, Kad ćeš (već) doći, nema problema.*« (Silić-Pranjeković 2007: 343)

²³⁸ Takav se tip rečenica u Silić-Pranjekovićеvoj gramatici (2007: 350) naziva potencijalnodopusnim rečenicama koje su podvrsta uvjetnodopusnih rečenica. Kao primjer se navodi rečenica: *Kad bi i bio umoran, došao bi na sastanak.*

U primjerima (15) vremenska rečenica prevedena je nezavisnom sastavnom rečenicom. Sastavnim se rečenicama mogu izreći značenja bliska vremenskim. Primjer su značenjski bliskih rečenica sastavna rečenica *Ušao je i zatvorio vrata.* i vremenska rečenica *Kad je ušao, zatvorio je vrata.* U ovome je primjeru riječ o odnosu istodobnosti koji se može izraziti i vremenskom rečenicom, u suvremenome hrvatskom tipično s veznicima *kad* i *dok*, i sastavnom rečenicom, tipično s veznikom *i*.²³⁹

(15) Rečenica s veznikom *cum historicum* prevedena sastavnom rečenicom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Nam cum in Persidem ducerentur patres nostri, sacerdotes, qui tunc cultores Dei erant, acceptum ignem de altari occulte absconderunt in valle, ubi erat puteus altus et siccus, et in eo contutati sunt eum, ita ut omnibus ignotus esset locus.</i> – 2Mach 1,19	a. <i>vistinu v per'sidu vedeni biše o(tb)ci naši · erêi iže tȁgda bēhu b(o)ži služiteli · v zamše og'nъ ot oltara otai · i skriše v dolē idēže bēše studenacъ glubokъ i suh' i v nemъ zatvoriše i · tako vsēmъ neznano bēše mēsto</i> – BrVO 422c
b. <i>Cum essemus in oratione, venit ad me Michahel</i> – Vita Adae et Evae	b. <i>i behomo na molitve i pride ka mne mihovil'</i> – ČZg 35rv

Rjeđe se u korpusu veznik *cum* pojavljuje i s konjunktivom prezenta i perfekta, oba se načina prevode prezentom, a veznik *cum* veznikom *egda* (*gda*).

(16) Veznik *cum* s konjunktivom prezenta i perfekta

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Cum immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca inaquosa, quaerens requiem, et non invenit.</i> – Ant.	a. <i>egda nečisti d(u)h' izidet' ot č(lovê)ka prêhodit' skvozê bezvodnaê mēsta iče pokoê · i ne obrečēt'</i> – BrVO 187c
b. <i>Ut cum repente ceperis clarere nube judicis poenas repellas debitas, reddas coronas perditas</i> – Hymn.	b. <i>da egda va tmê vačneši · i sv(ê)tl(o)sti oblakomъ suda · muki otrini dlžnie · i vzvratī v(ê)nce pogibšee</i> – BrVat ₆ 210d

²³⁹ U Silić-Pranjakovićеvoj gramatici (2007: 321) pri objašnjavanju strukturne razlike između nezavisnosloženih i zavisnosloženih rečenica navode su upravo primjeri strukturne razlike između značenjski vrlo bliskih sastavnih i vremenskih rečenica. Primjer je nezavisnosložene rečenice *Sjede u kavani i čitaju novine.*, a značenjski bliske vremenske rečenice *Čitaju novine dok sjede u kavani.* U poglavlju o sastavnim rečenicama (2007: 302) navodi se da je jedno od značenja koja se mogu izreći sastavnim rečenicama i značenje vremenskoga odnosa (primjer *U Bjelovaru je živio tri godine, pa je onda prešao u Zagreb.*), koji obuhvaća odnos istodobnosti (npr. *Sjede i pišu.*) i odnos susljednosti (npr. *Ušli su i sjeli*).

c. <i>Cum ad omnium sanctorum reverentiam christianorum cunctorum debeat devotio excitari ad beatæ mariæ semper virginis laudem, et praeconia extollenda – In festo s. Mariæ ad nives</i>	c. <i>g'da k' vsêh' s(ve)tih' časti hr(st)ênov' vsih' imat se bogolûbie vz'buditi k' b(la)ž(e)nie m(a)rie vsôgda d(ê)vi hv(a)li i propovêdaniû v'znašaemu – CPar 167r</i>
--	---

15.3. Vremenske rečenice s ostalim veznicima

15.3.1. Rečenice uvedene veznikom *dum*

U klasičnome latinskome uz veznik *dum* u pravilu stoji indikativ. *Dum* je veznik koji u latinskome označava istodobno trajanje, a u hrvatskome mu odgovara veznik *dok*. To se značenje u latinskome izražava i veznicima *quamdiu*²⁴⁰ i *quoad*. I u zavisnoj i u glavnoj rečenici u pravilu stoje ista vremena jer je trajanje podudarno. Veznik *dum* dolazi uz konjunktiv prezenta ili imperfekta kad se osim vremenskoga značenja ističe i namjera ili očekivanje subjekta glavne rečenice.

U latinskim je predlošcima u većini primjera veznik *dum* uz konjunktiv imperfekta. Uz konjunktiv imperfekta veznik *dum* prevodi se veznikom *kada* (17a – d) ili veznikom *(e)gda*. Konjunktiv imperfekta najčešće se prevodi aoristom ili imperfektom.

(17) Prevođenje rečenica s veznikom *dum*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>quos dum ille audire contemneret – De s. Patricio</i>	a. <i>i kada li ne hoti po nih' voli učiniti – COxf 47d-48a</i>
b. <i>dum hęc diceret beata Margarita – Lectio s. Margaritae</i>	b. <i>i kada to b(la)ž(e)na Marg(a)rita r(e)če – COxf 26b</i>
c. <i>dum in oratione sua hęc diceret – Lectio s. Margaritae</i>	c. <i>i kada to r(e)če b(la)ž(e)na mar'g(a)r(i)ta m(o)l(ita)v' svoû – COxf 26c</i>
d. <i>dum hęc diceret – Lectio s. Margaritae</i>	d. <i>i kada to reče b(la)ž(e)na margarita – COxf 26c</i>
e. <i>Dum esset rex in accubitu suo – Officium parvum b. Mariæ</i>	e. <i>g'da bêše kral' na loži svoem' – CPar 184r</i>
f. <i>Dum staret abraham ad ilicem Mambre, vidit tres viros ascendentes per viam – Ant.</i>	f. <i>egda stoêše avram' u korene mam'brimska · vidê tri otroki stoeêe po puti – BrVO 141b</i>
g. <i>circa horam tertiam noctis dum adhuc pene vigilaret – Lectio in s. Stephani protomart.</i>	g. <i>poli čьsь tretî noči egda oêe edva bdêše – BrN₂ 455d</i>

²⁴⁰ V. poglavlje 3.7.

h. <i>Quodam mane circa festum exaltationis sanctae crucis, dum oraret in latere montis</i> – In s. Francisci	h. v' et(e)ro ūtro bizu s(veta)go praz'dnika v'zdviženîe s(veta)go kr(i)ža egda m(o)laše se k' g(ospod)vê pri stranê vrha gori – BrVat ₆ 188d
i. <i>Legitur quoque, quod, dum Augustius in carne viveret et quaedam relegeret, ante se transire vidit daemonem librum humeris bajulantem.</i> – Mirac. s. Agustini ep.	i. čte se da egda oče av'gustinъ živъ b(ê)še · i nêč'to čtêše prêd' soboû i vidê d'êv'la greduča · i noseča knigi na ramenê – BrN ₂ 373b
j. <i>Dum esset summus Pontifex. Terrena non metuit, sed ad coelestia regna gloriosus migravit</i> – Ant.	j. egda b(ê)še veliki arhierêi · z(e)m(a)lskihъ ne uboê se na v n(e)b(e)ska c(êsa)rstviê prêide – BrN ₂ 343b
k. <i>Dum ergo hec inter se colloquerentur et contigit ut obviaret eius unus de commentariensibus: quem interrogant</i> – Lectio in festo s. Bonifacii	k. i egda g(lago)lahu meû soboû i srête · i et(e)rъ meêš' ihъ · i uprosiše i – BrN ₂ 421b
l. <i>dum consummaretur sacrificium</i> – 2Mach 1,23	l. egda svršaše se žr'tva – BrVO 422d

U primjeru (18) predikat je preveden pluskvamperfektom vjerojatno kako bi se vjerno prenijela latinska struktura u kojoj je particip prezenta uz konjunktiv imperfekta glagola *biti*, a hrvatski crkvenoslavenski pluskvamperfekt također sastoji se od participa i imperfekta glagola *biti*. Veznik *dum* prevodi se veznikom *kada*.

(18) Prevođenje predikata pluskvamperfektom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>dum absentes essent angeli</i> – Vita Adae et Evae	<i>kada odstupili behu an'j(e)li</i> – ČŽg 37v

U korpusu se veznik *dum* pojavljuje i uz indikativ. Veznik *dum* većinom se prevodi veznikom *egda* (19a – d, h) ili *gda* (19e) i (19i). U primjeru (19f) na mjestu veznika *dum* stoji prilog *oče*, a u primjeru (19g) *ûre*. Perfekt se prevodi aoristom, prezent prezentom ili imperfektom, pluskvamperfekt aoristom, a imperfekt imperfektom. U primjerima (19h) i (19i) veznik se pojavljuje uz futur koji je preveden prezentom svršenoga glagola.

(19) Prevođenje veznika *dum* uz indikativ

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Jesus dum implevit verbum, factus est dux in Israel.</i> – 1Mach 2,55	a. i(su)sъ egda isplni sl(o)vo · stvoreny bisi vladika iz(drai)lû – BrVO 421c

b. <i>Elias, dum zelat zelum legis, receptus est in caelum</i> – 1Mach 2,58	b. iliê egda žalova žalostъ zakona · priêť estъ v nebo – BrVO 421c
c. <i>et Caleb dum testificatur in ecclesia, accepit haereditatem.</i> – 1Mach 2,56	c. i kalefъ egda svedokovaše · v cr(ê)kvi priêť' dostoênie – BrVO 421c
d. <i>dum volunt fortiter facere, dum sine consilio exeunt in praelium</i> – 1Mach 5,67	d. rekšei egda hočetъ krêpcê · tvoriti besъ svêta ishoditъ na branъ ·
e. <i>Omnes sancti tui quaesumus domine, nos ubique adjuvent: ut, dum eorum merita recolimus, patrocinia sentiamus</i> – Or.	e. v'si tvoi m(o)l(im)o g(ospod)i nasъ vъzdê pomozite · da gda ih' utežaniê pominaemo · pomoći učuimo – CPar 185v
f. <i>Nec dum orationem compleverat et ecce vox ad eam de celo est missa. Veni dilecta mea: sponsa mea: ecce tibi beatitudinis aperitur ianua</i> – In s. Katherine virg. m.	f. i oče dva s(lov)se ne izreče · bis(tъ) gl(a)sъ s n(e)b(e)se gl(agol)e · budi ispl'neni prošenje tvoe · pridî lûba moê nevêsto · se bo vrata raê otvaraût' se t(e)bê · – BrN ₂ 500d – 501a / BrLab ₁ 163a
g. <i>Hoc dum per poenitentiam conterens flebat capillos ad compositionem vultus exhibuerat sed tam capillis lacrimas surgebat</i> – Hom. s. Gregorii papae	g. sie ûre pokornoû žalostno plakašbe · i vlasi raspletenimi k licu imuči · i têmi vlasi slzi otiraše – BrLab ₁ 177a
h. <i>Memento mei, domine, dum veneris in regnum tuum.</i> – Ant.	h. pomeni me g(ospod)i · egda prideši v c(êsa)rstvo tvoe – BrVO 238c
i. <i>et ante te erubesco: dum veneris iudicare.</i> – Ant.	i. i prêd' toboû s'tijû se · g'da prideši suditi – CPar 198v

Veznik *dum* u primjerima (20) preveden je veznikom *doklê*. Indikativ i konjunktiv prezenta prevedeni su prezentom, a futur svršenim prezentom. U rečenicama (20a) i (20c) uz veznik *dum* pojavljuje se *usque*. U primjeru (20d) veznik *dum* preveden je ikavskom inačicom veznika *doklê* koja glasi *do'kli*. Indikativ perfekta u toj je rečenici preveden doslovno.

(20) Veznik *dum* preveden veznikom *doklê*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Et disciplinam, usque dum ad intelligibilem aetatem perveniant.</i> – Reg. s. Benedicti	a. a se za naukъ doklê pridu na razumъ i na vrime plno i svršeno – RegBen 43 v
b. <i>dum orationem facio et commendem spiritum meum in locum refrigerii</i> – Lectio s. Margaritae	b. doklê p(o)m(o)lû se k' g(ospo)dinu moemu i preporuču d(u)šu moû i telo moe da položît' me v mesto hlada – COxf 27b

c. <i>Et vadam ad occasum soli et ero ibi usque</i> dum moriar – Vita Adae et Evae	c. ili poidu k zapadu slnač'nomu · i b(u)du on'de dokle umru – CŽg 34r
d. dum vixisti quicquam boni facere non me permisisti sed ad rea scelera multum me traxisti unde semper erimus in dolore tristi – Visio Philiberti	d. dok'li si sa m'nu žilo ne da mi niedno d učini'i za ko v včnomъ og'ni s tobomo gorjeti imamъ u toliki z'li mucī

U primjeru (21) umjesto vremenske rečenice pojavljuje se rečenica uvedena veznikom *da*. Prezent je preveden perifrastičnim oblikom futura *imiti budete*, oblikom koji nije izvorni crkvenoslavenski oblik, nego nastaje pod utjecajem govornoga jezika.²⁴¹

(21) Rečenice s veznikom *dum* prevedene rečenicama s veznikom *da*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
Dum lumen vitae habetis , ne tenebrae mortis vos comprehendant – Reg. s. Benedicti	da svētlostъ života imiti budete , da v(a)sъ t'ma semr(ъ)tna ne obimet' – RegBen 1v

U primjeru (22) veznik *dum* preveden je veznikom *dari*. U tome je primjeru uz veznik *dum* u latinskome čestica *usque*, koje se i uz prijedlog *ad* često prevodi kao *dari/daže*. Konjunktiv prezenta preveden je aoristom.

(22) Prevođenje veznika *dum* kao *dari*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Hoc perficiant, usque dum benedicat et dicat:</i> <i>sufficit</i> – Reg. s. Benedicti	<i>to vs(e)gda činite dari opatъ reče dosti e</i> – RegBen 30r

U primjeru (23) veznik *dum* prevodi se veznikom *ere*.

²⁴¹ V. potpoglavlje o prevođenju glagolskih oblika u namjernim rečenicama.

(23) Prevodenje veznika *dum* veznikom *ere*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Saepeius quidem contingit, ut per ordinationem praepositi scandala gravia in monasteriis oriantur, dum sint aliqui maligno spiritu superbiae inflati, et existimantes se secundos esse abbates – Reg. s. Benedicti</i>	<i>često nahaĵaet se · da ere skozi nareĵenie pripuč'ta v manastirihъ · mnogo hudobê obrêĉet se · ere budu niki z(a)limъ d(u)homъ i gizdavimъ nadmeni · mneĉe se vsakъ sebi opat – RegBen 45r</i>

U primjeru (24) rečenica s veznikom *dum* prevodi se nezavisnom rečenicom.

(24) Rečenica s veznikom *dum* prevedena nezavisno

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>deprecor vos luminaria caeli, dum revertimini ad orientem, nuntiate domino meo Adam. – Vita Adae et Evae</i>	<i>o svetica b(o)žiê nebeska molû vasъ vratite se na v'stokъ i povite sie g(ospo)dinu moemu adamu – ČŽg 34r</i>

U primjeru (25) veznik *dum* uz konjunktiv perfekta prevodi se veznikom *kogda*. Glagol je preveden svršenim prezentom.

(25) Prevodenje veznika *dum* veznikom *kogda*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Dum egressus fuerit de aqua Jordanis, tunc de deo misericordiae suae perunguet omnes credentes in se – Vita Adae et Evae</i>	<i>i kogda izidet' iz' vodi tada oleem' milosrdiê pomažet' vsih' vêruûĉih' v nega – ČŽg 38v</i>

15.3.2. Rečenice uvedene veznikom *ubi*

Uz veznik *ubi* u pravilu stoji indikativ perfekta koji označava radnju koja se dogodila jednom u prošlosti, ali za označavanje radnje koja se ponavlja mogu stajati i druga vremena. U primjeru (26a) veznik *ubi* preveden je vezničkim sredstvom *kadi godi*, kojim se naglašava iterativnost u latinskome izražena imperfektom. U primjeru (26b) veznik se prevodi izrazom *idêže*. U primjeru (26c) veznik *ubi* prevodi se mjesno veznikom *kadê*. I u latinskome i u hrvatskome crkvenoslavenskom u nekim je primjerima teško razgraničiti mjesno i vremensko značenje, a prilog *ubi* u latinskome ima i značenje 'gdje'.

(26) Prevođenje rečenica s *ubi*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>ubi audiebat quia aliquis Christum nominaret</i>	a. i <i>kadi godi slišaše</i> gdo bi Cha imenem' imenoval'
b. <i>ubi audiebatur nomen eorum</i> . – 1Mach 5,63	b. <i>idêže slišaše se ime ih̃</i> – BrVO 421b
c. <i>ubi te inducam et tegam pudendam</i> – Protoevangelium Jacobi	c. <i>kadê te imam vesti i skriti te</i>

15.3.3. Rečenice uvedene veznikom *donec*

U klasičnome latinskom uz veznik *donec*, kao i uz veznik *dum*, u pravilu stoji indikativ. *Donec* dolazi uz konjunktiv prezenta ili imperfekta kad se osim vremenskoga značenja ističe i namjera ili očekivanje subjekta glavne rečenice. Veznik *donec* u većini se primjera prevodi inačicama veznika *doklê/dokolê/dokle* ili veznikom *dondeže*. U primjerima (27) uz veznik stoji indikativ. Prezent se prevodi prezentom, a perfekt aoristom.

(27) Prevođenje rečenica s veznikom *donec* i indikativom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Sed quare dixisti, Domine, donec dies est?</i> – Hom. s. Augustini ep.	a. na počto reče <i>dokolê danъ estъ</i> . – BrVO 203d
b. <i>Donec rex votum remisit qui si se inde deduci promitteret ibidem in sui nomine ecclesicum fabricaret</i> . – Trans. s. Augustini ep.	b. <i>dokolê kralъ ne stvori obêta</i> · aće bi se dopustilo otnudu vzeti · hoćetъ nъ onomъ mēsti cr(ê)k(b)ъ stvoriti vъ ime ego – BrN ₂ 374d
c. <i>ex quo colligenda sunt nobis inditia donec legentes scripturas divinas latet nos</i>	c. kim se dae n(a)мъ viditi da <i>dokolê</i> čtuće mi pisma s(ve)ta ne <i>razumimo</i> · dotolê otaina sutъ n(a)мъ i s'krvena pisma b(o)žie – BrN ₂ 379a

<i>intellectus: donec obscura sunt nobis et clausa quae scripta sunt. – Hom. Origenis</i>	
---	--

U primjerima (28) uz veznik *donec* preveden veznikom *dokle* konjunktiv prezenta prevodi se svršenim prezentom.

(28) Prevođenje rečenica s veznikom *donec* i konjunktivom prezenta

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Plangam igitur deinceps, fili mi, et lugebo omni hora, donec in infernum descendam ad te, fili mi</i> – Lectio de Josepho	a. vsplaču se ūre čedo i setuū i sētuū po vse časi doklê snidu v' ad' k tebi sinu moi – COxf 18c
b. <i>Ad Magnificat Antiphona. Amen dico vobis, quia non praeteribit generatio haec donec omnia fiant, coelum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt, dicit Dominus. – Ant.</i>	b. am(e)nъ gl(agol)ŭ v(a)mъ êk(o) ne mimoidetъ rodъ sa doklê vsa siê budutъ · n(e)bo i zem(ъ)la mimoidetъ a s(love)sa moê ne mimoidutъ gl(agola)tъ g(ospod)ъ – BrBar 271b
c. <i>Donec a mortuis resurgat filius hominis</i> – Ant.	c. dokle vstanetъ ot mrtvihъ s(i)nъ č(lovêča)ski – BrVat ₅ 81a
d. <i>Quis mihi hoc tribuat, ut in inferno protegas me, et abscondas me, donec pertranseat furor tuus, et constituas mihi tempus, in quo recorderis mei?</i> – Officium defunctorum	d. g'do mne to dastъ da v' paklê začitiši me i skrieši me dokolê minetъ êrostъ tvoê · i postaviši mnê vr(e)me v' ko spomeneši me – CPar 199v
e. <i>Cunctis diebus, quibus nunc milito, expecto, donec veniat immutatio mea, vocabis me, et ego respondebo tibi. – Officium defunctorum</i>	e. vsimi d(a)n'mi kimi n(i)ne vitezuū · čekaū dokolê pridetъ premênenie moe · vzoveši me · i ê otvečaū tebi – CPar 199v
f. <i>Recede paululum ab eo, ut quiescat, donec optata veniat, sicut mercenarii, dies ejus</i> – Officium defunctorum	f. otstupi malo ot nego da počivaet · dokolê želêniaê pridutъ · kako naêmnika dni ego – CPar 199r

Uz veznik *donec* pojavljuje se i konjunktiv imperfekta. U primjeru (29a) glagol je preveden svršenim prezentom, a u primjeru (29b) preveden je kondicionalom.

(29) Prevođenje rečenica s veznikom *donec* i konjunktivom imperfekta

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Donec ossa eius apparerent</i> – In festo s. Bonifacii	a. dokle kosti ego êvet se – BrVat ₆ 109d

b. <i>Tunc iratus profectus jussit beatissimam Margaritam in carcerem recludi, donec inveniret per qualem machinationem eius virginitatem perderet. – Lectio s. Margaritae</i>	b. <i>tada zapovida kral' b(la)ž(e)nu margaritu v tam'nici zatvoriti i dokle iz'našal' koeû hitrostiû dev'stvo nee pogubil' bi – COxf 25a</i>
---	--

Veznik *donec* uz konjunktiv se prevodi i veznikom *dondeže* u primjerima (30) i (31). U primjerima (30) konjunktiv prezenta prevodi se svršenim prezentom.

(30) Prevođenje veznika *donec* veznikom *dondeže* s konjunktivom prezenta

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Visionem, quam vidistis nemini dixeritis, donec a mortuis resurgat filius hominis. – Ant.</i>	a. <i>viděnie ēže viděste · nikomuže ne povědite · don'deže s(i)nъ č(lověča)ski · ot mr'tvih' vskr'set' – BrVO 164d</i>
b. <i>Et acceperunt divinum responsum: adhuc sustinete modicum tempus donec impleatur numerus fratruum vestrorum – Ant.</i>	b. <i>i slišaše b(o)žie otvećanie · oče potrŕpěte malo vrěme · donbdeže napl'nitъ se čislo bratie vašee – BrVO 55c</i>
c. <i>et nolite bellum committere adversum gentes, donec revertamur. – 1Mach 5,19</i>	c. <i>i ne mozěta brani spustiti protivu ēzikomъ dondeže vratimo se – BrVO 419c</i>

Konjunktiv prezenta prevodi se na različite načine. U primjerima (31a – c) konjunktiv imperfekta prevodi se kondicionalom I. U primjeru (31e) konjunktiv imperfekta prevodi se svršenim prezentom, a u primjeru (31f) aoristom.

(31) Prevođenje veznika *donec* veznikom *dondeže* s konjunktivom prezenta

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Stella, quam viderant magi in oriente, antecedeat eos, donec venirent ad locum, ubi puer erat, videntes autem eam, gavisii sunt gaudio magno. – Ant.</i>	a. <i>zvězda ũže viděše vlbsvi na vstocě · prěd'stupaše e · don'deže prišli bi k' mēstu · iděže bē otroce viduče ubo ũ · radovali se sut · radostiû velieû zělo – BrVO 70c</i>
b. <i>et exhortabatur populum per totam viam, donec venirent in terram Juda – 1Mach 5,53</i>	b. <i>i svećaše plъkъ po vsemъ puti · doideže prišli bi v z(e)mlû iûdovu – BrVO 421a</i>
c. <i>Et reliquit ... et ut nutrebat Antiochum filium suum, donec rediret. – 1Mach 3,33</i>	c. <i>i ostavi ... i da pitěl bi antioha s(i)na ego · dondeže vratil' bi se – BrVO 415b</i>
d. <i>Tunc ordinavit Judas viros ut pugnarent adversus eos qui erant in arce, donec emundarent sancta. – 1Mach 4,41</i>	d. <i>tagda iûda izbra muže · iže brali se bi protivu tēmъ iže bēhu v tvr'di · doideže očistila se s(ve)taē – BrVO 418a</i>

e. <i>et in vinculis non dereliquit eum donec afferet illi sceptrum regni et potentiam adversus eos qui eum deprimebant</i> – Sap 10,14	e. i vь uzah' ne ostavi ego · doideže prinesut' emu žbzl' c(êsa)rstviê · i silu protivu progonečih' ego – MVal ₄ 235a
f. <i>et obtulerunt holocausta, quod nemo ex eis cecidisset donec reverterentur in pace</i> – 1Mach 5,54	f. i prinesoše olokavti · êko niktože iz' nihь palь bê · doideže vratiše se v miru – BrVO 421a

Rjeđe se veznik *donec* prevodi veznikom *dokimь*.

(32) Prevođenje veznika *donec* veznikom *dokimь*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Donec audiretur ab episcopo et clero egotium diffiniri: iubet nihilominus ipsum corpus ex communi consensu omnium custodiri</i> – In translatione s. Antonii	<i>Dokimь ne sliše o' b(i)sk(u)pa i o' vs(ê)hь redovnikovь cr(ê)kvenihь odlučen'e o' tihь stv(a)ri i zato o' vsihь strane zapov(ê)da · čuvati to blaženo têlo</i> – BrBar 523cd

15.3.4. Rečenice uvedene veznikom *ut*

U klasičnome latinskom veznik *ut* kao vremenski veznik u pravilu stoji uz indikativ. Veznik *ut* u vremenskome značenju tipično se prevodi veznicima *egda* ili *kada*. To je jedan od najproširenijih veznika zavisnih rečenica koji uvodi različite rečenice, zbog toga pri njegovu prevođenju često dolazi do nedoumica i pogrešaka jer prevoditelji pogrešno prepoznaju vrstu rečenice. U primjeru (33a) veznik je potvrđen uz pasivni konjunktiv pluskvamperfekta koji je preveden pluskvamperfektom. Riječ je o rečenici koja je značenjski na granici između vremenske i uzročne. U noj je veznik *ut* preveden veznikom *kad*, dok je u rečenicama (33b, h – k) preveden veznikom *egda*. U primjeru (33c) vremenska rečenica s *ut* prevedena je participski bez veznika. U primjerima (33d – f) veznik *ut* preveden je veznikom *êkože*. Veznik *êkože* u pravilu nije vremenski veznik, ali ima širok spektar značenja. Jedno je od češćih značenja i veznika *ut* i veznika *êkože* poredbeno, a veznik *êkože* često je i uzročni veznik. Moguće je da je riječ o nedoumici prevoditelja oko toga o kojoj je vrsti rečenice riječ i zbog bliskosti poredbenoga, uzročnoga i vremenskoga značenja. U suvremenome hrvatskom tipični poredbeni veznik *kako* može biti i veznikom uzročnih rečenica (npr. *Kako pada kiša, ne idemo na izlet.*), a uzročnost uvijek podrazumijeva i vremenski slijed. U rečenici (33g) upotrijebljen je veznik *êko*, inačica veznika bez čestičnoga dometka *-že*. Zanimljivo je da su rečenice (33b) i (33d) različiti prijevodi istoga latinskog predloška u istome tekstu.

(33) Prevodenje rečenica s veznikom *ut*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>ut ita fuissent ... separati</i> – Vita Adae et Evae	a. <i>i kada besta razlučena</i> – ČŽg 35r
b. <i>Et ut cessavit loqui verba haec</i> – 1Mach 2,23	b. <i>i egda prêsta gl(agol)ati sl(o)v(e)sa siê</i> – BrVO 411a
c. <i>Ut autem viderunt exercitum venientem sibi obviam, dixerunt Judae</i> – 1Mach 3,17	c. <i>uzrêvše že voisku prihodeću sebê v srêtenie · iûdêi rêše</i> – BrVO 414d
d. <i>Ut cessavit autem loqui, insiluit in eos subito</i> – 1Mach 3,23	d. <i>êkože prêstaše g(lagol)ati · naskoči na ne vnezapu</i> – BrVO 415a
e. <i>Ut audivit autem rex Antiochus sermones istos, iratus est animo</i> – 1Mach 3,27	e. <i>êkože sliša antiohъ c(êsa)rъ slovesa siê · i razgnêva se d(u)homъ</i> – BrVO 415a
f. <i>Ut audivit autem Judas et populus sermones istos, convenit ecclesia magna cogitare quid facerent fratribus suis, qui in tribulatione erant, et expugnabantur ab eis</i> – 1Mach 5,16	f. <i>êkože sliša iûda i plъkъ ego besedi sie · snide se crêkavъ veliê smisliti · čto stvorili bi bratii svoei · i v skr'bi bêhu · i r'vani bivahu ot nih'</i> – BrVO 419b
g. <i>Ut autem appropinquavit Judas ad torrentem aquæ, statuit scribas populi secus torrentem, et mandavit eis, dicens</i> – 1Mach 5,42	g. <i>i êko približi se iûda k rêcê · postavi pês'ce plъka s' strani rêki · i povelê imъ reki</i> – BrVO 420c
h. <i>Utque hoc factum est, et tempus affuit, quo sol refulsit, qui prius erat in nubilo, accensus est ignis magnus, ita ut omnes mirarentur.</i> – 2Mach 1,22	h. <i>i egda sie stvoreno bistъ · i vrême pride v neže sl'nce prosvêtli se · eže prêžde bêše va oblacê · važga se oganъ velikъ · tako da vsi čuêhu se</i> – BrVO 422d
i. <i>Quod ut factum est</i> – 2Mach 1,32	i. <i>eže egda stvoreno bisi</i> – BrVO 423a
j. <i>Ut vero manifestata est res, renuntiatum est regi Persarum</i> – 2Mach 1:33	j. <i>egdaže êvi sie vzvêčeno bistъ c(êsa)ru per'sid'skomu</i> – BrVO 423a
k. <i>Ut autem cognovit Jeremias, culpans illos, dixit: Quod ignotus erit locus donec congreget Deus congregationem populi, et propitius fiat</i> – 2Mach 2,7	k. <i>i egdaže pozna eremiê karaniê ih' · i reče êko neznano budetъ mêsto · dokolê zberetъ g(ospod)ъ b(og)ъ savkuplenie lûdi i m(i)l(o)stivъ budetъ</i> – BrVO 423c
l. <i>Sed ut intellexerunt conatum Lysimachi</i> – 2Mach 4,41	l. <i>da êko razumêše silenie lêzimakovo</i> – BrVO 429a

15.3.5. Rečenice uvedene veznikom *quando*

Veznik *quando* u klasičnome je latinskome veznik uzročnih rečenica i upitni prilog koji se upotrebljava i u upitnim i zavisnoupitnim rečenicama. U postklasičnome razdoblju i romanskim jezicima preuzima ulogu vremenskoga *cum* što je vidljivo i u suvremenim romanskim jezicima u kojima je to prevladavajući veznik (špa. *cuando*, tal./port. *quando*, fra. *quand*, rum. *când*, kat. *quan...*). U tekstovima je potvrđen veznik *quando* u vremenskome značenju s indikativom te je preveden tipičnim vremenskim veznicima *egda* i *kada*.

U primjerima (34) veznik *quando* preveden je veznikom *egda*. Prezent se pritom prevodi prezentom, perfekt aoristom, a imperfekt imperfektom.

(34) Rečenice s veznikom *quando* koji se prevodi veznikom *egda*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>quando sedit</i> – Est 1,2	a. i <i>egda sêdêše</i>
b. <i>Facturi igitur quinta et vigesima die mensis Casleu purificationem templi, necessarium duximus significare vobis: ut et vos quoque agatis diem scenopie, et diem ignis, qui datus est quando Nehemias ædificato templo et altari obtulit sacrificia.</i> – 2Mach 1,18	b. i stvoreno estъ ubo dvadeseti i peti d(ь)nъ mēseca avgusta · očićenie crêkve · i potrebno bistъ namъ naznamenati vamъ · da i vi ubo tvorite d(ь)nъ skinopigie i danъ ognia iže darovanъ estъ · <i>egda</i> noemiê sazda oltarъ · i cr(ê)kvi <i>prinese</i> žr'tvi – BrVO 422bc
c. <i>Et quandoque ipse eius unam manum in sua tenebat, quamdiu orabat, rogans eam redire de eius incommodo sollicitus.</i> – In s. Elisabethi	c. i <i>egda</i> si ruku ee v'svoei <i>dr'žase</i> · eliko dl(ь)go m(o)lase ū vratiti se · ot š'kodi ee pečalan' – BrLab ₁ 154b
d. <i>Quando venit</i> ergo sacri plenitudo temporis, missus est ab arce patris natus, orbis conditor, atque ventre virginali carne amictus prodiit – Hymn.	d. <i>egda</i> ubo <i>pride</i> s(ve)toe isplnenie vrēmene · poslanъ bisi s više o' o(t)ca s(i)nъ roenъ miru sazdateľ · oče v crêvê d(ê)vstva tēlo stvoreno vzide – BrVO 207d
e. <i>Ante sex dies solemnis pasche, quando venit dominus in civitatem hierusalem</i> – Ant.	e. prêžde šestiū d(ь)nъ prazdnika paski · <i>egda pride</i> g(ospod)ъ v grad' er(usal)em' – MVat ₄ 72a
f. <i>Et iterum quando vacant, obediant imperatis, item et cellam hospitum habeat assignatam frater cuius animam timor dei possidet, ubi sint lecti strati sufficienter</i> – Reg. s. Benedicti	f. a <i>gda prazdnêiši</i> su tvorite zapovid' a bratъ edinъ ki ima v sebi b(la)ž(e)nu boēzanъ · ot sebe imijъ gostin'nicu narejenu postilami i prostirkami – RegBen 35rv

Veznik *quando* u primjerima (35) prevodi se veznikom *kada*. Prezent se prevodi prezentom, futur II. svršenim prezentom, a perfekt aoristom.

(35) Rečenice s veznikom *quando* koji se prevodi veznikom *kada*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Ita et in die illa tremunda, quando venerit Dominus in nubibus aeris sedens super thronum regni sui</i> – Lectio de Iosepho	a. <i>t(a)koe i v' straš'ni d(a)nъ k(a)da pridet' g(ospod)ъ pod' oblakom' v'zduha sedê na prêst(o)lê c(êsa)rstviê svoego</i> – COxf 16c
b. <i>Quando expulsi sunt de paraiso, fecerunt sibi tabernaculum</i> – Vita Adae et Evae	b. <i>adam' i euga kada izignana bista iz raê · vlasti · i slasti stvorista sebe krov' – CŽg 30v – 31r</i>
c. <i>Et non solum ipsis sed et in omnibus officiis monasterii ista sit consideratio, ut quando indigent solacia accomodentur eis</i> – Reg. s. Benedicti	c. <i>i to ne li ima budi · na i vsimъ službenikomъ molstira · kako kada pomoćъ potribna estъ · vzda im se</i> – RegBen 35r
d. <i>quando fecit nos deus, me et matrem vestram, et posuit nos in paradisum et dedit nobis omnem arborem fructiferam ad edendum</i> – Vita Adae et Evae	d. <i>kada stvori nasъ b(og)ъ mene i materъ vašu i položi nasъ v rai i da nam' vsakoe drevo prodovitoe k êdeniû</i> – CŽg 37r – 37v
e. <i>quando insufflavit deus spiritum vitae in te</i> – Vita Adae et Evae	e. <i>i kada b(og)ъ vdahnu d(u)h' va te</i> – CŽg 33r

U primjeru (36) veznik *quando* preveden je veznikom *kogda*. Perfekt je u primjeru preveden doslovno.

(36) Rečenica s veznikom *quando* koji se prevodi veznikom *kogda*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Quando in nobis bona ista vidisti</i> – Hom. s. Augustini ep.	<i>kogda si vidêl' v nas' siê bl(a)gaê</i> – BrVO 160a

U primjeru (37) veznikom *quando* uvedena je odnosna rečenica koja se odnosi na vremenski prijedložni izraz *ad annos novissimos*, a veznik je preveden prijedložnim izrazom s prijedlogom *v* i odnosnom zamjenicom.

(37) Odnosna rečenica s *quando*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Ad annos novissimos quando convertam luctum eius in gaudium</i> – Vita Adae et Evae	<i>do letъ posled'nnih' v kih' obraçu žaost' nih' v radostъ</i> – CŽg 40r

15.3.6. Rečenice uvedene veznikom *postquam*

Veznik *postquam* vremenski je veznik sa značenjem 'nakon što'. U klasičnome latinskom uz veznik *postquam* u pravilu stoji indikativ perfekta jer je riječ o radnji koja se dogodila jedanput u prošlosti i gotovo je istodobna s prošlom radnjom u glavnoj rečenici. U primjerima su međutim potvrđeni oblici pluskvamperfekta koji su vjerno prevedeni pluskvamperfektom. Pluskvamperfekt označava pretprošlu radnju koja se dogodila prije druge prošle radnje, što se i označava veznikom *postquam*. U biblijskim se tekstovima veznik *postquam* prevodi veznikom *poneže*, koji oponaša strukturu latinskoga veznika jer se *post* najčešće prevodi prijedlogom *po*, a odnosna je zamjenica *quam* prevedena odnosno *neže*.

(38) Rečenice s veznikom *postquam* koji se prevodi veznikom *poneže*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>postquam percussit Alexander Philippi Macedo... Darium regem Persarum et Medorum</i> – 1Mach 1,1	a. <i>poneže porazi aleksan'darъ pili<pa> macêda... porazi dariê c(êsa)ra persid'skago i mid'skago</i> – BrVO 407d
b. <i>Et convertit Antiochus, postquam percussit Aegyptum</i> – 1Mach 1,21	b. <i>i vrati se antiohъ poneže porazi eûptъ</i> – BrVO 408d
c. <i>Dixitque ei rex, postquam vinum biberat abundanter</i> – Est 5,6	c. <i>r(e)če že ei c(êsa)rъ poneže vino pilъ b(ê)še obil'no</i> – BrN ₂ 237c
d. <i>Dixitque ei rex etiam secunda die, postquam vino incaluerat</i> – Est 7,2	d. <i>r(e)če že ei c(êsa)rъ · oče drugi d(ъ)nъ poneže vinomъ steplil' se b(ê)še</i> – BrN ₂ 238b

Veznik *postquam* prevodi se i najraširenijim vremenskim veznicima *kada* i *egda*. Veznik *kada* pojavljuje se kao prijevod veznika *postquam* samostalno (39a) i (39b) i u kombinaciji s prilogom *potomъ* (39c). Veznik *egda* pojavljuje se u kombinaciji s prilogom *potomъ* (39d) ili s česticom *že* (39e). Present se prevodi prezentom, pasivni perfekt povratnim oblikom aorista (39c) i doslovno (39b) i (39d). U primjeru (39e) uz veznik se pojavljuje konjunktiv pluskvamperfekta koji se prevodi aoristom.

(39) Rečenice s veznikom *postquam* prevedenim veznicima *kada* i *egda*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Postquam autem vidit Joseph sepulchrum Rachel matris suae, accurrens cecidit supra monumentum, extollensque vocem suam, cum eiulatu in lacrymas prorupit</i> – Lectio de Josepho	a. <i>kada</i> že <i>vidi</i> osip' grob' rahili matere svoee tekъ na grob' i v'zdvig' gl(a)s' svoi i v'splaka se sa slzami – COxf 17d
b. <i>postquam eiecti sumus de paradiso ego et mater tua</i> – Vita Adae et Evae	b. <i>kada</i> ja i mati vaša <i>izvrženi bismo</i> iz raē – CŽg 35r
c. <i>Postquam impleti sunt dies purgationis Mariae</i> – Ant.	c. <i>potomъ kada ispliše se dni očičeniē marii</i> – RitSegn 55r
d. <i>postquam Apostoli ad evangeligandum regnum Dei sunt destinati</i> – Hom. s. Ambrosii ep.	d. <i>potom' egda</i> ap(osto)li na bl(a)govēstovanie c(ēsa)rstviē b(o)žie <i>poslani biše</i> – BrVO 332d
e. <i>Postquam audissem et vidissem, cecidi ut adorarem ante pedes angeli, qui mihi haec ostendebat et dixit mihi.</i> – Ant.	e. <i>egdaže slišah' i vidēh'</i> · pad' pokloniti se prēd' nogama ego · anĵ(e)lъ že vodei i reče mnē – BrVO 269b

Veznik *postquam* u primjerima (40) prevodi se veznikom *pokolē*.

(40) Rečenice s veznikom *postquam* prevedenim veznikom *pokolē*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Hic postquam apud dominum suum a proprio officio fuit expulsus: paupertate constrictus: cuiusdam iudei consilio</i> – In octava conceptione BMV	a. <i>Si pokolē osvaenъ prēd' g(ospode)mъ s'voim' i ot svoego čina izvrženъ bi</i> · ubož'stvom' s'tisnutъ nekoga ūdēē s'vitom' – CPar 150r
b. <i>Nam per illos omnes viginti dies, quibus postquam, ut nosti, resuscitati sunt, se in tantam poenitentia tradiderunt, quod sine dubio aeterna beatitudine potiuntur</i> – Ep. Cyrilli-Augustino	b. <i>ere po vsi oni d'ni · k · pokolē predaše se</i> · êk(o) bes' sum'ne v(ē)č'no b(la)ž(e)nstvo držetъ – CIvan 161v

U primjeru (41) veznik *postquam* prevodi se veznikom *potomžde*. Tim se veznikom također oponaša struktura izvornoga veznika jer se prijedlog *post* najčešće prijevodi prijedlogom *po*, a *quam* se prevodi pokaznom zamjenicom *tom*. Futur II. preveden je svršenim prezentom.

- (41) Rečenica s veznikom *postquam* prevedenim veznikom *potomžde*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Postquam autem resurrexero, praecedam vos in Galilaeam: ibi me videbitis, dicit Dominus.</i> – Ant.	<i>potomžde egda vskr̃snu · pr̃êd'idu vi v galil̃ei · tu me uzrite · reče g(ospod)̃b</i> – BrVO 225v

15.3.7. Rečenice uvedene veznikom *quamdiu*

Uz veznik *quamdiu* u latinskome stoji glagol u indikativu bilo kojega vremena. Ako se radnja izrečena glagolom nakon veznika događa neposredno nakon radnje glavne rečenice, veznik se na suvremeni hrvatski prevodi s *dok ne* ili *dok god ne*. U gramatikama se ističe da u takvim rečenicama stoje indikativ prezenta, perfekta i futur II. kad se ističe vrijeme na koje se odnosi radnja surečenice.²⁴²

U primjerima (42) veznik *quamdiu* prevodi se izrazom *eliko dl̃go*. U primjeru (42a) imperfekt je preveden doslovno. U primjeru (42b) u latinskome je konjunktiv prezenta koji je preveden aoristom. U tome primjeru veznik *quamdiu* povezan je s korelativom *tamdiu*, koji je preveden s *toliko dl̃go*.

- (42) Rečenice s veznikom *quamdiu* koji se prevodi izrazom *eliko dl̃go*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Et quandoque ipse eius unam manum in sua tenebat, quamdiu orabat, rogans eam redire de eius incommodo sollicitus.</i> – In s. Elisabethi	a. <i>i egda si ruku ee v'svoei dr'žase · eliko dl̃(b)go m(o)laše ū vratiti se · ot š'kodi ee pečalan'</i> – BrLab ₁ 154b
b. <i>Et tamdiu imminens naufragium perseverat: quamdiu Jesus veniat</i> – Hom. s. Hieronymi presb.	b. <i>i toliko dl̃go trp̃ēše valaūci se · eliko dl̃go is(us)̃b pride k nim̃b</i> – BrLab ₁ 81d

U primjeru (43a) veznik *quamdiu* prevodi se veznikom *doideže*, a futur II. prevodi se doslovno. U primjeru (43b) veznik *quamdiu* prevodi se vezničkim sredstvom *dokim̃b godi*, a perfekt se prevodi aoristom. U primjeru (43c) veznik *quamdiu* prevodi se veznikom *dok'le*, a prezent prezentom.

²⁴² Gortan, Gorski i Pauš 2005: 289.

(43) Rečenice s veznikom *quamdiu* prevedenim ostalim veznicima

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Et cum haec omnia habeam, nihil me habere puto, quamdiu videro Mardochaeum Judaeum sedentem ante fores regias.</i> – Est 5,13	a. i egda vsa siê imêhъ nič'tože s(e)bê mnû imêti doideže mardočêê iûdêê vidêlъ budu sêdeča pre' van'skimi c(êsa)rskimi – BrN ₂ 237d
b. <i>Vidit beatum Ludovicum in capite choricum habitu chorda et mantello stantem cum pulchra et laeta facie, quamdiu exsequiae duraverunt</i> – In transl. s. Lodovici ep. et confes.	b. vidi b(la)ž(e)noga lodovika na glavi kora sa abitomъ i s konopъcem' stoeči v' plači s vele veselimъ i lipimъ obrazomъ dokimъ godī se svrši sveti ofīcii – BrBar 451c
c. <i>Quamdiu hic sumus</i> – Sermo s. Hieronymi presb.	c. dok'le sadê es'mo – BrLab ₁ 115c

15.3.8. Rečenice uvedene veznicima *antequam* i *priusquam*

Veznici *antequam* i *priusquam* stoje u rečenicama čija se radnja događa nakon radnje glavne rečenice i na suvremeni se hrvatski prevode vezničkim sredstvom *prije nego*. Veznik *antequam* prevodi se skupinom *prêžde neže*, koja se pojavljuje u različitim grafijsko/fonološkim inačicama, čime se oponaša izvorna struktura veznika jer je prijedlog *prêžde* jedan od načina prevođenja prijedloga *ante*, a *neže* odgovara poredbenoj čestici *quam*. U primjeru (44a) konjunktiv imperfekta preveden je kondicionalom, a u primjeru (44b) konjunktiv prezenta prezentom.

(44) Rečenice s veznikom *antequam*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Biennio itaque, antequam spiritum redderet caelo, divina providentia duce, post labores multimodos perductus est in locum excelsum seorsum</i> – In s. Francisci	a. d'vê ubo lêtê · preže neže vzdal bi d(u)hъ · na b(og)u b(o)ž(a)stv(e)nimъ promotreniemъ vodeč' se po trudêhъ mnozêhъ dovedenъ bê v mêsto visokoe na vrhъ – BrVat ₆ 188c
b. <i>Congregentur ad me omnes filii mei, ut benedicam eos, antequam moriar et loquar cum eis</i> – Vita Adae et Evae	b. i reče k euze da zberut' se preda me vsi sini moi da govoru š' nimi i b(lagoslov)lû i pree neže umru – ČŽg 36v – 37r

U korpusu se pojavljuje jedna rečenica s veznikom *priusquam* koja je prevedena prijedložnim izrazom s prijedlogom *prêd'*.

(45) Rečenica s veznikom *priusquam*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Frater autem lector hebdomadarius accipiat mixtum, priusquam incipiat legere, propter communionem sanctam – Reg. s. Benedicti</i>	<i>a bratъ ki črezъ n(e)d(ê)lû čte · prêd' čteniem' založi e skozi priêťe têla b(o)žie i krvi – RegBen 25v</i>

15.3.9. Rečenice uvedene veznikom *usquequo*

Veznik *usquequo* nastao je od priloga *usque* i odnosne riječi *quo*, a u rečenicama se pojavljuje u značenju 'dok'. Rečenice s veznikom *usquequo* prevode se rečenicama uvedenim veznicima *dokolê* i *dondeže*. U primjerima (46a) i (46b) pojavljuje se uz indikativ koji se prevodi doslovno. U primjeru (46c) konjunktiv je imperfekta pasivnoga koji se prevodi prezentom.

(46) Rečenice s veznikom *usquequo*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Visitat eum diluculo, et subito probas illum usquequo non parcis mihi, nec dimittis me, ut glutiam salivam meam? – Officium defunctorum</i>	a. <i>pohaêaeši ego rano: i naglo iskušaeši ego: dokolê ne prostiši mnê · ni pustiši me · da požrl' bim' slinu moû? – CPar 117r</i>
b. <i>Erat autem in ipsa scriptura, quomodo tabernaculum et arcam iussit propheta divino responso ad se facto comitari secum, usquequo exiit in montem in quo Moyses ascendit, et vidit Dei haereditatem. – 2Mach 2,4</i>	b. <i>bêêše že va inomъ pismê kako krovъ i skrinû povelê pr(o)r(o)kъ b(o)ž'stvanimъ otvečaniemъ · k nemu stvorenomъ nositi sъ sobou doklê vzidemъ na goru na nûže vzide moisei · i vidê dostoênie b(o)žie – BrVO 423bc</i>
c. <i>usquequo consumptum esset sacrificium. – 2Mach 1,30</i>	c. <i>dondeže svršit se žr'tva – BrVO 423a</i>

15.3.10. Rečenice uvedene veznicima *quousque* i *quousquam*

Veznikom *dokolê* prevode se i veznici *quousquam* i *quousque* koji se pojavljuju s indikativom.

(47) Prevođenje rečenica uvedenih veznicima *quousque* i *quousquam*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Quousquam fuit in mundo</i> – In Assumpt. BVM	a. <i>dokolê bê v' vécê</i> – CPar 173v
b. <i>Quousque animas nostras suspendis: si tu es christus dic nobis palam</i> – Hom. s. Augustini ep.	b. <i>dokolê d(u)še n(a)še mučiši · ače ti esi h(r̃st)̃b · rci n(a)m̃b ne obinue se</i> – BrVO 34b

15.4. Zaključak

Latinske vremenske rečenice gotovo sa svim veznicima najčešće se prevode vremenskom rečenicom s veznicima *egda* ili *kada*. Unutar istoga teksta uglavnom se sustavno pojavljuje jedan ili drugi veznik. Iznimka su od toga pravila tekstovi *Čtenie sv. Margarite* i *Život Marije Magdalene* iz *Žgombićeva zbornika* u kojima se pojavljuje i po jedan primjer rečenice sa za taj tekst neporototipnim veznikom. U svim se biblijskim tekstovima pojavljuje veznik *egda*. Rjeđe se vremenskom rečenicom prevode i druge vrste rečenica. Riječ je o rečenicama uvedenim veznicima *cum* i *ut*, koji su veznici raznih tipova latinskih rečenica te ih zbog toga prevoditelji pogrešno prepoznaju kao vremenske rečenice. Glagolski se oblici u vremenskim rečenicama uglavnom prevode svojim prototipnim prijevodnim ekvivalentom. Perfekt se uglavnom prevodi perfektom. Konjunktiv imperfekta prevodi se jednostavnim prošlim vremenima aoristom i imperfektom, a katkad se, osobito u biblijskim tekstovima, pod utjecajem latinskoga prevode kondicionalom. Za razliku od ostalih tipova rečenica u kojima se konjunktiv imperfekta često prevodi kondicionalom, takvi su primjeri pri prevođenju vremenskih rečenica znatno rjeđi. Vjerojatno je riječ o tome da prevoditelji iz konteksta shvaćaju da je riječ o događajima koji su se već dogodili, pa im u prijevodu ne odgovara potencijalno značenje konjunktiva. Konjunktiv pluskvamperfekta prevodi se pluskvamperfektom ili također kondicionalom. U tablici su prikazane prijevodne mogućnosti veznika koje u latinskome uvode vremenske rečenice.

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>cum (temporale)</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>egda, kada</i>
<i>cum (historicum)</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>egda (gda), kada</i> • <i>doiděže</i> • <i>bez veznika (participski)</i> • <i>potom</i> • <i>i (sastavno)</i>
<i>dum</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>kada, egda (gda)</i> • <i>doklê</i> • <i>dari</i> • <i>ere</i>
<i>ubi</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>kadi godi</i> • <i>iděže</i>
<i>donec</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>doklê/dokolê/dokle</i> • <i>dondeže</i> • <i>dokimъ</i>
<i>ut</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>egda, kada</i> • <i>êkože</i>
<i>quando</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>egda, kada</i> • <i>kogda</i>
<i>postquam</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>poneže</i> • <i>egda, kada (nekad uz potom)</i> • <i>pokolê</i> • <i>potomžde</i>
<i>quamdiu</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>eliko dlъgo</i> • <i>doideže</i> • <i>dokimъ godi</i> • <i>dok'le</i>
<i>antequam</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>prêžde neže</i>
<i>usquequo</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>dokolê</i> • <i>dondeže</i>

16. UZROČNE REČENICE

Uzročne se rečenice u latinskome uvode veznicima *quia*, *quoniam*, *quandoquidem*, *siquidem*, *quod* i *cum*. Uz *quod* često stoje izrazi *ob eam causam*, *propterea*, *eo*, *ideo*, *idcirco*, *ob hoc*, *inde* i sl. U rečenicama uvedenim veznicima *quia*, *quoniam*, *quando* i *quandoquidem* u pravilu u klasičnome latinskom stoji indikativ. Uz veznik *quod* može doći i indikativ i konjunktiv, dok uz veznik *cum* (*cum causale*) stoji konjunktiv prema pravilima o slaganju vremena (*consecutio temporum*). U analiziranome su korpusu najčešće potvrđeni veznici *quia* i *cum*. I jedan i drugi veznik vrlo su česti veznici koji uvode i druge vrste rečenica. Veznik *quia* u postklasičnim tekstovima često uvodi izričnu rečenicu, a veznik *cum* najčešći je veznik vremenskih rečenica, ali može imati i dopusno značenje. S obzirom na semantičku bliskost latinskih rečenica s *cum historicum* i s *cum causale* autori tekstova katkad griješe pri prevođenju uzročnih rečenica te ih prevode kao da je riječ o vremenskim rečenicama. Događaji koji uzrokuju nešto uglavnom prethode posljedici, pa je zbog toga uzročnost često bliska vremenskoj uzastopnosti.²⁴³ Slična je vremenska veza vidljiva i u namjernim rečenicama, pa se i one katkad prevode vremenski.²⁴⁴

U službi uzročnih se veznika u hrvatskome crkvenoslavenskom pojavljuju veznici *jako*, *zaŋe*, *zaŋe jako*, *togo radi*, *togo radi jako*, *zač*²⁴⁵, *are*, *da*, *eda*, *ere/er'/eže*, *poneže*, *zakai*. Mnogi od tih veznika mogu uvoditi i druge rečenice osim uzročnih.²⁴⁶

16.1. Rečenice uvedene veznikom *quia*

Najčešći je latinski veznik uzročnih rečenica u korpusu veznik *quia*. On se najčešće prevodi veznikom *êko*. Veznik/čestica *jako/êko* uvodi brojne vrste rečenica (objektne, objasnidbene, vremenske, pogodbene, namjerne, posljedične, sastavne), a koristi se i kao upitni/odnosni prilog i kao potvrdna čestica. U primjeru (1m) glagol je u konjunktivu imperfekta zbog utjecaja konjunktiva u prethodnoj rečenici (*atractio modi*). Taj je konjunktiv preveden kondicionalom.

(1) Rečenice s veznikom *quia* koji je preveden veznikom *êko*

²⁴³ Budući da se uzročno značenje može razviti i iz drugih značenja, posebice npr. iz vremenskoga ili načinskoga, u službi veznika uzročnih rečenica dolaze i oni veznici koji primarno označuju način ili vrijeme, a to su veznici *kako*, *čim*, *dok* i *kad*. (Silić-Pranjčević 2007: 343)

²⁴⁴ V. poglavlje o namjernim rečenicama

²⁴⁵ Gadžijeva i dr. 2014: 355.

²⁴⁶ V. Mihaljević 2016.

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>sed in te est spes mea, Christe, quia es benedictus in secula seculorum</i> – Lectio s. Margaritae	a. na v tebi budi ufanie moe h(гбст)е ѣко ti esi bl(agoslovle)нѣ v(a) v(ѣ)кѣ v(ѣ)ка – COxf 26a
b. <i>Depone me ab asina, quia quod in me est, urget ut progrediatur</i> – Protoevangelium Jacobi	b. <i>sasadi me na oslete</i> . ѣко суѣе va mnѣ nudit' me iziti – BrLab ₂ 28d
c. <i>Et congregati sunt, et venerunt in Maspha contra Jerusalem, quia locus orationis erat in Maspha ante in Israel.</i> – 1Mach 3,46	c. i sabraše se i pridoše v masѣfatѣ protivu erusolimu · ѣко mѣsto m(o)litvi bѣše v masѣfati · prѣe neže v' er(u)s(o)l(i)mѣ – BrVO 416a
d. <i>Et incidit illis consilium bonum ut destruerent illud: ne forte illis esset in opprobrium, quia contaminaverunt illud gentes, et demoliti sunt illud.</i> – 1Mach 4,45	d. i pride emu svѣtѣ dobarѣ da razoril' bi i · da ne kako bil' bi imѣ v ponošenje ѣко poskvriše i ѣzici i potrѣbiše i – BrVO 418a
e. <i>eos qui erant in Acrabathane, quia circumsedebant Israelitas</i> – 1Mach 5,3	e. i onѣhѣ iže bѣhu va arabii · ѣко ob'ѣz'vlahu iz(drai)litѣne – BrVO 418d
f. <i>quia cecidit multitudo de nobis.</i> – 1Mach 5,12	f. ѣко pade množastvo ot nasѣ – BrVO 419a
g. <i>et quia multi ex eis comprehensi sunt in Barasa, et Bosor, et in Alimis, et in Casphor, et Mageth, et Carnaim: hae omnes civitates munitae et magnae.</i> – 1Mach 5,26	g. ѣко mnozi ot nihѣ ѣti biše v bosori i bosuru · i v' alimisѣ · i v' kasafori · i maheti · i kar'naimi · si vsi gradi tvr'di velici – BrVO 419d
h. <i>Et misit Judas speculari exercitum: et renuntiaverunt ei, dicentes: Quia convenerunt ad eum omnes gentes quae in circuitu nostro sunt, exercitus multus nimis</i> – 1Mach 5,38	h. i posla iūda s'gledati voisku · i vzwѣstiše emu rekuѣ · ѣко snidoše k nemu vsi ѣzici · iže okr'stѣ nasѣ sutѣ · i voev'stvie mnogo velmi – BrVO 420b
i. <i>Dixitque ad populum: Non concupiscatis spolia: quia bellum contra nos est</i> – 1Mach 4,17	i. i reče k plъku · ne hotѣite vzeti plѣnѣ · ѣко branѣ protivu namѣ estѣ – BrVO 417a
j. <i>Cum appropinquaverit Judas, et exercitus ejus, ad torrentem aquae: si transierit ad nos prior, non poterimus sustinere eum, quia potens poterit adversum nos</i> – 1Mach 5,40	j. egda približil se budetѣ iūda · i voev'stvie ego k potoku vodѣ · aѣ prešalѣ budetѣ prvѣe k namѣ ne vzmōžem' pobѣditi i · ѣко mogi vzmōžetѣ protivu namѣ – BrVO 420bc
k. <i>quia non audierunt Judam, et fratres ejus, existimantes fortiter se facturos.</i> – 1Mach 5,61	k. ѣко ne slišaše iūdu i bratiū ego · mneče sebe krѣpki · i stvoriti moguѣ – BrVO 421b
l. <i>Hi autem Dominum benedicebant, quia magnificabat locum suum</i> – 2Mach 3,30	l. si iže g(ospod)a bl(agoslo)vlahu · ѣко veličaše mѣsto svoe – BrVO 426b

m. <i>ne in sacrificiis erogarentur, quia non oporteret, sed in alios sumptus eas deputari.</i> – 2Mach 4,19	m. <i>da ne v žr'tvahъ razdaēli bi se · êko ne trêbovali bi kromъ tainaê tračeniê ihъ priminuti se</i> – BrVO 427d
n. <i>Benedicimus deum caeli, et coram omnibus viventibus confitebimur ei: quia fecit nobiscum misericordiam suam</i> – Or.	n. <i>bl(agoslo)vêmtъ b(og)a n(e)b(e)skago · i prêdъ vsêmi živučimi isp(o)vêm' se emu êko stvori s nami m(i)l(o)stъ svoû</i> – CPar 224v
o. <i>Euge serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium domini tui</i> – Hom. s. Gregorii papae	o. <i>ei dobri r(a)be i vêrni · êko o malê bê vêranъ nad' mnogimi te prostavlû vnidi v radostъ g(ospod)a svoego</i> – BrN ₂ 341c
p. <i>Prudentes ergo oleum in vasis habent, quia nitorem gloriae intra conscientiam retinent</i> – Hom. s. Gregorii papae	p. <i>mudrie že d(ê)vi olêi v sьsudêhъ imutъ · êk(o) s(vê)tъ sl(a)vi vnut(a)rъ v svêd(ê)nii udržetъ</i> – BrN ₂ 348c
r. <i>Quaerimus quis iste sit Zacharias filius Barachiae quia multos legimus Zacharias</i> – Hom. s. Hieronymi presb.	r. <i>îcêm že obak' katori bil' bi sъ zahariê · s(i)nъ varahiinъ · êko mnogo čtem' zaharie</i> – BrVO 46d
s. <i>et abstuli ab oculis vestris propter peccata vestra, quia non custodiatis diem sanctum sominicum</i> – Epistola de caelo missa	s. <i>i vьzmu e ot očiû vašiû skozê grêhi vaše eže vi ne strêgoste d(ъ)ne moego s(ve)tie n(e)d(ê)le</i> – CPar 285rv
t. <i>Et luxit super me omnis terra quia non est inventus qui me agnosceret</i> – Ant.	t. <i>i prosvatê se nada mnoû vsa z(e)mli · êko nêstъ obrêtenъ iže me znal bi</i> – BrVO 240c
u. <i>Decimus humilitatis gradus est, si non sit facilis ac promptus in risu, quia scriptum est</i> – Reg. s. Benedicti	u. <i>deseta skalina umileniê e(stъ) · ače mnihъ ni lagakъ i br'zъ k' smihu · êko pisano estъ brezumni v' smihu svoi gl(a)sъ vznaša</i> – RegBen 17r
v. <i>sed converte animam meam, quia morior et spiritus meus exhibit de ore meo</i> – Vita Adae et Evae	v. <i>na obrati d(u)š' moû êko um'ru · i d(u)h' moi izidet' iz ust' moi'</i> – ČŽg 35v
z. <i>Merito haec patimur, quia peccavimus in fratrem nostrum</i> – Ant.	z. <i>dostoinê siê trpim êko sagrêšihomъ v' bratê n(a)šemъ</i> – BrN ₂ 87a
aa. <i>Pater, ignosce illis, quia nesciunt, quid faciunt.</i> – Hom. s. Augustini ep.	aa. <i>otče otpusti imъ · êko ne vêdetъ čto tvoretъ</i> – BrVO 214a
bb. <i>Quia et sol cum nube tegivit non videtur in terra</i> – Hom. s. Gregorii papae	bb. <i>êkože i slъnъce egda oblakom' zakrivaet' se · ne vidit se na z(e)mli</i> – BrVO 330d – 331a

Osim veznikom *êko* veznik *quia* prevodi se i inačicama veznika *ere*. Veznik *ere/erъ/eže*, osim uzročnih, uvodi i objasnidbene, sastavne, izjavne i vremenske rečenice, a može biti i adjunktivna ili afirmativna čestica.²⁴⁷ U analiziranome se korpusu najčešće pojavljuje u obliku

²⁴⁷ Mihaljević 2016: 31.

s provedenim rotacizmom *ere*, osim u primjeru (2m). U primjeru (2f) završno se *e* gubi. Svi su primjeri u kojima se pojavljuje veznik *ere* prijevod latinskoga veznika *quia*. Najveći je broj primjera u kojima se veznik *quia* prevodi veznikom *ere* iz teksta *Čtenie sv. Margarite*.

(2) Rečenice s veznikom *quia* koji je preveden veznikom *ere*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. quia rerum affluentiam uoluptas comes sequitur – De s. Maria Magdalena	a. ere stvarь bogatastva lice preobrazuetь – ČŽg 106r ere stvari b(o)g(a)t(b)stviê lice preobražuetь – CIvan 112v
b. potestas tua non potest ei esse communis quia non est serviens diis nostris – Lectio s. Margaritae	b. savkuplenie tvoe s divoiku ovu ne more biti ere ne verue v bogi tvoe – COxf 25a
c. ego pro ipso mori non dubitabo, quia ipse suo signaculo sibi me consignavit – Lectio s. Margaritae	c. ê za nego um'riti ne boû se ere ta svoim' znameniem' naz'namena me – COxf 25b
d. et omnes qui sustinent propter nomen tuum, Domine, non confundantur quia nomen tuum est in secula seculorum – Lectio s. Margaritae	d. vsi ki trpe skozi ime s(ve)toe tvoe da ne postidet' se ere ime tvoe b(la)ž(e)no e(stb) v(a) v(ê)ki – COxf 25b
e. quia videmus te nudam – Lectio s. Margaritae	e. ere vidimo te nagu – COxf 25c
f. Nam impius prefectus cum clamide faciem suam operiebat, quia pro sanguinis effusione non poterat eam aspicere – Lectio s. Margaritae	f. a nečisti kralь pokriv plačem' lice svoe er' za veliku krv'ka tečaše ot tela nee ne mogaše e gledati – COxf 25d
g. respice in me et miserere mei quia sola orfana et tribulata sum – Lectio s. Margaritae	g. prizri na me i p(o)m(i)l(ui) me ere sama srdita esam' i skrb'na – COxf 26b
h. Cessa iam de mea persona quia multum te video in oratione perseverare – Lectio s. Margaritae	h. ustani ot moga sob'stva ere viû te mnogo v m(o)l(i)tvah' nastoeči – COxf 26c
i. et non exiet sermo de ore tuo, quia indigni sumus rogare dominum, quia labia nostra immunda sunt – Vita Adae et Evae	i. i da ne izidet' rič' iz ust' tvoih' ere nedostoini esmo moliti g(ospo)d(i)na b(og)a · ere ustni našiê (sic!) nedostoini stvorenê sut' i oskvrnene – ČŽg 31v
j. Et omni laude dignissima: quia ex te ortus est sol justitiae – Ant.	j. i vsakoi hv(a)li dostoinêišiê ere is tebe v'siê sl'n'ce pr(a)vdi – CPar 188v
k. Benedicta filia tu a domino, quia per te fructum vitae communicavimus – Ant.	k. bl(až)ena hči ti ot g(ospod)a · ere toboû plod' života priêsmo – CPar 188v – 189r

1. <i>exhibeatur, quia in ipsis magis Christus suscipitur</i> – Reg. s. Benedicti	1. <i>vzdai se · ere v nihъ naibeče priemlet se h(rъst)ъ</i> – RegBen 35r
m. <i>Et abstuli ab oculis vestris propter peccata vestra, quia non custodistis diem sanctum dominicum</i> – Epistola de caelo missa	m. <i>i vъzmu e otъ očiû vašeû skozê grêhi vaše · eže vi ne strêgoste d(ъ)ne moego s(ve)tie ned(ê)l(e)</i> – FgEpist 1r

Veznik *quia* prevodi se i veznicima *začb* i *zane*. Budući da su tekstovi iz korpusa nastali na čakavskome području, često se u tekstovima pojavljuje riječ *začb*. Ona služi i za postavljanje pitanja i za uvođenje neizravnih pitanja, ali se katkad pojavljuje i kao uzročni veznik. U primjeru (3b) veznik je udvojen zbog prepisivačeve pogreške.

(3) Rečenice s veznikom *quia* koji je preveden veznikom *začb*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>quia vere formosa erat et Christum inovcabat et dominum adorabat</i> – Lectio s. Margaritae	a. <i>zač' vistinu lipa biše ... zač' boêše se b(og)a i klanaše se b(og)u</i> – COxf 24d
b. <i>Et forte introducet te dominus deus in paradisum, quia propter meam causam expulsus es inde.</i> – Vita Adae et Evae	b. <i>i zato ako mene ubieši i ê umru eda si tebe vpela g(ospo)din' b(og)ъ v rai začb zač' za moû krivnu spuen' esi</i> – CŽg 31r
c. <i>sed ego praevaricata et seducta sum, quia non custodivi mandatum Dei</i> – Vita Adae et Evae	c. <i>da li ja uboga prihinena bih i prilaščena zač ne slišah zapovid bož(i)û</i> – CFat 9v ²⁴⁸

Najčešće je značenje veznika *zane* uzročno, ali rjeđe veznik može uvoditi i posljedične i izrične rečenice. U korpusu se češće pojavljuje kao prijevodni ekvivalent veznika *cum*.

(4) Rečenice s veznikom *quia* koji je preveden veznikom *zane*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Lectio VIII. Ecce enim binos ad praedicandum discipulos Dominus mittit, quatenus hic nobis tacitus imminat, quia qui caritatem erga alterum non habet, praedicationis officium suscipere nullatenus debet.</i> – Homilia s. Gregorii papae	<i>čte(nie) · po dvêma g(ospod)ъ uč(e)n'ki posilaetъ v prop(o)v(ê)danie da sie taknenie v n(a)sъ vliet se zane lûb(a)vъ ače kto vъ inogo ne imatъ prop(o)v(ê)d(a)niê čina nik(a)kože priêi imatъ</i> – BrN ₂ 330b

U primjeru (5) veznik nije preveden.

²⁴⁸ U Žgombićevu je zborniku to mjesto prevedeno s veznikom *ere*: *da ê prelačena i prehinena bihъ ere ne shranih' zapovedi b(o)žih'* – CŽg 34r.

(5) Rečenice s veznikom *quia* koji nije preveden

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Unde magis rei facti estis: quia erga me hoc fecistis. – In conceptione BMV</i>	<i>otnudeže veče s'tvoris'te pro me neže suprotivъ m'nê – BrN₂ 388b</i>

U rečenici (6) uzročna rečenica uvedena veznikom *quia* prevedena je pogodbeno. Pogodbene rečenice mogu biti značenjski bliske uzročnima ako je pogodba koja se treba ispuniti da bi se ispunila radnja glavne rečenice ujedno i njezin uzrok. Primjer je takve rečenice u hrvatskome rečenica *Ako budem puno učio, dobit ću dobru ocjenu*. jer je obilno učenje ujedno i uzrok zbog kojega je dobra ocjena dobivena.

(6) Uzročna rečenica prevedena pogodbeno

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>quia sicut promisimus non adimplevimus – Vita Adae et Evae</i>	<i>ako čto obečamo i ne isplnimo toliko – ČŽg 31v</i>

16.2. Rečenice uvedene veznikom *quoniam*

Uzročni veznik *quoniam*, kao i veznik *quia*, u korpusu se najčešće prevodi veznikom *êko*.

(7) Rečenice s veznikom *quoniam* prevedenim veznikom *êko*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Super salutem et speciem dilexi illam, et propusio pro luce habere illam: quoniam inextinguibile est lumen illius – Sap 7,10</i>	a. <i>više sp(a)seniê i lêpoti vzlûbih' û i pripoložih' v svêtlost' imêti û · êko neugašaûciê est' svêtlost' ee – MVat₄ 109b</i>
b. <i>Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est: quoniam hoc est testimonium Dei, quod majus est, quoniam testificatus est de Filio suo. – Ant.</i>	b. <i>iče svêdêtel'stvo č(lovêče)ska priemaem' svêdêtel'stvo b(o)žie več'se est' êko se est' svêdêtel'stvo božie eže veče est' eže svêdêtel'stvoval' est' o s(i)nê svoem' – BrVO 258bc</i>
c. <i>tu autem, Seth, vade ad patrem tuum Adam, quoniam completum est tempus vitae illius – Vita Adae et Evae</i>	c. <i>an'j(e)lъ pospešai i ne kasni idi ka ocu tvoemu êko isplni se vrime o(t)ca tvoego – ČŽg 38v – 39r</i>
d. <i>eripe me de manu peccatoris: et de manu contra legem agentis et iniqui quoniam tu es patientia mea – Ant.</i>	d. <i>izmi me iz ruki grêšniče · ot ruki protivu zakonu tvorečago i krivago êko ti esi trpênie moe – BrVO 212a</i>

e. <i>immortalis est enim memoria illius: quoniam et apud Deum nota est, et apud homines – Sap. 4,1</i>	e oće bo i bes'emr'tna estъ pametъ ego · êko u b(og)a znanъ i u č(lovê)kъ – BrVO 370c
f. <i>porta hec quam vides non aperietur: et homo non transibit per eam: quoniam dominus solus intrat et egreditur per eam et clausa erit in eternum – Sermo s. Augustini ep.</i>	f. v'rata siê êže vidiši ne otvoret' se · i č(lovê)kъ ne proidetъ s'kvozê ne · êk(o) s(a)mъ vhotitъ i ishoditъ po nihъ · i zatvorena budutъ v v(ê)ki – BrN ₂ 412c
g. <i>quoniam non in multitudine exercitus victoria belli, sed de caelo fortitudo est. – 1Mach 3,19</i>	g. êko ne v množstvê voev'stviê pobêda brani · na s n(e)b(e)se krêpostъ estъ – BrVO 414d
h. <i>et estote parati in mane, ut pugnetis adversus nationes has quae convenerunt adversus nos disperdere nos, et sancta nostra: quoniam melius est nos mori in bello, quam videre mala gentis nostrae, et sanctorum – 1Mach 3,58 – 59</i>	h. i budête gotovi v' ūtro da borite se protivu narodomъ simъ · iže sašli se sutъ pogubiti nasъ · i s(ve)taê naša · êko bole estъ namъ umrêti v brani · neže vidêti zalaê ezika našego i s(ve)tihъ – BrVO 416c

U primjeru (8) veznik *quoniam* preveden je čakavskim veznikom *začъ*.

(8) Rečenica s veznikom *quoniam* koji je preveden veznikom *začъ*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Quoniam propter me iratus est tibi dominus deus vis interficere me, ut moriar. Et forte introducet te dominus deus in paradysum, quia propter meam causam expulsus es inde. – Vita Adae et Evae</i>	<i>zač' ciča mene srdit' estъ g(ospo)din' b(og)ъ · i zato ako mene ubieši i ê umru eda si tebe vpela g(ospo)din' b(og)ъ v rai začъ zač' za moû krivnu spuen' esi – CŽg 31r</i>

U primjeru (9) rečenica je prevedena sastavnom rečenicom.

(9) Rečenica s veznikom *quoniam* prevedena sastavnom rečenicom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Et dixit ad Evam: beata es, Eva, propter Adam quoniam preces eius magnae sunt – Vita Adae et Evae</i>	<i>i reče k nei prebl(a)ž(e)na esi eugo za volu adama · i prošen(ъ)ê ego veliê sutъ pred' b(ogo)mъ – CŽg 34r</i>

16.3. Rečenice uvedene veznikom *quod*

Veznik *quod* kao veznik uzročnih rečenica vrlo se rijetko pojavljuje. U primjeru (10) preveden je najčešćim veznikom uzročnih rečenica *êko*.

(10) Rečenica s veznikom *quod* koji je preveden veznikom *êko*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>et de sorore sua conquesta est, quod eam laborantem non adjuvaret – In assumptione BVM</i>	<i>ot sestri svoee tužaše se êk(o) ei truždaûći se ne pomagaše – BrN₂ 468d – 469a</i>

U primjeru (11) veznik *quod* preveden je veznikom *zane*

(11) Rečenica s veznikom *quod* koji je preveden veznikom *zane*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Quibus ille auditis, consternatus animo deficiebat: quod non qualia voluit, talia contigerunt in Israel, et qualia mandavit rex. – 1Mach 4,27</i>	<i>onъ же slišavъ smučenъ d(u)homъ · ičezovaše zane ne kakovaê hotêlъ estъ · takovaê priklučiše se va iz(drai)lъ · êkože povelêlъ bē c(êsa)rъ – BrVO 417b</i>

U primjeru (12) u latinskome je veznikom *quod* uvedena rečenica čije je značenje zapravo namjerno. Međutim, uzrok i namjera dva su vrlo bliska značenja.²⁴⁹ U toj je rečenici veznik *quod* preveden veznikom *da*, koji je tipičan veznik namjernih rečenica.

(12) Prevođenje veznika *quod* veznikom *da*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Quid est porta in domo Domini clausa, nisi quod Maria Virgo semper erit intacta? – Sermo s. Augustini ep.</i>	<i>čto est' vrata v domu g(ospod)ni zatvorena · tьkmo da (ma)riê vъ vêki budet' nekosnena – BrVO 59cd</i>

²⁴⁹»I namjerne ili finalne rečenice slične su uzročnima, i to zato što značenja uzroka i namjere imaju izravnih dodirnih točaka. Namjera bi se naime mogla odrediti kao poseban tip uzroka, pa bi se moglo reći da uzrok uključuje namjeru, ali da ne može biti obratno, tj. da namjera ne može uključivati uzrok. Tako npr. u rečenici *Otišli su u šumu da naberu gljiva* zavisna surečenica (*da naberu gljiva* označuje samo namjeru, cilj s kojim se vrši radnja glagola osnovne surečenice (*otići*), nego je to istodobno i uzrok, usp. *Otišli su u šumu zato što bi htjeli nabrati gljiva.*« (Silić-Pranjeković 2007: 345)

16.4. Rečenice uvedene veznikom *cum causale*

Uz uzročni veznik *cum* (*cum causale*) u latinskome stoji konjunktiv prema pravilima o slaganju vremena. U korpusu se uzročni veznik *cum* pojavljuje puno rjeđe od veznika *quia*, a u prijevodu se često miješa s vremenskim veznikom *cum*. U tekstu *Život Marije Magdalene* raspodjela je veznika *ere* i *začb/zane* ovisna o latinskome izvorniku. Ako je u latinskome predlošku veznik *cum*, taj se veznik u *Ivančićevu zborniku* prevodi veznikom *začb*, a u *Žgombićevu zborniku* veznikom *zane*, a ako je veznik *quia*, prevodi se veznikom *ere*. U primjeru (13a) konjunktiv prezenta preveden je participom. U primjerima (13b) i (13d) konjunktiv prezenta preveden je prezentom, a u primjeru (13c) aoristom. Zanimljivo je da se isti latinski tekst u primjerima (13c) i (13d) prevodi različitim glagolskim oblikom.

(13) Rečenice s veznikom *cum* koji se prevodi veznicima *začb* i *zane*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. cum tot divitiis abundetis – De s. Maria Magdalena	a. začb v' tolici bog(a)t(b)stvi pr(ē)bivaûće – CIvan 114v
b. etenim cum sis gravida et in mari sint infinita pericula – De s. Maria Magdalena	b. zane priseb'na ti esi · i nest <t>i lepo iti moremъ začb v more sutъ mnoga usiliê – CŽg 109r <i>začb esi ti prisobna · a v' mori mn(o)ga usil'ê</i> – CIvan 115v
c. cum non sit – De s. Maria Magdalena	c. zane ne be – CŽg 109v <i>začb ne bi</i> – CIvan 116r
d. cum non sit – De s. Maria Magdalena	d. zane nestъ – CŽg 110v <i>zač' nis'tb</i> – CIvan 117r

Primjer (13a) u *Žgombićevu zborniku* preveden je s veznikom *pošto* u primjeru (14). Veznik *pošto* u standardnome je hrvatskom vremenski veznik koji znači 'nakon što', međutim, često se u nestandardnoj uporabu pojavljuje kao veznik sinoniman vezničkomu sredstvu *budući da*.²⁵⁰ Međutim, u crkvenoslavenskome jeziku *pošto* ponajprije ima upitno značenje 'zašto' te je bliže uzročnomu nego vremenskomu značenju.

²⁵⁰»Pošto je isključivo vremenski veznik i pogrešno ga je upotrebljavati na mjestu uzročnih veznika, pa nije pravilna rečenica *Pošto imam dobre prijatelje, sretnik sam*. Ona treba glasiti *Budući da imam dobre prijatelje, sretnik sam*. Rečenica *Pošto dođem iz škole, malo ću se odmoriti*, pravilna je jer je u njoj *pošto* vremenski veznik istoga značenja kao i veznik *nakon što*.« (Hudeček, Mihaljević 2017: 159)

(14) Rečenica s veznikom *cum* koji se prevodi veznikom *pošto*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>cum</i> tot divitiis abundetis – De s. Maria Magdalena	<i>pošto</i> v tolicê bogatastve prebivaûće – ČŽg 108r

Uzočne rečenice uvedene veznikom *cum* često se prevode vremenskom rečenicom. Prevoditelji veznik *cum* povezuju s njegovim prototipnim vremenskim značenjem jer je najveći broj rečenica uvedenih veznikom *cum* vremenski.

(15) Rečenice s veznikom *cum* koji se prevodi veznikom *egda*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Et cum esset ipsa occupata in cura ministrandi, soror eius Maria sedebat ad pedes Domini, et audiebat verbum ejus</i> – s. Augustini ep.	a. i <i>egda</i> biše siê održana pečaliû v službê sestra ee imenemъ m(a)riê sêdêše pri nogu g(ospod)niû i poslušaše s(lovê)sъ ego – BrN ₂ 468d
b. <i>Sed cum vincere Oniam non posset, venit ad Apollonium Tharsaeae filium, qui eo tempore erat dux Coelesyriae et Phoenicis</i> – 2Mach 3,5	b. na <i>egda</i> pobêditi onêû ne vzmôže · pride k' apoloniû trazaevu s(i)nu · iže va ono vrême bêše knezъ celenъsicie i fenice – BrVO 424d-425a
c. <i>Et scias, quia nihil impium fecerim, cum sit nemo, qui de manu tua possit eruere</i> – Officium defunctorum	c. i vij' ere nič'će nečisto stvorih' · <i>g'da</i> nig'dore estъ · ki ot ruki tvoee moretъ izeti se – CPar 198r
d. <i>Cum Joseph non sit pater Domini Salvatoris, quid pertinet ad dominum generationis ordo, deductus usque ad Joseph?</i> – Hom. s. Hieronymi presb.	d. <i>eg'da</i> osipъ ne bil' bi o(t)cbъ g(ospod)a s'p(a)sit(e)la narečenъ č'to pris'toêlo bi rodi kъ g(ospod)vê redъ dovedenъ daže do osipa – BrN ₂ 389b

Veznik *poneže* uvodi uzročne i vremenske rečenice. U korpusu se pojavljuje jedanput kao prijevod veznika *cum*, međutim, moguće je da je prevoditelj pogrešno prepoznao rečenicu kao vremensku, u kojoj se također upotrebljava veznik *cum*.

(16) Rečenica s veznikom *cum* koji se prevodi veznikom *poneže*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Cum</i> igitur Magdalena diuitiis abundaret – De s. Maria Magdalena	<i>poneže</i> si bogata beše – ČŽg 106 <i>poneže</i> sa b(o)g(a)ta b(ê)še – CIvan 112v

Katkad se uzročne rečenice ne prevode zavisnom rečenicom, nego nezavisno ili participskom konstrukcijom. U rečenici je u *Ivančičevu zborniku* upotrijebljen particip glagola *biti*, dok je u *Žgombičevu zborniku* rečenica prevedena nezavisno.

(17) Rečenice s veznikom *cum* prevedene nezavisnom rečenicom ili participski.

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>cum</i> <i>esset pregnans</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>bi ... truh'la</i> – CŽg115 <i>budući truhla.</i> – CIvan 121v
b. <i>Nonne cum</i> <i>essem vivus in terris</i> – Ev. Nicod.	b. <i>ibo az' nъ zemli suč'</i> – FgNicod 1a

16.5. Zaključak

Uzročne rečenice najčešće se na hrvatski crkvenoslavenski prevode rečenicom uvedenom veznikom *êko* neovisno o tome koji se veznik pojavljuje u latinskoj rečenici. Često se kao prijevod veznika *quia* u korpusu pojavljuje i veznik *ere*. Unutar pojedinoga teksta prevoditelj većinom sustavno upotrebljava ili veznik *ere* ili veznik *êko*. U biblijskim je tekstovima veznik uzročnih rečenica gotovo uvijek veznik *êko*. Rjeđe se kao prijevod latinskoga uzročnog veznika pojavljuju veznici *zane* i čakavsko *začb*. Veznik *cum* u uzročnome se značenju pojavljuje razmjeno rijetko, a prevoditelji ga često prevode vremenski zbog njegova prototipnoga vremenskog značenja. Katkad odabir veznika u latinskome utječe na prijevod. U tekstu *Život Marije Magdalene* raspodjela je veznika *ere* i *začb/zane* ovisna o latinskome izvorniku. Budući da u većini uzročnih rečenica dolazi indikativ, glagolski su oblici uglavnom prevedeni doslovno.

17. DOPUSNE REČENICE

U klasičnome latinskom u dopusnim rečenicama može stajati i indikativ i konjunktiv. A na dopusnost rečenice često ukazuju izrazi kao što su *tamen, at, attamen...* S indikativom dolaze veznici *quamquam, etsi, tametsi, etiamsi*, a s konjunktivom *quamvis, licet, ut, ut non* ili *ne, cum*. Uz veznike koji zahtijevaju konjunktiv on dolazi u skladu s pravilima o slaganju vremena. U suvremenome se hrvatskom dopusne rečenice prevode rečenicom s veznicima *iako, premda, makar* i *mada*.

Dopusne su rečenice u analiziranome korpusu vrlo rijetke, što ne iznenađuje jer su rijetke općenito u hrvatskome crkvenoslavenskom²⁵¹. Zbog toga je većina primjera iz korpusa za izradu *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*. U hrvatskome crkvenoslavenskom dopusne se rečenice uvode vezničkim sredstvima *aće* i *te ako* i. Ti su veznici u izravnoj vezi s danas najčešćim veznikom odnosnih rečenica *iako* te je i u hrvatskome crkvenoslavenskom i u suvremenome hrvatskom jeziku vidljiva i u izboru veznika povezanost između dopusnih i pogodbenih rečenica.

17.1. Rečenice uvedene veznikom *etiamsi*

Dopusne se rečenice u analiziranome korpusu najčešće pojavljuju u tekstu biblijske knjige *Estera* i uvedene su veznikom *etiamsi*. Te su rečenice prevedene vezničkim sredstvom *oće aće*. To vezničko sredstvo i formalno odgovara složenomu latinskom vezniku *etiamsi* jer je drugi dio veznik *si*, čiji je ekvivalent veznik *aće*. *Etiam* je konektor sa značenjem 'i također', 'dapače', 'upravo' te se doslovno prevodi česticom *oće* sa značenjem 'još'. U primjeru (1c) veznik *etiam si* preveden je također s česticom *oće*, a veznički dio *si* preveden je hrvatskom inačicom veznika *ako*. U tim rečenicama glagol stoji u futuru te se prevodi doslovno.

(1) Prevođenje veznika *etiamsi*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>etiam si dimidiam partem regni petieris, dabitur tibi.</i> – Est 5,3	a. <i>oće aće polovnuu čestʼ c(êsa)rstviê moego prosila budešʼ dast' se tebê</i> – BrVO 405d
b. <i>etiam si dimidiam partem regni mei petieris, impetrabis</i> – Est 7,2	b. <i>oće že aće raspolovnuju čestʼ c(êsa)rsʼtviê moego prosila budeši isprosiši</i> – BrN ₂ 238b

²⁵¹»Razmjerno rijetke dopusne rečenice...« (Gadžijeva i dr. 2014: 356)

c. <i>Ego sum resurrectio, et vita: qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet</i> – Ant.	c. <i>ê es(a)mb v'skrêšenie i životb · ki vêruet' vb me oêe ako umr'l' budet' životb</i> – CPar 201v
---	---

U *Drugoj knjizi o Makabejcima* veznik *etiamsi* preveden je vezničkim sredstvom *takožde aêe*. Riječi *takožde* i *oêe* bliskoga su značenja, pa ne iznenađuje njihova izmjenična uporaba. U tome se primjeru glagol pojavljuje u konjunktivu pluskvamperfekta koji se prevodi kondicionalom, koji je jedan od tipičnih načina prevođenja latinskoga konjunktiva u hrvatskome crkvenoslavenskom vidljiv i u drugim vrstama rečenica.²⁵²

(2) Prevođenje veznika *etiamsi* s konjunktivom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>etiamsi apud Scythas causam dixissent</i> – 2Mach 4,47	<i>takožde aêe u sitovb rekli bi</i> – BrVO 429b

I u primjerima (1) i u primjerima (2) oponaša se latinska struktura veznika. Za razliku od toga u *Reguli sv. Benedikta* takve se rečenice prevode tipičnim dopusnim vezničkim sredstvom *ako i*.

(3) Prevođenje veznika *etiamsi* vezničkim sredstvom *ako i*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Et non solum ore, verum etiam in corde si murmuraverit, etiamsi impleat iussionem, tamen acceptum iam non erit Deo qui cor eius respicit murmurans</i> – Reg. s. Benedicti	a. <i>ne toliko da vb ustêhb ili v sr(bd)ci pomr'mnati · ako i isplnit' zapovidb ne budet' priêtna · i ki gleda č(lovê)ku v sr(bd)ci grihb</i> – RegBen 12r
b. <i>Vitae autem merito et sapientiae doctrina eligatur qui ordinandus est etiamsi ultimus fuerit in ordine congregationis.</i> – Reg. s. Benedicti	b. <i>i protivb ego žit'fû i mudrosti · iz'beri se ki se op(a)tb postavlûe · ako i mlaři e(stb) rodomb i mefû bratiû ishoda</i> – RegBen 43v–44r

U primjeru (4) veznik je *etiamsi* preveden tipičnim veznikom pogodbenih rečenica *ako*. O značenjskoj bliskosti pogodbenih i dopusnih rečenica govori i činjenica da je tipičan

²⁵² Mihaljević-Reinhart 2005: 67.

pogodbeni veznik *si* sadržan u dopusnim veznicima *etiamsi*, *etsi*, *tametsi*, a hrvatski i crkvenoslavenski pogodbeni veznik *ako/aće* u dopusnim veznicima *iako* i *aće i / ako i*. Konjunktiv prezenta u rečenici je preveden indikativom.

(4) Prevođenje veznika *etiamsi* pogodbenim veznikom *ako*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Etiamsi a quovis rogetur, nisi forte ei ab abbate suo praecipiat. Quod si aliter fecerit, excommunicatur.</i> – Reg. s. Benedicti	<i>ako kadi lûbo pročeni budete · tak'mo op(a)ť pročenne vzdalъ budet' · ako li jîdut' proklati budete</i> – RegBen 33v

17.2. Rečenice uvedene veznikom *cum concessivum*

U korpusu su rečenice s dopusnim *cum* (*cum concessivum*) vrlo rijetke jer je riječ o vezniku koji autori i prevoditelji prototipno doživljavaju kao vremenski veznik. Zbog toga pri izricanju dopusnosti prevladavaju drugi veznici. U primjerima (5) dopusne su rečenice uvedene dopusnim veznikom *cum*, međutim, hrvatski ih je prevoditelj preveo veznikom *egda*, koji je prijevodni ekvivalent veznika *cum* kad ima vremensko značenje te je rečenica pogrešno prevedena vremenskom rečenicom. Dopusnost je u izvornim rečenicama izražena konjunktivom prezenta *habeam* i konjunktivom perfekta *senuerit*, koji se u pravilu ne upotrebljava u vremenskim rečenicama s *cum*, ali ih autor prevodi imperfektom *imêhъ*, koji bi bio i očekivano vrijeme da je riječ o vremenskoj rečenici s veznikom *cum historicum* te aoristom *sъstara*.

(5) Prevođenje veznika s *cum concessivum*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Et cum haec omnia habeam, nihil me habere puto, quamdiu videro Mardocheum Judaeum sedentem ante fores regias.</i> – Est 5,13	a. <i>I egda vsa siê imêhъ nič'tože s(e)bê mnû imêti doideže Mardočêê Ijudêê vidêlъ budu sêdeća pred' van'skimi c(êsa)rskimi</i> – BrN ₂ 237d
b. <i>etiam cum senuerit non recedebat ab ea</i> – In s. Dominici conf.	b. <i>oće egda sъstara ne o'stupi o' nego</i> – BrN ₂ 459b

Pri prevođenju veznika *cum* i veznika *ut* zbog njihove proširenosti u latinskome i zbog toga što mogu uvesti različite vrste zavisnih rečenica često dolazi do pogrešaka i pogrešnih prijevoda jer prevoditelj prevede veznik onim veznikom koji mu najčešće odgovara. Kod veznika *cum*

riječ je o vezniku sa značenjem 'kad' jer je to prototipno značenje toga latinskog veznika. Vremenske rečenice također su značenski bliske pogodbenim i dopusnim rečenicama. O bliskosti vremenskih i pogodbenih rečenica svjedoči i činjenica da veznik *kad* može biti i veznik pogodbenih rečenica (npr. *Kad bih imao novca, oplovio bih svijet.*).

17.3. Rečenice uvedene veznikom *etsi*

Dopusni veznik *etsi* prevodi se vezničkim sredstvom *i ače*, koje je tipično za dopusne rečenice u hrvatskome crkvenoslavenskom, a i formalno odgovara latinskome vezniku jer se sastoji od *et* ('i') i *si* ('ako') te također svjedoči o značenjskoj bliskosti pogodbenih i dopusnih rečenica. Uz veznik *etsi* stoji indikativ koji se prevodi doslovno.

(6) Prevođenje rečenica s veznikom *etsi*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Et respondit Mathathias, et dixit magna voce: Etsi omnes gentes regi Antiocho obediunt, ut discedat unusquisque a servitute legis patrum suorum, et consentiat mandatis eius; ego et filii mei, et fratres mei, obediemus legi patrum nostrorum</i> – 1Mach 2,19–20	a. <i>i otveća matatiê gl(a)somъ veliemy · i ače vsi êzici c(êsa)ra antioha poslušaûty · da odstupet' edinъ ot raboti · zakona o(t)cy svoihъ i pristanuty povelênieny ego · az' i s(i)nove moi · i bratiê moê vsposlaemy (sic!) zakimъ (sic!) o(t)cy našy (sic!) (= vsposlušaemy zakonomъ otacy našihъ) – BrVO 411a</i>
b. <i>et quod a nobis est iter exterminium; illi autem sunt in pace. Et si coram hominibus tormenta passi sunt, spes illorum immortalitate plena est.</i> – Sap 3,3–4	b. <i>i eže ot nasъ est' put' skrušeniê · oni že sut' v' mirê · ače i prêd' č(lovê)ki muki do semr'ti priêli sut' · upvanie izbranih' est' v vez'semr'tii vъ v(ê)ki – MVat₄ 239c</i>
c. <i>Nam etsi non licet mihi scire quemadmodum natus sit, non licet tamen nescire quod natus sit. Seriem generationis ignoro, sed auctoritatem generationis agnosco. Non interfuimus, cum ex patre dei filius nasceretur, sed interfuimus, cum a patre dei filius diceretur.</i> – Hom. s. Ambrosii ep.	c. <i>ibo ače i ne podobit se toliko da rojêny bil bi sêmenemy roda v rodê · nêsmo ondê bili · egda ot o(t)ca s(i)ny b(o)ži rodi se · na ondê bihom' egda ot o(t)ca s(i)ny b(o)ži g(lago)laše se – BrVat₅ 162c</i>
d. <i>qui etsi interna ac mystica penetrare nesciunt, pro intentione tamen supernae patriae docent recta quos possunt</i> – Hom. s. Gregorii papae	d. <i>iže i ače vnutrn'nimi prêhaždati ne videty · na pro nastavu višnago o'čystva učety prava eliko moguty – BrN₂ 341b</i>

U primjeru (7) dopusna je rečenica prevedena suprotnom rečenicom s veznikom *a*. Međutim, suprotne rečenice u nekim su kontekstima značenski bliske dopusnim rečenicama.

Primjer su suprotnih i dopusnih rečenica značenjski bliskih u hrvatskome rečenice *Iako ne zna, pisao je ispit.* i *Ne zna, a pisao je ispit.*

(7) Prevođenje dopusne rečenice s *etsi* suprotnom rečenicom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Ista ipso per Deum patrum adjurante, subito truculentae illae belluae in lacum conjecerunt eum, nec Deum timentes, neque ejus adjurationem reverentes, etsi ipse singulorum eorum deoscularetur vestigia, fratrumque pedes suis affatim rigaret lacrymis, clamans et dicens: Fratres, miseremini mei. – Lectio de Josepho</i>	<i>nikože nemu zaklinaûči e b(ogo)mъ o(tъ)cbъ svoih' nepriêt(e)l' svoih' vavrgošę ga nem(i)lost(i)vo v rov' b(og)a se ne uboêše a on' emășe se vsêh' plačuči se govoraše brat'ê moê p(o)m(i)luite me – COxf 17b</i>

U rečenici (8) pojavljuje se kombinacija dopusnih veznika *quamvis* i *etsi*, što se prevodi *êko aće bi lê*.

(8) Prevođenje vezničkoga sredstva *quamvis etsi*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>quas etiam usitatore vocabulo Sanctimoniales appellare consuevimus: sed, nisi fallor, haec similitudo ad universam Ecclesiam pertinet. Quamvis etsi illas solas intelligeremus, quae Sanctimoniales vocantur – Sermo s. Augustini ep.</i>	<i>eže oće posêtitela gl(a)s(o)mъ s(ve)te koludrice naricati obikaetъ · razvê aće braždû sie podob'stvo kъ vsei cr(ê)kvi pristoitъ · êko aće bi lê one same razumêemъ · eže s(ve)te koludrice imenuît' se – BrN₂ 349b</i> <i>var.: êk(o) aće bo le – BrVat₆ 58c; êk(o) aće bo li – BrBar 490a; êk(o) aće mi lê – BrVat₁₉ 245c</i>

17.4. Rečenice uvedene veznikom *quamquam*

U primjeru (9a) dopusna je rečenica uvedena veznikom *quamquam* (pisano *quemquam*), na hrvatski crkvenoslavenski prevedena je kao nezavisna rečenica nakon koje slijedi suprotna rečenica s veznikom *a*.²⁵³ U primjeru (9b) dopusna rečenica s veznikom *quamquam* također se ne prevodi doslovno. Na mjestu veznika *quamquam* stoji čestica *že*, a rečenica je prevedena kao glavna.

²⁵³ O značenjskoj bliskosti dopusnih i suprotnih rečenica vidi objašnjenje uz primjer (7).

(9) Prevođenje rečenica s prijedlogom *quamquam*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>quemquam</i> falsum iudicans ammodo non ledes est pro te nunc misera in inferno sedes. – Visio Philiberti	a. ti v' živote krivo suēše. a hočb samъ b'i zlo osuen' – COxf 8a
b. <i>Latere tamen non potuit, quin aliqui stigmata manuum viderent ac pedum, quamquam</i> manus quasi semper portaret contectas et pedibus ex tunc incederet calceatis. – In s. Francisci	b. na obače taiti ne vzmōže da nēci ranъ ruku toli nogu ne vidēl bi nikoliže · r(u)cē že v'sagda nose pokr'veni · i nogami ottolē hoēše obuvenimi – BrVat ₆ 190a

17.5. Rečenice uvedene veznikom *quamvis*

Dopusne rečenice s veznikom *quamvis* također se prevode vezničkim sredstvom *ače i*. Konjunktiv je u rečenici (10a) preveden kondicionalom I. Rečenica (10b) u jednome je prijevodu prevedena s dopusnim vezničkim sredstvom *ako i*, dok je u drugome prevedena s pogodbenim *ako*. U primjeru (10c) veznik *quamvis* preveden je prijedložnim izrazom koji uvodi odnosnu rečenicu.

(10) Prevođenje rečenica s *quamvis*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>quamvis</i> esset ei suspectus – 2Mach 4,34	a. <i>ače i</i> bil bi emu pod'zoritъ – BrVO 428d
b. <i>de quorum numero quamvis</i> indignos nos esse voluit: ipse te absolvat per ministerium nostrum ab omnibus peccatis tuis quaecumque cogitatione locutione operatione negligenter egisti. – Or.	b. od kihъ čisla <i>ako i</i> nedostoini esamъ ki nas postaviti račilъ e(stъ) ta te otriši služboû našeû od vsihъ grihъ tvoiъ · eže koliždo misliû slovomъ ili delomъ nepodobno sadeēlъ esi – RitSegn 24r ot nihъ čisla <i>ače</i> mi nedostoini es(a)mъ · ki nasъ post(a)viti rač(i)lъ e(stъ) ta te otrēši služb(a)mi n(a)šimi ot vs(ē)hъ grēhъ tvoiъ · eže koliždo sagrēš(i)lъ esi · misliû ili dēlomъ ili s(lovomъ) nepodobnimъ s'dēl' esi – BrBar 530b
c. <i>ut eum quamvis</i> multa perpeccatum numquam ad indignationem vis ulla compulerit – In s. Elzearii	c. da ego nikogdarъ <i>za vse ča</i> mnoga trpē usiliē nied'no smučen'e na razlovolen'e pripravi – BrBar 425d

17.6. Rečenice uvedene veznikom *licet*

Veznik je *licet* oblikom bezlični glagol koji u dopusnim rečenicama dobiva vezničko značenje. Međutim, prevoditelji glagoljaši ne prepoznaju ga kao dopusni veznik, nego se on prevodi glagolski.

(11.) Prevođenje rečenica s veznikom *licet*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Nam licet Hieronymus sex milia volumina Origenis se legisse fatearut, iste tamen tanta scripsit. – Vita s. Augustini ep.</i>	a. možetъ biti êk(o) eronimъ šestъ tisući knigъ or'ena čisti se sući povêda · da si toliko pisa – BrN ₂ 372a
b. <i>Non satis est stare, nisi ubi Christus est, stetui; soli enim non queunt gustare mortem qui possunt stare cum Christo. In quo licet ex verbi ipsius qualitate perpendere, ne tenuem quidem sensu in habituros mortis, qui Christi videantur meruisse consortia – Hom. s. Ambrosii ep.</i>	b. <i>ne dovlêet' bo onъdê stoêti · razvê idêže h(rъst)ъ stoit' · edini bo ne moguť vskusiti semrъti · iže s h(rъsto)m' stoêti moguť · v nemže podobaet' se ot togožde slovese različiê razmisliti · ne obimet' ih' niedinъ razum' tъn'ki semr'ti živučih' · iže videt se utegoše h(rъsto)vu prižrêbleniû – BrVO 170b</i>

17.7. Zaključak

Pri prevođenju dopusnih rečenica s latinskoga na hrvatski crkvenoslavenski prevoditelji uglavnom oponašaju latinski izvornik. Najčešće se oponaša struktura latinskoga veznika. Tako se u prijevodu razlikuju prijevodni ekvivalenti veznika *etiamsi* i veznika *etsi* tako što se upotrebljava kalk *takožde aće* i *oće aće*, za razliku od *aće/ako i* koji se pojavljuje kao tipičan dopusni veznik i ekvivalent veznika *etsi* s kojim je i formalno podudaran. Pod utjecajem proširenosti veznika *cum* u vremenskome značenju dopusna se rečenica prevodi vremenski. Dopusni veznik *licet* ne prepoznaje se kao veznik, nego se prevodi glagolski. Dopusne se rečenice također katkad prevode suprotnim rečenicama ili samostalnim rečenicama. Konjunktiv se u tim rečenicama katkad prevodi indikativom vremena koje odgovara značenju ili kondicionalom, koji je jedan od tipičnih načina prevođenja konjunktiva.

18. POSLJEDIČNE REČENICE

Posljedične rečenice u latinskome se uvode veznicima *ut* i *ut non*. U njima u pravilu uvijek stoji konjunktiv i to apsolutno, tj. ne slijedi pravila o slaganju vremena, nego se upotrebljava konjunktiv onoga vremena koje bi stajalo da je riječ o jednostavnoj rečenici. U latinskim se gramatikama posljedične rečenice dijele na prave posljedične rečenice i rečenice s *quin*. Prave posljedične rečenice stoje iza izraza *ita, sic, adeo, tam, tantopere, tantus, talis, is, eiusmodi* te iza komparativa s *quam*. Iza izraza *fit, fieri potest, accidit, evenit, contingit, in eo est, sequitur, restat, relinguitur, reliquum est, superest, mos est, consuetudo est, ius est* dolazi posljedična rečenica koja se ravna prema pravilima o slaganju vremena (*consecutio temporum*). Posljedične su rečenice jedna od rjeđih vrsta zavisnih rečenica, pa se tako i u analiziranome korpusu pojavljuju vrlo rijetko.

U hrvatskome crkvenoslavenskom posljedične se rečenice uvode veznicima *da, jako, jako da* i *tako jako*.²⁵⁴

U rečenici (1a) glavna je rečenica imperativna te konjunktiv prezenta u zavisnoj rečenici izriče i potencijalnost jer je ostvarenje posljedice povezano s izvršenjem imperativa u glavnoj rečenici. Rečenica je prevedena tako da je prvi dio koordinirane posljedične surečenice preveden kao namjerna rečenica s veznikom *da*, a drugi je dio preveden kao poredbena rečenica s korelativnim vezničkim sredstvom *kako... tako*.

(1) Posljedične rečenice s veznikom *da*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Ita laborate ut accipiat salutem et talem coronam, ut et mereatis requiem sempiternam</i> – Lectio s. Margaritae	a. i k(a)ko trudite se da primete sp(a)s(e)nie d(u)š' v(a)ših' i tako krunu uteg'nete priēti – COxf 24c
b. <i>Et iussit aedificari aras, et templa, et idola, et immolari carnes suillas, et pecora communia, et relinquere filios suos incircumcisos, et coinquinari animas eorum in omnibus immundis, et abominationibus, ita ut obliviscerentur legem, et immutarent omnes justificationes Dei</i> – 1Mach 1,50 – 51	b. i povelē sazdati oltarъ i crêkavъ i idoli i požrēti mesa svin'skaê i skoteta ob'čenaê · i ostaviti s(i)ni svoe neobrêzani · i pokvrniti d(u)še ihъ vъ vsêhъ nečistotahъ i mr'zostehъ · tako da zabili bi vsa i izmênili bi vsa opravdaniê b(o)žie – BrVO 409c
c. <i>Utque hoc factum est, et tempus affuit, quo sol refulsit, qui prius erat in nubilo, accensus est ignis magnus, ita ut omnes mirarentur.</i> – 2Mach 1,22	c. i egda sie stvoreno bistъ · i vrême pride v neže sl'nce prosvētlī se · eže prêžde bēše va oblacê · važga se oganъ velikъ · tako da vsi čuêhu se – BrVO 422d

²⁵⁴ Gadžijeva i dr. 2014: 355.

d. <i>Sed spiritus omnipotentis Dei magnam fecit suae ostensionis evidentiam, ita ut omnes, qui ausi fuerant parere ei, ruentes Dei virtute, in dissolutionem et formidinem converterentur. – 2Mach 3,24</i>	d. na d(u)hъ vsemogučago velie učini · svoego pokazaniê obličeniê · tako da vsi iže smêli bêhu êviti se emu · padaûče b(o)žieû siloû · v rassla- blenie i strašenje vratili se bi – BrVO 426a
e. <i>Sed cum inimicitiae in tantum procederent, ut etiam per quosdam Simonis necessarios homicidia fierent – 2Mach 4,3</i>	e. na egda nepriêtel'stva · v toliko naprêdъ šla bi · da takoe po eterihъ simunovihъ potrebnihъ č(lovê)kouboistviê bila bi – BrVO 427a
f. <i>ita ut sacerdotes jam non circa altaris officia dediti essent, sed contempto templo, et sacrificiis neglectis festinarent participes fieri palaestrae, et praebitionis ejus injustae, et in exercitiis disci – 2Mach 4,14</i>	f. tako da erêi ûže ne pri ol'tarêhъ · dano bi neroždenoû cr(ê)kvoû i žr'tvami nebrêženimi · spêšili bi pričestnici biti palestire · i podavaniê ee naprav(a)dnago i v' poučeni bluda – BrVO 427c
g. <i>non enim dignus sum ut sub tectum meum intres – Hom. s. Augustini ep.</i>	g. nêsm' bo dostoen' · da v pod' krov' moi vnideši – BrVO 152cd
h. <i>Saepius quidem contingit, ut per ordinationem praepositi scandala gravia in monasteriis orientur, dum sint aliqui maligno spiritu superbiae inflati, et existimantes se secundos esse abbates – Reg. s. Benedicti</i>	h. često nahaĵaet se · da ere skozi nareĵenie pripuĉ'ta v manastirihъ · mnogo hudobê obrêĉet se · ere budu niki z(a)limъ d(u)homъ i gizdavimъ nadmeni · mneĉe se vsakъ sebi opat – RegBen 45r
i. <i>Sed miracula Domini et Salvatoris nostri sic accipienda sunt, fratres carissimi, ut et in veritate credantur facta et tamen per significatione nobis aliquid innuant – Hom. s. Gregorii papae</i>	i. nъ ĉudes a g(ospod)a n(a)š(e)go sp(a)s(itel)a h(rъst)a · sice primima sut' br(a)tie milêiša · i da v rêsnotu vêrovali se biše stvorena · i obak' pro znamenie nam' nêĉto êvlaûtb – BrVO 144a

Rjeđe se u prijevodu latinskih posljedičnih rečenica pojavljuje posljedična rečenica uvedena veznikom *êko*. Konjunktiv imperfekta preveden je infinitivom.

(2) Posljedična rečenica s veznikom *êko*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Quibus auditis imperator Dadianus a sancto Georgio, iussit flagellari eum, et flagellaverunt eum ita, ut viderentur pulmones eius. – Mart. s. Georgii</i>	<i>to že slišavъ c(a)rъ dadiênb · ot s(ve)t(a)go ĵ(eo)rjiê · i povelê biti ego · i tako biše ego · êko vidêti pluče ego – FgGeorg Ad</i>

U primjeru (3) posljedična je rečenica prevedena bez veznika.

(3) Posljedična rečenica bez veznika

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Nam cum in Persidem ducerentur patres nostri, sacerdotes, qui tunc cultores Dei erant, acceptum ignem de altari occulte absconderunt in valle, ubi erat puteus altus et siccus, et in eo contutati sunt eum, ita ut omnibus ignotus esset locus. – 2Mach 1,19</i>	<i>vistinu v per'sidu vedeni biše o(t)ci naši · erêi iže tȃgda bêhu b(o)ži služiteli · vzamše ognъ ot oltara otai · i skriše v dolê idêže bêše studenacъ glubokъ i suh' i v nemъ zatvoriše i · tako vsêmbъ neznano bêše mêsto – BrVO 422c</i>

U primjeru (4) posljedična je rečenica prevedena sastavnom rečenicom. Posljedične rečenice uvijek podrazumijevaju vremensku susljednost, a ona se izriče i u nekim tipovima sastavnih rečenica kao što je *Ušli su i sjeli*.²⁵⁵

(4) Posljedična rečenica prevedena sastavno

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Quoniam propter me iratus est tibi dominus deus vis interficere me, ut moriar. Et forte introducet te dominus deus in paradisum, quia propter meam causam expulsus es inde. – Vita Adae et Evae</i>	<i>zač' ciča mene srdit' estъ g(ospo)din' b(og)ъ · i zato ako mene ubieši i ê umru edasi tebe vpela g(ospo)din' b(og)ъ v rai začъ zač' za moû krivnu spuen' esi – CŽg 31r</i>

U primjerima (5) posljedične su rečenice uvedene veznikom *quin*, koji se pojavljuje kao veznik u rečenicama koje ovise o zanijekanim glavnom surečenicama. U primjeru (5a) takva se rečenica prevodi veznikom *da*, koji je tipični posljedični veznik. Konjunktiv imperfekta preveden je prezentom. U primjeru (5b) veznik nije doslovno preveden. Konjunktiv prezenta preveden je prezentom.

(5) Posljedična rečenica s veznikom *quin*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Nullus tam magnus peccator in hoc seculo, si ipsa filium suum exoraverit pro eo, quin recuperet vitam in futuro – Hom. s. Augustini ep.</i>	a. <i>ni edinъ ni toliko g'rišan' v' sem' vêcê · ako ona s(i)na svoego m(o)liti budetъ za nego · da ne primet' prostinû v' budućem' – CPar 149v</i>
b. <i>De Abel nulla est ambiguitas, quin is sit quem Cayin frater occiderit – Hom. s. Hieronymi presb.</i>	b. <i>o abelê nikoeže est' raspačanie sъ bo est' v istinu · onъ egože kaenъ brat' ubi – BrVO 46cd</i>

²⁵⁵ Silić-Pranjaković 2007: 323.

18.1. Zaključak

Posljedične su rečenice razmjerno rijedak tip rečenica u korpusu. Rečenice su u latinskome uvedene veznikom *ut*, koji se najčešće prevodi veznikom *da*, koji je najčešći veznik hrvatskih crkvenoslavenskih posljedičnih rečenica. Rjeđe se pojavljuje i veznik *eko*, koji je također posljedični veznik, a posljedične se rečenice katkad prevode i bez veznika ili sastavnom rečenicom.

19. POGODBENE REČENICE

Pogodbene (uvjetne, kondicionalne) rečenice u latinskome se uvode veznicima *si* ('ako'), *nisi* i *si non* ('ako ne'). Glagolski oblici koji se pojavljuju u tim rečenicama ovise o stupnju vjerojatnosti ostvarenja pogodbe koja se izriče u zavisnoj surečenici, tj. ovise o tome je li riječ o stvarnoj (realnoj), mogućoj (potencijalnoj) ili nestvarnoj (irealnoj) rečenici. U stvarnim pogodbenim rečenicama i u glavnim rečenicama koje ih uvode u pravilu dolaze indikativni oblici. U mogućim pogodbenim rečenicama i u glavnim rečenicama koje ih uvode dolazi konjunktiv prezenta te rjeđe konjunktiv perfekta. U nestvarnim pogodbenim rečenicama i u glavnim rečenicama koje ih uvode dolazi konjunktiv imperfekta za sadašnjost, a konjunktiv pluskvamperfekta za prošlost.

U suvremenome se hrvatskome veznik *si* u stvarnim rečenicama prevodi veznikom *ako* i rjeđe *li*, u mogućima veznicima *ako* i *kad*, a u nestvarnim rečenicama veznikom *da*.

U hrvatskome crkvenoslavenskom tipičan je veznik pogodbenih rečenica *ače*, a katkad se u tekstovima pojavljuje i mlađi veznik *ako*.²⁵⁶

19.1. Stvarne (realne) pogodbene rečenice

Stvarne se pogodbene rečenice s veznikom *si* u hrvatskome crkvenoslavenskom najčešće prevode pogodbenom rečenicom s veznikom *ače/ako*. U primjeru (1c) koordinirani veznici *si* u *Ivančićevu zborniku* oba su puta prevedeni, dok se u *Žgombićevu zborniku* drugi veznik izostavlja. U primjeru iz *Ivančićeva zbornika* koordinirane su dakle dvije pogodbene surečenice, dok se u *Žgombićevu zborniku* koordiniraju glagoli i njihove dopune unutar jednoga veznika. Prezent se u pravilu prevodi prezentom, perfekt aoristom, futur I. svršenim prezentom, a futur II. ili svršenim prezentom (1e) ili futurom drugim (1s) ili oblikom futura koji se tvori od trenutnoga prezenta glagola *biti* i infinitiva (1t) i (1u). Takav je oblik futura podrijetlom iz govornoga jezika.²⁵⁷ U primjeru (1f) imperfekt glagola *biti* preveden je trenutnim prezentom *budeši*. U primjeru (1ff) indikativ prezenta pasivnoga preveden je pasivnim imperativom.

---

²⁵⁶ Gadžijeva i dr. 2014: 356.

²⁵⁷ V. poglavlje o glagolskim vremenima u namjernim rečenicama.

(1) Stvarne pogodbene rečenice s veznikom *si*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>obtemperare parati sumus, si a Deo, quem praedicas, nobis filium impetrabis</i> – De s. Maria Magalena	a. na vse gotovi esmo ako namъ od b(og)a koga ti propovedaeši sina nama isprosiši roditi – ČŽg 109 esmo na vse gotovi · ače ot b(og)a eg(o)že pr(o)p(o)v(ê)daeši s(i)na n(a)mъ koga ne imamъ isprosiši roditi ²⁵⁸ – CIvan 115v
b. <i>si potens es, memor sis animae matris</i> – De s. Maria Magalena	b. ako mogući e(stb) milostiv' b(u)di duši ženi moee – ČŽg 110v ače mogući e(stb) m(i)l(o)stivъ budi d(u)ši ženi moei – CIvan 117r
c. <i>nec moleste feras, si mulier tua dormit, si parvulus cum ea quiescit</i> – De s. Maria Magalena	c. ne žalui ako žena tvoê spitb i otroče s neû počivaetb – ČŽg 110v – 111r ni se žalui ače ž(e)na tvoê s' pitb i ače otroče š' neû počivaetb – CIvan 117r
d. <i>Si ergo carni mee misereor, anima mea umque in interitum vadit sicut et tua.</i> – Lectio s. Margaritae	d. ako se... om(i)losr'duû d(u)ša moê poidet' v pogibel' k(a)ko i tvoê
e. <i>Si peterit indulgentiam de peccato suo, indulge ei, Domine</i> – Lectio s. Margaritae	e. ako vsprosit' otpučenje i otrešenje grihov' svojih' podai nemu g(ospod)i – COxf 27b
f. <i>Decet te prefecte, meum Dominum adorare... si dignus eras</i> – Lectio s. Margaritae	f. podobaet' tebi kralû nem(i)lost(i)vi b(og)u moemu ... pokloniti se ... ako dostoěn' budeši – COxf 26d
g. <i>Si tibi placet, decerne, ut pereat, et decem millia talentorum appendam arcariis gazae tuae.</i> – Est 3,9	g. ače t(e)bê ugod'no e(stb) otredi da pogibnet' · i .i. (=10) tisućb talanatb predam' hranit(e)lemъ bogatastviê tvoego – BrN ₂ 236d
h. <i>si enim nunc silueris, per aliam occasionem liberabuntur Judaei</i> – Est 4,14	h. ače bo n(i)ne umučiši po inomъ uzroku ne (sic!) izb(a)vet' se iûdêi – BrN ₂ 237b
i. <i>Si regi placet, obsecro ut venias ad me hodie, et Aman tecum ad convivium, quod paravi.</i> – Est 5,4	i. ače c(êsa)ru godê e(stb) m(o)lû · da prideši kъ mnê d(ъ)n(ъ)sъ i amanъ s toboû na brakъ iže ugotovahъ – BrN ₂ 237c
j. <i>si inveni in conspectu regis gratiam, et si regi placet ut det mihi quod postulo, et meam impleat petitionem: veniat rex et Aman ad</i>	j. ače obretohъ m(i)l(o)stb v' zracê c(êsa)revi · i ače c(êsa)ru ugodihъ da dast' mi eže prošu i moe c(êsa)rъ ispl'nitb prošenje · pridi c(êsa)rъ i amanъ na brakъ

²⁵⁸ Futur I. zamjenjuje se svršenim prezentom zbog slaganja vremena u zavisnim rečenicama u hrvatskome.

<p><i>convivium quod paravi eis, et cras aperiam regi voluntatem meam – Est 5,8</i></p> <p>k. Si <i>inveni</i> gratiam in oculis tuis o rex, et si tibi placet – Est 7,3</p> <p>l. Si tibi <i>placet</i> egrediatur edictum a facie tua, et scribatur juxta legem Persarum atque Medorum, quam praeteriri illicitum est, ut nequaquam ultra Vasthi ingrediatur ad regem, sed regnum illius, altera, quae melior est illa, accipiat. – Est 1,19</p> <p>m. In cuius regni tabernaculo <i>si volumus</i> habitare, nisi illuc bonis actibus curritur, minime pervenitur – Reg. s. Benedicti</p> <p>n. Si <i>vis</i> habere veram et perpetuam vitam, prohibe linguam tuam a malo et labia tua ne loquantur dolum – Reg. s. Benedicti</p> <p>o. Et <i>si</i> fugientes gehennae poenas ad vitam <i>volumus</i> pervenire perpetuam, dum adhuc vocat et in hoc corpore sumus et haec omnia per hanc lucis vitam vacat implere: currendum et agendum est modo quod in perpetuum nobis expediat. – Reg. s. Benedicti</p> <p>p. Si quem <i>habes</i> hostem, aut regni tui insidiatorem, mitte illuc, et flagellatum eum recipies, si tamen evaserit: eo quod in loco sit vere Dei quaedam virtus. – 2Mach 3,38</p> <p>r. Si ergo <i>desideratis</i> haec, mittite qui perferant vobis. – 2Mach 2,15</p> <p>s. Acturi itaque purificationem scripsimus vobis: bene ergo facietis, <i>si egeritis</i> hos dies. – 2Mach 2,16</p> <p>t. <i>si</i> vero <i>timuerit</i> transire, et <i>posuerit</i> castra extra flumen, transfretamus ad eos, et poterimus adversus illum. – 1Mach 5,41</p> <p>u. Si omnes <i>fecerimus</i> sicut fratres nostri fecerunt, et non <i>pugnaverimus</i> adversus gentes pro animabus nostris et justificationibus nostris, nunc citius disperdent nos a terra. – 1Mach 2,40</p>	<p><i>iže ugot(o)vaħb ima · i ûtrê c(êsa)ru ot'vrzu volû mou – BrN₂ 237c</i></p> <p>k. <i>ače obretoħb m(i)l(o)stb vb očiû tvoeû o c(êsa)ru · i ače t(e)bê ugd'no e(stb) – BrN₂ 238b</i></p> <p>l. <i>ače t(e)bê ugodno e(stb) izidi p(o)v(e)lenie ot lica tvoego · i piši se prêmo z(a)k(o)nu persovb tre midovb egože prêiti nelêt'no e(stb) da nik(a)kože možetb k tomu vasti vnidetb k' c(êsa)ru · nb c(êsa)rstvie ee druga êže bolši budetb da primetb – BrN₂ 235b</i></p> <p>m. <i>v' koga c(êsa)ra polači ako želimo biti, h koi polači ne vzmožemo priti takmo tekuče dobrimi dêli – RegBen 2r</i></p> <p>n. <i>ako hočeši imiti istin'ni i vêčni život' v sebi, udrži êzikb svoi ot z'la i ustni tvoe · i ne daġb govoriti lasti – RegBen 2r</i></p> <p>o. <i>ače bižeče paklene mukê k' vêčnomu životu želêemo priti · don'dêže imamo vr(ê)me v têlê esmo sego svita v životê · êkože e(stb) n(a)m̃b tekučim' dêlati · ko n(a)m̃b v v(ê)ki v(ê)kom' budet' na sp(a)senie – RegBen 3v</i></p> <p>p. <i>ače kogo imaši vraždenika · ili c(êsa)rstva tvoego zasêdatela pošli onamo · i tepena ego vsprimeši · ače obakb iz šalb budetb têma êko estb v mêtê vistinu b(o)žiê etera sila – BrVO 426d</i></p> <p>r. <i>ače ubo želêete sihb pošlite · êže donesutb vam̃b – BrVO 423d-424a</i></p> <p>s. <i>dobro ubo stvorite · ače dêli budete v sie d(b)ni · b(og)b že iže izbavi lûdi svoe – BrVO 424a</i></p> <p>t. <i>ače li boêti se budetb prêiti · i položiti stani pri rêcê · pridetb k nim̃b i vzmožem' protivu emu – BrVO 420c</i></p> <p>u. <i>ače vsi stvori budetb êk(o) br(a)tiê naša stvoriše · i ne brali se budetb prot(i)vu êzikom̃b · za d(u)še naše · i opravedaniê skoree raz'gubet' ni ot z(e)mle – BrN₂ 240d</i></p>
--	--

v. <i>Adjuro vos per salutem Caesaris, si verum dixistis quoniam non est natus ex fornicatone</i> – Ev. Nicod. II,5	v. <i>zaklinaû vi po z[d]aviû c(êsa)revu im'že nêst' roen' ot lûbodêistviê aêe istinu gl(agol)aste</i> – FgNic 2b
z. <i>Si ergo hunc amoris Christi causa nulla possum ratione respicere: quomodo possum ydola surda et muta sine sensu et sine anima colere</i> – In festo s. Agnetis virg. et mart.	z. <i>aêe ubo za lûb(ь)в h(rъsto)vu sego nik(a)kože mogu pozrêti togo radi k(a)ko mogu idolu gluhu i nêmu i be' čuveniê i bez' d(u)še čьstiti</i> – BrN ₂ 399a
aa. <i>Si sollicitus est ad opus dei, ad obedientiam, ad opprobria</i> – Reg. s. Benedicti	aa. <i>i ako e(stь) gotovъ na službu b(o)žiu i na posluh' · i ako pokaranъ trpitъ</i> – RegBen 38r
bb. <i>Et si adhuc stat...</i> – Reg. s. Benedicti	bb. <i>ako i oš'če stojî</i> – RegBen 38v
cc. <i>Si enim multae sunt virgines quae vocantur, quare contra quinque ostia domus magnae clauduntur?</i> – Sermo s. Augustini ep.	cc. <i>aêe bo m'nogie sutъ · eže vzivaû't se · počto prot(i)vu ·d· (= 5) dvari zatvaraû't se</i> – BrN ₂ 349bc
dd. <i>Quousque animas nostras suspendis: si tu es christus dic nobis palam</i> – Hom. s. Augustini ep.	dd. <i>dokolê d(u)še n(a)še mučiši · aêe ti esi h(rъst)ь · rci n(a)mъ ne obinue se</i> – BrVO 34b
ee. <i>Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est: quoniam hoc est testimonium Dei, quod majus est, quoniam testificatus est de Filio suo.</i> – Ant.	ee. <i>aêe svêdêtel'stvo č(lovêče)ska priemaem' svêdêtel'stvo b(o)žie več'se est' êko se est' svêdêtel'stvo božie eže veče est' eže svêdêtel'stvoval' est' o s(i)nê svoem'</i> – BrVO 258bc
ff. <i>Si quis autem frater pro quavis minima causa ab abbate vel a quocumque priore suo corripitur quolibet modo</i> – Reg. s. Benedicti	ff. <i>aêe li ki bratъ za ku lûbo tvarъ · ot opata ili ot priura pokazanъ budî · vola koliko</i> – RegBen 48v
gg. <i>Si enim erga nos supernus iudex pro nostris facinoribus iratus fuerit: ipsa pro nobis illum facere poterit placabilem</i> – In conceptione BMV	gg. <i>i aêe suprotivъ nasъ viš'ni suditelъ za naše grêhi raz'gnêvanъ budetъ ona može't' i n(a)mъ s'tvoriti m(i)l(o)sr'dna</i> – BrN ₂ 388cd
hh. <i>Quod si labor factus forte fuerit maior, in arbitrio et potestate abbatis erit</i> – Reg. s. Benedicti	hh. <i>aêe li bratiê budu v' velici dêli · v oblasti i v razumi opatovi b(u)di</i> – RegBen 26r

U tekstu *Regule sv. Benedikta* pojavljuje se nekoliko primjera u kojima je u zavisnoj rečenici futur II., a u glavnoj jusivni (zapovijedni) konjunktiv. Tom se kombinacijom glagolskih oblika i pogodbenom rečenicom izriču pravila koja se u samostanu trebaju poštovati te se izriče koje trebaju biti posljedice pojedinih djela. Takve se rečenice rjeđe pojavljuju i u drugim tekstovima.

(2) Stvarne rečenice s veznikom *si* i futurorom II.

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Si iusserit abbas, recipiatur in choro</i> – Reg. s. Benedicti	a. <i>ako opatъ zapovi priêťb budi v hor'</i> – RegBen 29v
b. LXI <i>De monachis peregrinis, qualiter suscipiantur si quis monachus peregrinus de longiquis provinciis supervenerit, si pro hospite voluerit habitare in monasterio</i> – Reg. s. Benedicti	b. <i>ot' mnihovъ · ki su v hodočastvi · kako priêti budite · ako ki koludarъ hodačъ izdaleča pride · v gostine ime v molstiri prêbivati</i> – RegBen 40v – 41r
c. <i>Si quis de ordine sacerdotum in monasterio se suscipi rogaverit, non quidem ei citius assentiatur, tamen si omnino perstiterit in hac supplicatione</i> – Reg. s. Benedicti	c. <i>ako ki ot reda popovskoga · v molstirъ prosi se priêti ni mu se tadaže vzdajъ · ako li savsima klanae se prosi priêťb budi</i> – RegBen 40rv
d. <i>Ne forte si venerit vestris in manibus illud apocryphum de transitu eiusdem virginis, dubia pro certis receptatis</i> – Sermo s. Hieronymi presb.	d. <i>eda si bo aće pridetъ pod' ruki v(a)še ono ipokrifo pismo ot pres'tavleniê toežde d(ê)vi · eže se ne vêtъ kto e pis(a) d'voično zaist(i)nu primête</i> – BrN ₂ 468cd
e. <i>Quod si contempserit facere, aut corporali vindictae subiaceat aut, si contumax fuerit, de monasterio expellatur.</i> – Reg. s. Benedicti	e. <i>i tako ki toga tvoriti ne hotil bi · skazъ têlomъ pod'imi · i aće li ne posluša · iz' molstira iz'vrzi se</i> – RegBen 49r
f. <i>si enim adversum nos summus iudex pro nostris facinoribus iratus fuerit, ipsa potest nobis eum facere placatum</i> – Hom. s. Augustini ep.	f. <i>i ako suprotiv' nam' viš'ni sudac' za n(a)še grêhi razg'nêvanъ budetъ · ona moret ego stvoriti m(i)l(o)sr'da</i> – CPar 149v
g. <i>Nullus tam magnus peccator in hoc seculo, si ipsa filium suum exoraverit pro eo, quin recuperet vitam in futuro</i> – Hom. s. Augustini ep.	g. <i>niedinъ ni toliko g'rišan' v' sem' vêcê · ako ona s(i)na svoego m(o)liti budetъ za nego · da ne primet' prostinû v' budučem'</i> – CPar 149v
h. <i>si tamen iusserit ei abbas</i> – Reg. s. Benedicti	h. <i>ako mu opatъ zapovi</i> – RegBen 40v

U primjeru (3a) pogodbeni je rečenica prevedena vremenskom rečenicom. Budući da je riječ o smrti koja je neizbježna, prevoditelj je možda promijenio pogodbenu u vremensku rečenicu kako bi istaknuo neupitnost nadolazeće smrti. Veznik se *kad* i u suvremenome hrvatskom pojavljuje kao veznik mogućih pogodbenih rečenica, što svjedoči o značenjskoj bliskosti veznika *kad* i *ako*, osobito uz kondicionale i buduće vrijeme jer su radnje izražene kondicionalom i futurorom uvijek djelomično upitne ostvarivosti. Rečenica *Sutra ću doći*. drukčijega je istinitosnoga statusa od rečenice *Jučer je došao*. Prošlo vrijeme u pravilu označava

sigurnost, dok buduća radnja unatoč najboljoj namjeri sudionika može na kraju biti neostvarena. U primjeru (3b) rečenica je prevedena rečenicom uvedenom veznikom *da*.

(3) Stvarne pogodbene rečenice s veznikom *si* prevedenim drugim veznicima

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>et si mortuus fuero, sepelire me contra ortum dei magnum habitationibus</i> – Vita Aadae et Evae	a. <i>i kada umr(u) pokopaite me protivu vstoku sln'ca na nive prebivaniê ego</i> – CŽg 39v
b. <i>Si transieris per ignem, flamma non nocebit te</i> – In festo s. Laurentii	b. <i>da idêši skožê oganъ plamenъ ogan(b)ni ne pakost(o)v(a)ti včnetъ t(e)bê</i> – BrN ₂ 462a

Rečenice s veznikom *nisi*, koji je tipični veznik zanijekanih pogodbenih rečenica, prevode se veznikom *ače* uz zanijekani glagol ili veznikom *li* uz zanijekani glagol (4c). Veznik *ače* u niječnim rečenicama pojavljuje se uvijek neposredno ispred niječnice *ne*, tj. niječnica ne niječe neki konkretan rečenični dio (npr. predikat), nego cjelinu rečenice. U suvremenome hrvatskom u zanijekanim pogodbenim rečenicama niječnica stoji ispred glagola (npr. *Ako oni sutra ne dođu, bit ćemo žalosni*). I u suvremenome se hrvatskom u pogodbenim rečenicama može pojaviti *li* u službi veznika. Tako su istoznačne rečenice: *Dodete li, vidjet ćete*. i *Ako dodete, vidjet ćete*. U hrvatskome crkvenoslavenskom čestica *li* može se pojaviti uz veznik *ače* kao pojačivač pogodbenoga značenja.²⁵⁹ Futur II. u primjeru (4a) prevodi se doslovno futurom II., a u primjeru (43b) svršenim prezentom. U primjeru (4c) veznik *nisi* prevodi se vremenskim veznikom *dokolê*.

(4) Stvarne pogodbene rečenice s veznikom *nisi*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>nisi forte rex auream virgam ad eum tetenderit pro signo clementiae, atque ita possit vivere</i> – Est 4,11	a. <i>ače ne k(a)ko c(êsa)rъ zlatoû paliceû k nemu prostrlъ bud(e)t' za zn(a)m(e)nie pom(i)lovan'ê tre t(a)ko možetъ žiti</i> – BrN ₂ 237b
b. <i>Nisi nobis consenseris, in ignem te iactabimus comburendum</i> – De s. Patricio	b. <i>ne učiniš li to ča ti velimo ta čas te vržemo va ov' ogan'</i> – COxf 47b

²⁵⁹ U Gažijeva i dr. 2014: 356 navodi se primjer pogodbene rečenica *ače li bl(agoslo)vit' te k'to · ne otvéčai emu* (M Roč 48d, 4Rg 4,29), a primjer je takve rečenice i rečenica (4b). O veznicima *ače* i *ako* v. Mihaljević 1990.

c. <i>Nisi venerit Vitus, non exibo.</i> – Lectio in die ss Viti et Modesti	c. <i>dokolê ne pridet</i> vidb ne izidu – BrN ₂ 420a
---	--

Veznik *si non* u latinskome se upotrebljava ako se želi zaniijekati samo jedna riječ ili ako se negacija želi istaknuti. Rečenice s veznikom *si non* u korpusu se prevode rečenicama s veznikom *ako* uz niječni glagol jer je riječ o slučajevima u kojima se niječe čitava rečenica. U svim je primjerima futur II. preveden svršenim prezentom. U primjeru (5d) zaniijekana je rečenica prevedena jesno.

(5) Stvarne pogodbene rečenice s veznikom *si non*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>si non adoraueris deos meos, corpus tuum, puella, erit mihi in amorem</i> – Lectio s. Margaritae	a. <i>ako ne pokloniš' se b(ogo)mъ moim' t(ê)lo tvoe bude mnê v lûbav'</i> – COxf 25b
b. <i>si non me audieris gladius meus dominabitur tue carni et ossa tua ego dispergam</i> – Lectio s. Margaritae	b. <i>ako li me ne poslušaeši meč' moi v'zgospod'stvuet' plti tvoei i kos'ti tvoe staru</i> – COxf 25b
c. <i>Si hoc non feceris non habebis partem mecum in paradiso Dei</i> – Lectio s. Margaritae	c. <i>ako toga ne učiniš' ne imeti budeši česti sa m'noju v rai b(og)a mogo</i> – COxf 27d
d. <i>Si ergo non peccato factum est parentum ut caecus nasceretur, quare caecus natus est?</i> – Hom. s. Augustini ep.	d. <i>ače že i sagrêšeniemъ roditelû bistъ počto slêpъ rodi se</i> – BrVO 203d

19.2. Moguće (potencijalne) rečenice

U mogućim se rečenicama izriče da moguće ostvarenje uvjeta u zavisnoj surečenici omogućuje ostvarenje radnje u glavnoj. U tim se rečenicama izriče da je ispunjenje radnji dviju surečenica moguće, ali nije sigurno.²⁶⁰ U latinskim mogućim rečenicama u glavnoj i zavisnoj rečenici stoje ili konjunktiv prezenta ili konjunktiv perfekta, s tim da se konjunktiv perfekta rijetko pojavljuje u objema rečenicama. U korpusu se moguće pogodbene rečenice pojavljuju rijetko i to gotovo isključivo u *Reguli sv. Benedikta*. Ne postoji ujednačeni način njihova prevođenja. U većini je primjera konjunktiv prezenta preveden ili aoristom ili prezentom. U primjeru (6f) potencijalna je rečenica uvedena veznikom *ako*, a s njom koordinirana rečenica

²⁶⁰ V. Silić-Pranjaković 2007: 348

veznikom *aće*. Budući da se moguće rečenice prevode indikativnim oblicima, u prijevodu se gubi značenjska razlika između mogućih i stvarnih rečenica.

(6) Moguće pogodbene rečenice

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>ut psalmum aut lectionem vel alium quid non praesumat in oratorio imponere, nisi iterum abbas iubeat.</i> – Reg. s. Benedicti	a. <i>da p(i)sma ni lekcije ili što lûbo v molstiri · ne počni ot službe · doklê opatъ ne zapovi</i> – RegBen 29v
b. <i>Nec praesumat iunior consedere, nisi ei praecipiat senior suus</i> – Reg. s. Benedicti	b. <i>i ne smijъ sêsti poli nega · doklê mu star'ji ne zapovi</i> – RegBen 43v
c. <i>Sin alias nullatenus aliqua praesumat; scies se disciplinae regulae subditum</i> – Reg. s. Benedicti	c. <i>ako li opat' ne zapovi niš'tare ne smijъ činiti · i vijъ da ere pod' zakonomъ regule e(stb)</i> – RegBen 40v
d. <i>Si debeat monachus litteras vel aliquid suscipere nullatenus liceat monacho neque a parentibus suis neque a quoquam hominum</i> – Reg. s. Benedicti	d. <i>da ni dlgb mnihom' priemati · nied'nimъ nistъ dl'gb koludromъ ot o(t)ca ili ot m(a)t(e)re · i ni ot ednoga č(lovê)ka</i> – RegBen 35v
e. <i>Decimus humilitatis gradus est, si non sit facilis ac promptus in risu, quia scriptum est</i> – Reg. s. Benedicti	e. <i>deseta skalina umileniê e(stb) · aće mnihb ni lagakъ i br'zъ k' smihu · êko pisano estb brezumni v' smihu svoi gl(a)sъ vznaša</i> RegBen 17r
f. <i>Quod si labor factus forte fuerit maior, in arbitrio et potestate abbatis erit, si expediat, aliquid augere</i> – Reg. s. Benedicti	f. <i>aće li bratiê budu v' velici dêli · v oblasti i v razumi opatovi b(u)di · ako e(stb) potribno veče pridati</i> – RegBen 26r
g. <i>Quomodo poterimus subsistere ante faciem eorum, nisi tu, Deus, adjuves nos</i> – 1Mach 3,53	g. <i>kako vzmôžemъ postoêti pred licemъ ihъ · aće ne ti b(ož)e pomožeši namъ</i> – BrVO 416b

19.3. Nestvarne (irealne) rečenice

Nestvarnim se pogodbenim rečenicama izriče da zbog neostvarenosti ili neostvarivosti uvjeta izrečenoga u zavisnoj rečenici, radnja glavne rečenice također nije ostvarena ili nije ostvariva. U latinskim nestvarnim pogodbenim rečenicama u pravilu stoji konjunktiv imperfekta za sadašnjost i konjunktiv pluskvamperfekta za prošlost.

Nestvarne se pogodbene rečenice s konjunktivom imperfekta na suvremeni hrvatski obično prevode veznicima *da* i *kad* te kondicionalom prvim²⁶¹, a u hrvatskoglagoljskim

²⁶¹ Uz veznik *da* u zavisnoj rečenici dolazi prezent.

tekstovima kondicionalom prvim u objema rečenicama te veznikom *aće/ako*, kao što je u primjeru (7a)²⁶². Nestvarne se pogodbene rečenice s konjunktivom pluskvamperfekta, koje se na suvremeni hrvatski obično prevode veznicima *da* i *kad* te kondicionalom drugim²⁶³, u hrvatskoglagoljskim tekstovima prevode kondicionalom prvim te veznikom *aće/ako* (7b – d).

(7) Nestvarne pogodbene rečenice s veznikom *si*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>quam felix essem, quam mihi cuncta prospera advenissent, si mulier respiraret et mecum repatriare valeret</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>koliko bimъ bimъ (sic!) veselъ bilъ ako žena moê oživela bi i sa mnoû vzvratila se bi</i> – CŽg 111v <i>koliko m' veselъ bilъ · i koliko sa p(u)tъ radostan' bil' bimъ ako žena moê oživila bi · i sa m'noû vratiti se mog'la bi</i> – CIvan 118r
b. <i>O si me sanctorum martyrum suorum corone participem fore dignaretur Altissimus!</i> – S. Antonii de Padua	b. <i>o aće bi me m(u)č(e)n(i)kъ s(ve)tihъ vên'cu pričest'nika spodobil'ъ biti višni</i> – BrN ₂ 429b
c. <i>O si me, flexo palpitate, pro nomine Jesu colla tendentem lictoris inveniret gladius!</i> – S. Antonii de Padua	c. <i>o aće bi me klečeća i ime is(u)h(rъsto)vo hv(a)leća za ime ego kon'čini mečъ obrelъ</i> – BrN ₂ 429b
d. <i>super haec promittebat et alia centum quinquaginta, si potestati ejus concederetur, gymnasium et ephebiā sibi constituere, et eos qui in Jerosolymis erant, Antiochenos scribere.</i> – 2Mach 4,9	d. <i>pače sihъ obećavaše inaê sto i petъ desetъ · aće vlasti ego pod'dal' bi se jinazi · i efobêi sebê postaviti · i onêhъ iže v' er(u)s(o)l(i)mê bêhu an'tiohiênъ pisati</i> – BrVO 427b

Nestvarna rečenica s niječnim veznikom *nisi* prevedena je kondicionalom prvim i veznikom *aće* uz niječnicu *ne*. U primjerima (8a) i (8c) niječnica stoji odmah nakon veznika, u primjeru (8a) ispred participskoga dijela kondicionala, a u primjeru (8c) ispred participa koji je u prijevodu dodan. U primjeru (8b) niječnica također niječe participski dio kondicionala, ali ne stoji neposredno nakon veznika.

²⁶² V. Mihaljević 1990.

²⁶³ Uz veznik *da* u zavisnoj rečenici dolazi perfekt.

(8) Nestvarne pogodbene rečenice s veznikom *nisi*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>nec habebat potestatem ad regem ultra redeundi, nisi voluisset rex, et eam venire jussisset ex nomine</i> – Est 2,14	a. <i>ni iměše vlastь k c(ěsa)ru k tomu vzvratiti se aće ne hotěl' bi c(ěsa)rь i nu priěti p(o)v(ě)lěl' bi iz' <i>imene</i> – BrN ₂ 236a
b. <i>alioquin nisi contigisset eos multis peccatis esse involutos, sicut Heliodorus, qui missus est a Seleuco rege ad expoliandum aerarium, etiam hic statim adveniens flagellatus, et repulsus utique fuisset ab audacia</i> – 2Mach 5,18	b. <i>aće bo inako ne priklûčilo se bi ihь · mnogimi grěsi biti ob'vitihь · êkože eliodorь iže poslanь bis(tь) ot seleoka c(ěsa)ra oplěniti mēden'nik' i si abie prišadь tepenь vistinu i otgnanь bil' bi ot dr'znoveniê</i> – BrVO 430bc
c. <i>et nisi naceretur redemptor mundi non nasceretur ex ea</i> – In octava conceptione BMV	c. <i>i ako ne začevši rodila se bi v(ě)ka iskupit(e)lь iz' nee ne rodil' se bi</i> – CPar 151 – 151v

U primjeru (9) nestvarna je rečenica uvedena veznikom *si non*, a u zavisnoj je surečenici konjunktiv imperfekta, dok je u glavnoj konjunktiv pluskvamperfekta. Veznik se prevodi veznikom *aće* uz niječnicu koja stoji ispred participskoga dijela kondicionala. Glagoli su prevedeni kondicionalom.

(9) Nestvarne pogodbene rečenice s veznikom *si non*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Si non esset malefactor, non tibi eum tradidissemus</i> – Ev. Nicod. III, 1	<i>aće bi ne bilь zléděi · ne bim' prědali ego tebē</i> – FgNic 2cd

Budući da se nestvarne rečenice prototipno prevode s veznikom *ako/aće* i kondicionalom, u prijevodu postaju moguće rečenice.

19.4. Zavisni hipotetički period

Kad stvarne i moguće pogodbene rečenice dolaze iza veznika koji zahtijevaju konjunktiv (*ut, quin, cum, quod, ne*) ili ako postaju zavisno pitanje, u latinskome i glavna i zavisna ravnaju se prema pravilima o slaganju vremena (CT). U korpusu se stvarne i moguće rečenice koje dolaze iza veznika *ut* i *quod* te u kojima stoji konjunktiv imperfekta prevode kondicionalom prvim, kombinacijom kondicionala prvoga i prezenta ili oblikom futura koji se sastoji od trenutnoga prezenta glagola *biti* (*budem, budeš* itd.) i infinitiva²⁶⁴. U primjeru (10c) veznik *si* nije doslovno preveden. U primjeru (10e) prevoditelj nije preveo pogodbenu rečenicu. U toj rečenici u latinskome odstupanja su u pravilima o uporabi vremena nakon veznika *ut*. Glagol je u indikativu prezenta umjesto u konjunktivu.

(10) Prevođenje rečenica u zavisnome hipotetičkom periodu

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>misit... ut inde, si posset, beate Marie Magdalene reliquias transportaret</i> – De s. Maria Magdalena	a. da ako mogal' bi naiti moći s(ve)tie marie magdalen i primesti e v manastir' ego – CŽg 114r da ottudu aće mozet' moći s(ve)tie magd(a)l(ê)ni prinesal' bi – CIvan 121r
b. <i>vovens, quod, si meritis suis ab ipso naufragio evaderet et filium pareret, ipsum ejus monasterio condonaret</i> – De s. Maria Magdalena	b. obečevaûći noi ako dostoêniem' tvoim' izbudu usiliê morskago i ako sina rodim' oču ga dati v manastir' s(ve)te marie magdalen i – CŽg 115r obitaûći se · ako dos'toêniem' ee o' osiliê mor'sk(a)go iz'bavila se bi · i ako bi s(i)na rodila v' manastir' ee dala bi ga. – CIvan 121v
c. <i>ut si qui legeris librum geste meae aut audierit passionem meam legendo ex illa hora deleantur peccata eorum</i> – Lectio s. Margaritae	c. ki koli budet' čtati čtenie muki moe ili čtući slišit e ot onogo časa da potrebet' se gresi nega – COxf 27b
d. <i>Quod si tu audiens respondeas</i> – Reg. s. Benedicti	d. ako ti uslišav' otgovoriš' – RegBen 1v
e. <i>Peto te, frater, ut si uides Christum parcas mihi dum orationem facio et commendem spiritum meum in locum refrigerii</i> – Lectio s. Margaritae	e. prošu te brate da počekaesi me malo doklě p(o)m(o)lû se k' g(ospo)dinu moemu i preporuču d(u)šu moû i telo moe da položit' me v mesto hlada – COxf 27b

²⁶⁴ V. Kravar 1978.

19.5. Pogodbene rečenice uvedene ostalim veznicima

U latinskome se pogodbena rečenica može uvesti i odnosnim zamjenicama (*quis* = *si quis*) s vremenom i načinom koji bi stajao da je pogodbena rečenica uvedena veznikom *si*.²⁶⁵

(11) Pogodbena rečenica uvedena veznikom *quisquis*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Quisquis</i> inuentus fuerit in iudicio terribili, et memor fuerit nominis mei, libera eum de tormentis – Lectio s. Margaritae	i ako g'do pride na sud' strašan' i v'spomenet' ime moe, izb(a)vi nega ot muki one – COxf 27b

19.6. Ostale uporabe veznika *si* i *nisi*

Si se upotrebljava i kao veznik u zavisnoupitnim rečenicama u značenju upitne čestice *li*.²⁶⁶

Veznik *nisi* upotrebljava se i u značenju *osim* i *osim ako*. U takvoj se uporabi taj veznik prevodi prijedlogom *raz'vi* (a) ili prilogom *tkmo*.

(12) Ostala značenja veznika *nisi*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>inuenique neminem in quem cedere oporteret nisi in nomine domini nostri Jesu Christi</i> – Lectio s. Margaritae	a. i nikogar' ne naidoh' v koga podobaet' verovati, raz'vi v g(ospod)a nšego is(u)h(r̃st)a – Cox f 24c
b. <i>Deum nemo vidit unquam, nisi unigenitus filius qui est in sinu patris.</i> – Sermo s. Ambrosii ep.	b. b(og)a niktože vidē nikoliže · razvê edinočedi s(i)nb · iže est' v lonê o(t)či – BrVO 79b
c. <i>Quid est porta in domo Domini clausa, nisi quod Maria Virgo semper erit intacta?</i> – Sermo s. Augustini ep.	c. što est' vrata v domu g(ospod)ni zatvorena · tkmo da (ma)riê b̃b ṽêki budet' nekosnena – BrVO 59cd
d. <i>De quibus enim, nisi de membris suis in fine dicturus est</i> – Hom. s. Augustini ep.	d. ot kih̃ ubo takmo ot udoṽb svoih̃ v konac' gla(gola)lb̃ estb̃ – BrVO 226a

²⁶⁵ V. Traina-Bertotti 2015: 444.

²⁶⁶ V. poglavlje o zavisnoupitnim rečenicama.

19.7. Zaključak

Pri prevođenju latinskih pogodbenih rečenica prevoditelji uglavnom ne razlikuju jasno pojedine podtipove rečenica i pri prevođenju uglavnom ne ističu stupanj njihove ostvarivosti. Pri prevođenju stvarnih i mogućih rečenica tako uglavnom nema razlike. U nestvarnim se rečenicama glagolski oblici prevode kondicionalom, ali to je i u drugim vrstama rečenica te u nezavisnoj uporabi vrlo čest način prevođenja latinskih konjunktiva imperfekta i pluskvamperfekta. Veznici *si* i *nisi* gotovo su u svim primjerima prevedeni pogodbenim veznikom *ače* ili *ako*. Vidljiv je utjecaj latinskoga i na red riječi uz niječni veznik *nisi*, pri čijemu se prevođenju niječnica uglavnom pojavljuje neposredno uz veznik *ače*.

20. POREDBENE REČENICE

Poredbene (usporedbene, komparativne) rečenice vrsta su zavisnih rečenica u kojima se radnja glavne rečenice uspoređuje s radnjom zavisne. Ovisno o tome je li riječ o stvarnoj poredbi ili ne u latinskome se upotrebljavaju i indikativ i konjunktiv. Kad je riječ o stvarnoj radnji, u rečenicama se pojavljuju korelativne riječi (npr. *quantus – tantus, qualis – talis, quot – tot...*). U poredbenim se rečenicama pojavljuju i poredbeni veznici *ut, sicut, quemadmodum*, a u glavnoj rečenici stoje korelativi *ita, sic, item*.

U gramatici hrvatskoga crkvenoslavenskog jezika kao tipičan se veznik poredbenih i načinskih rečenica navodi veznik *jakože*.²⁶⁷

20.1. Rečenice uvedene veznikom *sicut*

Poredbeni veznik *sicut* najčešće se prevodi veznikom *kako*. Korelativi *ita* i *sic* tipično se prevode prilogom *tako*. U primjeru (1a) korelativ *ita* nije preveden. U primjeru (1i) u prijevodu se pojavljuje korelativ kojega u latinskome nema.

(1) Rečenice s veznikom *sicut* koji se prevodi veznikom *kako*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Questionarii itaque fecerunt sicut erant docti – Lectio s. Margaritae</i>	a. mučit(e)li učiniše k(a)ko naučeni biše – COxf 27a
b. <i>Pervento autem ad partem illam quae in tono evangelii legitur, benedictio petitur et incensum portatur sicut consuetum est fieri ad evangelium. Similiter fit aliis diebus, quando legitur passio – Rub.</i>	b. i egda dočte se do e(van)j(eli)ê · prosit' bl(agoslovle)niê i tьm'êna i poi kako se poe e(van)j(eli)ê · a pašionъ poi po zakonu pašiona – MVat ₄ 73c
c. <i>O terra, o terra, quae exclamasti ad Deum sanctum pro Abel iusti iniuste occiso, sicut a maioribus nostris ac patribus traditum accepimus – Lectio de Iosepho</i>	c. z(e)m̃la v'zapivši k b(og)u s(ve)t(o)mu za avela prav(a)dn(a)go bes' pr(a)vde ub'enago k(a)ko starii e(stъ) ot pradêd' – COxf 17c
d. <i>Ecce Deus ipse patrum nostrorum novit, qui assumpsit Rachel, sicut ipse voluit – Lectio de Iosepho</i>	d. se az' esam' vist' b(og)ъ o(t)ca n(a)š(e)go poêm' rahil' k(a)ko samъ vshotê – COxf 21c
e. <i>Quia sicut singillatim unamquamque personam Deum, ac Dominum confiteri christiana veritate compellimur – Symb. s. Athanasii</i>	e. ere kako po edno edino vsako sobstvo b(og)a ili g(ospod)a isp(o)v(ê)dati h(rъst)ъên'skoû istinoû prigonimo se – CPar 136r

²⁶⁷ Gadžijeva i dr. 2014: 354.

<p>f. <i>Ita ut per omnia, sicut iam supra dictum est, et unitas in trinitate, et trinitas in unitate veneranda sit</i> – Symb. s. Athanasii</p> <p>g. <i>Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus</i> – Symb. s. Athanasii</p> <p>h. <i>et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris</i> – Or.</p> <p>i. <i>et ambulavit Eva ad Tigris flumen et fecit sicut dixit ei Adam</i> – Vita Adae et Evae</p> <p>j. <i>delitiarum videre dolebamus, et dolo circumveniebam mulierem tuam et feci te expelli per eam de delitiis laetitiae tuae, sicut ego expulsus sum de gloria mea</i> – Vita Adae et Evae</p> <p>k. <i>et sicut praedixit Michael archangelus, post sex dies venit mors Adae</i> – Vita Adae et Evae</p> <p>l. Sicut vidistis, similiter sepelite mortuos vestros – Vita Adae et Evae</p> <p>m. <i>sed sicut ait apostolus: Probate spiritus, si ex Deo sunt</i> – Reg. s. Benedicti</p> <p>n. <i>Numquid sicut dies hominis dies tui, et anni tui, sicut humana sunt tempora?</i> – Officium defunctorum</p> <p>o. <i>ut viderit cuique expedire, sicut iam diximus</i> – Reg. s. Benedicti</p> <p>p. <i>Si qua vero minora agenda sunt in monasterii utilitatibus, seniorum tantum utatur consilio, sicut scriptum est: Omnia fac cum consilio, et post factum non poenitebis</i> – Reg. s. Benedicti</p> <p>r. Sicut rosa inter spinas iliis addit speciem sic venustat suam virgo Maria progeniem germinavit enim florem qui vitalem dat odorem – Ant.</p> <p>s. <i>Sciendum autem est, quia sicut in sancta ecclesia colitur nativitas, sic debet excoli eius conceptio</i> – In octava conceptione BMV</p>	<p>f. <i>tako da vъ vsêh' kako ûre više rečeno e(st)ъ · i troica v' edinstvê · i edinstvo v troici č'tovano budi</i> – CPar 136v</p> <p>g. <i>ere kako d(u)ša bl(a)gootvêt'na i pl(b)tъ edinъ e(st)ъ č(lovê)kъ · tako b(og)ъ i č(lovê)kъ edinъ e(st)ъ h(rъst)ъ</i> – CPar 137r</p> <p>h. <i>i ot'pusti nam' dl'gi naše kako i mi otpučamo dlžnikom' našim'</i> – CPar 137v</p> <p>i. <i>i euga poide na reku tigru i tako stvori kako reče noi adam'</i> – ČŽg 31v</p> <p>j. <i>i videč' se v bolezneh' prelastih' ženu tvoû da tebe ispudi b(og)ъ nee radi · od' slavi i slasti i veseliê raskago kako i az' ispuen' esam' od' slavi moee</i> – ČŽg 33v</p> <p>k. <i>i kako nim' prvee reče mihailъ arhan'elъ · po šestih' dneih' hočet' umreti adamъ</i> – ČŽg 39v</p> <p>l. kako nine vidite takimъ zakonom' napreda pogrebaite mrtvie vaše – ČŽg 40r</p> <p>m. kako i ap(usto)lъ pravi · iskušajte d(u)hi ako ot b(og)a sutъ – RegBen 38r</p> <p>n. <i>eda kako dni č(lovêč)a ski dni tvoi · i lêta tvoê k(a)ko č(lovêč)a ska sutъ vr(ê)mena</i> – CPar 197v</p> <p>o. <i>kadê e vidi i razumii podobno · kako smo prije pisali is'sêci e</i> – RegBen 44v</p> <p>p. <i>ače li ki malъ svitъ v molst(i)ri · sъ starêišimi svitui · kako e pisano · vsaku tvar' dêlai sъ svitomъ · ki ego naposlêdъ ne žalueši</i> – RegBen 9r</p> <p>r. kako roža meû trniem' têm' v'nide krasota · tako krasitъ svoi d(ê)va m(a)riê rodъ · porodi bo čedo ko životnu da vonû – CPar 146v</p> <p>s. <i>vidino budi · da kako v' cr(ê)kvi s(ve)toi čtuet se roenie ee · tako imat se č'tovati začetie ee</i> – CPar 151r</p>
--	--

<p>(var. <i>Sicut enim in sancta Ecclesia eius extollitur nativitas, ita debet eius extoli conceptio</i> – PL 159, 321)</p> <p>t. <i>et feci vos comedere lignum aridum propter iniquitates vestras, et propter diem meum dominicum, quem non custodistis, sicuti praecepi vobis</i> – Epistola de caelo missa</p> <p>u. <i>illos enim iubet accumbere, singulos nominatim appellans et per ordinem sicuti fuerant geniti</i> – Lectio de Iosepho</p> <p>v. <i>Infirmorum cura ante omnia et super omnia adhibenda est, ut sicut revera Christo ita eis serviatur</i> – Reg. s. Benedicti</p>	<p>t. i stvoru vi êsti drêvo suhoe i gniloe za nevêrstvo vaše skozê s(ve)tuû n(e)d(ê)lû · ke vi ne shraniste kako zapovêdêh vamъ – CPar 285v – 286r</p> <p>u. i reče im' ses'ti po imeni i po starišini k(a)ko ki roen' e(stъ) – COxf 21b</p> <p>v. nemoćnu bratiû više vsega obarovati e' · vistinu i kako h(rъst)u imъ služite RegBen 24r</p>
---	--

Taj se poredbeni veznik često prevodi i drugim tipičnim hrvatskim crkvenoslavenskim poredbenim veznikom *êko* ili *êkože*. Taj se veznik pojavljuje kao glavni veznik poredbenih rečenica u biblijskim tekstovima prevedenima s latinskoga.

(2) Rečenice s veznikom *sicut* koji se prevodi veznikom *êkože*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Sicut autem fuerit voluntas in caelo, sic fiat</i> – 1Mach 3,60	a. i êkože budetъ vola na n(e)b(e)si sice budi – BrVO 416c
b. <i>Cum autem praeterissent anni multi, et placuit Deo ut mitteretur Nehemias a rege Persidis: nepotes sacerdotum illorum, qui absconderant, misit ad requirendum ignem: et sicut narraverunt nobis, non invenerunt ignem, sed aquam crassam.</i> – 2Mach 1,20	b. i egda mimoidoše lêta mnoga · i ugodno bē b(og)u · da budetъ poslanъ noemiē ot c(êsa)ra persid'skago · net'êkъ erêi onêhъ iže skriše oganъ · i posla iskati ogna · êko vzwêstiše namъ · ne naidoše ogna na vodu skr'venu – BrVO 422c
c. <i>sicut dixit Moyses.</i> – 2Mach 1,29	c. êkože reče moisêi – BrVO 423a
d. <i>sicut et Moysi manifestabatur, et sicut cum Salomon petiit ut locus sanctificaretur magno Deo, manifestabat haec.</i> – 2Mach 2,8	d. êkože i moisêu êvi se · i êkože egda solomunъ prosi da mēsto s(ve)tit se · velikomu b(og)u · velično bo mudrostъ tvoraše – BrVO 423cd
e. <i>Sicut et Moyses orabat ad Dominum, et descendit ignis de caelo, et consumpsit holocaustum, sic et Salomon oravit, et descendit ignis de caelo, et consumpsit holocaustum.</i> – 2Mach 2,10	e. i êkože moisêi m(o)laše se ka g(ospode)vê · i snide oganъ s nebese · i požrê olokavtu · êkože solomunъ moli i snide oganъ s neb(e)se · i požrê olokavti – BrVO 423d
f. <i>sicut promisit in lege</i> – 2Mach 2,18	f. êkože obeća v zakonê – BrVO 424a

<p>g. <i>Sicut hi qui praeparant convivium, et quaerunt aliorum voluntati parere propter multorum gratiam, libenter laborem sustinemus.</i> – 2Mach 2,28</p> <p>h. <i>Sicut enim novae domus architecto de universa structura curandum est: ei vero, qui pingere curat, quae apta sunt ad ornatum, exquirenda sunt: ita aestimandum est et in nobis.</i> – 2Mach 2,20</p> <p>i. <i>et sicut antea dixi vobis, quia Iudaeis dedi legem et tenuerunt</i> – Epistola de caelo missa</p> <p>j. <i>Probasti nos, Deus, igne nos examinasti, sicut igne examinatur argentum</i> – Reg. s. Benedicti</p> <p>k. <i>Exaudi nos Deus salutaris noster ut sicut de beate Lucie festivitate gaudemus ita pie devotionis erudiamur affectu</i> – Or.</p> <p>l. <i>Et egressus Michael vocavit omnes angelos dicens: Adorate imaginem Domini Dei, sicut praecepit Dominus Deus</i> – Vita Adae et Evae</p> <p>m. <i>ergo accede prior, et fac iussum regis, sicut fecerunt omnes gentes, et viri Iuda, et qui remanserunt in Ierusalem</i> – 1Mach 2,18</p> <p>n. <i>Sicut fuerit voluntas in caelo, sic fiat</i> – Ant.</p> <p>o. <i>Quaesumus te, omnipotens sempiterne Deus, ut sicut beati apostoli lacrimantes auxilium imploraverunt pro nobis, ita orationibus eorum ab imminetibus tentationibus liberemur</i> – Or.</p> <p>p. <i>ut sicut ab escis carnalibus abstinemus</i> – Or.</p> <p>r. <i>Sicut ipse de suis ovibus dicit</i> – Hom. s. Gregorii papae</p> <p>s. <i>tulerunt Jesum in Jerusalem, ut sisterent cum Domino, sicut scriptum est in lege Domini</i> – Ant.</p>	<p>g. êkože si iže prîgotovlaûť brakъ i ičitъ (sic!) družêhъ toli postoêti skozê mnozêhъ m(i)l(o)stъ radi · trud' trъpimъ – BrVO 424bc</p> <p>h. êkože bo novago domu ar'hikrovcu ot vsego zdaniê pečalimo estъ emuže iže pismovati pečalitъ · êže prikladna sutъ · ka urešeniû iziskaema sutъ · tako mnimo estъ i v nasъ – BrVO 424c</p> <p>i. i tako êkože prêe rêh' vamъ židomъ dahъ zakonъ d(a)nъ sobotni i drъžet' i i ne porekut' ego – CPar 291v</p> <p>j. iskusilъ n(a)sъ esi b(ož)e · ognemъ n(a)sъ esi isplavilъ · êko ognemъ isplavlûet se srebro – RegBen 15v</p> <p>k. usliši nê b(ož)e: sp(a)sitelu našъ: da êkože: blaženoe: lucie: dêvi: i m(u)č(eni)ce: tvoee prazdniku raduem se: tako m(i)lostivno: obitovaniû: naučim se: svrъšeniû – FgSpal b</p> <p>l. i z'va vse an'j(e)le govoreči nim' poklonite se obrazu b(o)žîû êkože zapovede g(ospo)d(i)n' b(og)ъ naš' – CŽg 33r</p> <p>m. ubo pristupi simi i stvori povelénie c(êsa)revo · êkože stvoriše vsi êzici · i muči iûdovi · iže istali (sic!) sutъ v' er(u)s(o)l(i)mê – BrVO 410d</p> <p>n. i êkože budet' vola na n(e)bê tako budi – BrVO 413b/</p> <p>o. prosimъ te v'semug'i věč[ъni] b(ož)e: da êkože sutъ blaž[eni] ap(usto)li s'ľzeće · pomoči pros[i]li · namъ m(o)litvami ihъ · ot [na]ležečihъ napasti: da izbavimъ se – FgVind 1a</p> <p>p. de êkože ot êdi plъt'skih' vzdr'žim se – MVat4 456</p> <p>r. Êkože s(a)mъ o' svoihъ ovacъ – BrN2 329b</p> <p>s. ponesošê i v' er(u)s(a)l(e)mъ da postavet' i pred g(ospode)mъ, êk(o)že pisan – RitSegn 55r</p>
---	--

U primjeru (3a) poredbena je rečenica prevedena kao objektna. U primjeru (3b) poredbena rečenica uvedena veznikom *sicut* prevedena je jedanput rečenicom uvedenom veznikom *aki*, a drugi put rečenicom uvedenom veznikom *lêki*. U primjeru (3c) rečenica je započeta konektorom *takože*.

(3) Ostali načini prevođenja odnosne rečenice

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Quia sicut promissimus non adimplevimus</i> – Vita Adae et Evae	a. ako što obećamo i ne isplnimo – ČŽg 31v
b. <i>Quare vis sicut unus eorum male perire, et non potius ut vivas acquiescere imperatori, et acceptis honoribus sicut unus nostrum in palatio esse</i> – In festo ss. Vincentii et Anastasii mart.	b. počto hoćeši aki edin' ot sihъ poginuti z'lê · nêst' li bole pače da živъ budeši i ugodiši c(êsa)ru · i primeši čbъ · i lêki edinъ ot n(a)sъ biti v polači – BrN ₂ 400b
c. <i>Sed sicut discipulis convenit obedire magistri, ita et ipsum provide et iuste condecet cuncta disponere in omnibus igitur omnes magistrum</i> – Reg. s. Benedicti	c. <i>takože</i> i onъ mudro i prav(e)dno vse naređan o vsakomъ dēli i riči meštar'stva – RegBen 8b

20.2. Rečenice uvedene veznikom *quemadmodum*

Poredbeni veznik *quemadmodum* također se prevodi tipičnim poredbenim veznicima *kako* (4a i b) i *êkože* (4c). U primjeru (4d) poredbena se rečenica ne prevodi doslovno, nego je veznik *quemadmodum* preveden izrazom *nêkim' zakonom'*. U tome se tekstu nekoliko puta veznik *quemadmodum* pojavljuje kao veznik zavisnoupitnih rečenica i u tim se primjerima prevodi izrazom *kim zakonom*, pa je i ovaj primjer vjerojatno preveden analogijom prema tim rečenicama. U tim se rečenicama veznik zapravo pri prevođenju kalkira jer prevoditelj prvi dio veznika povezuje s odnosnom zamjenicom, a drugi s riječju *modum*.

(4) Poredbene rečenice s veznikom *quemadmodum*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Fiat misericordia tua, Domine, super nos, quemadmodum speravimus in te</i> – Hymn.	a. budi m(i)l(o)stъ tvoê g(ospod)i na n(a)sъ · kako upvasmo vъ te – CPar 135v
b. <i>Et quemadmodum Joseph intra thalamum incensus, omnem peccati vim proculcavit, ac praeclaras adversus Aegyptiam dominam sua victoria coronas retulit, sic et Dominus</i>	b. k(a)ko bo oъsip' v' eûp'te popra v črtozi vsu krêpost' grêha i s(ve)tim' ven'cem' uveza se t(a)koe sp(a)s' d(u)šъ n(a)ših' svoeû desn(i)ceû – COxf 16b

<p><i>ac Salvator animarum nostrarum, omnem illic atrocissimi invictique tyranni potentiam dexter sua stravit atque distruxit</i> – Lectio de Josepho</p> <p>c. <i>Fiat misericordia tua, Domine, super nos, quemadmodum speravimus in te.</i> – Ant.</p> <p>d. <i>Sed quid est gustare mortem? Ne forte quemadmodum panis vita est, ita etiam panis mors sit</i> – Hom. s. Ambrosii ep.</p>	<p>c. <i>budi g(ospod)i m(i)l(o)st' tvoê na n(a)sъ êkože mi upvahom' na te</i> – BrVO 15b</p> <p>d. <i>нъ что est' vkusiti smrti i da si bo nêkim' zakonom' hlêbъ život' est' · têžde oče hlêbъ smrtъ budet'</i> – BrVO 170b</p>
--	--

20.3. Rečenice uvedene veznikom *quasi*

Veznikom *quasi* uvodi se zavisna surečenica u kojoj se s glavnom uspoređuje nešto nestvarno i pomišljeno, zbog toga u klasičnome latinskom glagol stoji u konjunktivu. U korpusu se, međutim, u primjerima pojavljuje i indikativ. Taj se veznik najčešće prevodi veznikom/prilogom *lêki*. U primjeru (5d) konjunktiv je preveden kondicionalom I.

(5) Poredbene rečenice s veznikom *quasi*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>qui habet vineam, universalem scilicet Ecclesiam, quae ab Abel iusto usque ad ultimum electum, qui in fine mundi nasciturus est, quot sanctos protulit, quasi tot palmites misit.</i> – Hom. s. Gregorii papae	a. <i>stroitel bo n(a)šъ g(ospod)ъ i izbavitel' · imat' vistinu vinogradъ · eže est' vsa vistinu cr'ki · eže ot avela pravd'nago · daže i do poslêd'nago izvolenika · iže v konci mira sego porodit' se · eliko s(ve)tih' vinosit' · toliko lêki rozgi izъprozeblaet'</i> – BrVO 129a
b. <i>qui in electis suis ab ipso mundi exordio, dum recta fide Deum studuit colere, quasi non destitit in vineae, cultura laborare.</i> – Hom. s. Gregorii papae	b. <i>iže dobrovoleniem' svoim' ot samogo početka vêka · êkoû vêrou b(og)a počitaše · lêki ne prêstaše vъ vinogradê tuga težati</i> – BrVO 129c
c. <i>Fratres mei elongaverunt se a me: et noti mei quasi alieni recesserunt a me</i> – Ant.	c. <i>bratiê moê udališe se ot mene · i znani moi lêki tuždi · otstupiše ot mene</i> – BrVO 229b
d. <i>quasi per Coelesyriam et Phoenicen civitates esset peragaturus</i> – 2Mach 3,8	d. <i>vistinu lêki po celezini · i felicê gradê bil bi proiti imêlъ</i> – BrVat ₅ 227d
e. <i>et tamen timebant, et quasi consulebant. Dicebant enim: quid facimus, quia hic homo multa signa facit?</i> – Hom. s. Augustini ep.	e. <i>na obače boêhu se · i lêki večahu i g(lago)lahu · što stvorimo êko č(lovê)kъ sa zn(a)m(e)niê mnoga tvoritъ</i> – BrVO 218b
f. <i>hoc qui tantum inspicit, delectatur pulchritudine facti ut admiretur artificem qui autem intelligit, quasi legit.</i> – Hom. s. Augustini ep.	f. <i>i želêtelno smotritъ naslaždaet se lêpoti stvoreniê i divit se ot meštra · iže razumêetъ lêki čtetъ</i> – BrVO 200b

Veznik *quasi* prevodi se kao *lêki* i kad ne uvodi surečenicu, pa je očito riječ o tome da hrvatski glagoljaši smatraju tu riječ prototipnim prijevodnim ekvivalentom veznika *quasi*.

(6) Prevođenje veznika *quasi* u jednostavnim rečenicama

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Nam sponsum quem quasi leonem ferocem accepit: at te quasi agnum mansuetissimum destinavit</i> – In s. Cecilie virg. mart.	a. <i>ibo ženi^h ee lêki l^hv' lût' priê^t · i k t(e)bê lêki agn(č)cb preti^h prevede</i> – BrLab ₁ 157a
b. <i>Cito enim ad te placidum tempus convertetur: et quasi post noctis tenebras floridum diei lumen aspicias</i> – In s. Chrisogoni mart.	b. <i>vs'korê bo t(e)bê ugod'no vrême obratit' se · i lêki po t'mah^h noč'ni^h · proc'vitaûču dnevi s(vê)tlost^h uzriši</i> – BrLab ₁ 160b
c. <i>Cum cuncta sacra eloquia Dominicis plena sint praeceptis, quid est, quod de dilectione, quasi de singulari mandatis, Dominus dicit</i> – Hom. s. Gregorii papae	c. <i>egda ubo vsa s(ve)taê s(love)sa pl'na b(ê)še g(ospod)ni^h zap(o)v(ê)di · č'to e(st^h) eže o lûb'vi lêki ot eteroe zap(o)v(ê)di g(ospod)^h gl(agole)t^h</i> – BrN ₂ 326bc
d. <i>Responderunt: Omnes quasi ex uno ore locuti sumus.</i> – In festo s. Marii, Mrthae et filiorum	d. <i>oni že rêše · vsi lêki edinimi us'ti rek'li esam^h</i> – BrN ₂ 395d
e. <i>Ad erudiendam ergo Dominus plebem suam, quasi ad excolendam vineam suam, nullo tempore destitit operarios mittere</i> – Hom. s. Gregorii papae	e. <i>na učenje že lûdi svoih' · lêki na težanie vinograda svoego · niedino vrême prêstaet' g(ospod)^h dêlateli posilae</i> – BrVO 129b
f. <i>Itaque Ptolemaeus in quodam atrio positum quasi refrigerandi gratia regem adiit, et deduxit a sententia</i> – 2Mach 4,46	f. <i>takožde ptolomêi · v' eterê dvorê postavlen^h · lêki ohlaeniê radi c(êsa)ra doide · i ot dosueniê otvede</i> – BrVO 429b

U primjerima (7) uz *quasi* stoji particip prezenta. Veznik je *quasi* u primjeru (7a) preveden veznikom *êko*, a u primjeru (7b) veznikom *kako*.

(7) Veznik *quasi* uz particip

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Quasi ignorans dicit</i> – Ev. Nicod. XXI	a. <i>i êko ne r(a)z(u)mivši reče</i> – FgNicod 1b
b. <i>et iste diabolus quasi condolens ei coepit flere et dixit ad eam</i> – Vita Adae et Evae	b. <i>i ta isti dêval' kako žaluûči û poče se plakati · i reče k nei</i> – ČŽg 32r

20.4. Rečenice uvedene veznikom *qualiter*

Veznik *qualiter* uglavnom se pojavljuje u zavisnoupitnim rečenicama. Rjeđe se pojavljuje i u poredbenim rečenicama uz korelative *sic* i *ita*. Tada se prevodi poredbenim veznikom *kako*.

(8) Rečenice s veznikom *qualiter*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Privatis diebus qualiter matutini agantur. Diebus autem privatis matutinorum solemnitatis ita agatur</i> – Reg. s. Benedicti	a. <i>kako se v' ine dni ūtrn'na slava tvoritъ · i tako se ūtrn'na sl(a)va tvoritъ v proste dni</i> – RegBen 20r
b. <i>et sic omnia temperet atque disponat, qualiter et animae salventur, et quod faciunt fratres absque murmuratione faciant.</i> – Reg. s. Benedicti	b. <i>i tako nastavivъ vsa dēla naredi · kako d(u)še sp(a)sene budutъ · i što lūbo dēlaū br(a)t(i)ē brez' r'mnan'ē tvorite</i> – RegBen 27r

20.5. Rečenice uvedene veznikom *ut*

Poredbeni veznik *ut* dolazi s indikativom, a u glavnoj se rečenici katkad pojavljuje korelativ *ita*. Taj se poredbeni veznik prevodi veznikom *ēkože* jer je riječ o primjerima iz *Biblije*, a u biblijskim je tekstovima glavni poredbeni veznik *ēkože*. Takve se rečenice osobito često pojavljuju u biblijskoj knjizi *Estera*.

(9) Poredbene rečenice s veznikom *ut*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>et ita, ut suggesserant, jussit fieri</i> – Est 2,4	a. <i>i t(a)ko ēkože pod'takalъ b(ē)še p(o)v(e)lē bitī</i> – BrN ₂ 235c
b. <i>ut locutus es</i> – Est 6,10	b. <i>ēkože g(lago)l(a)lъ esi</i> – BrN ₂ 238a
c. <i>ut eis placuerat</i> – Est 2,13	c. <i>ēkože im' ugodilo bēše</i> – BrVb ₁ 265d
d. <i>et ita cuncta faciebat ut eo tempore solita erat, quo eam parvulam nutriebat.</i> – Est 2,20	d. <i>i t(a)ko v'sa tvoraše · ēkože vъ ono vr(ē)me nъvikla b(ē)še v neže ū malu pitēēše</i> – BrN ₂ 236b
e. <i>scriptum est, ut jussit Aman, ad omnes satrapas regis, et iudices provinciarum, diversarumque gentium, ut quaeque gens legere poterat, et audire pro varietate linguarum ex nomine regis Assueri</i> – Est 3,12	e. <i>pis(a)no e(st)ъ ēkože p(o)v(e)lēlъ b(ē)še amanъ kъ vs(ē)mtъ vel'možamъ c(ēsa)revimъ i sudiēmъ i vladan'ēmъ različihъ ēzikъ možaše slišati za različ'stvie ēzikovъ iz' imene c(ēsa)ra asuera</i> – BrN ₂ 236d
f. <i>quod jussit eos ignem accipere qui transmigrabant: ut significatum est, et ut mandavit transmigratis.</i> – 2Mach 2,1	f. <i>eže povelē priēti oganъ onēh' · iže prēstavlahu se ēkože naznamenano estъ · i zapovēdē</i> – BrVO 423b

Veznik se *ut* upotrebljava i za izricanje usporedbe koja nije izražena surečenicom. U primjeru (10) takav je veznik preveden poredbenim *kako*.²⁶⁸

(10) Veznik *ut* u jednostavnoj rečenici

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Facta est ut herba</i> – Lectio s. Margaritae	<i>učini se plt' nee k(a)ko trava</i> – COxf 26a

20.6. Rečenice uvedene veznikom *tamquam*

U biblijskim se tekstovima veznik *tamquam* prevodi veznikom *lêki*. Uz *tamquam* stoji konjunktiv koji se prevodi kondicionalom. U primjeru (11c) i (11d) veznik *lêki* potpomognut je veznikom *da*. U primjerima (11e) i (11f) veznik se prevodi tipičnim poredbenim veznikom *kako*.

(11) Rečenice s veznikom *tamquam*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Simon autem praedictus pecuniarum, et patriae delator, male loquebatur de Onia, tamquam ipse Heliodorum instigasset ad haec, et ipse fuisset incentor malorum</i> – 2Mach 4,1	a. <i>simon že prêd'rečeni srebra · i otoč'stviê klevetnikъ zlo g(lago)laše · ot ionie lêki ta eliodora potaknul' bi k simъ · i ta bil bi nastavnikъ zalihъ</i> – BrVO 426d-427a
b. <i>Sed cum falsus rumor exisset, tamquam vita excessisset Antiochus, assumptis Jason non minus mille viris, repente agressus est civitatem</i> – 2Mach 5,5	b. <i>na egda lažanъ glasъ iz'salъ bê · lêki životomъ iz'stupil' bi an'tiohъ · poêtimi êzonъ tisuče muži · vnezapu zaskočilъ estъ gradъ</i> – BrVO 429cd
c. <i>Quia ex nihilo nati sumus, et post hoc erimus tamquam non fuerimus</i> – Sap 2,2	c. <i>êko ot ničesože stvoreni esmъ · i potomъ budetъ lêki da bimъ i ne bili</i> – BrVO 369a
d. <i>Deinde addidit: Et ego dico tibi; tanquam diceret: Quia tu dixisti mihi: Tu es Christus filius Dei vivi, et ego dico tibi: Tu es Petrus.</i> – Sermo s. Augustini ep.	d. <i>i abie priloži az' g(lago)lû t(e)bê · lêki da bi rekalъ · êk(o) ti rekalъ esi m'nê · ti esi h(rъst)ъ s(i)nъ b(og)a živago · i azъ t(e)bê g(lago)lû · êk(o) ti esi p(e)trъ</i> – BrVat ₆ 135c
e. <i>illum si crucifixus esset tamquam hominem fore moriturum</i> – Lectio de Josepho	e. <i>erê ako propet' budet' um'ret k(a)ko č(lovê)kъ</i> – COxf 16d

²⁶⁸ Zanimljiv je za usporedbu i vrlo sličan primjer usporedbe s veznikom *sicut* iz *Života Adama i Eve: et caro eius erat sicut herba* – Vita Adae et Evae: *i plt' nee biše kako trava* – ČŽg 32v

f. <i>Dominus Jesus in sermone, quem locutus est discipulis suis post coenam, proximus passionis, tanquam iturus et relicturus eos praesentia corporali</i> – Hom. s. Augustini ep.	f. <i>b(og)ъ i(su)sъ v sl(o)vesêh' svoih' eže g(lago)lal' est' uč(e)n(i)k(o)m' svoim' · po večeri blizъ sučъ muki svoee · kako ostaviti e hotêše · tělesnim' nastoênem'</i> – BrVO 302c
--	--

20.7. Poredbene rečenice uvedene relativnim priložima

Poredbene rečenice uvode se i relativnim priložima. U primjeru (12a) poredbena rečenica uvedena relativnim priložima *quanto... tanto* prevodi se nezavisnosloženim rečenicama. U primjeru (12b) prevodi se samo jedan prilog prilogom *eliko*. U primjeru (12c) korelativi *quot... tot* prevode se kao *eliko... toliko*. U primjeru (12d) korelativi *tamdiu... quamdiu* prevode se kao *toliko dlgo... eliko dlgo*.

(12) Poredbene rečenice s relativnim priložima

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>quanto diuitiis et pulchritudine splenduit, tanto corpus suum voluptati substrauit</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>i lepota nee divna meû vsemi bêše · v tom'e telo svoe v lakoms'tvo greha prostre</i> – ČŽg 106 <i>i lipotê čud'ne b(ê)še · v' tom že t(ê)lo svoe v lamstvo gr(ê)ha prostri se.</i> – CIvan 112v
b. <i>tatum esse sub fragmento: quantum toto tegitur</i> – Seq.	b. <i>na pomeni selikoe podъ izlomleniem' · eliko v' vsemъ kriet se</i> – MVat ₄ 134c
c. <i>qui habet vineam, universalem scilicet Ecclesiam, quae ab Abel iusto usque ad ultimum electum, qui in fine mundi nasciturus est, quot sanctos protulit, quasi tot palmites misit.</i> – Hom. s. Gregorii papae	c. <i>stroitel bo n(a)šъ g(ospod)ъ i izbavitel' · imat' vistinu vinogradъ · eže est' vsa vistinu cr'ki · eže ot avela pravd'nago · daže i do poslêd'nago izvolenika · iže v konci mira sego porodit' se · eliko s(ve)tih' vinosit' · toliko lêki rozgi izъprozeblaet'</i> – BrVO 129a
d. <i>Et tamdiu imminens naufragium perseverat: quamdiu Jesus veniat</i> – Hom. s. Hieronymi presb.	d. <i>i toliko dlgo trpêše valaûci se · eliko dlgo is(us)ъ pride k nimъ</i> – BrLab ₁ 81d

20.8. Zaključak

Latinske poredbene rečenice na hrvatski crkvenoslavenski najčešće se prevode poredbenim veznikom *êkože* i *kako*. Veznik *êkože* uglavnom se pojavljuje kao veznik u biblijskim tekstovima. Korelativi *sic* i *ita* prevode se prilogom *tako*, rjeđe se u prijevodu taj prilog izostavlja, a katkad se i dodaje u primjerima u kojima nije potaknut latinskim izvornikom. Veznici *sicut* i *tamquam* često se prevode i prilogom/veznikom *lêki*. One poredbene rečenice u kojima u latinskome stoji konjunktiv na hrvatski crkvenoslavenski prevode se rečenicama u kojima stoji kondicional. Da bi se naglasila potencijalnost ili neostvarivost, u nekim se primjerima uz poredbeni veznik pojavljuje i veznik *da* koji se katkad pojavljuje i u drugim vrstama zavisnih rečenica pri prevođenju konjunktiva te uz konjunktiv u nezavisnim rečenicama. U tablici je prikaz svih prijevodnih mogućnosti pri prevođenju poredbenih veznika koje su potvrđene u korpusu.

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>sicut</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>kako</i> • <i>êko(že)</i> • <i>lêki, aki</i> • nedoslovno
<i>quemadmodum</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>kako</i> • <i>êkože</i> • <i>nêkim' zakonom'</i>
<i>quasi</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>lêki</i> • <i>kako/jako</i> (uz particip)
<i>qualiter</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>kako</i> • nedoslovno
<i>ut</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>êkože</i>
<i>tamquam</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>lêki</i> • <i>lêki da</i> • <i>kako</i>
<i>tanto/tantum... quanto/quantum</i>	<ul style="list-style-type: none"> • nedoslovno • <i>eliko</i>
<i>quot... tot</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>eliko... toliko</i>
<i>tamdiu... quamdiu</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>toliko dlgo... eliko dlgo</i>

21. ODNOSNE REČENICE

Latinske odnosne rečenice s veznikom *qui, quae, quod* najčešće stoje s indikativom, a u hrvatskoglagoljskim se tekstovima najčešće prevode atributnim rečenicama s veznikom *iže, êže, eže* ili stegnutim veznikom *ki, ka, ko*. Odnosne su zamjenice u hrvatskome crkvenoslavenskom *iže, ki, iže koliždo, jeliko*. U Gadžijeva i dr. (2014.) odnosne se rečenice dijele na subjektne, atributne, objektne i priložne ovisno o tome koji rečenični dio поближе određuju.

Odnosne se rečenice u latinskome uvode veznicima *qui, quae, quod*, pa će u ovome poglavlju rečenice biti prikazane s obzirom na veznike kojima su prevedene. U istome tekstu uglavnom se prevoditelj služi jednim načinom prevođenja odnosnih veznika.

21.1. Odnosne rečenice uvedene veznikom *iže, êže, eže*

Odnosne rečenice s veznikom *iže, êže, eže* sustavno se pojavljuju u biblijskim tekstovima (*Knjige o Makabejcima, Estera*), *Životu Adama i Eve* i *Životu Marije Magdalene* iz *Ivančićeva zbornika*. Takvih je primjera izrazito mnogo, stoga su u tablici (1) navedeni samo reprezentativni primjeri za svaki padežni oblik iz svakoga od tekstova u kojemu su potvrđeni.

(1) Odnosne rečenice uvedene veznikom *iže, êže, eže*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. qui primus regnavit in Graecia – 1Mach 1,1	a. iže прѣвѣе с(ѣс)аrstvova v stranê gr'čkoi – BrVO 407d
b. Joannem, qui cognominabatur Gaddis: et Simonem, qui cognominabatur Thasi: et Judam, qui vocabatur Machabaeus: et Eleazarum, qui cognominabatur Abaron: et Jonathan, qui cognominabatur Apphus – 1Mach 2,2-5	b. ѿаоъну прѣдѣвкомъ gal'disъ semiona прѣдѣвкомъ тази iûdu · iže зовѣше се mahabêi i eleazara · iže зовѣше се abatonъ · i sanatu iže зовѣше се apoloisъ – BrVO 410b
c. qui derelictus in ira Dei omnipotentis est – 2Mach 5,20	c. iže ostavljen' estъ v gnêvê b(og)a vsemogučago – BrVO 430c
d. Judas autem Machabaeus, qui decimus fuerat – 2Mach 5,27	d. iûda že mahabêi iže deseti bêše bilъ – BrVO 431a
e. qui fecit nos – Vita Adae et Evae	e. iže nas' je stvorilъ – CŽg 31v
f. qui regnavit – Est 1,1	f. iže с(ѣс)аrstvovaše – BrN ₂ 234d
g. qui inventus est – Est 1,5	g. iže obrete – BrN ₂ 234d

h. <i>Et venerunt illuc qui missi erant a rege Antiocho, ut cogerent eos, qui confugerant in civitatem Modin, immolare, et accendere thura, et a lege Dei discedere. – 1Mach 2,15</i>	h. <i>i pridoše k nimь iže poslani běhu ot c(ěsa)ra antioha · da prinudili bi oněhь iže priběgli běhu v grad' monidimь požrěti i važgati tam'ěni · i ot zakona b(o)žie otstupiti – BrVO 410cd</i>
i. <i>Et respondentes qui missi erant ab Antiocho – 1Mach 2,17</i>	i. <i>otvečavše iže poslani běhu ot antioha – BrVO 410d</i>
j. <i>qui secum erant nutriti a juventute – 1Mach 1,7</i>	j. <i>iže běhu š nimь kr'mleni ot ũnosti svoee – BrVO 408a</i>
k. <i>qui invitati erant – Est 1,7</i>	k. <i>iže zvani běhu – BrN₂ 235a</i>
l. <i>qui in conspectu ejus ministrabant – Est 1,10</i>	l. <i>iže prěd' zrakomь ego služahu – BrN₂ 235a</i>
m. <i>Omnesque qui ad spectaculum processerant, trucidavit – 2Mach 5,26</i>	m. <i>vsěh že vkuřь iže na pozoriče prišli běhu posěče – BrVO 430d</i>
n. <i>Nam excusavit eam apud Pharisacum, qui dicebat ipsam immundam, et apud sororem suam, quae dicebat ipsam oliosam et apud Judam, qui dicebat eam prodigam – De s. Maria Magdalena</i>	n. <i>i skuža bo ũ g(ospod)ь ot parěsěe · iže gl(agola)še ũ biti nečistu · i t(a)koe u sestre svoee ěže ũ gl(agola)še biti netrěbnu i u ũdi iže gl(agola)še ũ s'kupos'nu – CIvan 113r</i>
o. <i>quae ad cultum muliebrem pertinebant – Est 2,12</i>	o. <i>ěže k činu žen'skomu pristoěhu – BrN₂ 235d</i>
p. <i>quae circumcidebant filios suos – 1Mach 1,63</i>	p. <i>eže obrězahu se – BrVO 410a</i>
r. <i>hi viderunt mala, quae fiebant in populo Juda – 1Mach 2,6</i>	r. <i>viděvše že zalaě ěže bivahu v plьku iŭdově – BrVO 410b</i>
s. <i>quae fecerunt in generationibus suis – 1Mach 2,51</i>	s. <i>ěže stvoriše v roděhь svoiьh – BrVO 412b</i>
t. <i>Et jussit eos haurire, et afferre sibi: et sacrificia, quae imposita erant, jussit sacerdos Nehemias aspergi ipsa aqua, et ligna, et quae erant superposita. – 2Mach 1,21</i>	t. <i>i povelě imь počrěsti i prinesti k sebě · i žr'tvi eže vloženi běhu · povelě erěi noemiě pokropiti vodoŭ onoŭ · i dr'va iže běhu vr'hu položena – BrVO 422cd</i>
u. <i>et scelestis manibus sumens sancta vasa, quae ab aliis regibus et civitatibus erant posita ad ornatum loci, et gloriam – 2Mach 5,16</i>	u. <i>i grěšnima rukama priemь s(ve)tie sasudi · iže ot iněhь crěkanь i gradovь běhu položeni · ka urešeníŭ města i sl(a)vě – BrVO 430b</i>
v. <i>que per triginta annorum spatium omnibus hominibus ignota permansi – De s. Maria Magdalena</i>	v. <i>es(a)mь ona · ěže za vsa l(ě)ta eže r(e)če · vsimi lŭd'mi nevidima es(a)mь – CIvan 120r</i>
z. <i>quae erat contra altare. – 1Mach 1,62</i>	z. <i>iže běše protivu oltaru – BrVO 410a</i>
aa. <i>in terra quae ad austrum est – 1Mach 5,65</i>	aa. <i>v z(e)mli ěže kь ũgu estь – BrVO 421c</i>

bb. <i>quae</i> melior est illa – Est 1,19	bb. <i>êže</i> bol'si budet' – BrN ₂ 235b
cc. <i>quae</i> altero nomine vocabatur Esther – Est 2,7	cc. <i>êže</i> drugim' imenem' zovêše se Estor' – BrVO 402b
dd. <i>quae</i> noluit indicare – Est 2,10	dd. <i>êže</i> ne hotê povêdati – BrN ₂ 235d
ee. <i>que</i> desiderat anima tua – De s. Maria Magdalena	ee. i vse <i>eže</i> ti tvoê d(u)ša želiet' – CIvan 119v
ff. <i>quod</i> in facie templi erat – 1Mach 1,23	ff. <i>êže</i> bêše prêd licem' crêkve – BrVO 408d
gg. secundum legem super altare holocaustorum novum, <i>quod</i> fecerunt. – 1Mach 4,53	gg. po zakonu na oltar' olokavti novi · <i>îže</i> stvoriše – BrVO 418b
hh. fanum, <i>quod</i> erat in Carnaim – 1Mach 5,43	hh. fanu <i>îže</i> bêše v kar'naimi – BrVO 420c
ii. <i>quem</i> rex Antiochus miserat, qui cogebat immolare – 1Mach 2,25	ii. <i>egože</i> poslal' bêše an'tioh' c(êsa)r' · <i>îže</i> i nuždaše požrêti – BrVO 411b
jj. <i>quem</i> non possumus sustinere – Vita Adae et Evae	jj. <i>egože</i> isplniti ne v'zmožemo – ČŽg 31v
kk. <i>quos</i> invenit – 1Mach 1,24	kk. <i>êže</i> obrête – BrVO 408d
ll. <i>Ipsi autem non erant de semine virorum illorum, per quos</i> salus facta est in Israel. – 1Mach 5,62	ll. ti že ne bêhu ot sêmene mužī onêh' · <i>îmiže</i> sp(a)s(e)nie stvoreno bisi v' iz(drai)li – BrVO 421b
mm. Nunc ergo mitte virum, <i>cui</i> credis, ut eat, et videat exterminium omne quod fecit nobis, et regionibus regis: et puniat omnes amicos ejus, et adjuutores eorum. – 1Mach 7,7	mm. nine vist(i)nu pošli muž' <i>emuže</i> verueši · i idi vii prdel' vas' eže stvori nam' v stranah' · i mučit' vse priêt(e)li ego – BrMet 236d
nn. <i>quam</i> praeteriri illicitum est – Est 1,19	nn. <i>egože</i> prêiti nelêt'no e(stb) – BrN ₂ 235b
oo. Visionem, <i>quam</i> vidistis nemini dixeritis, donec a mortuis resurgat filius hominis. – Ant.	oo. vidênie <i>êže</i> vidêste · nikomuže ne povêdite · don'deže s(i)n' č(lovêča)ski · ot mr'tvih' vskr'set' – BrVO 164 d
pp. Stella, <i>quam</i> viderant magi in oriente, antecedeat eos, donec venirent ad locum, ubi puer erat, videntes autem eam, gavisī sunt gaudio magno. – Ant.	pp. zvêzda <i>ûže</i> vidêše vl'svi na vstocê · prêd'stupaše e · don'deže prišli bi k' mêstu · idêže bê otroce viduče ubo û · radovali se sut · radostiû velieû zêlo · – BrVO 70c

Kad je odnosna zamjenica dio prijedložnoga izraza, prevodi se oblikom s predmetkom

n-.

(2) Odnosne rečenice uvedene prijedložnim izrazom sa zamjenicom *iže, êže, eže*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>et impetu, qui supervenit nobis in istis annis, ex quo recessit Jason a sancta terra, et a regno.</i> – 2Mach 1,7	a. v naprasan'stvê mnozê · êže naïdu na ni v lêta siê · poneže otstupi nasonъ ot z(e)mle s(ve)tie i ot c(êsa)rastva – BrVO 421d
b. <i>Utque hoc factum est, et tempus affuit, quo sol refulsit, qui prius erat in nubilo, accensus est ignis magnus, ita ut omnes mirarentur.</i> – 2Mach 1,22	b. i egda sie stvoreno bistъ · i vrême pride v neže sl(ъ)nce prosvêtli se · eže prêžde bêše va oblacê · važga se oganъ velikъ · tako da vsi čuêhu se – BrVO 422d
c. <i>ipso, a quo constitutus est</i> – 2Mach 5,22	c. samogo · ot negože postavlennъ bisi – BrVO 430d
d. <i>in qua... servabantur</i> – Est 2,11	d. v nem'že ... hranahu se – BrN ₂ 235d
e. <i>in quo jacebat Esther</i> – Est 7,8	e. v neiže ležaše estorbъ – BrN ₂ 238c
f. <i>Et illud, quod dicitur in Psalmo</i> – Hom. s. Hieronymi presb.	f. ono ot' negože gl(agol)et se v psalmê – BrVO 171d
g. <i>dies, quo Esther... deberet intrare ad regem</i> – Est 2, 15	g. v' n'že estorbъ ... vniti imala bi k' c(êsa)ru – BrN ₂ 236a
h. <i>libros legis, de quibus scrutabantur gentes</i> – 1Mach 3,48	h. knigi zakona · ot nihže ispitivahu êziki – BrVO 416a
i. <i>Secundum tempus et secundum diem in qua contaminaverunt illud gentes.</i> – 1Mach 4,54	i. po vrêmeni i po d(ъ)nevi va nže poskvr'niše ego êzici – BrVO 418b
j. <i>munitionem, in quam confugimus</i> – 1Mach 5,11	j. tvrdi v neže pobêgohomъ – BrVO 419a
k. <i>Et in diebus quibus erat Judas et Jonathas in terra Galaad</i> – 1Mach 5,55	k. i va dni v neže bêše iûda i onatъ v z(e)mli galat'scê – BrVO 421a
l. <i>ante quem cadere coepisti</i> – Est 6,13	l. prêžde neže počelъ esi pasti – BrN ₂ 238b
m. <i>pro qua rogo</i> – Est 7,3	m. za nûže m(o)lû – BrN ₂ 238b
n. <i>pro quo obsecro</i> – Est 7,3	n. za negože m(o)lû se – BrN ₂ 238b

21.2. Rečenice uvedene veznikom *ki, ka, ko*

Nešto je manji broj odnosnih rečenica koje započinju stegnutom odnosnom zamjenicom *ki, ka, ko*, većinom iz teksta *Čtenie sv. Margarite*. U primjeru (3m) druga latinska odnosna surečenica koordinirana je pod istim odnosnim veznikom u prijevodu. Primjer (3ee) iz *Knjige o Esteri* uveden je veznikom *ki*, što je zanimljivo jer se u tome tekstu, kao i u drugim biblijskim tekstovima, kao prijevodni ekvivalent odnosne zamjenice pojavljuje zamjenica *iže*. U primjerima (3m) i (3o) pojavljuje se genitiv jednine odnosne zamjenice koji glasi *cuius*, koji uglavnom ima posvojno značenje hrvatske crkvenoslavenske zamjenice *čij, čija, čije*, međutim, u tekstovima se pod utjecajem latinskoga prevodi genitivom odnosne zamjenice *ki*. Posvojnost se općenito u hrvatskim crkvenoslavenskim i starijim hrvatskim tekstovima izražava genitivom zamjenica.²⁶⁹

(3) Odnosne rečenice uvedene zamjenicom *ki, ka, ko*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Nam excusavit eam apud Pharisacum, qui dicebat ipsam immundam, et apud sororem suam, quae dicebat ipsam oliosam et apud Judam, qui dicebat eam prodigam</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>g(ospod)ъ же skuža ū u pariseê ki ū govoraše biti nečistu takoe i o sestri svoee ka ū govoraše nepom'nivu · i u iūdi ki govoraše ū skupu</i> – CŽg 106v
b. <i>beatus venter, qui te portavit</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>b(la)ž(e)noe č'rêvo ko te nosi</i> – Cİvan 113v
c. <i>qui nec illis proderant neque sibi</i> – Lectio s. Margaritae	c. <i>ki ni namъ poêhu ni sebi</i> – COxf 24c
d. <i>qui cecos illuminat, surdos audire fecit, mortuos susscitāt, martyres coronat, et omnes in se credentes saluat</i> – Lectio s. Margaritae	d. <i>ki slipe prosvičue gluhe učini slišati mrtvie učini v'skrêsiti mučenike kruni i v'sêh' ki v(a) nъ veruūt' sp(a)set'</i> – COxf 24c
e. <i>Domine, qui regnas in eternum</i> – Lectio s. Margaritae	e. <i>g(ospod)i ki c(êsa)rstvues' v(a) v(ê)ki</i> – COxf 27a
f. <i>qui erat gentiliū patriarcha et idola adorabat</i> – Lectio s. Margaritae	f. <i>ki biše poganin' i ta biše patrêr'ha a idolom' klanaše se</i> – COxf 24cd
g. <i>qui eam saluam fecit et uirginem eam reddidit</i> – Lectio s. Margaritae	g. <i>ki ū sp(a)senu učini i dev'stvo nee shraneno učini</i> – COxf 24d
h. <i>qui missi fuerant a prefecto</i> – Lectio s. Margaritae	h. <i>ki poslani bihu ot krala</i> – COxf 24d

²⁶⁹ V. Hudeček 2006.

i. qui meam uirginitatem usque in presentem diem illesam atque inuiolatam custodiuit – Lectio s. Margaritae	i. ki dev'stvo moe nevreeno i neusileno učini shraniti – COxf 25a
j. quem patres mei crucifixerunt – Lectio s. Margaritae	j. koga iûdei propeše – COxf 25a
k. qui meam uirginitatem consignauit – Lectio s. Margaritae	k. ki dev'stvo moe naz'namena – COxf 25b
l. quam ego cępi ambulare – Lectio s. Margaritae	l. kim' ê počah' hoditi – COxf 25b
m. quem terra contremescit, mare formidat, quem timent uenti et omnis creatura, cuius regnum permanet in secula secuorum – Lectio s. Margaritae	m. pred' kim' z(emla) trepečet' more boit' se i vetri i vsa tvar' koga c(êsa)rstvo s(ve)to i sl(a)vno e(stb) v(a) v(ê)ki – COxf 25b
n. qui sustinet propter nomen tuum – Lectio s. Margaritae	n. ki trpe skozi ime tvoe – COxf 25b
o. cuius uirtutem confringet – Lectio s. Margaritae	o. koga močiû svezan' budeš' – COxf 25c
p. qui mecum pugnat – Lectio s. Margaritae	p. ki se sa m'noû riet' – COxf 25c
r. qui iudicium sapientię decreuisti, quem tremescunt omnia secula... quem expauescunt omnes potestates – Lectio s. Margaritae	r. ki side večnê mud'rosti postav(i)l' esi pred' kim' trepečut' vsi veki... koga strašet' se v'se vlasti – COxf 25d
s. quid mecum pugnat – Lectio s. Margaritae	s. ki se rie sa mnu – COxf 25d
t. quod habuit – Lectio s. Margaritae	t. ku imi – COxf 28a
u. quem abyssi et thesauri abyssi contremescunt, qui firmasti paradysum indeficientem, et mari terminum posuisti et non transeunt preceptum tuum, infernum deuastasti, diabolum ligasti, qui extinxisti potestatem magni draconis atque uirtutem – Lectio s. Margaritae	u. pred' kim' bez'd'na i skroviča nee trepečut' i ki obrazoval' esi rai nepoman'kaûči i moru krae postavil' esi da ne preidet' zapovid' tvoû pak(a)l' pogubil' esi a d'êvla svezal' esi ki ugasil' esi silu zmiê velikoga velikou tvoeû silou – COxf 26ab
v. qui proiectus est de paradiso – Lectio s. Margaritae	v. ki iz'vržen' e iz' raê – COxf 26d
z. qui palmo mensurasti cęlum, et pugno mensurasti terram, qui mari limitem posuisti – Lectio s. Margaritae	z. ki pediû izmiril' esi n(e)bo i grstiû izmiril' esi z(emlû) ki moru prag' postav(i)l' esi – COxf 27b
aa. et omnes qui ibidem stabant ceciderunt in faciem suam super terram – Lectio s. Margaritae	aa. i v'si ki on'di stoêhu pridoše pred' lice toga goluba – COxf 27c

bb. <i>in scrinio quod feci de lapide</i> – Lectio s. Margaritae	bb. <i>v raku ot kamene ku učinih'</i> – COxf 28a
cc. <i>quę oleum sanctum quęsisti ... quę in orationibus tuis omnes memorasti</i> – Lectio s. Margaritae	cc. <i>ka olei s(ve)ti ... vziskala esi v m(o)l(i)tvah' tvoih' v'se gręš'nike vspomenula esi</i> – COxf 27c
dd. <i>Benedictus qui venit in nomine Domini</i> – Lectio s. Margaritae	dd. <i>bl(agoslovle)nъ ki pride kral' iz(drai)l(e)vъ v' ime g(ospod)ne</i> – COxf 28a
ee. <i>quo die et quo mense gens Judaeorum deberet interfici</i> – Est 3,7	ee. <i>v' ki d'ni i v' ki m(ę)s(e)cъ ězici iûděisci iměli bi ubiti se</i> – BrN ₂ 236c
ff. <i>familia que te sequebatur</i> – Visio Philiberti	ff. <i>sluge tvoe ke za tobu postupahu</i> – COxf 8a
gg. <i>Ad portam monasterii ponatur senex sapiens qui sciat accipere responsum</i> – Reg. s. Benedicti	gg. <i>na vratěhъ molstira naidi se staracъ mudarъ ki vijъ priěti salstvo</i> – RegBen 46b
hh. <i>Et scias, quia nihil impium fecerim, cum sit nemo, qui de manu tua possit eruere</i> – Officium defunctorum	hh. <i>i vij' ere nič'ěe neĉisto stvorih' · g'da nig'dore estъ · ki ot ruki tvoee moretъ izeti se</i> – CPar 198r
ii. <i>Cunctis diebus, quibus nunc milito, expecto, donec veniat immutatio mea, vocabis me, et ego respondebo tibi.</i> – Officium defunctorum	ii. <i>vsimi d(a)n'mi kimi n(i)ne vitezuû · ěkaû dokolě pridetъ preměnenie moe · vzoveši me · i ě otveĉaû tebi</i> – CPar 199v
jj. <i>Nam per illos omnes viginti dies, quibus postquam, ut nosti, resuscitati sunt, se in tantam poenitentia tradiderunt, quod sine dubio aeterna beatitudine potiuntur. Silentio praetereundum nequaquam puto, quae ab iisdem tribus viris, per illos dies, quibus vixerunt.</i> – Ep. Cyrilli-Augustino	jj. <i>ere po vsi oni d'ni · k · pokolě predaše se · ěk(o) bes' sum'ne v(ě)ĉ'no b(la)ě(e)nstvo drěetъ · ĉti · ne trěbuet' ubo umlĉati nika · kimъ pouĉih' se · ot onih' e trih videni v' kih' živi biše</i> – CIvan 161v
kk. <i>ex quo colligenda sunt nobis inditia donec legentes scripturas divinas latet nos intellectus: donec obscura sunt nobis et clausa quae scripta sunt.</i> – Hom. Origenis	kk. <i>kim se dae n(a)mъ viděti da dokolě ĉtuěe mi pisma s(ve)ta ne razumimo · dotolě otaina sutъ n(a)mъ i s'krvena pisma b(o)ĵiě</i> – BrN ₂ 379a
ll. <i>et constituas mihi tempus, in quo recorderis mei?</i> – Officium defunctorum	ll. <i>i postaviši mně vr(e)me v' ko spomeneši me?</i> – CPar 199v
mm. <i>Cumque de illis diceret, quod ignorarent eum, a quo missus est...</i> – Hom. s. Augustini ep.	mm. <i>i egda ot oněh' gl(agol)aše iže ne znahu ego ot kogo poslanъ běše</i> – BrVO 302d
nn. <i>De sacerdotibus qui voluerint in monasterio habitare</i> – Reg. s. Benedicti	nn. <i>ot popovъ ki hote v molstiri živiti</i> – RegBen 40rv

21.3. Rečenice uvedene veznikom *ča*

Množinski oblik srednjega roda odnosno zamjenice prevodi se katkad i čakavskom zamjenicom *ča*. Takvi su oblici potvrđeni u *Životu Marije Magdalene* iz *Žgombićeva zbornika* i u tekstu *Čtenie sv. Margarite*.

(4) Odnosne rečenice uvedene veznikom *ča*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>et omnium que desiderat anima tua</i> – De s. Maria Magdalena	a. i vse ča ti d(u)ša · želeetb – CŽg 113r
b. <i>ea que salutis erant non solum non facere</i> – De s. Maria Magdalena	b. ča biše spasiē dušev'no niš'tar̃b za to ne maraše – CŽg 115r
d. <i>et ego dicam tibi omnia opera mea que feci</i> – Lectio s. Margaritae	d. i ja tebi povim' v'se ča učinih' – COxf 26d

21.4. Rečenice uvedene veznikom *č'to*

Rjeđe se odnosna zamjenica prevodi i oblicima zamjenice *č'to*.

(5) Odnosne rečenice uvedene veznikom *č'to*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>ea que salutis erant non solum non facere</i> – De s. Maria Magdalena	<i>da č'to b(ê)še k' sp(a)s(e)niû ne hotiše niu slišati ni činiti</i> – CIvan 122r

21.5. Odnosne rečenice prevedene participijski

Latinska se odnosna rečenica katkad prevodi i participijskim oblicima ili pridjevski.

(6) Odnosne rečenice prevedene participijski

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>a fluxu sanguinis, quem septem annis perpressa fuerat, liberavit</i> – De s. Maria Magdalena	a. od' tečeniê krvi ·ž̃ (= 7) letb nemoč'na b(u)d(u)či izbavi – CŽg 107r ot tečeniê kr'vi · ot ·ž̃ [= 7] l(ê)t̃b neduž'nu g(ospod)b izb(a)vi – CIvan 113v
b. <i>beatus venter, qui te portavit</i> – De s. Maria Magdalena	b. b(la)ž(e)noe črêvo nosšee te – CŽg 107r

c. <i>quae</i> parit – Protoevangelium Jacobi	c. <i>raždaûciê</i> – BrLab ₂ 28d – 29a
d. <i>quae</i> mihi est desponsata – Protoevangelium Jacobi	d. <i>obručenaê mi žena</i> – BrLab ₂ 29a
e. <i>omnes, qui</i> noverunt nomen tuum – 1Mach 4,33	e. <i>vsi znaûće ime tvoe</i> – BrVO 417c

21.6. Odnosne rečenice prevedene nezavisnom rečenicom

Odnosne se rečenice rjeđe prevode kao nezavisne sastavne rečenice. Značenje izrečeno odnosnom rečenicom može se u nekim kontekstima izreći i sastavnom rečenicom. Tako su značenjski vrlo bliske rečenice *Čovjek koji čita novine pije kavu.* i *Čovjek čita novine i pije kavu.* Kad se odnosnom rečenicom izriče neko trajnije svojstvo, rjeđe su zamjenjive sastavnim rečenicama. Takav je primjer rečenica *Moja sestra, koja živi u Londonu, došla je na odmor.* Kad bi se sadržaj izrečen odnosnom rečenicom izrazio sastavnom, dobili bismo rečenicu *Moja sestra živi u Londonu i došla je na odmor.* koja je stilski nezgrapna.

(7) Odnosne rečenice prevedene sastavno

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>que</i> eam per mentum arripiens periclitantibus aliis incolumem ad ripam perduxit – De s. Maria Magdalena	a. <i>i êt' û za ruku meû inemi is' pogibeli izbavi û i ka kraû zdravu pripela û.</i> ²⁷⁰ – CŽg 115r
b. <i>quae</i> sub ditione ejus sunt – Est 4,11	b. <i>i vsi pod' vlastiû ego sutb</i> – BrN ₂ 237b
c. <i>sed</i> crux Christi quam sibi fecerat – Lectio s. Margaritae	c. <i>i biše učinila znamenie križa</i> – COxf 26b

²⁷⁰ U tekstu *Ivančičeva zbornika* rečenica je prevedena s veznikom *êže*.

21.7. Ostali načini prevođenja odnosnih rečenica

Odnosne rečenice uvedene prijedložnim izrazom *in quo* katkad se prevode priložima *kade/kadi* i *idêže/idiže*, ovisno o refleksu jata. I u suvremenome se hrvatskom umjesto odnosnoga *u kojemu* može upotrijebiti prilog *gdje*. U normativnim se priručnicima ističe da se takva pojava širi pod utjecajem engleskoga i da je doslovan prijevod engleskoga *where* kojim se uvodi odnosna rečenica te da je treba izbjegavati.²⁷¹ Tako se savjetuje da je umjesto rečenice *Stanujem u zgradi gdje radim*, bolje reći *Stanujem u zgradi u kojoj radim*.²⁷²

(8) Odnosne rečenice uvedene veznicima *kade* i *idê*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>locum etiam in quo passus est et in quo celos ascendit</i> – De s. Maria Magdalena	a. mesta mnoga kade is(u)h(r̃st)ь prodikova i kade znamenîe stvori · i mesto kade g(ospod)ь vzide na nebo – CŽg 111r i vsa mēsta idêže h(r̃st)ь prodikova i zn(a)m(e)niê stv(o)ri · i mēsto kadi h(̃rst)ь m(u)ku tr'pê · i t(a)koe mēsto kadi h(̃rst)ь vzide n(a) n(e)bo – CIvan 117v
b. <i>in quo corpus uxoris cum puerulo positum fuerat</i> – De s. Maria Magdalena	b. kadi ostavi ženu svoû i sa otročetemь – CŽg 111r idêže ženu i sa o'r(o)komь bi položilь pridoše. – CIvan 117v

Rečenice uvedene prijedložnim izrazom s odnosnom zamjenicom i prijedlogom *ex* prevode se vremenskom rečenicom uvedenom priložima *pokle*, *otkole* i *poneže*.

(9) Odnosne rečenice uvedene priložima *pokle*, *otkole* i *poneže*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>ex quo enim in me devotionem habere cepisti</i> :	a. pokle ufati počelь esi va me – CŽg 115v otkole v' me up'vati počelь esi. – CIvan 122
b. <i>ex quo vidi te</i> – Vita Adae et Evae	b. pokle uzreh te – CŽg 34r
c. <i>et impetu, qui supervenit nobis in istis annis, ex quo recessit Jason a sancta terra, et a regno.</i> – 2Mach 1,7	c. v naprasan'stvê mnozê · êže naidu na ni v lêta siê · poneže otstupi nasonь ot z(e)mle s(ve)tie i ot c(êsa)rastva – BrVO 421d

²⁷¹ Hudeček-Mihaljević 2005: 122.

²⁷² Hudeček-Matković 2011: 48.

21.8. Odnosne rečenice uvedene odnosnim priložima

Odnosne rečenice uvode i odnosni prilozi kao što su *ubi, unde, quo, qua, quare*.²⁷³ Dio se takvih rečenica u hrvatskome standardnom jeziku smatra mjesnim rečenicama ako ne stoje uz imenicu koju pobliže određuju. Tako je rečenica *Gdje su prijatelji, ondje je bogatstvo*, koja se u latinskoj gramatici²⁷⁴ navodi kao prijevod rečenice *Ubi amici, ibi opes.*, koja je navedena kao primjer odnosne rečenice, u hrvatskome mjesna rečenica. Atributna bi rečenica u hrvatskome bila zavisna surečenica u rečenici *Bogatstvo je na mjestu, na kojemu su prijatelji*. Nestandardnojezično se u takvim rečenicama pojavljuje i prilog *gdje*.

Latinske odnosne rečenice uvedene odnosnim prilogom *ubi* također se prevode priložima *kade* i *idêže*. Budući da se u latinskome veznikom *ubi* može uvesti i vremenska rečenica, u nekim je slučajevima teško razgraničiti te dvije vrste rečenica.

(10) Odnosne rečenice uvedene prilogom *ubi*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>ubi</i> audiuit eum discumbere – De s. Maria Magdalena	a. <i>kade</i> sliša is(u)h(r̃st)a sedeća – ČŽg 106 <i>idêže</i> usliša ego sêdeća – CIvan 112v
b. <i>ubi</i> pedes eius lacrimis lauit – De s. Maria Magdalena	b. <i>idêže</i> v istinu nogi negove umi slzami – ČŽg 106v <i>idêže</i> v istinu ego nogi sl'zami omi – CIvan 113
c. <i>ubi</i> requiescas – Lectio s. Margaritae	c. <i>kadi</i> počivaeši – COxf 27c
d. <i>ubi</i> rex Assuerus manere consueverat – Est 1,9	d. <i>idêže</i> c(êsa)r̃b stati obiçai imêše – BrN ₂ 235a
e. <i>ubi</i> scriptum erat quomodo nuntiasset Mardocheus insidias Bagathan, et Thares eunuchorum, regem Assuerum jugulare cupientium. – Est 6,2	e. <i>idêže</i> pisano b(ê)še k(a)ko vživstilb bê mar̃doçêi zasadê bagatana i tarêsa emnuha c(êsa)ra asuera zaklati želêûca i – BrN ₂ 237d
f. Nam cum in Persidem ducerentur patres nostri, sacerdotes, qui tunc cultores Dei erant, acceptum ignem de altari occulte absconderunt in valle, <i>ubi</i> erat puteus altus et siccus, et in eo contutati sunt eum, ita ut omnibus ignotus esset locus. – 2Mach 1,19	f. vistinu v per'sidu vedeni biše o(t)ci naši · erêi iže t̃gda bêhu b(o)ži služiteli · vžamše og(̃)nb̃ ot oltara otai · i skriše v dolê <i>idêže</i> bêše studenac̃ glubok̃ i suh' i v nem̃ zatvoriše i · tako vsêm̃ neznano bêše mēsto – BrVO 422c

²⁷³ Gortan, Gorski, Pauš 2005: 312.

²⁷⁴ Gortan, Gorski, Pauš 2005: 313.

Rečenice s relativnim prilogom *unde* prevode se s *odnudeže/otnûdêže* (ovisno o grafijskim i fonološkim obilježjima).

(11) Rečenice uvedene prilogom *unde*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>unde diebus singulis hiis suavissimis dapibus satiata</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>od'nudeže</i> vse dni svoe · radosti naplnena bi – CŽg 112v <i>otnûdêže</i> vse d(ь)ni svoe radosti nap'lnena – CIvan 119
b. <i>unde iam nomine proprio perduto</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>otnûdêže</i> ime pr(a)v(a)dno z'gubleno. – CIvan 112v
c. <i>Unde Menelaus accedens ad Andronicum</i> – 2Mach 4,34	c. <i>otnûdêže</i> menelausъ pristupaъ kъ androniku – BrVO 428c

21.9. Relativno povezivanje

Relativno je povezivanje pojava u latinskome kad na početku rečenice umjesto pokazne zamjenice stoji odnosna jer se njome izravno povezuje s prethodnom rečenicom. Na hrvatski crkvenoslavenski odnosna se zamjenica prevodi doslovno zamjenicom *iže*, *êže*, *eže*. U hrvatskome crkvenoslavenskom zamjenica *iže*, *êže*, *eže* zamjenjuje i osobnu zamjenicu, pa može doći samostalno na početku rečenice u tome značenju. Relativno je povezivanje često u biblijskoj *Esteri*. U primjerima (12o) i (12p) pojavljuje se zamjenica *ki*, *ka*, *ko* kojom se odražava latinska struktura jer ta zamjenica ne može biti pokazna.

(12) Relativno povezivanje

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Quae placuit ei</i> – Est 2,9	a. <i>êže</i> ugodi emu – BrN ₂ 235d
b. <i>Cui dixit rex</i> – Est 7,9	b. <i>em(u)že</i> c(êsa)rъ r(e)če – BrN ₂ 238c
c. <i>Qui deambulabat</i> – Est 2,11	c. <i>iže</i> pohojaše – BrN ₂ 235d
d. <i>Quod ille audiens</i> – Est 7,6	d. <i>eže</i> onъ slišavъ – BrN ₂ 238b
e. <i>Quae cum audisset Mardocheus</i> – Est 4,1	e. <i>eže</i> egda slišaъ bē mardočēi – BrN ₂ 237a
f. <i>Quod audiens</i> – Est 4,4	f. <i>eže</i> slišavši – BrN ₂ 237a

g. Quod cum audisset Aman, et experimento probasset quod Mardocheus non flecteret sibi genu, nec se adoraret – Est 3,5	g. eže egda slišal' bê amanъ iskušeniemъ iskusi da mardočei ne priklonil' bi kolêna ni emu poklonil bi se – BrN ₂ 236c
h. Cui dixerunt pueri regis, qui ad fores palatii praesidebant – Est 3,3	h. em(u)že c(êsa)revi otroci rêše iže k van'skimъ polatê c(êsa)revi nastoêhu – BrN ₂ 236c
i. Cui respondit Esther – Est 5,7	i. em(u)že otvêča estorb – BrN ₂ 237c
j. Qui cum reversus esset de horto nemoribus consito, et intrasset convivii locum, reperit Aman super lectulum corruisse, in quo jacebat Esther – Est 7,8	j. iže egda vzyratil' se bi ot vrta dubravami sьstavlenago · i všalb bê v braka mêsto · v'z'obrete amana na postelû spad'ša v neiže ležaše estorb – BrN ₂ 238c
k. Quod ut factum est – 2Mach 1,32	k. eže egda stvoreno bisi – BrVO 423a
l. Quod cum rex annuisset, et obtinisset principatum – 2Mach 4,10	l. iže egda c(êsa)rъ poustil'bi udr'žal bi vladič'stvie – BrVO 427b
m. Qui cum venisset ad Oniam – 2Mach 4,34	m. iže egda prišal' bi ka onii – BrVO 428cd
n. Quae erat libera, facta est ancilla. – 1Mach 2,11	n. êže bêše svobodnaê · stvorena est' rabina – BrVO 410c
o. Quae cum audisset, turbata est in sermone ejus, et cogitabat, qualis esset ista salutatio. – Officium b. Mariae in adventu	o. ka gda sliša smete se o sl(o)vesi ego i mišlašê kakovo bilo bi sie pozdravljenie – CPar 192v
p. Quem crux portavit occisum – Ev. Nicod. XXII	p. koga kr(i)ž' drža umorena – FgNicod 1d
r. propter quod et accidit – 2Mach 5,17	r. česo radi i priklûči se – BrVO 430b

U prijedložnome izrazu s prijedlogom *ob* odnosna se zamjenica prevodi pokaznom zamjenicom.

(13) Prevođenje izraza *ob quam causam* i *quam ob rem*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. Ob quam causam – 2Mach 4,35	a. sie že vini radi – BrVO 428d
b. Quam ob rem – 2Mach 4,49	b. seežde veći radi – BrVO 429b

21.10. Odnosne rečenice s konjunktivom

Odnosna rečenica u latinskome uglavnom stoji u indikativu jer označava i pobliže određuje nešto stvarno, međutim, u odnosnim se rečenicama pojavljuje i konjunktiv ako je riječ o rečenicama u kojima se izražava značenje koje bi i u jednostavnoj rečenici bilo izrečeno konjunktivom, ako rečenica ovisi o rečenici u kojoj je predikat u konjunktivu (*attractio modi*) te ako zavisna surečenica ima smisao koji nije isključivo odnosan (ako izražava namjeru, uzrok, posljedicu, dopuštanje...), konjunktiv prezenta prevodi se prezentom. Konjunktiv imperfekta katkad se prevodi kondicionalom koji prevoditelji doživljavaju istovrijednim oblikom latinskomu konjunktivu.

(14) Odnosne rečenice s konjunktivom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>non inveni neminem in quem oporteret credere</i> – Lectio s. Margaritae	a. <i>i nikogar' ne naidoh' v koga podobaet' verovati</i> – COxf 24c
b. <i>qui ueniat mihi in adiutorium</i> – Lectio s. Margaritae	b. <i>ki pride mani na pomoć</i> – COxf 25c
c. <i>et scient omnes gentes quia est qui redimat et liberet Israel.</i> – 1Mach 4,11	c. <i>uvêdetъ vsi êzici êko estъ b(og)ъ · i iže iskupitъ i izbavitъ iz(drai)la</i> – BrVO 416d
d. <i>Quod manducemus</i> – Vita Adae et Evae	d. <i>čto êsti načnem'</i> – CŽg 31r
e. <i>ut sumeret unusquisque quod vellet</i> – Est 1,8	e. <i>da priem'letъ edinъ každo čto hotêše</i> – BrN ₂ 235a
f. <i>et praeposuit principes populo, qui haec fieri cogerent.</i> – 1Mach 1,53	f. <i>i postavi knezi nad' pl'komъ · iže siê tvoriti zapovêdali bi</i> – BrVO 409d
g. <i>et non erat qui sepeliret</i> – 1Mach 7,17	g. <i>i ne bi kto pogrêbae ihъ</i> – BrMet 237b
h. <i>Et scias, quia nihil impium fecerim, cum sit nemo, qui de manu tua possit eruere</i> – Officium defunctorum	h. <i>i vij' ere nič'će nečisto stvorih' · g'da nig'dore estъ · ki o' ruki tvoee moretъ izeti se</i> – CPar 198r
i. <i>Et luxit super me omnis terra quia non est inventus qui me agnosceret</i> – Ant.	i. <i>i prosvatê se nada mnoû vsa z(e)mļa · êko nêstъ obrêtenъ iže me znal bi</i> – BrVO 240c
j. <i>Ad portam monasterii ponatur senex sapiens qui sciat accipere responsum</i> – Reg. s. Benedicti	j. <i>na vratêhъ molstira naidi se staracъ mudarъ ki vijъ priêti salstvo</i> – RegBen 46b

21.11. Zaključak

Pri prevođenju odnosnih rečenica prevoditelji uglavnom doslovno prenose latinsku strukturu rečenice. Latinske i hrvatske crkvenoslavenske odnosne rečenice strukturno su vrlo slične, pa nije riječ o osobitome latinskom utjecaju. U tekstovima se kao prijevod odnosne zamjenice uglavnom sustavno pojavljuje ili zamjenica *iže, éže, eže* ili zamjenica *ki, ka, ko*. Latinski je utjecaj vidljiv u rečenicama u kojima se pojavljuje konjunktiv jer se konjunktiv imperfekta prevodi kondicionalom. Za razliku od drugih vrsta rečenica u kojima je kondicional isključiva posljedica latinskoga utjecaja u odnosnim se rečenicama i u hrvatskome crkvenoslavenskom može pojaviti kondicional. Latinski je utjecaj vidljiv i u nekim primjerima prijevoda rečenica u kojima se pojavljuje relativno povezivanje, tj. u rečenicama koje započinju odnosnom zamjenicom. Utjecaj je vidljiv u rečenicama u kojima se pojavljuje zamjenica *ki, ka, ko* na početku rečenice.

22. NEGACIJA

Negacija je univerzalna pojava u jeziku²⁷⁵ koja odražava ljudsku potrebu za izražavanjem nepostojanja ili nedostatka čega ili odstupanja od ustaljenoga i uobičajenoga te je zbog toga prisutna u svim jezicima. U jezicima izražavanje negacije može biti sintaktička ili morfosintaktička značajka. Morfosintaktička je značajka u jezicima u kojima se očituje na morfološkoj i sintaktičkoj razini.²⁷⁶ Sintaktička je negacija pak univerzalni tip negacije u jeziku. Smatra se da je taj tip negacije usmjeren na predikat kao središnji dio rečenice.²⁷⁷ Dva su tipa izražavanja sintaktičke negacije: u prvome je glagol ključni niječni izraz, dok je u drugome niječni izraz neglagolska riječ.²⁷⁸ Prvi se tip dijeli na dva podtipa: prvi tip ima niječni glagol čiji je domet jesna rečenica koja slijedi, a drugi je podtip pomoćni niječni glagol kojemu ostatak rečenice nije dopuna. Drugi se tip također dijeli na dva podtipa: u prvome je podtipu niječni izraz dio predikatne morfologije (afiks koji postaje dio glagola na sintaktičkoj razini; u hrvatskome su takvi primjeri negacija glagola *imati*, *biti* i *htjeti*), dok u drugome podtipu niječni izraz nije vezan, nego je samostalna morfološka jedinica (npr. hrvatski *ne*). Negacije se s obzirom na doseg dijele na rečeničnu koja se odnosi na negaciju jezgre predikata i sastavničku koja se odnosi na predikatne dopune.²⁷⁹ Prema komunikacijskome kriteriju često se razlikuju potpuna i djelomična negacija.

Kriterij podjele	Kategorije u podjeli			
Sintaktički kriterij	glagol ključni niječni izraz		niječni izraz neglagolska riječ	
	niječni glagol	pomoćni niječni glagol	niječni izraz dio predikatne morfologije	niječni izraz nije vezan
Negacija s obzirom na doseg	rečenična koja se odnosi na negaciju jezgre predikata		sastavnička negacija	
Komunikacijski kriterij	potpuna negacija		djelomična negacija	

²⁷⁵ v. Kovačević 2016: 20.

²⁷⁶ Kovačević 2016: 29.

²⁷⁷ Thompson 1998: 326 prema Kovačević 2016: 32.

²⁷⁸ Kovačević 2016: 33.

²⁷⁹ Kovačević 2016: 35.

22.1. Načini izražavanja negacije

U suvremenome hrvatskome negacija može biti na leksičkoj razini (*sretan – nesretan*), sastavničkoj razini (*Teško je ne dijeliti njezino mišljenje.*), rečeničnoj razini (*Iris nije zaspala.*) i na razini teksta (*A: Je li zaspala? B: Nije.*).²⁸⁰ U hrvatskome se »na strukturnoj (sintaktičkoj) razini rečenična negacija ostvaruje stavljanjem niječne čestice *ne* neposredno ispred predikata.«²⁸¹ Osim riječi *ne* u hrvatskome su niječnice riječ *ni*, prefiksi *ne-* i *ni-* i veznik *niti*.

U hrvatskome crkvenoslavenskom najčešće su niječnice *ne* i *ni*. Niječnica *ne* može stajati uz predikat kad niječe čitavu rečenicu ili uz pojedini konstituent kad se pojavljuje kao sastavnička negacija.²⁸²

U klasičnome su latinskom najčešći izrazi za izricanje negacije riječi *non* i *ne*. *Non* se najčešće upotrebljava u indikativnim rečenicama, dok *ne* stoji u rečenicama s konjunktivom i imperativom. Negacija *non* može služiti i za nijekanje pojedine riječi, a ne samo čitave rečenice. Rjeđe se u klasičnome latinskom kao negacija pojavljuje riječ *haud* u značenju 'ne baš'. U starijim tekstovima uporaba niječnice *haud* bila je mnogo proširenija kao opća negacija, a i *ne* se upotrebljavalo slobodnije.²⁸³ Niječica *haud* u latinskome ostaje u uporabi osjetno češće uz glagol *scio* (*haud scio an*) i rjeđe uz *esse*, *dubitare*, *errare*, *ignorare*, *placere*...²⁸⁴ Proširenost uporabe niječnice *ne* u ranijim fazama latinskoga odražava se i na uporabu niječnice *ne* kao prefiksa u riječima kao što su *nemo* (*ne-homo*), *nihil* (*ne-hilum*), *neuter*, *nequiquam*, *nescio*...²⁸⁵ Kao niječnice u latinskome se upotrebljavaju i izrazi *neque*, *nondum*, *numquam*, *nusquam*, *nullo modo*, *minime*, *neutiquam*, *nequaquam*, *haudquaquam*, *minus*, *minime vero*, *parum*, *non magnopere*, *non ita*, *non valde*, *non nimis*, *non nimium*, *non admodum*, *non sane*.²⁸⁶ Takve se riječi nazivaju nultim kvantifikatorima (eng. *zero quantifiers*). Osim toga niječnost se u latinskome može izraziti niječnim glagolima, kao što su *nescio* ('ne znam'), *nolo* ('ne želim') i sl., a glagol *nolo* ima i proširenu niječnu ulogu u imperativnim rečenicama (usp. hrv. *nemoj*).

²⁸⁰ Zovko Dinković 2013: 146.

²⁸¹ Zovko Dinković 2013: 26.

²⁸² V. Gadžijeva i dr. 2014: 298.

²⁸³ Steele 1920: 15-16.

²⁸⁴ Menge 2000: 199.

²⁸⁵ »In Latin negation was first expressed by a single element *ne*, followed by a strengthening element *oenum*, from which the later *non* is derived. This *non* expresses the negation on its own (without *ne*) and finally occupies the original position of *ne* in the sentence.« (Zeijlstra 2004: 56)

(Latinska negacija prvo se izražavala riječju *ne* uz pojačavajuću česticu *oenum*, iz čega se kasnije razvija niječnica *non*. To *non* i samostalno izražava negaciju i kasnije zauzima izvorno mjesto niječnice *ne*.)

²⁸⁶ Popis niječnica preuzet je iz Menge 2000:201.

Niječnice *non* i *haud* mogu nijekati čitave rečenice, ali se mogu odnositi i samo na jedan konstituent²⁸⁷. Pri tome *haud* češće niječe samo jedan konstituent, dok niječnica *ne* gotovo uvijek niječe čitavu rečenicu.

U latinskim se gramatikama često povezano s negacijom pojavljuje i pojam *litota* (iz grčkoga) ili lat. *negatio contrarii*. Riječ je o slučajevima u kojima niječnica uz pridjev, prilog ili glagol zapravo dobiva značenje suprotne riječi (npr. tako *non magnus* dobiva značenje riječi *parvus*, *haud similis* značenje riječi *dissimilis*). Pojava postoji i u suvremenome hrvatskome, ali nije izrazito česta (npr. *nelijep* znači *ružan/ružnjikav*) te je često stilski obilježena²⁸⁸.

Niječnice *non* i *haud* u latinskome su odvojive od finitnoga glagola, ali ipak najčešće stoje ispred finitnoga oblika. Kad autor želi istaknuti negaciju ili niječno odgovoriti na pitanje, negacija najčešće stoji na prvome mjestu u rečenici (npr. *Non, si tibi antea profuit, semper proderit.*²⁸⁹). Kad niječnice niječu samo jedan konstituent, stoje neposredno ispred riječi koju niječu (npr. *in quo non magna laus est vitare vitum*²⁹⁰).

I u hrvatskome crkvenoslavenskom niječnica *ne* mora biti neposredno uz glagol, nego između njih može biti koji drugi konstituent.

U latinskim je predlošcima hrvatskoglagoljskih tekstova najveći broj potvrda s niječicom *non*, zatim se pojavljuju primjeri s niječnim veznikom *nec* ili *nec... nec*, niječnicom *nequam* te primjeri s niječnim zamjenicama ili priložima.

22.2. Niječnica *non*

Čestica *non* najčešće je sredstvo nijekanja rečenice. U latinskome ona uglavnom stoji ispred finitnoga glagola, a budući da i u hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku neobilježeno niječnica stoji u istome položaju, prijevodi uglavnom dosljedno prate položaj negacije. Niječnica se *non* uglavnom dosljedno prevodi niječnicom *ne*.

(1) Niječnica *non* uz glagole

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>lacrimas continere non potuit</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>slzi svoe vzdržati ne v'shote</i> – CŽg 106v <i>sl'zi svoe vzdržati ne vshotê</i> – CIvan 113r

²⁸⁷ (eng. *local negation* v. Pinkster 2015: 672)

²⁸⁸ Takav se, međutim, tip negacije pojavljuje katkad u terminologiji, npr. nazivi *prekidan* i *neprekidan*.

²⁸⁹ Pinkster 2015: 731.

²⁹⁰ Pinkster 2015: 732.

b. <i>que a monumento discipulis recedentibus non recessit</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>ka od g(ospo)dna groba bēžati ne ote</i> – ČŽg 107r <i>ka u G(ospo)dna gr(e)ba uč(e)n(i)ki bēžečihъ bižati ne hotê</i> – CIvan 113v
c. <i>Propter hoc, inquit Magdalena, non remanebit</i> – De s. Maria Magdalena	c. <i>k nimaža (sic!) b(la)ž(e)na mariê odgovori i reče zato ne ostanetъ</i> – ČŽg 109r <i>v(b) tomžde b(la)ž(e)na m(a)riê otvêca zato ne ostanu</i> – CIvan 115v
d. <i>Quamdiu enim nobiscum fuerit hec quassatio non cessabit</i> – De s. Maria Magdalena	d. <i>dokle s nami e(stъ) ne opadetъ sila morskaê</i> – ČŽg 110r <i>začъ doklê s' nami e(stъ) sila mora ne upadetъ</i> – CIvan 116v ²⁹¹
e. <i>Cumque illic pre duritia foueam cum non sit qui uite tribuat alimentum</i> – De s. Maria Magdalena	e. <i>zane ne be ki bi nemu životъ pičeu ob'držalъ</i> – ČŽg 109v <i>začъ ne bi ki bi emu životъ pičeu održ'al' (sic!) bi</i> – CIvan 116rv
f. <i>non potuisset effodere</i> – De s. Maria Magdalena	f. <i>hotečemъ nimъ pogresti û na ne mogoše za tvrđъ kamen' ki beše totu</i> – ČŽg 110r <i>i egda on'dê hotiše gr(e)bъ kopati skrozi t'vr'dъ kam(e)nъ ne vz'može</i> – CIvan 116v – 117r
g. <i>ad quod accedere humanum non poterat experimentum</i> – De s. Maria Magdalena	g. <i>k nemuže telesnoe ne možetъ vziti</i> – ČŽg 113r <i>em(u)že t(ê)l(e)sno ne vzmōžet' v'ziti</i> – CIvan 119v
h. <i>cum de uxore sua filium habere non posset</i> – De s. Maria Magdalena	h. <i>i ta čeda ne imeše</i> – ČŽg 114r <i>ki ot ženi svoee s(i)na imiti ne možaše</i> – CIvan 121r ²⁹²
i. <i>Datum non ambigitur</i> – Seq.	i. <i>dast' ne sumne se</i> – MVat ₄ 134b
j. <i>Quod non capis, quod non vides</i> – Seq.	j. <i>čto ne primeš' čto ne vidiš'</i> – MVat ₄ 134c
k. <i>Qui de caetero non revertebantur</i> – De s. Patricio	k. <i>da niedan' se ne vračaše v(a)n'</i> – COxf 47a

²⁹¹ U primjerima iz *Života Marije Magdalene* razlikuje se poredak riječi u hrvatskoglagoljskim zbornicima. U *Ivančičevu zborniku* prati se latinski poredak, dok u *Žgombičevu zborniku* u primjeru (1d) subjekt dolazi nakon glagola, a u primjeru (1f) prijedložni izraz dolazi nakon glagola.

²⁹² U ČŽg *habere non posset* prevedeno je kao *ne imeše*, a izostavljeno je značenje glagola *moći*, dok CIvan vjerno prati latinski predložak.

<p>l. <i>Ut manducarent et non inveniebant</i> – Vita Adae et Evae</p> <p>m. <i>Non invenit escam qualem habebant in paradiso</i> – Vita Adae et Evae</p> <p>n. <i>quem non possumus sustinere et non exaudiat preces nostras et avertat dominus faciem suam a nobis quia sicut promissimus non adimplevims</i> – Vita Adae et Evae</p> <p>o. <i>Non agens cursum suum</i> – Vita Adae et Evae</p> <p>p. <i>quia non custodivi mandatum dei</i> – Vita Adae et Evae</p> <p>s. <i>Non mittendus canibus</i> – Seq.</p> <p>t. <i>et non moriemur omnes, sicut mortui sunt fratres nostri in occultis.</i> – 1Mach 2,41</p> <p>u. <i>et obtinuerunt legem de manibus gentium, et de manibus regum, et non dederant cornu peccatori.</i> – 1Mach 2,48</p> <p>v. <i>non invenietur</i> – 1Mach 2,63</p> <p>z. <i>Et Jerusalem non habitabatur, sed erat sicut desertum: non erat qui ingrederetur et egrederetur de natis ejus</i> – 1Mach 3,45</p> <p>aa. <i>virorum tantum, qui tegumenta et gladios non habebant</i> – 1Mach 4,6</p> <p>bb. <i>Ipsi autem non erant de semine virorum illorum, per quos salus facta est in Israël.</i> – 1Mach 5,62</p> <p>cc. <i>Carnes sanctorum tuorum, et sanguinem ipsorum effuderunt in circuitu Jerusalem, et non erat qui sepeliret</i> – 1Mach 7,17</p> <p>dd. <i>Et accesserunt quidam simul, qui sequebantur, ut notarent sibi locum: et non potuerunt invenire.</i> – 2Mach 2,6</p> <p>ee. <i>Et his dictis, non comparuerunt.</i> – 2Mach 3,34</p>	<p>l. <i>ča bista jila i ne obratahota</i> – ČŽg 31r</p> <p>m. <i>i ne nade piče takovie kakovu pree imiše v rai</i> – ČŽg 31r</p> <p>n. <i>egože isplniti ne vz'možemo i ne budemo uslišani v proš'nah' i otvratit' lice svoe ot nas' g(ospo)din' b(og)ъ naš' ako čto obečamo i ne isplnimo</i> – ČŽg 31v²⁹³</p> <p>o. <i>ne čineči toka svojego</i> – ČŽg 32r</p> <p>p. <i>ere ne shranih' zapovedi b(o)žih'</i> – ČŽg 34r</p> <p>s. <i>ne podast' se psom'</i> – MVat₄ 134d</p> <p>t. <i>i ne umremъ vsi êkože umrêše brati naši v tainъ</i> – BrVO 412a</p> <p>u. <i>i održ'aše zakonъ ot rukъ êzikъ · i ot rukъ c(êsa)rъ · i ne daše roga grêšniku</i> – BrVO 412b</p> <p>v. <i>ne obrêčet se</i> – BrVat₅ 222b</p> <p>z. <i>i er(u)s(o)l(i)mъ ne obêtovaše se · na bêše êko pustina · ne bêše iže všal bi ot čedъ ego</i> – BrVO 416a</p> <p>aa. <i>muži · toliko êko pokr'veniê i mače ne imêhu</i> – BrVO 416d</p> <p>bb. <i>ti že ne bêhu ot sêmene muži onêhъ · imiže sp(a)s(e)nie stvoreno bisi vъ iz(drai)li</i> – BrVO 421b</p> <p>cc. <i>teles a s(ve)tihъ tvoihъ · i ne bi kto pogrêbae ihъ</i> – BrMet 237b</p> <p>dd. <i>i pristupiše eteri vkupъ slêdeče i · da znamenuiъ sebê mêsto i ne vzmogoše obresti</i> – BrVO 423c</p> <p>ee. <i>i simi rečenimi ne eviše se</i> – BrVO 426c</p>
---	---

²⁹³ Promijenjen je redoslijed zanižkanoga modalnog glagola i infinitiva iz latinskoga *non possumus sustinere* u *isplniti ne vzmožem*.

ff. <i>In leges enim divinas impie agere impune non cedit</i> – 2Mach 4,17	ff. v' zakonê bo b(o)ž(a)stv(a)nie nečistivo dêêti nenakazano ne padaetb – BrVat ₅ 229a
gg. <i>Nisi venerit vitus, non exhibo.</i> – Lectio in die ss Viti et Modesti	gg. dokolê ne pridet vidb ne izidu – BrN ₂ 420a

Kad niječnica *non* u latinskome stoji uz konjunktiv u 3. licu u nezavisnoj rečenici, na hrvatski crkvenoslavenski katkad se prevodi dodatkom veznika *da* ispred ili iza niječnice. Kad je riječ o konjunktivu u 2. licu, ne dodaje se *da* jer se takvi oblici najčešće prevode imperativom.

(2) Niječnica *non* uz konjunktiv

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Non se plangent, sed me, quia ipsi non peccaverunt, sed ego.</i> – Vita Adae et Evae	a. <i>ne da plačutb sebe na mene zač' oni ne sagrešiše da ê sagreših'</i> – ČŽg 32r
b. <i>Et non exiet sermo de ore tuo</i> – Vita Adae et Evae	b. <i>i da ne izidet' rič' iz ust' tvojih'</i> – ČŽg 31v

Uz glagol *biti* niječnica *non* prevodi se niječnim oblicima glagola *biti*.

(3) Niječnica *non* uz glagol *biti*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>cum non sit qui enutriat</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>zane nestb ki bi nemu piču dalb</i> – ČŽg 110v <i>zač' nīs'tb · iže bi emu piču dalb</i> – CIvan 117r
b. <i>et non est differentia in conspectu Dei caeli</i> – 1Mach 3,18	b. <i>i nêstb razlučenie v zracê b(og)a n(e)b(e)skago</i> – BrVO 414d

Kad niječnica *non* stoji u latinskome ispred priloga, imenice ili pridjeva, prevodi se na istome položaju. U tim slučajevima niječnicom se uglavnom ne niječe čitava rečenica, nego samo konstituent uz koji stoji. U primjeru (4f) niječnica *non* u latinskome stoji ispred riječi *sic*, ali je prevedena ispred glagola kao niječnica za čitavu rečenicu.

(4) Niječnica *non* ispred priloga, imenica i pridjeva

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>non</i> <i>procul a nauī</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>ne</i> <i>blizu</i> – CIvan 116v ²⁹⁴
b. <i>non</i> <i>terrenis refectiōibus, sed tantum celestibus epulis disposuerat satiare</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>ne</i> <i>telesno pićeū na nebeskoū radostiū vzlūbih' ū napiteti</i> – ČŽg 112v <i>ne</i> <i>t(ê)l(e)snoū êdiū na neb(e)sku radostiū lūb'laše nasititi</i> – CIvan 119r
c. <i>Signis tantum, et non</i> <i>rebus</i> – Seq.	c. <i>znameniem' ne</i> <i>inim'</i> – MVat ₄ 134c ²⁹⁵
d. <i>A sumente non</i> <i>concisus</i> / <i>Non</i> <i>confractus, non</i> <i>divisus</i> , / <i>Integer assumitur</i> – Seq.	d. <i>pečen' k sr(̃d)cu · nerazrēzan' nerazlomlen' nerazlučen' cêl' priemlet se</i> – MVat ₄ 134c
e. <i>Non</i> <i>sic, inique, non</i> <i>sic euades nec impune feres quod tantum iis benefacere distulisti.</i> – De s. Maria Magdalena	e. <i>ne</i> <i>tako nečistivi ne</i> <i>tako iz'bežiši na tvom̃ misli da to ne mimo idet̃</i> – ČŽg 108v <i>ne</i> <i>t(a)ko nečistivi ne</i> <i>t(a)ko · izbēžiši na v' tom̃ misli da to ne mimoidēt̃</i> – CIvan 115r
f. <i>Non</i> <i>sic fiet, domina</i> – De s. Maria Magdalena	f. <i>reče ne</i> <i>b(u)di tebē sego stvoriti sestro</i> – ČŽg 109r <i>ne</i> <i>budi t(a)ko gospoe</i> – CIvan 115v ²⁹⁶
g. <i>quoniam non</i> <i>in multitudine exercitus victoria belli, sed de caelo fortitudo est.</i> – 1Mach 3,19	g. <i>êko ne</i> <i>v množ̃stvê voev'stviê pobêda brani · a s n(e)b(e)se krēpost̃ est̃</i> – BrVO 414d
h. <i>et non</i> <i>sacerdotis Jasonis nefarium, et inauditum scelus</i> – 2Mach 4,13	h. <i>i ne</i> <i>erêê nazona · nerekomoe i neslišanoe pregrêšenje</i> – BrVO 427c

Često se nakon niječnice *non* pojavljuje suprotni veznik *sed* u značenju 'ne jedno, nego drugo'. U nekim primjerima kao što je (5a) veza *non... sed* nije doslovno prevedena, niječnica je prevedena ispred glagola, ali umjesto *sed hoc tantum inveniebant* prevedeno je *razve piće ku skot ji*. U primjerima (5c) i (5e) *sed* se prevodi jednim od svojih tipičnih ekvivalenata *na*. U primjeru (5d) pojavljuje se *non solum... sed nec* koji je preveden zanijekanim glagolom nakon kojega slijedi *ni*. U tome je primjeru u *Žgombićevu zborniku* prisutno niječno slaganje i tekst nije preveden doslovno te nije preveden modalni glagol, dok je u *Ivančićevu zborniku* tekst

²⁹⁴ U *Žgombićevu zborniku* isti je izraz preveden jesnim oblikom.

²⁹⁵ *Non rebus* slobodno prevedeno kao *ne inim*.

²⁹⁶ U *Ivančićevu zborniku* prevodi se doslovno, dok u *Žgombićevu zborniku* *sic* nije prevedeno, nego je zamijenjeno zamjenicom *sego*.

doslovnije preveden, ali je modalni glagol preveden ispred infinitiva. Pri nijekanju se modalnoga glagola često poredak glagola i infinitiva u hrvatskome crkvenoslavenskom prijevodu zamjenjuje.

(5) Prevođenje niječnice *non* uz suprotni veznik *sed*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Et non invenerunt sicut habebant in paradiso, sed hoc tantum inveniebant:</i> – Vita Adae et Evae	a. <i>kakovu imehota v rai i ne nahaêhota razve piče ku skot'ji</i> – ČŽg 31r
b. <i>Non potes tantum facere quantum ego, sed tantum fac ut salveris</i> – Vita Adae et Evae	b. <i>ti ne vzmoeš' toliko dni trpeti pokore koliko ja</i> – ČŽg 31v
c. <i>in quo non carnes vitulorum et hircorum, ut olim in lege, sed nobis Christus sumendus proponitur verus Deus.</i> – Sermo s. Thomae Aquinatis	c. <i>v nemže ne mesa telacъ · i kozalъ êk(o) drêvle v zakonê na nemъ h(rъst)ъ priemlēmъ plodъ pod'kladaet' se istin'ni b(og)ъ</i> – BrVat ₅ 149c
d. <i>ea que salutis erant non solum non facere, sed nec audire uolebat</i> – De s. Maria Magdalena	d. <i>i ča biše spasenie dušev'no niš'tarъ za to ne maraše ni svrševaže zapovedi crikvenie</i> – ČŽg 115r <i>č'to b(ê)še k' sp(a)s(e)niû ne hotiše ni slišati ni učiniti</i> – CIvan 122r
e. <i>non terrenis refectionibus, sed tantum celestibus epulis disposuerat satiare</i> – De s. Maria Magdalena	e. <i>ne telesno pičeû na nebeskoû radostiû vzlûbih' û napiteti</i> – ČŽg 112v <i>ne t(ê)l(e)snoû êdiû na neb(e)sku radostiû lûb'laše nasititi</i> – CIvan 119r

22.3. Niječnice *neque* i *nec*

Uz niječnicu *non* katkad se pojavljuju i niječnice *neque* ili *nec* kad se niječe drugi koordinirani dio rečenice ili druga koordinirana rečenica. Latinske se niječnice *neque* i *nec* pod utjecajem latinskoga uglavnom prevode niječnim veznikom *ni*, a rjeđe niječnim vezničkim sredstvom *i ne*. U suvremenome se hrvatskom za niječnu koordinaciju upotrebljavaju niječnice *ni* i *niti*, međutim, one nemaju jednaku distribuciju. Niječnica *niti* niječe čitavu surečenicu i zbog toga se uz nju ne pojavljuje druga niječnica, a niječnica *ni* niječe samo neki rečenični konstituent te se zato uz nju mogu pojaviti i druge niječnice (npr. *Niti učim niti čitam. Ne volim ni učiti ni čitati.*).²⁹⁷ Međutim, u koordiniranim rečenicama sa zanijekanim glagolom drugi dio rečenice mora biti povezan s *i ne* (npr. *Ne učim i ne čitam*). Niječnica *ni* kao prijevod latinskih niječnica *neque* i *nec* pojavljuje se vjerojatno kako bi prevoditelj bio što vjerniji broju riječi izvornika.

(6) Prevođenje niječnica *non... neque/nec*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. non flectebat genu, neque adorabat eum – Est 3,2	a. ne prêklanaše kolêno ni poklanaše se emu – BrN ₂ 236c
b. Quod cum audisset Aman, et experimento probasset quod Mardochaeus non flecteret sibi genu, nec se adoraret – Est 3,5	b. eže egda slišal' bê amanъ iskušeniemъ iskusi da mardočei ne priklonil' bi kolêna ni emu poklonil bi se – BrN ₂ 236c
c. Et non exaudiebatur nec erat misericordia dei circa eam – Vita Adae et Evae	c. i ne be uslišana ni be milosrdiê š' neû – ČŽg 34r
d. non audiemus verba regis Antiochi, nec sacrificabimus transgredientes legis nostrae mandata, ut eamus altera via. – 1Mach 2,22	d. ne poslušaemъ sl(o)vesъ antioha c(êsa)ra · ni v' svêtomъ tvorimъ prestupal'se zakona našego povelêniê · da idemъ drugimъ putemъ – BrVO 411a
e. Et non responderunt eis, nec lapidem miserunt in eos, nec oppilaverunt loca occulta – 1Mach 2,36	e. i ne otvečāše imъ · ni kamene pustiše k nimъ · ni zagradiše mēsta tainaê – BrVO 411d
f. Visitas eum diluculo, et subito probas illum usquequo non parcis mihi, nec dimittis me, ut glutiam salivam meam? – Officium defunctorum	f. pohaêaeši ego rano: i naglo iskušaeši ego: dokolê ne prostiši mnê · ni pustiši me · da požrl' bim' slinu moû? – CPar 117r

²⁹⁷ V. npr. Silić-Pranjaković 2007: 323.

g. <i>Alia sibi poenitentia non restaret, nec aliud pro peccatis purgatorium sentiret</i> – De s. Patricio	g. <i>ni mu tribi inoga očičeniê za grihe trpiti</i> – COxf 47a
---	--

U primjeru (7) niječnica *nec* stoji uz konjunktiv i prevodi se vezničkim sredstvom *da ne*. Niječnica se uz konjunktiv u nezavisnoj rečenici često prevodi dodatkom veznika *da* (v. primjere (2)). U ovome je primjeru niječnica *non* uz konjunktiv prevedena doslovno niječnicom *ne* jer je riječ o tipičnome načinu prevođenja te niječnice uz konjunktiv za drugo lice. Međutim, posljednji koordinirani konjunktiv preveden je uz izraz *da ne* jer je preveden u trećemu licu, a ne u drugome.

(7) Prevođenje niječnice *nec* uz konjunktiv

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Non sic, inique, non sic euades nec impune feres quod tantum iis benefacere distulisti</i> – De s. Maria Magdalena	<i>ne tako nečistivi ne tako iz'bežiši na tvomъ misli da to ne mimo idetъ</i> – ČŽg 108v <i>ne t(a)ko nečistivi ne t(a)ko · izbêžiši na v' tomъ misli da to ne mimoidêť</i> – CIvan 115r

Niječnica *nec* prevodi se niječnicom *ni* i kada je riječ o niječnoj koordinaciji u kojoj se u svim koordiniranim izrazima pojavljuje ista niječnica (8a – c). Niječnica *nec* katkad se prevodi niječnicom *ni* i kad nije riječ o niječnoj koordinaciji. U primjeru (8d) niječnica *nec* prevedena je kao *ni*, međutim, moguće je da je riječ o niječnome obliku glagola *biti* koji je u latinskome ispušten.

(8) Prevođenje koordiniranih niječnica *nec... nec*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>nec ex toto dormienti nec ex toto uigilanti</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>ni speču ni bdeču</i> – ČŽg 115v <i>ni spečumu ni b'dečumu</i> – CIvan 122r
b. <i>Qua nec status nec statura Signati minuitur</i> – Seq.	b. <i>eže ni stanie ni stoênie · znameniu umnit se</i> – MVat ₄ 134d
c. <i>In quo quidem loco nec aquarum fluenta nec arborum nec herbarum erant solatia</i> – De s. Maria Magdalena	c. <i>i v tomъ meste ne bisi toka vodamъ ni studen'ca ni bisi lesa ni travi ni niednoga · zeleniê očima pozreniê ne bisi</i> – ČŽg 112v

	<i>v' komъ mēsti ni vodē vruče ni tekuče ne bi · ni travi vesel'ê · očiû b(ê)še · – CIvan 119r²⁹⁸</i>
d. <i>nec mirum si os quod tam pia et tam pulchra pedibus saluatoris infixerat oscula ceteris amplius uerbi dei spiraret odorem – De s. Maria Magdalena</i>	d. <i>ni čudo da usta nee krasna bêhu nog' bo g(ospo)dniĥ prikasaše se celivati – CŽg 107v</i>
e. <i>nec moleste feras si mulier tua dormit – De s. Maria Magdalena</i>	e. <i>ni se žalui ače ž(e)na tvoê s'pitъ – CIvan 117r</i>
f. <i>Exaudiat orationes vestras, et reconcilietur vobis, nec vos deserat in tempore malo. – 2Mach 1,5</i>	f. <i>i da uslišitъ g(ospod)ъ m(o)l(it)vi vaše i primiri se vamъ · ni vasъ ostavi vъ vrême zaloe – BrVO 421d</i>
g. <i>Videbat enim sine regali providentia impossibile esse pacem rebus dari, nec Simonem posse cessare a stultitia sua – 2Mach 4,6</i>	g. <i>viždaše bo bes c(êsa)r'skago primišleniê · nevzmožno biti mirъ većemъ dati se · ni simona moći prêstati ot uboistviê svoego – BrVO 427ab</i>
h. <i>sed nec motum quidem de loco sessionis suae – Est 5,9:</i>	h. <i>nъ ni ganu ot mēsta vzleženiê svoego – BrN₂ 237c</i>

U primjerima (9) tekst nije doslovno preveden, pa se koordinirane niječnice *nec... nec* također ne prevode doslovno.

(9) Nedoslovno prevođenje koordiniranih niječnica *nec... nec*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Et si nec mihi nec matri parcere uolueritis – De s. Maria Magdalena</i>	a. <i>ni naû ne miluite – CŽg 110r</i> <i>ako mene ali materъ ditiča · nečete milovati – CIvan 116v</i>
b. <i>Quoniam tu nec primam nec secundam praevaricationem fecisti, sed ego praecaticata et seducta sum, quia non custodivi mandatum dei – Vita Adae et Evae</i>	b. <i>ere ti prvič' i drugoč' nisi prelačen' ni prehinena da ê prelačena i prehinena biĥ ere ne shraniĥ' zapovedi b(o)žih' – CŽg 33v-34r</i>

Kad nije koordinirana s drugom niječnicom, niječnica *nec* najčešće se prevodi niječnicom *ne*. U primjeru (10d) u latinskome su koordinirana dva objekta niječnicom *nec*, ali je u prijevodu samo jedna niječnica koja niječe glagol.

²⁹⁸ U CŽg glagol *biti* pomaknut je naprijed, a u obama tekstovima uz njega se pojavljuje i negacija *ne*.

(10) Prevođenje samostalno upotrijebljene niječnice *nec*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>nec fugias filiam tuam</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>ne udali se kčere tvoee</i> – ČŽg 113v <i>ne biži kčere tvoee</i> – CIvan 120v
b. <i>nec moleste feras si mulier tua dormit</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>ne žalui ako žena tvoê spitъ</i> – ČŽg 110v – 111r
c. <i>nec mirum</i> – De s. Maria Magdalena	c. <i>ne bi čudo</i> – CIvan 114v
d. <i>Et si nec mihi nec matri parcere volueritis</i> – De s. Maria Magdalena	d. <i>ako mene ali materъ ditiča · nečete milovati</i> – CIvan 116v ²⁹⁹
e. <i>Nec erat qui nolentes cogeret ad bibendum</i> – Est 1,8	e. <i>ne b(ê)še iže usilov(a)l' bi nъ pitie</i> – BrN ₂ 235a
f. <i>Nec laudare sufficis</i> – Seq.	f. <i>iže slaviti ne dovlêet se</i> – MVat ₄ 134b ³⁰⁰
g. <i>Nec Patris linquens dexteram</i> – Hymn.	g. <i>o(tъ)ca ne pusti desnice</i> – BrPm 146c
h. <i>nec erat misericordia dei circa eam</i> – Vita Adae et Evae	h. <i>ne biše božie milosrdie v nei</i> – CFat 9v

I koordinirani veznik *nec* može se prevesti niječnicom *ne*.

(11) Prevođenje koordiniranoga veznika *nec* niječnicom *ne*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>nec sub lege esse Dei Filium, sed supra legem in ipso principio designaret, nec solvi legem, sed impleri</i> – Hom. s. Ambrosii ep.	<i>ne pod' zakonom' sučъ s(i)nъ b(o)ži · na vr'hu zakona v samomъ začetê naznamenav'se · ne razdrušiti nъ is'plniti</i> – BrVO 190a

Rjeđe se niječnica *nec* prevodi kao *i ne*.

²⁹⁹ Niječnica *ne* prati latinski predložak jer se u latinskom niječu objekti *mihi* i *matri*, a u prijevodu je zanimakan glagol.

(12) Prevođenje niječnice *nec* izrazom *i ne*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Nec assumptus consumitur</i> – Seq.	a. <i>i požret se i ne požret se</i> – MVat ₄ 134c
b. <i>Nec praesumat iunior consedere, nisi ei praecipiat senior suus</i> – Reg. s. Benedicti	b. <i>i ne smiŕb sêsti poli nega · doklê mu star'ji ne zapovi</i> – RegBen 43v
c. <i>Nec dum orationem compleverat et ecce vox ad eam de celo est missa.</i> – In s. Katherine virg. m.	c. <i>i oêe d(ê)va s(love)se ne izreče · bis(tb) gl(a)sb c n(e)b(e)se gl(agol)e</i> – BrN ₂ 500d – 501a / BrLab ₁ 163a

Niječnica *neque* podrijetlom je srodna niječnici *nec*, koja s njom alternira jednako kao *ac* i *atque*. Kad se pojavljuje u kombinaciji s niječnicom *non*, niječnica *neque* prevodi se niječnicom *ni* (13a – c). U primjeru (13d) dvije su koordinirane niječnice *neque* koje se prevode koordiniranim niječnicama *ni... ni*. U primjerima (13e – g) niječnica *neque* pojavljuje se samostalno. U primjeru (13e) prevodi se izrazom *i ne*, u primjeru (13f) u *Žgombićevu zborniku* prevedena je niječnim oblikom pomoćnoga glagola koji je dio futura, a u *Ivančićevu zborniku* niječnicom *ne*. U primjeru iz *Ivančićeva zbornika* oponaša se izvorni poredak riječi, pa niječnica *ne* ne stoji uz glagol na koji se odnosi. U primjeru (13g) prevodi se niječnicom *ni*.

(13) Prevođenje koordiniranih niječnica od kojih je jedna *neque*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Non exhibimus, neque faciemus verbum regis, ut polluamus diem sabbatorum</i> – 1Mach 2,34	a. <i>ne izidemъ ni stvorimъ zap(o)v(ê)di c(êsa)revi · da poskvr'nimъ d(b)ъ soboti</i> – BrVO 411c
b. <i>Non inferemus vobis malum, neque amicis vestris.</i> – 1Mach 7,15	b. <i>ne vnesem' nikoegože zla · ni priêtelem' v(a)šimъ</i> – BrMet 237b
c. <i>Hospitibus autem cui non praecipitur nullatenus scietur neque colloquatur</i> – Reg. s. Benedicti	c. <i>a k' gostemъ niedinъ k inima zapovidi ne smiŕb pristupiti · ni govoriti</i> – RegBen 35v
d. <i>Si debeat monachus litteras vel aliquid suscipere nullatenus liceat monacho neque a parentibus suis neque a quoquam hominum</i> – Reg. s. Benedicti	d. <i>da ni dlgb mnihom' priemati · nied'nimъ nistъ dl'gb koludromъ ot o(t)ca ili ot m(a)t(e)re · i ni ot ednoga č(lovê)ka</i> – RegBen 35v
e. <i>Neque enim egens quisquam fuit inter illos.</i> – Sermo s. Augustini ep.	e. <i>· i ne b(ê)še ničb niktože · v nihъ</i> – BrN ₂ 476d
f. <i>Neque enim ego te deseram donec deo fueris reconciliatus.</i> – De s. Maria Magdalena	f. <i>ê neču tebe zapustiti do<kle> pomilovan' b(u)deši g(ospo)d(e)mъ vsemogučimъ</i> – ČŽg 115v

g. <i>Neque enim est, aut fuit aliquando tam grandis natio, quae habeat deos appropinquant sibi, sicut adest nobis Deus noster</i> – Sermo s. Thomae Aquinatis	<i>ne</i> az' t(e)bê zapuču · <i>doidê</i> že b(ogo)mъ p(o)m(i)lov(a)nъ budeši – CIvan 122r g. <i>ni</i> bo e(stъ) ili bilъ e(stъ) · <i>nikogdaže</i> toliki veliki narodъ ki imatъ b(o)gi · približaućei sebê · êk(o)že blizъ e(stъ) n(a)šъ b(og)ъ n(a)mъ – BrVat ₅ 149b
--	---

22.4. Niječnica *ne*

Niječna riječ *ne* u latinskome stoji kao veznik koji niječe sadržaj zavisne rečenice ili kao niječna čestica uz konjunktiv. Izvorno je bila niječnica općega tipa, međutim, s vremenom dobiva značenje nemogućnosti, zabrane, dopuštanja itd. i stoji uz imperativ i konjunktiv. Izvorno se vezničko sredstvo zanijekanih zavisnih rečenica *ut ne* pokraćuje samo na *ne* te *ne* postaje najčešći niječni veznik zavisnih rečenica.³⁰¹ U korpusu se najčešće prevodi veznikom *da* uz niječnicu, pri čemu *da* i *ne* ne moraju biti neposredni susjedi, već ih može razdvajati jedan ili više konstituenata.

(14) Prevođenje niječnice *ne* izrazom *da ne*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>misereatur ne pereat natus</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>milosr'dъ budi b(og)ъ da ne izginetъ otroče</i> – CŽg 110v
b. <i>Maria uero humeris eorum signum crucis imposuit ne antiquus hostis eos in aliquo in itinere impediret</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>mariê že na ramenu eû znamenie križa <p>oloži da dêvalъ imъ ne pakostuetъ puti b(o)žiê</i> – CŽg 109v <i>m(a)riê že ramenomъ ihъ zn(a)m(e)nie kr(i)ža položi da v(ъ) p(u)ti ni v(ъ) čem(ъ) že ihъ · d'êv(a)lъ ne bi suprotivilъ</i> – CIvan 116r
c. <i>et fortiter resistite, ne captivemur tenentes captivitatem</i> – Ev. Nicod. XXI	c. <i>i usil'no prot(i)vite se · da ne budetъ udrže strani udržaniê n(a)š(e)go</i> – FgNicod 1a
d. <i>ne forte ... maledictionem inducat in nos dominus deus</i> – Vita Adae et Evae	d. <i>da ne navedet' g(ospo)din' b(og)ъ prokl(e)t'stviê</i> – CŽg 30v
e. <i>Interdixit... ne comedatis</i> – Vita Adae et Evae	e. <i>reče... da ne êla bisva</i> – CŽg 37rv

³⁰¹ Ernout-Meillet 1951.

f. <i>Et dedit illis legem, ne obliviscerentur praecepta Domini, et non exerrarent mentibus, videntes simulacra aurea et argentea, et ornamenta eorum.</i> – 2Mach 2,2	f. <i>da imъ zakonъ · da ne zabudutъ zapovédi g(ospodъ)niъ · i êko da ne zablude pametiû videčimъ <i>doli zlati i srebr'ni · i ukrašeniê ihъ</i> – BrVO 423b
g. <i>hortabatur ne legem amoverent a corde suo.</i> – 2Mach 2,3	g. <i>krêplaše · da ne zakona otimutъ ot sr(ъd)ca svoego</i> – BrVO 423b
h. <i>et fœni cibo vescentes, demorabantur, ne participes essent coinquinationis.</i> – 2Mach 5,27	h. <i>i sena pičeju kr'meče se prebivahu · da ne pričestnici bili bi poskvrneniê</i> – BrVO 431a

Ima međutim i primjera u kojima se prevodi sa *za ne*. Tako je primjer (15) u *Ivančičevu zborniku* preveden prijedlogom *za* s niječnicom *ne*. Moguće je da je riječ o pogrešci prevoditelja ili prepisivača jer je u *Žgombičevu zborniku* na mjestu prijedloga *za* veznik *da*. Međutim, budući da je riječ o namjernoj rečenici, a prijedlog *za* može imati i namjerno značenje, moguće je da je takav prijevod i svjestan odabir prevoditelja.

(15) Prevođenje niječnice *ne* izrazom *za ne*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>misereatur ne pereat natus</i> – De s. Maria Magdalena	<i>milosr'dъ budi b(og)ъ da ne izginetъ otroče</i> – CŽg 110v <i>m(i)l(o)sr(ъ)d budi b(og)ъ · za ne iz'giba o'roče</i> – CIvan 117r

Uz prohibitivni konjunktiv ta latinska niječna čestica prevodi se samo hrvatskom crkvenoslavenskom niječnicom *ne*. U prijevodu uz česticu *ne* dolazi imperativ. U primjeru (16a) rečenica koja je u neupravnome govoru prevedena je kao da je riječ o upravnome govoru.

(16) Prevođenje niječnice *ne* uz prohibitivni konjunktiv

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>dicens ne timeret</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>govoreči nemu ne podobaet' ti kasniti</i> – CŽg 114v <i>êvi se rekuči · ne podobaet' ti kas'niti</i> – CIvan 121r
b. <i>Ne vacilles, sed memento</i> – Seq.	b. <i>ne dvoit se na pomeni</i> – MVat ₄ 134c

c. <i>ne amplius lugeas mortuos tuos quam sex dies</i> – Vita Adae et Evae	c. <i>ne</i> plačite k tomu veče razve .ž. dni mrtvih' vaših ₆ – ČŽg 41r
d. <i>Ne putes quod animam tuam tantum liberes</i> – Est 4,13	d. <i>ne</i> mnê da d(u)šu tvoju toliko izb(a)viši – BrN ₂ 237b
e. <i>Et a verbis viri peccatoris ne timueritis, quia gloria ejus stercus et vermis est</i> – 1Mach 2,62	e. ot sl(o)ves ₆ muža grêšna <i>ne</i> boêli se · budête êko sl(o)v(e)sa ego · gnus ₆ i čr ₆ v ₆ sut ₆ – BrVO 412d
f. <i>Ne timueritis multitudinem eorum, et impetum eorum ne formidetis.</i> – 1Mach 4,8	f. <i>ne</i> boite se množastva ih ₆ i naprasan'stviê ih ₆ · <i>ne</i> ustrašajte se – BrVO 416d

I složeni veznik *ne forte* prevodi se također s pomoću *da ne* (17a), (17d) i (17e) ili hrvatskom crkvenoslavenskom česticom *jeda* (17b), (17c) i (17f).

(17) Prevodenje veznika *ne forte*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Noli, Eva, talia dicere ne forte aliquam iterum maledictionem inducat in nos dominus deus</i> – Vita Adae et Evae	a. <i>ne</i> hotei euga govoriti tako <i>ne</i> hotei <i>da ne</i> navedet' g(ospo)din' b(og) ₆ prokl'tstviê – ČŽg 30v
b. <i>Ne forte laborem nobis inponamus quem non possumus sustinere et non exaudiat preces nostras et avertat dominus faciem suam a nobis quia sicut promisimus non adimplevimus</i> – Vita Adae et Evae	b. <i>eda kako</i> trud' na se položimo egože isplniti <i>ne</i> vz'možemo i <i>ne</i> b(u)demo uslišani v proš'nah' i otvratit' lice svoje ot nas' g(ospo)din' b(og) ₆ naš' ako što obečamo i <i>ne</i> isplnimo toliko – ČŽg 31v
c. <i>Ne forte interficiat Cain Abel</i> – Vita Adae et Evae	c. <i>eda si</i> ubiet' kaen' abela – ČŽg 35r
d. <i>Ne nos forte interficiamur pro illud</i> – Vita Adae et Evae	d. <i>ne da kako</i> sami ub'eni b(u)demo nego radi – ČŽg 34v
e. <i>Et incidit illis consilium bonum ut destruerent illud: ne forte illis esset in opprobrium, quia contaminaverunt illud gentes, et demoliti sunt illud.</i> – 1Mach 4,45	e. i pride emu svêť dobar ₆ da razoril' bi i · <i>da ne</i> kako bil' bi im ₆ v ponošenje êko poskvrniše i êzici i potrebiše i – BrVO 418a
f. <i>Ne forte si venerit vestris in manibus illud apocryphum de transitu eiusdem virginis</i> – Sermo s. Hieronymi presb.	f. <i>eda si</i> bo aće pridet ₆ pod' ruki v(a)še ono upokrif[n ₆] pismo o' pres'tavljeniê toežde d(ê)vi – BrN ₂ 468cd

22.5. Niječne zamjenice i zamjenički pridjevi

U latinskome se kao niječnice pojavljuju i niječne zamjenice ili zamjenički pridjevi. Niječna neodređena zamjenica *nemo* ('nitko') prevodi se oblicima niječne zamjenice *nikto* uz dodatak čestice *že/re* ili u primjeru (18b) zamjenicom *niedan*. U nekim je primjerima ta zamjenica jedina niječnica, dok se u drugima javlja niječno slaganje.

(18) Prevođenje zamjenice *nemo*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Nemini</i> dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum – Ant.	a. nikogože daûće prëtikaniê · da neporočno budet' služenie naše – BrVO 158c
b. Neminem hominem reliqueritis, sed veniant omnes in praelium. – 1Mach 5,42	b. niednogo ot vasъ ne ostavite · na pridête vsi na branъ – BrVO 420c
c. Transeamus per terram vestram, ut eamus in terram nostram: et nemo vobis nocebit, tantum pedibus transibimus. – 1Mach 5,48	c. mimoidemъ po z(e)mli vašei · da idemъ v z(e)mlû našu · i niktože vamъ vspakostitъ · takmo nogami prêidemъ – BrVO 420d
d. nullo sibi auxilium ferente, manifesta Dei cognita virtute – 2Mach 3,28	d. nikim iže sebê pomočnikъ nosečimъ očito · b(o)žieû poznanoû siloû – BrVO 426b
e. Et scias, quia nihil impium fecerim, cum sit nemo , qui de manu tua possit eruere – Officium defunctorum	e. i vij' ere nič'če nečisto stvorih' · g'da nig'dore estъ · ki o' ruki tvoee moretъ izeti se – CPar 198r
f. Deum nemo vidit unquam, nisi unigenitus filius qui est in sinu patris. – Sermo s. Ambrosii ep.	f. b(og)a niktože vidê nikoliže · razvê edinočedi s(i)nъ · iže est' v lonê o(t)či – BrVO 79b
g. inuenique neminem in quem cedere oporteret nisi in nomine domini nostri Jesu Christi – Lectio s. Margaritae	g. i nikogar' ne naidoh' v koga podobaet' verovati raz'vi v g(ospod)a n(a)šego i(su)h(rъst)a – COxf 24c

Niječnica *nihil* ('ništa') prevodi se oblicima niječnice *ničtože*. U primjerima uz niječnu zamjenicu *nihil* nema niječnoga slaganja.

(19) Prevođenje zamjenice *nihil*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. nihil quidem habens dignum sacerdotio – 2Mach 4,25	a. ničtože vistinu imêe erêistviû – BrVO 428b

b. <i>de pecuniis vero regi promissis, nihil agebat</i> – 2Mach 4,27	b. <i>ot pênêz že c(êsa)ru obečanihъ ničtože dêêše</i> – BrVO 428b
c. <i>Et scias, quia nihil impium fecerim, cum sit nemo, qui de manu tua possit eruere</i> – Officium defunctorum	c. <i>i vij' ere nič'če nečisto stvorih' · g'da nig'dore estъ · ki o' ruki tvoee moretъ izeti se</i> – CPar 198r
d. <i>Et ideo in euangelio nihil super eo legimus</i> – Hom. s. Ambrosii ep.	d. <i>i togo r(a)di v' e(van)j(e)lii ničtože o nemъ čtemo</i> – BrN ₂ 434a
e. <i>Sine ipso factum est nihil</i> – Hom. s. Augustii ep.	e. <i>i bež' nego ničesože bis(tъ)</i> – BrVO 191a

Zamjenički pridjev *nullus* ('nijedan') prevodi se zamjenicom *nikto* uz dodatak čestice *že/re* ako stoji poimeničeno. Uz imenice se prevodi kao *ni edinъ* ili *nikoi*. U izrazu *nulla ratione* i *nullo modo* čije je značenje 'ni na koji način' ili 'nikako', zamjenica se ne prevodi doslovno. Izraz *nulla ratione* prevodi se prilogom *nikako* (20e), a izraz *nullo modo* prevodi se općom niječnicom *ne* (20f).

(20) Prevođenje zamjeničkoga pridjeva *nullus*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Nullus vere fidelis impugnet, nullus vere humilis parvi pendat, cum sit vere divinitus expressa et omni acceptione condigna</i> – In s. Francisci	a. <i>niktože v istinu sb(o)ž(a)nъ ne otvrzi i niktože rêsnê smêreni zamalo imêe ega · es'tъ rêsnê b(o)ž(a)stveno skazanie i vsimъ pritiemъ dostoini</i> – BrVat ₆ 191a
b. <i>et ego contra omnes pugno et nullus me potuit vincere</i> – Lectio s. Margaritae	b. <i>i protvu vsim' riû se i nigdore me more pobediti</i> – COxf 26cd
c. <i>Nullus tam magnus peccator in hoc seculo, si ipsa filium suum exoraverit pro eo, quin recuperet vitam in futuro</i> – Hom. s. Augustini ep.	c. <i>niedinъ ni</i> toliko g'rišan' v' sem' vécê · ako ona s(i)na svoego m(o)liti budetъ za nego · da ne primet' prostinû v' budućem' – CPar 149v
d. <i>De Abel nulla est ambiguitas, quin is sit quem Cayin frater occiderit</i> – Hom. s. Hieronymi presb.	d. <i>o abelê nikoeže est' raspačanie sъ bo est' v istinu · onъ egože kaenъ brat' ubi</i> – BrVO 46cd
e. <i>Si ergo hunc amoris Christi causa nulla possum ratione respicere: quomodo possum ydola surda et muta sine sensu et sine anima colere</i> – In festo s. Agnetis virg. et mart.	e. <i>ače ubo za lûb(a)vъ h(rъsto)vu sego nik(a)ko</i> že mogu pozmêti togo radi k(a)ko mogu idolu gluhu i nêmu i be' čuveniê i bez' d(u)še čbstiti – BrN ₂ 399a
f. <i>nullo modo inde reliquias mouere potuerunt</i> – De s. Maria Magdalena	f. <i>s(ve)tie moči napredъ ne dadehu nemu iti</i> – ČŽg 114v <i>moči s(ve)tie ne daše emu idi</i> – CIvan 121r

22.6. Niječni prilozi

Latinski prilog *nullatenus* rjeđe se pojavljuje u srednjovjekovnim tekstovima u značenju 'nikako', 'ni na koji način'. U korpusu se prevodi općom niječnicom *ne*.

(21) Prevođenje niječnoga priloga *nullatenus*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Sed cum iis nullatenus oboedire vellet</i> – De s. Patricio	a. <i>i kada nikula ne ti po nih' voli učiniti</i> – COxf 47b
b. <i>Sin alias, nullatenus aliqua praesumat; scies se disciplinae regulae subditum</i> – Reg. s. Benedicti	b. <i>ako li opat' ne zapovi niš'tare ne smiŕb činiti · i viŕb da ere pod' zakonomъ regule e(stb) – RegBen 40v</i>
c. <i>Si debeat monachus litteras vel aliquid suscipere nullatenus liceat monacho neque a parentibus suis neque a quoquam hominum</i> – Reg. s. Benedicti	c. <i>da ni dlgb mnihom' priemati · nied'nimb nistb dl'gb koludromъ ot o(t)ca ili ot m(a)t(e)re · i ni ot ednoga č(lovê)ka – RegBen 35v</i>
d. <i>Hospitibus autem cui non praecipitur nullatenus scietur neque colloquatur</i> – Reg. s. Benedicti	d. <i>a k' gostemъ niedinb k inima zapovidi ne smiŕb pristupiti · ni govoriti – RegBen 35v</i>

Slično se prevodi i niječni prilog *nequaquam*. Niječnica *nequaquam* u primjeru (22) prevodi se općom niječnicom *ne*.

(22) Prevođenje niječnoga priloga *nequaquam*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>a peccatrice se nequaquam tangi permitteret</i> – De s. Maria Magdalena	<i>greš'nicê ne bi se dalb tikati g(ospod)b – CŽg 106v</i> <i>gr(ê)šn(i)ci ne bi se pustilb prikasati – CIvan 113r</i>

Niječni prilog *nequando* prevodi se doslovnim prevođenjem njegovih sastavnica. Niječnica *ne* prevodi se veznički *da ne*, a drugi se dio niječnice prevodi doslovno veznikom *kogda*.

(23) Prevođenje niječnoga priloga *nequando*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Et aedificaverunt in tempore illo montem Sion, et per circuitum muros altos et turres firmas, nequando venirent gentes</i> – 1Mach 4,60	<i>i sazdaše vь vrěme ono v goru sionъ · i po okrišlju miri visoki i tur'ni tvr'di postaviše · da ne kogda prišli bi êzici</i> – BrVO 418c

Niječni prilog *nonne* koji se pojavljuje u pitanjima na koja se obično, barem u klasičnome latinskom, očekuje potvrđan odgovor³⁰² te u zavisnoupitnim rečenicama, u pitanju u primjeru (24) prevodi se niječnicom uz upitnu česticu *lê*.

(24) Prevođenje niječnoga priloga *nonne*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Abraham nonne in tentatione inventus est fidelis, et reputatum est ei ad justitiam?</i> – 1Mach 2,52	<i>avraamъ ne lê v napasti obrětenъ bisi vĕranъ · i v'mĕneno bisi emu v pravdu</i> – BrVO 412b

22.7. Niječni veznici zavisnih rečenica³⁰³

Latinski veznik vremenskih rečenica *donec* u hrvatskoglagoljskim se tekstovima prevodi jesnom rečenicom s veznicima *dokle*, *dondeže* i *doideže/doidêže*.

(25) Prevođenje veznika *donec*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>donec ueniente abbate cum monachis processione honorifice sunt recepte</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>dokle opatъ s mnisi · i s kler'gi sa slavoû m'nogoû prišad'se</i> – CŽg 114v <i>doidê že opatъ s' mnihi · i s' kliriki s' sl(a)voû m'nogoû prišad'se</i> – CIvan 121r
b. <i>Neque enim ego te deseram donec deo fueris reconciliatus.</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>ê neću tebe zapustiti do<kle> pomilovan' b(u)deši g(ospo)d(e)мъ vsemogučimъ</i> – CŽg 115v <i>ne az' t(e)bê zapuću · doidê že b(ogo)мъ p(o)m(i)lov(a)нъ budeši</i> – CIvan 122r

³⁰² Takva je upitna riječ podudarna s hrvatskim izrazom *zar ne* u npr. *Zar nisi rekao da ćeš doći?*

³⁰³ Detaljnije o prevođenju niječnih veznika zavisnih rečenica v. poglavlje o prevođenju pojedinih tipova zavisnih rečenica.

c. <i>Et reliquit ... et ut nutriret Antiochum filium suum, donec rediret</i> – 1Mach 3,33	c. <i>i ostavi ... i da pitêl bi antioha s(i)na ego · dondeže vratil' bi se</i> – BrVO 415b
d. <i>et nolite bellum committere adversum gentes, donec revertamur.</i> – 1Mach 5,19	d. <i>i ne možêta brani spustiti protivu êzikomъ dondeže vratimo se</i> – BrVO 419c
e. <i>et exhortabatur populum per totam viam, donec venirent in terram Juda</i> – 1Mach 5,53	e. <i>i sveâše plъkъ po vsemъ puti · doideže prišli bi v z(e)mlju Ijudovu</i> – BrVO 421a

Rečenice s veznikom *nisi* koji je tipični veznik zanijekanih pogodbenih rečenica prevode se veznikom *aêe* uz niječnicu i veznikom *li* uz zanijekani glagol.

(26) Prevođenje veznika *nisi*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>nisi forte rex auream virgam ad eum tetenderit pro signo clementiae, atque ita possit vivere</i> – Est 4,11	a. <i>aêe ne k(a)ko c(êsa)rъ zlatoju paliceju k nemu prostrlъ bud(e)t' za zn(a)m(e)ni epom(i)lovan'ê tre t(a)ko možetъ žiti</i>
b. <i>nisi tu, Deus, adjuves nos</i> – 1Mach 3,53	b. <i>aêe ne ti b(ož)e pomožeši namъ</i>
c. <i>Nisi nobis consenseris</i> – De s. Patricio	c. <i>ne učiniš' li to ča ti velimo</i> – COxf 47b
d. <i>Nisi venerit Vitus, non exhibo.</i> – Lectio in die ss Viti et Modesti	d. <i>dokolê ne pridet vidъ ne izidu</i> – BrN ₂ 420a

U primjeru (27) *ut non* niječnica je upotrijebljena kao dio vezničkoga sredstva za uvođenje zavisne namjerne rečenice umjesto uobičajenijega *ne*. Niječno je vezničko sredstvo prevedeno kao *da ne* koje je u prijevodu razdvojeno zamjениčkom enklitikom.

(27) Prevođenje veznika *ut non*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Sed surgamus et quaeramus nobis, unde vivamus, ut non defiamus</i> – Vita Adae et Evae	a. <i>vstani vskore i iči nama od kude žiti možemъ da nam' ne poman'ka</i> – CŽg 31r
b. <i>Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum</i> – Ant.	b. <i>nikogože daûče prêtikaniê · da neporočno budet' služenie naše</i> – BrVO 158c

Latinske se niječne rečenice katkad prevode jesnim rečenicama bliskoga značenja.

(28) Prevođenje niječnih rečenica jasno

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. non audens, ut peccatrix, inter iustos apparere retro secus pedes domini mansit – De s. Maria Magdalena	a. stideći se êko greš'nica meû pravadnimi vshote êviti se i pri nogu is(u)h(r̃sto)vu se vmesti – CŽg 106v pristupi s'tideći se êk(o) gr(ê)šn(i)ca meju pr(a)v(a)d(̃)nimi êviti s' nogami se h(r̃sto)vimi v' mēsti – CIvan 113r
b. Vidi, inquit, et admirari et pauere non desino – De s. Maria Magdalena	b. i ê vidêh̃ i čudim' se čudesi v tom̃ – CŽg 108v i čuû se čudu – CIvan 115r
c. femineum nec mutans femina morem – De s. Maria Magdalena	c. ona že protivu semu govoraše žen'skim̃ vzdihaniem̃ – CŽg 109r suprotivu tomu ona gl[agol]aše žen'skim̃ vzdihaniem̃ – CIvan 116r
d. non procul a nauī – De s. Maria Magdalena	d. odalek̃ ih̃ – CŽg 110r
e. admirari non desinens – De s. Maria Magdalena	e. i čudi se pelegrin' – CŽg 111r čudi se – CIvan 117v
f. Quod nullum dolorem vel foetorem sensisse videbatur – De s. Patricio	f. v'sa bolezan' otidet' ot nego – COxf 48b
g. Nonne cum essem vivus in terris, praedixi vobis – Ev. Nicod. XXI	g. ibo az' ñ z(e)mli suć' prorêh' – FgNicod 1a

22.8. Niječni glagoli

U latinskome postoji niz glagola čije je značenje niječno i rečenice u kojima oni stoje u gramatikama se opisuju kao niječne³⁰⁴. Takvi su glagoli npr. *nescio*, *ignoro*, *nolo*, *nequeo*...

U analiziranim je latinskim predlošcima nekoliko glagola koji imaju niječno značenje. To su glagoli *negligo*, *renuo*, *ignoro* i *nolo*.

Glagol *negligo*, koji doslovno znači 'zanemariti' preveden je u primjeru (29a) u *Žgombićevu zborniku* niječnim oblikom glagola *mariti*, ali uz niječno slaganje sa zamjenicom *ništa* koja mu prethodi. U *Ivančićevu zborniku* glagol nije doslovno preveden. Glagol *renuo*, koji doslovno znači 'odbiti', preveden je niječnim oblikom glagola *učiniti* u primjeru (29b). Glagol *nescio* niječni je glagol koji znači 'ne znati'. U primjeru (29c) u kojemu se pojavljuje glagol *nescio*, glagol nije preveden, nego je rečenica pretvorena u pitanje. Particip *ignorans* preveden je u primjeru (29d) zanijekanim participom prošlim.

(29) Prevođenje niječnih glagola

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>sed adhuc uiro suo hoc indicare neglexit</i> – De s. Maria Magdalena	a. <i>īže ob ovomъ niš'tare ne mareči i mimo to govorenje pusti</i> – CŽg 108r <i>on že vse mimo pusti to</i> – CIvan 114v
b. <i>Quod cum ille renueret</i> – De s. Patricio	b. <i>i k(a)ko im' im' (sic!) ne učini po nih' voli</i> – COxf 47b
c. <i>Quid est dolor, domine pater, nescio; sed noli nobis abscondere, sed dic nobis</i> – Vita Adae et Evae	c. <i>a čto estъ bolezan' moi o(tb)čē i g(ospo)dine ne hotei potaēti nam' na reci nam'</i> – CŽg 37r
d. <i>Quasi ignorans dicit</i> – Ev. Nicod. XXI	d. <i>ēk(o) ne r(a)z(u)mivši r(e)če</i> – FgNicod 1b

Glagol *nolo* niječni je glagol koji znači 'ne htjeti', ali se često upotrebljava i za izražavanje zabrane, tj. niječne imperativnosti. U hrvatskim se crkvenoslavenskim tekstovima prevodi zanijekanim oblicima glagola *hotēti* i *moći*. Glagol *nolo* prevodi se niječnim oblicima glagola *hotēti* ako je riječ o neimperativnim oblicima.

³⁰⁴ Pinkster 2015: 712.

(30) Prevođenje glagola *nolo*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>quem regnare super ipsos noluerant</i> – Lectio de Iosepho	a. <i>komu ne hotiše da c(ěsa)rstvuje nad' nimi</i> – COxf 16c
b. <i>que tibi indicare noluit uerba mea?</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>ka tebê ne oti povedati govorenje moe</i> – ČŽg 108r <i>ka t(e)bê ne ti v'zvêstiti riči moe</i> – CIvan 115r
c. <i>Et nolabant eis aperire.</i> – 1Mach 5,48	c. <i>i ne hotêše imъ otvoriti</i> – BrVO 420d
d. <i>hoc audientes ceteri qui sub me erant angeli noluerunt adorare eum</i> – Vita Adae et Evae	d. <i>slišeč' iže sie an'j(e)li ki poda mnoû behu i rekoše ne hočemo klanati se</i> – ČŽg 33rv

Kad je riječ o imperativu uz oblike glagola *hotêti* pojavljuju se oblici glagola *moči*. Riječ je o konstrukcijama koje postoje još u praslavenskome za izricanje blaže zabrane ili zapovijedi³⁰⁵, ali se pojavljuju češće pod utjecajem latinskoga. Pojava glagola *hotêti* u takvoj uporabi osobito je pod utjecajem latinskoga jer je taj glagol prototipni prijevodni ekvivalent glagola *volo*. U gramatikama se kao mogućnost tvorbe zanijevanoga imperativa pojavljuje i zanijevani oblik glagola *brêči*, ali on se ne pojavljuje u korpusu.

(31) Prevođenje niječnih imperativa oblicima modalnih glagola

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Noli, Eva, talia dicere ne forte aliquam iterum maledictionem inducat in nos dominus deus</i> – Vita Adae et Evae	a. <i>ne hotei euga govoriti tako ne hotei · da ne navedet' g(ospo)din' b(og)ъ prokl'tstviê</i> – ČŽg 31r
b. <i>Quid est dolor, domine pater, nescio; sed noli nobis abscondere, sed dic nobis</i> – Vita Adae et Evae	b. <i>a čto estъ bolezan' moi o(t)čê i g(ospo)dine ne hotei potaêti nam' na reci nam'</i> – ČŽg 37r
c. <i>et nolite bellum committere adversum gentes, donec revertamur.</i> – 1Mach 5,19	c. <i>i ne mozêta brani spustiti protivu êzikomъ dondeže vratimo se</i> – BrVO 419c
d. <i>Nolite mihi ostendere faciem eorum.</i> – 1Mach 7,3	d. <i>ne mozite êviti lica eû</i> – BrMet 236c
e. <i>Noli me condemnare</i> – Ant.	e. <i>ne hotêi me osuditi</i> – CPar 198v

³⁰⁵ V. Vela 2018: 91.

Niječni oblik imperativa s glagolom *noli/nolite* i infinitivom prevodi se i niječnim oblikom drugoga glagola.

(32) Prevođenje niječnih imperativa

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra</i> – Ostojić 370	<i>d(a)n(a)s_б aće gl(a)s_б ego uslišite · ne ož(e)st(i)te sr(ьda)c_б v(a)š(ih_б)</i> – RegBen 1v

Niječnim oblikom glagola koji je u latinskome u infinitivu prevodi se i glagol *nolo* u drugim oblicima s infinitivom.

(33) Prevođenje glagola *nolo* niječnim imperativom

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Qui cum iis assentire nollet</i> – De s. Patricio	<i>i kada tu nikula po nih' voli ne učini</i> – COxf 47c

22.9. Niječni pridjevi

U skupinu niječnih pridjeva ubrojeni su oni koji u latinskome imaju niječni prefiks *in-* ili *ne-* te oni čije je prototipno značenje niječno te se tipično prevode niječnim pridjevima. Ti pridjevi u latinskome ne izražavaju rečeničnu negaciju, pa se često u rečenici pojavljuje još jedna niječnica.

(34) Prevođenje niječnih pridjeva

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>et non sacerdotis Jasonis nefarium, et inauditum scelus</i> – 2Mach 4,13	a. <i>i ne erêê nazona · nerekomoe i neslišanoe pregrêšenie</i> – BrVO 427c
b. <i>In leges enim divinas impie agere impune non cedit</i> – 2Mach 4,17	b. <i>v zakonê bo b(o)ž'stvanie nečistivo dêêti nenakazano ne padaet_б</i> – BrVat ₅ 229a
c. <i>Et scias, quia nihil impium fecerim, cum sit nemo, qui de manu tua possit eruere</i> – Officium defunctorum	c. <i>i viŷ' ere nič'če nečisto stvorih' · g'da nig'dore est_б · ki o' ruki tvoee moret_б izeti se</i> – CPar 198r

d. <i>Neque enim egens quisquam fuit inter illos.</i> – Sermo s. Augustini ep.	d. · i <i>ne b(ê)še ničb niktože</i> · v <i>nihb</i> – BrN ₂ 476d
e. <i>Super salutem et speciem dilexi illam, et propusio pro luce habere illam: quoniam inextinguibile est lumen illius</i> – Sap 7,10	e. više <i>sp(a)seniê i lêpoti vzlûbih' û i pripoložih' v svêtlost' imêti û · êko neugašaûciê est' svêtlost' ee</i> – MVat ₄ 109b

22.10. Dvostruka negacija i niječno slaganje

Pri proučavanju negacije važni su i pojmovi dvostruke negacije i niječnoga slaganja, koji su često pogrešno bili međusobno zamjenjivani. Dvostruka se (ili višestruka) negacija pojavljuje kada se u rečenici nalaze dva niječna oblika ili više njih koji izražavaju dvije negacije ili više njih. Kognitivno je međutim nemoguće odjednom procesuirati više od dvije logičke negacije.³⁰⁶ Niječno je slaganje pojava kad više niječnih riječi u rečenici izražavaju jednu negaciju. »Negativ concord (NC) is the indication at multiple points in a clause of the fact that the clause is to be interpreted as semantically negated.«³⁰⁷ »NC refers to the phenomenon of multiple negative constituents expressing only one instance of negation.«³⁰⁸ U nekim je jezicima, kao što je hrvatski, niječno slaganje nužno jer je u hrvatskome osim riječi s prefiksom *ni-* potrebna i negacija finitnoga oblika.³⁰⁹

U hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku niječno je slaganje obvezatno kad je glagol ispred niječne zamjenice ili priloga. U ostalim je položajima fakultativno.

U latinskome u pravilu nema niječnoga slaganja. Pojava dviju niječnih riječi u pravilu pojačava jasno značenje. I u logici se uporaba dviju niječnica smatra naglašavanjem potvrdnosti, međutim, u jezicima u kojima dvostruka niječnica naglašava potvrdnost ona je uglavnom stilski obilježena ili služi kao stilsko pojačanje. Tako npr. izrazi *nonnumquam* ('katkad'), *numquam* – *non* ('uvijek') i *nusquam* – *non* ('negdje') imaju potvrdno značenje. Takav se oblik potvrdnoga izražavanja pojavljuje i uz niječne glagole – npr. *non ignoro* ('točno znam'). U latinskome su moguće višestruke niječnice ako nakon opće niječnice slijedi *neque... neque* ili *ne quidem*. Kad *non* stoji ispred *nihil*, *nullus*, *nemo*, *numquam*, afirmacija je djelomična (*netko, nešto, katkad...*), a kad stoji iza, potpuna je (*sve, svaki, svatko, uvijek*).

³⁰⁶ Zovko Dinković 2013: 231.

³⁰⁷ Ladusaw 1992: 237 prema Zovko Dinković 2013: 139.

(Niječno je slaganje višestruko naglašavanje činjenice da rečenicu treba interpretirati kao semantički niječnu.)

³⁰⁸ Brown 1999: 19 prema Zovko Dinković 2013: 232.

(Niječno slaganje označava pojavu višestrukih niječnih konstituenata koji izražavaju samo jednu negaciju.)

³⁰⁹ U hrvatskome su tako prihvatljive rečenice kao što je *Nikada nitko nije ništa o tome napisao*.

Utjecajem se latinske sintakse na hrvatsku crkvenoslavensku mogu smatrati primjeri u kojima pod utjecajem latinskoga nema niječnoga slaganja u položaju u kojemu je ono u hrvatskome crkvenoslavenskom nužno. Analizirat će se i u kojoj mjeri u slučajevima kad je niječno slaganje neobvezatno u hrvatskome crkvenoslavenskom tekstovi odstupaju od latinskoga.

Hrvatskoglagoljski tekstovi uglavnom prate latinski izvornik i vrlo često nema niječnoga slaganja u položajima u kojima je u hrvatskome crkvenoslavenskom neobvezatno, tj. kad se niječna zamjenica nalazi ispred glagola.

(35) Izostanak neobvezatnoga niječnog slaganja

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. nullum alium vocavit ad convivium cum rege – Est 5,12	a. nikogže inogo zva s' c(ěsa)remъ na brakъ – BrN ₂ 237d
b. Et cum haec omnia habeam, nihil me habere puto, quamdiu videro Mardochoaeum Judaeum sedentem ante fores regias. – Est 5,15	b. i egda vsa siē imēhъ nič'tože s(e)bē mnû imēti doideže mardočēē iūdēē vidēlъ budu sēdeča pre' van'skimi c(ěsa)rskimi – BrN ₂ 237d
c. Nihil omnino mercedis accepit – Est 6,3	c. ničtože vsakoēki mazdi priēlъ e(stъ) – BrN ₂ 237d
d. Cogitans autem in corde suo Aman, et reputans quod nullum alium rex, nisi se, vellet honorare – Est 6,6	d. pomisli amanъ v sr'ci svoemъ i mnē · da nikogože inogo razvē s(e)be hotēl' bi čbstiti – BrN ₂ 238a
e. Si ergo hunc amoris Christi causa nulla possum ratione respicere: quomodo possum ydola surda et muta sine sensu et sine anima colere – In festo s. Agnetis virg. et mart.	e. ače ubo za lūb(a)vъ h(rbsto)vu sego nik(a)ko že mogu pozrēti togo radi k(a)ko mogu idolu gluhu i nēmu i be' čuveniē i bez' d(u)še čbstiti – BrN ₂ 399a
f. Nulla rei fit scissura – Seq.	f. niedino budetъ razrēzanie znamenie toliko – MVat ₄ 134cd
g. Suavitatem denique hujus Sacramenti nullus exprimere sufficit – Sermo s. Thomae Aquinatis	g. s(ve)tbe niktože izreči dovlēetъ – BrVat ₅ 149d
h. Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum – Ant.	h. nikogože daūče prētikaniē · da neporočno budet' služenie naše – BrVO 158c
i. Transeamus per terram vestram, ut eamus in terram nostram: et nemo vobis nocebit, tantum pedibus transibimus. – 1Mach 5,48	i. mimoidemъ po z(e)mli vaše · da idemъ v z(e)mlū našu · i niktože vamъ vspakostitъ · takmo nogami prēidemъ – BrVO 420d

j. <i>Et scias, quia nihil impium fecerim, cum sit nemo, qui de manu tua possit eruere – Officium defunctorum</i>	j. i viŝ' ere nič'če nečisto stvorih' · g'da nig'dore estb · ki o' ruki tvoee moret̃ izeti se –CPar 198r
k. nullo sibi auxilium ferente, manifesta Dei cognita virtute – 2Mach 3,28	k. nikim iže sebê pomočnik̃ nosečim̃ očito · b(o)žieû poznanoû siloû – BrVO 426b
l. nihil quidem habens dignum sacerdotio – 2Mach 4,25	l. ničtože vistinu imêe erêistviû – BrVO 428b
m. de pecuniis vero regi promissis, nihil agebat – 2Mach 4,27	m. ot pênêz že c(êsa)ru obečanih̃ ničtože dêêše – BrVO 428b
n. Et ideo in euangelio nihil super eo legimus – Hom. s. Ambrosii ep.	n. i togo r(a)di v' e(van)j(e)lii ničtože o nem̃ čtemo – BrN ₂ 434a
o. Sine ipso factum est nihil – Hom. s. Augustii ep.	o. i bež' nego ničesože bis(tb) – BrVO 191a
p. et ego contra omnes pugno et nullus me potuit vincere – Lectio s. Margaritae	p. i protvu vsim' riû se i nigdore me more pobediti – COxf 26cd
r. De Abel nulla est ambiguitas, quin is sit quem Cayin frater occiderit – Hom. s. Hieronymi presb.	r. o abelê nikoeže est' raspačanie s̃b bo est' v istinu · oñ egože kaeñ brat' ubi – BrVO 46cd

U nekim se primjerima ipak u prijevodu pojavljuje niječno slaganje.

(36) Pojava niječnoga slaganja u neobvezatnome položaju

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. Neque enim est, aut fuit aliquando tam grandis natio, quae habeat deos appropinquantēs sibi, sicut adest nobis Deus noster – Sermo s. Thomae Aquinatis	a. ni bo e(st̃b) ili bil̃b e(st̃b) nikogdaže toliki veliki narod̃b ki imat̃b b(o)gi · približaûčei sebê êk(o)že bliz̃b e(st̃b) n(a)š̃b b(og)̃b n(a)m̃b – BrVat ₅ 149b
b. Neminem hominem reliqueritis, sed veniant omnes in proelium. – 1Mach 5,42	b. niednogo ot vas̃b ne ostavite · na pridête vsi na brañb – BrVO 420c
c. inuenique neminem in quem cedere oporteret nisi in nomine domini nostri Jesu Christi – Lectio s. Margaritae	c. i nikogar' ne naidoh' v koga podobaet' verovati raz'vi v g(ospod)a n(a)šego i(su)h(r̃bst)a – COxf 24c
d. Nullus vere fidelis impugnet, nullus vere humilis parvi pendat, cum sit vere divinitus expressa et omni acceptione condigna – In s. Francisci	d. niktože v istinu sb(o)ž(a)ñb ne o'vrzi i niktože rêsnê smêreni zamalo imêe ega · es't̃b rêsnê b(o)ž(a)stveno skazanie i vsim̃b pritiem̃b dostoini – BrVat ₆ 191a
e. Nullus tam magnus peccator in hoc seculo, si ipsa filium suum exoraverit pro eo,	e. niediñb ni toliko g'rišan' v' sem' vêcê · ako ona s(i)na svoego m(o)liti budet̃b za

<i>quin recuperet vitam in futuro</i> – Hom. s. Augustini ep.	<i>nego · da ne primet' prostinû v' budućem'</i> – CPar 149v
f. <i>sed adhuc uiro suo hoc indicare neglexit</i> – De s. Maria Magdalena	f. <i>iže ob ovomъ niš'tare ne mareči i mimo to govorenje pusti</i> – ČŽg 108r
g. <i>Neque enim egens quisquam fuit inter illos.</i> – Sermo s. Augustini ep.	g. <i>· i ne b(ê)še ničъ niktože · v nihъ</i> – BrN ₂ 476d
h. <i>Qui de caetero non reuertebantur</i> – De s. Patricio	h. <i>da niedan' se ne vraćaše v(a)n'</i> – COxf 47a
i. <i>cum nunquam tale quid uidisset</i> – De s. Maria Magdalena	i. <i>ne vide nigdare t(a)ko</i> – CIvan 117v

Zanimljiv je primjer (37) u kojemu se u prijevodu pojavljuju dvije niječnice, ali nedostaje glavna rečenična niječnica koja je nužna u niječnome slaganju.

(37) Pojava dvije niječnice, ali bez glavne rečenične niječnice

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Deum nemo vidit unquam, nisi unigenitus filius qui est in sinu patris.</i> – Sermo s. Ambrosii ep.	<i>b(og)a niktože vidē nikoliže · razvê edinočedi s(i)nъ · iže est' v lonê o(t)či</i> – BrVO 79b

U primjeru (38) u dvama je zbornicima tekst različito preveden. Jedna inačica teksta prati latinski predložak, a u drugoj se pojavljuje niječno slaganje.

(38) Različito prevođenje zanijekane rečenice

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>neminem autem uidebat</i> – De s. Maria Magdalena	<i>nikoga ne videči</i> – ČŽg 113v <i>nikogo že vidē</i> – CIvan 120r

Jedan je primjer niječnoga slaganja i u latinskome vjerojatno pod utjecajem govornoga jezika.

(39) Niječno slaganje u latinskome

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Non inueni neminem in quam oporteret credere</i> – Lectio s. Margaritae	<i>i nikogar' ne naidoh' v koga podobaet' verovati</i> – COxf 24c

U latinskome dvije spojene niječnice imaju potvrdno značenje pa se latinsko *necnon* u hrvatskome crkvenoslavenskom prevodi kao *i*.

(40) Prevođenje niječnice *necnon*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>necnon et beatus Cedonius</i> – De s. Maria Magdalena	<i>i b(la)ž(e)noga cedoniê</i> – ČŽg 107v <i>i s' b(la)ženim' Cêdoniēm</i> – CIvan 114r

22.11. Položaj i doseg³¹⁰ niječnice

Niječnica se u suvremenome hrvatskom jeziku pojavljuje lijevo od finitnoga elementa te se između niječnice i finitnoga elementa ne može umetnuti nijedan rečenični član.³¹¹

U hrvatskome crkvenoslavenskom niječnica može biti ispred finitnoga glagola, ali može biti i iza pomoćnoga glagola.

U latinskome, kad se niječe cijela rečenica, niječnica stoji ispred finitnoga glagola,³¹² a kad niječnica niječe pojedinu riječ, stoji pred njom.³¹³ Niječnica kojom se niječe čitava rečenica može stajati i na početku rečenice kako bi se niječnost naglasila. Niječnica stoji ispred finitnoga glagola koji uvodi infinitiv, a ispred infinitiva samo kad se infinitiv niječe.

Niječnica *non* u analiziranome korpusu uglavnom stoji neposredno ispred finitnoga glagola i tako se i prevodi na hrvatski crkvenoslavenski. Nekoliko je primjera u kojima je

³¹⁰ Doseg nekog izraza (operatora, kvantifikatora) je onaj dio složenog izraza (rečenice) unutar kojega taj izraz utječe na interpretaciju. Doseg se često, ali ne uvijek, podudara s redoslijedom operatora i njegova područja. Tako je i s niječnicom. Ako je niječnica ispred finitnog glagola, onda je njezin doseg cijela rečenica. Ako je ispred kojega drugog konstituenta, onda joj je doseg samo taj konstituent. To je onda konstituentska negacija.

³¹¹ Zovko Dinković 2013: 170.

³¹² »Ist der ganze Satz verneint, steht die einfache Negation meistens vor dem Prädikat als dem wichtigsten Wort des Satzes.« (Menge 2000: 199)

(Ako se niječe cijela rečenica, niječnica uglavnom stoji ispred predikata kao najvažnije riječi u rečenici.)

³¹³ »Handelt es sich um eine Wortverneinung, so stehen einfache Negationen i. d. R. unmittelbar vor dem zu verneinenden Wort, was v. a. bei Gegensätzen beachtet wird.« (Menge 2000: 199)

(Ako se niječe jedna riječ, niječnica stoji uglavnom ispred zanijekane riječi, što je osobito vidljivo u suprotnim rečenicama.)

između niječnice i glagola umetnuta još neka riječ. U primjeru (41a) u latinskome je između finitnoga glagola i negacije povratna zamjenica *se*, u hrvatskome je povratna zamjenica *sebe* pomaknuta nakon glagola, ali je između niječnice i glagola *da* koji služi za prevođenje konjunktiva. U primjeru (41b) oponaša se latinski red riječi u kojemu niječnica stoji ispred priloga iako se tom niječnicom i u prijevodu niječe čitava surečenica. U primjeru (41c) u sličnome se tekstu latinski red riječi ipak ne prati, nego niječnica stoji uz glagol. U suvremenome hrvatskom prilog *tako* ne može stajati između finitnoga oblika i niječnice (npr. **ne tako trčim*).

(41) Položaj niječnice *non*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. Non se plangent, sed me, quia ipsi non peccaverunt, sed ego – Vita Adae et Evae	a. ne da plačutъ sebe na mene zač' oni ne sagrešiše da ê sagreših' – CŽg 32r
b. Non sic, inique, non sic euades nec impune feres quod tantum iis benefacere distulisti – De s. Maria Magdalena	b. ne tako nečistivi ne tako iz'bežiši na tvomъ misli da to ne mimo idetъ – CŽg 108v ne t(a)ko nečistivi ne t(a)ko · izbêžiši na v' tomъ misli da to ne mimoidetъ – CIvan 115r
c. ait: Non sic fiet, domina – De s. Maria Magdalena	c. reče ne b(u)di tebê sego stvoriti sestro – CŽg 109r r(e)če ne budi t(a)ko gospoe – CIvan 115v

Kad je riječ o složenim glagolskim oblicima, niječnica može stajati i ispred finitnoga glagola (42a) i ispred pomoćnoga glagola (42b)

(42) Položaj niječnice uz pomoćni glagol

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. Quod cum audisset Aman, et experimento probasset quod Mardocheus non flecteret sibi genu, nec se adoraret – Est 3,5	a. eže egda slišal' bê amanъ iskušeniemъ iskusi da mardočei ne priklonil' bi kolêna ni emu poklonil bi se – BrN ₂ 236c
b. Et non exaudiebatur nec erat misericordia dei circa eam – Vita Adae et Evae	b. i ne be uslišana ni be milosrdiê š' neû – CŽg 34r
c. Interdixit... ne comedatis – Vita Adae et Evae	c. reče... da ne êla bisva – CŽg 37rv

Između niječnice i glagola u prijevodu može stajati i zamjenica ili rjeđe imenica ili prijedložna skupina. U tim se primjerima prati latinski red riječi.

(43) Umetnuti konstituent između niječnice i glagola

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. nec moleste feras si mulier tua dormit – De s. Maria Magdalena	a. ni se žalui aće ž(e)na tvoê s'pitъ – CIvan 117r
b. Exaudiat orationes vestras, et reconcilietur vobis, nec vos deserat in tempore malo. – 2Mach 1,5	b. i da uslišitъ g(ospod)ъ m(o)l(it)vi vaše i primiri se vamъ · ni vasъ ostavi vъ vrême zaloe – BrVO 421d
c. Videbat enim sine regali providentia impossibile esse pacem rebus dari, nec Simonem posse cessare a stultitia sua – 2Mach 4,6	c. viždaše bo bes c(êsa)r'skago primišleniê · nevzmožno biti mirъ većemъ dati se · ni simona moći prêstati ot uboistviê svojego – BrVO 427ab
d. nec sub lege esse Dei Filium, sed supra legem in ipso principio designaret, nec solvi legem, sed impleri – Hom. s. Ambrosii ep.	d. ne pod' zakonom' sučъ s(i)nъ b(o)ži · na vr'hu zakona v samomъ začetê naznamenav'se · ne razdrušiti nъ is'plniti – BrVO 190a
e. hortabatur ne legem amoverent a corde suo. – 2Mach 2,3	e. krêplaše · da ne zakona otimutъ ot sr(ъd)ca svojego – BrVO 423b
f. et foeni cibo vescentes, demorabantur, ne participes essent coinquinationis. – 2Mach 5,27	f. i sena pičeju kr'meče se prebivahu · da ne pričestnici bili bi poskvrneniê – BrVO 431a
g. Neque enim ego te deseram donec deo fueris reconciliatus. – De s. Maria Magdalena	g. ne az' t(e)bê zapuču · doidêže b(ogo)mъ p(o)m(i)lov(a)nъ budeši – CIvan 122r

Latinske niječnice *nec* i *neque* u pravilu stoje ispred cijele koordinirane rečenice koju niječu. U prijevodu se pak većinom ne prati latinski red riječi, nego niječnica stoji ispred finitnoga glagola. I uz veznik *ne* katkad se odstupa od latinskoga reda riječi i niječnica stoji uz glagol.

(44) Položaj niječnica *nec* i *neque*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. Nec Patris linquens dexteram – Hymn.	a. o(tъ)ca ne pusti desnice – BrPm 146c
b. Nec laudare sufficis – Seq.	b. iže slaviti ne dovlêet se – MVat ₄ 13 ³¹⁴

c. <i>In quo quidem loco nec aquarum fluentia nec arborum nec herbarum erant solatia</i> – De s. Maria Magdalena	c. <i>i v tomъ meste ne bisi toka vodamъ ni studen'ca ni bisi lesa ni travi ni niednoga · zeleniê očima pozreniê ne bisi</i> – CŽg 112v <i>v' komъ mēsti ni vodê vruče ni tekuče ne bi · ni travi vesel'ê · očiû b(ê)še</i> – CIvan 119r
d. <i>Et si nec mihi nec matri parcere uolueritis</i> – De s. Maria Magdalena	d. <i>ako mene ali materъ ditiča · nečete milovati</i> – CIvan 116v
e. <i>Nec erat qui nolentes cogeret ad bibendum</i> – Est 1,8	e. <i>ne b(ê)še iže usilov(a)l' bi nъ pitie</i> – BrN ₂ 235a
g. <i>Quoniam tu nec primam nec secundam praevaricationem fecisti, sed ego praecaticata et seducta sum, quia non custodivi mandatum dei</i> – Vita Adae et Evae	g. <i>ere ti prvič' i drugoč' nisi prelačen' ni prehinena da ê prelačena i prehinena bihъ ere ne shраниh' zapovedi b(o)žih'</i> – CŽg 33v-34r
h. <i>ne amplius lugeas mortuos tuos quam sex dies</i> – Vita Adae et Evae	h. <i>ne plačite k tomu veče razve .ž. dni mrtvih' vašiъ</i> – CŽg 41r

U latinskim je primjerima često niječnica ispred infinitiva nakon kojega slijedi finitni glagol, dok je u prijevodu niječnica ispred finitnoga glagola, a nakon njega slijedi infinitiv.

(45) Niječnica uz infinitiv

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Sed cum iis nullatenus oboedire vellet</i> – De s. Patricio	a. <i>i kada nikula ne ti po nih' voli učiniti</i> – COxf 47b
b. <i>a peccatrice se nequaquam tangimitteret</i> – De s. Maria Magdalena	b. <i>greš'nicê ne bi se dalъ tikati g(ospod)ъ</i> – CŽg 106v <i>gr(ê)šn(i)ci ne bi se pustilъ prikasati</i> – CIvan 113v
c. <i>Nec laudare sufficis</i> – Seq.	c. <i>iže slaviti ne dovlêet se</i> – MVat ₄ 134b

22.12. Zaključak

Latinske se niječnice najčešće na hrvatski crkvenoslavenski prevode općom niječnicom *ne*. Niječnice *nec* i *neque*, koje najčešće uvode koordiniranu niječnu rečenicu ili zaniijekani konstituent, pod utjecajem se latinskoga najčešće prevode niječnicom *ni*. U tablici su prikazani prijevodni ekvivalenti svih niječnica.

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>non</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>ne</i> • <i>da ne</i> (uz konjunktiv)
<i>nec</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>ni</i> • <i>da ne</i> (uz konjunktiv) • <i>ne</i> • <i>i ne</i>
<i>neque</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>ni</i> • <i>ne</i>
<i>ne</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>da ne</i> • <i>ne</i>
<i>ne forte</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>da ne</i> • <i>eda</i>
<i>nemo</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>nikto</i> (+ <i>že/re</i>) • <i>niedan</i>
<i>nihil</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>ništo</i> (+ <i>že</i>)
<i>nullus</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>nikto</i> (+ <i>že/re</i>) • <i>ni edinъ</i> • <i>nikako</i> (<i>nulla ratione</i>) • <i>ne</i> (<i>nullo modo</i>)
<i>nullatenus</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>ne</i>
<i>nequaquam</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>ne</i>
<i>nequando</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>da ne kogda</i>
<i>nonne</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>nelé</i>
<i>donec</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>dokle</i> • <i>dondeže</i>

	<ul style="list-style-type: none"> • <i>doideže</i>
<i>nisi</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>aće ne</i> • <i>ne li</i> • <i>dokolê</i>
niječni glagoli	<ul style="list-style-type: none"> • <i>ne</i> + glagol
<i>nollo</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>ne</i> + <i>hotêti</i> • <i>ne moći</i> (imperativ) • <i>ne</i> + imperativ
niječni pridjevi	<ul style="list-style-type: none"> • niječni pridjevi s prefiksom <i>ne-</i>

U hrvatskome crkvenoslavenskom po uzoru na latinski najčešće uz niječne priloge i zamjenice nema niječnoga slaganja.

U latinskome je položaj negacije drukčiji nego u hrvatskome crkvenoslavenskom. Negacija *non* u latinskome teži biti ispred finitnoga glagola, dok niječnice *nec* i *neque* stoje ispred čitavoga dijela rečenice koji se niječe. Za razliku od toga u hrvatskome crkvenoslavenskom niječnica se najčešće prevodi ispred finitnoga glagola. Pod utjecajem se latinskoga ipak pojavljuju i rečenice u kojima je između niječnice i finitnoga glagola još neki rečenični konstituent.

23. RED RIJEČI

Kad je riječ o redu riječi u latinskome, obično se kaže da je red riječi u načelu slobodan, ali da u neobilježenome redu riječi subjekt najčešće stoji na početku, a predikat na kraju. Slobodniji red riječi omogućen je, kao i u hrvatskome, bogatom infleksijom kojom su djelomično kodirani sintaktički odnosi.³¹⁵ Međutim, mnogo je čimbenika koji utječu na latinski red riječi. Red riječi ima svoju pragmatičku funkciju te se njime često odražava rečenični fokus. Red riječi također može imati i stilsku vrijednost te se njime mogu isticati pojedini dijelovi rečenice. Na red riječi također utječe i ritam i blagoglasje. Atributi u latinskome mogu stajati i ispred i iza glagola, a koja je od tih opcija neobilježen red riječi pitanje je koje je bilo predmetom brojnih rasprava.³¹⁶ Imenski atribut u pravilu stoji iza imenice na koju se odnosi, a pridjevni može stajati i ispred i iza. U ovome radu red riječi u latinskome neće biti detaljno analiziran³¹⁷, nego će biti promatran kao polazna točka s kojom se uspoređuje red riječi u hrvatskome crkvenoslavenskom.

U hrvatskome je crkvenoslavenskom neobilježen red riječi *subjekt – predikat – dopuna*, međutim, s obzirom na to da velik broj hrvatskih crkvenoslavenskih tekstova nastaje prevođenjem i s obzirom na to da je hrvatski crkvenoslavenski, kao i latinski, morfološki bogat jezik, pod utjecajem izvornika često se neobilježen red riječi mijenja. Red se riječi može promijeniti i zbog funkcionalne rečenične perspektive. Pridjevni atributi češće stoje ispred imenice na koju se odnose, osim kad je riječ o posvojnim zamjenicama, koje u pravilu stoje nakon riječi na koju se odnose. S obzirom na to da ni u latinskome ni u hrvatskome crkvenoslavenskom red riječi nije određen strogim pravilima, teško je odrediti u kojim je slučajevima red riječi određen isključivo utjecajem izvornika, ali moguće je prikazati neke opće tendencije.³¹⁸ U ovome poglavlju red riječi neće biti iscrpno analiziran, nego će se prikazati neke opće tendencije te utjecaj latinskoga, ali i odstupanje od latinskoga predloška.

Pri prevođenju nevjšti su prevoditelji često skloni, prevodeći riječ po riječ, doslovno oponašati red riječi izvornika. U tekstovima u kojima prevoditelj želi biti što vjerniji izvorniku također će se često oponašati red riječi izvornika. Od teksta do teksta razlikuje se stupanj vjernosti izvornomu redu riječi. Načelno pri prevođenju s latinskoga na hrvatski crkvenoslavenski postoje dvije tendencije. Jedna je oponašati tekst izvornika, a druga je težnja

---

³¹⁵ V. Gildersleeve-Lodge 1903: 429.

³¹⁶ V. npr. Ullmann 1919.

³¹⁷ Više o latinskome redu riječi i odnosu pragmatike i značenja v. Devine-Stephens 2006.

³¹⁸ O redu riječi u imenskoj skupini v. Sudec 2013.

sustavnosti. Katkad se pojavljuje i treća tendencija, a to je nastojanje da se zadrži čitateljeva koncentracija variranjem u tekstu. U svim tekstovima red riječi načelno prati red riječi izvornika. Osobito su vjerni pritom biblijski tekstovi.

Budući da prevoditelji uglavnom vjerno prenose latinski red riječi, glagol često u hrvatskome crkvenoslavenskom pod utjecajem izvornika stoji na posljednjemu mjestu u rečenici.³¹⁹ Međutim, glagol se katkad pojavljuje na posljednjemu mjestu i kad to nije tako u latinskome. To je odraz prevoditeljeve želje za usutavljanjem, ali odraz je i činjenice da su prevoditelji i nesvjesno pod utjecajem prijašnjih rečenica koje su pročitali ili preveli. U primjeru (1b) i (1h) riječ je o participima koji se u prijevodu pomiču na zadnje mjesto.

(1) Glagol na posljednjemu mjestu u rečenici iako ne odgovara latinskomu

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Itaque Ptolemaeus in quodam atrio positum quasi refrigerandi gratia regem adiit, et deduxit a sententia</i> – 2Mach 4,46	a. <i>takožde ptolomêi v' eterê dvorê postavlenn · lêki ohlaeniê radi c(êsa)ra doide · i ot dosueniê otvede</i> – BrVO 429b
b. <i>Domino illi condignam retribuyente poenam.</i> – 2Mach 4,38	b. <i>g(ospo)demъ emu · edinako dostoinuû muku vzdaûčimъ</i> – BrVO 428d-429a
c. <i>dum hæc diceret beata Margarita</i> – Lectio s. Margaritae	c. <i>kada to b(la)ž(e)na mar'grita r(e)če</i> – COxf 26b
d. <i>Quod feci de lapide</i> – Lectio s. Margaritae	d. <i>ot kamene ku učinih'</i> – COxf 28a
e. <i>Dixit autem Ana</i> – Protoevangelium Jacobi	e. <i>anna že r(e)če</i> – BrMet 255d
f. <i>Cui dixit rex</i> – Est 7,9	f. <i>em(u)že c(êsa)rъ r(e)če</i> – BrN ₂ 238c
g. <i>Deo sit exosum</i> – S. Antonii de Padua	g. <i>nenavistъ b(ogu) e(stъ)</i> – BrN ₂ 428b
h. <i>spretis mundi oblectationibus</i> – S. Antonii de Padua	h. <i>blaz'ni mira ostav'lb</i> – BrN ₂ 428d
i. <i>sustinuisset importunam</i> – S. Antonii de Padua	i. <i>nepodob'naê trplaše</i> – BrN ₂ 428d
j. <i>aegri surgunt sani</i> – S. Antonii de Padua	j. <i>· bolêz'nivi zd'ravi vs'taûtb</i> – BrN ₂ 429a

Često je odstupanje od reda riječi u izvorniku zamjena redoslijeda glavnoga glagola i infinitiva. Pritom se odstupa u oba smjera. Katkad se infinitiv prevodi nakon glagola, a katkad ispred. U primjerima (2a – c) infinitiv se, za razliku od latinskoga, u prijevodu pojavljuje nakon

³¹⁹ Takva je pojava vidljiva i u suvremenome prijevodu *Biblije*: »Kao biblizam, iako u nešto manjoj mjeri, obilježen je i red riječi u kojemu glagol dolazi na kraju rečenica ili surečenica (posebno često na kraj rečenica i/ili surečenica dolaze infinitivi).« (Pranjeković 2005: 28)

glagola. U primjerima (2d) i (2e) infinitiv se pojavljuje u prijevodu ispred glagola, iako je u latinskome nakon glagola. U primjeru (2f) u latinskome je jedan infinitiv ispred glavnoga glagola, a drugi nakon, a u prijevodu su oba infinitiva nakon glagola.

(2) Poredak finitnoga glagola i infinitiva

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Eam caedi praecepit</i> – Lectio s. Margaritae	a. <i>zapovida ū biti</i> – COxf 25b
b. <i>Dicere coepit</i> – De s. Patricio	b. <i>poča govoriti</i> – COxf 48a
c. <i>sumere nolebat</i> – S. Antonii de Padua	c. <i>ne hotê priêti</i> – BrN ₂ 428c
d. <i>Deos vanos suos suadebat adorare</i> – Lectio s. Margaritae	d. <i>a b(ogo)m' svoim' gluhim' i nimim' klanati se velaše</i> – COxf 24d
e. <i>Quem non possumus sustinere</i> – Vita Adae et Evae	e. <i>egože isplniti ne vžmožemo</i> – ČŽg 31v
f. <i>Qualiter puerum lactare deberet et nutrire</i> – Vita Adae et Evae	f. <i>kako imiše toga ditiča doiti i goiti i tešiti</i> – ČŽg 34v

Velik je broj primjera u kojima se glagol, koji u latinskome stoji na kraju rečenice, ne prevodi na kraju rečenice, nego ispred objekta ili priložne oznake. Vjerojatno je riječ o prodoru utjecaja govornoga jezika, pod čijim utjecajem prevoditelj automatski piše onako kako mu je prirodno. Na red riječi može utjecati i funkcionalna struktura rečenice³²⁰, pa prevoditelj i svjesno pomiče naprijed ono što smatra važnijim i što smatra novom obaviješću. Rema se u prijevodima češće pomiče na početak rečenice te autori češće odstupaju od latinskoga reda riječi ako je riječ o remi. Ako uz glagol dolazi objekt izrečen zamjenicom, takav objekt mora stajati iza predikata. Ako autor želi zadržati izvorni poredak, mora zamjenici dodati zalihosnu imenicu. U primjeru (3a) ispred objekta pomaknut je infinitiv koji je u prijevodu neposredno nakon glavnoga glagola. U primjerima (3c), (3l) i (3m) ispred priložne oznake ili objekta pomiče se particip. U primjeru (3d) glavni se glagol pomiče ispred čitave konstrukcije akuzativa s infinitivom, a infinitiv se pomiče ispred priložne oznake.

(3) Pomicanje glagola ispred objekta i priložnih oznaka

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>quod jussit eos ignem accipere qui transigrabant</i> – 2Mach 2,1	a. <i>eže povelê priêti ogaň onêh' · iže prêstavlahu se</i> – BrVO 423b

³²⁰ Večerka 1989.

b. <i>et de illuminationibus quae de caelo factae sunt ad eos qui pro Judaeis fortiter fecerunt</i> – 2Mach 2,22	b. <i>i ot prosvěčenîe êže s n(e)b(e)se stvorena biše k nimъ · iže za iúdêe stvoriše krêpcê</i> – BrVO 424a
c. <i>et civitatem cum armatis discurrens</i> – 2Mach 5,26	c. <i>i po gradu têče sa oružnimi</i> – BrVO 430d
d. <i>accensisque animis Andronicum purpura exutum, per totam civitatem jubet circumduci</i> – 2Mach 4,38	d. <i>i raz'gněvav se d(u)h(o)mъ · zap(o)v(ê)dê an'dronika s pur'pire svlêci · i obvesti po vsemъ gradu</i> – BrVO 428d
e. <i>lacrimas fudit</i> – 2Mach 4,37	e. <i>izliê slъzi</i> – BrVO 428d
f. <i>qui autem ei sedebat</i> – 2Mach 3,25	f. <i>a iže sêdêše na nemъ</i> – BrVO 426a
g. <i>et capitibus amputatis foras projecerunt</i> – 2Mach 1,16	g. <i>i glavi imъ usekoše i vr'goše vanъ</i> – BrVO 422b
h. <i>in heremum abiit</i> – Protoevangelium Jacobi	h. <i>š'd' v pustinû</i> – BrMet 255a
i. <i>Qui semen in Israel non fecisti</i> – Protoevangelium Jacobi	i. <i>poneže pl(o)da nisi stvorilъ v iz(drai)li</i> – BrMet 254d
j. <i>quid mecum pugnat</i> – Lectio s. Margaritae	j. <i>ki se rie sa mnu</i> – COxf 25d
k. <i>faciem suam operiebat</i> – Lectio s. Margaritae	k. <i>pokriv... lice svoe</i> – COxf 25d
l. <i>Omnes aures habentes</i> – Lectio s. Margaritae	l. <i>vsi imiûci uši</i> – COxf 24c
m. <i>carnem meam tradidi</i> – Lectio s. Margaritae	m. <i>predaû plt' moû</i> – COxf 25d
n. <i>Nullum dolorem in se habens</i> – Lectio s. Margaritae	n. <i>ne imiûci nied'nu bolezan'</i> – COxf 26b
o. <i>Fidem meam florentem video</i> – Lectio s. Margaritae	o. <i>vidih' veru moû prebivaûču v tebě</i> – COxf 26b
p. <i>Quia multum te video in oratione perseverare</i> – Lectio s. Margaritae	p. <i>ere viû te mnogo v m(o)l(i)tvah' nastoeči</i> – COxf 26c
r. <i>et jussit septem diebus convivium praeparari</i> – Est 1,5	r. <i>i sedamъ d'ni p(o)v(e)lê pir' pripraviti</i> – BrN ₂ 234d
s. <i>omnes hii insimul et plures alii christiani navi ab infidelibus impositi</i> – De s. Maria Magdalena	s. <i>vsæni biše v korabalъ od' nevernihъ i pučeni biše v pučinu prez' niednoe napravi</i> – CŽg 107v <i>· položeni b(ê)še si vsi i mn(o)go inihъ h(rъst)ъênъ · vъ korabalъ ot nevêrniъ i puč(e)ni b(ê)še v pučinu brezъ nied'noe opravi</i> – CIvan 114r

t. <i>hoc indicare</i> neglexit – De s. Maria Magdalena	t. <i>mimo to govorenie</i> pusti – CŽg 108r <i>mimo pusti to</i> – CIvan 114v
--	--

Rjeđe se glagol pomiče i ispred subjekta. U tim je slučajevima glagol u fokusu. U primjeru (4a) glagol je pomaknut ispred subjekta zbog preslikavanja strukture prve surečenice, u kojoj je glagol *iussit* ispred subjekta *propheta*. U primjeru (4c) u latinskoj se rečenici pojavljuje glagol *inquit*, koji najavljuje upravni govor, ali uvijek stoji nakon prve riječi upravnoga govora. U hrvatskome se crkvenoslavenskom prijevodu taj glagol pomiče ispred subjekta.

(4) Pomicanje glagola ispred subjekta

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>et arcam iussit propheta divino responso ad se facto comitari secum, usquequo exiit in montem in quo Moyses ascendit, et vidit Dei haereditatem.</i> – 2Mach 2,4	a. <i>i skrinû povelê b(o)žs'tvanimъ otvečaniemъ · k nemu stvorenomъ nositi sь soboû doklê vziđemъ na goru na nûže vziđe moisêi · i vidê dostoênie b(o)žie</i> – BrVO 423bc
b. <i>Columba venit de caelo</i> – Lectio s. Margaritae	b. <i>pride golub' s' n(e)ba</i> – COxf 27a
c. <i>Statimque rex, Vocate, inquit, cito Aman ut Esther obediat voluntati.</i> – Est 5,5	c. <i>abie že r(e)če c(êsa)rъ · zovite skoro amana da estori pos'lušaetъ voli</i> – BrN ₂ 237c

U slučajevima kad se ne slijedi doslovno latinski tekst i kad se u crkvenoslavenskome tekstu pojavljuje predikat kojega u latinskome nema, bilo da je izražen nekom drugom vrstom riječi ili je sadržaj na crkvenoslavenski prepričan, takav predikat uglavnom stoji na drugome mjestu. Znači da je piscu, kad sam piše i kad nema obrasca koji mu služi kao model, prirodno da je predikat na drugome mjestu, ali ne prepoznaje kao problematičan položaj predikata na zadnjemu mjestu.

(5) Položaj predikata u nedoslovno prevedenome tekstu

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Nam secundum Ambrosium</i> – De s. Maria Magdalena	<i>govorit' bo s(ve)ti ambrozii</i> – CŽg 107r <i>gl(agol)ûčъ s(ve)ti ambrozii</i> – CIvan 113v

Katkad se u prijevodu zamjenjuje i redosljed objekata.

(6) Redosljed objekata

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Offerebat ipsi deo dupla munera</i> – Protoevangelium Jacobi	<i>prinese dari svoje g(ospode)vê</i> – BrMet 254v

Odstupanja se u redu riječi u odnosu na latinski često događaju i u redosljedu sastavnica imenske skupine. Red riječi u imenskoj skupini u latinskome predmet je rasprave jer se dugo isticalo da je neobilježen red riječi poredak u kojemu je imenica ispred atributa, ali su s druge strane postojali protuprimjeri klasičnih rimskih autora koji su češće stavljali atribut ispred imenice (npr. Cezar). U hrvatskoglagoljskim se tekstovima uglavnom prati izvorni red riječi, ali mnogo je i primjera u kojima se atributi koji su ispred imenice u latinskome prevode iza nje. Prevođenje atributa nakon imenice zadržalo se do danas u prijevodima biblijskih tekstova.³²¹

(7) Redosljed imenice i pridjevnoga atributa

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Et cum venisset rex Tyrum, ad ipsum negotium detulerunt missi tres viri a senioribus.</i> – 2Mach 4,44	a. <i>i egda prišalъ bi c(ěsa)ъ v tirъ k n(e)mu potrebu ponesoše poslani muži tri ot starěišinъ</i> – BrN ₂ 248b
b. <i>Et hi quidem invocabant omnipotentem Deum, ut credita sibi his qui crediderant</i> – 2Mach 3,22	b. <i>vsi vistinu vživahu b(og)a vsemogučago · da vėrovanaê sebê simъ eže vėrovali bihomъ</i> – BrVO 426a
c. <i>qui solus est bonus rex</i> – 2Mach 1,24	c. <i>iže edinъ esi c(ěsa)ru blagi</i> – BrVO 422d
d. <i>Orationem autem faciebant omnes sacerdotes</i> – 2Mach 1,23	d. <i>molitvu že tvorahu erêi vsi</i> – BrVO 422d
e. <i>jussit sacerdos Nehemias aspergi ipsa aqua, et ligna, et quae erant superposita</i> – 2Mach 1,21	e. <i>povelê erêi noemiê pokropiti vodoû onou · i dr'va iže bêhu vr'hu položena</i> – BrVO 422cd
f. <i>in magna tristitia</i> – Vita Adae et Evae	f. <i>v žalosti velikoi</i> – ČŽg 31r

³²¹ »S obzirom na red riječi posebno je obilježena i vrlo frekventna te kao osobitost biblijskoga stila hrvatskoga jezika također izrazito prepoznatljiva postpozicija sročnoga atributa u nominalnim konstrukcijama (u prijevodima biblijskih tekstova ona se razvila bez sumnje i pod izravnim utjecajem latinskoga jezika, u kojemu je takav red riječi primaran, usp. npr. lat. *Lingua latina*, a ne *latina lingua*). Takav red riječi u pravilu stvara ozračje posebne uznositosti, odnosno patetičnosti, i inače svojstvenih mnogim biblijskim tekstovima...« (Pranjković 2005: 28)

g. <i>Omnem terram illam</i> – Vita Adae et Evae	g. <i>po vseh' oneh' zemlah'</i> – ČŽg 30v
h. <i>fecit grande convivium</i> – Est 1,3	h. <i>stvari pirb velikb</i> – BrN ₂ 234d
i. <i>monasterium quoddam</i> – S. Antonii de Padua	i. <i>et(e)rb manastirb</i> – BrN ₂ 428c
j. <i>zeli illius</i> – S. Antonii de Padua	j. <i>onogo zavedeniê</i> – BrN ₂ 429b

I u latinskome i u hrvatskome crkvenoslavenskom i u suvremenome hrvatskom prototipian je redosljed u kojemu imenica prethodi imenskomu atributu. U primjerima (8) redosljed u latinskome odstupa od norme, a prevoditelj usustavljuje primjere u skladu s većinom primjera u tekstovima i u skladu s onim što doživljava kao normu i u latinskome i u hrvatskome crkvenoslavenskom.

(8) Usustavljivanje primjera u slučajevima u kojima latinski redosljed odstupa od norme

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>et arcam jussit propheta divino responso ad se facto comitari secum, usquequo exiit in montem in quo Moyses ascendit, et vidit Dei haereditatem.</i> – 2Mach 2,4	a. <i>i skrinû povelê b(o)žs'tvanimb otvečaniemb · k nemu stvorenomb nositi s̃ sobou doklê vzidemb na goru na nûže vzide moisêi · i vidê dostoênie b(o)žie</i> – BrVO 423bc
b. <i>desperatorum spes</i> – Lectio s. Margaritae	b. <i>ufanie raz'drušenih'</i> – COxf 25d
c. <i>pauperum collegio</i> – S. Antonii de Padua	c. <i>ničihb zboriče ubogihb</i> – BrN ₂ 428c
d. <i>cordis desiderium</i> – S. Antonii de Padua	d. <i>želenie srca</i> – BrN ₂ 428d
e. <i>vinculum mortis</i> – S. Antonii de Padua	e. <i>semrti uza</i> – BrN ₂ 429d
f. <i>in supradicta sancte Dei genetricis ecclesia Humilis</i> – S. Antonii de Padua	f. <i>ṽb više r(e)č(e)noi cr(ê)k'vi s(ve)te b(ogo)r(od)ice</i> – BrN ₂ 428c
g. <i>a Judacae finibus</i> – De s. Maria Magdalena	g. <i>po stranah' iûdeiskih'</i> – ČŽg 107r

Genitiv osobne zamjenice koji ima posvojno značenje i u latinskome i u prijevodu najčešće stoji nakon riječi na koju se odnosi. Međutim, postoje iznimke u latinskome koje se ne prevode doslovno, a u nekim se slučajevima i zamjenica koja je u latinskome nakon imenice prevodi prije nje.

(9) Položaj posvojnih zamjenica

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Eius filium</i> – Lectio s. Margaritae	a. <i>s(i)na nego</i> – COxf 25a
b. <i>Gloriosae ascensionis eius</i> – Lectio s. Margaritae	b. <i>po slavnom' nego vz'nesen'i</i> – COxf 24c

Rjede se pridjev koji u latinskome stoji ispred imenice prevodi iza nje.

(10) Položaj pridjeva

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Peniteamus penitentiam magnam</i> – Vita Adae et Evae	a. <i>pokaimo se velikimi molitvami</i> – CŽg 31v
b. <i>Domino meo Adae</i> – Vita Adae et Evae	b. <i>momu g(ospo)dinu adamu</i> – CŽg 34r
c. <i>In luctu magno</i> – Vita Adae et Evae	c. <i>va velice ridaniû</i> – CŽg 34r

Latinski se red riječi oponaša i u primjerima koji su u latinskome sročni, a u hrvatskome nesročni.

(11) Red riječi u nesročnim skupinama

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>filios quinque</i> – 1Mach 2,2	<i>s(i)novъ petъ</i> – BrVO 410b

Katkad se zamjenjuje i redosljed imenice i apozicije. Neobilježen je red riječi i u latinskome i u hrvatskome crkvenoslavenskom i u hrvatskome da ime slijedi nakon apozicije. U primjeru (11a) prevoditelj mijenja red iz stilski neobilježenoga u stilski obilježen. U primjeru (11b) stilski obilježen red mijenja u stilski neobilježen.

(12) Redosljed imenice i apozicije

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>Cumque retulisset ad regem Apollonius de pecuniis quae delatae erant</i> – 2Mach 3,7	a. <i>egdaže povêdêlъ bē apoloniû</i> (sic!) <i>c(êsa)ru ot pênezb iže otneseni bēhu</i> – BrVO 425a
b. <i>Ad Tigris flumen</i> – Vita Adae et Evae	b. <i>na reku tigru</i> – CŽg 31v

Kad je u latinskome imenska skupina razdvojena glagolom ili kojim drugim rečeničnim članom, u prijevodu se katkad ne prati izvornik.

(13) Odstupanje od izvornika kad je imenska skupina razdvojena

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>omnia faciebat bona in domino</i> – In s. Cyrili et Methodii	<i>vsa blagaê tvoraše o g(ospod)ê</i> – BrVat ₆ 208d

U latinskome složeni brojevi mogu imati različiti redosljed sastavnih elemenata. Broj koji označava jedinicu može stajati ispred ili iza broja koji označava deseticu (npr. *unus et viginti* ili *viginti unus*). U hrvatskome crkvenoslavenskom red riječi u kojemu broj koji označava jedinicu stoji ispred broja desetice nije gramatičan, osim kod brojeva od 11 do 19. Zbog toga prevoditelj ne slijedi izvorni poredak.

(14) Redosljed sastavnih elemenata brojeva

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
<i>Facturi igitur quinta et vigesima die mensis Casleu purificationem templi</i> – 2Mach 1,18	<i>i stvoreno estъ ubo dvadeseti i peti d(ь)нъ мѣсеца avgusta · očičenje crêkve</i> – BrVO 422b

Od latinskoga se reda riječi sustavno odstupa kad je riječ o poslijelogu *radi* kao prijevodnoj inačici prijedloga *propter*.³²²

(15) Red riječi u prijedložnome izrazu s prijedlogom *radi*

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>pro eo quod</i> – 2Mach 3,18	a. <i>togo radi êko</i> – BrVO 425d
b. <i>nam propter eum.</i> – 2Mach 3,33	b. <i>êko ego radi</i> – BrVO 426c
c. <i>propter impii</i> – 2Mach 4,13	c. <i>nečistago radi</i> – BrVO 427c
d. <i>propter praesentes</i> – 2Mach 4,20	d. <i>budućih že radi</i> – BrVO 428a
e. <i>propter primates</i> – 2Mach 4,21	e. <i>načelnikovъ radi</i> – BrVO 428a
f. <i>quam ob causam</i> – 2Mach 4,28	f. <i>seeže vini radi</i> – BrVO 428b
g. <i>ob quam causam</i> – 2Mach 4,35	g. <i>sieže vini radi</i> – BrVO 428d

³²² V. poglavlje o prevođenju prijedloga *propter*.

h. <i>propter Oniam</i> – 2Mach 4,37	h. <i>onie radi</i> – BrVO 428d
i. <i>Quam ob rem</i> – 2Mach 4,49	i. <i>seežde veči radi</i> – BrVO 429b
j. <i>propter eorum</i> – 2Mach 4,50	j. <i>onihъ radi</i> – BrVO 429b
k. <i>propter peccata</i> – 2Mach 5,17	k. <i>grêhъ radi</i> – BrVO 430b
l. <i>propter quod</i> – 2Mach 5,17	l. <i>česo radi</i> – BrVO 430b
m. <i>propter locum</i> – 2Mach 5,19	m. <i>ne mēsta radi</i> – BrVO 430c
n. <i>sed propter gentem</i> – 2Mach 5,19	n. <i>na lûdi radi</i> – BrVO 430c
o. <i>ob hoc</i> – 2Mach 5,11	o. <i>sego radi</i> – BrVO 430a

U većini se analiziranih tekstova zanaglasnice sustavno pojavljuju u skladu s normom hrvatskoga crkvenoslavenskog i ne krše se pravila njihova poretka. Čestice *li*, *bo*, *že*, *ubo* dolaze na drugo mjesto iza prve naglašene riječi³²³. Zamjeničke zanaglasnice dolaze najčešće iza glagola, ali ima i slučajeva u kojima se pojavljuju ispred. Poredak je zanaglasnica u skladu s normom hrvatskoga crkvenoslavenskog. Njihov je redosljed: glagolska enklitika (osim 3. l. jd. *e*), dativ, akuzativ, 3. l. jd. *e*³²⁴. U tekstovima se katkad varira u odnosu na izvornik kad je riječ o oblicima glagola *biti*. Glagol je *biti* u hrvatskome crkvenoslavenskom enklitika i njegov položaj nije apsolutno slobodan. Oblici glagola *biti* u složenim glagolskim oblicima najčešće se nalaze iza oblika glavnoga glagola.

(16) Poredak zanaglasnica

latinski	hrvatski crkvenoslavenski
a. <i>postquam Apostoli ad evangeligandum regnum Dei sunt destinati</i> – Hom. s. Ambrosii ep.	a. <i>potom' egda ap(osto)li na bl(a)govêstovanie c(êsa)rstviê b(o)žiê poslani biše</i> – BrVO 332d
b. <i>pro eo quod in contemptum locus esset venturus.</i> – 2Mach 3,18	b. <i>togo radi êko nevzbrêženie mēsto priti imêli bi</i> – BrVO 425d
c. <i>et eos qui cum eo erant, et diviserunt membratim, et capitibus amputatis foras projecerunt</i> – 2Mach 1,16	c. <i>i onêhъ iže bêhu š nimъ · razdêliše udi ihъ · i glavi imъ usêkoše i vr'goše vanъ</i> – BrVO 422b
d. <i>qui tunc cultores Dei erant</i> – 2Mach 1,19	d. <i>iže tbgda bêhu b(o)ži služiteli</i> – BrVO 422c

³²³ Sličan je u latinskome položaj riječi *vero*, *autem*... v. Gortan-Gorski-Pauš 2005.

³²⁴ Usp. Gadžijeva i dr. 2014.

e. <i>Et Nehemiae erat oratio hunc habens modum</i> – 2Mach 1,24	e. <i>i noemina molitva běše sim' zakonomъ</i> – BrVO 422d
f. <i>eo quod in loco sit vere Dei quaedam virtus.</i> – 2Mach 3,38	f. <i>têma êko estъ v mêtê · vistinu b(o)žîê etera sila</i> – BrVO 426d

Pri prevođenju ablativa apsolutnoga uglavnom se vjerno prati red riječi izvornika iako on u latinskome često varira.³²⁵

23.1. Zaključak

U većini teksta red riječi načelno prati red riječi izvornika. Osobito su vjerni pritom biblijski tekstovi kod kojih je vrlo malo odstupanja. Vrlo se često zadržava latinski red riječi u kojemu je glagol na kraju rečenice. Glagol se na kraju rečenice pojavljuje i u primjerima u kojima je u latinskome ispred nekoga drugog konstituenta. U tim je slučajevima vidljiva težnja prevoditelja ujednačavanju s ostatkom teksta. U nekim se slučajevima glagol u prijevodu pojavljuje ispred objekta ili priložne oznake, a rjeđe i ispred subjekta. Riječ je vjerojatno o nesvjesnome utjecaju materinskoga jezika, ali možda i o isticanju pojedinoga rečeničnog člana koji je u fokusu, tj. koji je remom u funkcionalnoj rečeničnoj strukturi. Pri prevođenju imenske skupine pridjevi se uglavnom prevode iza imenice na koju se odnose, čak i kad u tome položaju nisu u latinskome, ali postoje i brojna odstupanja. U redu riječi sustavno se zamjenjuje poredak imenice i namjernoga i uzročnoga prijedloga *radi*.

³²⁵ V. poglavlje o ablativu apsolutnome.

24. ZAKLJUČAK

Pri prevođenju teksta s jednoga jezika na drugi teško se oduprijeti utjecajima jezika izvornika na jezik prijevoda jer strukture koje prevoditelj ima pred sobom i nesvjesno utječu na strukture koje će proizvesti. Pri prevođenju s latinskoga na hrvatski crkvenoslavenski utjecaj jezika izvornika na jezik na koji se prevodi ima i status latinskoga kao cijenjenoga kulturnog jezika i jezika svetih tekstova. Utjecaj je latinske sintakse na sintaksu hrvatskoglagoljskih tekstova različit ovisno o tipu teksta, a razina je utjecaja drukčija i ovisno o pojedinome prevoditelju i njegovim stavovima i znanju latinskoga. Očekivano je najveći utjecaj vidljiv pri prevođenju biblijskih tekstova jer prevoditelji smatraju da sveti tekst treba vrlo vjerno prevesti ne mijenjajući vjerske istine. Prijevodi biblijskih tekstova uglavnom su prijevodi riječ za riječ, a odstupanja od strukture izvornika izrazito su zanimljiva jer su uglavnom svjedoče o tome da neka struktura iz jezika izvornika u jeziku prijevoda nikako nije prihvatljiva.

Pri prevođenju s latinskoga na hrvatski crkvenoslavenski većina se prijedloga prevodi svojim prototipnim prijevodnim ekvivalentom. Posljedica je toga pojava pojedinih prijedloga u značenjima koja im nisu prototipna. U literaturi je poznato da je najveći utjecaj latinskoga na hrvatski uporaba prijedloga *ot/od* kao ekvivalenta latinskoga prijedloga *de* pri uvođenju teme razgovora ili naslova djela te uporaba prijedloga *k* kao prijevodnoga ekvivalenta prijedloga *ad* za izricanje primatelja poruke. Te su pojave rjeđe uočljive i u slučajevima kad u latinskome ne stoje prijedložni izrazi s prijedlozima *de* i *ad*, što svjedoči o proširenosti tih pojava i govori o tome da je takva uporaba tih prijedloga govornicima postala prirodna. Te su se pojave vjerojatno proširile potaknute talijanskim jezikom. Međutim, pod latinskim je utjecajem uporaba prijedloga *ot* i u drugim slučajevima kad bi u hrvatskome crkvenoslavenskome tipično bio upotrijebljen neki drugi prijedlog, kao što je pojava prijedloga u izrazima koji znače 'povezano s'. Prijedlog *k* pojavljuje se kao prijevodni ekvivalent prijedloga *ad* i u drugim neprostornim značenjima, kao što je izricanje namjere. Pod utjecajem latinskoga i drugi prijedlozi dobivaju novu ulogu. Latinski prijedlog odlučuje o tome koji će se od bliskoznačnih prijedloga upotrijebiti u tekstu prijevoda. Zanimljiv je i odnos lažnih prijatelja prijedloga *pro*, koji nemaju isto značenje u hrvatskome crkvenoslavenskom i latinskome, premda se katkad pod utjecajem latinskoga hrvatski crkvenoslavenski *pro* pojavljuje kao ekvivalent latinskomu *pro*. Latinski može utjecati i na red riječi u prijedložnoj skupini jer se pod utjecajem latinskoga prijedlozi koji u hrvatskome crkvenoslavenskom mogu doći i ispred i iza imenice češće upotrebljavaju kao u latinskome.

U hrvatskome je crkvenoslavenskom participski sustav vrlo razvijen. Stoga se latinski participi najčešće prevode participski, a ne odnosnim i drugim rečenicama. Particip se puno češće prevodi participom nego odnosnim i drugim zavisnim rečenicama jer je tako tekst prijevoda blizak izvorniku, a prevoditelji uglavnom rado odabiru prijevodnu inačicu koja je najbliža izvorniku iako su odnosne rečenice danas najčešći prijevodni ekvivalent participa, a i u hrvatskim crkvenoslavenskim tekstovima izrazito su česte. Particip prezenta najčešće se prevodi aktivnim participom prezenta, ali se često prevodi i prvim aktivnim participom preterita, osobito kad je riječ o glagolima koji označavaju kratkotrajnu radnju, radnju koja neposredno prethodi radnji glavnoga glagola ili kad je riječ o glagolima čije je značenje prototipno svršeno. Pasivni particip najčešće se prevodi prvim aktivnim participom preterita ili pasivnim participom preterita. Prvi aktivni particip preterita česta je prijevodna inačica pri prevođenju participa deponentnih glagola zbog njegova aktivnog značenja. Najveći je izazov prevoditelju pri prevođenju participa prevođenje participa futura koji u hrvatskome crkvenoslavenskom nema formalni korespondent. Pri njegovu se prevođenju pojavljuju različita rješenja, često bliska oblicima kojima se izriče futursko značenje.

Particip futura pojavljuje se i kao dio konstrukcije perifrastične konjugacije aktivne koja se često prevodi vrlo slično kao samostalan particip futura, često uz dodatak glagola *biti* kako bi se što vjernije prenijela latinska struktura. Perifrastična konjugacija aktivna rijetko se pojavljuje u analiziranome korpusu. S obzirom na to da je riječ o razmjerno rijetkoj konstrukciji, ne postoji ujednačeni način njezina prevođenja. Često se u prijevodu pojavljuju i oblici glagola *hotêti* i *imêti*, koji se upotrebljavaju i pri prevođenju participa futura. Uz glagole *biti*, *hotêti* i *imêti* pri prevođenju konstrukcije često se pojavljuje infinitiv ili particip glagola. Katkad se konstrukcija prevodi i finitnim oblicima.

Participi se pojavljuju i u konstrukciji ablativa apsolutnoga. I pri prevođenju te konstrukcije često je oponašanje strukture izvornika. Ablativ apsolutni u prijevodnim se tekstovima najčešće prevodi hrvatskim crkvenoslavenskim apsolutnim konstrukcijama u dativu ili instrumentalu. Dativ je apsolutni starija konstrukcija, čija pojava u tekstovima može poslužiti i za dataciju prijevoda. Instrumental se u prijevodima pojavljuje jer ga prevoditelji doživljavaju kao hrvatski crkvenoslavenski ekvivalent ablativa. Pri prijevodu ablativa apsolutnoga puno se češće pojavljuju apsolutne konstrukcije nego zavisne surečenice koje su danas najčešći prijevodni ekvivalent te konstrukcije kako bi prijevod bio što vjerniji izvorniku. Pri prevođenju ablativa apsolutnoga apsolutnim konstrukcijama vjerno se oponaša red riječi izvornika. Latinski se particip kao dio te konstrukcije prevodi participom prezenta i preterita. Latinski se particip

prezenta često prevodi svršenim participom preterita kad je riječ o prefigiranim glagolima i glagolima koje prevoditelj doživljava kao trenutačne (npr. *veniente abbate: opatъ prišad'se*). Rjeđe se ablativ apsolutni prevodi i različitim vrstama zavisnih rečenica ili nezavisno.

Gerund i gerundiv dva su oblika koja nemaju formalni korespondent u hrvatskome crkvenoslavenskom. Zbog toga se prevode na različite načine i problem su prevoditeljima. Najčešći je način prevođenja gerunda i gerundiva koji zamjenjuje gerund prevođenje glagolskom imenicom koja se doživljava kao značenjski i morfološki najbliži ekvivalent tim latinskim oblicima. Uz gerund se u namjernome značenju ili značenju svrhe često pojavljuje prijedlog *ad*, koji se, kao u drugim kontekstima, uglavnom prevodi prijedlogom *k*. Uporaba prijedloga *k* kao ekvivalenta prijedloga *ad* proširuje se od izvorno prostornoga značenja na sva značenja, uključujući i namjerno. Prijedlog se *ad* uz gerund, međutim, prevodi i drugim prostornim prijedlozima koji su u nekim kontekstima ekvivalenti prostornome *ad*, kao što su *na* i *v*. Prijedlog *na* i u hrvatskome crkvenoslavenskom i u suvremenome hrvatskom može imati namjerno značenje te je jedan od najčešćih ekvivalenata latinskome *ad* u suvremenome hrvatskom. Kao prijevod se gerunda pojavljuju i infinitivi koji imaju namjerno značenje. Uz prijedloge *causa* i *gratia* gerund se prevodi imenicom uz namjerni poslijelog *radi*, koji se općenito pojavljuje kao ekvivalent tim prijedlozima. Rjeđe se pri prevođenju gerunda i gerundiva pojavljuju participi, uglavnom pasivni i to često u instrumentalu. U takvome je prijevodu vidljivo da prevoditelj pokušava pronaći oblik koji mu se čini najbližim izvorniku, pa odabire participe koji se kao i gerundi i gerundivi tvore od glagola, ali su sklonjivi. U nekim je primjerima vidljivo da prevoditelj ne razumije izvorno značenje gerunda te da u prijevodu rečenica nije razumljiva zbog pokušaja prenošenja izvorne strukture. U tim je slučajevima prevoditelj u prvi plan stavio strukturnu i formalnu vjernost izvorniku, a ne sadržajnu.

Gerundiv se pojavljuje i u perifrastičnoj konjugaciji pasivnoj, čije je prevođenje također prevoditeljima izazov. Ta se konstrukcija prevodi na različite načine. Neki prevoditelji pokušavaju što vjernije preslikati strukturu latinskoga izvornika, dok se drugi strukturno odvajaju od izvornika nastojeći što vjernije prenijeti latinsko debitativno značenje. Neki prevoditelji posežu za konstrukcijom koja se sastoji od dativa, infinitiva i glagola *biti* (npr. *Scala illa erigenda est: onu skalu postaviti e n(a)mъ*), koja postoji u hrvatskome crkvenoslavenskom, a značenjski je i strukturno bliska latinskoj konstrukciji. Drugi, pak, prevoditelji pokušavaju što vjernije prevesti i gerundiv koji je dio latinske konstrukcije te umjesto konstrukcijama s infinitivom takve konstrukcije prevode konstrukcijama s pasivnim participima, pritom se kolebajući između pasivnoga participa prezenta i preterita. Tako pod

latinskim utjecajem nastaju konstrukcije s pasivnim participom prezenta s glagolom *biti* (*eo quod occidendus esset ab eis: togo radi êko ubiem' bēše ot nih'*) ili pasivnim participom preterita s glagolom *biti* (*a deo est, inquit, hoc consilium requirendum: ot b(og)a estъ si s(vê)t' iziskanj*). Kako bi naglasili debitativnost, neki prevoditelji oblike glagola *biti* prevode imperativom (*Quae tamen lecta frequenter ab abbate scrutinanda sunt propter opus peculiare ne inveniatur: i te postile od' opata često budite iziskane da potaene tvari v nihъ ne naiet se*). Debitativno se značenje perifrastične konjugacije pasivne izražava i oblicima glagola *imêti*, *htêti*, *moći* ili *trebati*, što je blisko načinima na koji se ta konstrukcija prevodi na suvremeni hrvatski. Zbog pokušaja što vjernijega prevođenja gerundiva u prijevodima se kao prijevodni ekvivalenti konstrukciji pojavljuju i glagolske imenice ili imenice značenjski bliske glagolu od kojega je gerundiv. Katkad se perifrastična konjugacija pasivna prevodi i finitivnim glagolom, čime se u prijevodu ne prenosi ni izvorna struktura ni izvorno značenje.

Pod utjecajem latinskoga predloška u hrvatskim crkvenoslavenskim prijevodima nastaju rečenice s konstrukcijom akuzativa s infinitivom. Najčešće se pri prevođenju te konstrukcije prevoditelji pokušavaju što vjernije držati izvornika, pa prevode konstrukciju doslovno, a ne zamjenjuju je izričnim rečenicama. Tako se najčešće akuzativ prevodi akuzativom, a infinitiv infinitivom. Rjeđe se takve rečenice prevode izričnim rečenicama s *da* i *êko* ili uz percepcijske glagole akuzativom participa. Poseban su problem pri prevođenju i infinitivi koji u hrvatskome crkvenoslavenskom nemaju formalni korespondent, kao što su pasivni infinitivi i infinitivi futura i perfekta. Pasivni se infinitiv prezenta prevodi aktivnim infinitivom prezenta kojemu u prijevodu akuzativ postaje objekt. Time se vjerno prenosi značenje latinske konstrukcije, ali je njezina struktura promijenjena jer akuzativ više nije subjekt, nego objekt infinitiva. Infinitiv futura prevodi se ili kombinacijom infinitiva i participa prezenta, čime se vjernije oponaša latinska struktura, ili infinitivom i participom glagola *imêti*. Infinitiv se perfekta aktivnoga prevodi participom prošlim (*Ratus autem Menelaus accepisse se tempus opportunum: uzrêv že menesaulъ priem'ša sebê vrême potrêbnoe*). Infinitiv se perfekta pasivnoga, budući da se sastoji od participa prošloga, prevodi participski. Konstrukcija se akuzativa s infinitivom može prevoditi i akuzativom uz akuzativ participa. Ta konstrukcija postoji i kao izvorna hrvatsko crkvenoslavenska konstrukcija, a ekvivalentna konstrukcija postoji i u latinskome. Nominativ se s infinitivom u korpusu pojavljuje znatno rjeđe i ne postoji ujednačeni način njegova prevođenja. Ta se konstrukcija u nekim tekstovima prevodi doslovno, s tim da se glavni glagol prevodi uz povratnu zamjenicu. Infinitiv se futura, kao i u akuzativu s infinitivom, prevodi infinitivom uz particip prezenta glagola *imêti*. Nominativ se s infinitivom također katkad

prevodi izričnom rečenicom, a česti su i primjeri nedoslovnoga prevođenja. U korpusu nisu potvrđeni oblici instrumentala s infinitivom, koji se u literaturi spominje kao prijevodni ekvivalent latinskih infinitivnih konstrukcija

Pri prevođenju zavisnih rečenica najveći je problem prevođenje glagolskih oblika jer u latinskome pojedini tipovi zavisnih rečenica dolaze s konjunktivom koji se katkad upotrebljava prema pravilima o slaganju vremena, a katkad apsolutno. Budući da u hrvatskome crkvenoslavenskom ne postoje konjunktivni oblici, prevoditelji su u nedoumici kako te oblike prevesti. Oblici konjunktiva prezenta najčešće se prevode indikativom, ali katkad se pojavljuju uz veznik *da* kako bi se istaknula razlika od indikativa. Prošli konjunktivi katkad se prevode kondicionalom. Osobito se često kondicionalom prevode konjunktiv imperfekta i pluskvamperfekta. U većini je rečenica takvo prevođenje isključivi utjecaj latinskoga jer je riječ o rečenicama kojima se ne izriče potencijalnost ili želja koje se tipično izriče kondicionalom. Kao prijevodni se ekvivalent konjunktivu u korpusu uglavnom ne pojavljuje imperativ, koji se u literaturi katkad navodi kao ekvivalent latinskomu konjunktivu. Problem je pri prevođenju i nepodudaranje uporabe pojedinih veznika u latinskome i hrvatskome crkvenoslavenskom. U latinskome se često pojavljuju veznici *cum* i *ut* kao veznici različitih vrsta rečenica. Pod utjecajem latinskoga i prototipne uporabe veznika, često dolazi do prevođenja jednoga tipa zavisne rečenice drugim. Također, u hrvatskome crkvenoslavenskom pod utjecajem latinskoga nekim se veznicima proširuje značenje i uporaba. Katkad je pod latinskim utjecajem i odluka o tome koji će od sinonimnih veznika prevoditelj upotrijebiti jer se različiti veznici u latinskome nastoje prevesti različitim veznicima u hrvatskome crkvenoslavenskom.

Zavisnoupitne rečenice uglavnom se prevode doslovno i njihova je struktura u latinskome i hrvatskome crkvenoslavenskom vrlo slična. Pod utjecajem su latinskoga rečenice koje u latinskome uvodi izvorno pogodbeni veznik *si*, koje se prevode pogodbenim veznikom *aće*. Pod utjecajem latinskoga u ovim se rečenicama često pojavljuje kondicional kao ekvivalent konjunktiva imperfekta i rjeđe drugih konjunktiva.

Jedna je od značajka srednjovjekovnoga latiniteta sve češća pojava izričnih rečenica umjesto konstrukcije akuzativa s infinitivom. U latinskim se izričnim rečenicama u analiziranome korpusu najčešće pojavljuju veznici *quia* i *quod*, koji u postklasičnome latinitetu postaju jako prošireni. Zbog izvorno uzročnoga značenja veznik *quia* najčešće se prevodi veznicima *êko* i *ere*, koji su u hrvatskome crkvenoslavenskom prototipno uzročni veznici. Veznici se izričnih rečenica često prevode i veznikom *da*, koji je prototipni veznik za uvođenje izričnih rečenica u hrvatskome crkvenoslavenskom. Rjeđe se pod utjecajem latinskoga

izvornika veznik *quod* prevodi odnosnim zamjenicama. Kao veznici izričnih rečenica pojavljuju se i veznici *quomodo* i *qualiter*, koji se zbog svojega izvornog značenja prevode prilogom *kako*. Izrične su rečenice jedna od značajka biblijskih tekstova.

Latinske namjerne rečenice na hrvatski crkvenoslavenski uglavnom se prevode doslovno, namjernim rečenicama. S obzirom na to da se u latinskome namjerne rečenice uvode veznikom *ut* čije je prototipno značenje podudarno s veznikom *da*, koji je prototipni veznik hrvatskih crkvenoslavenskih rečenica, pri njihovu prevođenju nema većih nedoumica. Rjeđe se u prijevodu namjerna rečenica zamjenjuje participom, infinitivom ili prijedložnim izrazom, što su sve načini na koje se može izreći namjera u hrvatskome crkvenoslavenskom. Namjerna se rečenica katkad prevodi i nezavisnom, najčešće sastavnom rečenicom, čime se izvorno značenje mijenja iz namjernoga u već ostvareno. Rjeđe se namjerna rečenica prevodi i drugim tipovima zavisnih rečenica zbog proširenosti veznika *ut*, kojim se uvode različiti tipovi zavisnih rečenica. Zbog te proširenosti uporabe toga veznika prevoditelji katkad pogrešno prepoznaju namjerne rečenice kao neki drugi tip rečenica. Niječne namjerne rečenice najčešće se uvode veznikom *da*, a niječe se glagolski oblik, ali se katkad kao prijevod niječne namjerne rečenice pojavljuje rečenica s veznikom *eda*. Kao prijevod konjunktiva imperfekta najčešće se pojavljuje kondicional, međutim, u namjernim rečenicama to nije odstupanje od hrvatske crkvenoslavenske norme jer se u namjernim rečenicama općenito može pojaviti kondicional. Međutim, pod utjecajem je latinskoga vjerojatno kondicional u namjernim rečenicama znatno češći.

Zahtjevne se rečenice prevode ili doslovno ili infinitivnom konstrukcijom. Konjunktiv imperfekta u tim se rečenicama najčešće prevodi kondicionalom I. kako bi tekst bio što vjerniji latinskomu predlošku. Budući da u tim rečenicama u pravilu ne stoji kondicional, takva je uporaba vremena utjecaj latinskoga.

Latinske vremenske rečenice s gotovo svim veznicima najčešće se prevode vremenskom rečenicom s veznicima *egda* ili *kada*. U svim se biblijskim tekstovima pojavljuje veznik *egda*. U prijevodima se vremenske rečenice pojavljuju i kao prijevod drugih tipova surečenica u latinskome kad su uvedene osobito veznikom *cum*, koji prevoditelji prepoznaju kao vremenski veznik zbog njegova prototipnog vremenskog značenja. Konjunktivi imperfekta i pluskvamperfeta uglavnom se prevode prošlim glagolskim oblicima, što svjedoči o tome da prevoditelji u ovim rečenicama razumiju da konjunktiv služi za izricanje prošle radnje. Katkad se, osobito u biblijskim tekstovima, pod utjecajem latinskoga konjunktivi prošlih vremena ipak prevode kondicionalom.

Uzročne rečenice najčešće se na hrvatski crkvenoslavenski prevode rečenicom uvedenom veznikom *êko*. Često se kao prijevod veznika *quia* u korpusu pojavljuje i veznik *ere*. Rjeđe se kao prijevod latinskoga uzročnog veznika pojavljuju veznici *zane* i čakavsko *začb*. Veznik *cum* u uzročnome se značenju često prevodi vremenski zbog njegova prototipnoga vremenskog značenja. Katkad odabir veznika u latinskome utječe na prijevod. U tekstu *Život Marije Magdalene* raspodjela je veznika *ere* i *začb/zane* ovisna o latinskome izvorniku jer prevoditelj razlike u uporabi veznika u izvornome tekstu pokušava prenijeti i u prijevodu.

Pri prevođenju latinskih dopusnih rečenica uglavnom se vjerno oponaša struktura latinskoga veznika. Tako se u prijevodu razlikuju prijevodni ekvivalenti veznika *etiamsi* i veznika *etsi* tako što se upotrebljava kalk *takožde aće* i *oće aće*, za razliku od *aće/ako* i koji se pojavljuje kao tipičan dopusni veznik i ekvivalent veznika *etsi* s kojim je i formalno podudaran. Dopusni veznik *cum* često se prevodi vremenski jer ga prevoditelji pogrešno prepoznaju u njegovu prototipnom značenju vremenskoga veznika. Dopusni veznik *licet* ne prepoznaje se kao veznik, nego se prevodi glagolski.

Posljedične su rečenice u latinskome uvedene veznikom *ut*, koji se najčešće prevodi veznikom *da*, koji je najčešći veznik hrvatskih crkvenoslavenskih posljedičnih rečenica. Rjeđe se pojavljuje i veznik *êko*, koji je također posljedični veznik, a posljedične se rečenice katkad prevode i bez veznika ili sastavnom rečenicom.

Pri prevođenju pogodbenih rečenica u prvome je planu oponašanje latinske strukture, a ne jasno izricanje stupnja ostvarivosti radnje pojedine pogodbe. Prevoditelji tako uglavnom ne razlikuju stvarne i moguće rečenice jer se u mogućim rečenicama pojavljuju konjunktivi koji se prototipno prevode indikativnim oblicima. U nestvarnim se rečenicama pojavljuje kondicional kao sredstvo prevođenja latinskih konjunktiva imperfekta i pluskvamperfekta. Veznik *si* sustavno se prevodi ili veznikom *aće* ili novijim veznikom *ako*. Veznik *nisi* pod utjecajem se latinskoga prevodi veznikom *aće* uz koji se pojavljuje niječnica koja mu neposredno prethodi ili ga slijedi, a ne niječe predikat, što bi bio prototipan način nijekanja čitave surečenice.

Latinske poredbene rečenice na hrvatski crkvenoslavenski najčešće se prevode poredbenim veznikom *êkože* i *kako*. Veznik *êkože* uglavnom se pojavljuje kao veznik u biblijskim tekstovima. Veznici *sicut* i *tamquam* često se prevode i veznikom *lêki*. One poredbene rečenice u kojima u latinskome stoji konjunktiv na hrvatski crkvenoslavenski prevode se rečenicama u kojima stoji kondicional. Da bi se naglasila mogućnost ili

neostvarivost, u nekim se primjerima uz poredbeni veznik pojavljuje i veznik *da*, koji se katkad pojavljuje i u drugim vrstama zavisnih rečenica pri prevođenju konjunktiva te uz konjunktiv u nezavisnim rečenicama.

Odnosne su rečenice u hrvatskome crkvenoslavenskom i latinskome vrlo slične strukture, stoga pri njihovu prevođenju nema osobitih nedoumica. U tekstovima se kao prijevod odnosne zamjenice uglavnom sustavno pojavljuje ili zamjenica *iže, êže, eže* ili stegnuta zamjenica *ki, ka, ko* ovisno o tekstu. Latinski je utjecaj vidljiv u rečenicama u kojima se pojavljuje konjunktiv jer se konjunktiv imperfekta prevodi kondicionalom, iako, budući da se i u hrvatskome crkvenoslavenskom u odnosnim rečenicama može pojaviti kondicional, nije riječ o isključivome latinskom utjecaju. Latinski je utjecaj vidljiv i u nekim primjerima prijevoda rečenica u kojima se pojavljuje relativno povezivanje u kojima se zamjenica *ki, ka, ko* pojavljuje na početku rečenice kao da je riječ o pokaznoj zamjenici.

U hrvatskim, staroslavenskim i latinskim gramatikama često se i rečenice usporedne strukture drukčije klasificiraju. U tablici je prikazan odnos opisa pojedinih vrsta rečenica u hrvatskome i latinskome. Latinski su primjeri preuzeti iz gramatike Gortana, Gorskoga i Pauša (2005).

Latinski	Hrvatski
Zavisnoupitne rečenice	Objektne rečenice
<i>Rogo, quid facias.</i>	<i>Pitam što radiš.</i>
	Subjektne rečenice
<i>Exponitur, quid sit philosophia.</i>	<i>Objašnjava se što je filozofija.</i>
Izrične rečenice (u nekim se gramatikama nazivaju i objektnima)	Objektne rečenice
<i>Dico quod rex venit.</i>	<i>Kažem da dolazi kralj.</i>

Takvih primjera nema u gramatici, ali su mogući uz obezličene glagole.	Subjektne rečenice
Rečenice uz <i>verba postulandi i curandi</i>	Objektne rečenice
<i>Senatus decemviris imperavit, ut libros Sibyllinos inspicerent.</i>	<i>Senat je zapovjedio decemvirima da pogledaju u Sibilinske knjige.</i>
	Subjektne rečenice
Takvih primjera nema u gramatici, ali su mogući uz obezličene glagole.	
Rečenice uz <i>verba impediendi</i>	Objektne rečenice
<i>Histiaeus restitit, quominus pons rescinderetur.</i>	<i>Histijej se usprotivio da se most sruši.</i>
Takvih primjera nema u gramatici, ali su mogući uz obezličene glagole.	Subjektne rečenice
Rečenice uz <i>verba timendi</i>	Objektne rečenice
<i>Timeo, ut labores sustineas.</i>	<i>Bojim se da nećeš podnijeti napore.</i>
Takvih primjera nema u gramatici, ali su mogući uz obezličene glagole.	Subjektne rečenice
Namjerne (finalne) rečenice	Namjerne rečenice
<i>Gentius fratrem occidit, quo tutius regnaret.</i>	<i>Gencije je ubio brata da što sigurnije vlada.</i>
Vremenske rečenice	Vremenske rečenice

<i>Cum Caesar in Galliam venit, duae ibi factiones erant.</i>	<i>Kad je Cezar došao u Galiju, bijahu ondje dvije stranke.</i>
Uzročne (kauzalne) rečenice	Uzročne rečenice
<i>Scipio appellatus est Africanus, quia Africam domuerat.</i>	<i>Scipion je nazvan Afrički jer je pokorio Afriku.</i>
Rečenice s faktičnim <i>quod</i> (u nekim se gramatikama obrađuju kao objektne rečenice)	Subjektne rečenice
<i>Bene mihi evenit, quod mittor ad mortem.</i>	<i>Za mene je dobro što me šalju u smrt.</i>
	Objektne rečenice
<i>Prudenter fecisti, quod consilium celeriter cepisti.</i>	<i>Razborito si učini što si brzo stvorio odluku.</i>
Posljedične rečenice	Posljedične rečenice
<i>Verres Siciliam ita perdidit, ut ea restitui in antiquum statum nullo modo possit.</i>	<i>Ver je tako upropastio Siciliju da se nikako ne može vratiti u staro stanje.</i>
	Objektne rečenice
<i>Thrasybulo contigit, ut patriam e servitute in libertatem vindicaret.</i>	<i>Trazibulu je pošlo za rukom da domovinu oslobodi od ropstva.</i>
	Subjektne rečenice
<i>Fieri potest, ut errem.</i>	<i>Moguće je da griješim.</i>

<i>Mos est Lacedaemoniorum, ut duos reges semper eligerent.</i>	<i>Bijaše običaj Lakedemonjana da uvijek biraju dva kralja.</i>
	Atributne rečenice
<i>Non erat dubium, quin legiones venturae essent.</i>	<i>Ne bijaše sumnje da će legije doći.</i>
Pogodbene rečenice	Pogodbene rečenice
<i>Nisi fortiter pugnabitis, vincemini.</i>	<i>Ako se ne budete hrabro borili, bit ćete pobijeđeni.</i>
Dopusne rečenice	Dopusne rečenice
<i>Atticus honores non petivit, cum ei paterent.</i>	<i>Atik nije težio za častima premda su mu bile pristupačne.</i>
Poredbene rečenice	Poredbene rečenice
<i>Ut sementem feceris, ita metes.</i>	<i>Kako posiješ, tako ćeš žeti.</i>
Odnosne (relativne) rečenice	Atributne rečenice
<i>Athenienses, qui pro patria ceciderant, publice sepeliebantur.</i>	<i>Atenjani koji su pali za domovinu sahranjivali bi se na državni trošak.</i>
	Apozicijske rečenice
<i>Lacedaemonii regem, quod numquam antea apud eos acciderat, necaverunt.</i>	<i>Lakedemonjani ubiše kralja, što se kod njih nikada prije nije bilo dogodilo.</i>
	Mjesne rečenice

<i>Ubi amici, ibi opes.</i>	<i>Gdje su prijatelji, ondje je bogatstvo.</i>
	Objektne rečenice
<i>Quidquid agis, prudenter agas!</i>	<i>Što god radio, razborito radi!</i>

Latinske se niječnice najčešće na hrvatski crkvenoslavenski prevode općom niječnicom *ne*. Niječnice *nec* i *neque* koje najčešće uvode koordiniranu niječnu rečenicu ili zanjekani konstituent pod utjecajem se latinskoga najčešće prevode niječnicom *ni*, a ne niječnicom *i ne* ili *niti*. Pod utjecajem latinskoga niječno se slaganje najčešće ne pojavljuje u položaju u kojemu je neobvezatno. Pod utjecajem latinskoga niječnica se katkad ne pojavljuje neposredno ispred konstituenta koji niječe.

U većini tekstova red riječi načelno prati red riječi izvornika. Red riječi osobito je vjeran izvorniku kad je riječ o prijevodima biblijskih tekstova. Pod utjecajem latinskoga glagol se često pojavljuje na kraju rečenice. Glagol se na kraju rečenice pojavljuje i u primjerima u kojima je u latinskome ispred nekoga drugog konstituenta, što odražava težnju prevoditelja da ujednači položaj predikata u čitavome tekstu. U nekim se slučajevima glagol u prijevodu pojavljuje ispred objekta ili priložne oznake, a rjeđe i ispred subjekta. Riječ je vjerojatno o nesvjesnome utjecaju materinskoga jezika. Red riječi može se promijeniti i ako se želi istaknuti pjedini rečenični član koji je u fokusu, tj. koji je remom u funkcionalnoj rečeničnoj strukturi. Pri prevođenju imenske skupine pridjevi se uglavnom prevode iza imenice na koju se odnose, čak i kad u tome položaju nisu u latinskome, ali postoje i brojna odstupanja. U redu riječi sustavno se zamjenjuje predak imenice i namjernoga i uzročnoga poslijeloga *radi*.

U tekstovima je vidljiv velik utjecaj latinskoga na sintaksu prijevoda. Zbog stava da je riječ o svetim tekstovima i o učenome jeziku prevoditelji teže vjerno prenijeti strukture izvornika. Osobito su pritom vjerni prijevodi biblijskih tekstova. U prijevodima je vidljiv i utjecaj onodobnoga poučavanja latinskoga. Posebno je vidljivo:

- da prevoditelji sustavno poneke strukture smatraju ekvivalentnima pojedinoj latinskoj strukturi

- koje su prijedloge smatrali prototipnim prijevodom pojedinoga latinskog prijedloga
- koje su veznike smatrali prototipnim prijevodnim ekvivalentom pojedinoga latinskog veznika
- da su konjunktive imperfekta i pluskvamperfekta doživljavali kao ekvivalente hrvatskomu crkvenoslavenskom kondicionalu.

Vidljiv je i utjecaj latinskoga na druge pojave koje zbog maloga broja primjera nisu analizirane u ovome radu. To su npr. uporaba množinskih oblika srednjega roda umjesto jedninskih oblika (*recordatus est Vasthi, et quae fecisset, vel quae passa esset* – Est 2,1: *vspomenu se vasta êže stvorila bê ili êže trpila bi* – BrN₂ 235c), odnos uporabe osobnih zamjenica i povratne zamjenice, posvojnih zamjenica i povratno-posvojne zamjenice, odnos pasivnih rečenica u latinskome i hrvatskome crkvenoslavenskom itd.

25. LITERATURA

1. Badurina-Stipčević, V. 1999. Najstariji tekst hrvatskoglagoljskih Makabejskih knjiga, *Slavia*, 68 (2), Praha, 259-265.
2. Badurina-Stipčević, V. 2004. The Old Testament Book of Esther in Croatian Glagolitic Vatican Illirico 5 Breviary from 14th century. *Palaeoslavica XII/2*: 5-39.
3. Badurina-Stipčević, V. 2006. Knjige o Makabejcima u hrvatskoglagoljskoj književnosti: Prva Knjiga o Makabejcima u hrvatskoglagoljskim brevijarima, *Slovo*, 54-55, Zagreb, 5-126.
4. Badurina-Stipčević, V. 2008. Još jedna glagoljska verzija Protoevanđelja Jakovljeva, *Slovo*, 56-57, Zagreb, 75-92.
5. Badurina-Stipčević, V. 2009. Knjige o Makabejcima u hrvatskoglagoljskoj književnosti: Druga knjiga o Makabejcima u hrvatskoglagoljskim brevijarima, *Slovo*, 59, Zagreb, 1-75.
6. Badurina-Stipčević, V. 2012. *Hrvatskoglagoljska Knjiga o Esteri*. Zagreb: Matica hrvatska.
7. Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, M., Zečević, V., Znika, M. 2003.³ *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
8. Bauer, J. 1958. Vliv řečtiny a latiny na vývoj syntaktické stavby slovanských jazyků. *Československé přednášky pro IV. Mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě*. Praha: Nakladatelství Československé akademie Věd.
9. Baumgarten, N.; Ozcezin, D. 2008. Linguistic variation through language contact in translation. u Siemund, P. i Kintana, N. (ur.) *Language Contact and Contact Languages*. Hamburg: Studies on Multilingualism 7, 293-316.
10. Bláhová, E. 1992. Staroslověnský Život Benedikův. Praha: *Slavia*.
11. Bock, J. K. 1986. Syntactic persistence in language production. *Cognitive Psychology* 18, 355-387.
12. Bourgain, P., Hubert, M.-C. 2005. *Le latine médiéval*. Turnhout: Brepols Publishers.

13. Campbell, L. 1998. *Historical Linguistics: An Introduction*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
14. Catford, J. C. 1965. *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford: Oxford University Press.
15. Chambers, J. K, Trudgill, P., Schilling-Estes, N. 2000. *The Handbook of Language Variation and Change*. Oxford: Blackwell.
16. Clackson, J., Horrocks, G. 2011. *The Blackwell history of the Latin language*. Malden, MA; Oxford: Wiley-Blackwell,
17. Coleman, R. 1987. Vulgar latin and the diversity of christian latin. u Herman, J. (ur.) *Actes du 1er Colloque international sur le latin vulgaire et tardif (Pécs, 2-5 septembre 1985)*. Tübingen: Niemeyer, 37-52.
18. Cuzzolin, P. 1994. *Sull' origine della costruzione dicere quod. Aspetti sintattici e semantici*. Firenze: La Nuova Italia.
19. Cuzzolin, P. 2013./1 Some remarks on *quia* as a subordinator after verbs of saying and thinking. *Journal of Latin Linguistics* 12(1), 51-69.
20. Cuzzolin, P. 2013./2 The Latin construction *dicere quod* revisited. *Graeco-Latina Brunensia* 18, 1, 23-38.
21. Da Varazze, I. 1995. *Legenda aurea* (ed. Giovanni Paolo Maggini). Sismel: Edizioni del Galluzzo.
22. Damjanović, S. 1984. *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
23. Damjanović, S. 2003. *Staroslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
24. Damjanović, S. 2008. *Jezik hrvatskih glagoljaša*. Zagreb: Matica hrvatska.
25. Damjanović, S. 2009. Staroslavenski i starohrvatski u hrvatskim srednjovjekovnim tekstovima. U: *Povijest hrvatskoga jezika, 1. knjiga: srednji vijek*. Ur. Stjepan Damjanović. Zagreb: Croatica, 351 – 405.

26. Danchev, A. 1984. Translation and Syntactic Change. u Fisiak, J. (ur.) *Historical Syntax*. Berlin: Mouton, 47-60.
27. De Santos Otero, A. 1978.-81. *Die handschriftliche Überlieferung der altslavischen Apokryphen*. Berlin / New York: Walter de Gruyter.
28. De Voragine, J. 1988. *Legenda aurea: lateinisch-deutsch*. Stuttgart: Philipp Reclam jun.
29. De Voragine, J. 1993. *The golden legend: readings on the saints. Vol. 1*. Princeton: Princeton University Press.
30. Devine, A. M., Stephens, L. D. 2006 *Latin Word Order: Structured Meaning and Information*. Oxford University Press
31. Diels, P. 1963. *Altkirchenslavische Grammatik*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
32. Dimitrova, M. 1998. *Greek and Latin Loanwords and Names in Croatian Glagolitic Missals*. Ph. D. dissertation. Budapest: Central European University.
33. Divković, M. 1997. *Latinsko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Naprijed.
34. Dixon, R. M. W. 1997. *The rise and fall of languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
35. Dixon, R. M. W. 2010.-2013. *Basic linguistic theory*. Vol. 1-3. Oxford: Oxford university press.
36. Eco, U. 2006. *Otprilike isto: iskustva prevođenja*. Zagreb: Algoritam.
37. Ernout, A., Meillet, A. 1951. *Dictionnaire etymologique de la langue latine: histoire des mots*. Paris: Librairie C. Klincksieck.
38. Eterović, I., Vela, J. 2013. Sintaktičke funkcije participa u *Misalu hruackome Šimuna Kožičića Benje*. *Slovo* 63, 1-22.
39. Ferguson, C. A. 1959. *Diglossia*. *Word* 15.

40. Ferreira, V. S., Bock, J. K. 2006. The functions of structural priming. *Language and Cognitive Processes*. 21, 1011–1029.
41. Filipović, R. 1986. *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga.
42. Frawley, W. 1984. *Translation: literary, linguistic, and philosophical perspectives*. University of Delaware Press.
43. Fučić, B. 1982. *Glagoljski natpisi*. Zagreb: JAZU.
44. Fućak, M. J. 2005. *Prepoznavatelj Riječi Božje: Biblija u našim rukama*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
45. Galabov, I. 1973. *Das Altbulgarische und das Latein im europäischen Mittelalter: zur Problematik der übernationalen Kultursprachen*; Antrittsvorlesung gehalten am 14. Dez. 1971 an d. Univ. Salzburg. Salzburg: Salzburger Universitätsreden
46. Gadžijeva, S., Kovačević, A., Mihaljević, M., Požar, S.; Reinhart, J., Šimić, M., Vince, J. 2014. *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada i Staroslavenski institut.
47. Gianollo, C. 2011. Native syntax and translation effects: adnominal arguments in the Greek and Latin New Testament. u Welo, E. (ur.) *Indo-European syntax and pragmatics: contrastive approaches*. *Oslo Studies in Language* 3 (3), 75-101.
48. Gildersleeve, B. L., Lodge, G. 1903. *Gildersleeve's Latin Grammar*. London: MacMilland and co.
49. Gortan, V., Gorski, O., Pauš, P. 2005¹². *Latinska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
50. Grandgent, C. H. 1907. *An introduction to vulgar latin*. Boston: D. C. Heath & Co. Publishers.
51. Grickat, I. 1972. *Aktualni jezički i tekstološki problemi u starim srpskim ćirilskim spomenicima*. Beograd: Narodna biblioteka SR Srbije.
52. Grünenthal, O. 1909. *Die Übersetzungstechnik der altkirchenslavischen Evangelienübersetzung*. Leipzig: Breitkopf & Härtel.

53. Gutschmidt, K., Kempgen, S., Berger, T., Kosta, P. (ur.). 2014. *Die slavischen Sprachen/The Slavic Languages*. Berlin/Munich/Boston: De Gruyter Mouton.
54. Haderka, K. 1964. Sočtanija subekta, svjazannogo s infinitivom, v staroslavjanskih i cerkovnoslavjanskih pamjaticah. *Slavia* 33, 505 – 533
55. Hamm, J. 1970. *Staroslavenska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
56. Harrington, K. P. 1957. *Medieval Latin*. Chicago: University of Chicago Press.
57. Harris, A. C., Campbell, L. 1995. *Historical syntax in cross-linguistic perspective*. Cambridge University Press
58. Haugen, E. 1953./1 *The Norwegian language in America: A study in bilingual behavior. Vol. 1: The bilingual community*. Bloomington: Indiana University Press.
59. Haugen, E. 1953./2 *The Norwegian language in America: A study in bilingual behavior. Vol. II. The American dialects of Norwegian*. Bloomington: Indiana University Press.
60. Head, T. (ur.) 2001. *Medieval hagiography: an anthology*. New York: Routledge.
61. Heine, B., Kuteva, T. 2005. *Language contact and grammatical change. (Cambridge Approaches to Language Contact)*. Cambridge: Cambridge University Press.
62. Hercigonja, E. 1961. O nekim značenjima osnovnih preteritalnih vremena u jeziku zografskog kodeksa. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 4. Str. 87 – 124.
63. Hercigonja, E. 1983. *Nad iskonom hrvatske knjige*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
64. Hercigonja, E. 2006.² *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*. Zagreb: Matica hrvatska.
65. Herman, J. 2000. *Vulgar Latin*. Pennsylvania: The Pennsylvania state university press.
66. Horálek, K. 1968. Zur Frage der lateinischen Einflüsse in der altkirchenslavischen Bibelübersetzung. u Zagiba, F. (ur.) *Cyrrillo-Methodianische Fragen. Slavische Philologie und Altertumskunde*, 29-42.

67. Hudeček, L. 2001. Glagoli govorenja i mišljenja u hrvatskome čakavskom književnom jeziku do 17. stoljeća – strani sintaktički utjecaji. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 27: 95 – 113.
68. Hudeček, L. 2003. Dopune glagolima govorenja, mišljenja i srodnih značenja u hrvatskome književnom jeziku od 17. do polovice 19. stoljeća - strani sintaktički utjecaji. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 29, 103-129.
69. Hudeček, L. 2005. Prevedenice prema latinskomu genitivu objektnom u predstandardnome hrvatskom književnom jeziku. u *Drugi Hercigonjin zbornik* (ur. Stjepan Damjanvić) Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
70. Hudeček, L. 2006. *Izricanje posvojnosti u hrvatskome jeziku do polovice 19. stoljeća*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
71. Hudeček, L., Matković, M. 2011. *Jezični priručnik Coca-Cole HBC Hrvatska - Hrvatski jezik u poslovnoj komunikaciji*. Zagreb. Coca-Cola HBC d.oo.
72. Hudeček, L., Mihaljević, M. 2005. Nacrt za višerazinsku kontrastivnu englesko-hrvatsku analizu. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 31(1), 107-151.
73. Hudeček, L., Mihaljević, M. 2017. *Hrvatska školska gramatika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
74. Ivir, V. 1978./1 *Teorija i tehnika prevođenja: udžbenik za I. god. Pozivnouslymerenog obrazovanja i vaspitanja srednjeg stupnja prevodilačke struke*. Sremski Karlovci: Centar „Karlovačka gimnazija“ Sremski Karlovci.
75. Ivir, V. 1978./2 *Teorija i tehnika prevođenja: udžbenik za II. god. Pozivnouslymerenog obrazovanja i vaspitanja srednjeg stupnja prevodilačke struke*. Sremski Karlovci: Centar „Karlovačka gimnazija“ Sremski Karlovci.
76. Ivir, V. 1990. Languages in contact through translation. u Filipović, R., Bratanić, M. (ur.) *Languages in contact: proceedings of the Symposium*. Zagreb: Institut za lingvistiku, 88-92.

77. Ivšić, S. 1948. Čistilište sv. Patricija u hrvatskom glagoljskom tekstu 15. st. *Starine* 41, 111-118.
78. Jakobson, R. 1938. Sur la théorie des affinités phonologiques entre des langues. u *Actes du IVe Congrès International des Linguistes*, Copenhague: Munksgaard, 43-59.
79. Jagić, V. 1913. Hrvatska glagoljska književnost. u Vodnik, B. (ur.) *Povijest hrvatske književnosti, knj. I*. Zagreb: Matica hrvatska.
80. Jeffers, R. J., Lehiste I. 1986. Principles and methods for historical linguistics. MIT press.
81. Johanson, L. 1993. Code-copying in immigrant Turkish. u Extra, G. i Verhoeven, L. (ur.) *Immigrant Languages in Europe*. Clevedon, Philadelphia, Adelaide: Multilingual Matters, 197-221.
82. Johanson, L. 1999./1. Frame-changing code-copying in immigrant varieties. u Extra, G. i Verhoeven, L. (ur.) *Bilingualism and migration (Studies On Language Acquisition 141)*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 247-260.
83. Johanson, L. 1999./2. The dynamics of code-copying in language encounters. u Brendemoen, B., Lanza, E., Ryen, E. (ur.) *Language encounters across time and space*. Oslo: Novus Press, 37-62.
84. Johanson, L. 2002/1. *Structural factors in Turkic language contacts*. London: Curzon.
85. Johanson, L. 2002/2. Contact-induced linguistic change in a code-copying framework. u Jones, M. C., Esch, E. (ur.) *Language change: The interplay of internal, external and extra-linguistic factors (Contributions to the Sociology of Language)*. Berlin: Mouton de Gruyter, 285-313.
86. Johanson, L. 2008. Remodelling Grammar: Copying, Conventionalization, Grammaticalization. u Siemund, P., Kintana, N. (ur.) *Language Contact and Contact Languages..* Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 61-79.
87. Katičić, R. 1997. Drugi jezici u povijesti hrvatskoga. *Suvremena lingvistika* 43-44/1-2, 109-116.
88. Katičić, R. 2002. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Globus.
89. Keipert, H. 1987. Kirchenslavisch und Latein. Über die Vergleichbarkeit zweier mittelalterlicher Kultursprachen. u Birkfellner, G. (ur.) *Sprache und Literatur Altrußlands*. Aschendorff Münster.
90. Keipert, H. 1996. Das Lateinische in der Geschichte der russischen Sprache. u ur. Horst Munske, H., Kirkness, A. *Eurolatein*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

91. Konzal, V. 1994. Latinské participium futuri v staroslověnském překladu. *Slavia* 63. Praha, 193-205.
92. Konzal, V. 2005. Latinské gerundium a gerundivum v staroslověnském překladu. *Slavia* 74. Praha, 167-190.
93. Konzal, V. 2012. Latinské ablativ absolutní ve staroslověnském překladu. (Responze latinské syntaxe v českocírkevněslovanských památkách III.). *Slavia* 81, 190-204.
94. Kovačević, A. 2016. *Negacija od čestice do teksta: Usporedna i povijesna raščlamba negacije u hrvatskoglagoljskoj pismenosti*. Zagreb: Staroslavenski institut.
95. Kovačević, A., Mihaljević, M., Sudec, S. 2010. Hrvatski crkvenoslavenski prijevod tekstova sv. Tome Akvinskoga. *Slovo* 60, 359-476.
96. Kranich, S. 2014. Translations as a Locus of Language Contact. u House, J. (ur.) *Translation: A Multidisciplinary Approach*. Hamburg University, Germany and Hellenic American University, Greece.
97. Kravar, M. 1978. Zur Futurperiphrase *budem* + Infinitiv im Serbokroatischen. u *Slavische Studien zum VIII. Internationalen Slavistenkongress in Zagreb*. Köln, Wien: Böhlau-Verlag, 255-263.
98. Kroch, A. 2001. *Syntactic change*. u Baltin, M., Collins, C. (ur.) *The Handbook of Contemporary Syntactic Theory*. Oxford: Blackwell.
99. Kühner, R. 1912. *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache. Zweiter Band: Satzlehre*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung.
100. Kuna, H. 1977. Talijansko-latinski uticaji u jeziku bosansko-hercegovačkih franjevacu XVII. i XVIII. v. u *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*. Beograd, 373-385.
101. Laviosa, S. 2003. Corpora and Translation Studies. u . Granger, S., Lerot, J., Petch-Tyson, S. (ur.) *Corpus-based Approaches to Contrastive Linguistics and Translation Studies*. Amsterdam – New York: Rodopi, 45-54
102. Leumann, M. 1954. Die altkirchenslavischen Kiewer Blätter und ihr lateinisches Original. *Sprachgeschichte und Wortbedeutung*. Bern: Francke Verlag, 291-305.
103. Leumann, M., Hofmann, J. B., Szantyr, A. 1965. *Lateinische Grammatik II: Syntax und Stilistik*. München: C. H. Beck.

104. Lewis, K. 2016. *Lažni prijatelji*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
105. Lewis, C. T., Short, C. 1996. *A Latin Dictionary*. Oxford: Clarendon Press.
106. Löfstedt, E. 1907. *Beiträge zur Kenntnis der späteren Latinität*. Stockholm: O. L. Svanbäcks Buchdruckerei.
107. Löfstedt, E. 1956./1 *Syntactica – Studien und Beiträge zur historischen Syntax des Lateins: Erster Teil über einige Grundfragen der lateinischen Nominalsyntax*. Lund: C. W. K. Gleerup.
108. Löfstedt, E. 1956./2 *Syntactica – Studien und Beiträge zur historischen Syntax des Lateins: Zweiter Teil – Syntaktisch-stilistische Gesichtspunkte und Probleme*. Lund: C. W. K. Gleerup.
109. Lujić, B. 2007. Lingvističke teorije prevođenja i novi hrvatski prijevod Biblije. *Bogoslovska smotra* 77:1, 59-102.
110. MacRobert, C. M. 1986. Foreign, Naturalized and Native Syntax in Old Church Slavonic. *Transactions of the Philological Society*. Oxford: Basil Blackwell, 142-166.
111. Malamatidou, S. 2013. Passive Voice and the Language of Translation: A Comparable Corpus-Based Study of Modern Greek Popular Science Articles. *Meta*, 58(2), 411-429.
112. Malamatidou, S. 2016, Understanding Translation as a Site of Language Contact: The Potential of the Code-Copying Framework as a Descriptive Mechanism in Translation Studies. *Target*, vol 28, no. 3, 399-423.
113. Mantello, F. A. C., Rigg, A. G. (ur.) 1996. *Medieval latin – An introduction and bibliographical guide*. Washington, D. C.: The Catholic University of America Press.
114. Mareš, F. V. 1963. Česká redakce církevní slovanštiny v světle Besěd Řehoře Velikého. *Slavia XXXII*. Praha, 417-451.
115. Marević, J. 2000. *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik*. Velika Gorica – Zagreb: Marka – Matica hrvatska.
116. Matějka, L. 1966. The Creative Usage of Church Slavonic. u *To honor Roman Jakobson. Essays on the Occasion of His Seventieth Birthday*. The Hague / Paris: Mouton, 1295-1330.

117. Matějka, L. 1968. On Translating from Latin into Church Slavonic. *American Contributions to the Sixth International Congress of Slavists*. The Hague / Paris: Mouton, 247-274.
118. Matějka, L. 1971. K syntaxi církvěšlovanských překladů z latiny. *Studia Palaeoslovenica*. Praha, 227-236.
119. Matovac, D. 2016. *Prijedlozi u hrvatskome jeziku: značenje, prostorni odnosi i konceptualizacija*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
120. McLaughlin, M. 2009. *The Linguistics of Translated Texts: The Language of Translation as the Third Code* (<http://www.princeton.edu/~piirs/programs/PTIC/Docs/Mairi%20McLaughlin%20Spring%2009.pdf>, pristup 17. ožujka 2017.)
121. McLaughlin, M. 2011./1. *Syntactic Borrowing in Contemporary French: A Linguistic Analysis of News Translation*. Oxford: Legenda.
122. McLaughlin, M. 2011./2. *Tradurre/Tradire: Translation as a Cause of Linguistic Change from Manuscripts to the Digital Age*. UC Berkeley University Library New Faculty Lecture Series, Berkeley: The Doe Library.
123. McLaughlin, M. 2013. News Translation as a Source of Syntactic Borrowing in Italian. *The Italianist*, 33(iii), 443-463.
124. McLaughlin, M. 2014. La Traduction comme source de changements linguistiques dans l'histoire de la langue française. u Ayres-Bennett, W., Rainsford, T. (ur.) *L'Histoire du français: État des lieux et perspectives*, Paris: Garnier, 273-88.
125. McMahon, A. M. S. 1994. *Understanding Language Change*. Cambridge University Press.
126. Menge, H. 2000. *Lehrbuch der lateinischen Syntax und Semantik*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
127. Mihaljević, A. 2014. Hrvatskoglagoljski Život Marije Magdalene u odnosu na latinski predložak. *Ricerche slavistiche* 12 (58), 213-293.

128. Mihaljević, M. 1990. Veznici *ašće* i *ako* u hrvatskoglagoljskim tekstovima. *Suvremena lingvistika* 29-30: 99-117.
129. Mihaljević, M. 2006. Sintaktička svojstva najstarijih hrvatskoglagoljskih fragmenata. L. Taseva (gl. ur.). *Mnogokratnite prevodi v južnoslavjanskoto srednovekovie*. Sofija: GoreksPres, 221–239.
130. Mihaljević, M. 2009. Hrvatski crkvenoslavenski jezik. u *Povijest hrvatskoga jezika, I. knjiga: srednji vijek*. Damjanović, S. (ur.) Zagreb: Croatica, 283-351.
131. Mihaljević, M. 2011./1 Dopune percepcijskih glagola u hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku. *Suvremena lingvistika* vol. 37, br. 72, 187-200.
132. Mihaljević, M. 2011./2 Položaj crkvenoslavenskoga jezika u hrvatskoj srednjovjekovnoj kulturi. u *Sveti Naum Ohridski i slovenskata duhovna kultura i pismena tradicija: zbornik na trudovi od Megunarodniot naučen sobir, Ohrid, 4-7 noemvri 2010: (organiziran po povod 1100-godišnjinata od smrtta na sv. Naum Ohridski)*. Skopje: Univerzitet „Sv. Kiril i Metodij“, 229-238.
133. Mihaljević, M. 2011./3 Verba Dicendi in Croatian Church Slavonic. u *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku LIV*, 1; 63-77.
134. Mihaljević, M. 2016. Uzročne konstrukcije u hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku. u Botica, S., Nikolić, D., Tomašić, J., Vidović Bolt, I. (ur.) *Zbornik radova Šestoga hrvatskoga slavističkoga kongresa održanoga u Vukovaru i Vinkovcima od 10. do 13. rujna 2014*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 25-37.
135. Mihaljević, M. 2018. *Jezik najstarijih hrvatskoglagoljskih rukopisa*. Zagreb: Sveučilišna naklada.
136. Mihaljević, M., Vince, J. 2012. *Jezik hrvatskoglagoljskih pazinskih fragmenata*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
137. Mihaljević, M., Reinhart, J. 2005. The Croatian Redaction: Language and Literature. *Incontri linguistici* 28. Pisa ; Roma: Istituti editoriali e poligrafici internazionali, 31-83.
138. Miličić, I. 1999. Starozavjetna *Knjiga Mudrosti* u hrvatskoglagoljskim brevijarima. *Slovo* 47-48-49, 57-112.

139. Mlikota, J. 2009. O izricanju namjere. *Jezik* 56, 1, 1 – 40.
140. Mohrmann, C. 1955. *Latin vulgaire, latin des chrétiens, latin médiéval*. Paris: Librairie c. Klincksieck.
141. Mohrmann, C. 1961./1 *Études sur le latin des chrétiens I – Le latin des chrétiens*. Roma: Edizioni di storia e letteratura.
142. Mohrmann, C. 1961./2. *Études sur le latin des chrétiens II – Latin chrétien et médiéval*. Roma: Edizioni di storia e letteratura.
143. Mrazek, R. 1963. K dativno-infinitivnym konstrukcijam v staroslavjanskom jazyke. *Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university XII (A11)*, 107-126.
144. Nichols, J. 2007. What, if anything, is typology? *Linguistic Typology* 11, 23-238.
145. Nida, E. A., Taber, C. R. 2003. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden, Boston: Brill.
146. Norberg, D. 1968. *Manuel pratique de latin medieval*. Paris: Editions A. & J. Picard & Cie.
147. Páclová, I. 1970. K otázce vlivu řečtí na církevněslovanské památky s latinskou předlohou. *Studia Balkanica Bohemo-Slovaca*, 277-284.
148. Palmer, L. R. 1954. *The Latin language*. London: Faber and Faber.
149. Petrović, I. 2000. Hrvatska i europska hagiografija. U *Hrvatska i Europa: Kultura, znanost i umjetnost, II: Srednji vijek i renesansa (XIII. – XVI. stoljeće)*. Ur. Eduard Hercigonja. Zagreb: HAZU, 321-347.
150. Pinkster, H. 2015. *Oxford Latin Syntax: Volume 1: the Simple Clause*. Oxford: Oxford university press.
151. Pinto, D., Rex, S. 2006. The Acquisition of the Spanish Prepositions Por and Para in a Classroom Setting. *Hispania*, Vol. 89, No. 3, 611-622
152. Pranjković, I. 1984. *Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo: Liber.

153. Pranjković, I. 2001. Izražavanje dopusnosti u hrvatskome jeziku. *Riječki filološki dani 2000*. 401 – 406.
154. Pranjković, I. 2004. Izražavanje vremenskih odnosa u hrvatskome jeziku. *Međunarodni slavistički kongres u Ljubljani* 249-257.
155. Pranjković, I. 2006. Hrvatski jezik i biblijski stil. u Bagić, K. (ur.) *Raslojavanje jezika i književnosti: zbornik radova 34. seminara Zagrebačke slavističke škole*. Zagreb: Filozofski fakultet. 23 – 32.
156. Pranjković, I. 2007. Načinska i poredbena značenja. u Bagić, K. (ur.) *Način u jeziku; Književnost i kultura pedesetih: zbornik radova 36. seminara Zagrebačke slavističke škole*. Zagreb: Filozofski fakultet. 27 – 35.
157. Pranjković, I. 2009. Prostorna značenja u hrvatskome jeziku. u Mićanović, K. (ur.) *Prostor u jeziku, Književnost i kultura šezdesetih: zbornik radova 37. seminara Zagrebačke slavističke škole*. Zagreb: Filozofski fakultet. 11-19.
158. Pranjković, I. 2013. *Gramatička značenja*. Zagreb: Matica hrvatska.
159. Pranjković, I. 2016. *Gramatika u riječima i riječi u gramatici*. Zagreb: Matica hrvatska.
160. Prince, E. 1988. On pragmatic change: the borrowing of discourse functions. *Journal of Pragmatics* 12, 505-518.
161. Prince, E. 1992. On syntax in discourse, in language contact situations. u Kramsch, C. i McConnell-Ginet, S. *Text and context: Cross-disciplinary perspectives on language study*, 98-112.
162. Prince, E. 1998. The borrowing of meaning as a cause of internal syntactic change. u Schmid, M., Austin, J. i Stein, D. (ur.) *Historical Linguistics*, Dusseldorf, 10-17 August 1997. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 339-62.
163. Reinhart, J. 1990./1. Eine Redaktion des kirchenslavischen Bibeltexes im Kroatien des 12. Jahrhunderts. *Wiener slavistisches Jahrbuch* 36, 65-70.
164. Reinhart, J. 1993. *Untersuchungen zur Syntax des Kroatisch-Kirchenslavischen. Das glagolitische Missale romanum*. Habilitationsschrift. Wien.

165. Rubio, G. 2009. Semitic influence in the history of Latin syntax. u Baldi, P., Cuzzolin, P. (ur.) *New Perspectives on Historical Latin Syntax 1 – Syntax of the Sentence* Berlin: Mouton de Gruyter
166. Sakel, J., Matras, Y. 2007. Modelling contact-induced change in grammar. u Stolz, T. et al. (ur.) *Aspects of language contact: New theoretical, methodical and empirical findings with special focus on romanisation processes*. Berlin: Mouton de Gruyter.
167. Sankoff, G. 2001. Linguistic outcomes of language contact. u Trudgill, P., Chambers, J., Schilling-Estes, N. (ur.) *Handbook of Sociolinguistics*. Oxford: Basil Blackwell, 638-668.
168. Sedláček, J. 1989. Srbocharvátské protějšky latinskorománské konstrukce s habere (debere) + infinitiv a románského habeo – futura. *Slavia* 58. Praha., 106-114.
169. Scherer, A. 1975. *Handbuch der lateinischen Syntax*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
170. Sidwell, K. 2006. *Reading medieval Latin*. Cambridge: Cambridge University Press.
171. Silić, J., Pranjković, I. 2007. *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
172. Silva-Corvalán, C. 1993. On the permeability of grammars: evidence from Spanish and English contact. U Ashby, W. Mithun, M., Perissinoto, G. i Raposo, E. (eds) *Selected papers from the 21st symposium on Romance Languages*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 19-43.
173. Silva-Corvalán, C. 1994. *Language contact and change: Spanish in Los Angeles*. Oxford: Clarendon Press.
174. Silva-Corvalán, C. 1998. On borrowing as a mechanism of syntactic change. u Schwegler, A., Tranel, B., Uribe-Extbarria, M. (ur.) *Romance linguistics: Theoretical perspectives*. Amsterdam: John Benjamins, 225-246.
175. Silva-Corvalán, C. 2008. The limits of convergence in language contact. *Journal of Language Contact*. Thema 2, 213-224.

176. Скупский, Б. 1993. Происхождение дательного самостоятельного в первоначальном славянском переводе евангелия u *Slovo* br. 41-42-43., 49-59.
177. Spurná, K. 2004. Překladová technika ablativu absolutního v charvátskohlaholské Řeholi sv. Benedikta, *Slovo* 64, 57-78.
178. Spurná, K. 2015. Způsoby překladu pasivních tvarů a konstrukcí v charvátskohlaholské Řeholi sv. Benedikta. u Badurina Stipčević, V., Požar, S., Velčić, F. *Hrvatsko glagoljaštvo u Europskom okruhu*. Zagreb: Staroslavenski institut, 663-677.
179. Stanislav, J. 1933/34. Datív absolutný v starej cirkevnej slovančine. *Byzantoslavica* 5, 1-112.
180. Steele, R. B. 1920. Some phases of negation in Latin. *The Classical Journal* 16, 15-25.
181. Stotz, P. 1998. *Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters*. Vierter Band Formenlehre Syntax und Stilistik. München: Verlag C. H. Beck.
182. Strecker, K. 1968. *Introduction to Medieval Latin*. Berlin: Weidmann.
183. Strohal, R. 1917. *Stare hrvatske priče i legende*. Bjelovar: L. Weiss.
184. Sudec, S. 2008./1. Glagoljica u župi Mošćenice. *Mošćenički zbornik* 5., 59-85.
185. Sudec, S. 2008./2. Deklinacija aktivnoga participa prezenta u hrvatskome crkvenoslavenskome jeziku. *Slovo* 56-57, 517-529.
186. Sudec, S. 2013. Položaj pridjeva u imenskoj skupini u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 39/2, 631-644.
187. Štefanić, V. 1960. *Glagoljski rukopisi otoka Krka*. Zagreb: JAZU.
188. Štefanić, V. 1969. – 1970. *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije I. – II.* Zagreb: JAZU.
189. Štefanić, V. 1969. *Hrvatska književnost srednjega vijeka, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. I.*, Zagreb: Matica hrvatska – Zora.
190. Štrkalj Despot, K., Brdar, M., Essert, M., Tonković, M., Perak, B., Ostroški Anić, A., Nahod, B., Pandžić, I. 2015. *MetaNet.HR – Croatian Metaphor Repository*.

[Baza podataka]. Dostupno na mrežnoj stranici: <http://ihjj.hr/metafore/> pristup 2. ožujka 2018.

191. Tandarić, J. 1978. Staroslavenski jezik hrvatskih glagoljaša, VII. međunarodni slavistički kongres, *Prilozi*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 115-124.
192. Tandarić, J. 1979. Ordo missae u Pariškom zborniku *Slave 73. Slovo* 29, 5-30.
193. Tandarić, J. 1980. Hrvatskoglagoljski ritual. *Slovo* 30, 17-87.
194. Tandarić, J. 1983. Crkvenoslavenska jezična norma u hrvatskoglagoljskom ritualu. *Slovo* sv. 32-33, 53-83.
195. Tandarić, J. 1993. *Hrvatsko-glagoljska liturgijska književnost*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, Provincijalat franjevac trećoredaca.
196. Tekavčić, P. 1970. *Uvod u vulgarni latinitet*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
197. Težak, S., Babić, S. 2009.¹⁷ *Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga.
198. Thomason, S. 2001. *Language contact*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
199. Thomason, S. 2010. Contact explanations in linguistic. u Raymond Hickey (ur.) *The handbook of language contact*, Blackwell Publishing Ltd.
200. Thomason, S., Kaufman, T. 1988. *Language contact, creolization, and genetic linguistics*. Berkeley, Los Angeles, Longon: University of California Press.
201. Timofeeva, O. 2006. *Latinskie sintaksicheskie zaimstvovaniia v drevneanglijskom jazyke*. Candidate of Sciences in Philology dissertation, St. Petersburg: Gelikon Plus.
202. Timofeeva, O. 2010. *Non-finite Constructions in Old English, with Special Reference to Syntactic Borrowing from Latin*, PhD dissertation, Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki, vol. LXXX, Helsinki: Société Néophilologique.
203. Touratie, C. 1994. *Syntaxe latine*. Leuen: Peeters.
204. Traina, A., Bertotti, T. 2015. *Sintassi normativa della lingua latina*. Bologna: Patron Editore.

205. Turkalj, L. 2008. Život Adama i Eve u Žgombićevu i Fatevićevu zborniku. *Slovo* 56-57, 579-593.
206. Ullman, B. L. 1919. Latin Word-Order. *The Classical Journal* Vol. 14, No. 7, 404-417
207. Väänänen, Veikko. 1967. *Introduction au latin vulgaire*. Paris: Klincksieck.
208. Vaillant, A. 1948. *Manuel du vieux slave*. Paris: Institut d'études slaves.
209. Van Tilburg, J. 1988. Inanimate Genitive-Accusatives in Serbo-Croatian (Especially in Adnominal Relative Clauses). *Dutch Contributions to the Tenth International Congress of Slavists, Sofia*. Amsterdam: RODOPI, 535-620.
210. Večerka, R. 1978. K vlivu latiny na staroslověňštinu. *Slavia XLVII*. Praha.
211. Večerka, R. 1961. *Syntax aktivních participií v staroslověňštině*. Prag: Státní pedagogické nakladatelství.
212. Večerka, R. 1989. Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax I. Die lineare Satzorganisation. *Monumenta linguae slavicae dialecti veteris* 27. Freiburg.
213. Večerka, R. 1993. *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax II: Die innere Satzstruktur*. Freiburg im Breisgau: U. W. Weiher.
214. Vela, J. 2018. Sintaksa infinitiva i supina u hrvatskome crkvenoslavenskom. Doktorska disertacija.
215. Vrana, J. 1990. Odnosi hrvatskoga glagoljskog Blagdanara i Marulićeva Od naslidovanja Isukarstova prema latinskim originalima (Prilog za proučavanje hrvatskoga književnog jezika na razmeđu 15. i 16. stoljeća). *Slovo* 39-40, 131-153.
216. Winford, D. 2003. *An Introduction to Contact Linguistics*. Malden: Blackwell.
217. Zeijlstra, H. 2004. *Sentential negation and Negative Concord*. Universiteit van Amsterdam.
218. Zima, L. 1887. *Ńekoje, većinom sintaktične razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine*. Zagreb: JAZU.
219. Zovko Dinković, I. 2013. *Negacija u jeziku: Kontrastivna analiza negacije u engleskome i hrvatskome jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.